

স্মৃতিলেখা

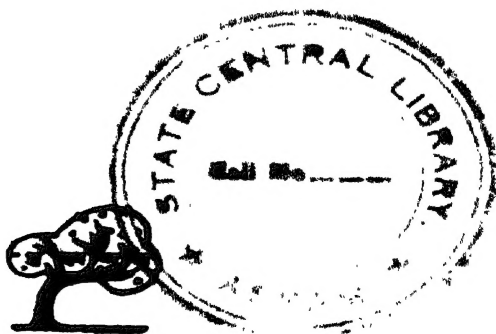

স্মৃতিলেখা

জানকী আৰু পুৰণি কথা

প্ৰণেতা

অধ্যাপক শ্ৰীজতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা

অসম প্ৰকাশন পৰিষদ

গুৱাহাটী-৭৮১০২১

প্ৰকাশক
চন্দ্ৰপ্ৰসাদ শইকীয়া
সচিব
অসম প্ৰকাশন পৰিষদ
গুৱাহাটী-৭৮১০২১

প্ৰথম প্ৰকাশ
মাৰ্চ, ১৯৮১

মূল্য : পোন্ধৰ টকা

মুদ্ৰণ
হাজা প্ৰিণ্টিং হাউচ
৩২, হাজা বাজমোহন সৰণী
কলিকতা-৭০০ ০০৬

অৰ্পণ

পিতৃ বম্বাকান্ত মোৰ মাতৃ নিকপমা
লভিলোঁ কৃপাত যাব মৰ্ত্যৰ সুখমা ।
নেজানো আজিনো কত আছা তোমালোক
পালানে অমরাপুৰী নাই যত শোক ?
ফুলে য'ত, নুগুকাই দেৱ পাৰিজাত
জীৱন সুন্দৰ হয় কল্পতক-হাত ।
নাই য'ত ক্ষুধা-তৃষ্ণা, আছে বিষপিত্তা
অশৰীৰী বেশে ভাতে হ'লানে দেৱতা
য'তেকি নেথাকা কিয়, হাত পাতি লোৱা,
স্মৃতিৰ আলোচ্যখনি চকুলোৰে খোৱা ।
বহু কথা, বহু ব্যথা, বহুভৰ স্মৃতি,
গঢ়িছো একত্ৰ কবি স্মৃতিকন্যা এটি ।
ভিল ভিল সৌন্দৰ্যৰ নোহে তিজোক্তমা
তথাপিহো মনোৰম্য মানস-প্ৰতিমা ।
নেজানো ব্ৰাহ্মৰ বিধি, উজ্জ্বল-কীৰ্তন
সুঁৱৰি পবিত্ৰ নাম অপিলো তৰ্পণ ।

ভূমিকা

অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ একনিষ্ঠ সেৱক প্ৰবীণ সাহিত্যিক অধ্যাপক শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ ‘স্মৃতিলেখা’ক অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য আৰু সংস্কৃতিৰ অৰ্ধ শতাব্দীৰ এক দীৰ্ঘ অথচ সবল ৰূপ-লেখাৰ আখ্যা দিব পাৰি। হাজৰিকা-দেৱে ‘স্মৃতিলেখা’ত আতিশয্যক স্থান দিয়া নাই। তেখেতে শদিয়াৰপৰা ধুবুৰীলৈ গঢ় লোৱা প্ৰায় প্ৰত্যেকটো অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠান আৰু তেখেতৰ অভিজ্ঞতাৰ বিষয়ে এই গ্ৰন্থত লিপিবদ্ধ কৰিছে। প্ৰায় অনুষ্ঠানৰ জন্ম কুণ্ডলৰে ভৰপূৰ ‘স্মৃতিলেখা’ কেৱল হাজৰিকাদেৱৰ সুদীৰ্ঘ জীৱনৰ এক ব্যক্তিগত কাহিনীয়েই নহয়, প্ৰকৃততে এই আত্ম-জীৱনীক অসমীয়া সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ এক সুদীৰ্ঘ ইতিহাস বুলিও গণ্য কৰিব পাৰি।

আমাৰ সামাজিক জীৱন, আমাৰ ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ সৰ্বাগীন উন্নতিৰ বাবে আজীৱন অক্লান্তভাৱে ব্ৰতী হোৱা এইজন্য লেখকৰ আত্ম-জীৱনীৰ দ্বাৰা অসমবাসী যথেষ্ট উপকৃত হব বুলি আমাৰ দৃঢ় বিশ্বাস।

শ্ৰীহাজৰিকাদেৱে অশেষ কষ্ট স্বীকাৰ কৰি আদিবপৰা অন্তলৈকে কিতাপখনৰ আহি-কাকত আদি চাই আমাক সহায় কৰি দিয়াৰ বাবেও তেখেতক আমাৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা আৰু ধন্যবাদ জনালো।

গুৱাহাটী

মাৰ্চ, ১৯৮১

চন্দ্ৰপ্ৰসাদ শইকীয়া

মোৰ কথা

কথাতে ক'ব বোলে 'নোহোৱাৰ ব্ৰহ্মত ল'ৰা হ'ল নাম কলে সোণাল, সিনে মাটি কাখি থাকে হাঁ মোৰ কপাল'। ১৯৬৮ চনত 'মকলৈখা'ই সাহিত্য অকাডেমীৰ বঁটা লাভ কৰাৰ বছৰ। প্ৰচাৰ হোৱাৰ পিছত মোৰ ক্ষুদ্ৰ 'ভপোবন'তো তেনে এটা আনন্দমুখৰ পৰিবেশৰ স্থিতি হৈছিল একেধাৰে কেইবাবিধো। অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি হোৱাৰ পিছত সেই সময়ত মই দ্বিতীয়বাৰ বাককৈয়ে উমান পাইছিলো বাইজে মোক কিমান ভাল পায়। 'মকলৈখা'ৰ সাকলাই মোক আৰি এটা বোজা তুলি লবলৈ একৰকম বাধ্য কৰিলে। মোৰ দুজন প্ৰাক্তন ছাত্ৰ শ্ৰীমান হেমন্তকুমাৰ শৰ্মা আৰু শ্ৰীমান নন্দ তালুকদাৰে মোক এখন আত্মজীৱন-চৰিত্ৰত পুৰণি কথাবোৰ লিখিবলৈ অনুৰোধ জনালে। সেই অনুৰোধত মই তপতে সঁহাৰি জনোৱা নাছিলো, কিন্তুো তেতিয়ালৈকে মোৰ মনত ভেনে কোনো পৰিকল্পনা নাছিল। ঘৰোতে ঘৰোতে নিজে ক'ব লাগে। ভাৰতপ্ৰতিম ছাত্ৰ দুজন নেৰোপানি লৈ লাগি থকাত এই গ্ৰন্থ লিখিবলৈ সিদ্ধান্ত লওঁ।

মোৰ অভিজ্ঞতা সীমিত। ভাৰত-সৰ্গনৰ কথা বাদেই, ঢুক-কোণ মাখি অসম-সৰ্গনৰ সোঁভাগাই হোৱা নাই। মোৰ শিক্ষা-জীৱনত প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ নাই। কৰ্ম-জীৱনতো জেৰৰ সাকলা নাই। ওৰে জীৱন সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ পথাৰত কুকংকাৰাং কৰি আহোঁ, ইমানেই। তথাপি এই কথাও সঁচা যে দেখিলোঁ বহুত, লিখিলোঁ বহুত আৰু তেতিয়াও লিখিবলৈ বাকী আছিল বহুত। সেই কাৰণেই ঠিক আত্মজীৱনী নহলেও আত্মকথা আৰু পুৰণি কথা অপট্টৱাই লৈ, আঠটা অঙ্কত বিভক্ত এই পুথি লিখিবলৈ আঁচনি ভৰি লওঁ। কাপ চলিল বিদ্যুৎ বেগে, পপেনৰ জেখনীৰ নিচিনাকৈ। লিখি আহোঁ, লিখি আহোঁ, লিখাৰ অন্তত স্থিতি হ'ল এখন সম্মানন পৰ্বত। হস্ততো নিলিখিবলগীয়া কথা লিখিলোঁ। লিখিবলগীয়া কথাও বাদ পৰিল।

পুথিখন লিখি অতাই প্ৰৱ কৰিছিলো, "কি নাম সি মাতিব ভোমাক?" উত্তৰটো পাইছিলো মোৰ আন এজন প্ৰাক্তন ছাত্ৰ শ্ৰীমান অতুলচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ পৰা। মোৰ প্ৰৱটো শুনি তেওঁ উপৰাই কৈছিল, "মকলৈখা"ৰ ভনীয়েক 'স্মৃতিলৈখা' নহৈ আৰু আন কি হ'ব পাবে হাব?" ক'বো বৰুৱাৰ সমিধানমতে পুথিখনৰ নামকৰণ কৰিলো 'স্মৃতিলৈখা'।

আন এটা সমস্যাই দেখা দিলে। 'স্মৃতিলৈখা' গায়ে-পাখিৰে ব'ব নকত হ'ল—পাছজিগিতে ফুলফুল কাপজৰ পিঠিত প্ৰাৱ নম পুঠা হৈছিল। সেই কাৰণে কোনো প্ৰকাশক আপদাধি নাছিল। ইমান ডাঙৰ ভালুকৰ সাজা এটা মূৰত তুলি লবলৈ কোনেও ভাল নেপালে। অতঃপৰ্যন্ত অপট্টব পতি অসম প্ৰকাশন পৰিষদৰ কাৰ চাপিলোঁ। পৰিষদে সহায়ৰ হাত আপদাৰ পুজিছিল কিন্তু খবৰৰ বিৰাট অংকটোৱে বিধিপথালি দিলে। পৰিষদে যথাসম্ভৱত সিদ্ধান্ত লৈ মোক জামিবলৈ দিলে গ্ৰন্থখনৰ কলেবৰ সৰু কৰি দিলেযে তেওঁলোকে হপাৰ দায়িত্ব ল'ব। মই মাতি হ'লো। এইবাৰেই যে নাই মোমাইতকৈ কথা মোমায়ে ভাল। দুজাংগী 'স্মৃতিলৈখা'ক হীমাংগী কথা হ'ল।

এইখিনিতে জনাই থওঁ অতিবিক্ত বিবেচিত হোৱা কিছু অংশৰে ইতিহাসে 'স্মৃতিৰ পাপৰি' নামৰ বোৰ আন এবিধ গ্ৰন্থ প্ৰকাশ হৈছে। কিছু অংশ অসম সাহিত্য সভাৰ 'স্মৃতিলৈখা' নামৰ আন এখন গ্ৰন্থত সোমাইছে। সিমানতো বাদ পৰা দুটা অংশ সম্বন্ধিত এক যুগল অংশ 'ভপোবন'ৰ জেহেবি বোষ্টাৰ নামৰ গ্ৰন্থত সন্নিবিষ্ট হৈ প্ৰকাশৰ সুযোগৰ অপেক্ষাত আছে। ইজাৰ উপৰিও 'মকলৈখা'তে আছে। এই আঠটাইকেইখন বিভাগৰ ইয়ৰ শিখৰৰ পৰিপূৰক ব'ব পুথি আশ্ব কৰিছো।

ওপৰত নাম লোৱা শৰ্মা, তালুকদাৰ আৰু বৰুৱা এই ত্ৰিমূৰ্তিৰ উপৰিও যিমানবিলাক এই
গ্ৰন্থত প্ৰত্যক্ষভাৱে নহলেও পৰোক্ষভাৱে হলেও সহযোগ হৈছে সেই সকলোটিৰে ওচৰত মই কৃতজ্ঞ।
হাতীৰো পিচলে পাৰ, সজ্জনৰো বুৰে নাও। অনিচ্ছাকৃত সকলো তুল-ভ্ৰান্তিৰ বাবে মাৰ্জনা
প্ৰাৰ্থনাৰে।

এইছোৱা কালতে দেশৰ বহুত ওলট-পালট হ'ল। বহুত প'ল, বহুত আহিল। যোৰ
'স্মৃতিলেখা'ত উল্লেখ কৰা বহুত ব্যক্তিৰ 'শ্ৰী'বোৰ বিলুপ্ত হৈ সেই ঠাইত 'চক্ৰবৰ্ত্তী' বহিল। গতিকে
যেন এনেবোৰ অসুবিধাৰ কথা মনত ৰাখি বিসংগতিবোৰ সুদৃষ্টিৰে চাও। মই অৱশ্যে কিতাপ-
খনৰ তুল-ভ্ৰান্তি আৰু আসোঁৱাহবোৰৰ নিমিত্তে কাৰো ওপৰত দোষ জাপি দিব খোজা নাই, বৰং
সহাদৰতাৰে কিতাপখন উলিয়াই দিব্বাৰ বাবে পৰিশ্ৰমৰ প্ৰাক্তন সভাপতি শ্ৰীহৰেন্দ্ৰনাথ তালুকদাৰ,
বৰ্ত্তমান কাৰ্যবাহী সভাপতি শ্ৰীম্ৰণোজনাথ পোন্ধৰী আৰু সচিব শ্ৰীচন্দ্ৰপ্ৰসাদ শইকীয়া শ্ৰমণো
সংগ্ৰিষ্ট সকলোটিৰে নথৈ শলাপ লৈছোঁ।

গুৰুজনাৰ অম্মতিধি
'তপোবন', গুৱাহাটী-১
২০।১০।৮০

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা

সূচীপত্র

পৃষ্ঠা

প্রথম খণ্ড : আদি পর্ব

পূর্বাভাস	১
উপবিপ্লব : পিতৃবংশ	২
উপবিপ্লব : মাতৃবংশ	১১
জন্ম আৰু শিশুকাল	১৪

দ্বিতীয় খণ্ড : উদ্যোগ পর্ব

বিদ্যাবৃত্ত	২২
সেই দিনৰ শিক্ষা প্রণালী	২৮
কলেজিয়েট স্কুল	২৯
মহাত্মাৰ গুহ্যহাটীত প্রথম পদার্পণ	৩২
শিক্ষক মণ্ডলী	৩৬
শতাব্দিকী	৪০

তৃতীয় অধ্যায়

কটন কলেজ	৪১
অধ্যাপক মণ্ডলী	৪৪
সম্বলীয়া প্রসঙ্গ	৪৪
আৰ্জ জ কলেজ	৬৬
অধ্যাপক মণ্ডলী	৬৭
সামৰদি	৬৯
এডমাণ্ড কলেজ, হিলিং	৭০
সামৰদি	৭৭
গুহ্যহাটীৰ দুখবীরা হুবি	৭৮
তিনি বিহু	৮৯
অম-মুহুৰা	৯৭

চতুর্থ খণ্ড : সংসার পর্ব

দেউতাব সংসার	১০৪
মোৰ সংসার	১০৬
মোৰ পৰিণত	১০৮
অশ্রুধাৰ	১০৯

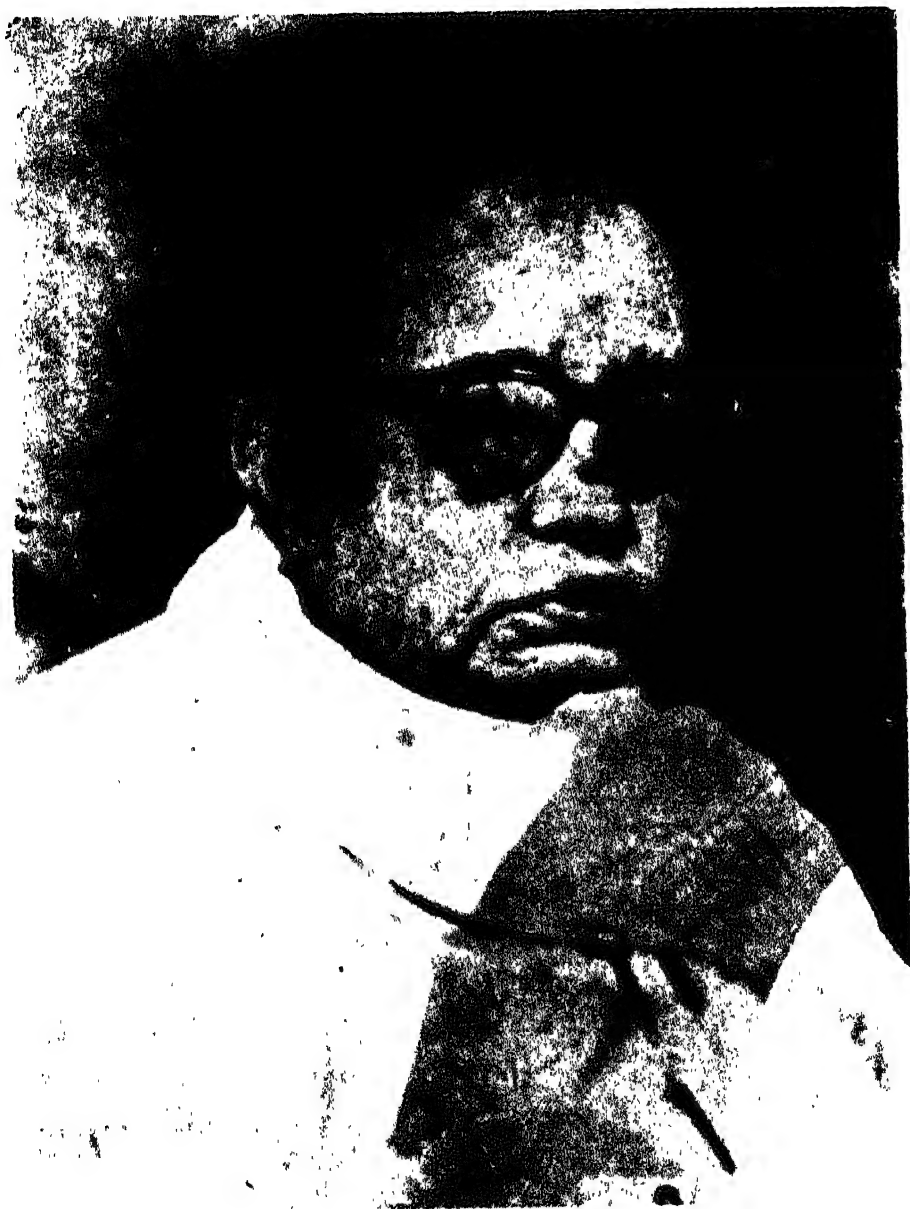
পঞ্চম খণ্ড : কৰ্ম পর্ব

হাৰে মোহন টাৰীয়া মাণ্ডি	১১৭
নন্দ	১২৪
কাহনুৰ : ঠিকনা-উপকল্প	১২৯
গুহ্যহাটী মন্থন	১৩৩
কৰ্মপটী (১)	১৩৪

বৰপেটা হাইস্কুলত	১৩৯
ডিব্ৰুগড়ত	১৪৩
বৰপেটা (২)	১৪৯
হেডমাষ্টাৰসকল	১৫২
ছাত্ৰ আৰু সতীৰ্থ	১৫৪
বিশিষ্ট নাগৰিক	১৫৬
কলিকতীয়া এম-এ প্ৰসঙ্গ	১৫৮
সৰস্বতী পূজা আৰু নাট্যাভিনয়	১৬৩
বৰপেটা বিদায়	১৬৪
কলেজিয়েট স্কুল (২)	১৬৫
কটন কলেজ	১৬৭
কটনৰ সোণালী-জয়ন্তী	১৭৭
গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় আৰু বি-টি শ্ৰেণী	১৭৯
অন্যান্য নিৰ্যাতাসকল	১৮৩
পঞ্চম খণ্ড : সভা পৰ্ব			
একতা সভা	১৮৭
গুৱাহাটী সঞ্জিয়া সন্মিলনী	১৯৩
অসম ছাত্ৰ সন্মিলন	১৯৪
অসম সাহিত্য সভা	২০০
সম্পাদকৰ চাকলি পীৰাবপৰা			
সভাপতিৰ সিংহপীৰালৈ	.	..	২০৯
সভাপতিৰ চম্পন চ'ৰাত			২১২
নগাওঁত সত্ত্বিংগ অধিবেশন			২১৫
বহুবটৌৰ চমু অভিযান	২২০
বক্তৃত্ব চাৰি জুলাই	২২৫
পৰবৰ্তী অধিবেশন	২২৮
নেঅংকহা শতবাৰ্ষিকী	২৩০
আৰু দুটা শতবাৰ্ষিকী	২৩৩
গুৱাহাটী সত্ত্বতা সভা	২৩৩
সামৰণি	২৩৫
উপৰাধি খণ্ড : গুৱাহাটী পৰ্ব			
গুৱাহাটীৰ জেছেবি বোউলা	২৩৭
গুৱাহাটীৰ নাট্য সমাজ	২৪৩
গুৱাহাটীৰ পূজা	২৫৬

ডেকা কাম হু লেখক

অলহীয়া কাজত জেবক

প্ৰথম খণ্ড : আদি পৰ্ব

পূৰ্বাভাস

জয়জয়তে কৈ খণ্ড যে এই 'স্মৃতিলেখা' মোৰ আত্মজীৱনী নহয়। বহুতৰ জীৱনৰ স্মৃতিকথা ইয়াত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। এই গ্ৰন্থৰ সাহিত্য পৰ আৰু সত্তা পৰ্বৰ বাবে আত্মজীৱনী লেখি অহাবলৈ মোৰ নিজৰ গতানুগতিক জীৱনত বিশেষ একোটা নাই। তিনিফুৰি দহবছৰীয়া জীৱন কালত মই যি দেখিলো, যি শুনিলো আৰু যি জানিলো সামান্য হলেও তাকেই এই স্মৃতিলেখাত মোৰ ইতিপূৰ্বে প্ৰকাশিত 'মকলেখা'ৰ আৰ্হিত লিপিবদ্ধ কৰিবলৈ যত্ন কৰিছো। মকলেখা আৰু স্মৃতিলেখা বাই-ভনী। স্মৃতিলেখা বয়স্কৰ দৰে ধাৰহী হৈছে যদিও ৰূপহী হোৱা বুলি ভাবিব নেলাগে।

মহাভাৰতত খেনেকৈ অলেখ সৰু-বৰ চৰিত্ৰ আৰু কাহিনীৰ সমাবেশ ঘটোৱা হৈছে তেনেকৈ মোৰ জীৱনৰ মহাভাৰত এই স্মৃতিলেখাতো অলেখ সৰু-বৰ বসাল চৰিত্ৰ আৰু কাহিনী একত্ৰিত কৰি সজাইপৰাই উলিওৱা হৈছে। দৰাচলতে মই এই গ্ৰন্থৰ নায়ক বা উপনায়ক একো নহওঁ। মই মাথোন ইয়াৰ ভিতৰত নৃত্যধাৰৰ ভূমিকাহে গ্ৰহণ কৰিছো। তাকে কৰিবলৈ লওঁতে আ'ত ত'ত যে গ্ৰন্থপনি আত্মজীৱনীগ্ৰন্থী হোৱা নাই তেনেও নহয়। অনিচ্ছাকৃতভাৱে হলেও এইদৰে গা দেখা দিবলগীয়া হৈছে গ্ৰন্থৰ আঁত বাধিবৰ বাবে।

গ্ৰন্থ আৰম্ভ কৰাৰ আগতে মোৰ বিষয়ে চমুকৈ ইমানকৈ কওঁ যে মোৰ জন্মস্থান গুৱাহাটী। জন্মৰপৰা ল'তানিলৰ কুমাৰ ভাস্কৰ নাট্য-মন্দিৰৰ অলপ দক্ষিণে থকা একেটা জন্মভেটিতে মই আভিলৈকে আছোঁ আৰু হয়তো ইয়াতে এদিন তাত পেলাবলৈ লাগিব, অৱশ্যে চৰণেহে জানে মৰণৰ ঠাই। মোৰ দেউতাৰ নাম ৰমাকান্ত হাজৰিকা, যাদু নিকশমা হাজৰিকানী। জন্ম হৈছিল ১৯০৩ চনৰ জ্যৈষ্ঠ মাহত (কৃষ্ণ পক্ষত, তৃতীয়া)। মোৰ পিতৃপক্ষ বাগৰিজানৰ (নগাওঁ) আৰু মাতৃপক্ষ নন্দাবীৰ-নন্দ-বাগৰিৰ এই কাকতালীয়া সংযোগ ভাংগৰপূৰ্ণ নহলেও আমোদজনক। আমাৰ বংশ ইচ্ছ বৰ্ণৰ মহাপুৰুষীয়া হিন্দু, গুৰুদৰ তেজপুৰৰ নিকামূল সত্ত্ব। গ্ৰন্থমতে দেউতাৰ কালৰ কথা কওঁ।

ব্যক্তিগত জীৱন বৈচিত্ৰ্যহীন হলেও মোৰ পিতৃপক্ষ আৰু মাতৃপক্ষৰ উপধিপুৰুষ সকলক লৈ মই পোৱাৰ কৰিব পাৰো। সেইবোৰে ক্ৰমাৎ বিন্ধ্যস্তিৰ পৰ্বতত বৃষ লুকাবলৈ আৰম্ভ কৰিছে আৰু ইতিমধ্যে বহু পুৰণি কাহিনীৰ স্তলানলা পাবলৈকে টান হৈছে।

সকল-বৰ আমি সকলোটি কয়-বেছি পৰিমাণে দেশৰ আৰু সমাজৰ জাতীয় বুজীৰ আহিলা যোগনিয়াব। পূৰ্বপুৰুষসকলৰ কথা জানিলে গাত বল বাঢ়ে, জীৱন ধন্য হয়। মোৰ উপৰিপুৰুষ সকলৰ জনচেৰেক আত্ম বুজীমূলক চৰিত্ৰ হৈছে।

উপৰিপুৰুষ : পিতৃবংশ

তেতিয়া আমাৰ দেশত অহোমৰ দিন। অসমৰ ৰাজপাটত স্বৰ্গদেউ গোৱানান্ধ সিংহ। এইজনী স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজত্ব কালত (১৭৮০-২৫ চন) যি মোৱামৰীয়া বিদ্ৰোহ হৈছিল সেই বিদ্ৰোহত ৰাজ্যৰ ধৰণী লৰিছিল, ৰাজসিংহাসন কঁপিছিল, ৰাজকাৰেঙত কাট মেলিছিল আৰু প্ৰজাবিলাকৰ পানীত হাঁহ নচৰা বিলৈ হৈছিল। সেই সময়ত বিশেষৰ্থকৈ উজনি অসমত কিছু দিনলৈ এক অশান্ত অৱস্থা চলি থকা দেখি ৰাজধানী আৰু তাৰ ওচৰকাষৰীয়া ঠাইবপৰা বহুত মানুহ ভাগি দিহিঙে-দিপাঙে নিৰাপদ ঠাইলৈ উঠি গৈছিল। এইমৰে ভাগি যোৱা লোকসকলৰ ভিতৰত নিতাই আৰু মেঘাই নামৰ দুজন ভাই-ককায়ে আছিল। নিতাইৰ গাত ৰজাদিনীয়া বৰাৰ বিষয়বাবো আছিল। তেওঁ হেনো নিজৰ ঠাইত এজন প্ৰতিপত্তিশালী লোক আছিল। এওঁলোক উজনি অসমৰ কোন ঠাইত আছিল আৰু তাত সেই বংশৰ মানুহৰ পুলি-পোখা এতিয়া কোনোবা আছে নে নাই তাক জানিবৰ উপায় নাই।

উবিয়া পাঠ

দেউতাইতে কোৱা শুনিছিলো, আমাৰ বংশৰ মূল গুৰিগছজোপা হেনো গোলাঘাট অঞ্চলত কোনো এখন ঠাইত আছিল। কোনোৱে আকৌ যোৰহাটৰ কেন্দ্ৰগুৰি অঞ্চলত বুলিও কয়। সি যি নহওক নিতাই, মেঘাই আৰু সেই ঠাইৰ কেইঘৰমান মানুহে অলপ দিন ভগনীয়া হৈ অ'ত ত'ত ভাহি কুৰিছিল। তেওঁলোকে বাটত কেবাঠাইতো থাকি শেষত আহি নগাওঁ জিলাৰ কলংপৰীয়া পাঠ এখনত নিগাজীভাৱে ধোপনি পুতি বয়। তেতিয়া নগাওঁ চহৰৰ নাম খাগৰিজান আছিল। তেওঁলোক থকা ঠাইখন আছিল বৰ্তমান টাঙৰোডৰ দাঁতিত আৰু খাগৰিজানৰ চাৰিঘাইল পূবত। নিতাই বৰাৰ লগতে অহা আৰু ছুটা পৰিয়ালক 'ৰাগ দিয়াৰ ঘৰ' আৰু 'মেঘ দিয়াৰ ঘৰ' (৫) বোলা হৈছিল। এইবিলাক মানুহ উজনিবপৰা উৰি আহি সোজাই গছ হোৱা ঠাইখনেই উবিয়া পাঠ নামেৰে জনাজাত হোৱাটো সম্ভৱ। বৰ্তমানে উবিয়া পাঠ নগাওঁ জিলাৰ শিঙীয়াপোতনি ৰোজাৰ অন্তৰ্গত।

পূৰ্বানন্দ্ৰ বৰহাজৰিকা

নিতাই বৰাৰ লগতে তেওঁৰ পুত্ৰক কুকানন্দ্ৰও আহিছিল। বৰাসময়ত উবিয়া পাঠ অঞ্চলত কুকানন্দ্ৰ জাকতজিকিা হৈ যুঁব তুলি উঠে। সাহসী আৰু সববৰহী স্বভাৱৰ যুঁ পাই ৰজাবৰপৰা তেওঁক হাজৰিকা বিবৰ-দাব দিয়া হয়। কুকানন্দ্ৰ বৰপুত্ৰকৰ নাম পৰমানন্দ্ৰ। পৰমানন্দ্ৰৰ পুত্ৰক ভৱানন্দ্ৰ। ভৱানন্দ্ৰৰ দুজন পুত্ৰক, বৰজৰ পূৰ্বানন্দ্ৰ আৰু সৰজন কুৰাইবাৰ হাজৰিকা। মানৰ যিবৰ আগে আগে নগাওঁ

জিলাৰ দক্ষিণ কালে থকা কিছুমান কছাৰী মাজুহে মাখে মাজে উত্তৰপাৰলৈ গৈ ডকাহকা দি মাজুহৰ বয়বস্ত লুটিপুটি আনিছিল। বজাৰবীয়া মাজুহ আৰু উপত্ৰবকাৰী কছাৰীবিলাকৰ মাজত সময়ে সময়ে একোটা সৰুসুৰা সংঘৰ্ষ বা একোখন চুহুৰীয়া বপো হৈছিল। অৱশেষত সেই উপত্ৰৰ দমন কৰিবলৈ পূৰ্ণানন্দ হাজৰিকালৈ বজাৰবপৰা নিৰ্দেশ আহে। স্বৰ্গদেৱৰ আদেশ নিৰোগত কৰি পূৰ্ণানন্দই বীৰৰ দেবুৱাই উপত্ৰবকাৰীবিলাকক পৰাস্ত কৰে আৰু খেদি নি ডবক ৰাজ্যত থৈ আহেগৈ। বৰ্তমানে সেই ঠাইকে ডবকা বোলা হয়। স্বৰ্গদেৱে পূৰ্ণানন্দৰ বীৰত্বব্যক্তক কাৰ্যত পৰম সন্তোষ লাভ কৰি তেওঁক সেই অকলৰ মূল হাজৰিকা বা বৰহাজৰিকা পাতে। এই বৰহাজৰিকাৰ বিষয়-বাব আৰু মাটি-বাৰী আদিৰ বিৱৰণ দি তেওঁক বজাৰবীয়া ডামৰ কলিও দান কৰা হৈছিল।

মানব দিন আবহু হোৱাত পূৰ্ণানন্দই টাঙবোডৰ পাতিবপৰা ঘৰ-ছাৰ কিছুদূৰ ভিতৰলৈ হোঁহকাই নি ডায়েকৰ লগত থাকিবলৈ লৈছিল আৰু আৱন্তক অঙ্গুসৰি চন্দ্ৰকান্তসিংহ স্বৰ্গদেৱক মানব বিপক্ষে সহায় কৰি আছিল। শেষত যেতিয়া মেনখন একেবাৰে মানব গৰাহত পৰিল, তেতিয়া স্বৰ্গদেৱে নিজে এবাৰ মৰৌ-জীও সোআখিটৈ শেষ চেষ্টা কৰি চাওঁ বুলি ভটীয়াই গৈ মানাহাৰুখৰ হাদিবাচকীত কোঠ পাতি বৈছিল। পূৰ্ণানন্দ বৰহাজৰিকাই ঘৰবাৰী ডায়েক জুৱাইবামক গতাই দি সৈন্ত-সামন্ত লৈ স্বৰ্গদেৱৰ পক্ষত যোগ দিছিলগৈ।

দুৰ্ভাগ্যৰ বিষয় চন্দ্ৰকান্তসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ শেষ চেষ্টাও বাৰ্ধ হ'ল। স্বৰ্গদেৱৰ নেতৃত্বত অসমীয়া সেনাই প্ৰাণটাকি মৰৌ-জীও সোআখিটৈ হুঁচুিছিল যদিও মহাপুৰুষ ৰণত অসমৰ স্বাধীনতা বেলি মাৰ গ'ল। দুৰ্ভাগ্য মানবিলাকে জয়লাভ কৰি নেত্ৰৰ কটা বাখৰ দৰে টিৰিলিলাবলৈ ধৰিলে। ৰণত বেৱাকৈ ঘাটি স্বৰ্গদেৱে ভাটীমুঠাকৈ নাও বেলি দিলে। অসমীয়া সেনাৰ একেবাৰে ককাল ভাঙ্গিল। কোন মৰিল, কোন থাকিল আৰু ছেহেলি-ভেহেলি হৈ কোন কলৈ গ'ল হিচাপ নোহোৱা হ'ল।

পূৰ্ণানন্দ বৰহাজৰিকা সেই ৰণত মৰিল যদিও লাজে-অপৰানে তেওঁ মৃত্যুভুল্য হ'ল। জীৱনৰ প্ৰতি তেওঁৰ বিতৰ্কা জন্মিল। 'পৰাধীনতাৰ শিকলিত বান্ধ নাখাওঁ' বুলি মনত দৃঢ়সংকল্প কৰি তেওঁ গুৱাহাটীলৈ আহি উমানন্দ যক্ষিৰলৈ গৈ আন্তত্যাৰ মহা-ভৈৰবক দৰ্শন কৰিলে আৰু তাৰ সিহঁত মহাবাহু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বৃহত জঁপিয়াই পৰি চিৰশান্তি লাভ কৰিলে। পূৰ্ণানন্দই তেওঁৰ আত্মবিসৰ্জনৰ আশংসা বতৰা এখন বিনত বন্ধুৰ বোসেৰি ডায়েক জুৱাইবাম হাজৰিকাক জনাই থৈ গৈছিল।

আজিকালি এইদৰে দেশৰ কাৰণে জীৱন আহুতি দিয়া মাজুহক 'ছহিৰ' বোলা হয়। ছহিৰ হওকেই বা নহওকেই, মোৰ আকো-ককা পূৰ্ণানন্দ বৰহাজৰিকাও যে এখন বীৰ আৰু নিঃস্বাৰ্থ দেশপ্ৰেমিক আছিল সেই বিষয়ে সন্দেহৰ বল নাই।

সন্মাদীন জুৱাই জন্মিল

জুৱাৰ নামটোৱেই মূখ বাপৰি ভৰাৰ, জুৱাইবাৰ বা জোৱাইবাৰ হ'ব পাৰ। বহু নেতৃত্বাৰ মূখত ভৰাৰ নামটোহে শুনিছিলো। জুৱাৰেই জুৱাইবাৰ বা জোৱাইবাৰ হোৱাটো স্বাভাৱিক। এখৰ কুটিলৰ আমোলত জুৱাইবাৰ হাজৰিকাই নিজ যোগ্যতাবে

পৰিয়ালৰ যশ বৃদ্ধি কৰিছিল। এৱেঁই ইংৰাজ শাসনত নগাওঁ জিলাৰ প্ৰথম সদৰামিন বা মুন্সেফ হাকিম। এওঁ সদৰামীন হৈ তেজপুৰতো আছিলগৈ আৰু তাতো নাম-যশ আজিবলৈ সক্ষম হোৱা বুলি কোৱা শুনিছো। তেওঁ কেনেকৈ বৃটিছ চৰকাৰৰ দৃষ্টি গোচৰলৈ আহি হাকিমী লাভ কৰিছিল তাৰ মূলতো এটা কাহিনী আছে। কাহিনী হুলেওঁ সঁচা কথাই। ১৮২৬ চনত হোৱা ৱাণ্ডাবু সন্ধিৰ অলপ আগৰ কি পিছৰ কথা। তেতিয়া মানৰ কপাল ফুলিছে, লগে লগে বৃটিছৰও কপাল ফুলিছে। মানহঁতে ইংৰাজ চিপাহীৰ শিকপাল খেদাত ঠাৱৰিব নোৱাৰি নেজ দাঙি পলাই পত্ন দিছিল। গোড়া চিপাহী-বিলাকক দেখা পাই অসমীয়া প্ৰজাৰো ভয়ত ভগবন্ত পলাইছিল। বগা বঙালে জাত মাৰে বুলি তেওঁলোক পেপুৰা লাগিছিল। ইংৰাজে মানে গচকি যোৱা দেশখন নকৈ গঢ়িবলৈ নথৈ যত্ন কৰিছিল কিন্তু থলুৱা লোকৰপৰা আৱশ্যকীয় সহাঁৰি পোৱা নাছিল। নিৰ্ভয় দিয়া সত্বেও তেওঁলোকে আগবাঢ়ি আহি ইংৰাজৰ লগত সহযোগ কৰা নাছিল। এবাৰ চাৰ্ভেয়াৰ জেনকিন্স চাহাবৰ অধীনত এটা ইংৰাজ ফৌজে উৰিয়া গাৱঁত কোঠ পাতি জিৰণি লৈ আছিলগৈ। চাহাবজন ভোকে-পিয়াছে অস্তিৰ হৈ বৰ বিপাঙত পৰিছিল। গঞা মাজুহে বগা বঙাল দেখা পালেই ফৰিং ছিটিকা দিয়ে। খোৱাবজ্জৰ অভাৱত জেনকিন্স চাহাবে চকুৰে সৰিয়হ ফুল দেখা পালে। ছেন সময়তে গাঁৱৰ মুখিয়াল লোক ভূৱাইৰাম হাজৰিকাৰ লগত তেওঁৰ ভেটাভেটি হ'ল। ভূৱাইৰামে বুকু ভাঠ কৰি চাহাবজনৰ আগত থিয় দিছিলগৈ আৰু তেওঁলোকক কেনেভাৱে সহায় কৰিব লাগে জানিবলৈ বিচাৰিলে। বেচেৰা চিপাহীবিলাকৰ তেতিয়া ভোকত পেটৰ নাড়ী ডাল ডাল হৈছিল, পিয়াহত অৰ্ঠকষ্ট শুকাই গৈছিল। ভূৱাইৰামে প্ৰকৃত অৱস্থাৰ টেৰ পাই গাৱঁলৈ গৈ পঞ্চাশ পৰিমাণে গাখীৰ, স্তমথিৰা টেঙা আদি গোটাটাই আনি তেওঁলোকক খাবলৈ দিলে। তেওঁ গঞা বাইজক বুজাইবাই ক'লে বোলে ইংৰাজ পৰ্টনে অসম মাৰিবলৈ অহা নাই, অসমক তাৰিবলৈহে আহিছে। সকলোৰে তেওঁলোকক সহায় কৰি দেশৰ অৰাজক অৱস্থাৰ অন্ত পেলোৱা যুক্ত। ভূৱাইৰামে বাইজক বলাই আনি জেনকিন্স চাহাবক ধাক্কাবজ্জৰ ধোঁগান ধৰালে। সেই দিনাই নিয়তিয়ে অলক্ষিতে ভূৱাইৰামলৈ চাই এটা সন্তোষৰ হাঁহি মাৰিলে। তেওঁৰ প্ৰতি ইংৰাজ চৰকাৰ সন্মান হ'ল।

দেশত ইংৰাজৰ শাসন যেতিয়া গজগজীয়া হ'ল কমিছনাৰ জেনেৰেল জেনকিন্স চাহাবে ভূৱাইৰাম হাজৰিকাক এদিন তেওঁ কৰা উপকাৰৰ প্ৰতিদান স্বৰূপে সদৰামীন বা মুন্সেফ পদত মকবল কৰিলে আৰু আগলৈ তেওঁৰ বংশত উপযুক্ত লোক ওলালে ভাল চাকৰিত নিযুক্তি দিয়া হ'ব বুলি এখন প্ৰশংসা পত্ৰও দিলে।*

*...As a true Englishman Captain Gurdou could not forget the services of his subordinate, nay he took prompt action and rewarded him with a present and in a manner which is unique in this province. This case affords a remarkable illustration of the fact that the Englishmen are too willing to acknowledge

ভূমাইবাম্বৰ হাকিমীৰ এটা আন্দোলনক সাধু এতিয়াও আমাৰ মাজত এঁটলিও হৈ আছে। এবাৰ জিলাৰ বৰচাহাব সদৰামীনৰ কামকাজ পৰিদৰ্শন কৰিবলৈ আহক। সদৰামীন হাকিম আমাৰ আজো-ককা ভূমাইবাম্ব হাজৰিকা। তেতিয়াৰ বিনত হাকিমৰ এজলাছ আধিকালিৰ হাকিমৰ এজলাছতকৈ শ্ৰুতীয়া আছিল। এজলাছতে তামোলৰ বটা, পিকদানী, লোটা, চৰিহা, তালপাতৰ বৰবিচনী আদিৰ ব্যৱস্থা আছিল। ভূমাইবাম্ব হাকিমে তেওঁৰ আদালতৰ চাৰিওফালে তামোলৰ পিকেৰে ফুল বাছি থৈছিল। চৰ্কাৰী কাকত-পত্ৰবোৰো ছেদেলিভেদেলি হৈ পৰি আছিল। এনে এটা অবাছনীয় পৰিবেশ দেখি এজলাছৰ কোঠা সোমায়েই বৰচাহাবৰ মূৰ গৰম হ'ল। তেওঁ তেনেদৰে চৰ্কাৰী কাকত-পত্ৰবোৰ পেলাই ৰখাৰ বাবে মৌখিকভাৱে হাকিমৰ কৈফিয়ৎ তলব কৰিলে। জোকৰ মুখত চূণ দিব জনা হাকিম হাজৰিকা ডাঙৰীয়াই ততালিকে চাহাবক জবাব দি ক'লে বোলে তেনেভাৱে কাকতবোৰ পেলাই থোৱাৰ উদ্দেশ্য আছে। চৰ্কাৰী গেজেটবোৰ তেনেদৰে চহুৰ আগত মেলি ৰাখিলে যিকালে চকু যায় সেইকালে গেজেটত থকা সিংহৰ ছবি দুটালৈ তেওঁৰ দৃষ্টি আকৰ্ষিত হয়। সেই সিংহ হৈছে বৃটিছ চৰ্কাৰ আৰু ধৰ্মাৱতাৰ মহাৰাণীৰ প্ৰতীক চিন। বিচাৰৰ বায় লেখিবৰ সময়ত সেই ছবি চাই ললে জায় বিচাৰৰ সহায়ক হয়। সেই কাৰণেহে ছেনো গেজেটবোৰ ডেনেডাৰে এজলাছৰ মজিদ্দাত মেলি ৰখা হৈছে, যাতে যিকালেই চকু পৰে সেই কালেই তেওঁ বিচাৰৰ সময়ত মহাৰাণীৰ বল পায়। হাকিম ডাঙৰীয়াৰ উত্তৰ শুনি আৰু তেওঁৰ

and reward good services and merit. And in this connection we would mention a most notable incident which occurred more than half a century ago. The late general Jenkins first came to Assam as a surveyor. But from the nature of his duties he had to perform, he was not withstanding his extreme kindness and courtesy, looked upon not only with suspicion by the people but they shunned him as much as possible. He used to move from village to village without practically receiving any assistance from the people, but undaunted, still doing his duty. He wanted to approach the people but they avoided him. On one occasion when he was resting under the shade of a tree being hungry and thirsty and could not get anything either to eat or drink, an influential man of a certain village by name Bhoysi Hazarika went over to him with some milk and oranges. After heartily drinking the milk and taking some oranges General Jenkins thanked the Assamese gentleman with the inmost of his heart and explained the object of his mission, and asked him to co-operate with him in removing the wrong notion from the minds of the riots. He also took the name and the address of the Assamese gentleman in his note book. When General Jenkins next came to Assam as Commissioner he enquired of the Assamese gentleman and soon after appointed him a munsiff. —Extract from Assam, 14 and 21 December 1898.

বাক্যভঙ্গিৰ উমান পাই বৰচাহাবৰ গৰম মূৰ নৰম হ'ল আৰু তেওঁ পৰিৱৰ্তনত সজাটী লাভ কৰি উলটি গ'ল। এই নিচিনা উপস্থিত বুদ্ধিৰ বাবেই ফুৰাইবাম হাজৰিকাই অলপীয়া বিভাৰেই এহুদোষ, চাহাব দোষ আদি বিটবোৰ খণ্ডন কৰি স্বখ্যাতিৰে হাকিমি কৰি নাম জিলিকাই থৈ গৈছে। নামমাজ লেখা-পঢ়া জানিলেও তেতিয়াৰ দিনৰ অসমীয়া ডা-ডাঙৰীয়াসকল বিচক্ষণ জ্ঞান আৰু উপস্থিত-বুদ্ধিত চহকী আছিল। অসমবন্ধ মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ বিবেকবন্দী বন্ধু শুৱাহাটীৰ ৰায়বাহাদুৰ ভূৱনৰাম দাসৰ নামো এই প্ৰসংগতে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়।

ফুৰাইবামৰ কেবাজনো পুতেক আছিল। তেওঁলোকৰ নাম নাথুৰাম, মথমল, শঙ্কুৰাম, চেনাইবাম, শান্তিৰাম প্ৰভৃতি। ফুৰাইবামক হাকিমী দিয়াৰ উপৰিও বৃটিছ চৰকাৰে তেওঁৰ তিনজন পুত্ৰক তিনখন মৌজাও দিছিল। নাথুৰাম উৰিয়া গাৰ্ৱ'ৰ, শঙ্কুৰাম ননৈৰ আৰু মথমল হাজৰিকা গোড়া মৌজাৰ মৌজাদাৰ হৈছিল। মথমলে পোভালৈ মৌজাৰ ভাৰ লবলৈ যাওঁতে আন বয়বন্ধৰ উপৰিও ৰজাদিনীয়া তামৰ কলিখন লগত লৈ গৈছিল। ছুখৰ বিষয় কলং নৈত নাও বুৰাৰ ফলত তেওঁৰ আন সা-সম্পত্তিৰ লগতে ৰজাদিনীয়া কলিখনো নৈৰ বুকুত জাহ গ'ল। এইদৰে বহুমূলীয়া স্বত্বকলক এখন বিলুপ্ত হোৱাটো আমাৰ বংশৰ পক্ষে দুৰ্ভাগ্যৰ কথা।

শান্তিৰাম তহছিলদাৰ

ফুৰাইবামৰ বৰপুতেক নাথুৰাম মৌজাদাৰৰ বিষয়ে লেখিবলগীয়া বিশেষ সময় মই জনাত নাই। তেওঁ স্বৰ্গী হোৱাত পুতেকবিলাক নাবালক আছিল কাৰণে তেওঁৰ উৰিয়া গাৰ্ৱ'ৰ মৌজাখন ভায়েক শান্তিৰামৰ হাতলৈ যায়, তেতিয়া অৱশ্যে মৌজা জুটি তহছিল হৈছিল। শান্তিৰামে স্বখ্যাতিৰে মৌজা বা তহছিল চলাই ৰজাধৰবৰণা ৰায়চাহাব উপাধি লাভ কৰিছিল আৰু অনাৰেবী মেজিষ্ট্ৰেট বা অধ্যক্ষ হাকিম হৈছিল; তেওঁ বৰ খিতাপী লোক আছিল। এসময়ত নগাওঁ জিলাত শান্তিৰাম তহছিলদাৰৰ নাম নজনা মানুহ নাছিল বুলিলেই হয়। পুৰণি ধৰণকৰণ আৰু খিতাপেৰে তেওঁ বিত্তৰ সা-সম্পত্তিও আৰ্জি ভোগ কৰি গ'ল। আমাৰ বংশৰ ৰজাদিনীয়া পুৰণি সা-সম্পত্তিৰ দোলা, বৰজাপি, বৰগীৰা আদিও তেওঁৰ ঘৰতে আছিল। শান্তিৰামৰ পিছত তেওঁৰ একমাজ পুতেক হৰিকান্ত হাজৰিকা মৌজাদাৰ হয়। বিলাসিতা আৰু চাহাবী চালচলনত জীৱন অতিবাহিত কৰি তেওঁ কলিকতাৰ ৰোঁৰা দৌৰত চেকুৰ মেলি বহুমূলীয়া পৈত্ৰিক সম্পত্তি আধানাৰ্জি কৰি গ'ল। বিয়াজিছৰ গণ আন্দোলনত ইংৰাজ চৰকাৰৰ লগত সক্ৰিয়ভাৱে সহযোগ কৰাৰ বাবে তেওঁ বাইজৰ আত্ম হেৰুৱাইছিল আৰু তাৰ ফলতেই তেওঁৰ মৌজাৰ কাৰ্যালয় পুৰি ভস্মীভূত হৈছিল। ছুখৰ বিষয় সেই অগ্নিকাণ্ডত আমাৰ বংশৰ পুৰণি কাকড-পত্ৰ, বংশাৱলী আদিও পুৰি ছাই হ'ল। পৌৰাণ্যক্ৰমে সেইবোৰ পঢ়ি কিছুমান কথা বৰদেউতাৰ ল'ৰা মোৰ ভাই শ্ৰীমান ৰমণীকান্ত হাজৰিকাই টুকি ৰাখিছিল। সেই টোকাৰ সহায় নোপোৱা হ'লে বোৰ এই প্ৰসংগৰ কিছু কথা ৰাখ পৰিলহেঁতেন।

নাথুখামৰ পক্ষিমালা

একাধিক পত্নীৰে সেই কালৰ ডা-ডাঙৰীয়াসকলে একোখন বৰৈয়া গৃহীণী পাতি লৈছিল। নাথুখাম মৌজাদাৰৰ পত্নীও আছিল তিনিগৰাকী। বৰবৈণীৰ পুতেক সোমদত্ত আৰু হৰকান্ত, মাজুবৈণীৰ পুতেক বাধাকান্ত আৰু সকলৈণীৰ পুতেক আছিল আমাৰ দেউতা বধাকান্ত। সোমদত্ত জ্যেষ্ঠ, বাধাকান্ত বৰমাজু, হৰকান্ত সকলমাজু আৰু বধাকান্ত কনিষ্ঠ। সোমদত্ত হাজৰিকা এই শতিকাৰ প্ৰথম দশকত গুৱাহাটীৰ প্ৰতাপী নাপথিকসকলৰ অন্ততম আছিল। তেওঁ প্ৰথমে ছিলঙত আৰু পিছত গুৱাহাটী পৌৰসভাৰ অভাৱহিয়াৰ হৈ আছিল। জিলাৰ বৰচাহাৰ তেতিয়া চেয়াৰমেন আৰু ৰায়বাহাদুৰ ফুৰনৰাম দাস ডাইচ-চেয়াৰমেন আছিল। তেতিয়াৰ দিনত কাৰ্য্যকৰী ব্যৱহাৰিক অভিজ্ঞতাই আছিল কামকাজৰ অৰ্হতাৰ মাপকাঠী। সোমদত্তয়ো অভাৱহিয়াৰ হিচাপে ছিলঙত ভাল কাম কৰাৰ বাবে গুৱাহাটীত নিযুক্তি পাইছিল। তেতিয়াৰ দিনত অভাৱহিয়াৰৰ পাতে আলি-পদ্মি, জনস্বাস্থ্য, পানীযোগান আদি নানা তৰহৰ কামৰ ভাৰ কৃত আছিল। সেই সময়ত মোৰ দেউতা এইজন বৰদেউতাৰ লগতে গুৱাহাটীত আছিল। এতিয়া উজানবজাৰৰ ফটক ৰোডত প্ৰাক্তন জজ স্বৰ্গীয় ঈশ্বৰপ্ৰসাদ বৰুৱা ডাঙৰীয়া থকা হাউলিতেই দেউতাই আছিল। বৰুৱাৰ দখলত থকা মাটিখিনিৰ উপৰিও পূৰ্বকালে প্ৰাক্তন জজ স্বৰ্গীয় যোগেন বৰুৱাৰ মাটিখিনিও একেলগে মহেশ্বৰ গোস্বামীৰ (দেশনেতা মহেশ্বৰ গোস্বামীৰ ককাক) দখলত আছিল। গোস্বামীদেৱৰপৰা সেই মাটি বৰদেউতা সোমদত্ত হাজৰিকাই এহেজাৰ টকাৰে কিনি লৈছিল। তেওঁ পূৰ্ব কালৰ মাটিখিনি পিছত বন্ধকান্ত 'বৰুৱাক এনেয়ে থাকিবলৈ দিয়ে। ১২০৪ চনত স্বৰ্গীয় ঈশ্বৰপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ হাউলিৰ মাটি স্বৰ্গীয় মাণিক বৰুৱাৰ বংশৰ স্বৰ্গীয় কেশবচন্দ্ৰ বৰুৱাক এহেজাৰ টকাত বেচি অবসৰ লৈ নগাৰৰ ধৰমতুললৈ মৌজাদাৰ হৈ যায়। অলপ দিনৰ পিছতে কেশব বৰুৱায়ে গুৱাহাটী এৰি কান্দিবাসী হয়গৈ। বাবৰ সময়ত তেওঁ সেই মাটি প্ৰথমতে বৰদেউতাকে কিনা দাম এহেজাৰ টকাতে বাচিছিল, কিন্তু তেওঁ লবলৈ অমান্তি হোৱাত স্বৰ্গীয় ঈশ্বৰপ্ৰসাদ বৰুৱা ডাঙৰীয়াক ডেৰহেজাৰ টকাত বেচি থৈ গৈছিল। মহেশ্বৰ গোস্বামীৰ সেই হেজাৰ টকীয়া মাটিয়েই আজি লাখটকীয়া হৈছে। সেই সময়ত অনাহকতে চৰ্কাৰী ৰাজহ ভৰিব লাগে বুলি ভাবি বহুত অসমীয়া মাজুহে নিজৰ দখলত থকা মাটি আনক এৰি দি নাইবা নামমাত্ৰ মূল্যত বেচি নিষ্কৃতি লাভ কৰিছিল। দুই এজন দুবন্দী অসমীয়া, বড়ালী আৰু মাহোৱাৰীয়ে এই সুযোগতে বিৰাট ভূখণ্ড দখল কৰি অসমৰ ঠায়ে ঠায়ে নেপ্তৰ পাৰি বহিছিল আৰু আজি তেওঁবিলাকৰ পো-নাতিৰে তাৰ স্বকল উপভোগ কৰিছে।

মোৰ দ্বিতীয়জন বৰদেউতা বাধাকান্ত হাজৰিকা আন কেইজনৰ দৰে আন ঠাইলৈ নগৈ উবিয়া গাবৰ নিজৰ পৈত্ৰিক ভেটিতে জীৱনৰ শেষ দিনলৈকে আছিল। এতিয়াও বংশৰ মূল ভেটিতে থাকি তেওঁৰ পো জীৱান বৰদীকান্ত হাজৰিকাই স্বাধীনভাৱে জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰি আছে। তৃতীয়জন বৰদেউতা হৰকান্ত হাজৰিকাই গড়কান্তানী বিভাগত কাম

কৰিছিল আৰু ডিব্ৰুগৰ শাস্তিপাবাত নিজাকৈ এখন ঘৰ পাতি লৈছিল। তেওঁৰ পুতেক এটি অকালতে ঢুকাল, জীয়েক এজনী এতিয়াও আছে। বৰজনা পৰিছে নগাৰ্ৰৰ চৰ্কাৰী এডভোকেট ঞ্জিগোপালচন্দ্ৰ বৰালৈ আৰু সৰুজনী পৰিছিল তেজপুৰৰ ডেকাবগাঁৱৰ মৌজাদাৰ স্বৰ্গীয় ললিতচন্দ্ৰ ভূঞালৈ। দেউতা বমাকান্তৰ কথা পিছত লেখা হ'ব।

ধৰমতুলীয়া হাজৰিকা

১২০৪ চনত সোমদত্ত হাজৰিকাই অভাৱছিয়াৰ কামৰপৰা অবসৰ লৈ ধৰমতুললৈ গৈ নকৈ ঘৰবাৰী পাতি লৈছিল। প্ৰথমতে তেওঁ চতিয়াল মৌজাৰ আৰু পিছত উত্তৰখোলা মৌজাৰ মৌজাদাৰ হৈছিল। সেই মৌজা এতিয়াও তেওঁলোকৰ ঘৰতে আছে। তেতিয়াৰ দিনত পূৰণি সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ মানুহে মৌজা পাইছিল। সোমদত্তৰ চাৰিপুত্ৰ—ভগদত্ত, পুষ্পদত্ত, কালিদত্ত (গণেশ) আৰু কৃষ্ণদত্ত (কাৰ্তিক)। ভগদত্ত হাজৰিকাই স্মৃতিভাৱে মৌজা চলাই বজা আৰু ৰাইজৰ মাজত সমানে প্ৰিয়পাত্ৰ হ'ব পাৰিছিল। বৃটিছ চৰ্কাৰে তেওঁক ৰায়চাহাব খিতাপী আৰু অধুৱা হাকিমৰ বাব দিছিল।

দ্বিতীয় মহাসমৰৰ আগলৈকে ধৰমতুল এখন ভোগালী ঠাই আছিল। মাছ, চৰাই উঠেনদী। ভগদাদাৰ ঘৰখন মানুহে-ছহুহে, খেতিয়ে-বাতিয়ে ভৰপূৰ। হাতত বন্ধুটো লৈ ওলাই গলেই আকোজাকে বনৰীয়া হাঁহ, হাইঠা আদি চৰাই মাৰি আনিব পাৰি। ধৰমতুলত চিকাৰ কৰা বনৰীয়া হাঁহৰ চালান গুৱাহাটীও পাইছিলহি। মোৰ অৱশ্যে কোনো চৰাইৰ মঙহ খোৱাৰ অভ্যাস নাই।

ভগদত্ত হাজৰিকাৰ ভায়েক মোৰ বৰককাই পুষ্পদত্ত হাজৰিকাৰ অলপতে মৃত্যু হৈছে। মৃত্যুৰ সময়ত তেওঁৰ বয়স চাৰিকুৰিৰ ওচৰাউচৰি হৈছিল। তেওঁ আছিল বেবী হোৱাইটত পাছ কৰা ডাক্তৰ। চৰ্কাৰী চাকৰিত দিহিঙে-দিপাঙে ঘূৰিফুৰি অবসৰৰ পিছত তেওঁ ছিলঙত খিতাপি লাগিছিল। এসময়ত তেওঁ এখন ভাল খেলুৱৈও আছিল। সমাজ-কল্যাণৰ কামত তেওঁ আগবঢ়ুৱা আৰু ৰায়চৌধুৰীৰ সংৰক্ষণী মতবাদৰ এজন উগ্র সমৰ্থক আছিল। তেওঁৰ সৰু দুই বজাভাই কালিদত্ত হাজৰিকা (গণেশ) আৰু কৃষ্ণদত্ত হাজৰিকা (কাৰ্তিক) প্ৰমুখ্যে ধৰমতুলীয়া হাজৰিকা পৰিয়ালৰ সৰুবৰ প্ৰায় আটাইকেইজনে অসমৰ খেল-জগতত জাকত-জিলিকা। কাৰ্তিক দাদা অসমৰ খেল জগতৰ গুৰিমালাসকলৰ অন্যতম আছিল। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জন্মকালৰপৰা অবসৰ লোৱা দিনলৈকে তেওঁ তাৰ পৰীক্ষা-বিভাগৰ লগত জড়িত আছিল। ধৰমতুলীয়া বৰদেউতা সোমদত্তৰ ছজন কীৰ্তিমন্ত জোঁৱাই তেজপুৰৰ ৰাধিকাকান্ত দাস আৰু ডাঃ কামিনীকান্ত দাস। দাস ভ্ৰাতৃৰ বাণমঞ্চৰ উজ্জল তৰা আছিল।

এই প্ৰসঙ্গত চৰ্কাৰী চাকৰিয়াল হলেও অসমীয়া-হিউমঁৰী আঘাৰ পৰিয়ালৰ এজন মানুহৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি। তেওঁ হৈছে দেউতাৰ ডাঙিন স্বৰ্গীয় ফিলীপচন্দ্ৰ দাস। ঘৰ তেজপুৰত, শেষত ছিলঙত। বয়সলৈকে দৰে ছিলতীয়াই ছাটি পেলোৱা অসমৰ ৰাজধানী ছিলঙত দিলীপ দাসে অসমীয়াৰ মুখ উজ্জল কৰি ৰৈ গৈছে। এসময়ত

বৰমুৰীয়া কৰ্মচাৰীবিলাক ছিলেটীয়া হোৱা বাবে ছিলঙৰ সচিবালয় ছিলেটীয়া আমোলাৰ একচেটিয়া দখলত আছিল। দিলীপ দাস তালৈ বেজিষ্টাৰ হৈ মোৰাৰ পিছৰ পৰাহে পট সলনি হ'ল। শাসক চাহাববিলাকৰ এটা ভাল গুণ আছিল এয়ে যে তেওঁলোকে ভালদৰে বুজি পালে জ্ঞানবিচাৰ কৰিবলৈ পাছ নোহোৱাকৈ, অৱশ্যে যদিহে তেওঁলোকৰ নিজৰ জাতীয় স্বাৰ্থত বাধা নপৰে। দিলীপ দাসে চাহাব বৰমুৰীয়াসকলৰ আগত স্তুতি পাালেই অসমীয়াৰ ন্যায্য দাবী জোৰেৰে প্ৰতিপন্ন কৰিছিল। তেজপুৰৰ বাণমক আৰু ছিলঙৰ নাট্যালাৰ লগতো দিলীপ দাস নিবিড়ভাৱে জড়িত আছিল।

দেউতা বমাকান্ত

দেউতা বমাকান্ত নাথুৰাম হাজৰিকাৰ স্নায়ুশীয়া পুতেক আছিল। মাক বতনী খৰঙি বৰুৱাৰ ঘৰৰ জীয়ৰী আছিল। দেউতাৰ সৰুতে মাক চুকায়। সেইকাৰণে তেওঁ ককায়েকহঁতৰ লগতে ডাঙৰ-দীঘল হয়। চাৰিওজন পুত্ৰ খুটি খাব পৰা নোহওঁতেই নাথুৰাম হাজৰিকাৰ মৃত্যু হোৱাত কোনোজন পুত্ৰই উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ স্তুতি পোৱা নাছিল। কোনে কিমানলৈ পঢ়িছিল সেই বিষয়ে জানিবৰো উপায় নাই। সেয়ে হলেও তিনিজনে কিছুদূৰ ইংৰাজী শিক্ষা লাভ কৰাটো সঠিকভাৱে জানিব পাৰি। মোৰ দেউতায়ো তেতিয়াৰ ছেকেণ্ড ক্লাছ নে থাৰ্ড ক্লাছলৈ (এতিয়াৰ অষ্টমমান, নবমমান) পঢ়া বুলি কৈছিল। ভাল গুৰিয়াল নোহোৱা বাবে সিমানেতে হেনো শিক্ষাৰ সামগ্ৰি পেলাইছিল। সেয়ে হলেও মোৰ প্ৰাথমিক শিক্ষাত ঘৰুৱা শিক্ষকৰ দৰে দেউতাই যিখিনি তদাৰক কৰিছিল সেয়ে নোহোৱা হলে মোৰো বিজ্ঞাৰ গুৰিতে কেৰোণ লাগিলহেতেন নিশ্চয়।

মই জনাত দেউতা তেওঁৰ বৰককায়েক সোমদত্ত হাজৰিকাৰ লগত তেওঁৰ গুৱাহাটীৰ ঘৰত ১৯০২ চন মানলৈকে আছিল। আনুমানিক ১৯০০ কি ১৯০১ চনত উজ্জান বজাৰৰ সেই ঘৰতে তেওঁৰ বিয়াও হৈছিল। তেতিয়াৰ দিনৰ সেইখন বৰ ডাঙৰ বিয়া আছিল বুলি বিহগী কবি চৌধাৰীদেৱে কেইবাদিনো আমাৰ আগত কৈছিল। কইনা আমাৰ মাতৃদেৱী স্বৰ্গীয়া নিকপমা, 'অভিমত্ৰ্য বধ' প্ৰণেতা বমাকান্ত চৌধাৰীৰ জীয়ৰী। দৰা আৰু শহৰ দুয়োৰো একে নাম, বমাকান্ত। কস্তাৱাতা আছিল গুৱাহাটীৰ প্ৰখ্যাত ডাঙৰীয়া হুলালচন্দ্ৰ চৌধাৰী। এই বিয়াত দৰাৰ দুটীয়া আৰু কস্তাৰ পাৰীমালা-বিলাক আছিল গুৱাহাটী পৌৰসভাৰ হৰিজনবিলাক। দলদোপ ছোন্দোলদোপকৈ দৰা কইনাৰ ঘৰলৈ গৈছিল। কইনাৰ পদুমিযুগত এখন ডাঙৰ হেঙাৰে পৰিস্থিতি উত্তপ্ত কৰি তুলিছিল। সেই হেঙাৰৰ দলপতি হৈ বাট আগচিছিল তেতিয়াৰ ছাত্ৰৰ (কৰ্মবীৰ) নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈয়ে। এই সংক্ৰান্তত আলিবাটত এখন ধণ্ডু আৰু কইনাঘৰত শিলঙটিৰ বৰমুপো হৈছিল হেনো। পিছে মধুৰেণ সমাপয়ে হৈ বিয়াখন স্কলমে সম্পন্ন হৈছিল। দৰা আদৰা পীৰাখনৰ সাধুটো আমাৰ আগত কৈ বিহগী কবিয়ে দৰা আয়োৰ পাইছিল। এই পীৰাখনৰ দখল ল'বলৈ হেনো দৰাঘৰীয়া আৰু কইনাঘৰীয়াৰ কথা কটাকটি চলি থকাৰ মাজতে 'কোনে এই পীৰা নিয়ে চাওঁ' বুলি আভিধানিক

হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই পীৰাখনত বহি ললেগৈ। বুঢ়াৰ কাণ দেখি এজন উটুৱা ডেকাই পীৰাখন টান মাৰি আনিদেগৈ। তাৰ কলত 'লগৰপীয়া দঢ়ীয়া হেম বৰুৱা' মাটিত বাগৰি পৰি গ'ল। তাকে দেখি দণ্ডায়মান ৰাইজৰ মাজত হাঁহিব ধলকনি উঠিল। তাৰ লগে লগে পীৰাৰ দখলি-স্বত্বও মীয়াংসা হৈ গ'ল। এনেকুৱা একোটা ঘটনাৰ কোনো এটা উদ্ভেজনাৰ্ণ মুহূৰ্ত্তই মানুহৰ মনত বহু দিনলৈ গভীৰ সঁচ বহুৱায়, সেয়েহে বিহগী-কবিয়ে এই গুহুটীয়া সাধুটো পাহৰিব পৰা নাছিল।

বিয়াৰ পিছত দেউতাই বৰ্ত্তমানে মই থকা মাটিখিনি দুকুৰি টকা দি উগ্ৰতাৰা দলৈব পৰা পট্টা কৰি লয়। তাতে এতিয়া মই ক্ষুদ্ৰ 'তপোবন' পাতি লৈ বাস কৰিছোঁ। দেউতাই কাম কৰিছিল আৰ-এম-এছ বা ৰেলৱে মেইল ছাৰ্ভিচত। ডাক বিভাগত এইটো শাখা থকা বুলি তেতিয়াৰ কথা নকওঁৱেই, এতিয়াও অসমীয়া মানুহে বৰকৈ ভু-ভা নেপায়। ইয়াৰ কাৰণ হৈছে অতীজৰেপৰা এই বিভাগৰ অসমৰ কেন্দ্ৰীয় কাৰ্যালয় আমাৰ চকুত নপৰা সিঁপিঠিত থকা শিলচৰ নগৰত অবস্থিত, সেইকাৰণে ছিলেটীয়া আৰু বঙালীবিলাকৰ পাখীৰতে মহৰ খুটি। এই বিভাগৰ সৰুৱৰ চাকৰি-বাকৰিত অসমীয়া মানুহৰ সংখ্যা আজিও নিচেই ডাকৰ। এই শতিকাৰ আদিতে দেউতা যেতিয়া ইয়াৰ পোষ্টবটকীয়া 'ছৰ্টাৰ'ৰ (sorter) কামত সোমাইছিল তেতিয়া এই বিভাগত অসমীয়া মানুহ সমূলি নাছিল। পিছত যদিও দুই এজন সোমাইছিল তথাপি বহু দিনলৈকে এপাটি কচু-শাকত এটা আলুৰ নিচিনা অৱস্থাই চলি আছিল। সাম্প্ৰতিক অৱস্থাৰ কথা মই বুজ নেপাওঁ। পোষ্টবটকীয়া কামত আৰম্ভণি হৈছিল যদিও পেন্সনৰ সময়ত দেউতাৰ দৰ্ঘহা এশ সত্তৰ টকা হৈছিলগৈ। এবাৰ বেছি দৰ্ঘহাত প্ৰমোছন দি তেওঁক লাহোৰলৈ বদলি কৰিব খোজা হৈছিল, পিছে হাবুঙত লোণ সস্তা, দেহৰ বা কি অৱস্থা বুলি দেউতা ঘৰ এৰি সিমান আঁতৰলৈ যাবলৈ মান্তি নহ'ল। তেতিয়াৰ দিনত আজিকালিৰ দৰে পৰিবহনৰ সুলভ নাছিল। অনা-অসমীয়া সকলৰ মাজত এজন অসমীয়া গৈ থাকিলে শালৰ মাজত নিভীৰ অৱস্থা হ'ব বুলি দেউতাই ভয়ো কৰিছিল। ইয়াত আকালো নাছিল ঔকালো নাছিল, অলপীয়া ধনেৰেই আতিভাহি গৈছিল। দেউতাৰ দিনত অভাব-অনাটনৰ মুখ দেখা যোৱা মনত নপৰে। মোৰ মনত পৰা কালত এশ টকা ধনেৰে ঘৰখন বেনেটক চলোৱা হৈছিল মই আজি হেজাৰ টকাৰেও সেইদৰে চলাবলৈ অসমৰ্থ হৈছোঁ।

দেউতাৰ কামটো আছিল ৰেল বা জাহাজেৰে ইঠাইবপৰা সিঠাইলৈ ডাক অনা-নিয়া কৰা আৰু বাটৰ টেছনে টেছনে সেইবোৰ বিলাই বোৱা। তেওঁ কামত সোমোৱাৰ সময়ত অসমত ৰেলৰ চলাচল হোৱা নাছিল, জাহাজেৰে ডাক অনা-নিয়া কৰা হৈছিল। এই শতিকাৰ প্ৰথম দশকত দেউতাই প্ৰথমতে ডাকজাহাজত গুৱাহাটীৰপৰা গোৱালপাৰলৈ আৰু গোৱালপাৰৰপৰা গুৱাহাটীলৈ ডাক অনা-নিয়া কৰিছিল। তেওঁ বাহচৌৰ পোষ্টৰ দিন জাহাজত আৰু পোষ্টৰ দিন বৰড কটাবলগীয়া হৈছিল। বাৰ্ডেড আৰু আহোতে ঘাটে ঘাটে কিনিবুটি অনা বস্তুৰে য়েটৰবা ভাৰ লৈ তেওঁ এজন সাঙৰ বনিজৰপৰা উলটি অহাৰি আহিছিল। যি সময়ত পইচাটোত চাৰি-পাচটা হাঁহকণী, নিকিটো বা আৰগিটোত

এটা পঠা ছাগলী, টকা এটাত এমোন অহাচাউল পোহা সৈছিল সেই দিনত দেউতাব পোহব টকীয়া চাকৰি আছিল ভাল চাকৰি। এইবোৰ কথা মই শিহুত সাধুকথাৰ দৰেহে জনিছিলো।

উপবিপুলকৰ : মাতৃকৰ্ম

এইবাৰ মোৰ মাতৃপুৰুষ উপবিপুলকৰ কথা ক'বলৈ লৈছোঁ। নলবাৰী বেলগৈছনৰ-পৰা এমাইলমান উত্তৰত সম্প্ৰতি জেলখানা সজা ঠাইত বতাহসিলা নামেৰে এখনি বৰ্দ্ধমান গাঁও আছিল। ইয়াৰ নিচেই কাষতে গাতে গা লগাই বৈ গৈছে পাগলাবাৰা বা পাগলাদিয়া নৈ। নটৰাজ মহাদেৱৰ ডাণ্ডৰ নাচত জটাৰ বাছোন খুলি বোহাৰ নিচিনাকৈ বছৰি বাৰিষা কালত পাগলাদিয়াৰো দেওখা নাচি নাচি এই অঞ্চলৰ ঋতুহৰু ভামাকীহা দেখুৱায়। এই নৈৰ বলিয়া বানত গঞা-বাইজে জীয়াতু কুণিবলগা হয়। মৌজা আৰু গাঁওখনৰ নাম বতাহসিলা কিয় হ'ল জনা নেযায়। নলবাৰীৰ এই বতাহসিলা পাৰ্বেই এদিন অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ-এটি উজ্জল নক্ষত্ৰ বমাকান্ত চৌধাৰীক বুকুত ধাৰণ কৰি ধ্বংস হৈছিল। এই পাৰ্বেতে এদিন বমাকান্তৰ পূৰ্বপুৰুষে থানিকা পাতিছিল আৰু আজিও তাত তেওঁৰ পৰিয়ালৰ লোক দুই চাৰিঘৰ আছে।

কাহ্নসিং চুবাধাৰ

অসম বুৰঞ্জী পঢ়োতসকলে জানে স্বৰ্গদেউ গৌৰীনাথসিংহই মোহাম্মদীয়া বিৰুদ্ধে দমন কৰিবলৈ বৃটিছ চৰকাৰক খাটনি ধৰি এটি সৰু বৃটিছ কোঁজ অসমলৈ মাতি আনিছিল। ইংৰাজী ১৭২২ চনত কেপ্তেম ৱালেছৰ অধীনত এই কোঁজত আতিছিল এজন পাঞ্জাব হিন্দু ডেকা। তেওঁৰ নাম কাহ্নসিং চুবাধাৰ। কোঁজটোৱে এই দেশৰ থলুৱা অশান্তি দমন কৰি উলটি গ'ল, কিন্তু সেই ডেকাজন নগ'ল, আৰু বহুতেই নগ'ল। অসমৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যই এই জনা-অসমীয়া লোকসকলক মৰুৰ এনাৰুৰীৰে বান্ধি ৰাখিলে। কাহ্নসিং চুবাধাৰো অসমৰ মোহিনী শক্তিত ভোল গ'ল। অসমৰ চিৰসেউজীয়া পৰিবেশ আৰু অসমীয়া মাতৃহৰ সৰল সহজ জীৱনযাপন প্ৰণালীত মুগ্ধ হৈ তেওঁ এই দেশতে সজকুলীয়া অসমীয়া ছোৱালী বিয়া কৰাই নিগাজী হৈ নলবাৰী অঞ্চলতে থাকি গ'ল। তেওঁৰ দেউতাক কেৱলসিং আৰু বংশৰ আন মাতৃহ পঞ্জাবতে থাকিল। তেওঁলোক পঞ্জাবৰ উচ্চ বৰ্ণ হিন্দু। সেই কাহ্নসিংহেই আছিল আমাৰ মাতামহ বমাকান্তৰ ককাদেউতাক আৰু কামৰূপৰ এটি বিখ্যাত চৌধাৰী পৰিয়ালৰ প্ৰতিষ্ঠাতা।

ভাৰতে জনা-অসমীয়া আৰু হিন্দুৰ পঞ্জাববৰণা আহিলেও অসমৰ স্ববিখ্যাত আপৰৱালা পৰিয়ালৰ দৰে এই চৌধাৰী পৰিয়ালটোৱে বে হাড়ে-হিৰজুৰে অসমীয়া হৈ বিৰাট অসমীয়া জাতিৰ বুকুতে সন্মূলকে জাঁহ সৈছে সেই বিষয়ে সন্দেহৰ থল নাই। কেৱল যে এওঁলোকে অসমীয়াৰ লগত বিয়াবান্ধৰ সম্বন্ধ পাতি দিলি সৈছে এনে নহয়, ঈশ্বৰাউনিআটা সত্ৰৰ বৈষ্ণৱ শিষ্টকৃষ্ণৰ মাজতো এওঁবিলাকে আপশাৰীত ঠাই লৈছে। বিখ্যাত অসমীয়া বোলছবি 'মনিৰাৰ দেৱানো' এই চৌধাৰী পৰিয়ালেই অসমৰ কলা-সঙ্গীত বেদীত আপবঢ়োৱা মূল্যবান বৰঙণি।

কাহ্নসিংহ ছুটি পুত্ৰ আছিল—কমলচন্দ্ৰ আৰু লক্ষ্মীকান্ত। দেউতাক কাহ্নসিংহে বৃটিছ কোঁজত স্থখ্যাতিৰে কাম কৰাৰ বাবে তেতিয়াৰ কামৰূপ জিলাৰ বৰচাহাবে কমলচন্দ্ৰক চৈধ্যখন গাবৰ সমষ্টি খাতা, ধমধমা আৰু নতুন দেহৰ মৌজাৰ চৌধাৰী পাতিলে। সেই কালত বৃটিছ চৰ্কাৰৰ খাজনা আদি তোলা বিষয়াসকলক চৌধাৰীৰ বিষয়বাব দিয়া হৈছিল। সেইকাৰণে কমলচন্দ্ৰ আৰু লক্ষ্মীকান্ত দুইজনৰে উপাধি চৌধাৰী হৈছিল। আজিকালি অৱশ্যে পূৰ্বৰ অসমীয়া চৌধাৰীসকলৰ পো-নাতিসকলে চৌধাৰী উপাধিহে লৈ থালা পোৱা হৈছে। সি যি নহওক কমলচন্দ্ৰ চৌধাৰীৰ জহনী বোগত মৃত্যু হোৱাৰ সময়ত তেওঁৰ পুতেক ছলালচন্দ্ৰ চৌধাৰী নাবালক আছিল। সেইকাৰণে লক্ষ্মীকান্তই ভতিজাক ছলালচন্দ্ৰৰ হৈ মৌজা চলাবলৈ ললে আৰু ধৰ্মপুৰৰো তেওঁৰেই চৌধাৰী হ'ল।

লক্ষ্মীকান্তই মৌজা চলাই বিশেষ স্থখ্যাতি লাভ কৰি অনাৰেবী মেজিষ্ট্ৰেট বা অধ্যক্ষ হাকিমৰ বিষয়বাবো পাইছিল। ভোটান যুদ্ধত ইংৰাজ চৰ্কাৰক সহায় কৰাৰ বাবে তেওঁ গৱৰ্ণমেণ্টৰ বিশেষ প্ৰশংসাভাজন হৈছিল। তেওঁ সকলো মানুহকে সমানে বিশ্বাস কৰিছিল আৰু সেই নিমিত্তেই এবাৰ বিপদত পৰিবলগীয়াও হৈছিল। সাংসাৰিক বিষয়ত লক্ষ্মীকান্ত ভোলানাথ পুৰুষ আছিল। টকা-সিকাৰ সম্পৰ্কতো তেওঁ অতি টিলা আছিল। এনেকি ৰায়তৰপৰা খাজনাৰ বাবে একেলগে বেছি টকা আহিলে তেওঁ সেইবোৰ নগণ্যকৈ দোণেৰে জুখি ৰাখিছিল। তেওঁ বুলনীৰপৰা উঠি গলে কঠ-ঢাৰি তুলিবলৈ বন্দী-বেটাবিলাকৰ লৰাচপৰা লাগিছিল কিয়নো কঠ-ঢাৰিৰ তলত আধালি, সিকি, আদমহীয়া, চৰতীয়া আদি প্ৰায় পৰি বৈছিল কোনো হিচাপ নথকাকৈ। পিতৃৰ উদাৰ আদৰ্শকে আগত লৈ শিশু ৰমাকান্তয়ো তেওঁৰ ভবিষ্যত জীৱন গঢ়ি তুলিছিল।

ৰমাকান্ত উপজিছিল ১৮৪৬ চনত। এই চনতেই শিৱসাগৰৰ মিছনাৰী প্ৰেছৰপৰা অসমীয়া সাহিত্যৰ যুগ প্ৰবৰ্ত্তনকাৰী 'অৰুণোদয়' আলোচনী ওলায়। তেওঁ আছিল দেউতাক লক্ষ্মীকান্তৰ বৰখৈণীৰ একোটি সন্তান। ৰমাকান্ত ল'ৰাকালৰ পৰাই দেউতাকৰ নিচিনা অতি সবল, সজ চৰিত্ৰৰ আৰু ধৰ্মপৰায়ণ আছিল।

ৰমাকান্ত চৌধাৰী

দুখৰ বিষয় ৰমাকান্তৰ জীৱনৰ বিতং বিৱৰণ আজি পাবলৈ নাই, আনকি তেওঁৰ ছবি এখনিও সংৰক্ষিত হৈ থকা নাই। এইখিনিকে জানিব পৰা গৈছে যে তেওঁ এণ্টেল মহলাত উত্তীৰ্ণ হোৱাৰ সময়ত গুৱাহাটীত কলেজিয়েট স্কুলৰ লগতে কলেজৰ শ্ৰেণীও আছিল। এই কলেজিয়েট শ্ৰেণী ১৮৬৬ চনত খোলা হৈছিল। ৰমাকান্তই প্ৰথমে তেওঁৰ বংশৰ ভিতৰত উচ্চ ইংৰাজী শিক্ষাত আগবঢ়ুৱা হৈ এফ-এ মহলাত উত্তীৰ্ণ হৈছিল। স্বৰ্গীয় কনিধৰ চলিহা, মছিয়ংউল্লা, আজিজৰ ৰহমান আৰু ভিবিৰাম বৰুৱা (স্বৰ্গীয় যোগেন্দ্ৰ বৰুৱা এম-এল-এৰ দেউতাক) আদি তেওঁৰ সহপাঠী আৰু অন্তৰঙ্গ বন্ধু আছিল। এফ-এ মহলাত উঠাৰ পিছতে গুৱাহাটীত শিক্ষা সাং হোৱাত ৰমাকান্তই কলিকতালৈ বাবলৈ মন মেলিলে। জাত যোৱাৰ ভয়তেই লক্ষ্মীকান্তই আৰু তেওঁৰ পৰিয়ালৰ আন মানুহে তেওঁৰ কলিকতা যাত্ৰাৰ সজ ইচ্ছাত চোঁচা পানী ঢালিলে। তেওঁ উত্তৰ গুৱাহাটীৰ বজাৰঘাটৰ প্ৰসিদ্ধ মজিন্দাৰ বৰুৱা বংশীয় ঘৰাৱাৰ বৰুৱা

ভাঙবীয়াৰ জীয়েক নন্দীপ্ৰিয়াক বিয়া কৰায় আৰু গুৱাহাটী জিলা অফিচৰ আমোলা কামত সোমায়। অলপ দিন এই অফিচৰ কাম কৰি গোৱালপাৰাৰ নহকুমা অফিচলৈ হেডক্লৰ্ক হৈ যায়। তাত স্থগতিৰে কিছুদিন কাম কৰাৰ পিছত ধুবুৰী জিলা অফিচত হেডক্লৰ্ক হৈ তেওঁ মুঠতে দুবছৰ নমাহ তাত আছিল। বমাকান্ধৰ চাকৰিয়াল জীৱনৰ বেছিভাগ কাল গোৱালপাৰা জিলাতে অতিবাহিত হৈছিল। ধুবুৰীৰপৰা নিজ ইচ্ছাবে তেওঁ তাতকৈ কম দৰমহাত গুৱাহাটী জিলা অফিচলৈ চিৰজ্ঞানদাৰ হৈ আহে। সেই সময়ত ককাইদেৱেক দুলালচন্দ্ৰ চৌধাৰী জজ অফিচৰ চিৰজ্ঞানদাৰ হৈ থকাত গুৱাহাটী সদৰ একৰকম তেওঁলোক দুই ককাই-ভাইৰেই অধীন হৈছিল বুলিব পাৰি। ১৮৬৫ চনত নৰনাথ শৰ্মা নামৰ এজন লোকৰপৰা দুলাল চৌধাৰীয়ে গুৱাহাটী উজান বজাৰত বৰ্তমান স্বৰ্গীয় মানিকচন্দ্ৰ চৌধাৰীৰ হাউলিৰ মাটি কিনি লয় আৰু তেতিয়াৰপৰা নলবাৰীৰ চৌধাৰী পৰিয়ালৰ গুৱাহাটীতো এখন আহলবহল ঘৰ হৈ উঠে। তাতে দুই ককাই-ভায়ে সুখে-স্বচ্ছন্দে থাকিবলৈ লগে।

দুলালচন্দ্ৰ চৌধাৰী

দুলালচন্দ্ৰ চৌধাৰীও সেই সময়ত কামৰূপ জিলাৰ প্যাতিমন্ত আৰু নেতৃস্থানীয় লোকসকলৰ ভিতৰত অন্যতম আছিল। গুৱাহাটীৰ জাকত-জিলিকা ঘৰপোৰৰ ভিতৰত দুলাল চৌধাৰীৰ ঘৰগনো জিলিকি আছিল। তেওঁৰ ঘৰ উত্তৰ পাৰৰ মাতুহৰ ভাতঘৰ আছিল বুলি ক'ব পাৰি। দুলালচন্দ্ৰৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধুসকলৰ ভিতৰত সেইকালৰ গুৱাহাটীৰ সকলো কেইজন মুণিয়াল লোকেই আছিল। তাৰ ভিতৰত ভাষাৰ ওজা হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা, কেশী বৰুৱা (হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ শহুৰেক), দলৰাম ফুকন (দেশভক্ত ফুকনৰ দেউতাক), মাধৱচন্দ্ৰ বৰদলৈ (কৰ্মদীৰ বৰদলৈৰ দেউতাক), কালিৰাম বৰুৱা (আসাম কাকতৰ সম্পাদক), লক্ষীলাল বৰুৱা (কনকলাল বৰুৱাৰ দেউতাক), শ্ৰীমন্ত সেন, বেণুদৰ বৰুৱা, গৰ্গ চৌধাৰী নাজিৰ আদিৰ নাম ল'ব পাৰি। এইসকলৰ ভিতৰত তেওঁ হেম বৰুৱাৰ অভিভাৱ বিবাসী বন্ধু আছিল। সেইকাৰণে হেমচন্দ্ৰই দুলালচন্দ্ৰক তেওঁৰ হেমকোন অভিধানৰ এজন জ্ঞাসবন্ধক পাতি লৈ গৈছিল। সামাজিক বিষয়ত দুলাল চৌধাৰীৰ প্ৰতিপত্তি আৰু স্থগতি বৈ বৈ গৈছিল। সকলোৰে তেওঁৰ মতত মূল্য আৰোপ কৰিছিল। তেওঁ এজন আত্মবৈদৰো স্বচিকিৎসক আছিল। নিভৰ ঘৰতে কবিবাজী দৰদজাতি তেওঁ প্ৰস্তুত কৰি ৰাখিছিল আৰু আৱশ্যকমতে তাক চুবুৰীয়া দখীয়া মাতুহৰ মাজত দিলাই দি বিনামূলীয়াকৈ চিকিৎসাৰ দিহা-পৰামৰ্শ দিছিল। তেওঁৰ পুতেক কৃষ্ণচন্দ্ৰ চৌধাৰীৰ বিয়াত এটি আকস্মিক দুৰ্ঘটনা ঘটিল। দৰা বিয়া কৰাবলৈ যোৱাৰ অলপ আগতে ফুলজাৰীৰ জুয়ে বিয়াঘৰত অগ্নিকাণ্ডৰ সৃষ্টি কৰি পৰ্যমাল ঘটালে। তাকে দেখি তেওঁক অনেকে সেই বিয়া স্তমিত ৰাখিবলৈ নাইবা আন এজনী চোৱালী বিয়া কৰাই আনিবলৈ পৰামৰ্শ দিছিল আৰু সেই অগ্নিকাণ্ড অমংগলৰ আগজাননী বুলি কৈছিল। তাৰ উত্তৰত তেওঁ গহীনভাৱে কৈছিল,—“ভেনে কথা কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰে। যি মোৰ ল'ৰাৰ

বাবে এজনী নতুন ছোৱালী পায় সঁচা, কিন্তু থাকমণি পিছোৱা ছোৱালীজনী এৰা পৰিলে ডাইলৈ জানো আন দৰা পোৱা যাব?" এই এটা পটন্তৰৰ পৰাই সহজে বুজিব পাৰি দুলালচন্দ্ৰৰ অন্তৰ কিমান মহান আৰু ডাঙৰ আছিল।

মানব দিনৰ পিছতেই বৃটিছ আমোলত আহিছিল আৰু এটা ডাঙৰ দুৰ্বোগু— মহামাৰী কালো জ্বৰ। মানে খচকি যোৱা দেশখনত মৰিহাজি যিখিনি মানুহ বাকী আছিল তাৰো বৃদ্ধন অংশ এটা এই মহামাৰীৰ গৰাহত পৰিছিল। অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ পক্ষেও অতি পৰিতাপৰ বিষয় যে কালোজ্বৰ ৰাক্ষসীৰ হাতত আমাৰ কবি ৰমাকান্তও বলি পৰিবলগীয়া হ'ল। ৰমাকান্তকে প্ৰমুখ্য কবি চৌধাৰী পৰিয়ালৰ সৰুৰে-বৰে প্ৰায় ডেৰবুৰিজন মানুহক কালোজ্বৰে গিলিছিল। ৰমাকান্তৰ তেতিয়া বয়স মাথোন ৪৩ বছৰ। অসমৰ দুৰ্ভাগ্য যে ১৮৮২ চনৰ মাঘ মাহৰ কৃষ্ণ পঞ্চমী তিথিত হুদুৰ কলিকতা মহানগৰীত অসমৰ ৰমাকান্তই ইহলীলা সামৰিলে। গুৱাহাটীৰ মহেশ্বৰ গোস্বামী (৬ৰেখৰ গোস্বামীৰ ককাদেউতাক) আৰু যোগেশ্বৰ কটকী (স্বামী স্বৰেশানন্দ) আদি সেই সময়ত কলিকতাত পঢ়িবলৈ যোৱা যি কেইজন প্ৰবহুৱা অসমীয়া ছাত্ৰৰ আছিল তেওঁলোক সকলোটিয়ে যথান্বিতভাৱে কবি ৰমাকান্তক নি গন্ধাৰ পাৰত থৰি দিলে। সেই দিনত সঁচাকৈ ই এক সং সাহসৰ কাৰ্য আছিল।*

একে ৰোগতে গুৱাহাটীত ৰমাকান্তৰ বৰপুতেক আৰু বৰবায়ক আৰু দুলাল চৌধাৰীৰ ষিডীয় পুতেক গণেশচন্দ্ৰৰ অকাল মৃত্যু হোৱাত ঘৰখনৰ জেউতি একেবাৰে ম্লান হৈ গ'ল। দুলালচন্দ্ৰ চৌধাৰীয়ে ভায়েক ৰমাকান্তৰ নিঠকৰা হোৱা পৰিয়ালটোক সামৰি ললে। তেওঁৰ আশ্ৰয়তে থাকি মোৰ দুই মোমাই শ্ৰীকান্ত-হৰকান্ত খুটি খাব পৰা হ'ল। বিদ্যা-বাক কৰোৱাৰ পিছতহে তেওঁলোক পিতৃভূমি নলবাৰীলৈ উঠি গ'ল। পিতৃ-বিয়োগৰ সময়ত আমাৰ মাতৃদেৱীৰ বয়স আছিল মাথোন ডেৰবছৰ। বৰদেউতাকৰ দেউকাৰ হাঁত তেওঁ ডাঙৰ-দীঘল হৈছিল। ওপৰত নিকপমা-ৰমাকান্তৰ বিয়াৰ কথা কৈ অহা হৈছে।

মোৰ দুই মোমাই শ্ৰীকান্ত-হৰকান্তৰ জীৱনত বহুবাৰ উত্থান-পতন, জোৱাৰ-ভাটা হৈছিল। শ্ৰীকান্তই প্ৰথমতে শেৱালি-কবি বজ্জকান্ত বৰকাকতীৰ ভনীয়েক শৰৎকুমাৰীক আৰু পিছত উত্তৰ গুৱাহাটীৰ লক্ষীধৰ বৰুৱাৰ জীয়েক দেৱযানীক বিয়া কৰাইছিল। হৰকান্তই বিয়া কৰাইছিল খিঙৰ শ্ৰীচন্দ্ৰকান্ত বৰকাকতীৰ ভনীয়েক কুঞ্জলতাক। এসময়ত প্ৰভাপ চন্দ্ৰ চৌধুৰী, প্ৰভাপচন্দ্ৰ গোস্বামী আৰু শ্ৰীকান্ত চৌধাৰী নলবাৰীৰ মুখ্য লোকসকলৰ জিমুতি আছিল। শ্ৰীকান্তই নলবাৰীৰ সকলো জনহিতকৰ ৰাজহুৱা কামত আগভাগ লৈছিল। গৰ্জন হাইকুল প্ৰতিষ্ঠাতে তেওঁ প্ৰমদান কৰিছিল আৰু বৃদ্ধন বৰঙণি আগবঢ়াইছিল। ইংৰাজীত ভাল বক্তৃতা দিব পৰাৰ বাবে আৰু সাহসিকতাৰে চাহাব-প্ৰশাসকৰ আগত ৰাইজৰ দাবী প্ৰতিপন্ন কৰিব পৰাৰ বাবে নলবাৰীৰ ৰাজহুৱা সভাবোৰত বক্তা হিচাপে শ্ৰীকান্ত চৌধাৰী নহলেই নহৈছিল। দেউতাকৰ দৰে শ্ৰীকান্তৰ সাহিত্যচৰ্চা আৰু অভিনয়ত ৰাপ আছিল। গুৱাহাটীত থকা কালত তেওঁ কায়কৰ্প নাট্য সমিতিত লোকপ্ৰিয় বৰদলৈ আৰু মানিকচন্দ্ৰ

চৌধাৰীৰ সহ-অভিনেতা হৈ যোগ দিছিল। তেওঁ নিজাকৈ ‘মৃৎ-বিজ্ঞান’, ‘কবি-শিল্প-বিজ্ঞান’, ‘ঋতুবিজ্ঞান’ আৰু ‘বজ্জিছ পুতলা’ এই চাৰিখন পুথি ৰচনা কৰিছিল। প্ৰথম দুখনে ছপাৰ পোহৰ দেখা পাইছিল। তদুপৰি তেওঁ গজাবাম তহছিলদাৰৰ প্ৰখ্যাত ‘বৈষ্ণৱ অমৰ’ গ্ৰন্থ সম্পাদন আৰু পৰিৱৰ্ত্তন কৰি বিত্তীয় বাৰ ছপা কৰাইছিল। হৰকান্ত চৌধাৰী এজন নিপুণ চিকাৰী আছিল। তেওঁ কিমান বাঘ পহু, ময়ূৰ-হাটীয়া মাৰিছিল আৰু কিমান বনৰীয়া হাতী ধৰিছিল তাৰ লেখ নাই।

জন্ম আৰু শিশুকাল

জন্ম আৰু নামকৰণ

বহুতৰ দৰে মোৰো জন্ম চন দুটা—এটা চৰ্কাৰী, এটা বেচৰ্কাৰী এটা আচল আৰু এটা নকল। প্ৰবেশিকা পৰীক্ষাৰ প্ৰমাণ-পত্ৰত বহুদা মতে মোৰ জন্ম হৈছিল—১২০৬ চনত আৰু সেইমতেই চৰ্কাৰী কামে-কাজে গোটেই জীৱনটো চলি গ’ল। আচলতে মোৰ জন্ম হৈছিল ১২০৩ চনত। মোৰ জন্মৰ দিনটো আছিল ২৩ ভাদ বা ন চেপ্তেম্বৰ কৃষ্ণপক্ষ, তৃতীয়া, বৈকুণ্ঠী নক্ষত্ৰ, বুধবাৰ, পূৰ্ণিমা নিশা, মীন ৰাশি। এতিয়া মই য’ত আছোঁ, গুৱাহাটী যোৰপুখুৰীৰ অলপ উত্তৰে থকা ‘তপোবন’ৰে এটা জুপুৰী খেৰীঘৰত মই সেই দিনা কলপাতত উপজিছিলো। মোৰ জন্ম হৈছিল যদিও তেতিয়া মোৰ ‘তপোবন’ৰ জন্ম হোৱা নাছিল। মোৰ জন্ম উপলক্ষে আমাৰ সৰু ঘৰখনত আৰু আইদেউতা থকা ককা ভুলাল চৌধাৰীৰ ঘৰখনত উজু-মুজু লগি পৰিছিল। লগিবৰ কথাই, কিয়নো তেতিয়া এই ঘৰ দুখনে বহুদিন কেঁচুৱাৰ মুখ দেখা নাছিল। সোঁৱৰণীয়েতে মোৰ নাম বহিছিল দেৱকান্ত আৰু ধৰ্ম্মকান্ত, সেইবাবে মীন ৰাশি হৈছিল। বৰমোমাই ঈকান্তই তেওঁৰ কোনোবা বঙালী বহু ভাই-ককাইৰ নামৰ আহিত মোৰ নামকৰণ কৰিছিল, ‘অতুল’ বুলি আৰু এই নামেই নিগাৰী হৈ পৰিল। আইদেউতাইতে মাতিছিল ‘জগন্নাথ’ বুলি—অজামিলে যবনকালত পুতেক নাৰায়ণৰ নাম লৈ বৈকুণ্ঠ পোৱাৰ দৰে তেওঁলোকেও অভিন্ন কালত মোৰ জগন্নাথ নাম স্বৰ্গৰি স্বৰ্গলাভ কৰাৰ ভবনাত। এই জগন্নাথ নামৰপৰাই কোনোৰ মুখত ‘জগ’ আৰু কোনোৰ মুখত ‘জগাই’ হৈছিল। মোৰ ভ্ৰাতৃ ভূলা ঈজিভৈলৈ বুজবন্ধৰাৰ দেউতাক জগন্নাথ বুজবন্ধৰাই মোক সদায় বিত্তা বুলি মাতিছিল আৰু ন বজাত যোক চাই হেনো মোৰ আইৰ হাতত এখন দহটকীয়া নোট ভজি দিছিল—তেতিয়াৰ দহটকা আজিকালিৰ এশটকা বা তাতকৈয়ো বেছি। বিহঙ্গী কবিয়ে যোক ‘জগ’ বুলি মাতিছে ভাল পাইছিল; বৰুৱাভাৱে এই নামটোহে বেছিকৈ ব্যৱহাৰ হৈছিল।

যুৱক জন্ম

বোপাইৰ কালৰ ককা-আইতা দুইজনৰে মোৰ জন্মৰ বহুবছৰ আগতে কৃ-ভাবতত চাউল উঠিছিল। আইৰ ককাদেউতাক বয়াকান্ত চৌধাৰীকে দেখা পোৱা মোৰ সোঁতাপা নহল। মাফুদেৱীৰ জন্মৰ পিছতেই তেওঁৰ পৰলোক হৈছিল। মাফুদেৱীৰ মাক আইদেউতাই যোক কেঁচুৱা কালত অলপ দিন পাইছিল কিন্তু তেতিয়াৰ কোনো স্মৃতিকেই বৰত ৰাখিব

পৰা বয়স মোৰ হোৱা নাছিল। নকলেও হ'ব যে আইদেউতা আৰু মোমাই দুজনে মোক হেনো মোৰ মূৰত থলে ওকলীয়ে খায়, মাটিত থলে পৰুৱাই খায় বুলি আতোলতোল কৈ মৰমৰ মাজত ৰাখিছিল। ৰাতি চাইদাৰহে মই মাতৃৰ বুকুত আছিলোঁ। ৰাতি পূৰ্বাণ নৌপূৰ্বাণতেই সৰুমোমাই হৰকান্তই নিজহাতে গাখীৰ খীৰাই মোলৈ লৈ আহে আৰু গাখীৰ ওহাৰেৰে তপত হৈ থকা গাখীৰ খুৱাই মোক টোপোলা বান্ধি লৈ গৈ আইদেউতাৰ কোলাত দিছিলগৈ। দুখৰ বিষয় মোৰ শিশুলাল। ভালদৰে চাবলৈ নৌপাওঁতেই আইদেউতায়ো এদিন নলবাৰীৰ বতাহগিলাত চকু মুদিলে। আইৰ বুটীমাক লক্ষ্মীপ্ৰিয়া আৰু তেওঁৰ এগৰাকী বিধবা জীয়েক চন্দ্ৰকলা বৰানী আইতাক মই বহু দিনলৈ পাইছিলোঁ। আৰু এই দুগৰাকী আইতা আৰু বুটীআইতাৰ মৰমৰ উমবোৰ আজিও মোৰ গাত লিপিট খাই থকা যেন লাগে।

আইৰ মাক আৰু মাহীয়েক অৰ্থাৎ মোৰ বুটীআইতা আৰু মাহীআইতা এই দুগৰাকী বিধবা বুটীৰ চেনেহৰ ধাৰ মই কোনোদিনে শুজিব নোৱাৰিম। মই ভালদৰে উপাৰ্জনক্ষম নোহওঁতেই তেওঁলোক বৈকুণ্ঠ হ'ল। তেওঁলোকে মোৰ লৰাকালতে মানসিক গঠন দি জীৱনৰ থি বিনিয়াদ গঢ়ি গ'ল সি মোৰ পক্ষে অমূল্য সম্পদ হৈ আছে। বুটীআইতাক আমি সকলোৱে 'বুকৰ আই' বুলি মাতিছিলোঁ। বুকৰ আই যে বুকৰ আয়েই! তৃতীয়বাৰ মানৰ আক্ৰমণৰ সময়ত তেওঁ হেনো পাটগাভৰু আছিল আৰু মানৰ ভয়ত তেওঁলোক ৰজাঘৰাৰৰ তিৰোতা মাহুহ আটাইখিনি গৈ পলাই কুৱা গাৱঁত আছিল। কুৱালৈ অহাযোৱা কৰাটো সহজ নাছিল বুলি সেই গাওঁখন মানৰ গৰাহৰপৰা সাৰি আছিল আৰু সেই গাওঁখন লৰা তিৰোতাৰ বাবে আশ্ৰয়ৰ স্থল হৈছিল।

মই দেখাত বুটীআইতা বুকৰ আই আলৰ বুটী আছিল, তথাপি তেওঁ সদায় নমো নমো পাৰিজাত। তেওঁ লেখিব পঢ়িব নাজানিছিল কিন্তু সেইবুলি তেওঁক নিৰক্ষৰা বুলি কলেও ভুল কৰা হ'ব। গোটেইখন কীৰ্তন আৰু গোটেইখন দশমৰ পদ তেওঁৰ জিভাৰ আগত আছিল, মহাভাৰত আৰু ৰামায়ণৰ পদবোৰো কিতাপ নেদেখাকৈয়ে সৰসৰীয়াকৈ মাতিব পাৰিছিল। মাহটোৰ আধাআধি তেওঁ লঘোণ দিয়েই কটাইছিল। আজি বোলে একাদশী, কালি বোলে সংক্ৰান্তি, পৰহি বোলে দেওবাৰ, চঠাদিনা বোলে গুৰুবাৰ, তদুপৰি পূজা-পাৰ্বন, গুৰুজনৰ তিথি আদি কিবা নহয় কিবা এটা উপলক্ষ এটা আছেই। কোনো কোনো দিনা একেবাৰে নিৰসু উপবাস, মুখত পানী এটোপাকে নিদিয়ৈ। মাহীআইতাক মাকৰ লগত একেপৰী। অৱশ্যে তেওঁৰ ধৃতি-নীতি, লাঘোন-উপবাস সীমা চেৰাই যোৱা বিধৰ নাছিল।

হুয়োজনী আইতাকে আমি নাতি-নাতিনীহঁতে বৰ ভাল পাইছিলোঁ। তেওঁলোকে আমাৰ মৰমতে পৰি মৰা বিধৰ আছিল। মাহীআইতাক মই কামত সোমোৱা দিনলৈকে পাইছিলো। বহু ডাঙৰলৈকে মই তেওঁৰ বুকুত সোমাই মহাভাৰত, ৰামায়ণৰ সাধু মৌ-পিয়াদি শুনিছিলো। গুৰুৰ সময়ত সদায় শ্ৰীকৃষ্ণৰ সহস্ৰ নাম তেওঁ মুখে মুখে পাইছিল। সেই নাম শুনি শুনি অজানিতভাৱে মই শ্ৰীকৃষ্ণ হৈ পৰিছিলোঁ। এই

কৃষ্ণভক্তির সাক্ষীস্বরূপে মোৰ নাট 'নন্দভাল'খনৰ সৃষ্টি হৈছে। আইতা দুগৰাকীৰ
কৈবৰ পৰায়ণতাই, গোসাই ডকতৰ প্ৰতি ভক্তিৰে আৰু মহাভাৰত, বামাংকী কাহিনীবোৰে
মোৰ শিশুমনত অসাধাৰণ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। বৰ্তমান কালত আমি আইসকলৰ-
পৰা পোৱা এনেধৰণৰ ঘৰুৱা নৈতিক শিক্ষাৰ অভাৱ হোৱাৰ বাবেই আজিৰ লৰা-
ছোৱালীৰ মনবোৰ বিজাতৰীয়া হৈ পৰিছে বুলি মই ভাবোঁ। পশ্চিমীয়া গঢ়ৰ ক্ৰীড়াকলাই
পুৰুষৰ দৰে আমাৰ আট-ভনীসকলকো আজি নিজৰ ধৰ্ম-মৰ্যাদাৰ প্ৰতি অমনোযোগী
আৰু উদাসীন কৰি তুলিছে—তাৰ ফলত পাক্ষাত্ৰ ভাৰদ্বাজাই আমাক জিহ্বা গুলিলৈকে
এনেভাৱে চেপি ধৰিছে যে স্বাধীনভাৱে উপাহনিশাহ লবলৈকে আমাৰ পক্ষে আজি
কষ্টকৰ হৈছে।

দুই গৰাকী আটতা উত্তৰ গুৱাহাটী বজাৰদাৰৰ আছিল। বজাৰদাৰৰ দৌলগোবিন্দ
প্ৰভু তেওঁলোকে মৌৰাৰাজীৰ দৰে মন-প্ৰাণ ধৰি দিছিল। আৰু গোসাইজনাৰ মহাশয়
আমাৰ আগত শতমুখে বক্তৃতা কৰিছিল। দৌলগোবিন্দই ছেনো সপোন দেখুৱাই মাহুহৰ-
পৰা পূজা-পাতল, পৰমায়ৰ ভোগ আশায় কৰে, কাৰোবাৰ বাৰীত কল পাকিলে সপোনতে
জনাই দিয়ে, ছেৰোৱা গৰুৰ সন্ধান দিয়ে, মাহুহৰ মনৰ সজ কামনাও পূৰ কৰে।
মোৰ সৰুকালত এখাৰ যোৱা খোৱা অস্থগ হৈছিল—সম্পূৰ্ণত জৰ। আজিকালিৰ
দৰে ই ভাত-মাছ খোৱা নৰিয়া নাছিল। কোনোমতে হাড়ৰ মাজত জীউটো থাকিলেও
যমৰ নগৰ চাই মহাৰ দৰে হৈছিল। দৌলগোবিন্দই ছেনো মাহুহদেৱীক সপোনতে
এসাজ কাপোৰ খুজিছিল। এগুন এধানমান চুৰিয়া চেলেং বে দিয়া হ'ল। ৪৮ দিনৰ
মুৰত জৰ এৰিলে। দৌলগোবিন্দৰ মহিমা বুলিয়ে সকলোৱে ধৰি লৈছিল। এটোমোৰ
বিশ্বাসৰ কথা। মানিলেই ধন, নেমানিলে পতান। দৌলগোবিন্দৰ পূজাৰী একমলেখনৰ
দেৱশৰ্মা (নলবাৰী, কটপুতা) বা দীঘলা বাপুৰ লগতো আমাৰ ঘৰখনৰ ঘৰুৱা
সম্পৰ্ক আছিল। তেওঁক কেৱল পুৰোহিত বুলিয়েই নহয়, আমাৰ পৰিয়ালৰ মাহুহ
এজন বুলিয়েই আমি ভাবিছিলোঁ। লৰাকালত মই দৌলগোবিন্দৰ কাকুৱা, অটমী
আদি জাকজমকীয়া উচ্চ চোৱাবো দৌভাগ্য হৈছিল। দৌলগোবিন্দৰ নামঘৰত বজা-
হুৰবাঁয়া ৰাইজে পতা দুইএখন ভাণনাও দেখিছোঁ। এইদৰে ভেটিয়াৰপৰা আজিলৈকে
দৌলগোবিন্দ প্ৰভুৰ লগত আমাৰ ঘৰখনৰ এক অবিচ্ছেদ্য সম্পৰ্ক স্থাপিত হৈছে।
ভালেই কৰক বা বেয়াই কৰক মই কলীয়া ঠাকুৰ দৌলগোবিন্দৰ প্ৰতি দৰ্শনৰাই হলেও
মুৰ দোৱাওঁ। মোৰ সকলো কাম তেওঁ ভালৰ কাৰণেই কৰি আছে বুলি ভাবি যন্ত
সাহস লাভ কৰোঁ।

যোৰপুখুৰী আৰু উগ্ৰতাল

লুইতৰ পাৰৰ মাহুহে যেনেকৈ লুইতপৰীয়া বুলি সোঁৱৰ কৰিব পাৰে যেনে
জেনেকৈ যোৰপুখুৰীপৰীয়া বুলি সোঁৱৰ কৰিব পাৰে। যোৰ পুখুৰীৰ পাৰতে যোৰ প্ৰায়
সমগ্ৰ জীৱন অতিবাহিত হৈছে। মই যোৰপুখুৰীৰ জন্মকথা ভালদৰে নেজানো, যোৰ-
পুখুৰীয়ে কিন্তু যোৰ জন্মকথা পৰিপাটিক জানে। এতিয়া যোৰপুখুৰী হলেও পূৰ্বেই

এটা বৰপুখুৰীহে আছিল আৰু ইয়াক গোঁসানীৰ পুখুৰী বোলা হৈছিল। গোঁসানী মানে উগ্ৰতাৰা গোঁসানী। স্বৰ্গদেৱ শিবসিংহৰ পত্নী বৰবজা ফুলেশ্বৰী কুৰবীয়ে উগ্ৰতাৰা মন্দিৰ সজাই গোঁসানীৰ নামত এই পুখুৰী খন্দাইছিল আৰু পুখুৰীৰ পাৰত শিলৰ ফলিও প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। এসময়ত উজানবজাৰ জাহাজঘাটত থকা বজাঘৰৰ পুখুৰী আৰু নাওজানৰ লগত এই পুখুৰী সংলগ্ন আছিল। নুইতৰ সোতা এটা যি ঠাইত নগৰ সোমাইছিল তাতে নাও বন্ধা হৈছিল আৰু সেইকাৰণেই সি নাওজান নাম পাইছিল। তেতিয়া বজাঘৰৰপৰা আইকুঁৱৰীসকলে পানীয়ে পানীয়ে নগৰৰ ভিতৰেদি নাৰেৰে আহি পূজাৰ সময়ত উগ্ৰতাৰা দেৱীক দৰ্শন কৰিছিল। এতিয়া সেই দিনৰ উমানকে পাবলৈ টান হেছে। গোঁসানীৰ পুখুৰীৰ মাজেদি এটা আলিবাট হোৱাত যোৰপুখুৰীৰ সৃষ্টি হ'ল। আগৰ নল-জানবোৰ পুতি মাহুহে তাত ঘৰ সজাই লৈছে। বজাঘৰৰ পছমপুখুৰীটোৰো নামমাজহে অবশেষ আছে। সেই পুখুৰীত আৰু যোৰ-পুখুৰীত শনিবাৰে মঙলবাৰে সোণৰ নাও ওলায় বুলি আমি সাধু শুনিছিলো আৰু সেই সাধু সঁচা বুলি বিশ্বাস কৰিছিলো।

যোৰপুখুৰীৰ পশ্চিম পাৰত উগ্ৰতাৰা মন্দিৰ থিয় হৈ আছে। গোঁসানীৰ নান্দি পৰিছিল। মোৰ লৰাকালৰপৰা দেখা পাই আহিছো পূজাৰ সময়ত উগ্ৰতাৰা দেৱী জাগৃতা হৈ পৰে। বলি-বিধানৰ লেখ নাই, গোঁসানী দৰ্শন কৰিবলৈ যোৱা মাহুহৰ অন্ত নাই। মহাসপ্তমী, মহাঅষ্টমী আৰু মহানবমী এই তিনিদিন গোটেই চুবুৰীটো উছৰমুখৰ হয়। দিনে-ৰাতি ঢুলীয়া, ওজাপালি আৰু দেওধনী নাচ ইটোৰ পিছত সিটো লাগিয়ে থাকে। ছুখৰ বিষয় আজি এই অসমীয়া সাংস্কৃতিক অহুষ্ঠানবোৰ মৰণমুখী হৈ পৰিছে। গোঁসানীজন আমাৰ চুবুৰীৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱীৰ নিচিনা।

পৰ্বতীয়া গোঁসাইৰ হাউলি

ঘৰৰ দুৱাৰমুখতে থকা পৰ্বতীয়া গোঁসাইৰ আহলবহল হাউলিটোৱে মোৰ লৰাকালত বজ্জনায়েই আছিল। শান্তিপুৰীয়া গোঁসাই সকলে সেই হাউলিত বছৰি দুৰ্গাপূজা পাতিছিল, আৰু গুৱাহাটীত প্ৰথম জগদ্ধাত্ৰী পূজাও পৰ্বতীয়া গোঁসায়েই কৰিছিল। চেমনীয়া কালত এই দুৰ্গা গোঁসানীয়ে মোক বিশেষভাৱে আকৰ্ষণ কৰিছিল—খেৰৰ জুমুধি সজা, মাটি মৰা, বং দিয়া আদি প্ৰতিমা সজাৰ বিবিধ কাম চাই মই বৰ আনন্দ পাইছিলো। ফুলৰ ফলি-কিতাপ ঘৰত থৈয়েই প্ৰতিমা সজা চাবলৈ খোজ লৈছিলো আৰু গোটেই দিনটোৰ আন্ধাৰি সময়খিনি প্ৰতিমাৰ কাষতে কটাইছিলো। প্ৰতিমাত যেতিয়া খনিকৰে বং দিবলৈ আৰম্ভ কৰে, তেতিয়াৰপৰাই মোৰ পেটত ভোক-পিয়াহ নাইকিয়া হৈছিল। মাটিৰ প্ৰতিমা যেতিয়া জীউলগা প্ৰতিমাৰ দৰে হৈছিল তেতিয়া মই উলাহৰ মাদলী হৈ পৰিছিলো।

এতিয়া এই ঠাইত এচুকীয়া হৈ পৰ্বতীয়া গোঁসাইৰ ভাই-ককাই দুজন আছে, তেতিয়া কিন্তু গোঁসাইৰ হাউলিৰ উপৰিও ভালেখিনি ঠাই উৎস হৈ পৰি আছিল। উৎস ঠাইত এটা বৰমাত্ৰয়ৰ নিচিনা খোলা টিনপাতৰ ঘৰ আছিল। সেই ঘৰটোত বেব-

ধিবিকী হ'লে বিয়া নহ'ল। তাতে দুৰ্গাপূজা হৈছিল, জগন্নাথী পূজা হৈছিল, একতা সভাৰ সবসভী পূজা হৈছিল, আৰু বে কত কি। তাতেই কামাখ্যাৰ খিৰেটাবো হৈছিল, কলিকতীয়া যাত্ৰাও হৈছিল। তেতিয়া বিজুলী-চাকি নাছিল। গেছ-লুম্বো, পিছতহে চলিছিল—সমবাস্তিৰ কাছ-লুম্বোনেই পূজাঘৰ, যাত্ৰামঞ্চ আদি আলোকিত কৰিছিল। আমাৰ ঘৰৰ মুখৰ আলিৰ ছয়ো দাঁতিত শাৰী শাৰী দোকান বহিছিল। দোকানবোৰত কেবাটিনৰ কুপিচাকি। কটা নাৰিকল, তামোলপাণ আৰু নানাবিধৰ মিঠাইৰে সেই দোকান উপচি থকা দেখি বৰ ভাল লাগিছিল। আজিকালিৰ পূজাৰ দোকান-গোহাৰৰ দৰে সেইবোৰ ফোপোলা বেলুনৰ টোকোনা বজাৰ নাছিল। খোদাবস্তৰ উপৰিও পেঁপা, অসমীয়া কুমাৰে সজা গঢ়-ঠগ নোহোৱা মাটিৰ আৰু কুহিলাৰ পুতলা মালা আদিও ওলাইছিল। আজি তেনে অভভুৱা পুতলা সজা কুমাৰ নোহোৱাই হ'ল। পৰ্বতীয়া গোসাঁইৰ আগৰ পয়োভৰ; শিচকলৰ ঘিটঘিটনি, কৰবীৰ, তগৰ, স্থলপদ্ম আদি নানা তৰহৰ ফুল আৰু আম, কঠাল গছ একোৰে একোটো নোহোৱা হ'ল। গোসাঁই-হাউলিৰ অধিক মাটিত এতিয়া দুই ফুকনৰ পৰিয়াল আৰু যোগেন্দ্ৰনাথ বৰকাকতীয়ে (মেয়েৰা মেধি) ঘৰদুৱাৰ সজাই লৈছে।

ধৰণী ডাক্তৰৰ সাধু

চাৰিজন বকৰা চিকিৎসকৰ ওচৰত মই আৰু মোৰ ঘৰখন বিশেষভাৱে কৃতজ্ঞ। সেই সকল হৈছে যথাক্ৰমে ধৰণীকান্ত দাস, দিৱাকৰিন আহমেদ, ভুবনেশ্বৰ বৰুৱা আৰু ঈনলিনীকান্ত শৰ্মা। প্ৰথম তিনিজন আজি আমাৰ মাজত নাই। তেওঁলোকে এসময়ত গুৱাহাটীৰ একোটা যুগত প্ৰসিদ্ধি আৰু জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিছিল। এইবিনিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে এই শতিকাৰ মাজভাগত গুৱাহাটীত তিনিজন অসম বিখ্যাত চিকিৎসকক পোৱা গৈছিল। এলোপেথিকত ডাঃ ভুবনেশ্বৰ বৰুৱা, হোমিওপেথিকত ডাঃ কল্পকান্ত শৰ্মা, আৰু আয়ুৰ্বেদত পদ্মচন্দ্ৰ গোস্বামী (ফুলচিলৰ গোসাঁই)। আজিকালি মেডিকেল কলেজৰ উচ্চ পৰ্যায়ৰ বৈজ্ঞানিক চিকিৎসাৰ দিনতো মাত্ৰহে এই তিনি পৰাকী চিকিৎসকৰ অভাব অনুভৱ কৰে তিনিওজনে আছিল নিজ নিজ বিভাগৰ ধনতৰী স্বৰূপ।

মই এতিয়া মোৰ শিশুকালৰ বকৰা চিকিৎসক ধৰণী ডাক্তৰৰ কথাহে কয়। এই ধৰণী দাস সেই সময়ত গুৱাহাটীৰ বৰ সবৰবহী চিকিৎসক আছিল। এওঁ অসমৰ কেবল সন্দ্ৰাঘৰ বস্তুস্বৰূপ, প্ৰাক্তন মন্ত্ৰী ঈশ্বৰনাথ দাসৰ তিনিহিয়ক। ধৰণী ডাক্তৰ পাছ কৰা ডাক্তৰ মহলেও নাম কৰা ডাক্তৰ আছিল। তেওঁ কম্পাউণ্ডাৰি পাছ কৰাৰ পিছত গুৱাহাটীত আহাৰ কোম্পানীৰ ডাক্তৰ হৈ কামত সোমাইছিল, আৰু গুৱাহাটীৰ বহুত পৰিয়ালৰে বিপদৰ বহু বকৰা চিকিৎসক হিচাপে অনুভৱ হৈ পৰিছিল। সেই অসমীয়া বিভাৰেই তেওঁ ডাক্তৰ ডাক্তৰ ৰোগ-ব্যাধিও বেদি পঠিয়াব পাৰিছিল। হৰো এবাৰ তেওঁৰ আশ্ৰয় চোৱাত বৰপুৰীৰ জ্বাৰমুখকৰণা উলটি আহিছিলো। প্ৰাইমাৰী আৰু হাইস্কুলীয়া শিক্ষকৰ মোৰোজাত বোক সন্নিপাত নথিৰে একেবাৰে ৪৮ দিন প্যাসীত পেলাই কুঁহিয়াৰ চেপা বিছিল। আনুসত

চাউল নধকা হ'লে তেতিয়াই মোৰ মন্ত্ৰ জীৱনৰ খেল খতম হ'লহেঁতেন। তথাপি প্ৰায় দুবছৰৰো অধিককাল পঢ়া শুনাও নধৰ পৰিছিল।

বৰ্তমানে উজান বজাৰখন বহা ঠাইৰ ওচৰতে পূবফালে বিৰিকি কুমাৰ বৰুৱাৰ হাউলিৰ পশ্চিমে এটা টিনৰ ঘৰৰ দুটানে তিনটা কোণাত ধৰণী ডাক্তৰৰ নিবাস আছিল। তেওঁ পুৱাভাগত অলপ সময় জাহাজঘাটলৈ গৈ বোগী চাই আছে। তাৰ পিছত হাতত লাথুটি এডাল লৈ দিনটোৰ বাকীছোৱা সময় বোগী চাই ফুৰিছিল। তেওঁ ঘৰত সোমালেই মাতৃহৰণৰ মুখলৈ পানী আহিছিল, দেমাৰ ডৱাৰচুকত সোমাইছিল। আমাৰ ঘৰলৈ আহি তেওঁ মাতৃ দিছিল—‘ভালুকী মাই, আছা নে? তামোল আনা।’ ভালুকী মাই তেওঁ মোৰ এজনী ভনীক মৰমেৰে মতা নাম। তেওঁ দুপৰীয়া ঘামিজামি আছে, বাৰডচত নিজৰ জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ কথা কয়। তেওঁ হেনো মাতৃহৰণ বাঢ়িৰে লাঘ, শিয়াল, কুকুৰ, মেকুৰী আদি সকলো জীৱ-জন্তুৰে মঙহৰ ভূতি চাইছিল—কাউৰীৰ মঙহ তিতা বুলি কৈছিল। কিছু সময় মেল মাৰি বোগীৰ বাহিৰেও আনবিলাকৰ পা-খনৰ লৈ দিদায় লয়। ভিজিটৰ বাবদ টকা এটা দিলেও হয়, নিদিলেও হয়। এই টকাটোতে ঔষধৰো দাম থাকে। ঔষধ তেওঁৰ বৈঠকখানাৰ দুই-তিনটা আলমাৰিতেই থাকে। কম্পাউণ্ডাৰ এজন কেতিয়াবা থাকে, কেতিয়াবা নেথাকে। নেথাকিলে তেওঁ নিজেই ঔষধ বনাই এটা চিচাত দাগ কাটি দিয়ে। ফুইনাইন বড়ীৰ বাহিৰে তেতিয়া এইদৰে তৈয়াৰ কৰি দিয়া ঔষধেই চলিছিল। কাৰোনাৰ ঘৰত টান অস্থল হলেও বাতি পৰ দিবলৈ ধৰণী ডাক্তৰক পোৱা গৈছিল। সেইবালে এপালি ‘নিছা’ খাই আতিবলৈ তেওঁ আধলি এটা খুজি লৈ গৈছিল আৰু বাতি সময়মতে আহি নিৰ্ভয় দি ঘৰেঘৰোৱাহকে শুবলৈ কৈ নিজে উজাগৰী নিশা ধাপন কৰিছিল। গুৱাহাটীৰ সেই সময়ৰ মাগিক বাবু, ভুবন বাবু, জুলাল বাবু প্ৰভৃতি ডাঙৰ মাতৃহৰণ শেষ শয্যাৰ কাষত এইজন ডাক্তৰ নহলে নহৈছিল। কেৱল ডাঙৰ মাতৃহেই নহয়, সৰু মাতৃহৰণো, নিৰাপত্তা ধাৰী-দুখুনীৰো এইজন ডাক্তৰ পৰম বন্ধু আছিল। তেওঁৰ ডাক্তৰথানাত এইশ্ৰেণী মাতৃহক প্ৰায়েই দেখা গৈছিল। এইজনেই আছিল পৰোপকাৰী, দীনবন্ধু আৰু এসময়ৰ গুৱাহাটী প্ৰসিদ্ধ ধৰণী ডাক্তৰ।

ধৰণী ডাক্তৰৰ এজন কম্পাউণ্ডাৰৰ নাম আছিল টেটেৰা মিক্সা। যেনে ডাক্তৰ, তেনে কম্পাউণ্ডাৰ। টেটেৰা মিক্সাৰ মুখত কৰাফৰ ইংৰাজী মিহলি অসমীয়া। কটীয়া পাৰৰ দৰে চুৰিয়াৰ হুটীয়া খোৰ মাৰি হাতবাগী এখনত টেটেৰা মিক্সা ত্ৰিংশবিলাৰ দৰে ছুৰি কৰে—বোগীৰ ঘৰত, গানৰ আচৰত, আলিবাটৰ কেঁকুৰিত, খেলৰ পৰাৰত, সযাজসেৱাত, খুছীয়া কথাও নামে-কামে টেটেৰা মিক্সা জনপ্ৰিয়ও আছিল।

কৃত্য বাজা গুৱাহাটী

এই শতিকাৰ প্ৰথম আৰু বিতীৰ দশকত যি দেখা গুৱাহাটী আছিল এখন কৃত্যৰ বাজ্য। আচল কৃত্য আছিলনে নাই ক'ব নোৱাৰো, মনৰ কৃত্যেই মাতৃহক বিশেষকৈ ডিবোতা আৰু লৰা-ছোৱালীক ভৰও পেপুৰা লগাইছিল। তেতিয়াৰ গুৱাহাটীৰ মাতৃহৰণ কৃত্য-প্ৰেৰণ প্ৰতি ঘৰ বিশ্বাস আছিল। প্ৰতিজোপা বৰনকৃত্যে হা প্ৰতিটো জোপোহাতে একোটা

ভূত থকা বুলি বহুত মানুহে ভাবিছিল। বহুতে আকৌ ফুট গধূলিতে ভূতৰ ভয়ত ঘুৰাৰত
মাং দি নিঃপালি দিছিল। অজপথাৰত থকা ভেতেলী গছজোপাবগৰা হেনো ভূতে
ক'ল: মেকুৰী হৈ মানুহক ভয় খুৱাইছিল। কাৰ্জন হলৰ (নবীন বৰদলৈ ভৱন) সমুখৰ
কেদুগছজোপাত বুঢ়া ডাঙৰীয়া থকা বুলি চহৰত বহুতে বিশ্বাস কৰিছিল। পৰাপক্ষত
মাজৰাতি মানুহ অজকিষ্কৰ গিৰ্জাঘৰৰ কাষেদি নগৈছিল। উজান বজাৰ থিয়েটাৰ ঘৰৰ
পশ্চিমফালে এজোপা ওখ পলাশ গছ আছিল। সেই গছজোপাই ছলৰ বতৰত আকাশখন
বঙা কৰি পেলাইছিল। কোনো কোনোৱে কোৱা শুনিছিলো বোলে সেই গছৰ ওপৰত
কেতিয়াবা এটা ভূত বহি থাকে। তাৰ লেং লেং কৰি ঠেং ছুটা হেনো ওলমি মাটিত লাগে।
পুখুৰীকেইটাত হেনো ৰাতি বোৰাবাকে অণং অণং কৰি মাছ ধৰি খাইছিল। পানীকলৰ
পৰ্বততো বোলে সন্ধিয়াবগৰা ভূতে পিয়াপি দি ফুৰিছিল। ঘোৰপুখুৰীৰ ফালে মানুহে
আহিবলৈ, ৰাতি নেলাগে দিন দুপৰতো অকলশৰে ফুৰাচকা কৰিবলৈ ভয় কৰিছিল।
এইবোৰ কাৰণতে বনৰ বাঘে নেখালেও মনৰ বাঘে থায় বুলি কোৱা হয় কিজানি।

আইতাই আৰু এটা ভূতৰ কথা আমাৰ আগত কেছিল। ঘোৰাবাকৰ পোৱালি
সেই ভূতটো আছিল সিপাৰৰ দিহিং সত্ৰৰ। সি আধা মানুহ, আধা ভূত। তাৰ বাপেক
ঘোৰাবাক, মাক মানুহ। কেনেকৈ এই মণি-কাকনৰ সংযোগ ঘটিছিল নেজানো। সেই
ঘোৰাবাকৰ পোৱালিটো হেনো দেখাশুনাতো হুবহু মানুহৰ দৰে নাছিল, ভালকৈ ফুটাই
মাত মাতি কথা ক'বও নেজানিছিল। সি বিৰিংবাৰাকৈ অস্পষ্ট মাতৰে মনৰ ভাব প্ৰকাশ
কৰিছিল। এযোৰ খুটিতাল বজাই মানুহৰ পদূলিয়ে পদূলিয়ে ডিঙা মাগি ফুৰিছিল আৰু
গাইছিল—“হব নিমি ভ্ৰাম, আতাই দিলে থাম।” সি বোলে দিহিং সত্ৰৰ কোনো এজন
সত্ৰাধিকাৰ আতাৰ আশ্ৰয়ত আছিল আৰু আতাজনা বৈষ্ণৱী হোৱাত বেচেৰা ভূত
পোৱালিয়ে নিৰাপ্ৰয় মানুহৰ ঘৰত খুজিমাগি ভাত খাই ফুৰিছিল।

পিছে আজিৰ গুৱাহাটীত ভাহানিৰ সেই ভূতৰ বাজ্য নাই। বিজ্ঞানৰ কৰিংফুটা
পোহৰত মানুহৰ মনৰ খোটালিবোৰ উজল হৈছে; ভূত-প্ৰেতবোৰেও পলাই কাট মাৰিছে।
আনকি আজিকালি ভূতে গুৱাহাটীৰ মৰিশালিতো থাকিব ঠাই একম নোপোৱা হৈছে।
স্বপ্নানত যাজ্ঞাভিনয়, দিন-ৰাতি বান-বাহনৰ গুহুগুমনি, চাহ-জলপানৰ দোকান আদি
হোৱা কথাটো সেই দিনৰ গুৱাহাটীৰ মানুহৰ সপোনৰো অগোচৰ আছিল।

দ্বিতীয় খণ্ড : উজোগ পৰ

বিভাবস্তু

আদৰ্শত ল'ৰা নষ্ট হয় বুলি এবাৰ কথা আছে। সেইবাবেই হবলা মোৰ বিদ্যাবস্তুত পলম হৈছিল। আজিকালি ঠঠ চেপিলে মাকৰ পিয়াহ ওলোৱা কণ কণ অকণিহঁতো ফুললৈ যায়। আমাৰ দিনত হ'লে কুকলীয়া অৱস্থাত পঢ়াৰ বাবে দুটা বাধা হৈছিল—প্ৰথমটো বাধা ল'ৰাছোৱালী প'চবছৰীয়া নহলে সবস্বতীৰ কলিপুৰি হাতত দিব নেপায়; দ্বিতীয়টো হৈছে, বোলবছৰ পূৰ নহলে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ে প্ৰবেশিকা পৰীক্ষা দিবলৈ নিদিয়ে।

সেইদিনত ধনুৰী লৰাহে ফুললৈ গৈছিল আৰু ফুললৈ যোৱা ছোৱালীৰ সংখ্যা তাকৰ আছিল। সকলো ছোৱালীকে ঘৰত তাত-সুত ববলৈ শিকোৱা হৈছিল। পদ্ম পণ্ডিতৰ লভাশিল প্ৰাইমাৰী ফুলত মোৰ নাম লগাই দিয়া হৈছিল। পঢ়াশালিলৈ যোৱা প্ৰথম দিনটোৰ কথা মোৰ স্মৃতি মনত নাই, ঘৰত কলা চুখনৰ শিকা দিনটোলৈ হ'লে ভালদৰে মনত পৰে। মোৰ এজন সৰস্বতীয়া মোমাই শিল্পকান্ড মহন্তই এদিন কৈছিল, “কাইলৈ তুমি মোক কলা চুখন আওৰাই শুনাব পাৰিলে মই কিবা এটা পুৰস্কাৰ দিম।” কি লাগিব বুলি সোধাত মই হালধীয়া গোলাপ লাগিব বুলি কৈছিলোঁ। সেইমতে পিছদিনা মহন্ত মামাই এথোপা হালধীয়া গোলাপ লৈ আহিছিল। মই তেওঁক কলা চুখন সৰস্বতীয়াৰকৈ মাতি শুনোৱাত তেওঁ সেই হালধীয়া গোলাপ কেইপাহ মোক উপহাৰ দি গৈছিল। ভাবি চাবলৈ গ'লে সেই হালধীয়া গোলাপেই আছিল মোৰ জীৱনৰ প্ৰথম বঁটা। মোৰ ফুলৰ প্ৰতি মোহ আজিও অলপো টুটা নাই। আৰু এজন মোৰ অনিৱৰীয়া বন্ধুৰা বিজয় আছিল। তেওঁৰ নাম গোপালচন্দ্ৰ বৰা, মোৰ মাহীআইতাৰ একমাত্ৰ পুতেক। তেওঁক মই বাবু মামা বুলি মাতিছিলো। লেখাপঢ়াত, কবিতা লেখাত, খিৰেটাৰ কবাত মই লৰাকালতে এই বাবু মামাৰ পৰাও পৰোক্ষভাৱে উছাহ-উলগনি আৰু অনুপ্ৰেৰণা পাইছিলো। লৰাকালত মন পথাৰখন কোনোবাই ভালদৰে চহাই দিলে সৰহত তাত নানা ভৰহৰ ন-কঠীয়াৰ বীজ ভৰভৰাই গজি উঠে। পঢ়াশালিৰ শিক্ষাতকৈয়ো ঘৰৰ শিক্ষাহে অধিক ফলপ্ৰসূত বুলি মই ভাবোঁ। ঘৰখন বিজয়বীয়া হ'লে শিশুৰ মন আপোনাআপুনি বিজয়বীয়া প্ৰভাব পৰে। স্নেহৰ বিবৰ মই মোৰ ঘৰত এক স্নেহ ভাৰতীয়া পৰিবেশ পাইছিলো।

মই পঢ়া প্ৰথম ফুলখন আছিল লভাশিল প্ৰাইমাৰী ফুল। এসময়ত ই উচ্চ প্ৰাইমাৰী ফুলো আছিল। এই ফুলখন বহু পুৰণি—কিয়ান পুৰণি মই ক'ব নোৱাৰোঁ। প্ৰথমতে এই ফুলত আজিকালিৰ বহু প্ৰাইমাৰী ফুলৰ দৰে লৰাৰো পঢ়িছিল, ছোৱালীৰো পঢ়িছিল অৰ্থাৎ

সহশিক্ষা চলছিল। পিছত এখন বালিকা স্কুল খোলা হ'লত লতাশিল স্কুল কেবল ল'ৰাৰ স্কুলহে হ'ল। সেই বালিকা স্কুলখনেই আজিকালিৰ উজানবজাৰত থকা চৰ্কাৰী ছোৱালী মধ্য ইংৰাজী স্কুল, অৱশ্যে ইয়াত পাঠশালাৰ শ্ৰেণী কেইবাটাও আছে। এই বালিকা স্কুলতে ডাহানি কিছুদিন আমাৰ বিহগী কবি বসুনাথ চৌধাৰীদেবেও পোন্ধৰ টকা কি কুৰি টকাত শিক্ষকতা কৰিছিল। সেই কাৰণে ডেডিয়া ডেওৰ স্থানীয় মানুহে 'বসু পণ্ডিত' বুলিহে জানিছিল। বিহগী কবিয়ে অলপ দিনৰ পিছতে সেই শিক্ষকতাৰপৰা বিদায় লৈছিল যদিও ডেওৰ নামৰ আগৰপৰা জীৱনৰ শেষ দিনলৈকে 'পণ্ডিত' বিশেষণটো ধৰি পৰা নাছিল আৰু বন্ধুসমূহত ডেও 'পণ্ডিত' বুলিয়েই জনাজাত হৈ আছিল।

সি যি কি নহওক এসময়ত বহু দিনলৈকে উজানবজাৰৰ লতাশিল পাঠশালা স্কুলখনক পদ্ম পণ্ডিতৰ স্কুল বুলিহে জনা গৈছিল কিয়নো পদ্ম দত্ত এগৰাকী ব্যক্তিসম্পন্ন শিক্ষক আছিল আৰু উজানবজাৰৰ বহু পৰিয়ালৰ দুই পুৰুষক ডেও শিক্ষা দিছিল। যেনো সেই স্কুলতে প্ৰথমতে শিক্ষা-জগতত যুৰ সূমাইছিলোঁ। মোৰ মাতৃদেৱীও এই স্কুলৰে ছাত্ৰী আছিল। পদ্ম পণ্ডিতৰ আজি বহুদিন আগতে হাড়ত বন গজিল যদিও পুৰণি চান্ন মানুহে ডেওক পাহৰা নাই ডেওৰ নামটোতে আছিল ইমানেই কালিকা।

সেই সময়ত স্কুল ঘৰটো এতিয়া মানিকচন্দ্ৰ মাইনৰ স্কুল থকা ঠাইতে আছিল। মজলীয়া নামঘৰ এটাৰ আকৃতিৰ এটা দুচলীয়া খেৰীঘৰ। মই পঢ়া শেষৰ বছৰটোত (অৰ্থাৎ মানত) স্কুলখন লতাশিল থানাৰ পূবলৈ তুলি নিয়া হৈছিল আৰু এতিয়াও তাতে আছে। পুৰণি টিনৰ ঘৰ সলাই অৱশ্যে বৰ্তমান ইটাৰ পকীঘৰ হোৱাত চেহেৰাই মোট সলাইছে। আমাৰ খেৰী স্কুলটোৰ সমুখত নঙলাত দুটা ডাঙৰ ইটাৰ পুল। পুলত আউজা বেকি। খেৰী ঘৰটোৰ চালত শালিকী আৰু ঘৰচিৰিকাৰ বাহ। চৰাইবোৰে তলত কি হৈছে ভ্ৰূক্ষেপ নকৰি উৰা-উৰি কৰি বাহলৈ ওলোৱা-সোমোৱা কৰি থাকে জুটা কঢ়িয়াই থাকে। পদ্ম পণ্ডিতে এবাৰ মোৰ বিৰুদ্ধে দৰত এটা গোচৰ দিয়া বুলি আইব মুখত শুনা কথা মই এতিয়াও পাহৰা নাই। মই ডেডিয়া তলৰ শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰৰ পঢ়াৰ লগত ভালকৈ বাহি-যোৱা অহা নাই। পদ্ম পণ্ডিতে এদিন বাতি আঘাৰ কৰিলে আহি হেনো মেউতাক কৈছিল,—“বাগাচানাব দেখোন মেলা কিতাপ মেলাতে থাকে। সি ওপৰৰ ঘনাচিৰিকা বোৰলৈ চাই মুখৰ ভিতৰতে কিবা ভোৰভোৰাই থাকে। মেউতাইতে এই গোচৰ শুনি চান্দে হাহিছিল আৰু হয়তো ভাবিছিল যে “আপুনি বয়ল হৈলে বুদ্ধি হৈবো ভাল।”

হেতুপণ্ডিত পদ্মৰ দত্তৰ উপৰিও দ্বিতীয় শিক্ষক ৰূপে আজাৰৰ অভিনেতা বিৱশি বৰুৱাৰ ভায়েক আনন্দি বৰুৱাৰ আৰু তৃতীয় শিক্ষক ৰূপে মহাবাৰ নাথক পাইছিলোঁ। পদ্ম পণ্ডিত বুঢ়া, আনন্দি বৰুৱা আহৰীয়া আৰু মহাবাৰ নাথ ডেকা তজবজীয়া। কোনজনো কিমান দৰমহা পাইছিল ক'ব নোৱাৰোঁ, সেই সময়ত পাঠশালাৰ শিক্ষকৰ দৰমহা বাহে বাৰ টকা আছিল। কোনোবা এজন শিক্ষকে ছাত্ৰক পুৰিৱী একেঠাইতে থাকে

আৰু বেলিটোহে ঘূৰে বুলি ভূগোলৰ ভুল শিক্ষা দিয়াত হেনো কৈকিয়ৎ দিবজগীয়া হৈছিল আৰু ভেতিয়া হেনো পণ্ডিতজনে “বাৰটকাত পৃথিবী ভূঘূৰে” বুলি সমিধান দিছিল। আগৰ চামৰ দৰে পঢ়াশালিত বঙলা পুথি পঢ়িবলগীয়া দুৰ্ভাগ্য আমাৰ হোৱা নাছিল। ভেতিয়াও অৱশ্যে অসমৰ আকাশ বতাহৰপৰা বঙলা পুথি দুই একাকি স্বৰূপ পদৰ মুৰ্ছনা মাৰ যোৱা নাছিল। “পাখিসব কৰে বব, বাতি পোহাইল, কাননে কুসুম কলি সকলি ফুলিল”, “হাৰাধনেৰ দশটি ছেলে” আদিৰ নিচিনা মিঠা কথাবোৰ শুনি শুনিয়েই মোৰ মনত বৈ গৈছিল।

আজিকালিৰ দুখকণ্ঠ বাগকেও নিজৰী কাপ ব্যৱহাৰ কৰে। আমি কিন্তু তলৰ শ্ৰেণীত খাগৰি কলম আৰু পাখি কলমহে ব্যৱহাৰ কৰিছিলো—মাইনৰ মূলতহে নিব লগোৱা কলম লেছিলোঁ। আখৰ লিখাৰ সময়ত ‘বিলিফ্ নিব্’ আৰু অঙ্ক কৰাত বেড ইঙ্ক’ নিব্ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিক্ষকৰপৰা অভ্যুত্থিত পাইছিলোঁ। আমাৰ আগৰ চামে ফলি আৰু তুলাপাতত লেখাৰ আগতে কলাপাতত হাতৰ আখৰ লেখিছিল। কলাপাতৰ ব্যৱহাৰ ক্ৰমাৎ নাইকিয়া হৈ আহিছিল। মাটিত ভোলৰ গুটিৰে বা তেতেলী গুটিৰে আখৰ লেখিবলৈ দিয়া হৈছিল। পাঠশালা মূলৰ কিতাপ-ফলিৰ উপৰিও আমাৰ লগত শিক্ষাৰ সঁজুলি আছিল এডাল খাগৰি বা পাখিকলম, এটা মইচুঙা বা দোৱাত, এচটা কলমাৰী বা স্কেল আৰু একোখন তেতেলীগুটিৰ মোনা। ওপৰ শ্ৰেণীত মাৰোৱাৰী খাতাৰ দৰে এটা জমা-খৰচৰ বহীয়ো নিব লাগিছিল। এই বহী নিনিয়াৰ বাবে মোৰ লগৰীয়া বহুতে পদ্ম পণ্ডিতৰ চেকনিৰ কোব লাভ কৰিছিল। চেকনিৰ আগত দিদিয়াই আছিল সেইকালৰ শিক্ষাদানৰ মূলমন্ত্ৰ। এতিয়া সেই নিয়ম উঠি যোৱাত কোনো কোনো নিমৰমিয়াল শিক্ষকে ছাত্ৰক গৰু কোবোৱাদি কোবাব নোৱাৰা হৈছে। শাস্তি যে একেবাৰে অলাগতিয়াল এনে কথা মই নেভাবোঁ, কিন্তু অমাত্ৰয়িক শাস্তি যে বৰবৰ্তাৰ প্ৰতীক আৰু কোনো কোনো শিক্ষকে হাতত চেকনিডাল তুলি লবলৈ স্ববিধা পালে যমদূতকো চেৰ পেলাব ধোজে এই কথাও সঁচা।

কোন শ্ৰেণীত কি কিতাপ পাঠ্য আছিল আজি মোৰ নিভুলভাৱে মনত নপৰে। ঘৰতে নে মূলতে পানীত্ৰনাথ গগৈৰ আগছোৱা আৰু মাজছোৱাৰ তিনি আখৰীয়া, চাৰি আখৰীয়া পাঁচ আখৰীয়া শব্দবোৰ পঢ়ি হ’লে বৰ ৰং পাইছিলো। অসমীয়া জতুৱা ঠাচৰ সেই কালিকালগা শব্দবোৰ কম আয়াসতে মনত বৈ গৈছিল—আজিও পাহৰিব পৰা নাই।

জুয়াহাটী গোলাঘাট তেজপুৰ যোৰহাট

গগৈদেও অসহনি গামখাক ওলগণি

লটিখটি ৰাচডৰা সেউজীয়া ঠনধৰা ইত্যাদি।

২য় আৰু ৩য় শ্ৰেণীত ‘লৰাসখি’ আৰু নিম্নগ্ৰাইমাৰী পাঠ পঢ়িছিলো, আটাই কেউখন পুথিৰ প্ৰকাশক মেকমিলেন কোম্পানী। ‘লৰাসখি’খন বেবেৰৰ চলিহাই বুকুত কৰা বুলি শুনিছিলো, আন কেইখনৰ অন্তৰালত কোন এখকাষ আছিল আজিও বুজ

পোৱা নাই। আবদুল মজিদ চাহাবৰ নাম কোনো কোনোৱে কৈছিল। লৰাকালিত পঢ়া বাবেই হ'বলা আটাই কেইখন কিতাপৰ পাঠবোৰ ভেটিয়া মিঠা মিঠা লাগিছিল। প্ৰথম পাঠত পঢ়া আনন্দ আগবঢ়োৱাৰ 'বছৰত বাৰমাহ' কবিতাটো কেবল যোৰেই নহ'ব, অনেকৰ জিভাত একেবাৰ নোৱাৰা এঠাৰ দৰে আজিও লাগি আছে। বলদেৱ মহন্তৰ 'বিদ্যা', 'কেতিয়া কাক চিনি', 'কাৰ সমান কি নাই' দুৰ্গাপ্ৰসাদ দত্তৰ (পিছত মজিন্দাৰ বন্ধু) 'মাত্ৰ, সাহ, পথিলা পদ্মনাথ বন্ধু'ৰ পিছত গোহাৰ্জি বন্ধু 'বজা আৰু মকৰা' আদি কবিতাবোৰ আজিকোপতি মোৰ স্মৃতিপটত উজ্জল হৈ আছে। মই পাঠশালাত পঢ়া 'সহজ ধাৰাপাত' খনৰ কথাও পাহৰিব নোৱাৰোঁ। এই ধাৰাপাত লেখিছিল উত্তৰ গুৱাহাটীৰ দেবেশ্বনাথ বন্ধুৱাই। দাম খনে চৰতীয়া এটা। দেৱী বন্ধুৱাই লেখি উঠি পুৰিখনৰ স্বৰ বন্ধু এজেকিৰ পোপাল বন্ধুৱাক এফুৰি মান ৰূপ লৈ বেচি দিছিল আৰু সৰিপৰা গছৰ গুটিৰ দৰে প্ৰথম বন্ধুৱাৰ লগত ধাৰাপাতৰ লাভালাভৰ সম্পৰ্ক নাছিল, দ্বিতীয় বন্ধুৱাইহে তাৰ প্ৰচুৰ সফল উপভোগ কৰিছিল কিয়নো বছৰি বহু হেজাৰ সহজ ধাৰাপাত বেচি গৈছিল। পিছত অৱশ্যে 'গণনা শিক্ষা' আৰু আন ধাৰাপাতে বজাৰত কুমকি মৰাত সহজ ধাৰাপাতৰ সান্নিধ্যবোধ বাহিৰে তল গ'ল। ধাৰাপাতৰ আৰম্ভণিৰ লগতে পাঠশালাৰ 'বাবু'ৰ চেকনিলৈকো মনত পৰে। শিক্ষকসকলক 'বাবু' বোলা নিয়ম আছিল। আজিকাপি অৱশ্যে কি বোলা হয় নেকোনো। স্কুল ছাবইন্সপেক্টৰ বা ডেপুটী ইন্সপেক্টৰক বোলা হৈছিল স্কুল চোৱা বাবু। আন ঠাইৰ কথা ক'ব নোৱাৰোঁ গুৱাহাটীত হলে পণ্ডিত বাবু, ডাক্তৰ বাবু, গাৰ্ড বাবু, ডাক বাবু আদি তৰহে তৰহে বাবু আছিল।

'বহু পাঠ' শিকাবলৈ ব'বুৱে 'শিক্ষক সহচৰ' নামে এখন ডাঙৰ পুথি ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সাধু কথাৰ দৰে তাৰ পাঠবোৰ শুনি ভাল লাগিছিল, "লাক পাকুৰ লাক-পাকুৰ কুৰ, মাত হেপাহৰ পাৰ চৰাইৰ" নিচিনা ওমলা গাঁওৰে আওৰায়ে ভাল পাইছিলো। সেই সিদিনা দেশে স্বাধীনতা পোৱাৰ পিছতহে গণিতত দশমক পদ্ধতি প্ৰবৰ্ত্তন হৈছে। তাৰ আগতে গণিতৰ বিশেষকৈ ধাৰাপাতখনৰ ভিতৰতে কপ কপ লৰা-ছোৱালীবিলাকে বাঘ ডালুক থকা বুলি ভাবিছিল। মোৰো তেনে হৈছিল। কড়া-কান্দি, বুৰী-পোণ, লোচা-বিঘা, কাছা-চটাক আদি বিবিধ ধাৰাপাতৰ আৰম্ভ মুখৰ কৰিবলগীয়া হোৱাত চকুৰে সৰিয়হৰ স্কল দেখিছিলো, তাৰ উপৰিও সৰু নেওতা, মাছ নেওতা, বৰ নেওতা আদি নেওতা তিনি খনেও তামাকীতা দেখুৱাইছিল। বহু খোটাৰিপৰা বাহিৰে চোতাললৈ নাইবা লতাশিল খেল পৰাবলৈ ওলাই গৈ ঢেক লগাই নাকী স্থৰীয়া মাতেৰে নেওতা আওৰাবলৈ পালে ভাল লাগিছিল। ভাবপৰা যে কিবা লাভ হৈছিল এনে মনে নথৰে। জিতাৰ আগেয়ে নেওতা যতা হৈছিল গীতা, কিন্তু সবৰতীয়ে তেনেভাবে জোৰ-জবৰদস্তি কঠম বিতাপি ল'বলৈ টান পাইছিল।

বহুত কোনোবাই সাজি মিঠা মাটিৰ আৰু কঠাল, বেঙেনা, লাও আদি দেখুৱাই স্কুলত হাতৰ কাৰৰ খটাত নাম কৰিছিলো। মই পঢ়া সময়ত বহুত

বহুবলী ছবি মানচিত্রৰ দৰে হুৰিয়াই ধোৱা হৈছিল। তুল চোৱা বাবুই পৰিৱৰ্তন কৰিবলৈ অহাৰ আগে আগে সেইবোৰ খোল খাই বেৰত ওলমে, পৰিৱৰ্তনৰ কেইদিনমান পিছতহে আকৌ হুৰিয়াই ধোৱা হয়। নানা ভৰহৰ সেই ছবিবোৰ দেখি আমাৰ শিশু মনত বৰ ভাল লাগিছিল। পিছত বুজিব পৰিছিলোঁ যে সেই ছবিবোৰ প্ৰকৃতি পাঠ, ভূগোল পাঠ আদি শিক্ষাদানৰ সহায়ক স্বৰূপে তুলক দিয়া হৈছিল। আমি কিন্তু পঢ়াওঁতে কোনো শিক্ষকে পাঠদানৰ সময়ত সেই ছবি দেখুৱা মনত নপৰে।

শাৰীৰিক ব্যায়াম আৰু খেল-ধেমালিৰ কথা ক'বলৈ মোৰ পক্ষে বহুলকৈ মুখ নেখেলাই ভাল। এইবোৰৰ প্ৰতি মোৰ নিচেইকৈ ৰাপ নাছিল। ভেতিয়া তুলত ব্যায়াম আৰু আজিকালিৰ ব্যায়াম বেলেগ। সেই দিনৰ হুহুমান দন, সিংহ বৈঠক আদি কৰাটো মোৰ দৰে নিশকতীয়া লৰাৰ পক্ষে বৰ কষ্টকৰ অস্থিত হৈছিল, সেই দিনৰ ব্যায়ামবোৰ গোহাঞি বৰুৱাৰ 'দেখি কছৰং' নামৰ পুথিত বিতংভাৱে দিয়া আছে। সেইদিনত যান-বাহন তাকৰ আছিল আৰু আলিবাটত যান-বাহনৰ উপদ্ৰৱৰ কথা কোনো দিনে শুনা নগৈছিল। সেইকাৰণে আমি লৰাবিলাকে বিনাবাধাই ঘৰৰ দুৱাৰ মুখৰ আলিৰ ওপৰতে একোখন খেল পথাৰ কৰি লৈ টাংগুটি, ভটাংগুটি, ফুটবল, বেডবল, হকি আদি বিবিধ খেল খেলিছিলো। ৰবাব টেঙা আৰু গুৱাহাটী ক্লাবৰ চাহাব-মেম্বৰ পেলনীয়া টেনিচ বলেই আমাৰ খেলৰ বল আছিল। পেকিং বাকছৰ কাঠৰ বেডবলৰ 'ছাতা'খন সাজি লোৱা হৈছিল আৰু গছৰ ডকুৱা ডালকে 'হকি ষ্টিক' হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিলো। 'বুঢ়ী খেল'ত মই দৰ্শক হিচাপেহে যোগ দিছিলো। ওচৰৰ ৰিয়েটাৰ ঘৰৰ চাৰি আলিৰ চাৰি কোণত থকা ইটাৰ পুল চাৰিটাত লৰা-দুপৰা কৰি 'পুল' খেলিছিলো। এই 'পুলখেল' 'মিউজিক চেয়াৰ'ৰে আদিয় সংস্কৰণ। ঘৰৰ পছলিমুখত খুণিত পইচা খেল আৰু মাৰ্বল খেলো আমাৰ দিনত আমোদজনক খেল আছিল।

পাঠশালা তুলত প্ৰতি শ্ৰেণীত মোৰ স্থান সদায় দ্বিতীয় আছিল। প্ৰথম স্থানত থকা ঋধনচন্দ্ৰ দাসক মই কোনো শ্ৰেণীতে ঘূৰুৱাই তেওঁৰ আগ হ'ব পৰা নাছিলো। কম হলেও আমাৰ মাজত কেইটামান নম্বৰৰ ব্যৱধান থাকিবই। 'মল্লিকা দাস'ৰ নাট্যকাৰ মোৰ বন্ধু ঋধনচন্দ্ৰ দাসেও মোৰ নিচিনাই ভেতিয়াৰ পৰাই সাহিত্যত ৰাপ বহুৱাই লৈছিল। পাঠশালাৰ শিক্ষা শেষ হোৱাত তেওঁ গৈছিল হাইস্কুললৈ আৰু মই আছিলোঁ হাইনবলৈ। পাঠশালা আৰু হাইনবৰ দোমোজাত মোৰ এটা শক্ত সন্নিপাত হৈছিল। এই নৰিয়াৰ বাবে মই বৃত্তি পৰীক্ষা দিব পৰা নাছিলো, চাৰ্টৰিকেকেট এখনকে লৈ পাঠশালা পাঠ সমাপ্ত কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিলো। তুল খটীও হৈছিল দুবছৰ। তাৰ ফলতেই মোৰ শিক্ষা বয়সো হহকি প'ল।

দানিকচন্দ্ৰ ন্য ইংৰাজী তুল

যি জন মহান নেতাৰ নাম আগত লৈ এই তুলখনে জীৱনৰ অৱসান আৰম্ভ কৰিছিল, তেওঁ হৈছে বনামখণ্ড দানিকচন্দ্ৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়া। এসময়ত অসমৰ সকলে

বাইজে তেওঁক অনাৰেবোল মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱা বুলি আৰু গুৱাহাটীৰ বাইজে মানিক বাবু বুলিহে জানিছিল। সেই কালত মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু বাহুবাহাছৰ কুঁৱনবাম দাসৰ নাম নজন। বাহুহ গুৱাহাটীত নাছিল। এই শতিকাৰ আদি জগত আৰু বোৱা শতিকাৰ শেষ ভাগত মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱা আছিল অসমৰ অবিসংগী নেতা। বজা আৰু বাইজ দুয়োপক্ষতে তেওঁৰ মত বজিছিল অৰ্থাৎ যি সময়ত আমাৰ দেশত ৰাজহুৱা মত বুলি শক্তিশালী বস্তু এটা নাছিল তেতিয়া মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱাই বাইজৰ হৈ মাতিছিল আৰু বজাৰেও তেওঁৰ কথাত মূল্য আৰোপ কৰিছিল। অসম আৰু অসমীয়াৰ উন্নতিৰ হকে বৰুৱা ডাঙৰীয়াই নানা তৰহৰ জনহিতকৰ কাৰ্য কৰিছিল। স্বতন্তৰীয়া কামৰু আৰ্হি।

জুইশালত গঢ়িলেহে কমাৰশালত গঢ়িব পাৰি। এই লেখকৰ শিক্ষা জীৱনত মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱা মাইনৰ ফুলখনেই আছিল জুইশাল। সেইকাৰণে ফুলৰ গাঁচ মোৰ মানসপটত মটিব নোৱাৰা হৈ আছে। এই ফুল প্ৰথমতে তিনি চাৰিমাহ মান বহুৱা হৈছিল কামৰূপ নাট্য সমিতিৰ ‘অসম ক্লাব’ ঘৰত। কুমাৰ ভাস্কৰ নাট্যমন্দিৰৰ নাম-কৰণ পিছতহে হৈছিল। ফুলৰ আৰম্ভণিৰ দিনা আৰু পিছতো কেইমাহমান মই গুৱাহাটীত নাছিলো। কিন্তু প্ৰথম দিনাই হাজিৰা বহীত তোলা আঠজন ছাত্ৰৰ নামৰ মাজত মোৰ নামটোও আছিল। প্ৰথম দল ছাত্ৰৰ এজন হোৱা বাবে মই সৌৰৱ অশ্ৰুভৰ কৰোঁ। মোৰ সহপাঠী বিলাক আছিল শ্ৰীধৰবীধৰ চৌধুৰী (প্ৰাক্তন জজ) শ্ৰীমহেশ্বৰনাথ চৌধুৰী, শ্ৰীধৰবীৰনাথ বৰুৱা (মানিক বৰুৱাৰ নাতি), ডাঃ শ্ৰীৰাজ্যনাথ শৰ্মা, চক্ৰেৰ ডাঙাচাৰ্, বীৰেশ্বৰনাথ ফুকন (ডেকা ফুকনৰ ভায়েক), সতীশ্চন্দ্ৰ বৰুৱা, হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা, সহদেৱ সিং, নকুল সিং প্ৰভৃতি। সকলোৰে নাম আজি মনত নাই। প্ৰথমতে এই ফুলৰ শিক্ষক আছিল তিনিজন। উত্তৰ গুৱাহাটীৰ বলীজ কুমাৰ বৰুৱা হেডমাষ্টাৰ, নগাৰ্ৰৰ বীৰেশ্বৰনাথ মহন্ত ছেকেণ্ড মাষ্টাৰ আৰু পুঠীমাৰীৰ কালৰ অমৃত ডেকা নামৰ থাৰ্ড মাষ্টাৰ, কামত অসমীয়া শিক্ষক। কেইমাহ মানৰ পিছত বীৰেশ্বৰ মহন্তই উকীল হৈ নগাৰ্ৰৰ নিজা ঘৰত ৰান্নিকা লগেলৈ। তেওঁৰ ঠাইত আছিল যোগেশচন্দ্ৰ ভাষ্মলী। মহন্ত আৰু ভাষ্মলী দুয়ো নগাৰ্ৰৰ বাহুহ। প্ৰথম মহাসমৰণৰ ভিতৰতে সাময়িক প্ৰশিক্ষণ ল’বলৈ প্ৰায় এবছৰৰ বাবে বলীজ বৰুৱা আৰু যোগেশ ভাষ্মলীয়ে কলিকতালৈ যোৱাত ফুলৰ কামত তেওঁলোকক বদল দিছিল জনশ্ৰুতিৰে বৰুৱা আৰু উমেশচন্দ্ৰ চৌধুৰীয়ে। পিছত হেড্ পণ্ডিতৰ পদ এটা নষ্ট হোৱাত ফুলনেৰৰ পোন্ধৰীয়ে সেই পদত নিযুক্তি পালে। অমৃত ডেকা দ্বিতীয় পণ্ডিত হল। পোন্ধৰী অহাৰ আগতে অলপ দিন কাৰ্য কৰিছিল পলাশবাৰীৰ উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ পোন্ধৰীয়ে। এই সকলেই আছিল মোৰ মাইনৰ ফুলৰ শিক্ষাতক। ৪ৰ্থ আৰু ৫ম মানত পোন্ধৰী বৰুৱাৰ ‘নীতি শিক্ষা’ ৰাজহোৱা, শেষ ছোৱা আৰু ৬ষ্ঠ মানত হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ‘পাঠমালা’ আৰু বিহাৰ বিদ্যালয়ৰ ‘পৰ্যাবলী’ আমাৰ পাঠ্য পুথি আছিল।

সেই দিনৰ শিক্ষা প্ৰণালী

আজিৰ শিক্ষা-প্ৰণালীৰ লগত সেই দিনৰ শিক্ষা-প্ৰণালীৰ মিল নাছিল যদিও সেই প্ৰণালীৰে মাইনৰ তুলত মই যি শিক্ষা লাভ কৰিলোঁ তাক বেয়া বুলি কবৰ সত্বে নেদায়। ইংৰাজী ব্যাকৰণ আৰু হাতৰ আখৰৰ ওপৰত প্ৰতিজন শিক্ষকে জোৰ দিছিল। ভাল কবিতা, ব্যাকৰণৰ সূত্ৰ আদি মুখস্থ দিবই লাগিছিল। শিক্ষকৰ হাতত চেকনি আৰু বুকুত মৰম আছিল। প্ৰতিজন শিক্ষকে আপোন মানুহ যেন লাগিছিল। বেতৰ কোব, বেঞ্চত থিয় হোৱা, মজিয়াত আঁঠুকঢ়া আদি শাস্তিবোৰ অবিৰামভাৱে চলিছিল। মই নিয়মিতভাৱে পঢ়াশুনা কৰাৰ বাবে এনে শাস্তি কাটিংহে পাইছিলোঁ। যদিও একেবাৰে নাই পোৱা বুলি ক'লে আঁসৈ মতা হ'ব। ইংৰাজীৰ সঠিক উত্তৰ দিব নোৱাৰাৰ বাবে জগৎ বেজবৰুৱাৰ বেতৰ কোব আৰু ভূগোলৰ তুল উত্তৰ দিয়াৰ বাবে উমেশ চৌধাৰীৰ বাওঁহতীয়া বেতৰ কোবৰ কথা আজিও মনত আছে। হাতৰ আখৰত কম নম্বৰ পালে যোগেশ তামূলীৰপৰা পোৱা পেটত চিকুট কেইটাই এতিয়াও মোৰ মনত ভাকুটকুট তোলে। শাস্তিপ্ৰদান আধুনিক শিক্ষানিধিসম্মত নহলেও মই ব্যক্তিগতভাৱে ইয়াৰ আৱশ্যকতা হুই নকৰোঁ। অৱশ্যে সীমা চেৰাই থোৱা নাইবা আত্মৰিক শাস্তি মানিক বৰুৱা মধ্য ইংৰাজী তুলত আমি মাজে-সময়ে দেখা পাইছিলোঁ। বলীজ বৰুৱাই বেতৰ বাবে এডাল লতা নি দিয়াজনক এটা বেতৰ কোব বেহাই দিছিল।

শিক্ষা গুৰুসকল

ওখই-পাখই আৰ্হসদৃশ বলীজ কুমাৰ বৰুৱা তুলৰ হাউলিত সোমালেই হাইউকমি নিজম পৰিছিল। তেওঁ শ্ৰেণীত সোমালে যেনেকৈ ভয় লাগিছিল তেনেকৈ ভক্তিও উপজিছিল। বীৰেন্দ্ৰ মহন্তক বেছি দিন পোৱা নাছিলোঁ। তেওঁ শ্ৰেণীত সোমালে আমোল-মোলাই যোৱা এছেলৰ গোল হ'লে এতিয়াও মোৰ নাকত লাগি আছে। যোগেশ তামূলী মোৰ শিক্ষাগুৰু উপৰিও সাহিত্য-ক্ষেত্ৰত পোনপ্ৰথম পৰা-প্ৰদৰ্শক হৈছিল। তেওঁ আমাৰ মনত সাহিত্যৰ বীজ সিঁচিছিল। পাঠদানৰ মাজতে হুকুঙা উলিয়াই আমাৰ আগত অসমীয়া সাহিত্যৰ কথা কৈছিল, বেজবৰুৱা, আগৰৱালা প্ৰভৃতি বৰেণ্য সাহিত্যিকসকলৰ প্ৰতি মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিছিল। সাপ্তাহিক পৰীক্ষাত প্ৰথম হোৱাজনক মাজে-সময়ে একোখন সৰু অসমীয়া কিতাপ বটাই দিছিল। তেনে এটা পৰীক্ষাত 'জিলিকনি'খন পাই মোৰ বৰ ভাল লাগিছিল। তুৰেন্দ্ৰৰ গোস্বামীৰ মণ্ডমাৰ নাৰীৰ দৰে পোট পোট হাতৰ আখৰ আৰু ব্যক্তিৰ ব্যৱহাৰে আমাক মুগ্ধ কৰিছিল। ক্ৰিউপেন গোস্বামীক মই পাহৰিব নোৱাৰোঁ এটা বিশেষ কাৰণত। মই 'হাতী'ৰ বিষয়ে লেণথেকৈ লেখা এখন বচনাত তেওঁ বঙা চিহ্নাৰীৰে লেখি বিছিল "অজ্ঞান নেৰিলে জুৰি এখন প্ৰখ্যাত লেখক হ'ব পাৰিবা" বুলি। গোস্বামীদেৱৰ এই ভবিষ্যদ্বাণীয়ে মোৰ জীৱনত বৈয়াক্ষণিক দৰে কাম কৰিছে বুলি ভাবোঁ। জগৎ বেজবৰুৱাই পঢ়াওঁতেও কথাবোৰ ভাৱবীয়াৰ মুখৰপৰা ওলোৱা যেন লাগিছিল আৰু কোনো কোনো সময়ত অভিনয় কৰাৰ

নিচিনা হৈছিল। শ্ৰেণীত সোমাই প্ৰথমে তেওঁ আমাক এডোখৰ পঢ়িবলৈ দি মাটিৰাত বহি ওৰঘোৰ টোপনি গৈছিল আৰু অলপ সময় শিহুতে থকমকৈ উঠি, 'আমাৰ গালৈ প্ৰশ্নবান মাৰি পঠিয়াইছিল। নোৱাৰিলে “তেখে হাতখন উলিয়াই দে”’ বুলি দুই এচাট দি নতুন পঢ়াৰ বাবে প্ৰস্তুতি কৰি লৈছিল। দিনত শিক্ষক আৰু ৰাতি বেজবন্ধা আৰু তামূলী কুমাৰ ভাস্কৰ নাট্যমন্দিৰত অভিনেতা হিচাপে দেখাৰ সৌভাগ্য হৈছিল।

সদৌশেষত কবলগীয়া এয়ে যে মানিকচন্দ্ৰ মধ্য ইংৰাজী কল্পখন মোৰ মৰমৰ কুল—২৪তৰ মৰমৰ কুল। এই কুলত মই শিক্ষা লভিছিলো, অলপ দিন শিক্ষকো হৈছিলো আৰু এতিয়া পৰিচালনা সমিতিৰ সভাপতিৰ ডাৰখনো কান্ধত তুলি লবলগীয়া হৈছে। ইও এক সৌভাগ্যৰ কথাই। এই কুলৰ কৃতী প্ৰধান শিক্ষকসকল হৈছে বধাজুয়ে বঙ্গীন্দ্ৰ কুমাৰ বৰুৱা, যোগেশচন্দ্ৰ তামূলী, উমেশচন্দ্ৰ চৌধাৰী, চৰমোহন দাস আৰু শ্ৰীভাৰতচন্দ্ৰ শৰ্মা। দীৰ পূজাত আমি বৰ দুখীয়া। সোলাৰ মুখত মাথি পৰাৰ নিচিনাকৈ এই সৰু কুলখনেই এজন মহান নেতাৰ স্মৃতিত ধিমিকধামাকৈ এগছি বস্তি জলাই ৰাখিছে। এই বস্তি অক্ষয় বস্তি হওক।

কলেজিয়েট কুল

অসমৰ হাইকুলবিলাকৰ ভিতৰত গুৱাহাটী কলেজিয়েট কুলক পিতামহ আখ্যা দিব পাৰি। ১৮৩৫ চনতে কেষ্টেন জেনকিন্স চাহাবৰ উদ্যোগত অসমৰ এইখন সৰ্বপ্ৰথম হাইকুলৰ জন্ম হৈছিল। আমাৰ দেশত তেতিয়া ইংৰাজ আমোলৰ কাঁচিয়লি বদ পৰিছে। অসমীয়া মানুহে পাকাত্য শিক্ষাৰ পোন্ধ-ভাপ পোৱা নাই বুলিলেই হয়। সেই কাৰণে ইংৰাজ শাসনৰ বৰখন টানিবলৈ জাটীৰপৰা বঙালী আৰু খ্ৰীষ্টৰপৰা জাকে জাকে বঙালী কেৰাণী, মহৰী কাকতীকবিঙৰ দৰে আহি দেশ ভৰি পৰিছিল। সেইসকলৰ তেতিয়া গাখীৰতে মহৰ খুটি। সেয়ে হলেও শেনচকুৰা ইংৰাজ শাসকৰ প্ৰতিনিধি জেনকিন্স চাহাবে উপলব্ধি কৰিছিল যে সেইদৰে দেশৰ মানুহক বৰ্জিত কৰি থলুৱা স্বাৰ্থত কুঠাৰাঘাত কৰাটো বেছি দিনলৈ সম্ভৱ হৈ নোখাবিব। দেশৰ মানুহক হাতত লৈ দেশ চলাব পাৰিলেহে শাসনত বিজুতি নলগাটো আশা কৰিব পাৰি। সেয়েহে চাহাবজনে অসমীয়া মানুহকো শিক্ষিত কৰিবলৈ ওপৰৰ ভাৰত চৰকাৰৰ লগত লেখালেখি কৰিছিল আৰু তেওঁ কুলত: নিজৰ জাতীয় স্বাৰ্থ বন্ধাৰ বাবে হলেও গুৱাহাটীত অসমৰ পোনপ্ৰথম হাইকুলখন প্ৰতিষ্ঠা হৈছিল। প্ৰথমতে চৰকাৰৰ লগতে ৰাইজৰ কালৰপৰা এই কুল প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে আগবঢ়োৱা দান-বৰঙনিৰপৰা সৰ্বমুঠ ১৭৪০ টকা সংগ্ৰহীত হৈছিল। উল্লেখযোগ্য যে সেই সময়ত গুৱাহাটীৰ লোক সংখ্যা ৬০০০ ছ হজাৰৰ বেছি নাছিল। কোচবিহাৰৰ ৰজা বংহাচুৰ দৱাৰা বৰুৱা আৰু গুৱাহাটীৰ সদৰ আমিন বজাৰা বৰুৱাই এহেজাৰ ৰূপ দান স্বৰূপে আগবঢ়াইছিল, দিহিডীয়া সত্ৰাধিকাৰৰ ৫০০ ‘পাচল’ টকাৰ অবিহনাও আজিকালিৰ ৫০০০ টকাৰ সমান আছিল। ১৮৩৫ চনৰ শেষৰ ফালে প্ৰতিষ্ঠিত এই কুলত যি: বৰ্জিত যাহিলী জিন টকা বেণ্ডনত হেডমাৰ্টেৰ নিযুক্ত হৈ যি: দিহাৰৰপৰা যি:য়

বাব বুজি লৈছিল। আৰম্ভণিতে ফুলৰ ছাত্ৰ সংখ্যা আছিল আঠে ফুৰি আঠজন। ১৮৬২ চনত এই ফুলৰ যুৱত আৰু দুটা কলেজৰ শ্ৰেণী আপি দি এক-এ ভেতিয়াৰ ইটাৰ মেডিয়েট শ্ৰেণী খোলা হয়।

১৯১২ চনৰ আশুৱাবী মাহত মই গুৱাহাটীৰ কলেজিয়েট ফুলত নাম লগাইছিলোঁ। এটা বাছনি পৰীক্ষা দি প্ৰথম তালিকাতে মূৰ স্থমাবলৈ পৰাত সপ্তমমানৰ ক শাখাত ঠাই পোৱাৰ সুবিধা পাইছিলোঁ।। অসমত ভেতিয়াও স্বকীয়া বঙালী ফুলৰ কৰবাত জন্ম হৈছিল যদিও নগৰে-গাঁৱে আজিৰ দৰে সেইবোৰে পুলিপোখা মেলা নাছিল। কলেজিয়েট ফুলত অসমীয়া ল'ৰাৰ লগত বঙালী লৰায়ে পঢ়িছিল। প্ৰতি শ্ৰেণীতে দুটা শাখা—ক শাখাত কেৱল অসমীয়া আৰু খ শাখাত অসমীয়া-বঙালী সানমিহলি লৰা আছিল। শিক্ষাৰ মাধ্যম ইংৰাজী হোৱাৰ বাবে কাৰো বিশেষ অসুবিধা নহৈছিল।

বোধকৰোঁ ফুলৰ জন্মৰ কালতে সজোৱা বুঢ়া টিনৰ ঘৰটোকে আমি পাইছিলোঁ— অৱশ্যে তাৰ পূবে আৰু পশ্চিমে মূল ঘৰটোৰ লগত নতুন ঘৰ জোৰা লগাই সজা হৈছিল। ঘৰটো আছিল এটা বিৰাট নামঘৰৰ দৰে টিন পাতৰ—বিশেষ গঢ়ঠগ নোহোৱা মাজমূৰতে ফুলৰ জটোৰ দৰে এটা সৰু টুপী ঘৰ। ভিতৰত ফুলৰ দৰে কটাকটি কৰা দুটা অহাধোৱা কৰা বাট—বাটৰ দুয়োকাষে শ্ৰেণী বহা কোঠাবোৰ। দক্ষিণফালে হেডমাষ্টাৰৰ অফিচ কোঠা, কেবাগীৰ কোঠা, পুৰিঙাবাল আৰু শিক্ষকৰ কমনকম। প্ৰতিটো খোঁটালিতে কাপোৰৰ হাতে টনা পাখা। ফুল হাউলিৰ উত্তৰে এজোপা বুঢ়া তেতেলী গছ, পশ্চিমে এশাবী চেগুন গছ আৰু দক্ষিণে ঘৰৰ দুৱাৰমুখতে এজোপা বৰ ওখ নিমগছ (৭)। সেই নিমগছজোপাত এডাল মাধবীলতা। বতৰত লতাডাল উধৰপৰা মুখলৈকে যেতিয়া ফুলে গোটেই ঠাইখনৰে সৌন্দৰ্যই চকুত চাট মাৰি ধৰে, বতাহৰ গোন্ধত আমোলমোল হৈ পৰে। সেই সৌন্দৰ্য-স্মৃতি আজিও মোৰ মানস চকুৰ আগতেই আছে।

আমাৰ দিনৰ পৰাই বুঢ়া ফুলঘৰটোৰ পৰোঁ পৰোঁ অৱস্থা, কোনদিনা ভাগি পৰিব লাগে ঠিকনা নাই, গড়কাপ্তানীয়ে হেনো আহুলত চাউল উঠিল ফুলি মন্তব্যও দিছিল। তথাপি ই মৰণত পৰণ দি বছৰছৰ বৰ্তি আছিল আৰু আজি বছৰচেৰেক আগতেহে শিক্ষামন্ত্ৰী ষ্ট্ৰিভেৰকান্ত বৰুৱাৰ আমোলত কলেজিয়েট আৰু মানিকচন্দ্ৰ ফুল দুটাৰ কাৰ্য্যকল্পত চিকিৎসা আৰম্ভ হৈছিল। সম্প্ৰতি দুয়োটা ফুলৰ আগৰ ঘৰৰ চিনচাব একো নাই। যুৱত টিনপাত একদাই চকুত লগা ইটাৰ দালান ঘৰ কৰা হৈছে।

মাইনৰপৰা পে হাইফুলত সোমোৱাত মই পুখুৰীপৰা পে বিলত পৰা বেন অহুডৰ কৰিছিলোঁ। আগৰ বৰুৱা পৰিবেশ এতিয়া পৰুৱা পৰুৱা বেন আচহুৱা পৰিবেশ হৈ পৰিল। শিক্ষকসকলৰ ওচৰ চাপিবলৈ সৰোচ ওপজে, লগৰীয়াখিলাকৰ লগত শঠাখিতিৰ হ'বলৈ ভয় লাগে। মই পঢ়া শ্ৰেণীতে আৰু আন শ্ৰেণীতো ছই চাবিজন অলং চৰিত্ৰৰ লৰা আছিল, বিয়াবাক কৰোৱা, ডাচি-মোক গজা সহপাঠীকো লগ পালে। সুবিধা পালেই কোনো কোনোৱে কাৰুকাৰী বক্তৃতা বেলি আমোদ কৰে। জাৱাৰ সেই বয়ঃসন্ধিৰ অৱস্থা ছবি পিছলাটে। স্বাভাৱিক। সেইবাবে মই

বৰ সতৰ্ক হৈ চলিছিলে। আৰু জনচেৰেকৰ বাহিৰে আন লগৰীয়া সহপাঠীবিলাকক বৰকৈ মাতবোল কৰা নাছিলো। তেওঁবিলাকেও মোক এখন হাবাং লৰা বুলি ধৰি লৈছিল আৰু ময়ো তেনে ভাও দিয়েই দূৰৰ চৌ দূৰতে মাৰ নিয়াৰ পাৰিছিলো। তাৰ স্বকল স্বৰূপে চেলেউ মুখত দি নেপালে। আৰু আন কিছুমান লজ্জাব্য বিপদৰ পৰাও হাত সাৰি থাকিব পাৰিছিলে।

নতুন হাইস্কুলীয়া জীৱনত কেবাটাও বন্ধ মোৰ-ভাল লাগিছিল। তেতিয়াৰ দিনত কলেজিয়েটৰ ‘মনিং স্কুল’বোৰ বৰ আকৰ্ষণীয় হৈছিল। আজিকালিৰ নিচিনা তেতিয়া ইমান বেছি বন্ধ নাছিল, হাক বা আধা ছুটাও নাছিল। নস্কান্ধ ঘণ্টা আৰু শনিবাৰে তিনি ঘণ্টা শ্ৰেণীত পঢ়া শুনা কৰিব লাগিবই। লেখৰ কেইটামান আধাখটিৰ দিন, তাতকৈ বেছি দিবলগীয়া হলে দুটা আধা ছুটাৰ বাবে এদিন বন্ধ কটা যায়। এনে কটকটীয়া ছাত্ৰ জীৱনত হাক বা বন্ধ এটা ওচৰ চাপি আহিলে যে কিমান ভাল লাগিছিল। সেইকাৰণে বন্ধৰ বাবে আমি সকলোৱে হামৰাও কাঢ়ি আছিলে। মনিং স্কুলক লৰা আদৰাদি আদৰিছিলে। বিয়াৰ চিঠি ছপোৱাৰ দৰে প্ৰতিটো শ্ৰেণীয়ে চিঠি ছপাই শিক্ষকসকলক নিমন্ত্ৰণ জনোৱা প্ৰথা আছিল। জৰুৰী পথাৰ আৰু গীৰ্জা পথাৰৰ নাহৰৰ গছ আৰু কুৰুচুড়া গছবোৰৰ ভাল ভাঙি নি কোনটো শ্ৰেণী বেছি ধুনীয়াকৈ সজাব পাৰি তাৰে প্ৰতিযোগিতা চলিছিল। গান গাব বা নাজনা বজাব নেজানিলেও সকলোৱে সহজে গ্ৰামোফোনটো বজাব পাৰে। তেতিয়া লাউত স্পিকাৰৰ আবিৰ্ভাৱ হোৱা নাছিল। কোনো কোনো শ্ৰেণীত কাৰোবাৰ ঘৰৰপৰা গ্ৰামোফোন এটা খুজিয়াগি নি তাৰ ভিতৰৰপৰা গায়ক-গায়িকাৰ গীত বাহিৰ কৰা হৈছিল। শিক্ষকসকলে ছজনীয়া তিনিজনীয়া দল বান্ধি শ্ৰেণীয়ে শ্ৰেণীয়ে তামোলৰ সেলেঙী লগাই নিমন্ত্ৰণ বাই ফুৰিছিল। গুলকি ফুল বা বকুল ফুলৰ মাল। শিঙাই তেওঁলোকক চাহপানী একোটোপা আৰু আগত এমেকেন মিঠাইৰ ঝাল দিয়া হৈছিল। প্ৰতি শ্ৰেণীত সৰু-বুৰা বিয়া একোখনৰ দৰেই আয়োদ প্ৰমোদ বংধেমালি চলিছিল। জনঘূৰি সিকি একোটা বৰঙনি দিছিলো, তাৰেই অতিভাহি লৈছিল।

সেই সময়ত অসমৰ কোনো স্কুল বা কলেজৰ চপা আলোচনী নাছিল। আজিকালিৰ দৰে সেই দিনত ছাত্ৰৰপৰা আলোচনীৰ বাছল, সবৰঙী পৃথাক বৰঙনি বাধ্যতামূলকভাৱে আদায় কৰাৰ নিয়ম নাছিল। কটন কলেজৰ ছাত্ৰ বিলাকে ‘সেউতী’ নামেৰে এখন ওখখাপৰ হাতে লেখা আলোচনী উলিয়াইছিল বুলি শুনিছিলে, দেখা হলে নাছিলে। সেই হাতেলেখা আলোচনীখনৰেই—সাহিত্যিক সৰাজুত বৰ নাম আছিল। বই পঢ়া কলেজিয়েট স্কুলৰ প্ৰথম শ্ৰেণীৰ পথাৰৰ পৰা “আশা” আৰু আনটো পথাৰৰ পৰা “উৎসাহ” আৰু ৮ৰ মানৰ পৰা “কুহুৰ” নামৰ হাতেলেখা আলোচনী প্ৰকাশ হৈছিল। আমবোৰ শ্ৰেণীৰ পৰা কি ওলাইছিল যেন্ত নাই। বই এইবোৰত নিয়মিতভাৱে কবিতাৰ যোগান ধৰি কেঁচা হাতৰ কলমি হাব বিয়াইছিলো। এই আলোচনীবোৰ ইটো শ্ৰেণীৰ পৰা সিটো শ্ৰেণীলৈ

গৈছিল আৰু শিক্ষকসকলে উৎসাহজনক মন্তব্য লিখি দিছিল। এনে মন্তব্যই আমাৰ শিষ্টমনত অনুপ্ৰেৰণা যোগাইছিল।

মহাত্মাৰ গুৱাহাটীত প্ৰথম পদাৰ্পণ

শুৱণীয় দিন

এতিয়া মোৰ স্কুলীয়া জীৱনৰ আটাইতকৈ শ্ৰবণীয় দিনটোৰ কথা কওঁ। সেই দিনটো হৈছে ১৯২১ চনৰ ১৮ আগষ্ট মহাত্মা গান্ধীৰ গুৱাহাটী আগমনৰ দিন। তেতিয়া আমাৰ দেশ আছিল দাসৰাজ্য। ইংৰাজ চৰকাৰৰ ভয়ত চাকৰিয়ালসকল পেপুৰা লাগি আছিল, বায়চাহাব, বায়বাহাতুৰবিলাকে চাহাববিলাকক নৰদেৱতা জ্ঞান কৰিছিল, আমাৰ অভিভাৱকসকলৰ বহুতেই মহাত্মা গান্ধীৰ মহাত্মা অৰ্হুভৱ কৰিব নোৱাৰি তেওঁক এজন চৰকাৰ বিৰোধী মানুহ বুলিহে ভাবিছিল। গান্ধীৰ চাঁটোকে দেখা কৰিবলৈ তেওঁলোকৰ সাহসে ফুলাইছিল, কেনেকৈ চৰকাৰৰ বিৰাসভাজন হবলগীয়াত পৰিব পাৰে সেই ভয়ত। বহুতে আকৌ গান্ধীক অলৌকিক শক্তি সম্পন্ন মানৱ দেৱতা বুলিও ভাবিছিল। হেন সময়তে মহাত্মা গান্ধীয়ে প্ৰথম বাৰলৈ শো শৰীৰে অসমলৈ অহা বতৰাটো ফুটিফাটি ওলাল। আমি ল'ৰাবিলাকৰ গাত গৌশাই নোহোৱা হল—মহাত্মা আহি গুৱাহাটী পোৱা দিনটোলৈ আগ্ৰহেৰে বাট চাই বুলে। আন দিনাৰ দৰে সেই দিনাও সকলো ছাত্ৰ স্কুললৈ ওলাই গলে। অৱত অভিভাৱকে গান্ধীৰ নামত স্কুল খটি কৰিবলৈ নিদিয়। স্কুলত হেডমাষ্টাৰ কৰুণা বাবু আৰু একাঠি চৰা। আমাৰ শিক্ষক কমলাকান্ত শৰ্মাই (শিল্পী বৰদাকান্ত শৰ্মাৰ দেউতাক) এদিন খঙতে—দুখতে আমাৰ আগত কৈছিল বোলে এইজন হেডমাষ্টাৰ নামতহে 'কৰুণাকান্ত,' কামত হ'লে "নিশাক্ষণ চক্ৰ" কিয়নো পিতৃ-শ্ৰাদ্ধৰ বাবেও তেওঁ শিক্ষকক পাবলগীয়া 'কেজুৱেল ছুটি' মছৰ নকৰে। আচৰিত কথা সেইজন কৰুণাকান্তই গান্ধী আগমনৰ দিনা নিজে পিতৃ শ্ৰাদ্ধৰ বাবে স্কুললৈ অহা নাছিল। কেৱল সেয়ে নহয় ওপৰত কেইবাজনো 'ছিলিয়ৰ' শিক্ষক থকা সত্ত্বেও সেইদিনা তেওঁ "জুনিয়ৰ" শিক্ষক শ্ৰীঅন্নবাম বৰুৱাৰ ওনাৰত স্কুল পৰিচালনাৰ দায়িত্ব অৰ্পণ কৰিছিল। হেডমাষ্টাৰৰ সেই নিৰ্দেশনামা বৰুৱাই স্কুলঘৰ সোমোৱাৰ লগে লগে সহকাৰী হেডমাষ্টাৰ প্ৰমদা বেনাৰ্জীয়ে হাতে হাতে দিছিল। ল'ৰাবিলাকক সেইদিনা হেঙাৰ ধৰি বাধিবৰ সাধ্য কাৰ ? স্কুল বন্ধাৰ অলপ সময়ৰ পিছতে প্ৰায় সকলোবিলাক ছাত্ৰৰে গান্ধী দৰ্শনৰ বাবে পাণ্ডুঘাটলৈ টাপলি য়েলিলে। শিক্ষক, চকীদাৰ আৰু এমুঠি একান্ত বাধ্য ছাত্ৰহে অৱশিষ্ট থাকিল। তেতিয়া কৰুণা বাবুৰ পিতৃ শ্ৰাদ্ধ শেষ হৈছিল নে নাই জনা নাযায়। তেওঁ 'কেজুৱেল'ৰ আধা ছুটি নিজে বাতিল কৰি স্কুললৈ আহিল আৰু নিজেই বৰচাহাবৰ বঙলালৈ গৈ ছাত্ৰবিলাকৰ তৰাকৰিত অবাধ্যতা অৰ্থাৎ বিনা অনুমতিত স্কুলৰ পতা ওলাই যোৱাৰ কথা ৰিপোর্ট কৰিলেগৈ। অৱ বৰুৱাকো হেনো ল'ৰাইডক পৰোক্ষভাবে উচঠনি দিয়াৰ বাবে তপস্বীয়া কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছিল কিন্তু সেই অপচেষ্টা ব্যৰ্থ হ'ল।

সেই দিনটোত আমাৰ কাৰো গাত গৌশাই নোহোৱা ব্যৱস্থা হৈছিল। স্কুলৰ পাতিৰ ডাবুকী, অভিভাৱকৰ কেটুকৈটনি একোলাকৈ কোষণ নকৰি মহাত্মা গান্ধীক

আমরনি জনাবলৈ আমি পাণ্ডু জাহাজ ঘাট পাইছিলোঁৱৈ। জীৱক দৰ্শনৰ বাবে "স্মৃতিলেখা" নব-সাবী, "এবিলন্ত ধৰবাৰী" ছোৱাৰ দৰেই সেইসকলো জাহাজীৰীৰ আঁহা হৈছিল। তবসুখৰ ফুকনৰ হাউনিবপৰা পাণ্ডু ঘাটলৈ আমিৰ যুৱা গাতিত মাহুৰ। মাহুৰ, কেৱল মাহুৰ। ভৱাহাজীত সেইকালত ইমান মাহুৰ নাছিল বৰিও ভৱাহাজীৰ বাহিৰকপৰা আক জটকৰ পাঠ-ভূইবপৰা মাহুৰ ভাসি আহিছিল। বিজ্ঞা নাছিল, হটক-সৰী আছিল বৰিও পাতলীয়া, কৰবাত ভূই এখনহে দেখা মনত পৰে। ঘোঁৰা গাড়ীয়ে-চাছিল মাহুৰৰ সাধাৰণ বাহন। আজিকালিৰ দৰে বাটে-বাটে যান-বাহনৰ উপক্ৰম নাছিল। সেই বাবেহে মহাত্মাৰ দৰ্শন প্ৰাৰ্থী হাজাৰ-বিজাৰ জনতাৰ কোনো একবেই যান-বাহনৰ বলি হ'বলৈ নহৈছিল। আমি সকলোটি খোজ কাটিয়ে পাণ্ডু পাইছিলোঁৱৈ আৰু আমি দুৰবপৰাই কেবোজাহাজত মহাত্মাক দৰ্শন কৰি উলটি আহিছিলোঁ। উলটি আহি দেশভক্ত ফুকনৰ হাউলিত অৱস্থিত ছোৱা বাজহৰা সন্তা বা ফুকনি বজামণ্ডপত বোম বিছিলোঁ। তেতিয়া ফুকনৰ হাউলি আজিকালিৰ দৰে ঠেক নাছিল আৰু চাৰিওফালৰপৰা দালানে দিলি পেলোৱা নাছিল। কামাখ্যা বজাৰ হাউলি, পেট্ৰোল জিপো আৰি থকা ঠাইবিনি উলং হৈ পৰি আছিল আৰু ফুকনৰ খেৰী বজাটোৰ সমুখৰ আটাইবিনি ঠাইত এখন আহল-বহল ঘাঁহনি পথাৰ আছিল। সেইবিনা তাত অগণন মাহুৰ দেখা পাইছিলো। ফুকনৰ বজাৰ সমুখতে আটোমটোকাবিকৈ সজোৱা মকত মহাত্মা, মহানন্দ আলি, দেশভক্ত ফুকন, কৰ্মবীৰ বৰদলৈ আদি জননাৱকলক বহিছিল। বকুতা স্তানাতকৈ মহাত্মাক ভালদৰে দৰ্শন কৰাটোৱেই আমাৰ বাই অভিপ্ৰায় আছিল। মহানন্দ আলিৰ বিৰাট বগু মেৰি আমি তবধ লাগিছিলো। মহাত্মাৰ পিছতে তেৱেই আমাৰ অধিক দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছিল। মকৰ ওপৰতে আলি চাহাবে ফুট নেকৰাকৈ, বাকলি থলিয়াই একোটা পোটলুখনিবা টেকা মুখত ভৰাই থোৱা কুস্ত মেৰি আমি তাৰ্প মানিছিলো। নিজৰ ভিতৰতে কোৱাকুই কৰিছিলো, আলি চাহাব লতাৰ লিপাবৰপৰা আহিছে হৰ পাৰ। মহাত্মাই হিন্দীত বকুতা দিছিল, আলি চাহাবে উহুত। দেশভক্তই সেই বকুতা স্তপতে স্তপতে পানীকৃত্য কৰি শুৱলা অলবীয়াতে ভাতি সমজুৱালকলক স্তনাইছিল। একুস্ত বৰ বুলিব নোৱাৰিলেও আমি স্তনি বস পাইছিলোঁ।

সতা শেষ নোঁ হওঁতেই মই ফলৈ উলটি আহিছিলোঁ। কৈকিৰং দিবলগীয়া অৱস্থায় হাত লাগিবলৈ। মেউতাই ফুলবপৰা বাহিৰে বাহিৰে সতালৈ থোৱা কথা জানিছিল; কিন্তু ফুলবপৰা পলাই পাণ্ডু পোৱা কথাটো হ'লে গৰ পোৱা নাছিল, জনা হ'লে ভাল বেপালেহেতেন। মই সতা এবি অৱস্থ পিছতে সেই সতাস্থলীতে বিলাতী বজাৰেধ-বজাৰ বন্দলীয়া জুই একুৰা জগছিল। পিছদিনা মৈ সেই জুই বেৰিছিলোঁ। তিনি লাগি বিনলৈকে হেনো সেই জুই জুই নাছিল। মহাত্মাৰ বাহুকৰী এভাৱে সেইবিনা ভৱাহাজীত অসজৰকো সত্তৰ কৰি দেখুৱালে। ফুকন চাহাব আৰু অনেক চাহাব সেইবিনা মেৰীৰ ভাঙীয়া হ'ল। অগৰত ভৱাহাজীতেই অমেনমহ বজাৰ পোমএমৰ পূৰ্ণাৱতি পৰিছিল।

পিছদিনা আমাৰ ফুলত আৰু এটা উপভোগ্য ঘটনা পৰিছিল। আমি লৰাবিনাৰে

গৈ দেখা পাইছিলে'। যে, আমাতকৈয়ো আগৈয়ে অৰ্ধাং ফুলৰ ঘণ্টা বিয়াৰ বহুত আগতে গৈ হেডমাষ্টাৰ কৰুণা বাবু হাজিৰ হৈছিল। আগবাতিও সন্মতঃ তেওঁৰ ভালদৰে টোপনি অহা নাছিল। জেলখানাবৰণৰ আটাইবোৰ ফাটেকিয়াল ওলাই গলে জেলদাৰোগাৰ যেনে মনৰ বিকাৰ হ'ব পাৰে তেওঁৰো তেনেই হৈছিল। প্ৰতিটো শ্ৰেণীৰ খোটাগিলিতে তেওঁ তলা লগাই ৰাখিছিল আৰু শিক্ষক ছাত্ৰ কাকো আধাঘণ্টামান ভিতৰ সোমাবলৈ দিয়া নাছিল। জনচেৰেক শিক্ষকৰো ল'ৰাৰ ফালে ভিতৰি সমৰ্থন থকা বুলি তেওঁ ধৰি লৈছিল। নহলেনো আগদুৱাৰত তেওঁ স্বয়ং বাটভেটা দি থকা সত্বেও গোটেইবিলাক ল'ৰা ওলাই যাব পাৰে কেনেকৈ? কিছু সময় তেওঁ হাতৰ বেতডাল জোকাৰি ল'ৰাইতক ডামাকাহা দেখুৱা হ'ব বুলি গুৰুবি-গুমৰি খঙত উকৰি পৰিছিল। ভৱত আমাৰ মুখত মাতবোল নাছিল যদিও সাহস এইখিনিতে আছিল যে আমি কোনো অকলে ঘোৰী নহওঁ, সমুহীয়াভাৱে যি হয় হ'ব। মেখে বৰকৈ গাভিলে বৰমুণ নহয়। কৰুণা বাবুৰো গাভনি-চেৰেকনিবোৰ মাৰ বোৱাত শ্ৰেণীৰ তলাবোৰ খোলা গল আৰু আমিও ভিতৰ সোমাই গৈ ভাল ল'ৰাৰ দৰে নিত্য-নৈমিত্তিক পাঠত মনোযোগ দিছিলোঁ।

তাৰ এসপ্তাহমান পিছত মোৰ ঘৰৰ দুৱাৰমুখে হৰকৰাই দেউতাৰ নামত অহা এখন চৰকাৰী চিঠি মোৰ হাতত দি গুচি গ'ল। চিঠিখন খুলি চাই দেখা পাইছিলোঁ। যে গান্ধী অহাৰ দিনা মই ফুলৰ নিয়ম ভঙ্গ কৰাৰ বাবে চাৰিঅনা জৰিমনা কৰা হৈছে। আগলৈ এনে দোষ কৰিলে গুৰুতৰ দণ্ড বিহা হ'ব। নকলেও হ'ব যে চিঠিখন দেউতাৰ হাতত নপৰিল, ময়েই তৎক্ষণাত্তে তাৰ শৰাধ-সপিণ্ডীকৰণ কৰি গড়খায়েত পেলাই দিলোঁ। ফুলৰ সকলো ল'ৰাই তেনে চিঠি পাইছিল যদিও সবহভাগ অভিভাৱকে হলে তাৰ তুলে নেপালে। পোন্ধৰ তাৰিখে মাতুলৰ লগত সকলো ছাত্ৰই জৰিমনা আদায় কৰি দিছিল। দৰাচলতে ছাত্ৰৰ নামত হলেও অভিভাৱকৰ চন্দুকৰণবাই একোটাকৈ নিকি ৰাজকীয়ালৈ গৈছিল। কৰুণা বাবুৰেও ছাত্ৰবৰণৰ সেইদৰে পাইকাৰী হাৰে জৰিমনা আদায় কৰিব পাৰি আশ্চৰ্য্যপ্ৰাপ্ত লাভ কৰিছিল নিশ্চয়। তেতিয়াৰ দিনত বহু কেন্দ্ৰত বাইজৰ অপ্ৰিয় হৈয়ো চৰকাৰৰ ভালখি লগোৱা কাম কৰিব পাৰিলেই ৰায়চাহাব, ৰায়বাহাদুৰ আদি ৰাজকীয় খিতাপ পোৱা দেখা গৈছিল। গান্ধীৰ নামত জুইত থেৰ নিদিয়া কাৰ্য্যহো হয়তো কৰুণা বাবুৰ নামৰ আগত ৰায়চাহাব বিশেষণটো বহুৱাই দিছিল, লগতে অৱন্তে আন কাৰণো থাকিব পাৰে। আমি ল'ৰাবিলাকে জৰিমনা চাৰি অনা গান্ধী-মৰ্ফা বুলি ধৰি লৈছিলোঁ। তেতিয়ালৈকে পৰ্য্যট, হৰভাল, ঘোৰাও আদিৰ অসম আগমন হোৱা নাছিল। সেইকাৰণে আমাৰ কাৰো মনত বাদ-প্ৰতিবাদ বা মূৰ্খ দেখি মনোভাৱে ফুৰুকি বৰা নাছিল, নহলে কিবিভাৱপৰাই থাওব দাহ হুলহৈতেন।

শিক্ষক সন্তানী

মই পোৱা হেডমাষ্টাৰজন আছিল কৰুণাকান্ত দাঁতন্ত। দাঁতন্তৰ হাতত বেত এডাল প্ৰায়েই দেখা পাইছিলো। সুবত কেকাটুপি, বাত এৰীকাপোৰৰ থলাবত কোট

আমি পটলু পিড়ি নিয়মিত সময়ত তেওঁ কুলত হাজিৰ হৈছিল। এওঁ বৰ কটকটীয়া নিয়মৰ শাসক আছিল, সেইবাবে কুলৰ শিক্ষকসকলেও এওঁৰ প্ৰতি বিকল্প অনুভূতিৰে পোষণ কৰিছিল। আমাৰ অন্ততম শিক্ষক ১৮মলাকাৰু শৰ্মাই (অতিশয় ১৮মলাকাৰু শৰ্মাই দেউতাক) শ্ৰেণীতে আমাক কৈছিল বোলে এইজন হেডমাষ্টাৰ নামত কৰুণাকাৰু হলেও কামত নিৰাকৰণশীল। এওঁ শিক্ষকক পিড়-শ্ৰীচৰ দিনাও কেবুলেই দুটা মন্তব্য কৰিবলৈকে টান পায়। এওঁক মই মনমথান শ্ৰেণীৰ ইংৰাজী শিক্ষক বৰুৱা-গাইছিলোঁ, ভাল গঢ়াইছিল। ইংৰাজ কবি গ্ৰে'ৰ 'ইলেজী' নামৰ ৩২টা টোকাৰ কবিতাটো (বিনে পাচটা টোকাটকৈ) মুখস্থ কৰাইছিল, নোৱাৰিলে আমি মনমথান শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰকো বেকত তুলিছিল। কবিতা মুখস্থ পোৱাৰ লগে লগে তেওঁ সাক্ষাতিক ভাল দি পৈছিল। তেনে ধৰণে মুখস্থ কৰিবলৈ বাবে আমি উপকৃত হৈছিলোঁ।

আমাৰ দিনত সহকাৰী প্ৰধান শিক্ষক আছিল প্ৰমোদ বানৰ্জী। এওঁ ডবল এম-এ (ইংৰাজী আৰু সংস্কৃত) আৰু বি-টি হোৱা সত্ত্বেও কিবা কাৰণত প্ৰমোছন পোৱাত বিলম্ব ঘটিছিল। এওঁক মই ঠিকা শ্ৰেণীৰ শিক্ষক হিচাপেহে কৈছিলোঁ। মাহুৰজনক দেখাত ভালোই লাগিছিল।

তেতিয়া উত্তৰ গুৱাহাটী আৰু এতিয়া দক্ষিণ গুৱাহাটীৰ শ্ৰীঅন্নবায় দক্ষা আছিল মোৰ এজন প্ৰিয় শিক্ষক। মই কলেজিয়েটত নাম লগোৱাৰ পিছতেই বৰুৱাদেৱক শ্ৰেণীৰ শিক্ষক আৰু অধ্যাপক হিচাপে পাইছিলোঁ। প্ৰথম মৰ্মনত ওপজা প্ৰেমৰ নিচিনাকৈ কলেজিয়েটত প্ৰৱেশ কৰোঁতে তেওঁৰ প্ৰতি মোৰ অন্তৰত বিশেষ আৰু মৰমৰ ভাব উপজিছিল আৰু অনেক বছৰৰ পিছতো সি একেভাবেই আছে। বৰুৱাদেৱ তেতিয়া চফল ডেকা। কলেজীয়া জীৱন শেষ কৰিয়েই শিক্ষক হৈ কলেজিয়েটত সোমাইছিল। তেওঁ নিতৌ সিপাৰবৰণা কেৰী জাহাজত আহি কুল কৰিছিল। সাক্ষাৎত ফিটকাট, কাৰ্তিকৰ দৰে কেকোৰা চুলি, মাতটো অলপ নাকীহুৰীয়া; পাচ এখন পাটৰ চেলেং সৰাৰ আছিল। হাতবাগীখন টানি তেওঁ আহি কুলভৱনত সোমালেই আমাৰ মনটো ভাল লাগিছিল। তেওঁ শিকোৱা অৱৰ কৌশলবোৰ আমি সহজে আৱৃত্ত কৰি লব পাৰিছিলোঁ আৰু সেই-বাবেই মই অৱত ভাল ল'ৰাৰ শাৰীতে ঠাই লবলৈ সক্ষম হৈছিলোঁ। অন্নবায় বৰুৱা গাখপিটি মাহুৰ কৰা মাষ্টাৰ আছিল। ভাল ল'ৰাই তেওঁক ভাল পাইছিল; বেয়া ল'ৰাৰো ভাল পাইছিল। ছুই ল'ৰাক তেওঁ ভিৰকাৰেৰে পুৰণাৰ দিছিল। আকলিকতাবাদী গুৱাহাটীৰ এচাৰ বঙালী ভদ্ৰলোকে তেওঁক পেটে পেটে ভাল নেপাইছিল, কিয়নো বৰুৱা থাকিলে কলেজিয়েট কুলত তেওঁলোকৰ সাক্ষৰ খোৱা বালি কুল বাব পাৰে বুলি আশংকা কৰিছিল।

অবশ্য পোৱাৰ বছৰছৰ পিছতো আৰু বৰুৱাদেৱক বৰলৈ হেঁচুকিব পৰা নাই। অব্যাহতভাবে তেওঁৰ পাচ অক্লান্ত বৌদ্ধ চলি আছে। আৰু তেওঁ ব্যক্তিগত কুলত পাঠ দিয়ে, বিয়া-সবাহত সক্ৰিয় ভাগ লয় আৰু নিয়মিতভাৱে মাহুৰ ৰবি দিহলৈ

নবগ্রহ সন্ধানলৈ যায়। সন্ধানত তেওঁৰ বন্ধু সখাজহিঁতৈবী শ্ৰীকৃষ্ণপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ (জ্যেষ্ঠ বৰুৱাৰ বৰুৱাৰ ভায়েক) লগত দববা-দববি কৰে, সেলেঙি লগাই ভামোণ যায়, চুপতচুপতি কৰে, ইজনে সিন্ধনৰ বোকোচাত জাঁপ মাৰি উঠে। তেওঁলোকৰ এই নিৰ্দোষ বৰেহইচবোৰ দেখি চিন্তাত তোল। শটোৱেও হাঁহিব ধোজে, মৰিশালিৰ ভূত-প্ৰেতবোৰো পলাই ফাট মাৰে।

‘বৈবাসী’ৰ ‘মিলন মন্দিৰ’, ‘চন্দ্ৰবেশিনী’ প্ৰভৃতিৰ গ্ৰন্থকাৰ জগদ্বিৰাম দাসক তেওঁ ‘বাহী’ত লেখা কিবাকিবি চুই চাৰিটা প্ৰবন্ধ পঢ়িবলৈ পাই ভাল লাগিছিল। সাহিত্যিক হিচাপে আৰু অৱশ্যে শিক্ষক হিচাপে তেওঁক মই শ্ৰদ্ধা কৰিছিলোঁ, তেওঁ সদায় আমাক মৰমেৰে মাতিব লাগিছিল। তেওঁ আমাক অতিৰিক্ত অঙ্ক পঢ়াইছিল। অৱশ্যে বাপ নথকা ল’ৰাবিলাকে তেওঁৰ পাছ লবলৈ টান পাইছিল।

আন এজন মই ভালপোৱা সাহিত্যিক-শিক্ষক আছিল মহম্মদ চালেহ। এওঁ অসম মুছলমান ছাত্ৰ-সম্মিলনৰ মুখপত্ৰ ‘সাধনা’ৰ সম্পাদক আছিল। চালেহে আমাক ভাৰত বুৰঞ্জীৰ পাঠ দিছিল। তেওঁৰ অন্তৰৰ বন্ধু আছিল হাজেম আলি চাহেব। ফুৰাচকাত আৰু সভাসমিতিত দুয়োৰো এৰা এৰি নহৈছিল। উদাৰ আৰু বমভোলা হাজেম আলিৰ বজৰ্জনা ই বোৱা কথাবোৰে, মনখোলা হাঁহিয়ে সকলোৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছিল।

বুৰঞ্জীবিদ সৰ্বেশ্বৰ শৰ্মা কটকীদেৱকো শিক্ষক হিচাপে মই ভাল পাইছিলোঁ। ‘মুৰলী’ৰ অৱশ্যে ‘বজাৰ আগত লাটিত বৰফুকন’ আৰু ‘মোৰ দেশ’ নামৰ সেই সময়ৰ দুটা জনপ্ৰিয় কবিতাই মোক মুগ্ধ কৰিছিল। কামৰূপ অহুসন্ধান সমিতিয়ে ৰাজহুৱাভাৱে পতা বছৰেকীয়া সভাত কটকীদেৱৰ কৰ্মতৎপৰতা দেখা পাইছিলোঁ। যেকি লঠনত তেওঁ বৃত্তত কৰা প্ৰাচীন অসমৰ ভাস্কৰ্যৰ নিদৰ্শনবোৰত কেবাখনো আপুৰুগীয়া ছবি দেখি বৰ ভাল লাগিছিল। তাৰে এখন আছিল ছয়গাঁৱত থকা চান্দো সাউদৰ মেৰঘৰৰ ছবি, এখন আছিল উত্তৰ গুৱাহাটীৰ নিলগাকোৰ ছবি। এই লঠন চিত্ৰাৱলী এতিয়া ক’বনাত আছেনে নাই ক’ব নোৱাৰো। কটকীদেৱ আছিল ওখ-পাখ আৰ্হগঠী মানুহ এজন। পাত বগলীৰ পাখি বেন বগা চুৰি, টুইলৰ কাষি, আৰু এখন কপাহী চেলেং, কেতিয়াবা পলাবন্ধ কোট। তেওঁ আমাক ইংৰাজী পঢ়াইছিল, সময়ৰ হুৰুগী উলিয়াই তেওঁ আমাৰ আগত অসমীয়া সাহিত্যৰ কথাও কৈছিল। ইংৰাজী অলুবাৰৰ প্ৰেক্ষিত পৰোক্ষভাৱে অসমীয়া শিক্ষাও দিছিল। Zigzag, full to the brim আদি শব্দৰ প্ৰতিশব্দ অকীয়াপকীয়া, চপচপীয়া আদিৰ নিচিনা আদি ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ পাহৰা অসমীয়া শব্দ, বোজন, পটন্তৰ আদিলৈ আমাৰ বনোবোণ আকৰ্ষণ কৰিছিল। মোৰ শিক্ষাজীৱন শেষ হোৱাৰ পিছতো কটকীদেৱৰ বৃত্ত্যৰ সময়লৈকে সাহিত্যৰ অনেক ক্ষেত্ৰত আমাৰ লগালগি হৈছিল।

জগদ্বিৰাম লহকৰকো মৰিশাল আৰু কথাখনা শিক্ষক হিচাপে আৰি ল’ৰাবিলাকে ভাল পাইছিলোঁ। তেওঁ ‘চেতনা’ত লেখা ‘প্ৰেৰণা প্ৰভু মই কটাৰ ভীতত’ আৰু দীৰ্ঘবৰ্তাচাৰ্যৰ জীৱনীমূলক প্ৰবন্ধৰ বাবে মোৰ বিশেষ শ্ৰদ্ধাৰ পাত্ৰ হৈছিল। এওঁ চাকাত এম, টি, পৰীক্ষা পাহৰ কৰা শিক্ষক আছিল। কিন্তু তেওঁৰ সম্পৰ্কে যিটো “জগদ্বিৰাম

এল, টি, পাছ কবিতা নোয়াবি বেগুটি আহিলা। শোনা এটা বাক্যই জুয়াৰ কৌমল্যভি
ছাছবিলাকক আহোৱা দিছিল। কোন সময়ত কোন বাক্যবিটলীয়া ল'ৰাই এই বিছা
প্ৰবাদ-বাক্যটো বচনা কৰি ছাছসমাজত মেলি দিছিল, সেই কথা জনে গৰ পোৱা
নাছিলে। লহকবদেৱে সচৰাচৰ কোটপটলুং শিদ্ধি হুললৈ আহিছিল। কোনো কোনো
দিনা পাভ পাভৰ চেলেং লৈ বৰচুৰিয়াৰ কেব মাৰি আশু-একুআৰি দেখা পাইছিলে।
বুজুত ৩টা কপালী তৰা ভিলিকি থাকে—সেইটো হেনো বিহুচকি ছোচাইটিৰ সন্তৰ
বেজ। শ্ৰেণীত সোমোৱেই তেওঁ অলপ সময় মাচিয়াত বহি চাৰিওফালে চহু হুলাই গৌৰ
ডলত মিচিক-মাচাককৈ হাঁহি লয়, তাৰ পিছতহে পঢ়া আৰম্ভ কৰে। সকলো ছাত্ৰকে
তেওঁ মিঠা মুখেৰে মাতে, আমি কোনেও তেওঁৰ মুখত ডিঙা মাত শুনা নাছিলে।
লহকবদেৱ বৰ কথাচহকী আছিল, তেওঁৰ মুখৰপৰা কথা ওলালে অস্তমহৰ। আমাক
তেওঁ নবম কি দশম মানত বেজবকৰাৰ 'সাধুকথাৰ হুকি' পঢ়াইছিল। গোটেই বছৰটো
পঢ়ায়ো তেওঁ এটা সাধু শেৰ কবিতা নোয়াবিলে। কিতাপৰ সাধু মেলিলেই কেইদৈ
বেজবকৰাৰ কথা ক'বলৈ ধৰে। বেজবকৰাই তেওঁক আপোন পাহৰা কৰে, বিমানে কয়
সিমানে কথা বাঢ়ি যায়।

চাকৰি জীৱনৰ অন্ত নো পৰোতেই লহকবদেৱৰ মৃত্যু হৈছিল। মই তেতিয়া
বৰপেটা চৰকাৰী হাইস্কুলৰ শিক্ষক। তেওঁৰ মৃত্যুৰ এমাহৰ ভিতৰতে লহকব-পত্নী স্বকিপাৰো
সহস্ৰতা হৈছিল নিজৰ বাৰীৰ পাছফালে এখন চিতা বচনা কৰি আক তাতে অগ্নি
কোলাত খেজাৰে আত্মসমৰ্পণ কৰি। স্বামীৰ চিতাত উঠিব নোৱাৰিলেও এইদৰে এমাহৰ
ভিতৰত আত্মজাহ দি মৰিব পাবিলে হেনো সতী বোৱাৰ সময়তুল্য হয়। ল'ৰা বেতিয়ে
আইন কৰি সতীদাহ বহু কৰিছিল, সেই আইনলৈ জ্ঞপ্তি দকৰি সতী স্বকিপাই
স্বামীৰ বাট লৈছিল। এই অকৃতপূৰ্ব ঘটনাৰ বতৰাটো দি মোক বৰপেটাত হেডমাষ্টাৰ
বাৱচৌধুৰীয়ে এটা কবিতা লেখিবলৈ অনুৰোধ কৰিছিল। সেই অনুৰোধ মাথি এটা
কবিতা ৰচি মই তেওঁৰ হাতত দিছিলে।

কঙালী শিক্ষকসকলৰ ভিতৰত হেৰচয় সেনেই আমাৰ সকলোৰে নৰাধিক শ্ৰে-
ষ্ঠকি লাভ কৰিছিল। এওঁৰ শিক্ষকতা জীৱন কলেজিয়েট স্কুলতে আৰম্ভ হৈছিল,
শেৰো হৈছিল। সেইকাৰণে কঙাৰাটীৰ ভালেমান লোকেই হেম বাবুৰ ছাত্ৰ হিচাপে
গৌৰৱাভিত। ইলপেটৰ নবংচয় শোখাবীও এওঁলোকৰ এজন। সন্মানেই এওঁৰ মুখত
আমি বঙলা ভাৱকে শুনিছিলে; তথাপি এওঁৰ মনত আক কানত বহুত কঙালীৰ দৰে
আকসিক ঠেক মনোবৃত্তি নাছিল। সেইকাৰণে এওঁ কঙাৰাটীৰ অন্ততম জনজিৱ মানৱিক
হিচাপে পৰিগণিত হৈছিল আৰু উজান বজাৰ বিহুতলীতো সন্মানৰ বাননি পাইছিল।
এওঁ সকলো ছাত্ৰকে, আনকি বৰলীয়া প্ৰাক্তন ছাত্ৰকে 'ভতা' বিশেষণেৰে বিদ্বৰিত
কৰিছিল। তেওঁৰ মূৰত প্ৰায়েই এনেধৰণৰ বাক্য শুনা গৈছিল,—“ঐ ভতাটোৱা কিয়
হবে না, ভোৱাৰ কিয় হবেনা, মাৰতিয়ে গলে বাও। বেনে দুকে বাও।” ইত্যাদি।
এইবিধিতে উত্তৰ কবিতা পাৰি যে সেই সময়ত হাইস্কুলৰ কেইবোপমান ওপৰত উঠা

ল'ৰাৰ বাবে বেগৰ চাকৰি সহজলভ্য আছিল। সেই কাৰণে তেওঁ সন্তোষে দুই ল'ৰাবোৰক ছল এৰি লামডিঙলৈ গৈ বেগৰ চাকৰি লবলৈ গাজনি মাৰি কৈছিল—অৱশ্যে মুখেৰেহে, পেটেৰে নহয়। তেওঁৰ অন্তৰ্বৰণন নিকা আছিল বাবে গালি ধোৱা বিলাকেও তেওঁক ভাল পাইছিল আৰু ছটালি কৰি গালি খুজি লৈছিল। এবছৰ নিউকিল্ডত অল্পকিত হোৱা ছল টুৰ্ণামেণ্টত কলেজিয়েটৰ লগত আন এখন ছলৰ বেতবলৰ খুঁজ হৈছিল। এবাৰ কলেজিয়েটৰ খৰিজী বৰা নামৰ ৬ষ্ঠ মানৰ ছাত্ৰ এজনে বহু গুণবৰণৰা অহা বলটো ধোপ ধৰাৰ দৰে গুণবতে ধৰা দেখি চাৰিওফালৰপৰা হাত চাপৰিৰ আউৰি উঠিল। তাকে দেখি হেম বাবুৱে টপৰাই মাত দিলে, “প্লেপ দিছেন কেন? এই অল্পকিত এই গুণটাকে ছলে ৰাখা হয়েছে।” হেম বাবুৰ এই মন্তব্য শুনি ওচৰত বহি থকা বিশিষ্ট দৰ্শকসকলেও চেৰুচেৰু কৈ হাঁহি দিছিল। ছলত কাম কৰাৰ উপৰিও হেম বাবু বহুবছৰ ধৰি গুৱাহাটী টাউন বেঞ্চৰ ছেকেটাৰী আছিল আৰু তেওঁ দক্ষতাৰে সেই বেঞ্চ পৰিচালনা কৰিছিল। মোৰ দেউতাই এবাৰ তেওঁৰ বেঞ্চৰপৰা চাৰিশনে পাঁচশ টকা ধাৰলৈ আমি জনী এজনীৰ বিয়া পাতিছিল। আমিন হৈছিল ৬মানিক চৌধাৰী। সেইকেইটা টকাৰে এখন ভাল বিয়াই হৈছিল কিয়নো তেতিয়া মাহুহ আছিল কম, বস্ত্ৰ আছিল উত্তমবৰী আৰু তাৰ দামো আছিল নামমাত্ৰ। দেউতাই খটি নকৰাকৈ প্ৰতিমাহে কুৰিটকা নে পঁচিশ টকাকৈ দি সেই ধাৰ পৰিশোধ কৰি হেমবাবুৰ বিশ্বাসভাজন হৈছিল। তেনে নিৰ্ভৰযোগ্য ধৰ্ম্মৰা বেঞ্চত পোৱাটো টান বুলি তেওঁ এটি মন্তব্য লেখি থৈছিল আৰু দেউতাই দ্বিতীয়বাৰ আৰু এখন বিয়ালৈ ধন বিচৰাত হেম বাবুৱে সেইবাৰ বিনা আমিনে ধাৰ দিছিল। মুঠতে হেম বাবুৰ নিচিনা সদাশয় ব্যক্তি অতি বিৰল। মই ছল এবাৰ পিছতো লগ পালেই তেওঁ বিতংভাৱে মোৰ খা-খবৰ লৈছিল আৰু আশীৰ্বাদ দিছিল—অৱশ্যে তেওঁৰ মৰমৰ গুণা লক্ষ্যটোৰে বিকৃত হবলৈ মোৰ সৌভাগ্য নঘটিল।

কেশৱ বৰঠাকুৰীয়া অধ্যাপক শ্ৰীঅপূৰ্ণ বৰঠাকুৰীয়াৰ দেউতাক। মই মাহেক-পৰষেক দুই-এদিন এওঁক শিক্ষক হিচাপে পাইছিলোঁ; কিয়নো মই পঢ়া শ্ৰেণীৰ কোনো বিষয়ৰ দাৱিত্বত এওঁ নাছিল। বৰঠাকুৰীয়া সংস্কৃতত টিথৰ আছিল, সেয়েহে তেওঁৰ পুতেক শ্ৰীমান অপূৰ্ণও সংস্কৃতত বিষয় পণ্ডিত হৈছে। এইজন শিক্ষকৰ কথাবতৰা আৰু হুক্তিবোৰ অলপ বেলেগ ধৰণৰ আছিল। এদিন দুজনমান খিতিডা ছাত্ৰক এসেকা দিওঁ বুলি তেওঁ হাতত বেত তুলি লৈছিল। সাত ঘাটৰ সৈৱাকণী ছাত্ৰকেইজনে বেজাৰাত পাত নোপৰোভেই ছল-হাউলিৰপৰা ওলাই লৰ মাৰিছিল। ল'ৰাইত ঘাটে ঘাটে লৰি গৈ আছিল আৰু পাছে পাছে হাতত বেত লৈ দিওঁ পাল খেদা দি গৈছিল বৰঠাকুৰীয়া। পাপবজাৰৰ বে কোম্পানীৰ ওচৰৰপৰাহে তেওঁ ল'ৰাইতৰ পাছ এৰি উলটি আহিছিল। দৃষ্টান্ত উপভোগ্য আছিল বাবেহে উল্লিখিলোঁ—শিক্ষকজনলৈ বিহিত শ্ৰদ্ধাৰে।

দশম মানত আন এজন সবদৰ্হী শিক্ষকক লগ পাইছিলোঁ। তেওঁ হৈছে কামৰূপৰ দত্তৰাৰ বিতাদৰ মুখবকৰা। এওঁ গুৱাহাটীত বোৰ ছৰাৰ মুখেত অৱ সজাই বাস কৰিছিল। বোৰহাটৰ নৰীল ছলৰপৰা বদলি হৈ তেওঁ গুৱাহাটীলৈ আহিছিল। মুখবকৰা তেতিয়া-

শেকসনৰ দুৰাধৰণিত—বুঢ়া মাহুৰ, জপং জপং টোপনিয়াই থাকে। ল'ৰাটোৱাক বৰ মৰম কৰে। আমাৰ সহপাঠী শ্ৰীহৰেন্দ্ৰ বাৰ্ডেইয়ে তেওঁক আঁঠুত কিহলৈ চোৱা কৰে, কিন্তু তেওঁ নিবিকাব হৈ সেই আমনি গ্ৰহণ কৰে। ৰাজমেধিয়ে তেওঁক বাৰমুণ্ডিৰ খেল দেখুৱাইছিল। দীঘল দি পৰি বুকুৰ ওপৰত এখন বেকি লৈ তাত তিনি চাৰিজন ছাত্ৰক তুলি শাৰীৰিক শক্তি প্ৰদৰ্শন কৰে। বুজববৰুৱাদেৱ কোঠাত সোমোৱাৰ আগতে তেওঁ এখন বেকত ধোবাং দি পৰি থাকে। বুজববৰুৱাই তেওঁক “এই গুৰোঁৱা উঠ” বুলি গোন্ধ খৰি তুলি দিয়ে। ৰাজমেধি কোনোমতে ছুঠেহে ছুঠে। বহু পৰাৰ মূৰত তেওঁ এটাখুৰি দি উঠি বহে। ধেমালিখন চাই আমাৰ ভাল লাগে। পৰীক্ষাৰ পিছত ৰাজমেধি বুজববৰুৱাৰ ঘৰলৈ আহি নম্বৰৰ কথা সোধে। নোকোৱাত “আঁঠে! আপুনি মোক পাছ নম্বৰ নিমিলে, মই মৰিম এতিয়া” বুলি কোৰেৰে বুকুত ঢুকুৱাবলৈ ধৰে। বুজববৰুৱাই বুকুৰ কোব দেখি কিবা অঘটন ঘটে বুলি আশঙ্কা কৰি কয়,—“বা শু থোৱা! তই পাছ হৈছ।” তেনেকৈ কাম হাটিল কৰি ছুটালিৰ হাঁহি মাৰি ৰাজমেধি ঘৰলৈ উলটি যায়। বুজববৰুৱাক মোৰ মূৰত এখন হিতাকাজী চুবুৰীয়া হিচাপেও পাইছিলে। তেওঁ প্ৰায়েই আমাৰ ঘৰলৈ আহি বাৰীৰ শ্ৰীকল আৰু পকাপাণ নিজহাতে দি গৈছিল, আনকো দিছিল। আমি সেই পকা বেগৰ চৰ্বত খাই বৰ তৃপ্তি পাইছিলে। সেই বেগৰ গজালি এটা আজিও তেওঁলোকৰ ঘৰত আছে। তেওঁৰ দুই পুতেক ৩৪শতৰ বুজববৰুৱা আৰু ৩৪শতৰ বুজববৰুৱা মোৰ লৰাকালৰ লগৰীয়া আছিল। দুয়োজন অকালতে মৃত্যুৰ গৰাহত পৰে। বিভাধৰ বুজববৰুৱা যোৰহাট নৰ্মাল স্কুলতো বৰ সৰবৰহী শিক্ষক আছিল বুলি জনিছিলে। উপভাসৰ কথা বক্তনীকাত ঘৰলৈয়ে তেওঁৰ প্ৰথম উপভাস ‘মিৰি জীয়া’ মিতা বিভাধৰৰ হাতত তুলি দিছিল। সত্যনাথ এৰাও বিভাধৰৰ নলেগলে লগা বন্ধু আছিল। সত্যনাথৰ সত্যনিষ্ঠ স্বভাৱে বিভাধৰকো প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল। এদিন হেনো তেওঁ টানত পৰি সত্যনাথৰপৰা এহুৰি ৰূপ ধাবলৈ বিচৰাত সত্যনাথে টকা দহোটা তেওঁৰ হাতত গুৰি দি কৈছিল, “ভাই বিভা! তুমি আনাই দেখোন, মই কাকো টকা ধাবলৈ নিদিওঁ আৰু আনবপৰা ধাবলৈকো নলওঁ। এই টকা দহোটা মই তোমাক ধাব বুলি দিয়া নাই, দান বুলিহে দিছে। তুমি যদি কেতিয়াবা ধাব ছবিবলৈ আহা, আমাৰ বন্ধুতা ৰেখাকিব।” বিভাধৰো বৰাৰ দৰে নিকাশৰী আছিল। তেওঁ আমাৰ দৰবপৰা মাজেসময়ে দুই এটকা ৰূপ ধাবলৈ দিছিল; কিন্তু পহিলা তাৰিখে বৰ্ষা পোৱাৰ পিছতে নিজে আহি সেই ৰূপ পৰিশোধ কৰিছিল। দাপিলে সি টকা এটাই হওক বা দহা এটাই হওক। প্ৰাক্তন ৰাজহুৱা স্কিননাথ শৰ্মা ডাঙৰীয়াও মোৰ দিনত চেপাচোৰোকটৈ পোৱা এখন ঠিকাৰ শিক্ষক আছিল অৰ্থাৎ তেওঁ পুৰা আইন কলেজত পঢ়িছিল আৰু কোনোবা শিক্ষকে ছুটা লগে সেই ঠাইত হুপৰীয়া কলেজিয়েটৰ হাটৰ হৈছিলগৈ। আমি নাব লগোৱাৰ পূৰ্বে তেওঁ কলেজিয়েটৰ নিগাজী শিক্ষকৰ পদ ইতৰা দি ডেৰাডুনত বনবিভাগৰ কলেজত জড়ি হৈছিলগৈ। সেই কলেজতে তেওঁ আৰু ৩৪শৰীয়াৰ দানে (ভোলানাথ দাসৰ পুত্ৰ) কিবা কথাত কলেজ কৰ্তৃপক্ষৰ লগত বাহিৰহাত শেনটোৰ দৰে গৈ ফিটাটোৰ দৰে উলটি আহিছিল। ইকৰে দি কৰে ভাললৈকে কৰে বোলা কথাবাৰ শৰ্মাৰ গাত বাটিছিল। তেওঁ

সেইদৰে গুটি নাহি বনবীয়া কলেজতে লাগি থকা হলে হয়তো অসম চৰকাৰৰ এজন ছাত্ৰালয় বিষয়া হৈ কৰ্মজীৱন সমাপ্ত কৰিলেহেঁতেন ; কিন্তু সেয়ে হলে দেশনেতা সিদ্ধি শৰ্মাক আৰি নেপালোহেঁতেন। শ্ৰান্তন ছাত্ৰবিলাকৰ মুখত ভাল অক্ষৰ শিক্ষক হিচাপে শৰ্মাদেৱৰ খুব স্বৰূপ আছিল।

শ্ৰদ্ধাচৰণ চৌধুৰীৰ ঘৰ হাজোত। তেওঁ কলেজিয়েট হিন্দু ছাত্ৰাবাসৰ এটা কোঠাত নিগাজীভাৱে থাকি লৰাবখীয়াও হৈ আছিল। তেওঁ শৰৎ গোসাঁইক পঢ়াইছিল। শৰৎ গোসাঁইৰ শিক্ষক হোৱাৰ বাবেই হেম বাবুৰ নিচিনাকৈ শ্ৰদ্ধা বাবুও কলেজিয়েট স্কুলত প্ৰায় গোটেই চাকৰি জীৱন গোল মাৰি থাকিব পাৰিছিল আৰু আন আন লগবীয়া শিক্ষকৰ দৰে ইঠাইবপৰা সিঠাইলৈ গৈ অলৌপুটি টলৌপুটি খেলিবলগীয়া নহৈছিল।

মই সপ্তমমানত ভৰ্তি হৈছিলোঁ। সেইকাৰণে তলৰ শ্ৰেণীত পঢ়োৱা শিক্ষকসকলৰ বিষয়ে নগৈ গড়গাৱৰ কথা নকওঁ। মই শ্ৰেণীত শিক্ষক হিচাপে নেপালেও তলৰ শ্ৰেণীৰ অক্ষৰ বৰ ভাল শিক্ষক হিচাপে শ্ৰীমণ্ডিৰাম মেধিৰ নাম লগবীয়াবিলাকৰ মুখত প্ৰায়েই শুনিছিলোঁ। এওঁ শ্ৰীবিষ্ণুৰাম মেধি ডাঙৰীয়াৰ ককায়েক। চুটিচাপৰ, মুখত একোছা গোফ, তক্তৰজীয়া। হাতত 'দাতাৰ' পাত লৈ ঘূৰি ফুৰে। দেখিলেই কৰ্মব্যস্ত শিক্ষক বুলি ধৰি লব পাৰি।

শতবাৰ্ষিকী

কলেজিয়েটৰ শিক্ষা মোৰ গতাহুগতিকভাৱেই শেষ হৈছিল—উল্লেখযোগ্য কৃতিত্বও নাই, বিফলতাও নাই। কোনো শ্ৰেণীতে বৰলগীয়া হোৱা নাছিল, প্ৰথম দহজনৰ ভিতৰত স্থান আছিল বদিও আগৰ কেইজনৰ লগ ধৰি কোনো বছৰে বছৰেকীয়া ষ্টাৰ মুখ দেখা-লোক নাছিলোঁ। প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত প্ৰথম বিভাগত উঠি এই স্কুলৰ অনেক মধুৰ স্বতি বুকুত বাজি ফুলীয়া জীৱন সমাপ্ত কৰিছিলোঁ।

স্কুল এবাৰ প্ৰায় এঘূণ পিছত কলেজিয়েট স্কুলৰ শতবাৰ্ষিকী উছৰ মহাসমাবোধেৰে সম্পন্ন হৈছিল। সেই বাৰী উছৰত এজন শ্ৰান্তন ছাত্ৰ হিচাপে সক্ৰিয়ভাৱে যোগ দিবলৈ পাই য়োৱা নিজকে গৌৰৱান্বিত অহুভৱ কৰিছিলোঁ। কলেজিয়েট ছাত্ৰ শিক্ষকৰ সকলোৰেপক্ষে সেই গৌৰৱৰ দিনটো আছিল ১৯৩৫ চনৰ ৫ নবেম্বৰ। শতাহু হৈ পুৱাবপৰা গধূলিলৈকে বৃষ্টি স্কুলঘৰটো বেন তেৰা হৈ উঠিছিল, বৰকজৰককৈ সজোৱা হৈছিল, ৰাতি দীপালী পতা হৈছিল। হেডমাষ্টাৰ দাসগুপ্তই বহু কষ্ট কৰি স্কুলটোৰ এশ বছৰীয়া জীৱনৰ ভালেখিনি ছাত্ৰাণ্য সমল পোটাই দীক্ষীয়া প্ৰতিবেদন পাঠ কৰিছিল। ইংৰাজী টাইপ কৰা সেই পুস্তিকাখনি এতিয়া আছে নে নাই ক'ব নোৱাৰো, নাই যদি এখন আপুৰুগীয়া হালি হেৰাল বুলি ক'ব লাগিব। এশ বছৰীয়া সত্ৰাৰ আৰম্ভণিতে এশজন লৰাই 'শিৱ কল্পতৰু' নামৰ শিল্পভোজ আৰু কবি আকাশ বড়াই কঁপাই ফুৰিছিল —সেই শতবৰ প্ৰতিফলি কিমান অলপ নিলগত লুইডৰ মাজত থকা উমানন্দ মহাউজবৰৰ পাতো লাগিছিলগৈ। 'শতবাৰ্ষিকী' নামৰ কবিতা এটা ৰচনা কৰি মই সেই সত্ৰাত পাঠ কৰিছিলোঁ।

দ্বিতীয় অধ্যায়

কটন কলেজ

উপদ্রষ্টব্য

কটন কলেজ অসমৰ শিক্ষাজগতত বাণীতীৰ্থ বা জাননী। এই বাণীতীৰ্থৰ সৈকে আৰু পূজাৰী হ'বলৈ পাই মই গৌৰৱাচিত। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপিত হোৱাৰ পূৰ্বে যেনেকৈ আমাৰ দেশত এম-এ পাছ আৰু ডক্টৰ উপাধিধাৰী লোকৰ সংখ্যা নিচেই তাকৰ আছিল তেনেকৈ কটন কলেজ স্থাপিত হোৱাৰ পূৰ্বে গ্ৰেজুৱেটৰ সংখ্যাও তাৰ বেছি নাছিল চমুকৈ ক'বলৈ হ'লে বোৱা শতিকাৰ শেষলৈকে আমাৰ অসম দেশত পাশ্চাত্য শিক্ষাৰ কেন্দ্ৰত অককাৰ যুগ চলিছিল বুলিয়েই ক'ব পাৰি। ১৯০১ চনত গুৱাহাটীত কটন কলেজ প্ৰতিষ্ঠা হোৱাত যি এগছি অক্ষয় বন্তি জলি উঠিল তাৰ পোহৰত অসমৰ চুকে-কোণে যেন যেন পোহৰ হৈ পৰিল। শিক্ষিতৰ সংখ্যা বাঢ়িল, শিক্ষাৰ পৰিসৰ বাঢ়িল। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰতিষ্ঠা হোৱাৰ আগলৈকে প্ৰায় আধাশতিকা কাল কটন কলেজেই অসমৰ সৰ্ববৃহৎ আৰুখণীৰ শিক্ষাকেন্দ্ৰ আছিল। অসমৰ সকলো ঠাইৰ ছাত্ৰ-ই ইয়াত পঢ়িবলৈ হামৰাও কাটি আহিছিল।

উনৈছ শতিকাৰ শেষৰ কালে অসমৰ নেতৃস্থানীয় শিক্ষিত লোকৰ হাতত এটা প্ৰৱৰ্ত্ত মতভেদ হৈছিল। প্ৰৱৰ্ত্তো আছিল—অসমত উচ্চশিক্ষাৰ বাবে গুৱাহাটীত এখন কলেজ লাগে নে কলিকতাত এটি অসমীয়া ছাত্ৰনিবাস লাগে। আৰম্ভল বৰদৈ, বি. এ. জনৰাজ প্ৰভৃতি নেতৃস্থানীয় লোকসকলে গুৱাহাটীত কলেজ পতাৰ পোষকতা কৰা নাছিল আৰু কলিকতাত ছাত্ৰনিবাসৰ সকলো মত বিছিল। তেতিয়াৰ শিক্ষা-সকালক উইলিয়াম বুৰ এম্ব্ৰে এচাম লোকেও গুৱাহাটীত কলেজ পতাটোৰ বিৰোধিতা কৰিছিল। এনেদৰে লাহাৰুবাৰ চলি থকাৰ ফলত ১৮২২ চনত ব্ৰিটিছগৰ মাণিকচন্দ্ৰ বৰুৱাই গুৱাহাটীত কলেজ প্ৰতিষ্ঠাৰ দাবী কোৱেৰে প্ৰতিগম কৰি চীক কৰিছনাৰ ছাৰ হেনৰি কটন চাহাবৰ ওচৰত এখন দাবীক-পত্ৰ দাখিল কৰিছিল। তাত তেওঁ লেখিছিল,—*Assam is the only province which has not got a College. Indeed, it has not a high institution worth the name, A College at Gauhati with a European Principal will be better appreciated by the students than similar private institution in Calcutta.*

বৰুৱা ডাঙৰীয়াই দাবীক-পত্ৰৰ শেষত সত্ৰহতে ডেজিৱা কলেজ স্থাপন সত্ৰৰ মহলেও কলিকতাত অসমীয়া ছাত্ৰৰ হোটেল এটা নিৰ্মাণকে পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছিল। আৰ্থিক অনাটন আৰু অভাৱ কৰণত কটন চাহাবে। প্ৰথমতে গুৱাহাটীত কলেজৰ পক্ষপাতী নাছিল। তেওঁ কলিকতাত হোটেল এটা নিৰ্মাণকে মন দিয়াছিল আৰু তাৰ পূৰ্বত এখন বিজ্ঞান-যন্ত্ৰোপকৰণ আৰুৰক্ষণ আৰুৰক্ষণ কৰি আনিব পুৰিছিল বৰুৱাক কলেজ লাগেৰে হোটেল লাগে।

অসমৰ সকলো ঠাইৰ বাইৰে গুৱাহাটীত কলেজ লাগে বুলি একবাক্যে জনোৱাত কলিকতাৰ হোটেলৰ দাবী ভল পৰিল আৰু চীফ কমিছনাৰ ছাৰ জন হেনৰী টেম্মেন কটন চাহাবে বাইৰৰ মততে হয়ভৰ দি গুৱাহাটীত কলেজ এতিয়া কবিলে আৰু বাস্তবিক বাইৰেও মহাহুভৰ কটনৰ নামেৰে কলেজখনৰ নামকৰণ কৰিলে। সেয়ে হলেও কটন কলেজ এতিয়াৰে গুৰিত দুজন অসমীয়া ব্যক্তি—মাণিকচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু কটন চাহাব।

১৯০১ চনৰ ২৭ মেইত কটন কলেজ উদ্বোধন কৰিছিল স্বয়ং চীফ কমিছনাৰ কটন চাহাবে। উদ্বোধনী সভাত বিহঙ্গি কবি ৰঘুনাথ চৌধাৰীয়ে গীত গাইছিল, কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈয়ে হাৰ্মোনিয়াম বজাইছিল। কলেজখনক যে সমূহ বাইৰে নিজৰ আৰ্জিকৃত জাতীয় অস্থান হিচাপে গ্ৰহণ কৰিছিল এয়ে তাৰ প্ৰমাণ। এই উদ্বোধনী সভাত গোবীপুৰৰ ৰজা-বাহাদুৰ প্ৰভাতচন্দ্ৰ বৰুৱায়ে তেওঁৰ সভাৰ বাস্তবৰ দল এটাৰে বোণ দিছিল। সেই ওতাদৰিলাকে পাথোৱাজ বজাইছিল। গাভীৰ্পূৰ পৰিবেশত সভাৰ সামৰণি পৰিল। কটন কলেজৰ জন্মযাত্ৰা সেই দিনাই যি আৰম্ভ হ'ল—অব্যাহতভাৱে আজিও সি চলি আছে। চমুকৈ ক'বলৈ এই শতিকাৰ প্ৰথম দশকত কটনৰ বিভিন্ন বিভাগত অধ্যাপক হিচাপে আছিল—

ইংৰাজী : এক-ডব্লিউ ছুদমাৰ্ছেন (১৯০১), (অধ্যাপক) আন্তঃভাষা চট্টোপাধ্যায় (১৯০২-৩০), নৰেন্দ্ৰনাথ ৰায় (১৯০৩), পি, চি, ৰায় (১৯১০)।

লজিক আৰু ফিলছফী : বনমালী চক্ৰৱৰ্তী বেদান্ততীৰ্থ (১৯০৮)।

বুৰঞ্জী : পৰেশনাথ লাহিড়ী (১৯০১-৫), বিজয়চন্দ্ৰ সেনগুপ্ত (১৯০২-৪২)।

সংস্কৃত : কুঞ্জলাল ৰামলাল (১৯০৫-৩৩), পি. এন. লাহিড়ী (১৯০১-৫), পদ্মনাথ ভট্টাচাৰ্য (১৯০৫)।

ইছলামী বিভাগ : আবু নাছাৰ আহমেদ (১৯০১-৫), মহম্মদ (১৯০৫-৮)।

অঙ্ক : ইন্দুজ্ঞান ব্ৰহ্মচাৰী (১৯০১-৫), ৰজনীকান্ত বৰাভা (১৯০৫), হৰ্ষনাথ সেন (১৯১০-৪৩)।

ৰসায়ন : চুণীলাল দে (১৯০১), আনন্দকিশোৰ দাস (১৯০২-৩৭), ছৈয়দ মহম্মদ ছাহুৱা (১৯০৮-৩)।

পদাৰ্থবিজ্ঞান : জুবেন চট্টোপাধ্যায় (১৯০৫-৩৫)।

এই সকলোই আছিল কটনৰ বাটকটীয়া। ইয়াৰ পিছতো নতুন বিভাগ হৈছে, নতুন অধ্যাপক আহিছে আৰু গৈছে—কটন কলেজ গতাত এই সকলোৱে কম-বেছি পৰিমাণে অৱিহণা আগবঢ়াই গৈছে নিশ্চয়।

প্ৰথম পৰিচালনা সমিতি : ১৯০৮ চনত গঠিত এই কলেজৰ প্ৰথম পৰিচালনা সমিতিত আছিল তিনিজন সদস্য—(১) কৰ্ণেল পি. আৰ. টি. ৱৰ্ডন (সভাপতি), (২) এক, ডব্লিউ-ছুদমাৰ্ছেন (উপ-সভাপতি আৰু সচিব), (৩) চুণীলাল দে (সক্ৰত)।

যোৰ কটন-কলেজ

১৯২৩ চনত হই প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ। প্ৰথম বিভাগত—সমস্ত তিনিটা বিজ্ঞান

আখৰো পালে। M.m. Mc. কিন্তু অসমীয়া আৰু সংস্কৃত কৰ নম্বৰ পোৱাৰ বাবে অসমীয়া নম্বৰ নেপালো আৰু স্থান বহুতকৈ ভুললৈ নাছিল। সেইকৈ পাইছিল। কাণে কাণ মাৰি ডেৰুৰি আৰু অসমীয়াত ৪২ নম্বৰ। তেতিয়া যে যোৰ সেই দুই বিবৰত ডাককৈ বেছি নম্বৰ পোৱাৰ যোগ্যতা নাছিল, পিছত নিজেই অহুতৰ কৰিছিল। কিন্তু সকলোৰে বাবে যোৰো বিজ্ঞান শ্ৰেণীত নাম লেখিবলৈ প্ৰৱল ধাউতি আছিল। দেউতাই তাবিছিল আই. এছ. চি. পাছ কৰিলে ডাকৰি পঢ়ুৱাম বুলি। কিন্তু প্ৰথম বিভাগত পাছ কৰিলেও যোতকৈ বেছি নম্বৰ পোৱা ভালমান ছাত্ৰৰ থকাৰ বাবে বিজ্ঞান শ্ৰেণীত ঠাই পোৱাটো যোৰ পক্ষে পৰ্বতত কাছকীৰ নিচিনা হৈছিল। দেউতাই পৰামৰ্শ বিচাৰি ডঃ দুৰ্ভুমাৰ কুমাৰ কাৰ চাপিলগৈ। ডুঞা ডাঙৰীয়া কলেজৰ পৰিচালনা সমিতিৰো সদস্য সেইকাৰণে কেঁও হয়তো কিবা প্ৰকাৰে মোৰ বিজ্ঞান পঢ়াৰ মনোবাঞ্ছা পূৰণ কৰিব দাৰে। সকলো কথা তিনি ডেওঁ দেউতাক ক'লে বোলে প্ৰথমতে প্ৰতিখন জিলাৰপৰা তিনিজনকৈ ছাত্ৰৰ ভৰ্তি কৰা হ'ব আৰু তাৰ পিছতহে নম্বৰৰ ক্ৰমানুসৰি আসনৰ ভাগ-বটোৱাৰা হ'ব। ১৩৪ বৰ্ষাতৰ দুবছৰত যোক নগাৰৰ মানুহ বুলি লিখিবলৈ দিহা দিলে। সেইমতে মই বৰ্ষাতত যোৰ নিজা জিলা কামৰূপৰ সলনি নগাওঁ বুলি লিখিলে। কথাটো 'অৰ্থমাত্ৰ হ'ত ইতি গজ'ৰ নিচিনা হ'ল। মই গুৱাহাটীত উপজিছিলোঁ। যদিও দেউতাইভাতো নগাৰৰেই মানুহ। নগাওঁ জিলাৰপৰা বিজ্ঞানৰ বাবে শ্ৰীহৰিগ্যচন্দ্ৰ ডুঞা আৰু শ্ৰীমন্তীলক্ষ্মীয়াৰ বৰবাইৰে আগমন কৰিছিল, মই তৃতীয়জন আবেদনকাৰী হলে। সেইকাৰণে বিজ্ঞানৰ আসন পোৱা প্ৰাৰ্থীৰ প্ৰথম তালিকাতে মোৰ নামটোও ওলাল। মোৰ লগৰীয়া কামৰূপৰ বৰুৱা ভাল ল'ৰাই বিজ্ঞানৰ আশা এৰি কলাত নাম লেখিবলৈ বাধ্য হ'ল। কিছুমানে মিত্ৰ-শ্ৰেণীত নাম লগাই (বসায়ন আৰু অঙ্ক সহ) লৈ মন টাপৰি থাকিল। মই ডুঞাবোৰৰ পৰামৰ্শমতে কেনেকৈ সজিব বাহ বুদ্ধিৰে কাটি হেলাবডে বৈতৰণী পাৰ হলে। সেই কথা বহুতৰ মনত গাঁথৰ হৈয়েই থাকিল।

এইখিনিতে এটা কথা কৈ থোৱা ভাল যে কটনত পঢ়িলেও বিনকলে হোটেলত থকা নাছিল সেইসকলে বসাল কলেজীয়া জীৱনৰ সম্পূৰ্ণ জুতি পোৱা ক'ব নোৱাৰে, য়ো নোৱাৰে। তথাপি মোৰ মনত সন্মান হলেও এই কলেজৰ বিধিনিষি স্মৃতি সঞ্চিত হৈ আছে সেয়ে অমূল্য। এই কটন কলেজৰ ছাত্ৰ হৈ কটনিয়ান হবলৈ পোৱাটো মোৰ বাবে পৰম সৌভাগ্যৰ কথা আছিল। ছিলডৰ বিছনেৰী কলেজ দুখনমান বাহ দিলে তেতিয়া বেচৰকাৰী কলেজো নাছিল বুলিলেই হয়। কলেজ বুলিলে মানুহে বৰ ভালৰ শিক্ষাটোৱা বুলি ভাবিছিল আৰু অসমত কটন কলেজেই প্ৰায় অৰ্দ্ধ শতিকাকাল বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাম কৰিছিল।

মই কলমৰপৰা কলেজত সোমাই বৰবিলম্বপৰা সাগৰত পৰা বেন অহুতৰ কৰিলোঁ। লগৰীয়াৰ সংখ্যা বাঢ়িল, মোটেই অসমৰে ছাত্ৰবহু পালে। বহু বহুলত পাঠশালাত 'ভাই ভাই' আছিল, হাইস্কুলত 'ভুবি ভুবি' হৈছিল আৰু কলেজত ভূমিৰোৰ 'আগুনি আগুনি' হ'ল। পৰম সৌভাগ্যৰ কথা আৰি পঢ়া সময়ত কলেজত বিদ্যাপিতা নাছিল। তাৰ পূৰ্বে

এতিয়াৰ দৰে তেতিয়াও বহুত ল'ৰাৰ 'বহুত নাই ছাল-বাকলি, মৰ থাওঁ ডিবি টেকেলি' অৱস্থা হৈছিল। দাবী বিলাতী কাপোৰ, বিলাতী চেলেউ আদিৰ অৱস্থাৰাজ্য চলিছিল। কিন্তু ১৯২১ চনৰ অসহযোগ আন্দোলনৰ কলত মহাত্মা গান্ধীৰ বাহুৰী প্ৰভাৱত বিলাসিতাৰ ওলোটো সোত বৰলৈ ধৰিছিল। কটনিয়ানবিলাকৰো আছিল বিলাসবিহীন অনাড়ম্বৰ জীৱন। সাধাৰণ চুৰিয়া-চোলাই প্ৰায় সকলোৰে গাত দেখা গৈছিল। ল'ৰাৰ মাজত ঠেঙা পিন্ধা প্ৰফেছাৰসকলক চিনিবলৈ টান নহৈছিল। গুৰুত্বা ভেম মৰা কোণজহী বড়াইবোৰ কিছুদিনলৈ হলেও ছাত্ৰসমাজৰপৰা আঁতৰি আছিল। পিন্ধাউৰাত কম খৰচ হোৱাৰ বাবে অভিজাতকৰ পাতে বেছি হেঁচা নপৰিছিল। তহুপৰি জলে-জলে নানাবিধ বাধ্যতামূলক বৰঙণীও দিবলগীয়া নহৈছিল। সেয়া আছিল সঁচাকৈয়ে সোণালী দিন।

তেতিয়াৰ কটন কলেজ

আজিৰ কটন কলেজৰ লগত সেই দিনৰ কটন কলেজৰ বৰ্জিতা বেধাৰ। তেতিয়া এই কলেজৰ আজিৰ দৰে বিৰাট বপু নাছিল, এণৰ ওপৰ অধ্যাপক-অধ্যাপিকা নাছিল, সহপাঠী নাছিল, কোনজন ছাত্ৰৰ কোনজন অধ্যাপক চিনি পাবলৈ অলপো টান নহৈছিল। বৰ্তমানে প্ৰিন্সিপালৰ মূল ঘৰটোৰ ওচৰে-পাজৰে এতিয়া বহুত নতুন ঘৰ হ'ল। কলেজৰ গাতে লগা ছাত্ৰাবাস কেইটাৰ উপৰি মই পঢ়া সময়ত আন ঠাইত ছাত্ৰাবাস নাছিল। দীঘলী পুখুৰীৰ পশ্চিম পাৰে আজিকালি ব'ত ব'ত বটানী, জুলজী, আদি বিষয়বোৰক ধানখিত লগোৱা হৈছে আৰু ব'ত বাধাকান্ত সন্দিকৈ কলেজ পতা তৈছে সেই ঠাইত তেতিয়া চাৰিটা চাহাবী ধৰণৰ বঙলা আছিল। তাত অধ্যাপক ব্ৰাউন, অধ্যাপক ডঃ থমছন, অধ্যাপক বৰাটচ্ছ আৰু অধ্যাপক গফিন চাহাব আছিল। এতিয়া ব'ত কছম্পলিটান হোটেল আছে তাত এটা খেৰী চাংবঙলা আছিল আৰু তাত সপৰিয়ালে অধ্যাপক পি. চি. ৰায়ে চাহাবী চালচলনেৰে বাস কৰিছিল।

সেই সময়ত এতিয়া নিউ হোটেল আৰু ছুৰহলা হোটেল থকা ঠাইবিনি উদং হৈ পৰি আছিল। সেই ঠাইত কেবাজোপাও বগৰী গছ আছিল। সেই ঠাইৰ দক্ষিণাংশত আছিল লগিডমোহন লাহিড়ী আৰু তেওঁৰ পুত্ৰসকল। হোটেল বা ছাত্ৰাবাস আছিল চাৰিটা। কলেজ হাউলিৰ ভিতৰত এক নং মেছটো এটা ডাঙৰ খেৰীঘৰ আছিল। সেইটো বোধকৰো আগতে সজা হৈছিল সেইবাবেই পুৰণি ছাত্ৰাবাস বোলা হৈছিল। সেই ছাত্ৰাবাসৰ বন্ধীয়া আছিল অধ্যাপক জুবনমোহন সেন আৰু বিজয় সেনগুপ্ত। মূলস্থান ছাত্ৰাবাসত বোধকৰো অধ্যাপক মহিমুজা চাহাব আছিল। ছাত্ৰাবাসকেইটা এটা কেলখানাব ভিতৰত থকাৰ দৰে আছিল—চাৰিওকালে ওখ লোহাৰ বেণ্ডৰা, বেলি দাৰ বোৱাৰ লগে লগেই দুৱাৰত ডলা-চাৰি লানে। চকীদাৰ, বন্ধীয়া, অধ্যাপক আদিৰ উপৰিও ক্লিকপাল ছুৰম্বাৰ্ছে'ন চাহাবৰ ঢোকা পৰ্বা অধ্যাহতভাৱে চলি থাকে। চোৰকো যোবে গায়। ওখ নৌহ আবেঙনী পাব হৈয়ো ব্যক্তি কোনো কোনো ল'ৰাই বিয়েটাৰ চাবলৈ যায়, বিয়েটাৰ কৰিবলৈ যায়, লোকৰ দাবীৰ কবি আৰু থাছবি বহুত ডলাৰি থকা চাৰি কলহ ছুৰ কৰিবলৈ যায়। পৰৱৰ্তীকালোকে

বিচিন্তা পাককেইটাকে চাকিচুকি জ্বাই থৈ যায় যাতে বাহিৰৰপৰা কোনোবাই জ্বৰি চালে
মাহুৰনে পাক ত'ত থবিব মোৰায়ে। যোৰ থকু শিবিৰ জ্বাই বকৰা আৰু হৰি এসাঁই ধাওকে
কায়কৰপ নাট্য শব্দৰত ছটা খাই ভাও লৈ আৰি পৰ্তা 'কনৌজ কুঁৱৰী' অভিনয়ত ভাও নি
গৈছিল কলেজৰ হোটেল বন্ধীয়াৰ চকুত ধূলি মাৰি।

অধ্যাপকসকল

মই কলেজ সোমাই মিসকল অধ্যাপকক পাইছিলোঁ। সেইসকলৰ এতিয়ানেই আছিল
একোজন মিস্ গুৰু পণ্ডিত—নিজ নিজ বিষয়ত সৰাসাটী। বেছিভাগেই আছিল শক্তিশালী
সম্পন্ন ছাত্ৰৰ ওপৰত সহজতে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব পৰা। তেওঁ সেইসকলৰ প্ৰচুৰ আছিল।
এই অধ্যাপকসকলৰ কোনো কোনোৰ বিষয়ে আগৰেপৰা কিছুমান গল্প এঁচালৈ হৈ আহিছিল।
ছাত্ৰ হিচাপে সেইবোৰৰ আভাসো পাইছিলোঁ। আৰু পিছত কলেজৰ শিক্ষক হৈ তেনে
খুহতীয়া গল্প তেওঁ বানীকান্ত কাকতি আৰু মহিবুল্লা চাহাবৰ মুখত শুনিছিলোঁ। তেওঁলোকৰ
মুখত সেই গল্পবোৰ সাধুকথা বেনেহে লাগিছিল।

প্ৰথমতে ছুদমাছে'ন চ'হাবৰ কথা কওঁ। এওঁৰ আয়োগেও কটন কলেজৰ নিয়ম-
শৃংখলা আছিল বৰ কটকটীয়া, পৰীক্ষাৰ কলাকল আছিল সদায় ওপৰত। ছুদমাছে'ন চাহাব
যেন এতিয়ন ছাত্ৰৰ পাছে পাছে অনুভৱ কৰি ফুৰিছিল। কাৰণ তেওঁ বিপথগামী
হবলৈ হুৰিখা নিদিছিল। ছাত্ৰ আৰু শিক্ষক উভয়ে তেওঁৰ শেনচুৰ টুটি এৰাই কৰিবলৈ বন্ধ
কৰিছিল। কলেজত সোমায়োঁ মই তেওঁৰ এটা জোকাৰনি সন্নিৱেশ কৰিছিল। সেইদিনা
বিড়িকীৰ কাষত তলহুৰ কৰি চিঠি চাই আছিলোঁ। কঠোৰে দেখোন তেওঁ বেছি পাছকালৰ
পৰা জোকাৰি হেঁ হেঁ কৈ কিবা বলকিবলৈ যিছিল। কি কৈছিল একো বুজি পোৱা
নাছিলোঁ। আঁতৰবৰপৰা জনচেৰেক পুৰণি ছাত্ৰই সেই কৃত দেখা পাই মোক চোমাই নি
'ভুত মৰি' বুলি চাহাবৰ পাছকালৰপৰা সচেতন মিছিল। মই ভুত মৰি বুলি কোৱাতহে
চাহাবে হেঁ হেঁৱাই কিবা বক্তব্য দি আন একালে গুচি গৈছিল। আলিৰ দাঁতিত সৰু পানী
হুবলৈ বহা ছাত্ৰকো তেওঁ পাছকালৰপৰা ধৰি তুলি মিছিল। এইবোৰ তেওঁ ছাত্ৰ বিলাকক
বাহিৰে-ভিতৰে সকলো ঠাইতে শৃংখলা জানিব শিকা দিছিল। প্ৰিন্সিপাল ছুদমাছে'ন
চাহাবে আগৰচায় ছাত্ৰক হেনো ছেফ্টপীয়েৰৰ নাটক পঢ়াইছিল। মই তেওঁক শিক্ষক হিচাপে
পোৱা নাছিলোঁ, পোৱা হলে যাক-কথা জ্বৰাব বাবে বক্তব্যৰ আঁত ধৰিবলৈ টান হলেহেঁতেন
নিশ্চয়। তেওঁৰ আচৰণ যাক-কথা অত্যন্ত হোৱাৰ পিছত তেওঁৰ নাটকৰ পাঠ হেনো
অতিশয় চিত্তাকৰ্ষক হৈছিল। ছেফ্টপীয়েৰৰ নাটকীয় চৰিত্ৰবোৰ তেওঁ শ্ৰেষ্ঠ বিশেষ
অভিনয়ৰে অভিনয়তৰ দৰে উপস্থাপন কৰিছিল। মই দেখা সময়ত যুগ্ম বক্তব্যটোত
তেওঁ নিঃসৰ জীৱন বাণন কৰিছিল আৰু কলেজখনকে তেওঁৰ পৰিচাল বুলি ধৰি লৈ
দিনে-ৰাতি কলেজৰ বাহিৰে-ভিতৰে টহলি ফুৰিছিল। তেওঁৰ একমাত্র ভাষা পুণ্ডৰিক
হেনো হিন্দীৰপৰা গুৱাহাটীলৈ যাক-কথা চলাই আহোঁতে যাক-কথাতে দুখটোত পণ্ডিত হৈ

মৃত্যুৰ পৰাহত পৰে। সেই পুত্ৰশোকে তেওঁৰ অন্তৰত গভীৰ বেধাপাত কৰিছিল। প্ৰতি দেওবাৰে চেনিফুটি কবৰখানলৈ গৈ তেওঁ পুতেকৰ কবৰত পুষ্পাঞ্জলি প্ৰদান কৰাটো নিয়ম কৰি লৈছিল। ইংলণ্ডত বসবাস কৰিলেও তেওঁ হেনো জাৰ্মান স্কুলোভৱহে। সেই-কাৰণে ইংৰাজ-জাৰ্মানৰ মাজত হোৱা প্ৰথম মহাসমৰত তেওঁৰ প্ৰতি ভেতিয়াৰ বৃটিছ চৰকাৰে হেনো চোকা নজৰ ৰাখিছিল কটন কলেজৰ প্ৰতিষ্ঠাতা অধ্যক্ষ হিচাপে তেওঁ অসমলৈ আহিছিল আৰু এই কলেজখনক মোৰ বুলি বুকুত সাৱটি লৈছিল। বৃহত্তৰ বজাই অসমীয়া ভাষাক টোটেলাত ভৰাব খোজা দেখি অসমীয়া এটা স্বতন্ত্ৰ ভাষা সাব্যস্ত কৰি তেওঁ এখন সাক্ষাৎ ইংৰাজী পুস্তিকা উলিয়াইছিল—নাম *A few Remarks on the Assamese Language*. পি. চি. ৰায়ে কৈছিল বোলে চুদমাৰ্ছন জুবুলি ছিদমাৰ্ছন বুলিলেহে তেওঁৰ নামৰ শুদ্ধ উচ্চাৰণ কৰা হয়। প্ৰিলিপালৰ বৰকেৰেণীজনৰ নাম আছিল নিখিৰাম বৰদলৈ। তেওঁ নিতৌ সিপাৰবপৰা আহি কলেজৰ কাম চলাইছিল। কথাই-বতৰাই মাছহজন বৰ গহীন আছিল। কলেজত নতুনকৈ সোমোৱা ল'ৰাবোৰে প্ৰথমতে তেওঁকৈ প্ৰিলিপাল বুলি ডুল কৰিছিল, দুই একে চেলামো দিছিল আৰু বৰদলৈ দেৱেও নিৰ্বিবাদে চাহাবৰ মাননিধিনি গ্ৰহণ কৰি গহীন বেশ ধাৰণ কৰি কামত ব্যস্ত হৈ পৰিছিল। চকীয়াৰ জহৰমল চুদমাৰ্ছন চাহাবৰ বিশ্বাসী আলখৰা আৰু অবিচ্ছেদ্য অঙ্গৰ নিচিনা আছিল। জহৰমলে চাহাবৰ মন জুৰি চলিব আনিছিল আৰু সেইবাবে তেওঁৰ পেট পাইছিল। এবাৰ হেনো জহৰমলক তেওঁ ছুটাত যাওঁতে বিলাতবপৰাও ফুৰাই আনিছিলগৈ। ছাত্ৰ হিচাপে মই জহৰমলক পাইছিলোঁ আৰু পিছত অধ্যাপক হৈয়ো পাইছিলোঁ। জহৰমলে প্ৰায় ৫৭ বছৰ চাকৰি জীৱনও (১২০২-১২৫৮) তিনি পুৰুষক চেলাম ঠুকিছিল। মাছহজন সঁচাকৈয়ে বৰ ভাল আছিল, কামলৈ এলাহ নাছিল। কলেজখনৰ তালুৰপৰা তলোনলৈকে নাড়ী-নক্স তালদৰে আনিছিল আৰু সেইদৰে টাৰুৰি খুৰি ফুৰাদি কাম কৰিছিল। কাকি-ফুকা নিদিছিল কিবা এটা কৰিব কলে ৰংমনে কৰি দিছিল।

প্ৰফেছাৰ পি. চি. ৰায়েই আমাৰ সৰ্বাধিক দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছিল। ছাত্ৰৰ হওকে বা নহওকে গুৱাহাটীৰ সকলো মাছহে এইজন প্ৰফেছাৰক চিনি পাইছিল। কলেজৰ বাহিৰৰ খেলৰ পথাৰতো কটনৰ হিতাকাঙ্ক্ষী হিচাপে তেওঁৰ নাম আছিল আৰু খেলপথাৰতে গুৱাহাটীৰ ৰাইজে তেওঁক চিনি পাবলৈ সুবিধা পাইছিল। তেওঁ আই. এছ. চিত্ত আমাক পোন্ধৰ ট্ৰেনাৰী' পঢ়াইছিল, বি. এত পঢ়াইছিল বাইবেল। ৰায়ে তেওঁৰ শ্ৰেণীটো ৰসাল কৰিবলৈ নথৈ বহু কৰিছিল আৰু দুই ইংৰাজী, বঙলা, হিন্দী, উড়িয়া, আদি নানা তৰহত সমতাবাপন্ন উদ্ধৃতি দি বিবৰণস্বৰ চোক বঢ়াইছিল। মাজে মাজে একোটা খুহুটীয়া সাধু কৈ ছাত্ৰবিলাকক পাৰেমনে ইচ্ছাইছিল আৰু নিজেও ইহাছিল। ইহা মাৰ গলেহে তেওঁ পঢ়া আৰম্ভ কৰিছিল। শুকান জেওৰা চেপি ৰস উলিওৱাৰ নিচিনাকৈ আমাৰ বাইবেলৰ শ্ৰেণী-ভোডে ৰস উলিয়াব পাৰিছিল। সদায় তেওঁ বিচিত্ৰ চাহাবী সাজপাৰ শিঙি শ্ৰেণীলৈ আহিছিল। কমালেই যে কেইখন! কোনোখন উলিয়াৱাৰ চোলাৰ ওপৰৰ মোনাৰপৰা, কোনখন ডিঙৰৰ মোনাৰপৰা, কোনখন চোলাৰ ছাত্ৰৰ মাজৰপৰা। এইদৰে নানা প্ৰকাৰে

কিবা এটা আঘোৱী পৰিবেশ সৃষ্টি কৰি লৈছে পাঠ দিছিল। কিয়ান জানিছিল ক'ব নোৱাৰো, কিন্তু যিখিনি জানিছিল পানীৰ দৰে কটকটীয়াকৈ ক'ব জানিছিল। খেলুৱৈ ল'ৰাবিলাকে তেওঁৰ বিশেষ বৰষুণ পাইছিল।

আমি ভালপোৱা আৰু এজন ইংৰাজীৰ অধ্যাপক আছিল আন্তোভাৰ চেটাৰ্জী। আন্তবাবুৰে পাঠবোৰ খুটিনাতি মাৰি পঢ়াইছিল আৰু লগে লগে কিছুমান প্ৰশ্ন-পুৰিৰ নামো কৈ গৈছিল টুকি লবলৈ। সেইবোৰ পুৰি লগে লগে পঢ়ি যাব পক্ষ হলে জ্ঞানৰ পৰিসৰ বহুত বাঢ়িলহেভেন। ভাল ল'ৰাবিলাকে অৱশ্যে সেইবোৰ নপঢ়াকৈ বকা নাছিল আৰু কোনো কোনোৱে তাতকৈও বহুত বেছি পঢ়ি আমাৰ মাজত 'পুৰিভ'ৰালৰ প্ৰাক' আখ্যা পাইছিল। আন্তবাবুৰ দুই পুতেক মন্তোষ আৰু মন্তোষে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মূখ্য ফুটাইছিল। মন্তোষ কলেজিয়েটত মোৰ সহপাঠী আছিল। আন্তবাবুৰ হাতত সৰ্ব্ব পুৰিভ'ৰালৰ এজাপ কিতাপ দেখা পাইছিলোঁ। লোকক পল্লবলৈ হলে যে নিজেও পঢ়িব লাগে এইলকল অধ্যাপকেই আছিল তাৰ সাক্ষী।

অন্য অসমীয়া এজাক অধ্যাপকৰ মাজত দুজন অসমীয়া অধ্যাপক ডঃ সূৰ্যকান্ত কুঞা আৰু ডঃ বাণীকান্ত কাকতী ইংৰাজীৰ অধ্যাপক হিচাপে পাই আমাৰ মনত সাহ বাঢ়িছিল। তেতিয়া কোনোজন ডক্টৰ হোৱা নাছিল। কুঞাই বৰ খৰকৈ পঢ়াইছিল আৰু কম দিনতে একোখন কিতাপ শেষ কৰি দিছিল। ইংৰাজীৰ মুখ্য অধ্যাপক গন্ধিন চাহাবে ধীৰ গতিত পঢ়াই কোনোখন কিতাপ আধকৰাকৈ পঢ়ালে বাকীখিনি কুঞাক দি কৰি দিবলৈ দিছিল। কুঞাৰ পঢ়োৱাত আমি বেছি ৰস পোৱা নাছিলো। খৰলৈ গলে তেওঁক সদায় কৰ্মব্যস্ত হৈ পৰিপাটি জীৱন কটোৱা দেখা পাইছিলোঁ। অসমীয়া সাহিত্য চৰ্চা কৰিবলৈ তেওঁ আমাক সততে অহুপ্ৰেৰণা যোগাইছিল। ভাল হাতৰ আধবৰৰ ল'ৰাক নিজা কাম-কাজবোৰ নকল কৰিবলৈ দিছিল, সকলোকে মিঠা সুখেৰে মাতিছিল আৰু কাম কৰিবলৈ উপদেশ দিছিল। মোৰ দুজন সহপাঠী মাধৱচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু ৮প্ৰমোদকান্ত বৰুৱাই তেওঁক কেবাখনো কিতাপ নকল কৰি দিছিল। এনেদৰে ছাত্ৰজীৱনতে গঢ় লৈ পিছত বৰুৱা আৰু মোৰ আন এজন সহপাঠী বৰপেটাৰ শ্ৰীবাহুদেৱ মিশ্ৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগত সহকাৰী হিচাপে তেওঁৰ সোহাত স্বৰূপ হৈছিল। কুঞা ভাৰতবীৰাক আকৌ সন্তানপৰ্বত লগ পায়।

ডঃ কাকতী মাজুহাৰন বাহিৰবৰুৱা গহীন কিন্তু ওচৰবৰুৱা বসাল। আগবেগবা তেওঁলৈ আমাৰ শ্ৰদ্ধা আছিল আৰু ওচৰ চপাৰ আগলৈকে তয়ো আছিল। কলেজৰ প্ৰথম বছৰেৰেইয়া পৰীক্ষাৰ কলাকল ঘোষণা কৰাৰ আগতে আহি ২৪ চিডাফুল হৈছিলোঁ। পেণ্ডে-ৱনিয়াৰত কাৰ ভাগ্যত কি অটে কোনে জানে। আগতে আমি কলেজৰ বছৰেৰেইয়া পৰীক্ষা যি পোৱা নাছিলো, সেইবাবে উত্তৰবোৰ পৰীক্ষকৰ মনত লগা হৈছেনে নাই একো তত খবৰ পৰা নাছিলো। বেছিভাগ লাগিছিল ইংৰাজীৰ বাবেহে। কিয়নো বাকীবোৰ বিয়ৰত সৰকিব পাৰিম বুলি ধাৰণা হৈছিল। আমাৰ ইংৰাজীৰ কাকত কাকতীয়ে পোৱা বুলি জানিব পাৰিছিলোঁ। সন্দোহ হৈছিল যদিও অপত্যা আমি তিনি চাৰিজন বন্ধুৰে যথেষ্ট শৰণ যি নথৰ সুবিধলৈ কাকতীৰ ভালে যোৱাটোকে দিব কৰিলোঁ। এইবাবে কলাকল বাহিৰ

হোৱাৰ আগতে নম্বৰ বিচৰাটো অনিয়ম। সেই কাৰণে কাকতীৰপৰা নম্বৰ পালেও পাম, চেৰেকনি পালেও পাম বুলি সাজু হৈ গৈছিলে'। তেতিয়া কাকতী ডাঙৰীয়া জুবিলী পথাৰৰ (এতিয়া পানীকল) দক্ষিণে এটা কেৰেয়া ঘৰত আছিল। চ'ৰাঘৰটো আড়ম্বৰহীন— কেইখনমান মাচিয়া, এখন মেজ আৰু কিতাপৰ এটা দয়। আমি গৈ এখন বেকিত বহিলো আৰু তিনিজন কলেজৰ ল'ৰা দেখা কৰিবলৈ বোৱা বুলি ভিতৰলৈ বতৰা পঠালে'। বতৰা গৈ পোৱাৰ অলপ পিছতে আমালৈ এটা তামোলৰ ঠটা আহিল। বটাটো দেখি আমাৰ ভয় ভাগিল। তাৰ অলপ পিছতে কাকতীদেৱে ওলাই আহি তেওঁৰ মাচিয়াখনত বহিল। আহিয়েই তেওঁ আমি প্ৰতিজনৰ লগত চা-চিনাকি হৈ ললে। তাৰ পিছত আমি বোৱাৰ কাৰণ সোধিলে। তেওঁ আমাৰ লগত এনে ঘৰুৱাভাৱে কথা পাতিছিল যে তেতিয়া আৰু পৰীক্ষাৰ নম্বৰৰ কথা সোধিবলৈ অলপো ভয়লগা নাছিল। তেওঁ ভিতৰলৈ গৈ পৰীক্ষাৰ বহী এৰাপ উলিয়াই আনি আমাৰ বোল নম্বৰবোৰ সোধি ললে। সেইমতে বহীবোৰ উলিয়াই আমাক নম্বৰ চাবলৈ দিলে। আমি আটাইকেইজনেই পাছ কৰিছিলোঁ, যেনো দেখোন ভাল নম্বৰেই পাইছিলোঁ। নম্বৰ দেখি মুখলৈ পানী আহিল। আৰু অলপ সময় কথা পাতি কৰিবোৰে কাকতীদেৱৰপৰা বিদায় লৈ ঘৰ পালোঁহি আৰু যেন পৰীক্ষাৰ আগতীয়া ওচ ফলহে পালোঁ, মনত এনে ধাৰণা হৈছিল।

কাকতীক মই কলেজৰ শিক্ষক হিচাপে চাবিবছৰ পাইছিলোঁ। আই. এছ. চি. শ্ৰেণীতকৈ বি. এ. শ্ৰেণীত তেওঁৰ পাঠদান আমাৰ বাবে অধিক গ্ৰহণযোগ্য হৈছিল। মাতটো সৰু হোৱাৰ বাবে এখন বজাৰৰ নিচিনা তলৰ শ্ৰেণীবোৰত বহু সময়ত তেওঁ কি পঢ়াইছিল ভলানলা পোৱা নাছিলোঁ। তেওঁ যেতিয়া হাঁহিছিল, লগতে গোটেই শ্ৰেণীটোৱে হাঁহিছিল অৱশ্যে কাচিংহে এনে হাঁহিৰ স্থিতি পোৱা হৈছিল। কাকতীৰ এই হাঁহিটো আছিল ঐতিহাসিক হাঁহি। কিবা এটা ভয়ানক ঘটনা হলেহে তেওঁ শ্ৰেণীত হাঁহিছিল। মনত আছে এদিন তেওঁ শ্ৰেণীলৈ আহি কিতাপ মেলিয়েই কেইমিনিটমান ছাত্ৰৰ উজ্জ্বলতাৰ কথা কৈ হাঁহিছিল, অৱশ্যে বিজ্ঞপৰ হাঁহি। তাৰ আগদিনা নিউকিল্ডত কলেজৰ ছাত্ৰ আৰু দৰ্শক-বেকাৰীৰ মাজত এখন মৰামৰি হৈছিল, সেই মৰামৰিয়েই কাকতীৰ সেইদিনাৰ হাঁহিৰ জন্ম দিছিল।

তৃতীয় বাৰ্ষিকত কাকতীৰ পঢ়োৱাৰ আত ধৰিবলৈ সক্ষম হৈছিলোঁ। ওনিছিলোঁ। বিষানে ওপৰলৈ বাব সিমানে হেনো তেওঁৰ পাঠদানো ভাল হৈ গৈ থাকে। কিন্তু শ্ৰেণীত তেতিয়া ছাত্ৰৰ সংখ্যা সৰহ নাছিল, বিকেইজন আছিল তাকো তেওঁ দয়ন কৰিবলৈ এটা সহজ কৌশল অবলম্বন কৰে। মাজে মাজে পাঠৰপৰা তেওঁ জুলীয়া ল'ৰাক সোধাৰ দৰে একোজনক একোটা ইংৰাজী শব্দৰ অৰ্থ আৰু আখৰজোটনি সোধে। নোৱাৰিলে বিশেষ একো নকৰা যদিও শ্ৰেণীত তুচ্ছ পৰ হৈ বিব দিবলৈ কোনেও ভাল পোৱা নাছিলোঁ। আৰু গ্ৰন্থৰ উত্তৰ দিব নোৱাৰাটো সাজৰ কথা হৈছিল। সেইকাৰণে ঐতিহাসিক কাকতীৰ পাঠ ল'বলৈ পৰ্যাপকত আমি সাজু হৈ গৈছিলোঁ আৰু ভাষণৰা সাজুহানেই হৈছিলোঁ নিশ্চয়।

ইংৰাজীৰ মুখ্য অধ্যাপক হিচাপে পাইছিলোঁ। পৰ্বদিন ভাৰ্য্যকৰ। এওঁ এখন মাৰ্জিত

কচিব ইংবাজ ভবলোক। চাহাবৰ দাঁত-কথা বুজিবলৈ টান, বেহৰ আৰু টান। লিখে এটা কয় এটা। গকিন চাহাবৰ কথাবোৰ বুজিবলৈ চুপু, আমি অলপো টান পোৱা নাছিলোঁ, ইংবাজী কথাৰ শুক উচ্চাৰণ তেওঁৰ কথাবপৰা শিকিব পাৰিছিলোঁ। সাধাৰণ ইংবাজী শব্দ একোটাৰ উচ্চাৰণ আৰু অৰ্থ তেওঁ আমাক বৰ পৰিপাটিক বুজাই দিছিল। মনত আছে এদিন তেওঁ Statesman আৰু Politician এই দুটা শব্দৰ পাৰ্থক্য বুজাই দি কৈছিল, বাকে তাকে ষ্টেট্‌স্মেন বুজিবলৈ আমি ইংবাজবিলাকে ভাল নেপাওঁ—বৰাচলভে ডাঙৰ শাৰীৰ politician এই statesman। গাৰ্ভীক politician বুজি ক'লে খাপ নেখায় বহিও আমি ইংবাজবিলাকে তেওঁক Statesman ব শাৰীলৈ ভুলিবলৈ টান পাওঁ। গকিন চাহাবে অৱশৰ লৈ যোৱাত তেওঁৰ ঠাইত মুখ্য অধ্যাপক হৈ আহিছিল এজন পশ্চিম ভাৰতীয় যুৱান ডেকা—অৰুণোজ এম. এ. নাম এৰাহাৰ। এৰোঁ ল'ৰামতীয়া আছিল বহিও বৰ ভালদৰে পঢ়াব আনিছিল আৰু পাঠদানত পাণ্ডিত্য ফুটি ওলাইছিল। মই কলেজত পঢ়ি থকাতে ষ্ট্ৰিবেজহুমাৰ চৌধুৰী-য়েও ইংবাজী অধ্যাপকৰ নিযুক্তি পাইছিল। চৌধুৰীয়ে অসমীয়াতো দুই এটা গধুৰ প্ৰবন্ধ লিখিছে। অধ্যাপক হিচাপেও আমাৰ ভাল লাগিছিল।

অৱৰ শিক্ষক হিচাপে মই কলেজত তিনিজন অধ্যাপকৰ শিক্ষাদান লাভ কৰিছিলোঁ। অধ্যাপক ৰজনীকান্ত বৰাটক প্ৰথম বাৰ্ষিকত কেইমাহমানহে পাইছিলোঁ। তেওঁ অৱশৰ লোৱাত সেই ঠাই পুৰাইছিল ষ্ট্ৰিবাধাকান্ত দাসে। বৰাট মহাশয় সঁচাকৈয়ে এটা বড়ীৰ নিচিনা আছিল। তেওঁ আহি কলেজ হাউলিত ডবি দিলেই কলেজৰ দহলগৰে বড়ীৰ কোষ পৰে। ছদ্মমাছে'ন চাহাবে কোন কেতিয়া আহে, কেতিয়া যায় চাই থাকে। এদিন বৰাট মহাশয় কলেজ সোমোৱাৰ লগে লগে দহ বাজি পাঁচ মিনিট গৈছিল। ষ্ট্ৰিবাধাকান্ত মহাশয় নিয়মতক হোৱা দেখি ছদ্মমাছে'ন চাহাবে ছেনো তেওঁক কৈছিল—Mr. Barat, you are late by 5 minutes. বৰাটে ক'লে—No Sudmerson, I am just in time. Your Collage clock is wrong. ততালিকে বড়ী ঘিলাবলৈ ভৰবমলক টেলিগ্ৰাফ অফিচলৈ গঠাই দিয়া হ'ল। জহৰমলে বখাসময়ত আহি ক'লে বোলে সেইদিনা কলেজৰ বড়ীটো টেলিগ্ৰাফৰ বড়ীতকৈ পাঁচ মিনিট আগ হৈ চলিছে। ছদ্মমাছে'ন চাহাবে হাব মানি হৌ হৌ কৰি হাঁহি অফিচৰ কোঠাত সোমালগৈ।

ভাল ল'ৰাবিলাকে বৰাট মহাশয়ৰ শিক্ষাদানৰপৰা উপকৃত হৈছিল আৰু তেওঁ শিকোৱা কৌশলবোৰ আৱৃত কৰি টপাটপ অৱ কৰি গৈছিল। এনে ভাল ল'ৰাৰ ভিতৰত হিবন্য কুলা, জীনবেশ বহু প্ৰভৃতি আছিল। কুলা আৰু বহু অৱত সমানে চিৰব। আমি মজলীয়া বাপৰ ল'ৰাবিলাকৰ বাবে বৰাটৰ পাছ লোভাটো টান হৈছিল। খবৰ কাম নান্নাৰ থাকিবই। বহী দাখিল নকৰিলে হাজিৰা বহীত অৱপণ্ডিত অৰ্থাৎ চাৰিখনা বাধ্যতামূলক জৰিয়না। জৰিয়নাৰ হাত সাৰিবলৈ আমি আগতে কলেজলৈ সৈ আনৰ বহীৰপৰা কৈইটোৱান অৱ ভুলি দাখিল কৰো। পানবজাৰত নাগকটা পুখুৰীৰ দিপৰীত ফালে বৰাট মহাশয়ৰ এটা সৰু হুহুলা শব্দ আছিল। এতিয়া সেই শব্দ ভাঙি তাত বুৰীয়াটৈ আন বাসান নক্স হৈছে।

সেইদিনৰ কলেজৰ সবাবহী শিক্ষকসকলৰ ভিতৰত হৰ্যনাথ সেনো অন্যতম। এওঁ

আমাব সকলোৰে মনত লগাটক অঙ্কৰ শিক্ষা দিছিল আৰু বোৰ্ডত বৰ ভালদৰে বুজাই দিছিল। আজৰি সময়তো তেওঁ অঙ্ক কৰি সময় কটাইছিল, আবেলি টেনিছ খেলিছিল আৰু মাৰ্জে-সময়ে ফুটবলৰ বেকাৰী হৈছিল। ফুটবল পথাৰতো তেওঁ অঙ্কৰ জোখমাখবোৰ প্ৰয়োগ কৰিছিল। লৰি গৈ বলৰ স্থান নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি দিছিল। ঘণ্টা পৰাৰ লগে লগে তেওঁ অহুি শ্ৰেণীত সোমায়, হাজিৰা বহীত নামবোৰ মাতি যায়। হাজিৰা বহীখন চিত্ৰগুপ্তৰ খাতাৰ দৰে। দ্বিতীয়বাৰ তেওঁ কাৰো নাম নেমাতে। কেতিয়াবা আমাৰ আন শ্ৰেণীৰপৰা আহোতে পলম হয়। ইতিমধ্যে হাজিৰা কৰা হৈ গলে অল্পপন্থিত বুলি ধৰা হয়—জৰিয়না চাৰিজনৰ মাক নাই। তেতিয়াৰ দিনত এনেবোৰ কটকটীয়া নিয়ম প্ৰণালীৰপৰা শিক্ষাৰ মানদণ্ড নিঃসন্দেহে উন্নীত হৈছিল।

ঔষধাধিকাস্ত দাসে আমাৰ দিনত নতুনকৈ কলেজত লেক্চাৰাৰ হৈ সোমাইছিল। সেই দিনত সকলো অধ্যাপকৰে ইংৰাজী সাজপাৰ—কোট পটলুং। ইংৰাজী সাজপাৰেৰে যে জনচেৰেকক আপচু দেখা নগৈছিল এনেও নহয়। তথাপি ইংৰাজ বজাৰ আমোল। ইংৰাজ সাজ পাৰ পিন্ধাটো এটা সাধাৰণ নিয়ম আছিল। বাধাবাবুৰে কিন্তু সেই নিয়ম ভঙ কৰি চুৰিয়া-চোলা পিন্ধি আৰু গাত পাটৰ চেলং লৈ কলেজ কৰা দেখি আচৰিত আচৰিত যেন লাগিছিল। বাধাবাবুৰ শিক্ষা প্ৰণালী হৰ্ষবাবুৰ অল্পপন্থিত আছিল। তেওঁৰ ইংৰাজী শব্দৰ উচ্চাৰণতো আমি বৰপেটীয়া ঢেক লক্ষ্য কৰিছিলোঁ। সকলো ছাত্ৰৰ লগত তেওঁ অতি আপোন মাত্ৰৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ঔষধাস্তে দুখনমান অসমীয়াত অঙ্কৰ পাঠ্য পুথিও লেখিছে। এতিয়াও মই তেওঁৰ প্ৰিয় ছাত্ৰ হৈয়েই আছোঁ।

মই কলেজীয়া হোৱাৰ আগৰপৰাই চুণীবাবুক জানিছিলোঁ। বসায়নৰ মুখ্য অধ্যাপক চুণীলাল দে। সেই সময়ত চুণীবাবুৰ দুৰ্গা প্ৰতিমাই গুৱাহাটীত সবশ্ৰেষ্ঠ স্থান অধিকাৰ কৰিছিল আৰু এই পূজাৰপৰা গুৱাহাটীত ল'ৰাৰপৰা বুঢ়ালৈকে সকলোৰে চুণীবাবুক জানিছিল, শ্ৰদ্ধা কৰিছিল। ময়ো জানিছিলোঁ। এইজন শক্তিসাধক অধ্যাপকে ধৰ্ম আৰু বিজ্ঞানৰ সমন্বয় ঘটাইছিল। শ্ৰেণীত পাঠ দি থাকোঁতে কোনোবাই যদি ঈশ্বৰৰ প্ৰতি অবিশ্বাসৰ কথা উলিয়ায় তেন্তে তেওঁ কিতাপৰ কথা পাছ কৰি ধৰ্মৰ বকলা মেলে। শ্ৰেণীত তেওঁ প্ৰশ্ন সুবিছিল, উত্তৰ দিব নোৱাৰিলে তেওঁ উপস্থিতকো অল্পপন্থিত কৰিছিল। যিদিনা টান পঢ়া থাকে সেইদিনা আগৰপৰা যুক্তি কৰি ঈশ্বৰৰ বিষয়ে এটা গুৰুতো প্ৰশ্ন সোধা হয় যেনে, মাতৃহ মৰিলে 'বোন চাৰ্কেল'ত পৰিণত হয় আৰু সেই হাড়ৰ এডাৰবোৰতে সকলো শেষ। What do you say বুলি তাৰ উত্তৰ দিবলৈ তেওঁ আৰম্ভ কৰে, ঘণ্টা শেষ হৈ যায়, তথাপি ঈশ্বৰৰ ভাৱত ভয়ৰ হৈ থাকে। মাৰ্জেসময়ে তেওঁ সন্ধিয়া কলেজ প্ৰাঙ্গণত “বিজ্ঞান আৰু ধৰ্ম” সম্পৰ্কে দীৰ্ঘলীয়া বক্তৃতা দিয়ে। সেই বক্তৃতা শুনিবলৈ কলেজৰ সকলো শিক্ষক-ছাত্ৰৰ যায়, বাহিৰা মাছহো যায়। তেওঁ যুক্তি-ভাৱেৰে প্ৰতিপন্ন কৰে যে দৰাচলতে ধৰ্ম আৰু বিজ্ঞানৰ বিৰোধ নাই। বিজ্ঞানে চুৰি নোপোৱা কথাৰো ধৰ্মই সত্যান দিব পাৰে। তেওঁ কৈছিল—কৰাচী দেশৰ এখন বৰ ডাঙৰ বিজ্ঞানী আছিল, তেওঁ নাস্তিক, ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব স্বীকাৰ নকৰে। সেই বিজ্ঞানীজনোও হেনো মৰিবৰ সময়ত কৈছিল—Oh God I do not

believe you. If you are really existing, come just now and help me, help me. এনেবোৰ মনখোৱা উদাহৰণে আৰু বহুত পটভূমিৰে বক্তৃতাৰ চোক বঢ়াইছিল।

চুণীবাবুৰে আমাক বসায়ন পঢ়াইছিল যদিও আৰম্ভণিতে তেওঁ বসায়ন আৰু পদাৰ্থ বিজ্ঞান দুয়োটা বিভাগৰে অধ্যাপক হিচাপেহে নিযুক্তি লৈ আহিছিল আৰু বিজ্ঞান বিভাগত বোগ্যতাৰে তেওঁৰ কাৰ্য নিৰ্বাহ কৰিছিল। কটনৰ প্ৰথম বছৰ এখন কটনিয়ান ঐগিৰীশচন্দ্ৰ বৰদলৈয়ে লেখি থৈ গৈছে—I should think failure in University Examination in Chuni Babus' subject must have been the minimum. On occasions he used to give general lecture to both the classes delugating on wonderful discoveries of science. On such occasions he would go from molecule to atom, atom to con, and then vibrations finally connecting everything to the Supreme head of all Knowledge, God. He was intensely religious. He used to have Debi Puja in his house and I have seen him standing before the Goddess on Bijya days with tears trickling down his cheeks.

বসায়নৰ আমাৰ প্ৰথম দিনৰ শ্ৰেণীটোতে অধ্যাপক পৰং চেটাৰ্জী আৰু অধ্যাপক ইন্সুমোহন সৰকাৰে বিজ্ঞানৰ যেনিক দেখুৱাই বসায়ন বিষয়টোৰ প্ৰতি ছাত্ৰবিলাকৰ আকৰ্ষণ বঢ়াইছিল। পৰং বাবু আৰু ইন্সুমোহন এই দুজনো দ্ব্যধিক ভাষাৰে শিক্ষক আছিল।

এতিয়া অসমীয়া সাহিত্যৰ বিভাগটোৰ বিষয়ে কওঁ। আমাৰ দিনত কল কলেজত আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ত অসমীয়া বিভাগটো এটা এলাগী বিষয় আছিল। কল কলেজ অসমীয়াৰ বাবে অহঁতাসম্পন্ন শিক্ষক দিয়া নহৈছিল। সাধাৰণতে জ্ঞান বিষয় পঢ়াবলৈ অহুগনুৰু নাইবা অৱসৰ পাবলগীয়া হোৱা শিক্ষকক অসমীয়া পঢ়াবলৈ দিয়া হৈছিল। ভাল পাঠ্যপুথি নাছিল, ভাল শিক্ষকো নাছিল আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ত তেতিয়া অসমীয়া সাহিত্যটো আজিৰ নিচিনা গুৰু স্থান পোৱা নাছিল। কটন কলেজত অসমীয়া বিভাগটোক সংকল্প দিভাগৰ লগত সাত্ৰুি বধা হৈছিল। এই বিষয়টোৱে তেতিয়ালৈ পাবলগীয়া মৰ্যাদাপৰা বৰ্ত্তি হৈছেই আছিল। অসমীয়া আৰু বঙলা পঢ়াবলৈ জ্ঞান বিভাগৰ দৰে পূৰ্ণ মৰ্যাদা-সম্পন্ন অধ্যাপক নিয়োগ কৰা হোৱা নাছিল। আমি কলেজত পঢ়া দিনত অসমীয়া বিভাগটো আছিল যদিও এতিয়াৰ দৰে বিকল্প অসমীয়া, দ্বিতীয় ভাষা, অনাৰ্ছ আদি বিষয়বোৰৰ নাম-গোন্ধেই নাছিল। নামত পাঠ্যপুথি বনচোৰেক আছিল যদিও তাৰপৰা প্ৰশ্ন কটা নহৈছিল। প্ৰশ্নকৰ্ত্তাৰ ইচ্ছামতেই প্ৰশ্ন কটা হৈছিল। বচনখন ভালকৈ দেখিব পাৰিলেই পৰীক্ষকে পাছ নবৰ দিছিল। কটনত অসমীয়াৰ দৰে বঙলাৰ বাবে সুকীয়া বিভাগ বেৰাকলেও লক্ষীনাৰায়ণ চেটাৰ্জী আৰু জীনাথ চক্ৰৱৰ্ত্তীয়েই বঙলা পঢ়াইছিল। কলিকতাত বঙলা সাহিত্যৰ দি উচ্চ স্থান আছিল অসমীয়া সাহিত্যই তেতিয়াও সেই স্থান চুৰি পাবপৰা হোৱা নাছিল। বহু কটনত সোমাই সত্যনাথ বৰা ভাৰতীয়

অশেফালীন অধ্যাপক হিচাপে পাইছিলে।। ওকালতিহে তেওঁৰ বাই ব্যৱসায় আছিল, অধ্যাপনা নহয়। এতি ভকুৰবাবে তেওঁ এমষ্টা আমাৰ অসমীয়া শ্ৰেণীত বক্তৃতা দি আকৌ কাছাৰী খবৰ কালে খোজ লৈছিল। পোনপ্ৰথমে বৰা ডাঙৰীয়াৰ শিক্ষাদানতহে মই উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিলে।। যে অসমীয়াও আন বিভাগৰ দৰে এটা শিকিবলগীয়া বিষয়।। তুলত মই বিকশ অসমীয়া শিক্ষা লভিছিলে।। সি প্ৰকৃত শিক্ষা নাছিল। কলেজতহে মই অসমীয়া সাহিত্যৰ কালিকা জনয়ক্য কৰিব পাৰিছিলে।। তুলত দুই চাৰিখন অসমীয়া কিতাপ পঢ়ি আৰু হোৱাই নোহোৱাই কিছুমান কবিতা লেখি বহুত আনো বুলি গপতে ওকলি গড়াটোপ হৈ আছিলে।। সেইবাবেই প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত ভাল নম্বৰ ধৰিব নোৱাৰি অল্পতাপ কৰিবলগীয়া হৈছিল। বৰাডাঙৰীয়াই মোৰ আৰু বহুতৰ তুল ভাঙি দিলে। প্ৰথমটো মাহেকীয়া পৰীক্ষাতে বৰাই কটা অসমীয়া প্ৰশ্ন দেখি চকু খৰ হৈছিল। তাত কিছুমান শব্দৰ নিভাজ অসমীয়া প্ৰতিশব্দ (Pure Assamese equivocal) লেখিবলৈ দিয়া হৈছিল। তেনে কেইটামান শব্দ আছিল বাবোৱাৰী, লেপ, আইনা আদি। এইবোৰ দেখোন আমি সদায় ব্যৱহাৰ কৰি থকা শব্দ। ইয়াৰ আকৌ নিভাজ বা ভেজাল কি? ডকলা, দেওধনী আদি শব্দৰ বিপৰীত লিঙ্গ লেখিব দিয়া হৈছিল। উত্তৰত লেখিছিলে। ডকলানী, মতা দেওধনী, নম্বৰত উঠিছিল হাহকণী। সেই পৰীক্ষাৰ পিছৰপৰা মই অসমীয়া মাত-কথাৰ বিষয়ে নতুনকৈ ভাবিবলৈ শিকিলে।, পুৰণি জগৎখন ন চকুৰে চাব লাগিব বুলি অলুভৰ কৰিলে।। বৰা ডাঙৰীয়াই শ্ৰেণীত দিয়া বক্তৃতাবোৰ কাণ পাতি শুনি লাভমান হলে।। পিছত ছপা হৈ ওলোৱা ‘বহল শ্যাকৰণ’খন আছিল বৰাৰ অসমীয়া বক্তৃতাৰ পুথি। তেওঁৰ শ্ৰেণীটো বৰ হলকুলীয়া আছিল। অহা আহিছিল, যোৱা গৈছিল, কোনো হকাবধা নোপোৱাকৈ। বৰাৰ মাতটো ডাঙৰ নাছিল। সেই-কাৰণে তেওঁৰ বক্তৃতা শুনিবলৈ আমি এফুৰিমান ছাত্ৰই আগৰ বেকিত বহি লৈছিলে।। বৰা ডাঙৰীয়াই পাঠ দি উঠি আমাৰপৰা প্ৰশ্ন আহ্বান কৰিছিল আৰু খোকোজাবোৰ ভাঙি দিছিল। আমাৰ এজন সহপাঠি স্বৰেন্দ্ৰ নাথ ৰাজমেধি মাজে মাজে তেওঁক স্নহুধিব-লগীয়া প্ৰশ্ন সুবি ব্যতিব্যস্ত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। ৰাজমেধিয়ে সুধিছিল,—“ছাৰ আমি বৰবুণ নোবোলো, বৰিহান বোলো। আমাৰ কথা আপুনি তুল বুলি কব খোজেনেকি?” নবাই কৈছিল,—“তুমি কোৱা কথাবোৰ মই তুল বুলি নকও। পিছে ক’লেই নহব, চলাব পাৰিব লাগিব, চলিব লাগিব, তেতিয়াহে সি সকলোৰে গ্ৰহণযোগ্য হব পাৰে। তুল শব্দ এটাও বহুদিন কওঁতে কওঁতে শুদ্ধ হৈ চলি যায় আৰু শুদ্ধটোও তুল যেন লাগে। উদাহৰণ স্বৰূপে প্ৰতিকাৰ আৰু নিৰব শব্দ দুটালৈ চোৱা। তুল সংস্কৃতত দুই ঠাইতে বীৰ ঠেকাৰ, অসমীয়াত বহুদিন লেখোতে লেখোতে ব্ৰহ্মইকাৰ হ’ল।” এইদৰে তেওঁ আমাক ভাটৌক পঢ়োৱাৰি কথাবোৰ নিকাইছিল।

যোক পঢ়োৱা নিকক নহলেও অধ্যাপক আৰ-আৰ টমাহৰ কথা শব্দ কৰিবই লাগিব। এওঁৰ পূৰ্বা শব্দ বৰ বোপেক টমাহ, প্ৰাক্তন ময়ী নিকলছ বৰব জায়েক। তেওঁ আছিল ভাঃ স্বৰ্ণ হুমাৰ কুলোৰ হুমাৰবুৰতে এটা কঠিৰ হুহুলা বৰত। বান্ধীৰ

গ্ৰেহণীয় কৃত্তিকেশৰী এইজন অধঃপৰ্ণক কটন কলেজৰ ফৰ্মন বিভাগটোৰ বিশেষ ভাবে বন্দনা বঢ়াইছিল। তেওঁৰ ছাত্রবিলাকৰ মাজত টমছন, ডাফ, অতিশয় জনপ্ৰিয় আছিল। তেওঁ আৰু তেওঁৰ সহকৰ্মী স্বৰূপে বহুই ছাত্রবিলাকৰ কাষত অহা মূল্যবান কলেজীয়া পাঠ্যপুৰি ৰচনা কৰিছিল। টমছন পাঠ টোকাবোৰ পঢ়িয়েই কটনৰ ছাত্রই অনাৰ্ছত ভাল কল লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত ফৰ্মনত প্ৰথম শ্ৰেণীৰ প্ৰথম স্থান অধিকাৰ কৰি টমছন কেবাজনো ছাত্রই কটনৰ সন্মান বঢ়াইছিল, অসমৰ সন্মান বঢ়াইছিল। সেই সকলৰ ভিতৰত মহম্মদ চুলতান, হৰেন্দ্ৰ নাথ ডেকা, লক্ষেশ্বৰ শৰ্মা, মকিন্দু বৰমান প্ৰভৃতি আছিল। অসহযোগ আন্দোলনত ঠেকেচা খাই উঠিব নোৱাৰা হোৱা তদুৰ ছাত্র সম্মিলনৰ টমছন চাহাবৰ পৌৰহিত্যই জীপ দি দুবাই উঠি বহিব পৰা কৰিছিল। তেওঁৰ অভিভাষণখনি ছাত্রক উদ্বেগ কৰি লেখা সাক্ষ্য কৰাৰে ভৰপূৰ আছিল।

ছজন ধানপুৰীয়া কঠাল এতিয়াও পাণ্ডৰ আঁৰতে বৈ গৈছে। এই দুজনে যোক পাঠ দিয়া নাছিল যদিও এওঁলোকৰ কথা অলপ নকলে মোৰ বক্তব্য অসম্পূৰ্ণ হৈ য়। দুয়োজন সংক্ৰান্ত বিভাগৰ—মহামহোপাধ্যায় পদনাথ বিভাগীয়া আৰু লক্ষীনাথৰ চট্টোপাধ্যায়। দুয়োজন সন্মানিত ব্যক্তি আৰু সংক্ৰান্তত বিদগ্ধ পণ্ডিত। অসমৰ প্ৰান্তত গৰেবণাতো বিভাগীনাথৰ অবিহণা বিশেষ মূল্যবান। কামৰূপ শাসনাত্মকী নামৰ প্ৰথমনিৰে তেওঁৰ পাণ্ডিত্য প্ৰকাশ কৰাৰ উপৰিও অসমৰ বুৰঞ্জী সাহিত্যতো আলোকপাত কৰিছে। এই কলেজত সোমোৱাৰ লগে লগেই বিভাগীনাথে কলেজৰপৰা প্ৰৱৰ্ত্তন লৈছিল; কিন্তু তেওঁৰ স্বতি কলেজ প্ৰাঙ্গণত সেউজীয়া হৈ আছিল। ডট্টাচাৰ্ঘ নিকপুৰীয়া সনাতনী আছিল। তেওঁ হেনো পাণ্ডকটি খোৱাৰ বাবে পুতেকক আৰু পুতেকক পাল কাৰ্যত প্ৰায় বিয়াৰ বাবে বৈবাহিকক ঘৰবপৰা উলিয়াই নিছিল। তেওঁ আৰু লক্ষীনাথৰে নিতৌ লুইতত জ্ঞান কৰি তিতাবুৰা গাৰে একো কলহ পানী ঘৰলৈ আনিছিল। দুয়োজনে চাহাবৰপৰা বিভাগীৰে হেনো কালৰি কাটি আঁতৰি ফুৰিছিল কেনেকাক বুজান—শৰ্মত পাটো ছুৰা বায় বুলি। অসমত বৃহত্তৰ বয়স সপোন দেখোতা সকলৰ ভিতৰত ডট্টাচাৰ্ঘ মহাপুৰুষ আছিল এজন ডাঙৰ পাণ্ডা। পৌৰীপুৰত বহা বঙলা সাহিত্য সভাত তেওঁ বিধন অভিভাষণ পাঠ কৰিছিল তাত অসমীয়াবিলাকক চহকী বন্দুতাবা প্ৰহণ কৰিবলৈ বিনামূলীয়া উপবেশ দিছিল। সাহিত্যবৰী বেজবৰুৱাই অৱতে সেই ভাষণৰ জোৰাই-জোৰাই উত্তৰ দি ‘বাহী’ৰ পাণ্ডত চুঙা চাই নোপা দিছিল। লক্ষীনাথ ডট্টাচাৰ্ঘৰ ভলত পাঠ লবলৈ মোৰ সৌভাগ্য হোৱা নাছিল যদিও সংক্ৰান্ত পঢ়া লক্ষীয়াবিলাকৰ মুখত তেওঁৰ উজ্জ্বলিত প্ৰশংসা শুনিছিলোঁ। কানিহাসৰ পছন্দলা নাট তেওঁ হেনো এনে যেনেপ্ৰাচীক উপস্থাপন কৰিছিল যে ছাত্রবিলাকে চহুৰ আগতে বক্ত পছন্দলা নাটৰ অভিনয় দেখা যেন অৱতৰ কৰিছিল। নিয়মিতভাৱে তেওঁ প্ৰতি মেঘনাৰে বৰত আৰু সনাতন ধৰ্মসভাত গীতা ভাষণত ব্যাখ্যা কৰিছিল। কেতিয়াবা দুই এটা বক্তৃতাও কৰতো শুনিছিলোঁ; কিন্তু কমেওত কোনোদিনে বই তেওঁৰ মাথিওঁলৈ অহা নাছিলোঁ। আৰু তেওঁ যোক তিনি পাই বুলিত অহা নাছিলোঁ—চিনি পাকৰ কেচুও নাছিল। কিন্তু কলেজৰ কোনো কেচুও বই আকত-তিসিকা হব পৰা

নাছিলে'। মই কলেজ এৰাৰ তিনি চাৰি বছৰমান পিছত এটি সৰু ঘটনাই মোক
বিস্ময়াভিভূত কৰি তুলিছিল। দিনৰ এঘাৰমান বজাত মই পাণবজাৰৰ কালে গৈছিলে'।
কলেজৰ এটা ঘণ্টা পৰিছে। শ্ৰেণীবোৰত ল'ৰা সালসলনি হৈছে। কোনোবোৰ মূল
কলেজৰপৰা গৈছে, কোনোবোৰ আহিছে। এজাক ল'ৰাৰ মাজত ময়ো সোমাই পৰিলে'।
আচম্ভিতভাৱে পাছকালৰপৰা কোনোবাই শিঠিত চাপৰ মৰাত ঘূৰি চাই দেখা পালে'।
লক্ষীবাবুক। তেওঁ মোক ক'লে-“অতুল! আমি তোমাৰ লেখা পড়েছি। পড়ে আনন্দ
পাই। আশীৰ্বাদ কৰছি বড় লেখক হও।” এনেভাৱে অপ্রত্যাশিত আশীৰ্বাদ পাই
সেইদিনা লক্ষীবাবুলৈ মোৰ শ্ৰদ্ধাত মূৰ দোঁ খাই পৰিছিল। মই তেওঁৰ ছাত্ৰ নাছিলে',
বঙালী লেখকো নাছিলে', তথাপি এজন শ্রান্তন কটনিয়ান আৰু নগণ্য অসমীয়া লেখকক
আশীৰ্বাদ দিব পৰাটো নিশ্চয় মহানুভৱতাৰ পৰিচায়ক। কলেজৰপৰা অৱসৰ লৈ গৈ তেওঁ
ডাটীৰ ফালে আছিলগৈ। তাতে গীতাৰ বঙলা অম্বুবাদ আৰু ব্যাখ্যা সহ এখন সকলোৱে
বুজিব পৰাকৈ ভগবদ্গীতা সম্পাদন আৰু প্ৰকাশ কৰি উলিয়াই গীতাপ্ৰেমীসকলৰ মাজত
বিনামূলীয়াকৈ বিতৰণ কৰিছিল। মোলৈকো সেই মনোৰম গীতা এখনি ৰেজিষ্ট্ৰি ডাকঘোণে
গাঠিৰ ধন ডাঙি পঠাই দিছিল। সেই পুথিখন মই আজিও আটোমটোকাৰিকৈ সাঁচি
ৰাখিছোঁ।

স্বৰ্ণীয় প্ৰসঙ্গ

আমি কলেজত সোমোৱাৰ লগে লগেই মই কটনৰ বিখ্যাত ‘মাহুলি’ বা মাছেকীয়া
পৰীক্ষাৰ লগত ডেটাডেটি হবলগীয়া হৈছিল। এটা পৰীক্ষাৰ উত্তৰৰ কাকতবোৰ পাঠ
নো পাঠতেই আন এটা পৰীক্ষা হাজিৰ হয়। পৰীক্ষা নিদিলেও বিপদ। জৰিমনাটো
আছেই, তদুপৰি বছৰেকীয়া পৰীক্ষাতো বিপদৰ আশঙ্কা। “পঢ়ে, পঢ়ুৱায়, ৰোৱে পাণ,
ই তিনি মিচিস্তে আন।” আমাৰ দিনত কটন কলেজত এই কথাৰ আখৰে আখৰে
প্ৰতিবলিত হৈছিল। খেল-খেমাণি, গান-বাজনা, সভা-সমিতি সকলো গোপ, পঢ়াটোহে
মুখ্য। বছৰাই কাৰখানাত কাম কৰাৰ দৰে ছাত্ৰয়ো কেৱল পঢ়িবতে লাগিছিল।
সাংস্কৃতিক অস্থান, সঙ্গীত সন্মিলন আদি দুমাহে তিনিমাহে পতা হৈছিল যদিও সেইবোৰৰ
দিন ধাৰ কৰা হৈছিল শনিবাৰ বা আন কোনো বন্ধৰ আগদিনাহে বাতে কলেজৰ
দিনেকীয়া পাঠ বৃত্তত কৰাৰ কোনো অস্থবিধা নহয়। সেইদিনত আজিকালিৰ দৰে
কলেজ সপ্তাহ নাছিল, আলোচনা চক্ৰ নাছিল, হলস্থলীয়া নিৰ্বাচনী অভিযান নাছিল,
বিভিন্ন দিবস নাছিল, বাৰটা নাহত ভেৰটা উছৰ নাছিল। কলেজৰ অধ্যাপকসকলে
মাজে মাজে তেওঁলোকৰ বিষয়ৰ লগত সজতি থকা একোটা বক্তৃতা দিছিল আৰু লঠন
ছবিৰ যোগেদি ছেত্ৰপীয়েৰৰ মেকবেথ, ৰোমিও-জুলিয়েট, এড ইউ লাইক ইট্ আদি
নাটবোৰ প্ৰদৰ্শন কৰিছিল আৰু লগে লগে ব্যাখ্যা কৰি গৈছিল। সেইদিনত বোলছবি
নাছিল সেইকাৰণে নিকাশ্ৰৱ হাঁহাছবিবোৰ আমি আগ্ৰহেৰে উপভোগ কৰিছিলে'।

এ. এছ. এল. ক্লাব

মৈয়েই দেখা পাইছিলে'। এবিন সজিয়া এ. এছ. এল. ক্লাবৰ আড়ম্বৰপূৰ্ণ বছৰেকীয়া

অধিবেশন পতা হৈছিল পশ্চিম সেলেবীত। স্মৃতি, বক্তৃতা, আবৃত্তি, খুঁজতীয়া অভিনয় আদিৰে সভাখন বৰ উপভোগ্য হৈছিল। সভাপতি হৈছিল পাহৰিলেী, সম্পাদক আছিল শ্ৰীহৰিনাথ শৰ্মা। সেই সময়ত এই এ. এছ. এল. ক্লাবৰ গোটেই অসমতে বৰ নাম আছিল। ইয়াৰ বছেৰেকীয়া অধিবেশনবোৰ সাহিত্য সভাৰ অধিবেশনৰ মিচিনাই চকুত লগা হৈছিল। এ. এছ. এল. ক্লাবৰ চাতেলেখা মুখপত্ৰখনৰ নাম আছিল সেউতী। সেই সভাত সেউতীৰ পাচলনীয়া সম্পাদনা সমিতি এখনো গঠন কৰি দিয়া হৈছিল। মোৰ নামটোও প্ৰভাৱিত হৈছিল যদিও ছাত্ৰাবাসৰ ছাত্ৰবিলাকে সবহীয়া ভোটৰে তেওঁলোকৰ প্ৰাৰ্থীকে বাছনিত ভোলাত মোৰ নামটো তল পৰিল।

সৰস্বতী পূজা

সেই সময়ত কটনৰ সৰস্বতী পূজাৰো নগৰৰ সকলোৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছিল। নগৰত তেতিয়া আজিকাসিৰ দৰে চুবুৰীয়ে চুবুৰীয়ে আৰু কটনৰ প্ৰতিখন ছাত্ৰাবাসতে সৰস্বতী পূজা পতা নহৈছিল। কলেজৰ দুই নম্বৰ মেছৰ চোতাগত পতা পূজাখনেই আছিল আটাইকেইখন ছাত্ৰাবাসৰে পূজা, গোটেই কলেজখনৰে পূজা। অধ্যাপকসকলৰো পূজা। পূজাৰ দিনা আবেলি পতা সাৰস্বত অধিবেশনখনি বিশেষভাবে চমকপ্ৰসূ হৈছিল। ছাত্ৰৰ উপৰিও কলেজৰ প্ৰায়বিলাক অধ্যাপক আৰু নগৰৰ বিশিষ্ট দৰ্শকে তাত যোগ দিছিল। এই সভাখন শিক্ষক-ছাত্ৰৰ জাতীয় সভাৰ মিচিনা হৈছিল। চাহাব অধ্যাপকসকলেও সৰস্বতীৰ মাহ-চাউলৰ ভাগ লৈছিল, হোমৰ হাইব কোট লৈছিল, সেলেটী লগাই থিৰি তামোল খাইছিল, মুঠতে সেইদিনা তেওঁলোকে যেন বাগী চোৰ্ণীৰ উপাসক হৈ পৰিছিল। ব্ৰাউন চাহাবে তেওঁৰ বঙলাত পাৰস বন্ধাৰো সেই উপাস্যৰ খাতৰ জুতি চাইছিল। হাত-বসাত্মক ৰচনা, আবৃত্তি, বৈত সজীত আদিয়ে সকলোকে আমোদ দিছিল। বাটী-গাৰো-মিজো আদি জনজাতীয় ছাত্ৰবিলাকেও এই অস্থানত সক্ৰিয় অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল। খুঁজতীয়া ৰচনা লেখকসকলৰ ভিতৰত মোৰ লগৰীয়া দেবগাৱৰ হৰিপ্ৰসাদ খাউম আৰু কণী দস্ত (বেজিষ্ট্ৰাৰজন নহয়) আছিল। অতিবাবুৰেও (অতিৰাম দাস) হাঁহিব খোৰাক মেগিছিল। এজন মদন বৰুৱা আৰু নগেন গগৈৰ খুঁজতীয়া বেত নৃত্যগীত বৰ উপভোগ্য হৈছিল। নগেন গগৈয়ে নেপালী স্মৃতি এটি গাইছিল। তেওঁক আচল নেপালী যেনেই লাগিছিল। এইবোৰ নিৰ্ধোৰ ৰং-ধেমালি চাই প্ৰফেছাৰসকল আৰু সপত্নীক পি. চি. ৰায় চাহাব উলাহৰ মাদলী হৈ পৰিছিল। পি. চি. ৰায়ে লগৰীয়া অধ্যাপকসকলৰ মাজে মাজে টিগনী দি বুজাই দিছিল আৰু ঢেক্ ঢেক্ কে হাঁহিব বলকনি তুলিছিল।

এ. এছ. এল. ক্লাবে যচাপুৰৰ ছুজনাৰ তিথিও বৰ নিষ্ঠাৰে পাতিছিল, অৱশ্যে স্মৃতি সভাত সকলো ছাত্ৰই সঞ্চালনিতাবে যোগ দিয়া নাছিল। তেওঁলোকে বন্ধৰ বিনত সভাত যোগ নিবি উলতীয়া পৰুৰ দৰে ইকালে সিকালে ওলাই গৈছিল। এনেবোৰ সভাতল দৰ্শনিক কবি কবলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য ভাঙৰীয়া প্ৰায়েই গৈছিল আৰু সম্বুৰাই তনক বা ছত্ৰসকেই, বুককে বা ছবুককেই ভালৈ ক্ৰক্ষেপ নকৰি একোটা বীজতীয়া বক্তৃতা এৰিছিল। আগৰ

বেকি দুখনমানৰ বাহিৰে আৰু চাৰ্জত থকা অধ্যাপক জীৱিষাকৰ গোন্ধাৰীৰ বাহিৰে শেষৰ কালে দৰ্শক প্ৰায় নোহোৱাই হৈছিল। তথাপি ভট্টাচাৰ্যই অনৰ্গলভাৱে বক্তৃতা দি আছিল। আমি বান্ধববিলাকে তেতিয়া নাৰিকলৰ মৌল বুজা নাছিলোঁ।

পেণ্ডোমোনিয়াম

বছেৰেকীয়া পৰীক্ষা আৰু বাছনি পৰীক্ষাৰ অধ্যাপকসকলৰ সভাখনক পেণ্ডোমোনিয়াম বা 'নবকৰ সভা' বোলা হৈছিল। এইটো অৱশ্যে ছাত্ৰৰ মাজত প্ৰচলিত নামহে আছিল। এই সভাত হেনো কোনো এজন অধ্যাপকে কোনো এটা বিষয়ত 'ভোটো' প্ৰয়োগ কৰিলে সেই ল'ৰাজনৰ সেই বছৰলৈ চিলিম ছিগে। তেতিয়া অধ্যাপকে ছাত্ৰক বৰকৈ আঁঠে দিয়া নাছিল আৰু কোনোবাই কিবা গৰ্হিত কৰিলে পেণ্ডোমোনিয়ামত তাৰ পোতক তুলিছিল। এইবোৰ অৱশ্যে শুনা কথাহে, কিমানদূৰ সঁচা ক'বনোৱাবো। এইটো হ'লে ঠিক যে আমাৰ দিনত পৰীক্ষাত অলপ বেয়া কৰা ল'ৰাবোৰৰ ভয়ত মুখ শুকাই টেমী বেন হৈছিল। হাতীৰ দাঁত এবাৰহে ওলায়। পেণ্ডোমোনিয়ামত বহি স্থিৰ কৰা ফলাফল কেতিয়াও লৰচৰ নহয়।

খেল-খেয়ালি

সৰুৰেপৰা কোনো খেল-খেয়ালিৰে মই সক্ৰিয় অংশীদাৰ নাছিলোঁ। যদিও খেল-খেয়ালিৰ প্ৰতি যে মোৰ খাউতি নাছিল বা নাই এনে নহয়। তাহানি জগৎপথাৰ আৰু নিউক্লিডত হোৱা বিভিন্ন খেল আৰু টুৰ্ণামেণ্টৰ নিয়মিত দৰ্শক নহলেও প্ৰায়েই গৈছিলোঁ। খেলপথাৰত টিকট প্ৰবৰ্তনত শ্ৰেণীবিভাগ হোৱাত আৰু দৰ্শকৰ হেচাঠেলাত পেটু ওলাব-লগীয়া অৱস্থাৰ পৰাহে মই খেল চাবলৈ এবিছোঁ, তথাপি খেল-জগতৰ খা-খবৰবোৰ অনাতাঁৰ আৰু বাঙৰি কাকতৰ যোগেদিয়ে আহৰণ কৰি আজিও ভাল পাওঁ।

মই পঢ়া দিনত অসমৰ খেল-জগতত কটন কলেজ সদায় জীৰ্ঘ্ৰানত আছিল—গুৱাহাটীৰ খেলমাটিতো কটন কলেজেই দৰ্শকৰ অধিক দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছিল। কটন কলেজৰ খেলত অধ্যাপক পি. চি. ৰায় মছগুল হৈ পৰিছিল। কটনৰ দলক জিকাৰলৈ তেওঁ আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰিছিল, খেলত থকা নামকৰা ল'ৰাবিলাকক নানাপ্ৰকাৰে উদগণি দিছিল। কটনৰ বেছিভাগ অধ্যাপকেই কটনৰ দল বিজয়ী হোৱাৰ প্ৰতি চহু বাৰিছিল। জনচেৰেকে ল'ৰাৰ লগতে মাজেসময়ে নিজেও খেলত নামিছিল। পি. চি. ৰায়, আনন্দ ৰাও, হৰ্ষৰাও আৰু ৰাধাৰাওয়ে বেকাৰী হৈ খেল পৰিচালনা কৰিছিল। তেতিয়াৰ দিনত পৰীক্ষা পাছ কৰি বেকাৰী হোৱাৰ নিয়ম নাছিল। গুৱাহাটীৰ বিশিষ্ট লোকসকলৰ মাজৰপৰাই বেকাৰী বহা হৈছিল। ফুটবল খেলতে অধিক গুৰুৰ আৰোপ কৰা হৈছিল, তাৰ পিছতে টেনিচ আৰু ক্ৰিকেট। হকীখেল কাচিথহৈ হৈছিল। নিউক্লিডখন আছিল কটন কলেজ আৰু কলেজিয়েট স্কুলৰ উমৈহতীয়া। অজকিড টাউন ক্লাবৰ আৰু লতাশিলি ক্লবৰ নিয়ম ক্লাবৰ। টুৰ্ণামেণ্ট হৈছিল নিউক্লিডত। আৰু আনবোৰ তাতৰ খেল হৈছিল জগৎপথাৰত। খেলজনী ল'ৰাই কলেজত বহুত ওপৰকি ছবিখা পাইছিল আৰু বাইকৈ পি. চি. ৰায়ৰ শুভ দৃষ্টি লাভ কৰিছিল। কলেজৰ খেলৰ বাবে কলেজ আখাৰুটী নহৈছিল

কিন্তু খেলুৱৈবিলাকক প্ৰভুত্বৰ বাবে একটামান আগতে বাৰলৈ বিয়া হৈছিল। দুয়োফালে চাহাবে পঢ়াভাৰতে সৰ্বাধিক গুৰু আৰোপ কৰিছিল বাবে খেল-খেয়ালিৰ ক্ষেত্ৰতো কলেজক আগলৈ হেঁচু কৰিছিল অধ্যাপক পি. টি. বাবৰ যোগেদি।

মই কলেজত সোমোৱেই এখন উপভোগ্য খেল দেখা পাইছিলোঁ। সেই খেলখন হৈছিল কটন কলেজ আৰু ডিক্ৰোবিয়া ক্লাবৰ মাজত। নটক পঠিত ডিক্ৰোবিয়া ক্লাবৰ নিজা শক্তি নাছিল। কটনৰ খেলুৱৈ দলত স্থান নোপোৱা বৈৰচিত্ৰ ডালুকাৰ, বৰেন্দ্ৰ বৰদলৈ প্ৰমুখ্যে জনচেৰেক কটনিয়ানে ভলে ভলে এই দলটো পুৰঠ কৰি তুলিছিল। খেলপথাৰত কটনৰ বিপক্ষে কেইজনমান কটনিয়ানে বিদ্ৰোহৰ নিচান তোলা দেখি পি. টি. বাব চাহাবে প্ৰমাদ গনিলে। তেওঁ ততালিকে কটনিয়ান কেইজনক খেলৰপৰা বিৰত কৰিবলৈ এনে কাম দণ্ডনীয় বুলি এখন জাননী জৰুৰীৰ যোগেদি পঠাই দিলে। কটনিয়ান কেইজনক “কলেজৰ জাননী কলেজত দেখুৱাবি, খেলপথাৰত নহয়” বুলি সেই জাননী দ্বৰাই পঠালে। তুমুল প্ৰতিবাদিতাৰ মাৰ্গেদি খেল চলিবলৈ ধৰিলে। দৈৰ্ঘ্য ডালুকাৰেই সেউহীনা ২৯ লৈ এনে একোটা চোচা লৈছিল যে কোনোমতেহে কটন বন্ধা পৰিল। পি. টি. বাবৰ মুখলৈ পানী আহিল। খেল অসীমাংসিতভাৱে শেষ হ’ল। পিছদিনা অৱন্তে নিবেদ্যজ্ঞা জাৰি হোৱাত বিদ্ৰোহী কটনিয়ান কেইজনে খেলিব নোৱাৰিলে আৰু হেলাঘতে কটনে জয়লাভ কৰিলে।

মই কলেজত পঢ়া দিনত বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য আৰু তিনিখন ভীৰু প্ৰতিবাদিতা-মূলক খেল হৈছিল। এখন হৈছিল কটন কলেজ আৰু ডিক্ৰোবিয়াৰ বেৰি হোৱাইট ক্লাবৰ মাজত। বেৰি গ্ৰাহ-প্ৰজ্ঞাৰ বুদ্ধ চাৰিদিন প্ৰেকেৰাহে দুমূল প্ৰতিবাদীতাৰ মাজত এই খেল চলছিল। অৱশেষত বেৰি হোৱাইটে অসীমাংসিতভাৱে খেল এৰি গুচি বাবলগীয়া হৈছিল ঘৰৰপৰা ডাক পৰাত। আন দুখন প্ৰদৰ্শনীমূলক খেল হৈছিল কটন কলেজ আৰু চাকাৰ জগন্নাথ কলেজ, কটন কলেজ আৰু বাজছাহী কলেজৰ মাজত। তেতিয়াৰ দিনত আফ্ৰিকালিৰ দৰে আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় খেল অসমত নহৈছিল। বৰষুণৰ চুৰিৰ দল দুটাই উত্তৰ বঙ্গ জয় কৰি কটনৰ লগত কেৰ পাতিছিলহি। কটনক জয় কৰিব পৰিলেই অসম জয় কৰাৰ নিচিনা হয়। দুয়োখন খেল চাবলৈ অজপথাৰত অগণন দৰ্শকৰ সমাবেশ হৈছিল। জুয়াহাটীৰ সকলো বাইজে কটনৰ কাঙ্গেই অল্পপ্ৰেৰণা যোগাইছিল। কটনৰ খেলুৱৈবিলাকেও কটনৰ সন্মান, অসমৰ সন্মান ৰাখিবলৈ যবো জীউ সো আখিটক বুজিছিল। স্বৰ্ণৰ বিষয় দুদিনকৈ খেলি কটন কলেজে দুয়োখন খেলতে দ্বিতীয় দিনা অৱশ্যেই এটা দিনলৈ সক্ষম হৈছিল।

সেই সময়ত বছৰি তিনিখন ডাঙৰ খেল জয় পথাৰত অনুষ্ঠিত হৈছিল। প্ৰথমখন হৈছে প্ৰসেনজিৎ কাপ। পি. টি. বাবে তেওঁৰ পুতেক প্ৰসেনজিৎ বাবৰ নামত এই কাপটো দিছিল। দ্বিতীয়খন আছিল বাৰচাহাব কিট। কটন কলেজিয়েট ক্লাবৰপৰা নবাববাহী মেডাটন যন্ত্ৰৰ গুৰু অৱসৰ উপলক্ষে কলেজিয়েট ক্লাবৰপৰা এইখন কিট

আগবতেনো হৈছিল। অসমৰত্ন মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱা স্বৰ্গী হোৱাত বৰুৱাদেৱৰ স্বত্তিবন্ধাব বাবে কটন কলেজৰ উত্তোগতে মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱা শিল্প প্ৰতিযোগিতাৰ দিহা কৰা হৈছিল। এই খেল বহু বছৰ ধৰি গুৱাহাটীত বিপুল উৎসাহ-উদ্দীপনাৰ মাজেদি অহুষ্টিত হৈছিল আৰু অসমৰ আন ঠাইৰ খেলুৱৈৰ দলেও আহি বল-মুহুত অৱতীৰ্ণ হৈছিল। তেতিয়াৰ দিনত বৰদলৈ টুকী, স্বাধীনতা দিবস কাপ আদিৰ জন্ম হোৱা নাছিল। এই কেইখন খেল উপলক্ষে গুৱাহাটী ক্ৰীড়া জগতত দলদোপ হেন্মোলদোপ লাগিছিল। এতিয়া বৰত পৰি কলীয়া, তেল নেপাই ফপৰীয়া হলেও কটন কলেজেই খেল-জগতত দুৰ্ভাৰ আৰু প্ৰায়েই অপৰাজেয় আছিল। বিত্তীয় মহাসমৰৰ পিছৰপৰাহে সকলো ওলটপালট হৈ গ'ল। বয়স বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে কটন কলেজৰো ককাল পৰিল, অসমৰ খেল-জগতলৈকে পৰিৱৰ্ত্তন আহিল। এতিয়া কলেজীয়া শিক্ষাৰ বিকেন্দ্ৰীকৰণে কটনক নিশকতীয়া কৰিলে। বৰদলৈ টুকী, স্বাধীনতা দিবস কাপ আদিয়ে এসময়ৰ শিৰফুটা মানিক বৰুৱা শিল্প, এসেনজিৰ কাপ আদিক হাতে নেমাৰিলেও ভাতে মাৰিলে বুলি কব পৰা যায়।

সেই সময়ত মোৰ লগৰীয়া নামজলা খেলুৱৈ কেবাজনো আছিল। টেনিচত কৃষ্ণমাৰ ছেজেনা, গৌৰী কটকী, হিৰণ্য ভূঞা প্ৰভৃতিয়ে নাম কৰিছিল। এওঁলোকৰ লগত প্ৰফেছাৰসকলে আৰু চাহাববিলাকেও মাজে সময়ে প্ৰদৰ্শনী খেল খেলিছিল। ফুটবলত মোৰ তিনিজন সহপাঠী কণক পাঠক বসুপাল দাস আৰু কণী পাঠকক পি. টি. ৰায়ে 'চাইনিজ ৱাল' চীনৰ প্ৰাচীৰ বুলি আখ্যা দিছিল। এই তিনিজন হাকবেকৰ মাজেদি বল সৰকাই নিব পৰাটো সহজ কথা নাছিল। তিতপথিলা হেমন্ত গুহাই বল পালে বগিয়া-বগিকৈ চকুৰ পলকতে বল নি গলত হুমাই দিছিল। ফুটমুটিয়া দৈব ডালুকদাৰে ওখ খেলুৱৈৰ ডববাডববিৰ মাজেদি সৰকি কোনেও টলকিব নোৱাৰাকৈ গলত বল ডবাইছিল। দক্ষিণ দেউকাত কল নবীন শৰ্মাই তেজী ঘোঁৰাৰ দৰে চেহুৰ মেলিছিল। কুল বৰুৱাই ভৰিত বল পৰিলে কোনোবা লঙ্কালৈ মাৰি পঠিয়াইছিল। কত্ৰ বৰুৱাই বলটো পালে চেলা-পেটা জোকে ধৰাদি লাগি নিজৰ সীমাৰপৰা বাহিৰ উলিয়াই দিছে এৰিছিল।

কটন কলেজ মেগাজিন

ছপা মুখপত্ৰ প্ৰকাশ হোৱাৰ পূৰ্বে আৰু কিছুদিন পিছলৈকো হাতেলেখা অসমীয়া আলোচনী 'সেউতী'য়েই কটনিয়ান বিলাকৰ সাহিত্যৰ জেউতি আছিল। ১৯১৮ চনৰে পৰা কটন কলেজৰ ছপা মুখপত্ৰ এখন উলিয়াবলৈ শুনাগৰ্ণা কৰা হৈছিল যদিও ভাষা-সমস্যাটো বাটভেটি ধৰাত আলোচনীখন প্ৰকাশৰ প্ৰস্তাৱটো ১৯২২ চনলৈকে ওল পৰি আছিল। অৱশেষত কেৱল ইংৰাজী ভাষাৰেই কাকতখনি প্ৰকাশ কৰিবলৈ চিন্তাত লোৱা হয় আৰু ১৯২২ চনৰ ১ ডিচেম্বৰত অধ্যাপক আৰ. চি. গন্ধিন চাহাবৰ সম্পাদনাত প্ৰথম সংখ্যা 'কটন কলেজ মেগাজিন' ছপা হৈ ওলায়। ১৯৩৩ চনত আলোচনীখনৰ নাম সলাই 'কটনিয়ান' কৰা হয় আৰু ইয়াৰ সম্পাদনাৰ ভাৰ অধ্যাপকৰ হাতৰপৰা ছাত্ৰৰ হাতলৈ আহে। ইংৰাজী ভাষাত আলোচনীখন প্ৰকাশ হোৱাত সাময়িকভাৱে বাক-বিত্তপাৰ ওৰ পৰিছিল যদিও

তাত্ৰ অসমীয়া ভাষাই ভাষা জ্ঞান নোশোৱাৰ বাবে অসমীয়া ছাত্ৰবিলাকৰ মনত অসন্তোষ ভাব জুইবলৈ দৰে তলে তলে উমিউৰি উলি আহিছিল। অসমীয়া ছাত্ৰবিলাকে আলোচনীত ইংৰাজীৰ লগতে অসমীয়া ভাষা থকাটোও বিচাৰিছিল; কিন্তু জনচেৰেক বঙালী অধ্যাপকে অসমীয়াৰ সমানে বঙলা ভাষাকো আলোচনীখনত ঠাই দিবলৈ তলপুচৰীয়াভাৱে চেষ্টা চলাই আছিল আৰু প্ৰিন্সিপাল টমছন চাহাবকো ভিতৰি কাণৰ কাণত বন্ধ দি আছিল।

১২২৭ চনত ছাত্ৰৰ অসন্তোষে একান্ত ৰূপ ধাৰণ কৰিলে। কটন কলেজ ইউনিয়নৰ পৰা জোৰেৰে দাবী জনোৱা হ'ল যে আলোচনীখনত ইংৰাজীৰ লগতে একমাত্ৰ অসমীয়া ভাষাকহে জ্ঞান দিব লাগে। এই জ্ঞানসম্বন্ধত দাবী মানি নললে কটন কলেজ প্ৰিন্সিপাল নিৰয়ে বৰ্জন কৰা হব বুলিও প্ৰিন্সিপালক স্পষ্টভাৱে জনাই দিয়া হ'ল। সমূহ কলেজীয়া ছাত্ৰই শান্তিপূৰ্ণভাৱে বিক্ষোভ চলাবলৈ সাজু হৈছিল। ছাত্ৰবিলাকে সুৰ দাঙি থিয় হোৱা দেখি প্ৰিন্সিপাল টমছন চাহাবৰ ধৈৰ্যচ্যুতি ঘটিল। তেওঁ ছাত্ৰসকলৰ এই আন্দোলনৰ মূলত এমুঠি অসমীয়া ছাত্ৰ থকা বুলি ধৰি লৈ সেইসকলক শান্তি দিবলৈ ঔপনিষদী লাঠিৰে আগবঢ়াই ছাত্ৰবিদ্ৰোহ দমন কৰিবলৈ তেওঁ কটনৰ সমূহ ছাত্ৰ আৰু অধ্যাপকক এখন সভাত গোটাইলৈ এটা গৰম বক্তৃতা দি অশুশাসন নমনা ছাত্ৰবিলাকক কঠোৰ শাস্তি দিয়া হব বুলি ভাবুকি দিলে। হিতে বিপৰীত হ'ল। সেই বক্তৃতাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া স্বৰূপে ছাত্ৰশক্তি অধিক সম্বৰদ্ধ হ'ল। শ্ৰীঅম্বিক কুমাৰ দাস সম্পাদিত অসমীয়া কাকতত (১৭ নবেম্বৰ ১২২৭ চন) প্ৰকাশিত এখন চিঠি এই প্ৰসঙ্গতে তুলি দিছে, কিয়নো তাতেই সকলো কথা অলঙ্ঘন পটপটভাৱে ওলাই আছে। 'হাইলেণ্ডাৰৰ সিংহসৰ্জন' শিৰোনামাৰে প্ৰকাশিত চিঠিখনত লেখা হৈছিল—

“যোৱা ২১ তাৰিখ (১২২৭) সোমবাৰে কটন কলেজৰ প্ৰিন্সিপাল ডঃ ৰয়ছনে ছাত্ৰসকলক গোটাই দি কলেজৰ প্ৰৱৰ্ত্তন আন্দোলন চলোৱা বাবে হাইলেণ্ডাৰৰ বক্তব্যটিত সিংহসৰ্জনেৰে ছাত্ৰসকলক 'ৰাষ্ট্ৰিকেট' আদি কৰিব বুলি ভয় দেখুৱাই থাককৈ এজাইবি ধমধমনি দিলে। ছাত্ৰসকলৰ আন্দোলন জ্ঞানসম্বন্ধত হৈছেনে নাই এই সম্পৰ্কে আমি আলোচনা নকৰো, কিন্তু discipline-ৰ নাম লৈ সদায় ছাত্ৰসকলক সকলো কথাতেই কঠোৰ শাসন কৰাৰ পক্ষপাতী আমি নহওঁ। এইজন প্ৰিন্সিপালৰ কঠোৰ শাসনত কিছুমান ছাত্ৰ কঠোৰ শাস্তি হব বুলি আমাৰ আশংকা। দুখৰ বিষয় দুজনমান বঙালী অধ্যাপকে ছাত্ৰক বুজনি দিয়া দূৰত থাকক, ঘৰত বঙালী ছাত্ৰসকলক গোটাই বেচি গল্পলি সভা পাতি আছে। ছাত্ৰ আৰু অধ্যাপকৰ মাজত সন্ধাৰ নোহোৱাটো বৰ বেজাৰৰ কথা। ছাত্ৰই কিবা মোৰ কৰিলেও অধ্যাপকে কমা কৰি সকলো শেষ গুৰাবলৈকে চেষ্টা কৰা উচিত। ডেইলীকৰ মাজত জাতিবিষয় ভাবশোচনীয় কথা। অসমীয়া ছাত্ৰসকলেও আন্দোলন চলাওঁতে বেন বুল নীতিলৈ লক্ষ্য ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰে বেন। কোনো এটা আন্দোলনে নৈতিক বল পোচাবলৈ হলে ত্যাপ আৰু সাহব প্ৰয়োজন এই কথাটোকো ছাত্ৰসকলে লক্ষ্য ৰাখে বেন। সিনিয়া প্ৰফেছাৰ আন্তোভাৰ চট্টোপাধ্যায়ৰ এটা 'সেক্টাৰ সেক্চাৰ' ছাত্ৰসকলে 'বয়কট'

করিলে, কিন্তু এই কথাষাৰেৰে তেখেতলৈ ব্যক্তিগত অশ্রদ্ধা দেখুৱা ছাত্ৰসকলৰ উদ্দেশ্য নহ'ল, কেৱল মাত্ৰ এটা নীতিৰ বাবে এইখিনি হুঃখজনক কাম ছাত্ৰসকলে কবিলগীয়া হৈছে বুলি চিঠিৰে জনোৱা হ'লে ভাল হ'লহেঁতেন। নিম্নলিখিত প্ৰতিবোধক শূল ভেটি হৈছে নৈতিক বল এই কথাটোকো ছাত্ৰসকলে লক্ষ্য ৰখা উচিত।”

আন এখন চিঠিত প্ৰকাশ হৈছিল —“প্ৰিন্সিপালৰ যুক্তিবিহীন অশূলক কথাৰ প্ৰত্যুত্তৰ দিবলৈ কটন কলেজৰ অসমীয়া ছাত্ৰসকলে যেন কেতিয়াও পিছ নপৰে। এই বছৰলৈ কলেজ মেগাজিন বয়কট কৰাৰ ছাত্ৰসকলৰ একান্ত কৰ্তব্য হৈছে। প্ৰিন্সিপালে যেন নাভাবে কটন কলেজৰ মেগাজিনত অসমীয়া ভাষাৰ লগত বঙলা ভাষা দিলে কেৱল অসমীয়া ছাত্ৰই আন্দোলন কৰিব আৰু তেওঁ স্তম্ভ হাইলেণ্ডাৰৰ দৰে অগ্নিযুতি ধাৰণ কৰি ছাত্ৰৰ বিদ্ৰোহ দমন কৰিব। তেখেতক আমি জনাই থওঁ ইয়াৰ বাৰা গোটেই দেশত তেখেতে এটা তুমুল আন্দোলনৰ সৃষ্টি কৰিব মাথোন।” (অসমীয়া, ২১ ডিচেম্বৰ ১৯২৭)।

আমাৰেই দুৰ্ভাগ্য যে অসমত ৰাজ্যিক ভাষা স্বৰূপে অসমীয়া ভাষাৰ স্বীকৃতি লাভৰ বাবে যেনেকৈ ৰাজ্যজুৰি তীব্ৰ আন্দোলন চলাবলগীয়া হৈছিল কটন কলেজৰ আলোচনীত অসমীয়া ভাষাক ঠাই দিবলৈকো একেভাৱে স্তম্ভ স্বাৰ্থৰ লগত যুক্তিবলগীয়া হৈছিল। কটনিয়ানবিলাকৰ এই স্তাৰ্য দাবীত সমগ্ৰ অসমৰপৰা সহাঁৰি জনোৱা হৈছিল আৰু কলিকতাৰ এ. এছ. এল ক্লাবৰ সদস্য সকলেও বিশেষ অধিবেশন পাতি এটা সহায়ত্বভূতিসূচক প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰি জনাইছিল—“কটন কলেজ মেগাজিনত এটা ভাৰ্ণাকুলাৰ বিভাগ খুলিবলৈ কৰা দাবী এই সভাই বিশেষভাৱে সমৰ্থন কৰে। আৰু কটন কলেজৰ কৰ্তৃপক্ষই উক্ত ভাৰ্ণাকুলাৰ বিভাগত কেৱল অসমীয়া ভাষাকহে ঠাই দিবৰ কাৰণে কৰা কটন কলেজৰ অসমীয়া ছাত্ৰসকলৰ স্তাৰ্য দাবী অগ্ৰাহ্য কৰাৰ বাবে প্ৰিন্সিপালৰ কাৰ্যৰ বিৰুদ্ধে যোৱা প্ৰতিবাদ কৰি কটন কলেজৰ ছাত্ৰসকলৰ বন্ধ আৰু চোঁটাত সহায়ত্বভূতি জনোৱা হয়।” (অসমীয়া, ২১ ডিচেম্বৰ, ১৯২৭)।

শেষ ভালেই সকলো ভাল। সৰ্বোশেষত সজবৰুৱা ছাত্ৰশক্তিৰ দৃঢ়তা আৰু অসমীয়া বাইজৰ জনমতক উলাই কৰিব নোৱাৰি প্ৰিন্সিপাল টমছন চাহাবে কটনিয়ানসকলৰ মতভেদে হয়ন্তৰ দিবলৈ বাধ্য হ'ল। কটন কলেজ মেগাজিনত অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰো আসন লাভ কৰিলে। অধ্যাপক আন্তোৰ চোটাৰ্জীয়ে সম্পাদকৰ পদৰপৰা অব্যাহতি লোৱাত ১৯২৮ চনৰ ছেপ্টেম্বৰ মাহত অধ্যাপক সূৰ্যকুমাৰ ফুকনাই সেই ভাব লৈছিল। অসমীয়া ছোৱাৰ সম্পাদনাৰ দায়িত্ব বহন কৰিছিল অধ্যাপক শ্ৰীনিবাসৰ সোণাৱীহেৰে। এই কাকতৰ প্ৰথম অসমীয়া কবিতা হিচাপে ঠাই পাইছিল এই লেখকৰ ‘বশিষ্ঠ’ নামৰ চৈধ্যশাৰীৰ কবিতাটো।

উপসংহাৰ

দুখৰ পঢ়ি য়ই আই. এছ. চি. পৰীক্ষাত বহিছিলো। পৰীক্ষা ভালেই হৈছিল; কিন্তু পদাৰ্থবিজ্ঞানৰ প্ৰথম কাকতখনত কেৰোণ লাগিছিল। এই বিভাগটোৰ সকলোকেইটা বিদ্যৰ য়ই সন্মানে ভাল পোৱা নাছিলো বিশেষকৈ ‘ছাউণ্ড’ (শব্দ) আৰু ‘হিট’ (ভাপ) এই

ছখন কিতাপৰ লগত মোৰ বাহিৰোৱা আছিল। সেইকাৰণে এইখন কাকতৰ কেঁচল পোন্ধৰ নম্বৰমানৰ উত্তৰ লেখি গুচি আহিলো। অলপখুন্দুৰ ল'ৰা হোৱা হলে নিয়ামতে বিজ্ঞা উলিয়াই দিলেহেঁতেন আৰু বিত্তীয়বাৰ পৰীক্ষাত বহিবলৈ আগবাঢ়ি নগলহেঁতেন। মোৰ কিন্তু কলাফললৈ আশা নকৰি শেষলৈ কাম কৰি বোৱা বজাৰ। সেইকাৰণে হতাশ নহলো। ছবুৰে মানে বাবা, নমৰে মানে চাবা। বখাসময়ত বিত্তীয় কাকতৰ উত্তৰ লেখিবলৈ বহিলোঁগৈ। প্ৰথম কাকতত মোৰ কপাল ফুটিছিল বৰিও বিত্তীয় কাকতত কপাল ফুলিল। এইবাৰ নতুন নম্বৰৰ উত্তৰ লেখিবলৈ সমৰ্থ হৈছিলোঁ। পৰীক্ষাৰ কল প্ৰকাশ হোৱাত দেখা পালোঁ। যে পদাৰ্থবিজ্ঞানত মই প্ৰথমখন কাকতত ১২ আৰু বিত্তীয়খন কাকতত ৮৪ নম্বৰ পাইছিলো। মুঠতে আই. এছ. চিও প্ৰথম বিভাগত পাছ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিলোঁ। পূৰ্বৰ সফল মতে কলিকতাত ডাক্তৰি পঢ়িবলৈ জলপানীৰ বাবে দৰ্খাস্ত এখন পেলাই থৈছিলোঁ। এটা মাথোন বৃত্তি সেইবাৰ লাভ কৰিছিল তাঃ পৰেশনাথ বৰুৱাই। বৰুৱাই সেইবাৰ বসায়নত অনাৰ্ছ সহ বি. এছ. চি পাছ কৰিছিল। জলপানী নেপালেও মই কলিকতাৰ মেডিকেল কলেজত 'ছিট' এটা পালোহেঁতেন পিছে কলিকতাত ল'ৰা পঢ়াৰ পৰা মেডিকেল আৰ্থিক সামৰ্থ নাছিল। সেইকাৰণে ডাক্তৰি শিক্ষাৰ সময়ত পানী এচলু দি কটনতে বি. এছ. চি. শ্ৰেণীত নামটো লগালো। অনাৰ্ছ লৈছিলো বসায়নত। এবছৰ বিজ্ঞান পঢ়ি একেবাৰে অজ্ঞান হলে, চহুৰে ধোৱাকোৱা দেখিবলৈ ধৰিলে। সকলো বিষয়তে মুখস্থ, মুখস্থ, কেৱল মুখস্থ। 'কমু'ণা'বোৰ জিতাব আগত নেৰাকিল কোনো বিষয়তে আগবাঢ়িব নোৱাৰি। এইদৰে দিনে-ৰাতি পঢ়ি মুখস্থ কৰাৰ অভ্যাস মোৰ লুপ্তি নাছিল। তাৰ ফলস্বৰূপে তৃতীয় বাৰ্ষিক বিজ্ঞান শ্ৰেণীৰ বছেৰেকীয়া পৰীক্ষাত মূৰৰ পৰি। ছল আৰু কলেজীয়া শিক্ষাত (ল পৰীক্ষাৰ কথা বাদ দিলে) জীৱনত এইটোৱে আছিল মোৰ একমাত্ৰ অকৃতকাৰ্যতা। এই অকৃতকাৰ্যতাই অৱশ্যে মোক গৌৰৱ মাৰি গৰাভেহে পেলালে কিয়নো মই এই সুবিধাত শিক্ষাৰ পতি-মোট সলাই নোলোৱা হলে বি. এছ. চি. পৰীক্ষা যে মোৰ কাৰণে ভালুকৰ সাঙী হলেহেঁতেন এই কথা খাটায়। সেই বছৰ মোৰ অগ্ৰজ বহু ডিব্বেদৰ নেগুণ আৰু দৈবচক্ৰ ভালুকদাৰ দুয়োজনৰে বি. এছ. চি. পৰীক্ষাত নাও বুৰিছিল। নেগুণে বিত্তীয়বাৰ পৰীক্ষা দি পাৰত নাও চপালে, ভালুকদাৰ কিন্তু বিত্তীয়বাবো বিফল হ'ল। বৃত্তিধাৰী হোৱা অন্তেও ভেঙে গ্ৰেজুৱেট হব নোৱাৰিলে। বি. এছ. চি. পৰীক্ষা বিফলপীয়া হ'লে মোবো একে দশাই নিশ্চয় হলহেঁতেন। মাহৰ মাহ দেখি তিলে বেত বেলাৰ মিচিনাটক নিয়ামতে মই বিজ্ঞানৰ দুৰ্গম পথ পৰিহাৰ কৰি তৃতীয় বাৰ্ষিক কলা শ্ৰেণীত ভৰ্তি হৈ দুয় পৰ বিচাৰি পালোঁ। ইংৰাজী আৰু অসমীয়াৰ উপৰি অৰু আৰু বুৰঞ্জী লৈছিলো। সচৰাচৰ অৰু আৰু বুৰঞ্জী এই দুটা বিষয়ৰ অতি বড়কৈ কিন্তু মোক এই দুটা বিষয়েই ভৰালে। ১৯২৫ চনত অপেক্ষাকৃতভাৱে কম বয়সতে বি. এ. মহলাত উঠি গ্ৰেজুৱেট হলে।

বুৰঞ্জী পঢ়াইছিল বিজয়বাবু আৰু জলনবাবুৱে। দুয়োজনে মোৰা পৰীক্ষাবোৰত মই এটা আমোদজনক অভিজ্ঞতা লাভ কৰিছিলো। ১০০ নম্বৰৰ কাকতখনত ৫০ নম্বৰ বিজয়বাবুৰ ভাগত আৰু ৫০ নম্বৰ জলনবাবুৰ ভাগত পৰে। বিজয়বাবুৰ কাকতত মই পাঠ চৈধ্য ৭১ বোল

নম্বৰ, ভুবনবাবুৰ কাকতত পাঠ ৪৪ বা তাৰ ওচৰাউচৰি নম্বৰ। সমানভাৱে উত্তৰ কৰা কাকত দুখনত এনেদৰে নম্বৰৰ হেৰফেৰ হয় কিয়? পিছত উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিলো যে অধ্যাপক দুজনৰ পৰীক্ষা কৰাৰ স্বকীয় পদ্ধতিৰ বাবে এনে হৈছিল। বিজয়বাবুৱে বিচাৰিছিল হুবহু কিতাপত থকাৰ দৰে নাইবা তেওঁ দিয়া টোকাৰ দৰে উত্তৰ লেখাটো। সেইদৰে নিলেখি নিজৰ কথাৰে লেখিলে তেওঁ নম্বৰ দিবলৈ টান পাইছিল। ভুবনবাবু কিন্তু আছিল ওলোটা। মূল কথাখিনি স্বকীয় বুদ্ধি-বৃত্তি খটাই নিজাকৈ লেখিব পাৰিলেহে তেওঁ ভাল পাইছিল আৰু তেনে উত্তৰত সবহকৈ নম্বৰো দিছিল। তেওঁ ল'ৰাক পাছলৈ নেহেচুকি পৰাপক্ষত আগলৈহে ঠেৰিছিল। পিছৰ জীৱনতো বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাকতত মই এই নিচিনা চিকটা পৰীক্ষক বহুত দেখা পাইছোঁ। তেওঁলোকে নম্বৰ দুটা বেছিকৈ দিব লাগিলে গাঁথিবপৰা ধন দিবলগীয়া হয় বুলি ভাবে। ওৱাদানিকৈ নম্বৰ দিয়া পৰীক্ষকো নোহোৱা নহয়। দুইবিধেই বেয়া। মাজামাজি বাট লোৱাটোৱেই প্ৰশস্ত। বিশেষ কাৰণ নেথাকিলে দিবলগীয়া নম্বৰ কেইটাৰপৰা কাকো বৰ্জিত কৰা অসুচিত।

সহপাঠী

মোৰ কলেজীয়া সহপাঠীবিলাকৰ ভিতৰত বহুতেই ডাঙৰ মাহুহ হৈছে, বহুতেই বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত দেশৰ গৌৰৱ বৃদ্ধি কৰিছে আৰু জনচৰেৰে প্ৰচুৰ সম্ভাৱনাপূৰ্ণ জীৱনৰ পাতনি মেলা ডালকৈ ফুলিবলৈ নৌপাওঁতেই মৰহি গৈছে। তেওঁলোকৰ কথা মাজেসময়ে চেৰেংচেৰংকৈ মনত পৰে। প্ৰথম বাৰ্ষিক প্ৰেণীত গেলিবলৈ সোমাই আহোঁতে এজন ছাত্ৰই আমাৰ সকলোৰে মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিছিল আৰু তেওঁ যে এলাপেচা বিধৰ ল'ৰা নাছিল সেই কথা ধৰিব পাৰিছিলো। চকুত প্ৰখৰ দৃষ্টি, ধকধককৈ বগা, পোজকাটল আনতকৈ বেলেগ। তেওঁ আছিল বজনীকান্ত বৰুৱা, পুলিচ বিষয়া শ্ৰীভৱানীকান্ত বৰুৱাৰ ককায়েক। এদিন অপ্ৰত্যাশিতভাৱে কলেজলৈ গৈ বতৰা পালে। যে আগৰাতি বজনী বৰুৱা কলেজৰ ছাত্ৰাবাসৰপৰা অন্তৰ্ধান হৈছে। নাই যে নায়েই, কোনো চিন-মোকামো খৈ বোৱা নাছিল। এইজন ল'ৰাই এনে কিবা এটা অৰ্ষটন ঘটাব বুলি আমি আগেয়ে শঙ্কা কৰিছিলো। আন এজন মোৰ সহপাঠী দেৱপ্ৰসাদ ছত্ৰৰা—বিষ্ণুপ্ৰসাদ ছত্ৰৰা ডাঙৰীয়াৰ বৰপুতেক। কটনৰপৰা স্থগ্যাতিৰে আই. এছ. চি. পাছ কৰি কলিকতাৰ ডাক্তৰি কলেজত নাম লগাইছিলগৈ আৰু তাতে গীতজবত আক্ৰান্ত হৈ মৃত্যুৰ মুখত পৰিল। অমায়িক, বিনয়ী দেৱপ্ৰসাদ ছত্ৰৰাও দেশৰ এটি উজ্জল বহু হোৱাৰ সম্ভাৱনা আছিল। প্ৰমোদকান্ত শৰ্মা বৰুৱা নামেৰে মোৰ এজন নলেগলৈ লগা বন্ধু আছিল, ঘৰ উত্তৰ গুৱাহাটীত, হাতৰ আখৰকেইটা বাখৰৰ দৰে, দুই এটা কবিতাও লেখিছিল। এওঁকো কলিতে ল'ৰা বমে লৰি আহি হৰি লে প'ল। মোৰ আন এজন সাহিত্যিক বন্ধু আছিল ডাঃ উষেণচন্দ্ৰ শৰ্মা বৰবলৈ। এওঁ কেবাখনো নাটক লেখিছিল কিন্তু এখনো হলে প্ৰকাশ কৰি নগল। আই. এছ. চিত বসন্ত আৰু পৰ্য্যৰ্থ বিজ্ঞানত 'পাৰ্টনাৰ' বা সহযোগী আছিল ধৰ্ম্মধৰ দাস। এওঁ পিছত ডাঙৰ কবি-বিষয়া হৈছিল।

ডাঃ হিৰণ্যচন্দ্ৰ কুমাৰ আৰু ডাঃ বনুহানাথ সোণৱাৰী আমাৰ প্ৰেণীটোৰ উজ্জল নক্স

আছিল। ছয়োজনে আন কেত্রেতঃস্বপ্নতা অৰ্জ্যৰ উপৰিও গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্যৰ পৰা অলঙ্কৃত কৰিছিল। জ্ঞানৰ বিজ্ঞান-প্ৰতিভা আৰু স্বৰূপশক্তি অসাধাৰণ। বহুদূৰৰ পিছত এদিন তেওঁ যোক আই এছ. ষি. স্কুল নম্বৰটোৰ কথা মনত পেলাই দিছিল, মই কিন্তু হাপুৰ দিনত বাপুৰ বিয়াৰ কথা একেবাৰে পাহৰি গৈছিলো। হৰ্ষবাবু-
য়েও তেওঁৰ অৱৰ পৰীক্ষাৰ বহীত নম্বৰ বচাই দিবলৈ বাধ্য হৈছিল। এটা পৰীক্ষাত হৰ্ষবাবুৱে জ্ঞানৰ এটা অঙ্ক তুলি বুলি লুপ্ত দিছিল আৰু নৰেশ বসু নামৰ বঙালী ছাত্ৰ এজনক তুলি উত্তৰতে পূৰ্বা নম্বৰ দি অঙ্কত প্ৰথম কৰিছিল। হিৰণ্য জ্ঞানও জ্ঞানই এয়া ভকত নাছিল। তেওঁ পিছদিনা সেই অঙ্কটো কৰি খোৱা ছপা পাঠ্যপুথি এগুন আনি হৰ্ষবাবুক দেখুৱাই তেওঁৰ অঙ্কটো কেনেকৈ তুলি হ'ল জানিবলৈ পিচাৰিলে। হৰ্ষবাবুৱে বিমোহিত পৰি নম্বৰ কেইটা দিলে যদিও নৰেশ বসুৰ উত্তৰো শুদ্ধ বুলি ৰায় দিলে। দুয়োটা উত্তৰেই হেনো শুদ্ধ। আমি তেতিয়া ভাবিছিলোঁ যে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত এইদৰেই অসমীয়া ল'ৰাৰ প্ৰশ্ন কাকতত মাহীমাকৰ আচৰণ কৰা হয় হবলা। জানিব পৰিছিলো এইবাবেই সংস্কৃতত ভাল কৰা জনমিয়ক টেঙৰ অসমীয়া ছাত্ৰই পৰীক্ষাৰ প্ৰশ্ন ৰবোৰৰ পেট নেকাটি তলত ফুট দি অসমীয়া ৰক বঙালী ৰ কৰিছিল যাতে পৰীক্ষকে বহীখন বঙালী ল'ৰাৰ বুলিহে জানে। মোৰ লগৰ শ্ৰীমন্তীল কুমাৰ শৰ্মাই (বিভিন্ন সময়ৰ ককায়েক) ছুতন্ত্ৰ বিজ্ঞানত উচ্চস্থান লাভিছিল। শ্ৰীমন্তীলৰ শৰ্মা (প্ৰাক্তন অধ্যাপক) আই. এত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত সংস্কৃতত প্ৰথম হৈছিল। ১৯১৫-১৬ মিলিয়ে (শ্ৰীমতী ইন্দিৰা মিলিৰ আমী) বন-বিভাগৰ বিষয়া হৈ নাম কৰিছিল। গোৱালপাৰাৰ জ্ঞানেন্দ্ৰ মোহন দাসে জাৰ্মানীলৈ গৈ ডাঙৰ ইঞ্জিনিয়াৰ হৈ আতিছিল, চিহ্নও কি হ'ল নেজানো। আকুল হাই আৰু ধৰণীধৰ চৌধুৰী জজ হৈছিল। আৰু শহত আছে, হুই চাৰিজনৰ নামকে উল্লেখ কৰা হ'ল।

কলেজ এবাৰ পিছত কোন কলেজ গ'ল আৰু কাৰ কি হ'ল সবিশেষ মই নেজানো। মোৰ সময়ীয়া আৰু মোতকৈ সৰু বছৰেই ইতিমধ্যে সংসাৰ এৰি গৈছে। বিদ্যালোক অস্তব্ধ হিচাপে পাইছিলোঁ, সেইবিলাকৰ বিৰোধ গাতৰি কাণত পৰিলে বুকু হৰ্ষহাই যায়। বহুতৰ জীৱন সফল হ'ল বহুতৰ বিফল হ'ল। নানান বাধা বিঘিনিৰ বেড়াৰ পাৰ হবলগীয়া হৈছে যদিও মই নিজে মোৰ জীৱন বিফল হোৱা বুলি নেভাবো। ছাত্ৰজীৱনৰ স্মৃতি, কটন কলেজৰ স্মৃতি মোৰ মানসপটৰপৰা কোনোদিনে মচা নেযায়। আজিও আকৌ ডাঙৰ হ'লৈ মন যায়, কিন্তু হেৰোৱা দিনবোৰ যে ঘূৰি নাহে—বয়সৰ অত্যাশয়, সময়ৰ অত্যাশয় অৱস্থা কৰিবলৈ সাধ্য কাৰ? বৃত্ত্য-বেহতাটো সোৱা তেওঁৰ কাৰলৈহে হাতঘাটল দি মাতিব লাগিছে।

আৰ্জ ল কলেজ

১৯২৮ চনত মই গুৱাহাটী কটন কলেজৰপৰা বি. এ. মহলাত উঠিলোঁ। তাৰ পিছত আজিকালিৰ দৰে কালুকবাৰীলৈ লৰা ধৰিবলৈ সেইদিনত সা-সুবিধা ওলোৱা নাছিল আৰু মোৰ দৰে মজলীয়া ছাত্ৰ এজনৰ পক্ষে কলিকতালৈ গৈ এম. এ. ক্ৰেডিট নাম লগাবলৈ খাউণ্ডি

নবকাটো স্বাভাবিক ধনীৰ ঘৰৰ ল'ৰাৰ কথাটো অৱশ্যে স্মৃতিয়া। তেওঁলোকে লক্ষীৰ সহযোগত কলিকতাত বা আন কোনো নবহুগল ঠাইৰ সবস্বতীৰ বন্দিবন্ত লোমাবলৈ ওপজাৰ লগে লগে একোখন পাৰগজ লৈ আহে। মেধাবী ছাত্ৰসকলৰ দুই চাৰিজনে জলপানী লৈ আৰু আন কিবা একাৰে কলিকতালৈ গলেও বেছিভাগেই ইয়াতে কিবা এটা কামত মূৰ গুজিবলৈ বস্তু কৰিছিল। ইয়াৰ উপৰিও সেইদিনত এম. এ. মহলাত উঠিব পৰাটো আজিকালিৰ দৰে ভাতমাছ খোৱা সহজ কথা নাছিল। বি. এ. উপাধিৰ নেজডাল গজাৰ পিছতে তপতে তপতে চাকৰি এটা পোৱাটো জোনাকী যুগত সম্ভৱ হলেও পিছলৈ চাকৰিৰ বজাৰখন মহঙা হৈ উঠিছিল আৰু আমাৰ দিনত দুই এজন ভাগ্যবন্তৰ বাহিৰে বহুতেই অলপ দিনলৈ হলেও ল কলেজত খবলি খাবলগীয়া হৈছিল। হয়তো সেইকাৰণেই মুখে মুখে এসাৰ প্ৰবাদ বাক্য চলি আহিছিল, বোলে 'যাৰ নাই অস্ত গতি, সি পঢ়ে ওকালতি'। সেয়েহে গুৱাহাটীৰ দীঘলী পুখুৰীৰ পাৰত থকা আৰ্ণ ল কলেজখনেই আছিল বহুতৰ পক্ষে তিনি বছৰীয়া জিৰণি ঘৰ।

আকাল-ভ'ৰাল নোহোৱাকৈ স্কুলৰ শিক্ষকতা কৰি নীৰবে সাহিত্য সেৱা কৰাটোৱেই আছিল মোৰ জীৱনৰ একমাত্ৰ হাবিলাস—লেখৰ ধনী মাজুহ হৈ মাটিবাৰী আজি ভাল ঘৰ-দুৱাৰ সজাই লৈ মটৰগাড়ীত উঠি ভ্ৰমণ বিলাসত জীৱন কটোৱা খাউতি মোৰ কোনো দিনেই নাছিল আৰু আজিও না উকীল হৈ আইন ব্যৱসায় চলোৱাটো মোৰ উদ্দেশ্য নাছিল যদিও ঘৰৰ ভাতমুঠি খাই, দেউতাৰ উপদেশমতে ময়ো ল কলেজত নামটো লগাই ছাত্ৰজীৱনৰ মিয়াৰ আৰু তিনি বছৰলৈ বঢ়াই ললে। উকীল হওঁ বা নহওঁ, ল কলেজত জে. বকৰাৰ ছাত্ৰ হ'বলৈ পোৱাটোও এটা সৌভাগ্যৰ কথা বুলি ভাবিছিলোঁ।

গুৱাহাটীৰ যোৰপুখুৰীৰ পাৰত থকা আমাৰ সৰু ঘৰখনৰপৰা দীঘলীপুখুৰীৰ পাৰত থকা আৰ্ণ ল কলেজখন বৰ বেছি দূৰৈত নাছিল। সৰুবেপৰা আমাৰ বহুতৰে এই কলেজখনৰ প্ৰতি এটা বিশেষ আকৰ্ষণ আছিল—এই কলেজত এটা আশ্ৰমৰ পৰিবেশ থকাৰ বাবে। আশ্ৰমৰ কুলপতিৰ নিচিনা আৰ্ণ ল কলেজৰ অধ্যক্ষ বা মুখ্য আচাৰ্য আছিল জে. বকৰা চাহাব বা জ্ঞানদাভিৰাম বকৰা ডাঙৰীয়া। এই কলেজখন গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়লৈ হস্তান্তৰিত হোৱাৰ আগলৈকে ইয়াৰ যি স্বকীয় বৈশিষ্ট্য আছিল, বৰ্তমান হলদুলীয়া গুৱাহাটী মহানগৰীৰ মাজত তেনে বিশুদ্ধ পৰিবেশ ক'তো পাবলৈ নাইকিয়া হ'ল।

দীঘলী পুখুৰীৰ পূবপাৰে এতিয়া ব'ত সত্যনাথ বৰাৰ হাউলিৰ উত্তৰে পাত্তে গা লগাই কটন কলেজ আৰু সন্নিৱৈ কলেজৰ যি নতুন ছাত্ৰী আবাস গঢ় লৈ উঠিছে, তাতেই আছিল এবিন বুৰঞ্জীপ্ৰসিদ্ধ আৰ্ণ ল কলেজ। ১৯১৪ চনত অসমৰ চীক কমিছনাৰ আৰ্ডেৰল আৰ্ণ চাহাবৰ পৃষ্ঠপোষকতাত এই কলেজখনৰ জন্ম হৈছিল। আৰু ডেভিডাৰ বিনৰ চাহাব-প্ৰীতিৰ বীতি অনুসৰি কলেজখনৰ নামৰ আৰম্ভ লাটগৰাকীৰ নামটো বহুতাই যি আৰ্ণ ল কলেজ নামকৰণ কৰা হৈছিল। ডেভিডাই কলেজটোৰ পশ্চিম কালেৰি বোৱা আদিটোৰ নামো হৈছিল আৰ্ণ বোড বুলি। ডেভিডাৰ বিনৰ স্মৰণৰ্থী বিচাৰক জ্ঞানদাভিৰাম বকৰাক অধ্যক্ষৰ পদত বকৰল কৰি এই নবজাতকৰ লালন-পালনৰ ভাৰ দিয়া

হৈছিল। কলেজৰ দৰুনলৈ অহাৰ পূৰ্বেও এই সকলোটাৰ পৰীক্ষা আছিল সেইদৰে। মানব
এজন বাটসিবি। জে. বৰুৱাৰ উপৰিও বেপাৰী তৰুণস্বামী চুকন, সত্যনাথ বৰা আৰু
ডাউন চাহাবে এই কলেজৰ প্ৰথম অধ্যাপক আছিল। আগৰ অধ্যাপক কৰিছিল। দেশত
চুকন আৰু বৰাৰ সলনি হৈ শিক্ষক হিচাপে পাইছিল। যশোচন্দ্ৰ দাস আৰু তীৰ্থনাথ
চুকন ডাঙৰীয়াৰ। এই সকলৰ কোনোজনেই আমাৰ মাজত নাই বৰিও, তেওঁলোকৰ
পুণ্যশ্ৰুতি অসমৰ ইন্দ্ৰে সিমুৰে সিঁটৰি হৈ থকা নবীন-প্ৰবীণ-ভালেমান আইনজব অভ্যন্ত
মত নোখোৱাকৈ অস্তিত্ব হৈ আছে। তেওঁলোকৰ ছাত্ৰসকলৰ অনেকে জীৱনৰ মানা
শীৰ্ষস্থানত অধিষ্ঠিত হৈছে। লতাশিল থানাৰ স্নাতকস্বামীভাৱে থকা বাপৰিহে সত্য পুৰণি
কলেজ ভৱনটো, অলেখ স্থিতি বিজড়িত জে. বৰুৱাৰ সৰু বঙলাটো আৰু কিছু ছাত্ৰ-বিদ্যালয়
টিনৰ ঘৰকেইটা আৰিও একেভাৱেই আছে। বিশ্ববিদ্যালয়ে এই কলেজ হাউচটো
অধিগ্ৰহণ কৰাৰ পিছত আৰ্জ চাহাবৰ নামটো মচা গ'ল। পঞ্চাশতাব্দীৰ কাষতে এটা ঠগণত
নোহোৱা টিনৰ ঘৰ নতুনকৈ উঠিল। পুৰণি কলেজভৱন আৰু এই ঘৰত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কেন্দ্ৰ
কেইটামানৰ সচিবালয়ো হৈছিল। তাৰেই এটা খোচাৰীত কিছুদিন আগত একুশীয়ে
খিতাপি লৈছিল। বিশ্ববিদ্যালয়ে এৰি বোৱাত নামনি অসমৰ ইলপেটৰ আৰু তেওঁ
ইলপেটৰ কাৰ্যালয়ো ইয়াতে পতা হৈছিল। চাওঁতে চাওঁতে শিক্ষাৰ কাৰ্যালয়বোৰো
স্থানান্তৰিত হ'ল আৰু দুখন ছোৱালী কলেজৰ ছাত্ৰী নিবাসৰ পৰা ঘৰ দুটাই মুকলি থাওৱা
ওপৰত মূৰ দাঙি থিয় হ'ল। ঘৰৰ কাষতে ঘৰ, বেৰৰ কাষতে লেখ হ'ল; এতিয়া আৰু
আগৰ মুকলি পৰিবেশ অকণো নাই।

জে-বৰুৱা চাহাব

আজিকালি আমাৰ পক্ষে বিলাত আৰু আমেৰিকা দেশ পাকতে বৃদ্ধি আহিব পৰা
ভাৱৰৰ নিচিনা হৈছে। কিন্তু ভাহানি বেতিয়া বোৰা-অহাৰ একো মূল নাছিল,
বিমান-ৰাজ্যটো নাছিলেই, তেতিয়াই জে-বৰুৱা তিনিবাৰকৈ বিলাতলৈ গৈছিল—শিক্ষা-
জীৱন আৰু উচ্চ মানসিক জীৱন গঢ়িবলৈ। জীৱনৰ বাস্তৱ্যকৈ ধৰি এটি বৃদ্ধ অশ্ব
সেইবাবে তেওঁ চাহাব-বেৰৰ মাজত কটাবলগীয়া হৈছিল। তেওঁ সেই দেশৰ ভালখিনি লৈ,
বেৰাখিনি এৰিলে; নিটোচাৰ আৰু নিয়ন্ত্ৰণৰীতিভাৱে জীৱন গঢ়িলে; তৰুভাৱে ইংৰাজী
মাজত কৰা কবলৈ অভ্যস্ত হ'ল। বেৰিটাৰ জে-বৰুৱা হৈ তেওঁ ভাৰতবৰ্ষলৈ বৃদ্ধি আহিল।
ইচ্ছা কৰা হলে তেওঁ কলিকতাতে থাকি বেৰিটাৰী কৰি এচুৰ অৰ্থ উপাৰ্জন কৰিব
পাবিলেহেঁতেন। কিন্তু তাকে নকৰি তেওঁ অসমলৈ আহি নিজৰ জন্মভূমি এই
অসমতে প্ৰথমতে অসম চৰকাৰৰপৰা 'মুখিক' কাম এটা লৈ জনস্বামীৰ মাজত আবৰুৱা
হাকিম (জে-বৰুৱা) নামেৰে প্ৰখ্যাত হ'ল। জাৰৰ আগমত বহি আজাৰীক তেওঁ অৰ্ধমত
বিহিছিল কিন্তু তেওঁৰেই আকৌ কোনো আজাৰীয়ে কামিকটী হাতেভৰি বহিলে সেই
অৰ্ধমতৰ ধন নিজৰ জোলাৰ মোনাৰপৰা পৰিশোধ কৰিছিল। তেওঁৰ হাতত জোলা
পৰিলে, কৰিৱালীয়ে প্ৰাৰ্থনা পৰিছিল, আজাৰীৰ মূৰলৈ পাবী আহিছিল। এনেদৰেই আহিছিল
জে-বৰুৱাৰ হাকিমী জীৱন। বৰুৱা ভাৰতীয়া কলিকতাৰ বিজ্ঞান ঠাংৰ পৰিচালক আছিল।

এটি উচ্চ অভিজাত বঙালী পৰিয়ালৰ লগত বিবাহপাশত আবদ্ধ হৈছিল। ইবোজ আৰু বঙালী ব্ৰাহ্মসমাজৰ মাজতো তেখেতৰ জীৱনৰ এছোৱা অতিবাহিত হৈছিল। তথাপি তেখেতে চিৰকালো জাতেপাতে হাড়েহিমজুৰে অসমৰ অসমীয়া জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱা হৈয়ে থাকিল। ‘অসম বুৰঞ্জী’ আৰু ‘আসাম বন্ধু’ৰ মহাবতী গুণাভিৰাম বৰুৱা বাৰ সন্মুখোঁচ পিতৃ, চিকুণী দেশৰ হুৰীয়া মাতৰ জন্মদিওঁতা বসৰাজ লক্ষীনাথ বেজবৰুৱা অগ্ৰজপ্ৰতিম নলে-নলে লগা বন্ধু সেই জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱা ইয়াতকৈ বেলেগ কি হব পাৰে? সেইবুলি যে তেওঁ বঙালী আৰু ব্ৰাহ্মসমাজৰ ভালখিনি গ্ৰহণ কৰি তাক অসমীয়া ঠাচত ঢালি লোৱা নাছিল এনে কথা ভাবিলে তুল কৰা হব।

জে-বৰুৱাৰ শ্ৰেণী

কটন কলেজৰ কটকটীয়া নিয়ম-প্ৰণালীৰ বান্ধবপৰা মুকলি হৈ মই ল কলেজৰ চাৰিবেৰৰ মাজত সোমাই এক মুকলিমুৰীয়া পৰিবেশৰ মাজত এখন আশ্ৰমত সোমোৱা বেন লাগিছিল। অধ্যক্ষ, অধ্যাপক, আনকি কেবাগী মুক্তানাথ শৰ্মায়েৰো ব্যক্তিত্বসম্পন্ন সদালাপী আৰু মৰমিয়াল লোক। প্ৰতিজনেই আমাৰ শ্ৰদ্ধা-ভক্তি আকৰ্ষণ কৰিছিল। মই ল কলেজত পঢ়িম বুলি যোৱা নাছিলো, নামটো বেজিৰী বহীত ৰাখি মাহে আঠ টকা মাছুল ভৰি ছাত্ৰ নাম লৈ দিন কটাইছিলো, ইমানেই। আজিকালি কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰৰ অনেক বৃত্তিধাৰী ছাত্ৰই জলপান কেইটকী সৰকাৰৰ উদ্দেশ্যে এখন কলেজত নামটো ওলোমাই ধোৱাৰ নিচিনাই মোৰো অৱস্থা আছিল; অৱশ্যে জলপানীৰ মুখ দেখা ভাগ্য মোৰ কোনো দিনে হোৱা নাছিল। ল কলেজত ভৰণিও মোৰ পক্ষে লাভ বুলি ধৰি লৈছিলোঁ। জে-বৰুৱাই লোৱা শ্ৰেণীটো বহিছিল কলেজ ভৱনৰ দক্ষিণ-পশ্চিম বাৰান্দাত। আমি ওপৰত পাৰি ধোৱা আৰাৱী বেৰুত বহিছিলো আৰু তেওঁ তলত মাটিত বহি হৈছে বক্তৃতা দিছিল—কাচিং বৰমুণীয়া বক্তব্যতহে ধৰব ভেটিৰ ওপৰলৈ উঠিছিল। বাৰান্দাৰ ওচৰতে একোপা শেৱালি গছ আছিল। শৰৎ কালত ৰোটেই শ্ৰেণীটো শেৱালি ফুলৰ সোন্ধেৰে আমোলমোল হৈ পৰিছিল—মোৰ নাকত আজিও সেই শেৱালিৰ সুবাস লাগি আছে। আৰুকাৰি শ্ৰেণীটো তাবপৰা হামান্ধৰ কৰা হৈছিল—মুকলি ৰাহনিটো। তাতে ততকাল ৰাঁহপাত পোটাই একুৰা দপদপীয়া জুই ধৰা হৈছিল মাঘৰ যেজিব নিচিনাকৈ। সেই অগ্নিৰ চৌপাশে বহি হৈ আমি পাঠ লৈছিলোঁ। বৰুৱা ডাঙৰীয়াই বক্তৃতাও দিছিল—মাজে মাজে ততকাল গছপাত আমি জাপি দি জুইহুৰাও জলাই ৰাখিছিল; ঠিক বেন তপোবনৰ ৰূপি একনাৰ অগ্নিস্থত সোমাই আমি মন্ত্ৰ তনিছিলোঁ।

জে-বৰুৱাৰ কলস

সেইদিনতে আটোম-টোকাখিকৈ সজোৱা প্ৰিন্সিপালৰ সৰু বঙলা ঘৰটোৰ আজিও বিশেষ একো পৰিৱৰ্ত্তন হোৱা নাই। অৱশ্যে এতিয়া আৰু ই প্ৰিন্সিপালৰ বঙলা হৈ থকা নাই। জে-বৰুৱাৰ উপৰিও এই বঙলাত ঈশ্বৰসুখ্যৰ দত্ত, ৬৬তৰ বিবিধিকুমাৰ বৰুৱা, ঈশ্বৰদী বৰকাকতী, ঈশ্বৰেশ্বৰ গগৈ প্ৰভৃতি নামজনা ব্যক্তিয়ে সমৰে সমৰে অৱস্থান কৰিছিল। তথাপিহে আজিও পুৰণিচান অসমৰ মাজুৰে ইয়াক জে-বৰুৱাৰ বঙলা বুলিয়ে

জানে। জে. বকরাৰ নামৰ ইমানেই মহিমা আছিল। এসময়ত এই নক বঙলাটোৱে ভালেকেইজন দেশবৰেণ্য লোকলৈ আতিথ্য আগবঢ়াইছিল। সেইসকলৰ ভিতৰত কবিত্বক ববীজনাথ ঠাকুৰ, ছাৰ আন্তোণ বৃথোপাধ্যায় আৰু নগৰিয়ালৈ সাহিত্যববী বেজবকরাৰ নাম লব পাৰি। তিনিযাৰ মাতৃমুখ বৰ্ণন কৰিবলৈ আহোতে বেজবকরা ভাঙবীয়াই এই বঙলাৰ জেউতি চৰাইছিল। তেওঁ ছাত্ৰ আৰু সাহিত্যিকসকলক এই বঙলালৈ চুবকৰ দৰে আকৰ্ষণ কৰিছিল। প্ৰায় নিতৌ জে-সকরাৰ চাহপানীৰ মেজত মহৰি কমলাকান্ত গুটাচাৰ্ঘক দেখা গৈছিল। 'প্ৰতিমা'ৰ ধনিকৰ চক্ৰকুমাৰ, কৰ্মবীৰ বৰদলৈ, দেশভক্ত কুকন প্ৰভৃতিয়ে এই বঙলাত সঘনে পদধূলা পেলাইছিল আৰু কিমান ইয়ালৈ আহিছিল, গৈছিল তাৰ হিচাপ কোনেও বখা নাই। জে. বকরাৰ বঙলা বীয়া এজেক্টবিলাকৰ চিকাৰকুৰি আছিল কিয়নো তালৈ অনেক লোকৰ আহ্বাহ হৈছিল।

অধ্যাপক জগদী

অধ্যাপক ৰমেশচন্দ্ৰ দাস গুৱাহাটীৰ সন্ধ্যা বণিয়া পৰিয়ালৰ এগৰাকী উচ্চ শিক্ষিত লোক আছিল। তেওঁৰ নিৰাট বপুৰে বাটৰ বাটকৰাৰো দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছিল। ৰমেশ দাসৰ ডাগিন শ্ৰীহৰম কাকতী কুমাৰ ভাৰতৰ আমাৰ লগৰীয়া অভিনেতা আছিল। যেনে মোমাই, তেনে ডাগিন। শাৰীৰিক অৱস্থাত ইজনতকৈ নিজৰ একাটি চৰা। ৰমেশ দাসো আমাৰ শ্ৰদ্ধাভাজন অধ্যাপক আছিল। আমাৰ সহপাঠী শ্ৰীহৰম বাজৰেখিয়ে 'মক কোট'ৰ শ্ৰেণীত অধ্যাপকপদলৈকে ওঠোতা প্ৰশ্ন স্থিতি তেওঁৰ মাজে-সময়ে বিতৰ্ত্ত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল, কিন্তু কোনোদিনে তেওঁৰ দৈৰ্ঘ্যুতি খটা নাছিল। মাক্তিত কটি ল কলেজৰ সকলো কেইজন অধ্যাপকৰেই সখাৰণ লক্ষণ আছিল। মোহৰি দাসিৰ কটনত মই বমভোলা ব্ৰাউন চাহাবৰ শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰৰ নাছিলোঁ। ল কলেজৰ শ্ৰেণীত যিবোৰ বক্তৃতা শুনিছিলোঁ সেইবোৰৰ কোনোটো নাক্যই বুদ্ধি পোৱা নাছিলোঁ। এট আইবিছ চাহাবজনৰ ইংৰাজী উচ্চাৰণ আৰু কোৱাৰ ধৰণ অলপ সুকীয়া আছিল। সকলোৰে দৰে ময়ো বুদ্ধি পোৱা নাছিলোঁ—অৱন্তে এওঁৰ মিঠা ব্যৱহাৰে আমাক মুগ্ধ কৰিছিল।

জে-বকরাৰ পিছতে তীৰ্থনাথ কুকন ভাঙবীয়াই আমাৰ বিশেষ শ্ৰদ্ধা-ভক্তি লাভ কৰিছিল। এওঁ প্ৰসিদ্ধ 'অসম বুৰঞ্জী' লেখক কালীনাথ তামূলী কুকনৰ বংশধৰ। জোনাকী সুসৰ অগ্ৰণী সাহিত্যিক বাধানাথ কুকন এওঁৰ বৰককাই (নবদেউতাকৰ পুতেক)। তীৰ্থনাথ কুকনৰ দেউতাক কেনৰকান্ত কুকন হেনো বৃটিছ আৰোলৰ প্ৰথম অসমীয়া ছেভেণ্টৰ আছিল। এওঁৰ এটা বিশেষত্ব আছিল এয়ে যে অতি কম বয়সীয়া হলেও কোনো ছাত্ৰকে তেওঁ আপোনাৰ বাহিৰে তুমি বুলি সম্বোধন কৰা নাছিল। হাজিৰা বহীৰ নাম হতা কেইমিনিটৰ বাহিৰে তেওঁ পূৰ্বা একটা বক্তৃতা দিছিল, কোৱা কথাকে বুজাই পকাই কৈ বিবৰ-বক্ত বিজ্ঞোভাৱে বুজাই দিছিল। কিন্তু বক্তৃতাৰ বিবৰ-বক্ত নাইবা আইনৰ কিতাপৰ লগত সম্পৰ্ক বৰকাৰ বাবে একেবাৰে একটা নিবোকাগমোন হৈ বহি থাকিবলৈ আৰি টুন পাইছিলোঁ—তথ্যসি বহি আছিলোঁ, কিয়নো কুকনবোৰৰ মেজৰ আগত বিয় হলেই

কোনো প্রশ্ন নোসোধাইক যাবলৈ অহুমতি দিয়ে। সেইকাৰণে কোনো ছাত্ৰই কোনোদিনে তেওঁক আমনি দিয়া নাছিল। কেৱল অধ্যাপক হিচাপেই নহয়, মই বকা চুব্বীটোৰ এগৰাকী পৰোপকাৰী অভিভাৱক হিচাপেও আমি কোনেও তেওঁক পাহৰিব নোৱাৰোঁ। স্নায়নিষ্ঠ, কৰ্ত্তব্যপৰায়ণ এনে এজন লোক সতকাই আমাৰ মাজত পাবলৈ চান। জে-ৱকুৱাৰ মৃত্যুত তেওঁ এনেভাবে শোকাভিভূত হৈ পৰিছিল যে কুমাৰ ভাৰতত পতা শোকসভাত উপস্থিত যে আছিলেই, এটা মৰ্মস্পৰ্শী বক্তৃতাৰে বকুৱা ডাঙৰীয়াৰ স্বভি-তৰ্পণো আগবঢ়াইছিল স্বতঃস্ফুৰ্ত্তভাৱে।

ল কলেজৰ অভিনয়

কামৰূপ নাট্য সমিতি আৰু ল কলেজৰ অভিনয়বোৰেই মোৰ মনত নাটকৰ প্ৰতি, অভিনয়ৰ প্ৰতি অহুৰাগ জন্মাইছিল। মই ল কলেজত পঢ়া তিনি বছৰৰ ভিতৰতে দুখন অভিনয় হৈছিল—এখন ৮চন্দ্ৰৰ বকুৱাৰ ‘ভাগ্য-পৰীক্ষা’ আৰু আনখন শ্ৰীআনন্দ বকুৱাৰ ‘বিসৰ্জন’। দুয়োখন অভিনয়েই দৰ্শকৰ মনোৰঞ্জন কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। ‘বিসৰ্জন’, নাট ৰাইজৰ অহুৰোধত বিতীৰ্য্যৰ মঞ্চত তুলিবলগীয়া হৈছিল।

‘ভাগ্য-পৰীক্ষা’ত অতিথি শিল্পী হিচাপে পানীৰামৰ ভূমিকাত ওলাইছিল শিত্তপ্ৰেমী নবীন শৰ্মা। এওঁ গুৱাহাটীৰ শিশুসকলৰ মৰমৰ নবীন ছাৰ। মাপিকীৰ ভাও দিছিল যোৰহাটৰ শ্ৰীহৰেন্দ্ৰ নাথ ডাঙালীয়ে। মই শ্ৰীহৰ্গানাথ হাজৰিকাৰ (প্ৰাক্তন জজ) লগত কিবা এটা সৰু ভাও দিছিলো, মনত নাই। আটাইতকৈ উপভোগ্য হৈছিল বজুবৰ শ্ৰীমোহনচন্দ্ৰ মহন্তৰ (যোৰহাট) ভকতৰ ভাওটো। মহন্ত সাইলাথ এজন ভকত হৈয়েই ওলাইছিল। নেজানি আলিৰ দাঁতিত অপকৰ্ম কৰাৰ বাবে তেওঁক বড়া পাগুৰিয়ে ধৰিছিল। ভকতৰ অভয়ালিবোৰ তেওঁ বঢ়িয়াতৈ ফুটাই তুলি দৰ্শকৰ মাজত হাঁহিৰ বোল তুলিছিল। অভিনয়ৰ কেইদিনমান পিছত সঁচাকৈয়ে এদিন মহন্তক বড়া পাগুৰিয়ে পাকুৰিলে। বড়া পাগুৰি মানে কনিষ্টবল। আজি কিছুদিন আগতহে বড়া পাগুৰিৰ সলনি কনিষ্টবলৰ মূৰত বড়া টুপী উঠিছে। চুটি চাপৰ মহন্তই দুহুৰিনে আটেকুৰি টকা কপত পি. চি. বাবৰ জীয়েকৰ চাপৰ লেজী চাইকেলখন কিনি লৈছিল আৰু তাতে উঠি গুৱাহাটীৰ আলিবাট চলোঁপাত কৰিছিল। এদিন সন্ধিয়া আচৰিতভাৱে পাণবজাৰৰ মাজত মহন্তক দেখা পালোঁ—সে চাইকেলখন টানি লৈ যোৱা—কাষত দুটা বড়া পাগুৰি—লগে লগে ৰং চাবলৈ যোৱা এটা লৰাৰ সৰু সময়ল। ঘটনা কি বুলি সোধাত মহন্তই ক’লে,—“নকৰ বুইছেনে, আজি অভিনয় নহয়, সঁচাকৈয়ে মোক বড়া পাগুৰিয়ে পাকুৰিছে। হাতবান্ধখনত ঢাকি নাই। সেইবাবে হেনো থানালৈ গৈ কিবা এটা বিপৰ্য্য লেখি দি আহিব লাগে।” সেইদিনাৰ এই অনৰ্থক লটিকাটিৰ দৃষ্টটোৰ কথা মনত পৰিলে আজিও যোৰ হাঁহি উঠে, মহন্তযো হাঁহিব নিশ্চয়।

‘বিসৰ্জন’ অভিনয়ৰ স্বভি মনৰপৰা বিসৰ্জন দিব নোৱাৰো, শ্ৰীৰামানাথ হাজৰিকাই নোৱাৰে, আৰু সেই অভিনয়ত অংশ লোৱা আন বহুকে নোৱাৰে। কিন্তুো ভাৰ লগত সান্নাধ্যভাৱে হলেও বেণপ্ৰাণ চন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ স্বভি বিকল্পিত হৈ আছে। “আইবো বাৰ্তা গুৱাহাটীৰ বাজা” হওক বুলি আমি অভিনয় কৰি বংবহুইত কৰাৰ উপৰিও কৰ্ত্তব্যপৰা সোধা

ধনেবে কাৰ্জন হল পুৰিউৰালত চৰ্ম্মনাথ শৰ্ম্মাক এখন তৈল-চিহ্ন দান কৰিহঁতুনি সজল লৈছিলে।। সেই উভেতে আমি হল বাহি পৈ বাহুংৰ যৰে যৰে টিকট বেছি ধন লগ্ৰহ কৰিছিলে।। আক অভিনয়ৰ বাবে যি থবচ হৈছিল, স্ত্রীজৰণকাই পচা ভুলি তাৰ জোৰা যৰা হৈছিল। ধনভোলা অভিনয়ত আগভাগ লৈছিল বোৰহাটৰ স্ত্রীবাধানাৰ হাজৰিকা।। বাইজৰণকা সজিয় সঁহাৰি পোৰা গৈছিল আক পৰিকল্পিত যন্ত্ৰে চৰ্ম্মনাথ শৰ্ম্মাকৰেৰ ছবি এখন আন আন নেতা, সাহিত্যিকসকলৰ শাৰীতে কাৰ্জন হলজ থবলৈ পাই আমাৰ ভাল লাগিছিল। একেলগে অভিনয়ো হ'ল, বীৰপুৰাণ হ'ল।

এই অভিনয়ত নাম ভূমিকাত নামিছিল প্ৰথমবাৰ স্বৰ্ণৰ্ন-শিল্পী স্ত্রীকৰ্ণচন্দ্ৰ বৰুৱা আক দ্বিতীয়বাৰ নাট্যকাৰ স্ত্রীআনন্দ বৰুৱা নিজেই—দুয়োজনে আলহী-শিল্পী হিচাপে। আমাৰ লগত যোগ দিছিল। এতিয়া ডিব্ৰুগৰ চৰ্কাৰী এডভোকেট পুন্স বৰকটকীয়ে বাহৰ চকিয় অতি সকলভাৱে কণাশিত কৰিছিল। অভিনয়ৰ কেইদিনমান আমাৰ পৰাই থবকটকীয়ে নিজকে বাম বুলি ধৰি লৈ বাহৰ বচন আওৰাইছিল, খোজকাটল দিছিল, নানা এৰী একাশ কৰিবলৈ নথৈ যত্ন কৰিছিল। কালপুৰুষৰ ভাও দিছিল জীৱনচন্দ্ৰ নাথ আক থতাল শূৰ্ণেনা হৈ ময়েই নাট্যৰ কঁপাই ভুলিছিলে।। মোৰ ভাও সকলোৱে সজাগিছিল আক মোৰ শিল্পী জীৱনৰ বেছিভাগ ডেউকাপটৰ কাষতেই অতিবাহিত হৈছিল যদিও নিকেইটা সৰুসৰু চকিয় মাঝে সময়ে ভাগত পৰিছিল তাৰ ভিতৰত এই দুৰ্ঘাসা চৰিত্ৰ কণাশনেই সৰ্বোৎকৃষ্ট হোৱা বুলি বন্ধুবান্ধববিলাকে কৈছিল আক ময়ো তেনেদৰেই ভাৰো।

ল কলেজৰ অভিনয়ৰ আন এটা উল্লেখযোগ্য দিশ আছিল অধ্যাপক, ছাত্ৰৰ সকলোৰে সমানে যোগদান। অধ্যাপক জে. বৰুৱাই সপৰিয়ালে সজিয়ভাৱে বেগ দিছিল। তেওঁ আক তেওঁৰ পুতেক মনো (৩মনোভিৰাম বৰুৱা) আজন্ম শিল্পী। এনেই বুঢ়ী নাচনী, তাতে নাতিনীয়েকৰ বিয়াৰ দৰে ল কলেজৰ অভিনয় হলে বৰুৱা চাহাব উলাহৰ মাথলী হয়। এবাৰ ল কলেজৰ 'লহটা' অভিনয়ত মনো বৰুৱা হৈছিল নাৰিকা লহটা আক তেওঁৰ বাপেক বাপুৰাম পেকাৰ হৈছিল দেউতাক জে. বৰুৱা নিজেই। অভিনয়ৰ সময়ত পিতা-পুত্ৰৰ এন্তেৰ নেথাকে, ছাত্ৰ-শিক্ষকৰ ব্যৱধান নেথাকে—সংঘৰ্ষৰ কালিকাই বেলেগ, শিল্পীৰ পুৰিৰীখনৰ বাহুই বেলেগে।

সাম্ৰবণি

ল কলেজৰ তিনিটা পৰীক্ষা আদি, বধ্য আক অধ্য। এই পৰীক্ষা কেইটাক পাছুৰি পাৰ হব পাৰিলে উকিলখানাত মাচিমা এখন লব পাৰি। কলেজত অৱন্তে বহুবেকীতা পৰীক্ষাৰ বৃথ নেমেথাকৈয়ে এখোপ, দুখোপটকৈ তিনিখোপত উঠি পাঠ্যক্ৰম শেষ কৰিব পাৰি। ওপৰত কৈ অহা হৈছে যে আইনজ হৈ জীৱিকা বিবাহ কৰা মোৰ উদ্দেশ্য নাছিল আক মোৰ লক্ষ্যস্থানো উকিলখানা নাছিল। সেইকাৰণে ল পৰীক্ষা কেইটাক বহি আত্মবিকৃত্তাবে প্ৰহৰ কৰা নাছিলে।। কেবাবাবো পৰীক্ষা যতত বহি পৰীক্ষা দিছিলে।। ইয়ানেই আক পৰীক্ষাৰ ফলাফল নিজেই পৰীক্ষা বৰতে জানিব পাৰিছিলে।। পিছে বিবাহৰেই আত্মকটকৈ পৰীক্ষা বিম বুলি স্থিৰ কৰিছিলে।। সেইকাৰণেই পৰীক্ষাৰ আখণ্ডে দুবাহুখন দিনে হুহ-বাহ

ঘণ্টাকৈ ভাটোঁৰ দৰে সজাব্য প্ৰশ্নৰ উত্তৰবোৰ আওৰাই কৃতকাৰ্য হৈছিলে। আৰু চোঁৱৰ অসাধ্য নাই বুলি ঠাৱৰকৈ বুজিছিলে।। আগৰ ছুটা পৰীক্ষা পাছ কৰিছিলে। যদিও আলমপলমকৈ শেষৰটো পৰীক্ষা বহুদিন পিছ পেলাই ৰৈছিলে। সেয়েহে মাথুহে হেলাই কৰ্মনাশ কৰে বুলি কয়। ময়ো হেলাৰ প্ৰতিফল পাওঁ পাওঁ হৈছিলে।। সেই বছৰ কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা কটোৱা জাৰি কৰা হৈছিল বোলে সেইটোৱে আমাৰ বাবে শেষ সুবিধা। যি সেই সুবিধাত সবকিছ নোৱাৰে ডেও আকৌ এবছৰ কলেজত নাম লগাই পঢ়িব লাগিব। মোৰ সেই ছুৰ্ভাগ্য নহল যদিও বহুতৰে সিমানতে আইনৰ শিক্ষাৰ যৰনিকাপাত হল। ১৯৩৫ চনত শেষ পৰীক্ষাত উঠি মই নামৰ পাছত বাখৰ খুৱাই লবলৈ বি. এল আখৰ ছুটা লাভ কৰিলে।। তাতকৈ বেছি বিচৰা নাছিলে।। পোৱাও নাছিলো। এজন বৰ উকিলৰ তলত ছমাহ প্ৰশিক্ষণ লোৱাৰ নিয়ম আছিল গজগজীয়া উকিল হবলৈ, মোক কলিকতা হাইকোৰ্টে বেতিয়াই ইচ্ছা তেতিয়াই প্ৰশিক্ষণ আৰম্ভ কৰিবলৈ অনুমতিও দিছিল। সেই অনুমতিপত্ৰ আজিও বাকছতে ডেকুৰি আছে।

এডমাণ্ড কলেজ, ছিক্স

কটন কলেজৰ নিচিনা বি. টি কলেজৰ লগতো মোৰ জীৱনত দুবাৰ সম্বন্ধ ঘটিছিল— এবাৰ ছাত্ৰ হিচাপে, এবাৰ শিক্ষক হিচাপে। সৌভাগ্যক্ৰমে দুয়োবাৰৰ মধুৰ অভিজ্ঞতাই মোৰ স্মৃতিভালত সঁচতীয়া হৈ ৰৈছে। শিক্ষকৰ কামত নিগাজী হোৱাৰ পিছতেই ১৯৪০ চনত বৰপেটাৰপৰা ছিলঙলৈ গৈ, বি. টি প্ৰশিক্ষণ লবলগীয়া হৈছিল—আগতে ভিতৰুৱাভাৱে চিঠি-পত্ৰ দি মই আৰামবাগ ছিলং প্ৰবাসৰ উপৰিও আৰু এবাৰ ছাত্ৰজীৱনৰ সোৱাদ চাকি চাবলৈ যত্ন কৰিছিলে।। মোৰ পূৰ্বৱৰ্তী শিক্ষকসকলে এই প্ৰশিক্ষণ চাকাৰ কলেজত লবলগীয়া হৈছিল। সেইসকলৰ বহুতৰ মুখে ঢাকা প্ৰশিক্ষণ কলেজৰ চোকা অনুশাসনৰ কথা শুনিছিলে।। বঙলা ভাষা আৰু ইংৰাজী ভাষা ভালকৈ জানিলে হেনো তাত হেলাৰঙে বৈতৰণী পাৰ হব পাৰি। কিন্তু ভালকৈ বঙলা ভাষা ক’ব নোৱাৰাৰ বাবে হেনো কোনো কোনো অসমীয়া শিক্ষক ‘আছামী ভূত’ সাজি তুচংগ হবলগীয়া হৈছিল। যিবোৰ বুলন্ত পঢ়াবলৈ প্ৰশিক্ষণ দিয়া হয় তাৰ আটাইবিলাক লৰা-শিক্ষক বঙালী, তদুপৰি বেছিভাগ ছাত্ৰই নেগুবকটা বাহ। সিহঁতে ভালকৈ জানে যে বি. টি পঢ়িবলৈ আৰু পঢ়াবলৈ অহা শিক্ষকসকল সিহঁতৰ গৰাকী নহয়, সিহঁতহে ডেওলোকৰ ভাগ্যনিৰ্ভা। “মাঠাৰ মশাৰ, পাছ কৰাই দিতে হইলে আমাকে মিঠাই খাওৱাইতে হইবে” বুলি সিহঁতে কোনো কোনো শিক্ষকৰপৰা মিঠাই আদায় কৰি খোৱা সাধুও শুনিছিলে।। অধ্যক্ষ ডঃ ৰেট, ডেওৰ পত্নী, উপাধ্যক্ষ গুৰুশৰ্মৰ ভট্টাচাৰ্য, অধিনী বাবু প্ৰভৃতি ব্যক্তিসকলৰ অধ্যাপকসকল হেনো ভালত ভাল, বেয়াত যমকাল। কোন চকত শ্ৰেণীলৈ আহি চোৰাংচোৱাৰ দৰে অদৃষ্টভাৱে পঢ়োৱাৰ পণ্ডি-বিধি নিৰীক্ষণ কৰি কাৰ ভাগ্যত কি জেথি থয়, সেইকথাও কবপৰা নেযায়। ঢাকা প্ৰশিক্ষণ কলেজৰ নানা শুবহৰ শুৱলঙ্গা কাহিনী শুনি মোৰ পা চেবাই আছিল, ছিলঙত বা কি হয়—হাবুঙত সোণ সৰা, দেহাৰ বা কি অৱস্থা! তথাপি স্মৃতিতে ভৱৰ্তাৰ পৰিহাৰ কৰি বৰপেটাৰ কলীয়া ঠাকুৰৰ উৎসেহে বসতে এটি প্ৰশিপাত জনাই—

হবনুৰ বাজা, কি কৰে বিধাতা বুলি টোহলালা-চুলালি বাতি এদিন ছিলঙলৈ অৰণ্যৰাজ্য কৰি ওলালোঁ। তাৰ আগতেও যই ছিলঙলৈ কেবাখোৰোঁ গৈছিলোঁ। এতিয়াহে দুই-তিনিদিন বাতিও খণিছিলোঁ। কিন্তু তেতিয়া কোনোবাৰেই যই ছিলংখন চুক-কোণ মাৰি চাবলৈ সুবিধা পোৱা নাছিলোঁ। ছিলঙৰ বাৰমহীয়া একুতিৰ ডিঙকণ নিৰীকণ কৰিবলৈ তেতিয়া কোনোবাৰেই সেই ছেপ মিলা নাছিল। বি. টি. প্ৰশিক্ষণ উপলক্ষে প্ৰায় এবছৰীয়া ছিলং প্ৰবাসে যোক পুৰণি ছিলংখন নতুন চকুৰে চাবলৈ সুবিধা লগাই দিলে। বহুত দেখিলোঁ, বহুত শুনিিলোঁ। একুতিৰ বোৱন দেখিলোঁ, বাৰ্ভকা দেখিলোঁ, জৰা দেখিলোঁ, মলা একুতিয়ে সাৰ পাই চকু মেলা দেখিলোঁ আৰু দেখিলোঁ। নব-দেহতা সৰুসৰু বিভিন্ন লীলা-খেলা, মানৱী-দেৱীসকলৰ প্ৰমোদ বিহাৰ। এক কথাত ক'বলৈ গ'লে ছিলং অসমৰ মধুপুৰী। তাত বছৰটোত দুমাহ অৰ্থাৎ বৰফলীতল ডিচেম্বৰ আৰু জানুৱাৰী মাহৰ বাহিৰে বাকী দহোটা মাহেই আৰাম। আইবো বাজা, গৰাৰো বাজা হোৱাৰ নিচিনাকৈ বি. টি. প্ৰশিক্ষণৰ লগতে এই আৰামৰ সোৱাদ যেনো পাইছিলোঁ। ছিলঙত থাকিলে তলত ভৈৰামত থকা মাহুহলৈ, ভৈৰামৰ বহুতাহ, ক'নপাৰী, বোগব্যাধি আদি দুখ-কষ্টলৈ সতকাই মনত নগৰে। তদুপৰি ভাপ্যৰত্নলৈ ছিলঙত ওপৰকি সা-সুবিধাও লাভ কৰে। সেইবাবেই হবলা ছিলঙৰ হবনুৰীয়া বিবৰাসকলে তাতে গজালখুটি মাৰি বহিবলৈ ভাল পাইছিল আৰু বাজধানী তললৈ নমোৱাৰ পক্ষপাতী নাছিল বুলি সততে শুনা যায়। ছিলং ফুলৰ বাজা, ছিল' ভোগৰ বাজা, ছিলং লাহ-বিলাহৰ বাজা।

ইয়াতে মাহুছে আহি দেখি নন্দনৰ হাঁহি
মায়া-ইজলাল
পাহৰে দেশৰ প্ৰথা পাহৰে নিজৰ কথা
বংশ-পৰিয়াল।
ইয়াতে প্ৰাৰীলা দেশ বৰ্ণনাৰ নাই শেষ
ছিলং পৰ্বত,
প্ৰেয়সী কবিতা মোৰ স্মৃতি-ছন্দে হবনুৰ
লীলীমহী বত।

(অপোষন)

ছিলং পুৰণি

মোৰ মনত পৰা দিনৰ পৰাই ছিলঙলৈ গুৱাহাটীৰপৰা যটৰ চলাছিল। জৰিছিলোঁ। যটৰ চলাচল হোৱাৰ পূৰ্বেই টনা টকাগাড়ীত উঠি ছিলঙলৈ মোৱাৰ ব্যৱস্থা আছিল আৰু বাটৰ কেবাঠাইতো গাড়ীৰ খোঁৰা সলাই মোৱাৰ বিহা আছিল। ছিলং পাওঁতে অহতে তেতিয়া তিনি-চাৰিদিন লাগিছিল হেনো আৰু বাটে বাটে তৌপুটি মাৰি বাতি বকিবলগীয়া হৈছিল। যই প্ৰবৰবাৰ কৰাচিয়েল কেৰি কোম্পানীৰ যটৰগাড়ী এখনত তৃতীয় শ্ৰেণীৰ বাজী হৈ ছিলঙলৈ গৈছিলোঁ ১৯২৯ কি ৩০ চনৰ কোনোবা এদিন। তেতিয়া

হিন্তৰ বি ছবি দেখিছিলে। ক্ৰমাৎ সেই ছবিখন নাইকিয়া হৈ গৈছিল। নংপু হৈয়েই এখন নতুন ৰাজ্যত প্ৰৱেশ কৰা যেন লাগিছিল। আজি কেইবছৰমান আগলৈকে নংপু আছিল দুইফালৰপৰা অহাবোৱা কৰা মটৰপাড়ীৰ কেন্দ্ৰ। ওপৰলৈ আৰু নামনিলৈ গাড়ীখোৰে টাইৰ কীপাৰৰ নিৰ্দেশ নোপোৱা পৰ্বত নীয়াৰেখাৰ দুয়োফালে থাপ দি থাকে। ৰাজ্যবিলাকে নামি গৈ য়োকানে য়োকানে সোমাই চাহপানীৰে ডিঙি ডিঙাই ছাত্তৰবিৰ অৰ্ধৰতা গুচাই লয়। টোপোলাৰপৰা পৰম কানিকাপোৰ উলিয়াই গাত লয় বাতে জাৰে লাই নেপায়। মই নংপু পাৰ হৈছিলতীয়। সেয়েকা জাৰৰ পিৰপিবনি অহুতৰ কৰিছিলে। বসিও ভালেই লাগিছিল—অহুতকৈ জাৰ ভাল লাগে সেই বাবে। কেবেলুৱাৰ দৰে একোৱাপকোৱা পৰ্বতীয়া আলিৰে মটৰ ওপৰলৈ উঠিছিল। ঠাইতে ব'দ, ঠাইতে বৰুণ। কোনো কোনো সময়ত মেঘবোৰ যেন আমাৰ মটৰ পাড়ীৰ ভিতৰলৈকে উৰি আহিছিল। প্ৰকৃতিৰ কি বিচিহ্ন নীলা। আলিৰ দুয়ো দাঁতিত শাবী শাবী পৰ্বত, মাহাত্ম্যৰ আমোলৰ একোজোপা বৰগছ, নিজৰাৰ কলকলনি খলখলনি, শিলৰ ওপৰত পানীৰ পাকঘৰনি। চকুৰ নিমিয় নমৰাকৈ চাই গৈছিলে। চাই হেঁপাহ পলোৱা নাছিল। কোনো কোনো ঠাইত একেলগে কেবাখনো বশিষ্ঠাশ্ৰমৰ দৃশ্য দেখা যেন লাগিছিল। কেৱল তিনিজনীয়েই নহয়, কেবাজনীও সন্ধ্যা-ললিতা-কান্ধাই ঠায়ে ঠায়ে মটৰ ৰাজ্যবিলাকক হাতবাও দি যেন কাৰলৈ মাতিছিল।

“হে পৰিক! জুবোৱাহি তাপিত পৰাণ

কন্তক বহিলে হিয়া পৰিব শীতল।” (সাহাবী)

ওপৰলৈ উঠি গৈ আছিলে—মেঘৰ মাজেদি বোৱা ইলুসাৰখি মাতলিৰ বৰখনলৈ মনত পৰিছিল। গৈ গৈ এশাবী টকলা পৰ্বত দেখা পাইছিলে—তাত গছ-গছনিৰ সঁচ নাই। সেউজীয়া ঘাঁহৰ ঢোলা একোটা যেন পিন্ধি আছে। এইবোৰ লঠামুৰা পৰ্বতৰ প্ৰকৃত বহুত জুতাখিকলকলেহে ক'ব পাৰিব। এঠাইত বহুত বাওনা খাজুৰী গছ দেখা পালে। এহাত দুহাতমান ওখতে ঠোকবোৰ যোক খা যোক খা কৰি উলমি আছে। তাৰ পিছত। এডাল দুডালকৈ সৰল গছ চকুত পৰিবলৈ ধৰিলে। ক্ৰমাৎ সৰলৰ সংখ্যা বাঢ়ি আহিল। বুজিব পাৰিছিলে। ছিলং ওচৰ চাপি অহা বুলি।

নিদিষ্ট সময়ত ছিলং পাই মন-প্ৰাণ পুলকিত হৈ উঠিছিল—যেন এখন প্ৰমীলাৰ ৰাজ্যতহে সোমাইছিলোঁগৈ। বেহা-বেপাৰ, সাহ-বেশ, বাহিৰ-ভিতৰ সকলোতে মূনিহতকৈ হৰিলাহৰে প্ৰাধান্য। ছিলঙত মই সেইবাৰ দিলীপ দাৰাৰ লাবানৰ দৰত ছৰাতিমান আছিলে। বাতি ভই ভই কাণৰ কাষতে সৰল গছৰ বজাহৰ বো-হোৱনি আৰু নিজৰাৰ পানীৰ কলকলনি ওনি কিবে ভাল লাগিছিল! সেইবাৰ কো-অপাৰেউতৰ কাষ এটাৰ বাবে অকিচত দৰ্ভাস্ত এখন পেলাই থৈ আছিলে। কাষটো বেপালে, পাৰ বুলি আশা কৰি বোৱাও আছিলে। ডেউকাৰ ছিলং আছিল—

শৈলশূন্য ছিলঙত

সৰলৰ কবল প্যাতি

প্ৰকৃতিক কইনা সজাৰ,

বডাছে হুৰবি হাঙ্গ
 নিকৰাই নেপূৰ বজাৰ।
 টিঙে টিঙে বিং বাবি
 উজ্জবে ধেসে সূকালুকি
 ববহুণ আছে আক বাহি,
 বদালিত চুলি মেলি
 উলাহতে মিলিজুলি
 খেলা খেলে বকল বালাই।
 ডালডৰা নাচপতি
 হুমৰিবা কলহতী
 গোলাপীৰ মোহিনী কৰিবা,
 ভোমোৰাব গুণ গুণ
 বনবালা কণকুণ
 সূৰ্তিমতী বজা তিলোত্তমা।
 ব'তে ত'তে ফুলে ফুল
 বই যায় মউজোল
 গন্ধহীনা কুমকুমাবী,
 পুৰুষ প্ৰকৃতি মেলি
 বাটেঘাটে ধৰে ছালি
 ভেদাভেদ ভাব পৰিহৰি।

(উপোবন)

কলেজ বন্দ কৰা

বুঢ়া কালত বাউৰ থাক, ডেকা হবৰ কাক বাক। আমি জবচেয়ে, বঙ্গীয় শিক্ষাবো
 সেয়ে হৈছিল, কেবা বছৰৰ মূৰত ছিলঙৰ এডমাণ্ড কলেজৰ বি. টি. শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ হ'লৈ হুৰি
 পাই। সেইদিনত ঢাকা, কলিকতা আদিত বি. টি. প্ৰশিক্ষণ দিব, হৈছিল। তাত শিক্ষা
 লবলৈ সকলোৰে পক্ষে সম্ভৱ নাছিল কিয়নো সেইবোৰ কলেজত আসন্ন নথ্যা ডাকৰ
 আছিল, সীমাবদ্ধ আৰু বাধ্যবাধকতাৰ হেতুৰো আছিলো অলক্ষ্য। ছিলঙৰ বাজকসকলে
 সাধু এডমাণ্ডৰ নামত স্থাপন কৰা কলেজৰ লগতে বেতিয়া বি. টি. শ্ৰেণীটো খোলা হ'ল,
 বহুত শিক্ষাৰ্থীৰ মূৰলৈ পানী আহিল। *অসমৰ শিক্ষকসকলে ঢাকালৈ গৈ বাবচকা ধানলৈ
 আৱন্তক নোহোৱা হ'ল, অসমৰ বাহিৰৰ ছাত্ৰৰো ছিলঙৰ শৈল শিখৰলৈ চাপলি মেলি
 আহিছিল। *আমি পঢ়া বছৰটোত প্ৰায় দুশমান ছাত্ৰৰ আছিল কিমানি। পৰিচালক
 বাজকসকল শিক্ষা-দানৰ উপৰিও ধন-আহৰণৰ প্ৰতিও উদাসীন আছিল বুলি ক'ব নোৱাৰি।
 সেই কাৰণে এইটো শিক্ষা-মন্দিৰত প্ৰৱেশ-দুৱাৰ প্ৰায় সকলোৰে বাবে মুকলি আছিল।
 কবিয়ে কৈ গৈছে—বিচিত্ৰ এই ভাৰতবৰ্ষ! এই বিচিত্ৰতা আমি ছিলঙৰ বি. টি. শ্ৰেণীৰ
 ছাত্ৰবলকলৰ মাজতে দেখা পাইছিলোঁ। উত্তৰ-বৰ্ণ, পূব-পশ্চিম ভাৰতৰ সকলো ৰাজ্যৰ
 নানা ভাষী আৰু নানাবৰ্ণী ছাত্ৰৰ আৱৰ মাজত আছিল—কোয়েটা, দেলুজীৱন, জিৰাজৰ,
 কালিকট কোনো ঠায়েই বাহ পৰা নাছিল। ছাত্ৰসকলৰ মাজতে জনবিহেৰ 'ব্ৰাহ্মণ' আৰু

* St. Edmund's College, which is under the management of the Christian Brothers in India—a Registered Society—was founded by Sir Archdale Earle, Chief Commissioner of Assam, and was opened in 1916 as a Secondary School. In 1924, the College Authorities, responding to public demand, introduced the I. A. and I. Sc.

এগৰাকী 'কাদাৰ' ধৰ্মৰাজকো আছিল। লাহোৰৰ এজন এম. বি. পাছ কৰা ডাক্তৰি নকৰা ডাক্তৰো আছিলো, তেওঁ। কিবা খোছ উঠি আমাৰ লগত বি. টি. পঢ়িবলৈ গৈছিল। সকলোবিলাক যে পঢ়িবলৈ গৈছিল তেনেও নহয়, জনমিয়ক পুনঃপ্ৰান্তৰ ভূৰ্গ ছিলঙত আৰাম বিচাৰি গৈছিল আৰু কেৱল তাকে কবিলে হাবাম হয় বুলিহে কলেজৰ ছাত্ৰৰ তালিকাত নামটো ওলোমাই থৈছিল। সেই কথা বাক খাওক।

কেইবছৰমান আগতে দেখি অহা ছিলঙখন সেইবাৰ মই দেখা পোৱা নাছিলোঁ।। এতিয়া তাৰ একেবাৰেই জাত মৰা হৈছে। 'নিৰ্ধাতিতা' প্ৰকৃতিয়ে এদিন যেন মোৰ কাণে কাণে কৈছিল—

পঢ়াশুনাৰ বাবে ছিলঙৰ প্ৰাকৃতিক পৰিবেশ আৰামদায়ক। ভৈয়ামৰ হলদুল আৰু বাবটা মাহত তেওঁ উছৰ তাত নাই। চোলাৰ মোনাত জোখাৰে ধন থাকিলে কথাই নাই। ব্ৰিঙ্ক সেউজীয়া পটভূমিত বহল শিক্ষা আৰু ধৰ্মৰ এটা আহলবহল হাউলিৰ মাজত আটো-মটোকাৰিকৈ সজোৱা হৈছে কলেজৰ ঘৰ দুৱাৰবোৰ। কেৱল কলেজেই নহয়, লগতে স্কুল, খেলপথাৰ, নাট্যমন্দিৰ, গিৰ্জা, অধ্যাপক আৰু ছাত্ৰনিবাসো ভাগে ভাগে আছে। হাউলিটোৰ ভিতৰত সোমালে বাহিৰৰ জঙ্গলীয়া কথাবোৰলৈ সতকাই মনত নপৰে। এঠাইত এটা শিলাকুণ্ডৰ ভিতৰত মেৰী মাতাৰ মূৰ্তি—দেখিলে আই সৰস্বতীৰ প্ৰতিমা বুলি ভুল হ'ব খোজে। বি. টি. শ্ৰেণীটো বহিছিল এটা আহল-বহল কোঠাত। প্ৰতিজন ছাত্ৰৰ কাষে এখন সৰু মেজ আৰু এখন সৰু মাটিয়া। একেলগে ছাত্ৰও, শিক্ষকো। ওচৰতে পুৰিওঁৱাল, পঢ়াৰুঠা আৰু ক্লাব। নিজ চেটোতে পঢ়িবলৈ বেচ সুবিধা।

অধ্যাপক মণ্ডলী

মোৰ মনত বেখাপাত কৰা শিক্ষকসকল আছিল প্ৰিন্সিপাল ব্ৰাদাৰ অলিয়াৰী, অধ্যাপক অনীল ৰায় আৰু অধ্যাপক দীনেশ মুখাৰ্জী। আৰু এজন পাজাবী অধ্যাপকে বুৰঞ্জী পঢ়াইছিল, নামটো পাহৰিলো। মাহুহজন চট্‌কটীয়া, ডালেই লাগিছিল। ব্ৰাদাৰ অলিয়াৰী চাহাব অমায়িক, মৰমিয়াল। ছাত্ৰই কিবা গুৰু-আপত্তিৰ কথা ক'লে

classes, after having obtained affiliation from Calcutta University. St. Edmund's was thus the first institution in Assam's capital to offer College education to students in Shillong. Situated in spacious and well-laid out grounds it affords an ideal environment for student life. The object of this institution is to train young men in habits of discipline, inspire them with respect for religion and love for the service of God and the neighbour, and to prepare them for their future careers. In 1936, B. A. and B. T. Courses were opened, after a new block of buildings were put up. The B. T. Classes catered for students from all the Provinces (such was the division of India in those days) of the country.

The list of the Principals of the College is:

Rev. Br. J. E. McCann...1924-29
Rev. Br. M. B. Power...1929-31
Rev. Br. J. C. Roe...1931-37
Rev. Br. J. M. McGee...1937-41

Rev. Br. E. B. Mickler 1941-44
Rev. Br. J. I. O'Leary 1944-52
Rev. Br. E. X. Leonard 1952-58
Rev. Br. J. N. Foley 1958-63
Rev. Br. R. B. Vignea 1964...

কাণ পাতি জনে। আয়াক পড়াইছিল মনোবিজ্ঞান আৰু শিকা-নীতি। বন্ধু, চেতি কোৰ্ড আৰু বেটছৰ কিতাপবৰণা বাজে বাজে একোটা অধ্যায় ছবৰ পাই দাৰ, আৰু নকল কৰি লব লাগে। কলেজত আমাৰ কিলছকি নাছিল, সেইকাৰণে মনোবিজ্ঞান বিষয়টো টান পাইছিলোঁ। তাতে অনিৱাৰী চাহাবে প্ৰথমতে এম্বাহমান 'নাৰ্ডাছ ছিষ্টেম' পঢ়াই, বোৰ্ডত ছবি আঁকি আমাক একপ্ৰকাৰ নাৰ্ডাছ কৰি দিছিলেই বুলিব পাৰি। সিহঁত অৱশ্যে বুজিব পাৰিছিলে। যে শৰীৰ বিজ্ঞানৰ এই অধ্যায়টো নিবিবাহে বাৰ যি পঢ়িলেই লেঠা মৰে। চাহাবজন নম্বৰ দিয়াত হোলোকাদানী। পৰীক্ষাত কাকো কয় নম্বৰ দিবলৈ ভাল নেপায়। এওঁক আমি সকলোৱে শ্ৰদ্ধা কৰিছিলোঁ। অধ্যাপক ঈলবী ত্ৰেটাৰ্ণীৰ জোঁৱায়েক নীনেশ মুখাৰ্জী। আগেসে কটনত বটানীৰ অধ্যাপক আছিল। আমাক তেওঁ কছো, ক্ৰবেল, পেটোলজী, মটেল্ছবী আৰু হাৰ্বাৰ্ট এই পাচ গৰাকী শিক্ষাক্ষম বিষয়ে আৰু প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ বিষয়ে পাঠ দিছিল। অধ্যাপক অনীল বায়ক আমি ক'ব ভাল পাইছিলোঁ। তেওঁ বৰ পৰিশ্ৰমী শিক্ষক আছিল। শিক্ষাৰ বুৰঞ্জী আৰু শ্ৰেণী পৰিচালনাৰ বিষয়ে পঢ়াইছিল। শিক্ষাৰ বুৰঞ্জীৰ বিষয়টো এখন সকলোৰা যজ্ঞাত্মক নিচিনা—বছৰে বছৰে তাৰ কলেবৰ বাঢ়ি গৈ আছে। অলপ পৰিসৰতে নাইবা ১৫-২০ বছৰীয়া প্ৰশিক্ষণ কালত এই বিষয়টো খবচি মাৰি পঢ়া সহজ-সাধ্য নহয়। অধ্যাপক ৰায়ে নানা কিতাপ, আলোচনী, বাতৰিকাকত আদিবৰণা আছিল। পোষ্টাই আমি টোকা বুজত কৰি আমাক লেখিবলৈ দিছিল আৰু তাৰ সহায়তে আমি বহু শিক্ষা-বুৰঞ্জীৰ মান্যৰ মূল্য পৰ বিচাৰি লৈছিলোঁ। পৰীক্ষাৰ আগে আগেও তেওঁ বাতৰি কাকতৰ শিক্ষাবিষয়ক টোকা নটিছ বোৰ্ডত আঁৰি দি আমাৰ দৃষ্টিগোচৰ কৰিছিল—ইয়ানেই আছিল ছাত্ৰৰ প্ৰতি তেওঁৰ দৰদ। অধ্যাপক ঈনলিনীকুমাৰ মিল্ল আছিল নামত আমাৰ অনমীয়াৰ অধ্যাপক, কাৰত আলোচনা চক্ৰৰ সভাপতি। শ্ৰেণীলৈ গৈ তেওঁ ছবৰা, বেজবকৰা বা চৌধুৰীৰ বচনা কিবা এটা লৈ গৈ আলোচনাৰ বাবে আগবঢ়াইছিল। মই, ঈলবৰ চৌধুৰী, ঈবোসেন নইকীয়া, ঈপ্ৰবোধ পোন্ধৰী প্ৰভৃতিয়ে আগভাগ লৈছিলোঁ। নানা এসময়ৰ সজীৱ আলোচনা হৈছিল। কাৰ্ণোপলকে ঈবিজ্ঞ এম্বাহমান কলিকতাত থাকিবলগীয়া হোৱাত যোকে এই শ্ৰেণীটোৰ দায়িত্ব দি থৈ গৈছিল। মই একে সময়তে ছাত্ৰও হৈছিলোঁ, শিক্ষকো হৈছিলোঁ। ভেটিয়া অনমীয়াৰ কোনো নিদিষ্ট পাঠ্যক্ৰম নাছিল। সেই কাৰণে খুটীকা বাত, হাতীকা ধাত। বাৰ মনজুত বিধিনি পাঠ্যতীয়া মনল আছিল সেয়ে হৈছিল পৰীক্ষাৰ খোৰাক। চমুকৈ এই কথা ক'ব পাৰি যে আমি চাক। কলেজৰ যি বিজ্ঞানিকা বুকুত বাতি লৈ গৈছিলোঁ, অনিৱাৰী চাহাবৰ এতৰাত্ত সি একেবাৰে পানীভূত হৈ গ'ল। এইখন কলেজৰ কোনোজন অধ্যাপকৰ হাততে আমি বৰবত মেধা পোৱা নাছিলোঁ। প্ৰতিজন অধ্যাপকেই আছিল আমাৰ Friend, Philosopher and guide.

ছাত্ৰজীবনৰ স্মৃতি

লাইব্ৰেৰীত এতৰাত্ত কলেজৰ পাছকালে অসম চৰকাৰে চৰকাৰ প্ৰশিক্ষণপ্ৰাৰ্থী-বিলাকৰ কাৰণে এটা ছাত্ৰজীবন সজাই দিছিল। কলেজৰ পাছকালে হলেও এটা স্বাক্ষৰাঙ্গিৰ

সমুখতে এই দীঘলীয়া ঘৰটো। ঘৰটো দীঘলীয়াটোক সজা—টিনপাতৰ চাল, কাঠৰ মজিৰা, কাঠৰ বেৰ। প্ৰতিজন ছাত্ৰৰ কাৰণে একোটা সৰু কোঠা। শুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত বি. টি. শ্ৰেণী খোলাৰ পিছৰপৰা অৱতে চৰকাৰৰ সেই ছাত্ৰাবাস এতিয়া বিষয়া বা চৰকাৰী কৰ্মচাৰী নিবাস হৈছে। ঘৰটোৰ মুখামুখি একাধিক ডাঙৰ গিৰ্জাঘৰ। মুঠতে এই অঞ্চলটোত সততে এটা ধৰ্মীয় পৰিবেশ। বৰদিনত আৰু একজিণ্ড ডিচেম্বৰ বাতি গিৰ্জাঘৰৰপৰা অহা ঘণ্টাধ্বনি শুনি অষ্ট্ৰীটান আমাৰ মন-প্ৰাণবোৰো পুলকিত হৈ উঠিছিল, জ্ঞানকৰ্ত্তা বিচুৱে আমাৰো প্ৰাণ শাঁত কৰিছিল।

ইতিপূৰ্বে মই কোনো ছাত্ৰাবাসত থকা নাছিলোঁ, ঘৰৰ ভাত খায়েই লাভক হবলৈ সুবিধা হৈছিল। বি. টি. কলেজত পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে ছাত্ৰাবাসৰ জীৱনৰ সোৱাদ পাইছিলোঁ—সেই সোৱাদ আজিও মোৰ জিভাত লাগি আছে। সুখৰ বিষয় আমাৰ সেই ছাত্ৰাবাসত আভিভেদ নাছিল, ভাবাভেদ নাছিল। অসমীয়া, বঙালী, হিন্দু, মুছলমান, ঐষ্টান আমি সকলোটি একেটা ঘৰতে এটা পৰিয়ালৰ ভাই-ককাইৰ দৰে মিলিজুলি আছি-সোহঁক। আখলঘৰ হলে আছিল দুটা গাতে লগালগিতকৈ—এটা হিন্দুৰ বাবে আৰু আনটো মুছলমান আৰু ঐষ্টানৰ বাবে। চক দুটা হলেও ঘৰ আছিল একেখনেই। সেই ছাত্ৰাবাসত আছিলোঁ অসমীয়াৰ ভিতৰত শ্ৰীপূৰ্ণচন্দ্ৰ অধিকাৰী (চয়গাঁৱৰ হেডমাষ্টাৰ), শ্ৰীধৰ প্ৰসাদ চৌধুৰী (প্ৰাক্তন প্ৰচাৰ সঞ্চালক), শ্ৰীৰোপেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া, শ্ৰীপ্ৰবোধ চন্দ্ৰ গোস্বামী (অধ্যক্ষ, মডেল কলেজ), লুছাইৰাম কৈৱৰ্ত (দাস), এ-ইছলাম, আব্দুল মান্নান, শ্ৰীঅধিকা চৰণ চৌধুৰী (সহকাৰী স্কুল পৰিদৰ্শক), শ্ৰীহেম শৰ্মা, ও লোহিত লাহেম আৰু মই; বঙালী শ্ৰীনীৰোদ গোস্বামী, শ্ৰীদেৱপ্ৰসাদ দাস, শ্ৰীহৰোদ দত্ত, শ্ৰীহনীল চৌধুৰী, আব্দুল গণি আৰু ঐষ্টান লুলালুং। আৰু জনচেৰেক আছিল, নাম মনত পৰা নাই। বয়সীয়া অসমীয়া শিক্ষকৰ ভিতৰত পূৰ্ণ অধিকাৰী, লুদাই কৈৱৰ্ত আৰু মই—এই জিমুতি। আমাক সকলোৱে বিশেষ শ্ৰদ্ধা কৰিছিল। অধিকাৰী আছিল গোটেই ছাত্ৰাবাসৰে উমৈহতীয়া ‘দাদা’।

সদায় আবেগি ফুৰাচকাত মই, পূৰ্ণ অধিকাৰী আৰু লুছাই বাবু—এই জিমুতিৰ এৰাএৰি নহৈছিল। মাজে মাজে ৰোপেন শইকীয়া, ঈশ্বৰ চৌধুৰী আদিও লগ লাগিছিল। নিতৌ আবেগি আমি কোনো এটা পৰ্বতীয়া বাটেৰে ওলাই যাওঁ। দুই তিনি মাইলমান ছিলতীয়া বাটে বাটে অনাই বনাই খুৰিখুৰি গুলি ঘৰ চাপোহি। ছিলঙৰ প্ৰায়বোৰ ঠায়েই আনকি গছলডাবোৰো বেন আমাৰ লগত চিনাকি হৈ পৈছিল। লাট চাহাবৰ বঙলাত থকা বিজুলী বাহাজাতীয় নলবাহবোৰ দেখি মুগ্ধ হৈছিলোঁ। সবলৰ শোভাৰ কথা নকলেও হব। সোলাপ ফুলৰ কিমান বেঁ বাহাৰ নেদেখিলোঁ। একোপাহ বৰ বৰ হালখীয়া সোলাপ দেখি চকু ধৰ লাগিছিল। সোলাপ আৰু ডালিয়াই ব’তে ত’তে প্ৰতিবাসিতা চলাইছিল। বতৰৰা ফুলৰ অন্ত নাই। ব’তে ত’তে ফুল হলেও কোনো ফুলৰে কিন্তু পোহৰ ভাপ নাই। সোলাপ নহু আৰু নাচপতিৰ নহু ব’তে ত’তে ৰোজা থাকিলেই হয়। থকা সুখবিবাবোৰ খাবলৈ যেনে মিঠা, গছতৰি আদি থকাত চাবলৈও জেনে জাল। আমি তাত নিবোৰ

লতা-বন দেখা পাইছিলোঁ। সেইবোৰ এটা লহৰ এটা মাৰুত ঠন বহি ফুলি, উঠা গছবিলাকি বিস্মিত হৈছিলোঁ। গচাকৈয়ে ছিল এখন ফুলৰ বাগ্‌চী।

গছলি ফুলি-চাকি উলটি আহি কেতিয়াবা ঝাঁপকাপৰ এতিটে। খোটাণিতে হাতত মাৰে ভৰিত মাৰে একোটা ফুলকি মাৰি চাওঁ। লগৰীয়াবিলাকক বিভিন্ন কলত মেৰি ভাল লাগে। কোনো বহিছে বিছনাৰ ওপৰত চহুহুৰি ধ্যানমগ্ন হৈ—আপত বাবকক পৰমহংসৰ ছবি। কোনো বহিছে চিন্তামগ্ন হৈ আপত কেইটামান ঔষধৰ বটল লৈ, কোনো আছে আপত কিতাপ এখন মেলি বগলীয়ে মাছলৈ জোপ লৈ থকাৰ নিচিনাকৈ আক বেকত কি! যোগেন শইকীয়াৰ গোটেই গা-মূৰ থাকে স্নেহৰ তলত—চহু দুটা বাহিৰলৈ উলিয়াই কিতাপৰ লগত বিয়নি-মেল পাতি থাকে। আমি উলটি আহোঁ মানে নিয়ন্ত্ৰণবৃত্তী ‘কৰ্কা’ দেৱপ্ৰসাদ দাসৰ পঢ়াশুনা সামৰি ভাত খাবৰ হুৱেই, নগি চাহাবে কাকো নথকা দেখি পৰীক্ষাত ব্ৰেকবোৰ্ডত লেখা ভাল কৰিবলৈ কাঠৰ বেৰতে চকুৱাতিৰে আখৰা কৰি থাকে। দুই এখন নিশাচৰ বন্ধুৰ দুৱাৰত ডেতিয়াও তলা লগোৱা থাকে। বাতি থাই বৈ উঠি আমি জনচেৰেক, অধিকাৰী বা মোৰ খোটাণীত পোট থাওঁ মেল মাৰি পঢ়াৰ ভাগৰ পঢ়ুৱা লৈ। ডাঙে ৰাজভগনৰপৰা কলঠোক বাহুলীয়ে খোৱালৈকে নানা কথা শুনাৱ। ডাঙে আমাৰ দিনটোৰ ডায়েৰী লিয়া হয়। অধিকাৰী ৰাজনী উঠাই ছোল খোৱাত পাকৈত। তেওঁ কুছলিয়াই কুছলিয়াই আনৰ পেটৰ কথা বাহিৰ কৰে, নিজৰ পোপন কথাও কয়। কোনজন কোন মজীৰ ওচৰলৈ গৈছিল, কোনে শিক্ষাবিভাগৰ কোনজন বৰদুৱীলৈকে তেল দি আহিল সকলো কথা কাদিল হে পৰে। অধিকাৰী মজী বোহিৰী জোখুৰীৰ পছন্দ—ডেৱেঁ। মেলত চৌধুৰী ডাঙৰীয়াৰ ভিতৰ-চ’ৰাৰ ৰসাল সাধু কৈ শুনাৱ। কোনো কোনো দিনা আমাৰ আমাৰ সেই লঘু সাক্ষ্যমেলতে পঢ়াৰ গছৰ বিষয়বোৰো এবাচ মাৰি আলোচনা কৰা হৈছিল। এইগৰেই নানা ৰংবহুইচ আৰু লঘু-ভক কথাৰে ছাত্ৰাবাসত আমাৰ দিনবোৰ অতিবাহিত হৈছিল।

সামৰণি

বি. টি. শ্ৰেণীত ‘বিদ্যাবিটকেল’ আৰু ‘গ্ৰেছটিকেল’ দুইবিধ শ্ৰেণী কবিতা লাগে অৰ্থাৎ পঢ়িব লাগে আৰু পঢ়ুৱাবও লাগে। বাধ্যতামূলক বিষয় কেইটাব উপৰি বহুই সুবীৰ, আইমাবী আৰু অলমীয়া সাহিত্যৰ বিষয় দৈছিলো। কোনোটো বিষয়ে বেয়া লগা নাছিল, বিষয় কেইটা অৱশ্যে আধুনিক বিজ্ঞানসন্মত প্ৰণালীয়ে চালিআৰি জাবলৈ আৰু পঢ়াবলৈ কৌশল শিকিছিলো। ‘পুৰণি পুৰীতীখনক ন চহুহুৰিৰে লাই লোৱা’ৰ বিচিৰা কথা। বি. টি. প্ৰশিক্ষণত কিছুমান মূল শিক্ষা-নীতিৰ বিষয়ে শিকিছিলো বহিও সেইবোৰ সম্পূৰ্ণৰূপে আমাৰ কাৰ্যক্ষেত্ৰত পটুৱাটো। ঠান কিয়নো ভাববাবে যিবিধি সা-সুবিধা লাগে আৰু যেনে পৰিৱেশ আৱশ্যক সোৱা আমাৰ বেছিভাগ পঢ়াশালিতে নাই। ভৰাপি যিবিধি শিকিছিলো তাকেই বহু বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ লগত মানি-পুটকি নিজৰ শিক্ষক জীৱনত প্ৰয়োগ কৰিছিলো।

ঢাকাৰ নিচিনাকৈ ছিলঙত আমি কোনোজনৰেই শিক্ষাদানৰ শ্ৰেণী লঙতে বাধাৰ সমুখীন হবলগীয়া নহৈছিল। প্ৰশিক্ষণদাতা শিক্ষকসকলো আছিল সহানুভূতিশীল। প্ৰেক্টিকলত মই নিজাকৈ পাঠ দিবলগীয়া হৈছিল লাবান ছোৱালী হাইস্কুলত। তেতিয়া সেই স্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী আছিল শ্ৰীমতী ইন্দিৰা মিশি। ওপৰ শ্ৰেণীত ছোৱালীৰ সংখ্যা তাকৰ ছোৱালীৰ বাবে কাঁহীপাতে গা কটা নাছিল। ঘৰুৱাভাৱে কথা-বতৰা পাতি যিখিনি জানো, তাকে শিকাইছিলো। বাটত পালোঁ কমাৰ, দা গঢ়ি দে আমাৰ। ওপৰ দুই শ্ৰেণীৰ সাহিত্যৰ শিক্ষয়িত্ৰী গৰাকীয়ে ‘সাদৰী’ৰ কবিতাবোৰৰ শিক্ষাৰ ভাৰ মোৰ ওপৰতে আপি দি উশাহ ললে। ছোৱালীহঁতেও বুজি নোপোৱা পাঠবোৰ উলিয়াই দি পৰীক্ষাৰ সম্ভাৱ্য প্ৰশ্নবোৰৰ সমিধান দৃষ্টতাই ললে।

চাওঁতে চাওঁতে আমাৰ সান্দহ ধোৱা বাগি তল বাবলৈ ধৰিলে অৰ্থাৎ বাস্তৱিক পৰিৱেশত সোৱাদলগা ছাজ জীৱনৰ চমু চাপি আহিল। মোৰ কাৰণে আৰু এটা ওপৰৰিকি লাভ হৈছিল—সেইটো হৈছে কিছু সময় একেবাৰে বহি নিয়মীয়াভাৱে পঢ়া শুনা কৰাৰ অভ্যাস। মই কোনোদিনে কিতাপৰ পোক নাছিলো আৰু একেবাৰে বহি কিতাপত উমনি দিয়া অভ্যাসটো মোৰ নিচেইকৈ নাছিল। বি. টি. প্ৰশিক্ষণত জোৰ জবৰদাৰিৰে মুখস্থ কৰা বিজ্ঞা পৰিত্যজ বুলি শিকোৱা হয় যদিও ধৰাবন্ধা সময়ৰ ভিতৰতে বি. টি. ডিগ্ৰী লবলৈ হলে মুখস্থৰ বাহিৰে আন পন্থা নাই। তত্পৰি বয়স বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে মোৰ শ্ৰবণ শক্তিও ভোতা হৈ আছিল। তথাপি পৰিশ্ৰমৰ ফলত আৰু ঈশ্বৰৰ অমুগ্ৰহত দ্বিতীয় শ্ৰেণী বি. টি. ডিগ্ৰী এটা লবলৈ সমৰ্থ হৈছিলো। ইংৰাজীত ভাল দখল থকা হলে প্ৰথম শ্ৰেণী হয়তো পালোঁহেডেন।

গুৱাহাটীৰ ডুখবীয়া ছবি

বৰ্ত্তমান অসমত অস্থায়ী ৰাজধানী গুৱাহাটীৰ মাহুহৰ সীমা-সংখ্যা নাই, ঘৰ-ছোৱালীৰ সীমা-সংখ্যা নাই, বান-বাহনৰ সীমা-সংখ্যা নাই। দুহুৰি বছৰ পূৰ্বে মই হুল কলেজত পঢ়া যিন্ত কিত্ত সকলো সীমাৰ ভিতৰতে আছিল। ইজনে সিজনক চিনি পাইছিল, ইঘৰে সিঘৰৰ দুখ-সুখৰ ভাগ লৈছিল। ডাঙৰ মাহুহ বা সমাজৰ মুখিয়াল মাহুহ সেইদিনত তাকৰ আছিল আৰু তেওঁলোকৰ সংখ্যা আঙুলিৰ পাবত গণি শেষ কৰিব পৰা আছিল। সেইসকল ‘বাবু’ বুলিহে জনাজাত হৈছিল। যেনে, মাণিক বাবু (মাণিকচন্দ্ৰ বৰুৱা), তুবন বাবু (তুবনৰাম দাস), ছুলাল বাবু (ছুলাল চৌধাৰী), নবীন বাবু (নবীনচন্দ্ৰ বৰুৱা)। এৰা হৈছে বঙলা ভাষাই গ্ৰাস কৰা প্ৰভাৱৰ ফল। আন ঠাইত প্ৰচলিত একাকি একে ধৰণৰ পৰ মই সৰুতে গুৱাহাটীতো শুনিছিলোঁ, যেনে—

মহেশ্বৰ মোগীসইৰ খত

ছুলাল বাবুৰ বত।

কেশী বাবুৰ বড়ী

স্বৰ্ণকান্তৰ বড়ী।

মহেশ্বৰ গোস্বামী হৈছে বেশভূষা। মহেশ্বৰ গোস্বামীৰ ককায়েকভায়ে। ইমান বাবু হৈছে ছলাল চৌধুৰী, কেশীবাবু হৈছে হেম গোস্বামীৰ শহুৰেক কেশব বৰুৱা। এওঁৰ নামেৰেই এতিয়াও হৈছে ভৰলুৰ পশ্চিমে কামাখ্যা-অশানৰ ওচৰত 'কেশী আশ্রম'। শূৰ্য্যকান্ত বৰুৱা গুৱাহাটী শিলসাকোৰ। তেওঁ কাছাৰীত কাম কৰিছিল আৰু আজিও সৰহভাগ মাহুৰক বড়ী ভাল কৰি দিছিল। তেওঁ শিঠি দিয়াৰ পিছতে হেনো তেওঁ ভাল কৰা বড়ীৰ হয় বহু হৈ গৈছিল। অৱশ্যে এজনকো যই দেখা নাছিলো। ওপৰৰ কবিতাটোকিকে অজ্ঞানকণ কৰি ময়ো ল'ৰা মনেৰে এফাকি কবিতা বচনা কৰি বহু মহলত বেলি দি আহোঁৱ কৰিছিলোঁ।

ৰামস্বৰূপৰ কচুৰি
কুঞ্জ ঠাকুৰৰ মিচিৰি।
চুণীবাবুৰ গোস্বামী,
অগ্নি শৰ্মাৰ টিকনি।

ৰামস্বৰূপ উজান বজাৰৰ সেইদিনৰ এজন বিখ্যাত ঘেচোৱালী মিঠাইন্দলা, তেওঁৰ ভদ্ৰীৰ জুতি পোৱা মাহুৰে সেই সোৱাদ পাহৰিব পৰা নাই। আজি তেনে কচুৰী পোৱা নেযায়। কুঞ্জ ঠাকুৰ নহলেও ফাঁচীবজাৰত আজিও তেওঁৰ নামৰ দোকান পূৰ্ববৎ চলি আছে। গেলামালৰ উপৰিও পূজাৰ বস্ত্ৰ, অশানৰ বস্ত্ৰ, কবিতাজী অজ্ঞান আদি আন দোকানত নোপোৱা হৰেক বকম বস্ত্ৰ তাত পোৱা যায়। চুণীবাবুৰ দুৰ্গাপুৰী আছিল কাকত জিলিকা। 'অগ্নি শৰ্মা' এসময়ৰ এজন বড়াল হেডমাষ্টাৰৰ উপনাম। কুঠী শিকাবিহৰ হোৱাৰ উপৰিও তেওঁ নৈটিক ব্ৰাহ্মণ আছিল। কোট-পটলুং পৰিধান কৰিলেও ঘূৰৰ পাছকালে জিলিকি থকা টিকনীডালে তাৰ সাক্ষ্য দিছিল।

আজিকালি ঘৰপৰা বাহিৰ ওলালেই জীউটো চোপোলাত বাছি লৈ যাব লাগে, কোন টলকত কোনখন যান-বাহনে কাৰ পেট্ট উলিয়াব কোনেও ক'ব নোৱাৰে। কেতিয়া কিন্তু এনে নাছিল। চাৰিচকীয়া ঘোঁৰাৰ দাড়ীয়েই আছিল বাই বাহন, আলি-পতুলি আছিল বাটকৰাৰ বাবে নিৰাপদ। আহি নিভেঁ আবেলি ৰোজ কাঢ়িয়েই বহু নিলগলৈ গৈছিলোঁ—কেতিয়াবা গৈছিলোঁ—পশ্চিমে পাড়লৈ, কেতিয়াবা গৈছিলোঁ। বকিণে ছিলোঁ আলিৰে, কেতিয়াবা পূবে ৰাজগড়লৈ, কেতিয়াবা গৈছিলোঁ। এতিয়া শোখনাপাৰ থকা বিহুৰ কবিৰ পায়-ঘৰ বোন্ধা গাঁৱৰ ওচৰলৈকে। আজি ভাবিলে আচৰিত আচৰিত লাগে। ঘোঁৰা যেখিনে খোৱা হয় বুলি এবাৰ কথা আছে। সেইবাবেই হবলা আজিকালি ইমান দূৰ বোজকাঢ়ি ফুৰাচকাৰ কথা কোনেও চিন্তা নকৰে। উজান বজাৰপৰা পানবজাৰলৈকে যাবলৈ বিজ্ঞা লাগে, চিটিবাছ লাগে। বিবিলাকৰ বটৰ আছে তেওঁলোকৰ ভৰিয়ে বহুদূৰী স্পৰ্শ নকৰেই।

ভাৰতীয় বজাৰ

ইংৰাজে দেশ লোৱাৰ পিছত গুৱাহাটীত বজাৰ আছিল পাঁচখন—উজান বজাৰ, পানবজাৰ, ফাঁচীবজাৰ, পল্টন বজাৰ আৰু হলং বজাৰ। হলং বজাৰ বহিছিল জঙ্কল

দলভৰ দাঁতিত। এইখন দলভৰ নামটোহে মই বিহঙ্গী কবিৰ মুখত শুনিছিলো দেখা হলে নাছিলোঁ। গুৱাহাটীৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰ নামৰ আগত এই বজাববোৰ বৃষ্টি আয়োলৰ পাতনিতে সংযুক্ত হৈছিল বুলি ভাবিব পাৰি। তাৰ পূৰ্বে উজান বজাৰ অঞ্চলক লতাশিল, এতিয়াৰ চেনীকুঠা, শিলপুখুৰী অঞ্চলৰ কুৰুমুতা শিলপুখুৰীৰ পূব অঞ্চলক জয়হুৱাৰ বোলা হৈছিল আৰু ফাঁটীবজাৰৰ পৰা ভাটীৰ অংশক ভৰলুমুখ বুলি জনা গৈছিল। ছিলং ৰোড, পণ্টন বজাৰ অঞ্চল পূৰ্বে টকৌবাৰী বুলিহে জনা গৈছিল। লতাশিল, কটাশিল, কুৰুমুতা, টকৌবাৰী, বিহাবাৰী, ভৰলুমুখ এইবোৰ আগৰদিনীয়া নাম। বেজ-বৰুৱাৰ ‘বেলিমাৰ’ নাটত বদন বৰকুকনৰ বাঘৰ আগমণ্ডহ ধোৱা পুত্ৰ দুটিৰে পানবজাৰত বলিয়া দাঁতাল মেলাৰ কথা উল্লেখ কৰা হৈছে। সম্ভবতঃ মুছলমান-আগমনৰ ফলত মুছলমানী বজাৰ শব্দ যোগ হৈ এই ঠাইবোৰ বজাৰ হৈছিল। আজিকালিৰ কোনো কোনোৱে পণ্য বজাৰৰপৰা পানবজাৰ হোৱা বুলি কব খোজে, এই কথা ঠিক নহয় বুলিহে মই ভাবো। অসমীয়া মুখ-ৰোচক ভামোলখনৰ মুখত ধোৱা ধপাতৰ বাহিৰে এই তিনিওটা উপকৰণৰ স্মৃতি এই গুৱাহাটীৰ বাহিৰে-ভিতৰে আছে। গুৱাহাটী নামটোতে গুৱা (ভামোল), পানবাৰী যোজাৰ পান আৰু চুপচালি বাগিচাত চুপৰ অস্তিত্বৰ উমান পোৱা যায়। এনে-ফলত পানবজাৰৰপৰা ‘পান’ বলিয়াই ‘পণ্য’ জনা দেখিলে ভাল নালাগে দেখোন। সেইদৰে ‘ফাঁটা’ শব্দটোক ফাঁটা দি তাৰ ঠাইত ‘কেঞ্চি’ (মনোহাৰী) শব্দ বহুৱাই কেঞ্চিবজাৰ কৰা দেখা গৈছে। এনেদৰে পুৰণি নামবোৰত পণ্ডিতীকৰণ চলিলে বহু ঠাইৰ ঐতিহ্যবিৰ চিন-চাবেই নাইকিয়া হৈ যোৱাটো সম্ভৱ। এসময়ত গুৱাহাটীৰ পূব এটা সৰু অঞ্চলত গোবৰ্দ্ধন গান্ধী নামেৰে এজন দেহোৱালী মাজুহৰ বিস্তৰ ভূ-সম্পত্তি থকা ঠাইডোখৰ গান্ধী-বন্দী নামেৰে জনাজাত আছিল। আজিকালি সেই গান্ধীবন্দীয়েই ‘গান্ধীনগৰ’লৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে। এইদৰে গোবৰ্দ্ধন গান্ধীক আঁতৰ কৰি সেই ঠাইলৈ মোহনদাস গান্ধীক টানি আঁকুৰি জনা হৈছে। তাৰ ওচৰতে আকৌ শৰণীয়া শিখৰত (১২৭০) চনত মহাত্মা গান্ধীৰ স্মৃতি এটা বিধ কৰাই গান্ধী ভৱন নিৰ্মাণ কৰি মহাত্মাৰ স্মৃতি হাঁহুটি জোৰাৱো চুকি নোপোৱা কৰি ৰখা হৈছে। এক জনজ্ঞপ্তি মতে হেনো এই সৰু পৰ্বতটোৰ ওপৰত উঠি পৰ্বতীয়া গোসাঁয়ে আহোম বজাক শৰণ দিয়াৰ বাবেই ইয়াৰ নাম শৰণীয়া পৰ্বত হ’ল। স্বৰ্গদেৱসকলে কাৰো আগত মাথা চাপৰ নকৰে, সেই কাৰণে পৰ্বতৰ ওপৰত থকা গোসাঁইৰ প্ৰতিও ভলমুৰ নকৰি ওখ মূৰ কৰিহে প্ৰণাম জনাবলগীয়া হৈছিল।

সি বি নহওক, আজিকালি আমাৰ উজান বজাৰখনেই হ’ল চহৰৰ আটাইকেউখন বজাৰতকৈ টোকোনা বজাৰ। ইয়াত অভিক্ৰিষতে মাছ-পাছলি একো কিনিবলৈ পোৱা নাযায়, কিম্বা পালেও জুইছাই যায়। তেতিয়া কিন্তু ফাঁটীবজাৰৰ পিছতেই এইখন চহকী বজাৰ আছিল। মাছ-পাছলি, চাউল-হালি, বাকৈ বি লগে তাকে পোৱা গৈছিল ইয়াতেই। যোকানী-পোহাৰীবোৰ আজিকালিৰ দৰে মাথবঙাল নাছিল। জখ লাগে, আজি সৰু সৰু কেপাৰ-বাগিচাৰ পৰাও অসমীয়া মাজুহ বিক্ৰীৰিত হৈছে, অৱতে বহু সময়ত লিঞ্চৰ দোৰতেই। তেতিয়া বজা মাজুহে মাজ বেবেটিছিলেই। উজান বজাৰক কৈবত

সম্প্রদায়ৰ ভিৰোডা এচায়ে মাছৰ খেপাবটো একচেতীয়া কৰি লৈছিল। নিঠকৰা বাৰী-
ছুখনী বিলাকেও পৰত হাত নপতাকৈ মাছ বেচি পেট প্ৰবৰ্তাবলৈ সৰ্ব্ব্ব হৈছিল।
জে-বন্ধা চাহাবে কেতিয়াবা মাছৰ বজাৰত সোমাই মাছ কিনা দৃশ্য মই নিজ চকুৰে
দেখিছিলো। তেওঁ এজনী পোহাৰীৰ গুবিলৈ গৈ সোধে, “আইতা! মাছ চকলৰ দাম
কিমান?” পোহাৰীয়েও ডাঙৰীয়াক চিনি পায়। বেছি দামৰ কথা নকয়। বি কয় তাকে
দি ডাঙৰীয়া বজাৰ কৰি আহে। মাছৰ পোহাৰত যাতে সময়ে খাবিবা দুইভঙা উটি
অহা গহৰ মঙহ ভাগ কৰি বেচা হৈছিল—প্ৰতি ভাগত শিকিটো, বৰ বেচি আখলি
এটা। আজিকালি দুবৰী চিতল ভাগ্যবন্ত সকলেহে দেখিবলৈ পায়, খাবলৈকো নায়।
সাধাৰণ তবপৰ মানুহে আনকি বজাৰতো খাবিবা মাছকে চিতল বুলি কোৱা হয়।
তেতিয়াৰ মাছৰ বজাৰত আক এটা দৃশ্য দেখি ভাল লাগিছিল, গুৰু চুজনাৰ তিথিৰ দিনত
পোহাৰী বাইহঁতে পৰাণকৃত মাছ নেবেচে, কোনোবাই বেচিবলৈ আহিলেও হাতেৰে মাছ
নোছোৱে, কোনোতাক জীৱনীয়া কাবৈ বা মাগুৰ মাছ ধৰি দিবলৈ লগত এটা লিডিকাই লৈ
আহে। ষাচিয়ানী বিলাকৰ দৰে শাক-পাচলিও পোহাৰী বাইহঁতেই বেচিছিল। যোৰ
দেউতা আৰু সেইকালৰ অনেক ভ্ৰমলোকে নিভোঁ নিজে গৈ চাই-চিতি বজাৰ কৰি আনিছিল।
উজান বজাৰত এনেভাৱে বজাৰ কৰা মানুহৰ ভিতৰত দেউতা আৰু শশ পেঞ্চাবৰ
(৩শশধৰ চৌধুৰী, চিবন্তদাৰ) নাম আছিল। তেওঁলোকে ভালৰ ডাঙৰিনি দৰদাম
কৰি কিনি-কুটি আনি বাজ্জনীক সঁহাৰ কৰিছিল। মহো অলপ দিন আগলৈকে কিছু
পৰিমাণে এই বজাৰ কৰা অভ্যাসটো ৰাখিছিলোঁ। পিছে কোনো কোনো বতৰত টকলা
বজাৰলৈ গৈ হাতে মুখে উলটি আহিবলগীয়া হোৱাতকৈ দূৰ লংগে। তেতিয়া দেউতাৰ
আখলি-এটকাৰ বজাৰেই আমাৰ সৰু অৰথনৰ বাবে অংতি-ভাতি গৈছিল—সেই আখলি
টোতে মাছে-পাচলিয়ে, তামোলে-পানে দিনটোৰ বাপে লাগতিয়াল বস্তু সকলোখিনিহেই
আছিল। এতিয়াৰ দৰে তেতিয়া আমাৰ কচাৰে কটা মঙহ খোৱাৰ অভ্যাস নাছিল।
টকা এটাতে পঠা এটা যি সময়ত পোৱা গৈছিল সেই সময়ত কচাইৰ মঙহ খোৱা আৱশ্যকো
নাছিল। দ্বিতীয় মহাসমৰৰ আগে আগে কচাৰে বৰে বৰে বেচি বোৱা মঙহ অৱশ্যে
আমাৰ ঘৰত সোমাইছিল। তেতিয়া পঠাৰ মঙহৰ সেবে চ’জনা আৰু বাৰীৰ মঙহৰ সেবে
এক আখলি আছিল, তাকো কিনিবলৈ মানুহে এঙাইছিল। যোৰ এজনী ভনীৰ বিয়াৰ
ভোজৰ বাবে চাৰিটা ডাঙৰ খাতী কিনা হৈছিল একবিৰূপ হি। এয়া ১৯৬৬ চনৰ কথা।
আজি কালি কুৰি টকাত তিনি কিলো মঙহৰে পোৱা যায়। আজিৰ লৰা-চোৱালী
বিলাকে ভোগৰ মূৰ ঘেৰা নাই, ৰোগবহু মুখ দেখিছে।

মাছৰ নিচিনা শাক-পাচলিও আছিল নানা ভৰহৰ। পোহাৰখন ভৰি থাকে,
শিকি এটাৰেই এপাচি বস্তু কিনি আনিব পাৰি। আজিকালি আপত্তিকৈ কিছুমান শাক-
পাচলিৰ প্ৰাচুৰ্য্য বাঢ়িছে যদিও কেইবিধমান লাহে লাহে লোপ পাই নাইকিয়া হৈ আহিছে।
উদাহৰণ স্বৰূপে লকা শাক আৰু বাবৰি শাকৰ নামকে লব পাৰি। লাইপাকো গুৱাহাটীৰ
বজাৰত কমি আহিছে। চাপৰি ‘চাপৰি ভুলি যায় বাবৰি’ বুলি বিজ্ঞানৰ দ্বাৰাই এতিয়া

আমি সন্তুষ্ট হবলগীয়া অবস্থা হৈছে। হাঁহকনী আৰু বাবৰি শাক ভজাখনৰ জুতি জিভাই পাহৰিছে বুলিয়েই ক'ব পাৰি। সেই দিনত আলু আছিল দুবিধ খাচীয়া আলু আৰু বংপুৰীয়া আলু। খাচীয়া আলু ফহ ফহীয়া, পিটিকি ধাবলৈ ভাল, মিহি হৈ গলি যায়। সিজোৱা বংপুৰীয়া আলুৰ বাকলি কাকত পাতৰ দৰে একেধাৰ পাৰি, ভাতত দি ফামুৰি ধাবলৈ ভাল। পিছে এতিয়া বংপুৰীয়া, খাচীয়া আলুৰ সলনি ভাটৰ ফালৰ নানাবিধ আলুৰে বজাৰ ভৰি পৰিছে, কোনবিধ কি ধৰিবলৈকে টান। কোনো কোনো আলুত আকৌ চৰকাৰী সাৰৰ সোৱাদহে বেছিকৈ পোৱা যায়।

অসমীয়া মাহুৰৰ ম'হৰ খুটি আছিল যদিও তেতিয়া গুৱাহাটীত ছিলেটীয়া আৰু নেপালী গুৱালেই গাখীৰ যোগাইছিল। লাগ বুলিলেই কম দৰতে দৈ, মাখন, ঘিঁউ পোৱা গৈছিল। টেম্বাৰ মাখনৰ, গুড়ি গাখীৰৰ কোনো আৱশ্যক নহৈছিল। নগৰৰ বহুত মাহুহে ঘৰতে দুই-চাৰিজনী গাইগৰু পুহি গাখীৰৰ দিহা কৰি লৈছিল। গাখীৰত পানী মিহলোৱা নিয়ম তেতিয়াও আছিল কিন্তু এতিয়াৰ দৰে পানীত গাখীৰ মিহলাই বেচা নহৈছিল। এজন ৰাজহুৱা গৰখীয়া আছিল, নাম ঠাঠুৰাম; ৰাতিপুৱা ঠাঠুৰামে ঘৰে ঘৰে পদূলি মুখত ৰিঙিমাৰি গৰু-গাইবোৰ উলিয়াই লৈ যায়। দিনটো জম পথাৰত বা আন কোনো চৰণীয়া পথাৰত গৰুবোৰ মেলি দিয়ে। আবেলি গৰুবোৰ খেদি লৈ আহে এপাল গৰু, দুহুৰি আটেকুৰি গৰুৰ আৰু। দেখিলেই ভাল লাগে। এতিটো গৰু চাৰাৰ বাবে মাহে সিকি এটা দিব লাগে।

সেই দিনত চহৰত খৰিৰ সমস্তা নাছিল বুলিলেই হয়। উত্তৰে দি বৈ যোৱা বৰলুইতখনেই আছিল চহৰৰ ঘাই খৰি যোগনিয়াৰ। ওচৰে-পাছৰে থকা পৰ্বত-কেইটাও আছিল খৰিৰ ভঁৰাল। বেছি দূৰপৰা হাঁহুটি জোৰাই গাড়ীৰে বা ট্ৰাকেৰে খৰি আনিবলৈ কোনো আৱশ্যক নহৈছিল। বাৰিবা লুইতৰ বুকুত বৰ বৰ গছবোৰ টো খেলি খেলি উঠি আহিছিল। দুয়ো দাঁতিৰ লুইতপৰীয়া মাহুহবিলাকে সেই খৰি ধৰি অপৰিসীম আনন্দ লাভ কৰাৰ উপৰিও বছৰ দিনৰ বাবে নিজলৈ খৰি গোটাई ৰাখিছিল আৰু অতিৰিক্তখিনি বেচিও বাককৈয়ে লাভবান হৈছিল। নিতৌ আবেলি পানী-কলৰ পৰ্বতৰ ওপৰত বহি আমি লৰাবিলাকে লুইতত খৰি ধৰা দৃশ্য চাই চকু আৰু মনক তৃপ্তি দিবলৈ ভুবিধা পাইছিলোঁ। খৰি ধৰা মাহুহবিলাকে লুইতৰ এচও গতিৰ আগত দেখুওৱা সাহসত বিন্ময়াজিত হৈছিলোঁ।

১৯৫০ চনৰ (১৫ আগষ্ট) ৰৰ ভূঁইকঁপেই বোধকৰোঁ লুইতৰ পাৰত জমা হৈ থকা সকলোবোৰ খৰি উঠাই আনি শেষ কৰি দিলে। সেইবাৰ ইমান খৰি উঠি আহিছিল যে একো সময়ত লুইতৰ গেটেইখন বহল বুকু খৰিয়েই ঢাকি পেলোৱা যেন অনুমান হৈছিল। খৰিৰ লগতে মূল্যবান কাঠো অৱশ্যে উঠি আহিছিল। লুইতৰ পাৰত সেই খৰিৰ পৰ্বতৰ দৃশ্য চাবলগীয়া হৈছিল। গুৱাহাটীৰ মাহুহে দুই তিনি বছৰৰ খৰি সতীয়া হবতে কিনি গোটাই থব পাৰিছিল। সেই ভূঁইকঁপে খৰিৰ লগতে আঁৰি, বৰালী, কচ আদি বাকলি নোহোৱা মাছবোৰৰো সপিওন কৰিছিল। সেই কেইদিন বজাৰত মাছেই মাছ। কোনো

কোনোৰে কিবা অসুখ-বিসুখ হোৱাৰ ভয়ত সেই মাছ খোৱা নাছিল যদিও বহুতে আকৌ সেই স্বযোগ এৰি দিয়া নাছিল। সিকি এটাতে একোটা বৰ আৰি পোৱা হৈছিল। বৌ, চিত্তলবোৰক অৱশ্যে ভুইকৈপে বলে পৰা নাছিল। ইমানবোৰ মাছ একেলগে মৰিছিল যে আজি সেই দৃশ্য কল্পনা কৰিবলৈকো টান।

নৈৰ চাপৰিত জাওগছ আৰু ওচৰৰ পৰ্বত কেইখনতো আছিল বাঁহ-কাঠ, খৰি অপৰ্ণাশু; লাগ বুলিলে গোটাই আনিলেই হয়। আমাৰ ঘৰত থকা লঙৰা ল'ৰাবিলাকে হুপৰীয়া ওলাই গৈ গধূলি একোভাৰ খৰি লৈ উভতি আহে। কেবল খৰিয়েই নহয়, খৰিৰ লগতে আহে একোটা টোপোলা, ভাত কেবেলা, সৰু জাতৰ তিতা কেবেলা, লতি (পতলৰ দেশী জাত) আৰু লেটাঙটি, কেতিয়াবা কাঠ আলু। এইবোৰ বস্ত্ৰ হাবিৰ মাজত আপোনা-আপুনি হৈছিল; তাতে “মোক নে মোক নে” কৈ আছিল। মিকিৰণী বাইহঁতেও ঘৰে ঘৰে আহি খৰি যোগাইছিল। বুকুত একোটা কঁচুৱা, পিঠিত একোবোজা খৰি, সেই স্বাৱলম্বী অসমীয়া তিবোতাবিলাকৰ অফুৰন্ত কৰ্মশক্তি দেখি সঁচাকৈয়ে ভাল লাগিছিল। তিনি অনা বা চাৰি অনাত একোবোজা খৰি সকলোৱে সহজে কিনি লব পাৰিছিল। বজাৰলৈ গলে নেপালীৰ ঘৰত জমা কৰি থকা ডাঙৰ খৰিৰ খোজ আৰু তিনি চাৰি টকাতৈ সৰু গাড়ীৰ খৰিও পোৱা গৈছিল। সেইদিন গুৱাহাটীতে আজি মেকুৰীৰ দূৰত্বে মাৰ মাৰি লৈকে খৰি এডালৰ অভাৱ হৈছে।

দোলা লাগি

বজা-দিনত আৰু বুঢ়িছ অয়োজনৰ আগছোৱাত দোলা পাৰ্শ্বৰ ব্যৱহাৰ হৈছিল। বৰ্গদেৱ, কুঁৱৰী আইচু, ডা-ড'ৰীয়া আৰু সন্ধ্যাধিকাৰসকলে বেঙ্গলত উঠি অলৈ ওলৈ অহা-যোৱা কৰিছিল। তেতিয়াৰ দোলা-পাৰ্শ্ব আছিল এতিয়াৰ এবেছেদৰ বা তাতকৈ দামী মটৰকাৰৰ সমতুল্য সম্ভ্ৰান্ত বাহন। বজা-দিনত চাভীৰকৰা, খোঁৰাংকৰাৰ দৰে দোলাকাৰীয়া বকৰা আছিল দোলাৰ তৰাৱধায়ক। এখুৱ উল্লেগ নগৰ ঢুলীয়াজান নামটোত পাহৰা স্মৃতিৰ গোন্ধ পোৱা যায়—প্ৰথম আৰু বহুপুণ্ড ত্ৰিতা শুকান বৰখীয়া পুৰিনীৰ মাটিৰ গোন্ধৰ দৰে। আজিও কোনো কোনো পৰিয়ালৰ পৈত্ৰিক সম্পত্তিৰ সাকী স্বৰূপে কাকো কোলাত লবলৈ নেপাই এলাগী দোলাই বাৰীৰ চুকত গাভৰুালৰ পাতিত লেই লেই ছেই ছেই অৱস্থাত মৰণৰ দিন পৰি আছে।

জ্যোতিপ্ৰসাদৰ ‘জয়মতী’ বোলছবিত বাণমকৰ ব্যাতনায়া অভিনেতা ললিতমোহন চৌধুৰীয়ে লালুকদোলা বৰফুকনৰ কৃষিকাত দোলাত উঠি এটা উৰালি বোৱা যুগৰ দৃশ্য আকৰ্ষণীয়ভাৱে ৰূপ দিও কৰিছিল। যদিহে দেৱানে শুধু কলিকতা নগৰৰ বাজআলিত পাৰ্শ্বত ভ্ৰমণ কৰি মুঠি মুঠি পইচা বাটে বাটে সিচি অসমীয়া ভাষীয়াৰ আভিজাত্য প্ৰকাশ কৰিছিল। বুঢ়িছ অয়োজনৰ পাতনিতে হাকিম-সদৰাৱীন আদিয়ে দোলাত উঠি গৈহে নিজ কৰ্মস্থানত পোচৰ হুৰিছিল। বিয়াত বাক দোলাত আৰু কইনাক পাৰ্শ্বত তুলি নিহা হৈছিল। ঠায়ে ঠায়ে দবাই হাতীও ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সন্ধ্যাধিকাৰসকলে দোলাত চৰি শিচি ভজাবলৈ গৈছিল। দিন সৈ অহাৰ লগে লগে পুৰণি আভিজাত্যৰ বাহন দোলা-পাৰ্শ্ব

দিনো উকলিছে। ঘোঁরাগাড়ীৰ যুগো গ'ল। এতিয়া মটৰগাড়ীৰ যুগ চলিছে। দোলা-পাকীক নীঘলী পুখুৰী পাবত থকা সংগ্ৰহালয়ৰ আশ্রয় লগা হৈছে।

একেভাবেই টকোপাতেবে সজা পুৰণি জাপিকেইটাবো আয়ুস টুটি আহিছে। মই ল'ৰাকালত দেখিছিলো, আইসকলে বৰজাপিৰ আঁৰত আলি ওলাই ইযৰ সিঘৰ কৰিছিল। আজিকালি আইসকলক সাতোটি সেৱা জনাই বৰজাপিয়ে বিদায় ললে, মূৰৰ এহতীয়া ওৰণিখনো গ'ল, মিকল আছে তাৰো যাওঁ যাওঁ অৱস্থা। ছাতিৰ আগমন হোৱাৰ শিছৰপৰাই সৰুজাপিবো ব্যৱহাৰ হ্ৰাস পাই আহিছে। আনৰ কথা বাদেই, অসহযোগ আন্দোলনৰ সময়ত কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈকো ছাতি এৰি জাপি লৈ কাছাৰীলৈ অহাযোৱা কৰা দেখিছিলো। এতিয়া আক চহৰীয়া কোনেও জাপি নলয়, গাঁৱলীয়াই অৱশ্যে হালখন জুৰিবলৈ যাওঁতে এতিয়াও জাপিটো লৈ যায়, বোৱনী-বাবনীয়েও সৰুদৈৱা জাপি ব্যৱহাৰ কৰে। পিছে ছাতিয়ে জাপিৰ ঠাই একেবাৰে বেদখল কৰি লবলৈ আক বেছিদিন নাই হবলা। এতিয়া অৱশ্যে কাককাৰ্ধখচিত সৰু ফুলাম জাপিৰ ব্যৱহাৰ কিছু বাঢ়িছে। ছবিখনত জাপিৰ প্ৰাধান্ত দেখি কোনো কোনো বিজাতৰীয়া পিলিঙা মূৰ্খকে 'জয়মতী' বোলছনিক 'জাপিমতী' আখ্যা দি আত্মতৃপ্তি লাভ কৰা কথা আজিও আমাৰ মনত আছে। এইবোৰেই বাবীৰ ঘাঁহেৰে গোহালিৰ গৰুৰ বাহি নহা কথা। সেয়ে হলেও নিজকে অসমীয়া বুলি জাহিৰ কৰিবলৈ নাইবা ঘৰৰ ৰূপত্ৰী বৃদ্ধি কৰিবলৈ আমাৰ বহুতৰ ড্ৰিংকমত ফুলাম জাপি সেৱত ওলোমাই দিয়া নিয়ম হৈছে। বঙালী বিহুৰ কেইদিন আমাৰ মনত অসমীয়া জাতীয় সংস্কৃতিয়ে উক দিয়ে। সেই সময়ত বিহুৱা ডেকাইতৰ মূৰত ফুলাম গামোচা আৰু বিহুৱতী গাভৰুইতৰ মূৰত ফুলাম জাপিয়ে টিফিলঘিলাবলৈ সুবিধা পায়। বাহিৰৰপৰা কোনো অনা-অসমীয়া বিশিষ্ট অভ্যাগত আহিলে তেওঁলোকলৈকো ফুলাম গামোচা আৰু ফুলাম জাপিৰ উপঢৌকন আগবঢ়োৱা হয়। তেতিয়া আন কেইখন বজাৰত অনা-অসমীয়াৰ প্ৰাধান্ত থাকিলেও উজান বজাৰখন অসমীয়া বেপাৰী-পোহাৰীৰ হাতৰ মুঠিতে আছিল এতিয়াৰ দৰে দেহুৱালী 'চবজীৱালা' সেই দিনত নাছিল। অসমীয়া কমাৰ, কুমাৰ, ভেলী, মালী, নাপিত আদি আছিল। মুচিয়াৰ অৱশ্ৰে নাছিল। এওঁলোক আমাৰ ঘৰুৱা মাছৰ দৰে আছিল এতিয়া কিছু গুৱাহাটীৰ আলিবাটত সকলো ক্ষেত্ৰতে অনা-অসমীয়াইহে লোগ বটলিছে, জীয়াই থাকিও আমি মৰাৰ নিচিনা হৈছে। তেতিয়া অসমীয়া ভেলীয়ে ঘৰে ঘৰে ভেল বেচি ফুৰিছিল—এই ভেলীবোৰৰ বেছিভাগেই আছিল বামদিয়া, গুৱালকুছি আদি ঠাইৰ। ভেলীজনৰ ভেলৰ ভাৰখনত দুটা টিন, এটাত থাকে মিঠাভেল, আৰু আনটোত কেবাচিন ভেল। উঠনা গাৰীৰ দৰে ঘৰে ঘৰে ভেল বেচি যায়। কোন মাহত কেই পোৱা ভেল লয়, ঘৰৰ বেৰত এঙাৰেৰে আঁচ মাৰি থৈ যায়—বাবা মোকাকাই আলিধাবাৰ ঘৰত চিন দি থৈ যোৱাৰ নিচিনাকৈ। মাহটোৰ অন্তত বেৰখনত বিহান আঁচ থাকে সিয়ান পোৱা ভেল হিচাপত খৰি আঁচবোৰ মোকাকি পেলোৱা হয়। অবিভ্ৰাসৰ কোনো কথা হুঠে—ভেলীয়াৰো নঠপে, গিৰিহঁতেও নঠপে। এতিয়া আক গুৱাহাটীৰ আলিবাটত ভাৰত ভেল বেচা অসমীয়া ভেলী নাই। সেই ঠাই চকা লগোৱা দাড়ীত ভেলৰ

ধামা তুলি বেচি ফুৰা অনা-অসমীয়া ডেলীয়ে দখল কৰি লৈছে। আমি আজি ডাক্তৰ শোখনাগাৰ লাগে বুলি টেটুকানি চিকিৎসিছোঁ; কিন্তু ডেলৰ বেপাৰখন আমাৰ নিজৰ হাতত ৰাখিবলৈ কোনো চেষ্টাকে কৰা নাই। সৰিয়হৰ বেপাৰ তেতিয়া একচেটিয়াভাৱে গুৱালুছীয়া বেপাৰীৰ হাতত আছিল, এতিয়া সিও মাৰোৱাৰীৰ গৰাহত পৰিছে।

অসম বজাই হোল-দেৱালয়বিলাকৰ বাবে নিজৰ মাটি দান কৰি ভাগে ভাগে নানা শ্ৰেণীৰ জীৱিকাৰ মাছহৰ পুৰবানুক্ৰমিকভাৱে সংস্থাপনৰ দিহা কৰি দিছিল। কামাখ্যা আৰু উগ্ৰতাৰা দেৱালয়ৰ বাবে পূজা আদি উছৰত এই শ্ৰেণী মাটি ৰাই খাটি দিয়া মাছহ মই দেখা পাইছিলোঁ। উগ্ৰতাৰা দেৱালয়লৈ বছৰি পূজাৰ সময়ত চুলায়া আহিছিল, ধুওধনী আহিছিল, ওজাপালি আহিছিল—এইবোৰ দেৱালয়ৰ ৰজাদিনীয়া ৰায়ত। বৰ্তমান বেল-নগৰ মালীগাঁও কামাখ্যাৰ মালীবিলাকৰ নামেৰেই নামকৰণ কৰা হৈছিল—এতিয়া অৱন্তে নগৰৰ নামটোৰ বাহিৰে কোনো মালীৰে তাত এতিয়া নাই। কামাখ্যাৰ মালীবিলাক অৱন্তে আজিও গোসাঁনীৰ, যাত্ৰীৰ আৰু গুৱাহাটীৰ সৰস্বতী পূজাৰ মালী হৈয়েই আছে।

কামাখ্যাৰ নাপিত্তেই সেই সময়ৰ গুৱাহাটীৰো নাপিত আছিল। 'ছিলেটীয়া নাপিত আৰু দেউৱালী নাপিত জনচেৰেক আছিল যদিও অসমীয়া মাছহৰ ঘৰত অসমীয়া নাপিতৰেই প্ৰতিপত্তি আছিল। মই ল'ৰাকালত শুক নাপিতক পাইছিলোঁ, তাৰ আগতে পূৰ্ণ নাপিত আছিল। শুক নাপিত উজান বজাৰৰ বহু পৰিয়ালৰ ঘৰুৱা মাছহৰ নিচিনা হৈ পৰিছিল। বিয়া-বাৰু, সৰস্বতী পূজা আদিতো এওঁ বন্ধনশালাত ময়না মৰা আৰু হুঁচৰকী কামৰ ভাৰ লৈছিল। আমাৰ ঘৰলৈ শুক নাপিত সপ্তাহত দুবাৰকৈ কাম কৰিবলৈ আহিছিল যাহিলী বন্দোৱস্ত আঠ অনা। ডাঢ়ি খুৰোৱা কাম কৰাৰ উপৰিও আপোৰ' মাছহৰ দৰে চাহপানী এটোপা খুজি খাবই; কেতিয়াবা ভাতো খায়। 'নৰাপাং নাপিত: ধূৰ্ত্ত' শুক নাপিত্তো তাৰ ব্যতিক্ৰম নাছিল। কেতিয়াবা নিয়মিত দিনত নাহেই, কেতিয়াবা আকৌ বাৰ-এক বজাৰ পাছতহে আহে। দেউতাৰ বৰ ধং উঠে, শুকক দেখিহেই গালি পাৰিবলৈ ধৰে, কাম কৰিব নালাগে বুলি খেদি দিয়ে কিন্তু শুকৰ সেই গালি-শপনিৰ এটা কথাও কাণত নোসোৱায়। দেউতাই গালি পাৰি থকাৰ লগে লগেই গালখন খুজি জোঁৰকৰ্ম নিয়াবিকৈ সম্পন্ন কৰে আৰু চাহপানী এবাটি ৰাই গুচি যায় দেউতাৰ ধঙো মাৰ যায়, 'বজাৰতে লঘুক্ৰিয়া' হৈ পৰা দেখি আমাৰ হাঁহি উঠে। এইটো উজ্জখযোগ্য কথা যে দেউতা আৰু শুক নাপিতৰ কেইদিনমান মাথোন অগা পিছাকৈ যুটু হৈছিল।

কামাখ্যাৰ নামিত কেইঘৰমান পাছত উত্তৰ গুৱাহাটী ৰজাঘৰালৈ উঠি আহিছিল। ৰতিয়াৰ ওচৰৰ আৰামো গাঁৱতো নাপিতৰ নিবাস আছিল। তাৰে কান্দু, শৰং আমি হুই চাৰিজন নাপিত্তে এতিয়াও গুৱাহাটীত অসমীয়া নাপিতৰ অস্তিত্বৰ কথা সোঁৱৰাই দিয়ে। বৰদা নাপিত ঠিকাবাৰ হৈছে। কামৰূপ জিলাত নাপিতক বেজ বোলা হয় আৰু বেজক ওজা বোলা হয়। উজনিত আকৌ বেজ বানে ওজাহে, নাপিত নহয়। সি বি নহওক এতিয়া গুৱাহাটীত বেজ আৰু নাপিতৰ বংশধৰ বিলাকে নিজৰ বৃত্তি পৰিত্যাগ কৰি আন বিকৰ বাবেহে জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিবলৈ লৈছে। আন আন বৃত্তি লোপ পোৱাৰ দৰে

অসমীয়া নাপিত বৃত্তিৰো পৰালি পৰি আহিছে। বহুতে আকৌ বাটকুৱা, হাটকুৱা নাপিতৰ হতুৱাই কাম নকৰালে গা হুঠে। সেই কাৰণে ঠায়ে ঠায়ে পশ্চিমীয়া আহিত 'চেলুন' বা নাপিতৰ বেহা-কেজ একোটা গজি উঠিছে। অসমীয়া নাপিত গ'ল, দেছৱালী 'হাজাম' আৰু 'ঠাকুৰে' আমাৰ মুখৰ ভাত কাটি খাইছে নিজেও চহকী হৈছে, নিজৰ ৰাজ্যকো চহকী কৰিছে। আনকি, গাঁৱৰ হাটবোৰতো শাৰী শাৰীকৈ 'হাজাম' বহি ক্ষৌৰকৰ্ম কৰি নিজৰ পেট প্ৰবৰ্তন কৰাৰ উপৰিও শ শ টকা মনি-অৰ্ডাৰ কৰি নিজৰ ৰাজ্যলৈ পঠাই আছে। অসমীয়া নিবহুৱা ডেকাই সেই বোৰতে শৰণ লৈ জীৱন ধন্য কৰিছে। আমি যে ধোদৰ পচলা সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই, সেই কাৰণেহে অসম ৰজাই ধোদৰ আলি বন্ধোৱাই যাউতিমুগীয়াকৈ ধোদৰ স্মৃতি ৰাখি থৈ গৈছে। সবল হোৱা হলে, অসমীয়াৰ আজি বেহা-বেপাৰ চাকৰি আদিত পানীত ঠাঁহ নচৰা বিলাই নহলহেঁতেন। ভগনীয়া আৰু অনা-অসমীয়াবিলাক জাকে জাকে আহি বৰপীৰা পাৰি বহিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। সেই দিনত অসমত মগনীয়া আছিল, কিন্তু অসমীয়া মগনীয়া নাছিল, দুই-এটা থাকিলেও তাক ব্যতিক্ৰম বুলিব পাৰি। কংগ্ৰেছী আমোলত কিন্তু জাকে জাকে অসমীয়া মগনীয়াৰো সৃষ্টি হৈছে।

ফাকুৱা

মহাপুৰুষ শ্ৰীধৰদেৱৰ ৰূপাত অসমীয়া হিন্দু ৰাইজে ফাকুৱা বা দেউলকে ঘাই জাতীয় উৎসৱ হিচাপে পাইছিল। এসময়ত সজ্জাই নামঘৰে, নগৰে-গাঁৱে, অসমৰ সকলো ঠাইতে ফাকুৱা বা দেউল উচৰ জাকজমককৈ অহুষ্টি হৈছিল। আজি অৱশ্যে ইয়াৰ আগৰ কালিকা নাই। বৰপেটাৰ বাহিৰে আজি অসমৰ আন চহৰত আগৰ দৰে ফাকুৱাৰ সমাৰোহ দেখা পোৱা নাযায়। মই সৰুতে চহৰত থাকিয়েই কামৰূপৰ গাঁও অঞ্চলৰ দেউলৰ উখল-মাখলৰ কথা উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিলোঁ। চহৰত কামে-কাজে থকা কামৰূপীয়া মাহুৰবিলাকৰ পূজাত গা হুঠে যদিও ফাকুৱাত কোনে পায়? তেওঁলোক গাঁৱত ফাকুৱা চাবলৈ ঘৰলৈ ৰাবই বাব, এডুখৰি ন কানি-কাপোৰ লবই লব। বড়ালী পূজাই ফোবোৱা চহৰত আমিহে তেতিয়া দুৰ্গা পূজা উপলক্ষে নতুন কাপোৰ লৈ পথৰা ধুন যাৰিছিলোঁ। ১৯১৪ চনত মই মোমাইৰ ঘৰৰপৰা নলবাৰীৰ ওচৰত ৰণাকুছি গাঁৱলৈ হাতীত উঠি দেউল চাবলৈ গৈছিলো। 'ৰটাসুৰ বধ' ভাওনাও চাইছিলোঁ। খাতাবাৰীৰ দেউল বৰ ডাঙৰ দেউল। ওচৰে-পাজৰে থকা গাঁৱৰপৰা মাহুৰ ভাগি আহে। হতীৰ পিঠিত বহি ওৰে বাটে দেউল চাবলৈ যোৱা মাহুৰকে চাই গৈছিলো। কি যে ভাল লাগিছিল। ল'ৰাকালৰ সেই মধুৰ স্মৃতি আজিও মই পাহৰিব পৰা নাই। কামৰূপৰ কালাগ, কমাৰকুছি আদি আৰু কেবাখনো গাঁৱত এনে ডাঙৰ দেউল হৈছিল। ক্ৰমাৎ সেইবোৰ জ'ৰ পৰি আহিল। আইতাইডৰ উত্তৰ গুৱাহাটীৰ ৰজাহাটৰ মৌলগোবিন্দৰ ফাকুৱাও বহুবাৰ দেখিছোঁ। আজিও ই আগৰদৰে চলি আহিছে, পূৰ্বৰ পয়োভৰ অৱশ্যে বহু কমিছে, কমিবৰ কাৰণো নথকা নহয়। এই ফাকুৱা উপলক্ষে পতা ভাওনা, থিয়েটাৰ আৰু আইসকলৰ নাম ভনিবৰো যোৰ সৌভাগ্য হৈছিল।

পূজা সন্মুখিতৈ গিলা আহিছিল যদিও এসময়ত গুৱাহাটী নগৰতো ৰাজহুৱাভাৱে আৰু কোনো কোনো বিনিষ্ট ব্যক্তিৰ ঘৰত আকৰ্ষণীয় আৰু জাকজমকীয়া ফাকুৱা পথ

হৈছিল। উজান বজাৰৰ লতাশিল খেলমাটিৰ উত্তৰ অংশত স্থিতিশাল বৰদলৈ হাউলিঙ এনে এখন কাহুৰা হৈছিল। এই বৰদলৈ হাউলি বৰ্তমানে শ্ৰীনিবাসম মেধি, শ্ৰীচন্দ্ৰ বৰুৱা অভাৰ-চিৱাৰ, ৩যোগেন বৰুৱা উকিল, ৩ডাঃ হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা প্ৰভৃতিৰ দখলাধীন হৈছে। এই মাটিৰ পৰাকী আছিল ৩বীনকান্ত বৰদলৈৰ ককাক দেৱধৰ বৰদলৈ সৱামিন। সৱামিনে মোৰ-হাটৰ মাজুলীৰ আউনীআটী সত্ৰৰপৰা উঠি আহি গুৱাহাটীৰ এই ঠাইতে বিতাপি লাগিছিলহি। এওঁৰ পুতেক লক্ষীধৰ বৰদলৈ। লক্ষীধৰৰ দুই পুত্ৰ প্ৰতিমা সৰা ধনিকৰ ভিষধৰ বৰদলৈ আৰু অভিনেতা বীনকান্ত বৰদলৈ।

কাহুৰা সাধাৰণতে তিনিদিনীয়া বা পাঁচ দিনীয়াকৈ পালন কৰা হয়। কোনো কোনো সত্ৰত সাদিনীয়াকৈ পালন কৰাৰ কথাও শুনা যায়। প্ৰথম দিনা মেঘদাহ, ভৰপূজা বা গোসাঁই মৌলত উঠাৰ দিনা মহাপূজা আৰু গোসাঁই ফুকুৱাৰ দিনা 'হোলি'। গোসাঁয়ে গাত কাহু নোলোৱাৰ পূৰ্বে মাহুহে কাহু লোৱাৰ নিয়ম নাছিল। কাহুৱে বোলে চৰ্মৰোগ নিবাৰণ কৰে। গোসাঁই ফুকুৱাৰ দিনাহে কাহু খেলাৰ নিয়ম। শিছে আজিকালি সকলো ভাল নিয়ম চকুৰ আগতে অনিয়মতপৰিণত হৈ অহা দেখা পোৱা গৈছে। 'কাহুৰা'ৰ 'কাহু'টো নাইকিয়া হৈ 'উৰা' টোহে বাকী আছেগৈ।

পূজা

মোৰ ঘৰৰ দুৱাৰমুখতে হোৱা মই ল'ৰাকালিতে দেখা পৰ্বতীয়া গোসাঁইৰ দুৰ্গা-পূজাই এসময়ত গুৱাহাটীৰ আকৰ্ষণীয় পূজা আছিল। তাৰ কিছুদিন পিছত পান বজাৰত আৰু এখন ডাঙৰ পূজা দেখা পোৱা চকামকাকৈ মোৰ মনত পুৰ। আন সকলো কথা পাহৰিলেও টেলটেলকৈ চকু চেলাই দাঁত কামুৰি থকা ভৱনৰ অস্থৰটোলৈ হবহ মনত আছে ঠিক আজিকালি ফাটী বজাৰৰ বালিত পতা পূজাৰ বৃহৎ অস্থৰটোৰ দৰেই। এইখন পূজা আছিল কোনোবা ৰাজেন বাবুৰ-আজিকালিৰ পানবজাৰৰ ৰাণীবাৰীত। সেই পূজালৈ কলিকতীয়া নামজলা বঙলা ৰাজাভিনয় অনা হৈছিল। সেই যাত্ৰা চাবলৈ চাৰিওফালৰ বাইজ হিলহল ভাঙি গৈছিল। তাতেই হেনো কোনোবা এবাৰ অসমীয়া আৰু বঙালীৰ কাজিয়া এখন লাগে আৰু তাৰ ফলত সেই পূজাৰপৰা অসমীয়াবিলাক ফালৰি কাটি ওলাই আহি নিজাকৈ পূজা পাতিবলৈ লয়।

কামৰূপ—কামাখ্যাৰ দেশ। অসমতেই শক্তিপূজাৰ আৰম্ভণি হৈছিল বুলি ভাবিবৰ বল আছে। কিন্তু মাটিৰ প্ৰতিমা সাজি দুৰ্গাপূজা কৰা প্ৰথা হলে বৰদৈৰপৰা আমদানি হৈ আহিছিল। তাৰ চিনস্বৰূপে আমি ৰাজহুৱা দুৰ্গাপূজা হুৰুলি বাবোৱাৰী দুৰ্গাপূজা বোলা হওঁ। হবলা? উজান বজাৰৰ ৰাজহুৱা দুৰ্গাপূজাখন ফটিকবোডৰ ৰেলৰ আলিৰ কাষত নিজৰ মাটি ঘৰত নিগাজী হৈ বহিবৰ ডেৰকুৰি বছৰমানহে হৈছে। তাৰ আগতে এই পূজা ঠায়ে ঠায়ে লোকৰ মাটিত পতা হৈছিল। ৩সিদ্ধি পৰ্য্যৰ ঘৰৰ পূবে এতিয়া শ্ৰীনিবাসম মেধি থকা ঠাইত, বোৰপুখুৰীৰ পাৰৰ ৩নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈৰ মাটিত, নৈৰ পাতিৰ বজাৰঘৰ আৰু থিয়েটাৰ ফলৰ পশ্চিমে এতিয়া শ্ৰীপীতাম্বৰ হাজৰিকাৰ মাটিত ঘেৰীয়ে স্থিতিশালতে বহুবেকীয়া পূজাভাগ দৈছিল। পানবজাৰৰ সনাতন ধৰ্ম সত্যতো এখন বাবোৱাৰী পূজা হৈ আহিছে।

আজি অগপদিন আগলৈকে তাৰ চাৰিকাঠী সম্পূৰ্ণভাৱে বঙালীৰ হাতৰ মুঠিতে আছিল। এতিয়া অৱশ্যে সেইজনী দশভূজাই শাৰী সোলোকাই মেখেলা পিন্ধিবলৈ শিকিছে। সেই সময়ত পান বজাৰেই পূজাৰ কেন্দ্ৰ আছিল।

পানবজাৰৰ ৭কালিচৰণ সেনৰ দুৰ্গাপূজাৰ এটা বিশেষত্ব তাহানিৰূপৰা আজিলৈকে অব্যাহতভাৱে চলি আহিছে। আন সকলোবিলাক প্ৰতিমাত গণেশ আৰু লক্ষ্মী থাকে দেৱীৰ সোঁহাতে, কাৰ্ত্তিক আৰু সৰস্বতী থাকে দেৱীৰ বাঁওহাতে কিন্তু ৭কালিবাবুৰ প্ৰতিমাত ওলোটোটাে অৰ্থাৎ গণেশ আৰু লক্ষ্মীক স্থান দিয়া হয় দেৱীৰ বাঁওহাতে আৰু কাৰ্ত্তিক আৰু সৰস্বতী থাকে সোঁ-ফালে। তদুপৰি ৭কালিবাবুৰ অশ্বৰটোবোৰে কঁকালৰ তলৰ অংশ কটা ম'হটোৰ পেটেতে থাকে। অশ্বৰৰ আধাডোখৰ ম'হৰপৰা ওলায়েই বুকু কৰি থকা দেখা যায়। আন এটা উল্লেখযোগ্য কথা যে যি সময়ত গুৱাহাটীৰ বেছিভাগ পূজাত অসমীয়া ঢোলৰ মাত শুনিবলৈ টান হৈছিল, সেই সময়তে প্ৰতি বছৰে আমি চুনীবাবু আৰু কালিবাবুৰ পূজাত অসমীয়া বৰঢোলৰ গুমগুমনি শুনিবলৈ পাইছিলো।

মই স্কুল আৰু কলেজত পঢ়া দিনত আৰু এখন পূজাই সদৌ গুৱাহাটীবাসীকে আকৰ্ষণ কৰিছিল, মতলীয়া কৰিছিল। সেইখন আছিল চুনীবাবুৰ পূজা। অধ্যাপক চুনীলাল দেই অতি আন্তৰিকতাৰে বছৰি দুৰ্গাপূজা আৰু অন্নপূৰ্ণা পূজা পাতিছিল। কলিকতাৰ-পৰা স্কন্ধ বঙালী খনিকৰ আনি তেওঁ মনোৰমা প্ৰতিমা গঢ়াইছিল, সঁচা-সঁচি বহুমূলীয়া, কানি-কাপোৰ, সোণৰ আ-অলঙ্কাৰ পিন্ধাইছিল। মাটিৰ প্ৰতিমাখনে জীৱন্ত সোণৰ প্ৰতিমা হৈ দৰ্শকৰ চকু টাট মাৰি ধৰিছিল, চুনীবাবু দিনে-ৰাতি ভক্তিভাৱে তদ্ব্যয় হৈ পৰিছিল। অন্নপূৰ্ণা পূজাৰ বিদায় দৃষ্ট এটি মই নিজ চকুৰে দেখা পাইছিলোঁ। বিসৰ্জন দিবলৈ নিয়াৰ আগতে চুনীবাবুৱে 'মা' 'মা' বুলি ভক্তিৰ গীত গাই প্ৰতিমাৰ মুখতে মিষ্টান্ন কটিয়াই দি হুকু হুকু কৰি কান্দিছিল। সেই সময়ত মাটিৰ প্ৰতিমা যে দেৱীৰ আচল প্ৰতিমা নহয় সেই কথা সমূলি পাহৰি গৈছিল। আৰু এটা উল্লেখযোগ্য কথা যে চুনীবাবুৰ দুৰ্গাপূজা মহালয়াৰ দিনাৰ পৰাই আৰম্ভ হৈছিল আৰু সেইদিনা ধৰি নবমী পূজাৰ ৰাতিলৈকে নানা তৰহৰ গীতবাত, যাত্ৰা অভিনয় আদি হৈছিল। আন্তৰিকতাপূৰ্ণ বঙালী ভোজনৰ দৃষ্টয়ো চুনীবাবুলৈ আমাৰ ভক্তি ওপজাইছিল। চুনীবাবুৰ পূজাৰ কথাৰ লগতে একে ভাব-ভাৱান্তৰে পতা আৰু এখন দুৰ্গা পূজাৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি। সেই পূজা একেবাৰে কেইবছৰমান পাতিছিল পৌৰ-সভাসদ কবি শ্ৰীকীৰ্ত্তাকান্ত বিষয়াৰ পিতা ৭বৰদাকান্ত বিষয়াই। তেতিয়া পূজাৰ স্থলী আছিল হেমচন্দ্ৰ ৰোডৰ উত্তৰে শ্ৰীসত্যপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ হাউলিৰ সম্মুখত। সেই ঠাইতে এসময়ত কাব্য ভাৰতী ধৰ্মেশ্বৰী দেৱী বৰুৱানীৰ শহৰ ৰাধাকান্ত তহচিলদাৰেও বছৰি বৰ ধুমধামেৰে পূজা পতা বুলি মোৰ আইৰ মুখত শুনিছিলো।

বৰদা বিষয়াৰ দুৰ্গা পূজাতকৈও সৰস্বতী পূজাতহে মোটেই গুৱাহাটী নগৰৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছিল আতচ বাজী আৰু জাকজমকতাৰ কাৰণে। ধৰ্মপ্ৰাণ বৰদা বিষয়াই তেখেত জীৱনে দুৰ্গা পূজা, সৰস্বতী পূজা, গণেশ পূজা আদি বাৰটা বাহতে তেখেতী পূজা-পাৰ্বণ অহুষ্ঠিত কৰি ধৰ্ম ভাৱত বজি বহুতল হৈ আছিল। আতচ-বাজীৰ উপৰিও তেওঁৰ পূজাৰ আকৰ্ষণ

বিষয় আছিল কলিকতীয়া এতিয়া আৰু কায়কপীয়া বৰচোল। বৰ বৰ নৈবেদ্যৰ শৰাই; অলপ ফুলৰ মালা, চহু টাট মাৰি থকা পোঁসীনীৰ সাজপাৰ, আ-অলঙ্কাৰ আৰু ধূপ ধুনাৰ পোন্ধৰে বিষয়াৰ পূজা মণ্ডপ আয়োল-মোল হৈ আছিল। তেওঁ ডেকা কালত 'বিজয় লক্ষী অপেৰা পাৰ্টি' নামৰ থলুৱা ডেকাৰে এটা যাত্ৰাৰ দল গঠন কৰি কলিকতাৰ নামজলা যাত্ৰাৰ দলবোৰৰ নিচিনাকৈ ঠায়ে ঠায়ে নাট অভিনয় দেখুৱাই তৃপ্তি লভিছিল। বিষয়াই 'চাৰ্টাৰ বিদ্যানেৰে' সৰস্বতী এতিয়া পূজাৰ দিনা কলিকতাৰপৰা আনিয়েই বৰচোলৰ গুম-গুমনিৰে গুৱাহাটীৰ আলিবাট বজৰজনাই দিছিল।

গুৱাহাটী উজান বজাৰত আৰু এখন দৃষ্টি আকৰ্ষণমূলক পূজা হৈছিল উজীন বজাৰ নৈৰ পাৰত হেম গোসাঁইৰ শহুৰ কেশব বৰুৱা কেনী বৰুৱাৰ ঘৰত। কেনী বৰুৱাৰ মৃত্যুত সেই পূজা নোহোৱা হৈছিল যদিও এতিয়া তেওঁৰ ভায়েক 'এভভোকেট অব্ আসাম'ৰ সম্পাদক মথুৰামোহন বৰুৱাৰ পুত্ৰেশ্বৰ শ্ৰীশুভ বৰুৱা আৰু ডাঃ শ্ৰীতাপিনী বৰুৱাই সেই পূজা পাতিবলৈ লৈছে। তাৰ অলপ পূবে আন এখন পূজা হৈছিল প্ৰাণেশ্বৰ বাবুৰ ঘৰত। প্ৰাণেশ্বৰ বৰুৱা নাট্যকাৰ শ্ৰীমত্যপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ আজোককাক। সেই পূজা এতিয়াও চলি আছে।

পূজাৰ সময়ত গুৱাহাটীত বিয়েটাৰৰ সলনি যাত্ৰা পানৰহে বেছি প্ৰচলন আছিল, কেতিয়াবা অৱশ্যে দুই এখন বিয়েটাৰ দেখাও মোৰ মনত পৰে। বজা ঘৰৰ পূজাত মই 'পাৰ্শ্ব-পৰাজয়' অভিনয় দেখা পাইছিলোঁ। পূজা ঘৰৰ দুৱাৰ মুখত শাৰী শাৰী দোকান বহিছিল যদিও সকলোবোৰ দোকান বিজয়াৰ দিনা কাছাৰী ঘাঁটত ধূপ খাইছিল আৰু গধূলিলৈকে তাত এখন ডাঙৰ পূজাৰ মেলা বহিছিল। নগৰৰ সকলোবোৰ এতিয়া নাওৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰত ফুৰোৱা হৈছিল আৰু নিশা আঠ নয়ান বজাত দ পানীলৈ নি শুৱাই দিয়াৰ লগে লগে বিসৰ্জন শেষ হৈছিল। সন্ধিয়া নৈৰ বুকুত দেৱী বিসৰ্জন চাবলৈ হাজাৰ-বিজাৰ দৰ্শকৰ সমাবেশ হৈছিল। কিছুমানে আকৌ নিজাকৈ নাও কেৰেৰা কৰি অলঙ্ঘণ কৰাৰ উপৰিও পানীৰ মাজৰ পৰাই পাৰৰ দৃশ্যও চাইছিল, পানীৰ মাজৰ দৃশ্যও চাইছিল। বিজুলি বস্তিৰ কাক-কাৰ্য তেতিয়া নাছিল। পানীৰ মাজতে আতচ-বাজীও কৰা হৈছিল। দুইতৰ দাঁতিত আইসকল বহিবলৈ কাপোৰৰ মেৰ দি একোডোখৰ ঠাই আচুতীয়া কৰি দৈছিল। বাতি বেছি হৈ অহাৰ লগে লগে লৰা-ছোৱালীয়ে পুতলা, পেঁপা আৰু ডাঙৰে একোটোপোলা মিঠাই লৈ বৰলৈ উলটি আহিছিল। উছৰমুখৰ নগৰখন বৰ উকঠা হৈ পৰিছিল, যেন ছোৱালী ওলাই বোৱাৰ পিছৰ কইনাখৰীয়া বভাঙলীখনহে।

তিনি বিহু

সকতে মই কান্দি বিহু বা কঙালী বিহুৰ নিজৰ বৰৰ চোতালত ফুলপীৰ তলতে দেখা পাইছিলোঁ। লজ্জা ধনীৰাৰে সৰুকৈ এটা আকাশ-বন্তি সাজি দিছিল, তেতিয়া ওৰ কৰি এটা ফুলপীৰ পুলি কই দিছিল। আইতাহঁতে ঠাইবিনি যটিকাটি ধূপধুনা জলাই নৈবেদ্য সজাই দিছিল। আৰি ভাই-ভনী কেইটাই আৰু গুৰুৰ ল'ৰা-ছোৱালী বিলাকে বহি হাত

চাপৰি বজাই নাম ধৰিছিলোঁ।—“তুলসীৰ তলে যুগ পহ চৰে,

তাকে দেখি স্বামচক্রে খেজু-শব ধৰে।”

নামৰ অন্তত মাহ চাউলকেইটা ভগাই বটাই খাই কি যে তৃপ্তি পাইছিলোঁ। কৃষ্ণ চৌধাৰী, ভুবন বাবু, মহেশ্বৰ গোসাঁই আদিৰ ঘৰত বৰ ওখ ডাল বাঁহত গোটেই কাতি মাহটোৱে জলোৱা আকাশবস্তিৰে সততে দেখা পাইছিলোঁ। ধাৰ্মিক অসমীয়া জাতিৰ সেইবোৰ প্ৰাণৰ বস্তি আছিল। ভক্তিৰ ডেল-শলিতাবে সেইবোৰ বহু দূৰপৰা ট ট কৰি অগিছিল। আজি অৱশ্যে বিজুলী বস্তিয়ে আকাশবস্তিক নিশ্চিহ্ন কৰিছে। এপলো যুগত জ্ঞানৰ বুকুত শহা নাই, তুলসী তলতো শহা নাই।

দৰাচলতে কড়ালী বিহুত লখিমী আইৰ পূজা হয় গাঁৱতহে—ধানৰ খেতিত, উৰালৰ খাপনাত। সৰুতে মই আবেলি গুৱাহাটীৰ উপকণ্ঠ অঞ্চলত মাজে সময়ে চকামকাকৈ “সন্তোষীয়া সৰল চহাৰ, বিনন্দীয়া প্ৰাণৰ পথাৰ” দেখা পাইছিলোঁ। যদিও কৃষক-প্ৰাণৰ প্ৰকৃত পৰিচয় পোৱা নাছিলোঁ, কড়ালী বিহুৰ প্ৰকৃত তাৎপৰ্য উপলব্ধি কৰিব পৰা বয়সো ভেটিয়া মোৰ হোৱা নাছিল।

কৃষি আৰু ভোগৰ প্ৰাচুৰ্যই ভোগালী বিহুৰ মাধুৰ্য। আজি হুহুৰি বহুৰ, ডেৰ কুৰি বহুৰ আগলৈকে প্ৰতিজন অসমীয়াই এই মাধুৰ্যৰ আবাদ পাইছিল। পথাৰত ধান-মাহ, তিল-সৰিয়হ, বাধানত গৰু ম'হ, নৈ-বিলত মাছ-কাছ সকলো আছিল উঠেনদী। যাৰ নাছিল সিও থকাসকলৰ পৰা ভাগ পাইছিল, মাৰ বান্ধি সকলোৱে একেলগে বিহুত আনন্দ উপভোগ কৰিছিল। আজি আমি ভোগত বোগ মিহলাইছোঁ, আনন্দক নিৰানন্দৰ বৰপীৰ। পাৰি বহুৱাইছোঁ, গাইওটাৱা স্বভাৱে মৰম-ধৰমবোৰ দূৰলৈ ঠেলি পঠিয়াইছোঁ, নিজৰ শ্ৰম পৰিহাৰ কৰি লোকৰ শ্ৰমৰ ওপৰত বিহু পাতি চাৰি জাঁপ মাৰিছোঁ। ইও এক অদৃষ্টেই পৰিহাস। পুহৰ সংক্ৰান্তি বা দোমাহীৰ দিনাই ভোগালী বিহু তাৰ আগৰ দিনা উককা। বৰপেটা আদি কোনো কোনো অঞ্চলত আকৌ মাঘৰ এক তাৰিখেহে বিহু আৰু দোমাহীৰ দিনা উককা, এদিনৰ আগপিছ-বঙালী পঞ্জিকাত গোপ্বামীয়ে পূজা-পাৰ্বণ এদিন পাছত ধাৰ্য কৰাৰ নিচিনা কথা। উককাৰ হুধন হাত মেজী আৰু দলভাত। মেজী জলোৱা হয় বিহুৰ দিনা ব্ৰহ্ম যুহুৰ্তত কাউৰ কুকুৰ মাটিত নৌ পৰোভেই। সেই দিনত ঘাইকৈ লুইতৰ বালিতে মেজী জলোৱা হৈছিল। মেজীৰ কাষে কাষে একোটা সৰু জুপুৰী ঘৰ। তাতে ভোজ খোৱা, তাম খেলা, বাবেডচহুৰং-খেমালি কৰি বাতিটো উজাগৰে থকা হয়। এটা দলে মেজীৰ বাবে খৰি চুৰ কৰিবলৈ যায়। কেৱল খৰি হলেতো ডালেই খৰিৰ নামত চকোৱা-ভাতী, বাঁহ বা ছৰাৰ মুখৰ দলং, শালখুটা, মেজ মাচিয়া, নঙলাৰ ‘গেট’ আদিও আছে। লোকৰ বাৰীৰ কবি, খাজুৰী গছৰ ডাৰীৰ কলহ আদিও এই বিহুচোৰবোৰৰ হাতত লাগি আছে। বিহুৰ নামত, মেজীৰ নামত ই একপ্ৰকাৰ উজাগলি হাখোন। পানীৰ লগত বমদুতৰ শাস্তি হোৱাৰ নিচিনাকৈ এই বিহুচোৰবোৰৰ বাবে শাস্তিবদ্ধক পুলিচেও উজাগৰী নিশা ৰাপন কৰে।

আইইতে ঘৰে ঘৰে ল'ৰা-ছোৱালীক বিহুভোজ বাতি বাঢ়ি দিয়াৰ উপৰিও শেষবাৰ্ত্তিলৈ পিঠাৰ খোলাত অতিবাহিত কৰে। পিঠাচোৰেও খিড়িকীৰে কলহ, চকুত হাত ভৰালে তেওঁলোকে সঁহাৰি পায়, কিন্তু চোৰ খৰিব নোৱাৰে। চোৰৰ খিট-খিটনিও আইইতৰ চকুৰপৰা টোপনি পলায়। কোনো কোনো চোৰে আকৌ খিড়িকীৰে পিঠা খুজি খায়। বিহুৰে চোৰকো বঞ্চিত নকৰে। উকুকাৰ দিনা গুৱাহাটীৰ বজাৰবোৰ চাবলগীয়া হৈ পৰিছিল। শাক-পাচলিয়ে, বৰা চাউলে-গুড়ে-তিলে, আৰু কাঠ আলুৰে বজাৰ উপচি পৰে। ওচৰ কাষৰীয়া গাঁওবোৰৰ মিকিৰ, কচাৰী ৰাইজ মাছ কিনিবলৈ হিলদল ভাগি আহে। তেওঁলোকে ভাবে ভাবে মাছ বিশেষকৈ বৰালি মাছ ভোজি খাবলৈ কিনি লৈ যায়হি। সেই দিনা আকৌ মাছৰ বজাৰ লুইতৰ পাৰতহে বহে।

বঙালী বিহুৰেই তিনিওটা বিহুৰ ভিতৰত ৰাজৰাণী। এসময়ত অৰ্থাৎ আমাৰ ছাত্ৰ জীৱনত ৰাজৰাণীৰ নৃত্য গীত সন্মিলিত ঘাই অংশটোৱে শিক্ষিত সমাজত এলাগি হৈ আছিল। বিহু-নাচ, বিহু-নাম এইবোৰ ভাল মানুহৰ কাম বুলি ধৰা নহৈছিল। যি সময়ত পান পোৱাটোও দোষৰ কথা আছিল সেই সময়ত এনে নোহোৱা টোহে স্বাভাৱিক। আনকি মোৰ 'কল্যাণী' নাটখনি গুৱাহাটীত কেৱল গাভৰুইতে মঞ্চত তোলা দেখি ৰায়চৌধুৰী ডাঙৰীয়াই তেওঁৰ ডেকা অসমত "আৰ্টৰ গৰ্ভস্বাস্থ্য" বুলি মুখ ঘূৰাইছিল। এইটো অৱশ্যে তেওঁৰ মন্তব্য হলেও সেই কালৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰেহে প্ৰতিফলন মাখোন। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন হোৱাৰ আগে আগে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত অসমীয়া সাহিত্যই ওপৰ মহলা ঢুকি নোপোৱা পৰ্যন্ত আমাৰ শিক্ষিত সমাজতো বিহুনাম, বনঘোঁষা আদিৰ সম্যক মূল্যায়ন হোৱা নাছিল। বিশেষকৈ অসমৰ উজনি খণ্ডত বঙালী বিহুৰ আৰু হচৰিৰ পৰোভৱ বেছি, কামৰূপত 'ভঙেলি' নামৰ এটা বসন্ত উৎসৱ গাঁৱে গাঁৱে চলি আহিছে। সেয়ে হলেও আমি সৰুতে গুৱাহাটী নগৰত বঙালী বিহুৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকাৰ কথা একো জনা নাছিলো।

বঙালীৰ এটি অজ গৰু বিহু। গৰু-বিহুৰ দিনা গৰুবোৰক মাহ হালখি বঁহি দি লাও-বেঙেনা খুৱাই লুইতলৈ নি খুৱাই অনা হয়, গাত তেলকুৰ সানি দিয়া হয়। গৰখীয়া লৰাবিলাকে নাম পায়।

গৰুৰ গাত বঁহা তেল গাত সানিলে বোলে ধৰুকাৰু নহয়। বাৰ ঘৰত গৰু নাই সিও এনে তেল খুজি-মাগি আনি ল'ৰা-ছোৱালীৰ গাত বঁহি দিয়ে। গৰুৰে বঁহা তেল খুজি আনি আমাৰ পাতো সানি দিয়া হৈছিল। বাতি পোহালি ঘৰত আগ দিয়া হৈছিল। আজিকালি গুৱাহাটীত বিহুক আধুনিক ৰূপত সজাই পৰাই তোলা হৈছে। সৰস্বতী পূজা, বিশ্বকৰ্মা পূজা আদিৰ দৰে বহুবিধ বিহুতলীৰ সংখ্যা বাঢ়ি আহিছে। কিন্তু ঘাইশাক মৰলীয়া, কোনোখন বিহুতলীৰ কাৰ্যসূত্ৰীতে প্ৰকৃত গৰু-বিহুক অন্তৰ্ভুক্ত কৰা দেখা নাযায়। গৰু-বিহুৰ উপৰিও গৰুৰে ন-পৰাগছ লোৱাৰ নিচিনাকৈ ৰাহুহেও বিহুৱান লোৱা নিয়মটো আজিকৈও ভালদৰে প্ৰচলিত আছিল। চ'ত মাহটোৱেই আইসকলৰ গাতশালে জিৰণি পোহা নাছিল। যাকোৰ ঘঁইঘঁই, পৰকাৰ ঘঁইঘঁই শব্দ ঘৰে ঘৰে শুনা গৈছিল। বাৰী

দুখুনীয়েও কটনাকাটি এড়ুখৰি গায়োচা বৈ পৰিয়ালৰ মানুহক দিছিল, গোঁসাই-ভকতক দিছিল। এতিয়াৰ দৰে বজাবৰণৰা কিনি নি বিহুৱান দিয়া নিয়ম দেখা নগৈছিল। গুৱাহাটীত নামত হুচৰি আছিল সঁচা, কিন্তু আচল হুচৰি নহয়।

“বাহৰ আগ পকা পকা
আমাক লাগে টকা টকা।
বাহৰ আগ চিকিমিকি
আমাক দিব সিকি সিকি।”

এনে ধৰণৰ ধন বোটলা হুচৰিহে।

বিয়া-বাক

তেতিয়াৰ দিনৰ বিয়া-বাকবোৰো আজিকালিভকৈ বেলেগ আছিল অৱশ্যে মই দেখা পোৱা গুৱাহাটীৰ কথাকে কৈছোঁ, আন ঠাইৰ নহয়। এই বিয়ানোৰত কিছুমান লোকাচাৰ দেখা পাইছিলোঁ। বিবোৰ ক্ৰমাৎ নাইকিয়া হৈ আহিছে বা থাকিলেও ৰূপ সলনি হৈছে। বিয়াত কিছুমান ডাল নিয়ম আছিল, কিছুমান বেয়া নিয়মো আছিল। বেয়ানোৰক জু-সংকাৰ বুলি ক’ব পাৰি। উদাহৰণ স্বৰূপে কামৰূপৰ কোনো কোনো ঠাই কইনাৰ পা-ধন লোৱাৰ নিয়ম আছিল। দৰাই কইনাক কেইবা জুৰিও পা-ধন দিবলগীয়া হোৱাত (কিনি লবলগীয়া?) বহুত দুখীয়া দৰাই চকুৰে পৰিয়লৰ ফুল দেখিছিল আৰু বুঢ়া কাললৈকে বৰলা ভাত খাবলগীয়া হৈছিল। বঙ্গদেশৰ অমলগীয়া দৰা-পণৰ নিচিনা ইয়াক কইনা-পন বুলিও ক’ব পাৰি। এইদৰে ধন ভৰি বিয়া পাতি ‘হাড়গুটি’ কৰা দুৰ্ভগীয়া বহুতেই আনৰ ঘৰত ‘বন্ধা থকা’ কথা মই গাঁৱৰ মানুহৰ মুখত শুনিছিলোঁ। এই অমলগীয়া প্ৰথা এতিয়া উঠি যোৱাটো জ্বৰৰ কথা।

নোৱাই-ভোলনী বিয়া

ছোৱালী পুষ্পিতা হ’লে ধুমধামকৈ নোৱাই-ভোলনী বিয়া পতা দেখিছিলোঁ। ইয়ো এখন সৰু-সুৰা বিয়াৰ নিচিনাই। পূৰ্বতে বোধকৰোঁ ছোৱালী ডাঙৰ হল বুলি গাঁৱক বা বাইজক জনাই দিয়াটোৱেই এই বিয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল আৰু তাৰ পাছত দৰাঘৰীয়া মাছহে আহি সেই ঘৰত ‘ভাৰ-পাচি’ পেলাই, ছোৱালী পুজিবলৈ অহাৰ নিয়ম। তেতিয়া সৰু ছোৱালী বিয়া দিয়াৰ নিয়ম আছিল, বিশেষকৈ বাহুন-গোঁসাইৰ ছোৱালী পুষ্পিতা হোৱাৰ আগতে উলিয়াই দিব নোৱাৰিলে পোৱে পোৱে ডললৈ হোৱাৰ কথা। সেই কাৰণে বহুত ৰূপ ৰূপ ছোৱালীক যেনে ভেনে ভেনে প্ৰকাৰে বুঢ়া-ঠেৰা এজনৰ লগত হোৱাৰ ভৱিত বহুদৰাই যাক বাপেকে নিৰ্ভুতি লভিছিল আৰু পিছত ছোৱালী পুষ্পিতা হ’লে শান্তি বিয়া পাতি দৰা ঘৰলৈ পঠিয়াইছিল। বহু সময়ত এনে কুহুতে কলটো পকোৱা বিধৰ বিয়াৰ ভৱাৰহ পৰিণতি ঘটিছিল আৰু দৰাঘৰলৈ যাবলৈ নোঁপাঙতেই ফুলতে বাৰী হোৱা হুতাশিনীবোৰৰ দৃখে ফুলাই পাচিয়ে নথৰা হৈছিল। জ্বৰৰ বিষয় সৰুতে বিয়া বিয়া নিয়মটো এতিয়া প্ৰায় উঠি গৈছে। ধুমধামকৈ নোৱাই-ভোলনী-বিয়া পতা বিহুঘটোও আধা-

আধি উঠিছে, আধাআধি উঠা নাই। যি দিনত আৰ্থিক প্ৰাচুৰ্য আছিল সেই দিনৰ কথা বেলেগ; কিন্তু আজিৰ নিচিনা লাওলোটা লোকা সমাজ এখনত আৰি উৎসৱ আৰু ধৰচ যিমানে কৰাব পাৰে, সিমানে মজল নহয় আনো?

এসময়ত আমাৰ সমাজত পুৰুষৰ মাজত বহু বিবাহৰ বহুল প্ৰচলন আছিল। বজা-মহাবজা বৰ্গদেৱসকলে একোখন সুভক্ত জিকিলেও হয়হতীৰ উপৰিও সালহতা বাজুঁহৰী একোজনী উপঢৌকন স্বৰূপে পাইছিল। ডা-ডাঙৰীয়া সকলো আৰু আমাৰ উপৰি পুৰুষ অনেক বহু পত্নীৰ ওপৰত পতিত্ব কৰিছিল। যোৰ ককাদেউতা নাথুৰামৰ তিনি বৈধী আছিল। তিনি বৈধী বা চাৰি বৈধী এটা সাধাৰণ কথাই আছিল। শেঁক ভাগিন-জোঁৱাই দেবগাঁৱৰ শ্ৰীমান যোগেশ্বৰ হাজৰিকাৰ পৰিয়ালৰ উপৰি পুৰুষ জনৰ নাম আছিল বন হাজৰিকা। তেওঁ হেনো এঘাৰজনী বৈধীৰপৰা নিবানকৈজন পো-জীৰ মুখ দেখিছিল, আৰু এডুখৰি পুত্ৰখন বা একেৰি কন্তাবন্ত লাভ কৰিব পৰা হলে কলিকালৰ অন্ততম গুতৰাটু বজা হব পাৰিলেইহেতেন। এতিয়া আৰু আৰ্থিক অনাটনৰ দিনত, পৰিয়াল পৰিকল্পনাৰ মূণত বহু বিবাহৰ প্ৰৱণ চুঠে। এজনী বৈধীকে পোহপাল দিয়াটো সৰ্মন্তা হৈছে, ভঁৰোভায়ে মতাক পুহিবলগীয়া দিন আহিছে।

বিয়া সাধাৰণতে তিনি দিনীয়াকৈ পতা হৈছিল।—কোনো কোনোৱে পাঁচদিনীয়া বিয়াও পাতিছিল। কাচিংহে আজিকালিৰ দৰে পালমৰা হুদিনীয়া আৰু এদিনীয়া বিয়া হৈছিল। প্ৰথম দিনা জোৰণ বা থাক-মনি শিঙোৱা, দ্বিতীয় দিনা অধিবাস, তৃতীয় দিনা ন-পুৰুষৰ শৰাধ আৰু বিয়া। কামৰূপৰ কালে জোৰণক 'তেলহুতাৰ' দিয়া বোলা হয়। সেই সময়ত আছিল বিয়াখন সমাজখনৰে বিয়া, গাঁওখনৰে বিয়া। গাঁৱৰ বাইজ সকলোৰে লাগি-ভাগি বিয়াখন সম্পন্ন কৰি দিয়ে। গুৱাহাটীত তেনে সমাজ নংখাকিলেও ৬চৰ-চুবুৰীয়া অঞ্চলটোৰ সকলোৱে বিয়াত সহযোগ কৰা দেখা পাইছিলোঁ।

ভাষাপান

সপৰিয়ালে নিয়ন্ত্ৰণ জনাবলৈ হ'লে ঘৰে ঘৰে তামোল-পাণৰ শৰাই আগবঢ়োৱাৰ নিয়ম আছিল। সাধাৰণতে এজন মানুহে তামোল পাণৰ-ভাৰ কঢ়িয়াই নিছিল আৰু এজন বামুণে তালিকা চাই একালৰপৰা মানুহ মাতি গৈছিল এতিয়াৰ দৰে বিয়াবৰীয়া মাইকী মানুহে তামোল-পাণৰ সলনি একোখন চিটি দি মানুহ বত্ৰা নিয়ম প্ৰৱৰ্ত্তন হোৱা নাছিল। আজিকালি তামোল-পাণৰ ধৰচ কমিছে যদিও মাইকী মানুহৰ কটকৰ প্ৰমদানে জৰাল বঢ়াইছে। অসমীয়া সমাজত তামোল-পাণতকৈ মানী বস্তু নাই। বিয়াই বাকৰে তামোল-পাণ, নামে সৰাহে তামোল-পাণ, দণ্ডই অধিমৰাই তামোল-পাণ, গুৰুৰ আগত এশবাই তামোল-পাণ, ভকতৰ আগত এশবাই তামোল-পাণ, বাইজৰ মেলত এশবাই তামোল-পাণ, ভকতৰ মেলত এশবাই তামোল-পাণ, হুচবিৰ আগত এশবাই তামোল-পাণ হলে হাজাৰ টকাৰ যোনাখনো জোৰত তললৈ নাযে।

হোম

বিয়াত দৰাক হেঙাৰ থকা বা বাট আগচা এটা দৃশ্যৰ সাৰ্বজনিক নীতি বহুবিধ

আগবণৰা আমাৰ সমাজত প্ৰচলিত হৈ আহিছে। সেই সুন্দৰ নিয়মটো এতিয়া বহু ক্ষেত্ৰত এক আত্মিক আৰু ভয়াবহ নিয়মত পৰিণত হৈছে। বিয়াৰ দিনা বামুণৰ দৰা-কইনাক লক্ষ্মীনাৰায়ণ আৰু শূদিবৰ দৰা-কইনাক হৰ-গৌৰীৰ সমকক্ষ বুলি ধৰা হয়। সেই দিনা দৰাজনেই গাঁও খনৰ মাহুৰৰ ডিতৰত আটাইতকৈ সন্মানিত ব্যক্তি কিন্তু ৰাইজ দৰাতকৈও ডাঙৰ। সেই দৰাক কইনা ঘৰলৈ যাওঁতে বাট আগছোতে এখন গৰখীয়া-ভাবত নিয়া এশৰাই তামোল-পাণেৰে দৰাৰ হৈ ৰাইজলৈ মাননি আগবঢ়োৱা হৈছিল। আৰু তাকে হৰ্ষচিন্তে হৈ ধ্বনি দি গ্ৰহণ কৰি বাট আগচা ৰাইজো দৰাঘৰীয়া হৈ সদলবলে কল্লা ঘৰলৈ গৈছিল আৰু বিয়াখন নিয়াৰিকৈ সম্পন্ন হোৱাত সহযোগ কৰিছিল। এতিয়া আৰু সেই দিন নাই। গৰখীয়া-ভাবৰ নাম নোহোৱা হ'ল, তামোল-পাণৰ নাম নোহোৱা হ'ল। ৰাইজৰ মাৰ ভাগিল। বাট আগছা ডেকাইতক লাগে এশটকা, হাজাৰ টকা, নানা হুহুধিবলগীয়া প্ৰশ্ন সুধিও দৰাক ব্যতিব্যস্ত কৰি তোলা হয়। দৰদাম কৰোঁতে, কথা কটাকটি কৰোঁতে লগৰ সময়ো উকলি যায়, তত্পৰি দুই এখন কুকৰ্ণেৰে বগো নোহোৱাকৈ নাথাকে, দুই এঠাইত হত্যাৰাণ্ড হোৱাও শুনা যায়। ইফালে আকৌ টকাৰ লগতহে সম্পৰ্ক; কোনো সামাজিক শিষ্টাচাৰৰ কথা হুঠে, দৰাঘৰীয়াৰ লগত সহযোগ কৰি সমদলত কইনা ঘৰলৈ যোৱাৰ কথা হুঠে। এইদৰে মূলৰ কিছু মান ভাল নীতি নিয়মো ক্ৰমাৎ বেয়াৰ ফাললৈ ঢাল খোৱা আমি চকুৰ আগতে দেখা পাব লাগিছোঁ। মাতলিক কামত বাস্তব প্ৰয়োজন। সেই দিনত প্ৰত্যেকখন বিয়াতে এযোৰা ঢুলীয়া মতা হয়। ঢোলৰ লগত কালি থাকিবই। এই ঢুলীয়া কালীয়াৰ দল গাঁৱৰ পৰা অনা হৈছিল। লাহে লাহে এইবোৰ আমাৰ অনাদৰ অৱস্থাত লোপ পাই আহিছে। ঢুলীয়া দুই এযোৰা কোনো গাঁৱত থাকিলেও কালীয়াৰ সঁচাই নোহোৱা হ'ল বুলি ক'ব পাৰি।

ধুনীয়াকৈ আৰু চকুত লগাকৈ বেই এখন সাজি দৰা বা কইনাক নোঙৰা-ধুওৱা কৰা হৈছিল। মাজত চাৰিডাল কলপুলি পুতি তাৰ ওপৰত ৰঙা কাপোৰেৰে মেৰিয়াই দলৰ আৰ্হিত সজাই তাৰ ওপৰত এটা পিতলৰ কলচী দিয়া হৈছিল। দৰা-কইনাই গা-ঘোৱা এই ঠাইখনৰ চাৰিওফালে কলপুলি পুতি বেৰ দি তলখন কলৰ বখুৰাৰে ঢাকি দি তাত দৰা-কইনাক আৰু তেওঁলোকক ধুওৱা আয়তীসকলক ঘূৰিবলৈ দিহা লগাই দিয়া হৈছিল। দৰা-কইনাৰ অপায়-আশুয়া বিনাশৰ বাবে আৰু কু-মন্ত্ৰৰ হাত সাৰিবলৈ গা ধুওৱা ঠাইৰ তলত এটা ভোজনীত এটা হাঁহকণী, চাউল, পইচা আদি বস্তু পুতি ৰখা হৈছিল আৰু বিয়া হৈ যোৱাৰ পিছতহে সেই মলাচক খান্দি বাহিৰ কৰাৰ নিয়ম আছিল। আজিকালি এনেদৰে বেই সাজি গা ধুওৱা নিয়ম নাইকিয়া হৈ আহিছে। চাৰিডাল বা কেতিয়াবা এডাল কলপুলি পুতি তাত পীৰা এখন পাৰি গা ধুওৱা হয়—শিক্ষিত শিক্ষিতাসকলৰ কোনো কোনোৱে আকৌ তাকে বাৰ দি বাৰুকমৰ ডিতৰত নিজেই আন পৰ্ব সমাপ্ত কৰে। যিয়েটাবস্ত ধূলিৰাম চৰ্গাবৰ ভাওলৈ নাম কৰা ৮মীনকান্ত বৰদলৈ বেই সজাতো ওস্তাদ আছিল। ৮মানিক চৌধাৰীৰ ঘৰৰ এখন বিয়াত তেওঁ এখন সৰু মৰু বা কাঠৰ চাং সাজি তাৰ ওপৰত এখন ধুনীয়া বেই নিৰ্মাণ কৰিছিল। বেইৰ তলত কছপ, দিগ্‌গজ, মগৰ আদিও দিয়া হৈছিল। বৰদলৈৰ লগত লাচনি

পাচনি কৰি ময়ো তেওঁৰ সহকাৰী হৈছিলোঁ। বিয়াৰ বাটবৰষোৰো সময়ত বৰীন কাপজৰে আৰু তাৰ পিছত নাহৰ, কামিনীকাকন পাত আদি গছ পাতৰে ধুনীয়াকৈ সজোৱা হৈছিল। এখন বঙা কাপোৰত কপাহেৰে Wel Come বা স্বাগতম বুলি লেখা হৈছিল। খুটাবোৰ কঠালপাত মেৰিয়াই বাঁহবোৰ ঢাকি দিয়া হৈছিল। প্ৰথমতে মমবাতিৰ ডলা লেম, তাৰ পিছত গেছ লেম আৰু মেছোল লেমৰে আলোক সজ্জা কৰা হৈছিল। বহুতদিনৰ পিছতহে বিজুলী-চাকি ওলাইছে। গেছ লেমৰ যোগান ধৰিছিল 'দাস ভালুকদাৰ এজেকি'ৰ ছগি বা ৩৮ৰ্গানানথ বৰুৱাই (ধৰ্ম্মেশ্বৰী দেৱী বৰুৱানীৰ স্বামী)।

বিয়াৰ জলপান আছিল সাধাৰণতে দৈ, কোমল চাউল, বসগোজা, বৃন্দীয়া আৰু জিলাপী। চিৰা চুৰা বুলি ধৰা হৈছিল। ধনী মানুহে দুই এঘৰে লুচী-ভাজীও খুৱাইছিল। বিলনীয়াৰ বাবে বামুণ-গোসাঁইৰ লৰাবিলাকক আগবপৰা বৃদ্ধ কৰা হৈছিল। বেয়ে সেয়ে বিলাব নোৱাৰিছিল। তেতিয়াৰ সমাজখন নমো নমো পাৰিজাত আছিল।

সেই সময়ত আইসকল আবৃত আঁৰবেৰৰ ভিতৰতে আছিল, আঁজিকান্ধিৰ দৰে তেওঁলোকে স্বাধীন চিন্তাভাৱে বাহিৰ ভিতৰ কৰি ওলাই-সোমাই কুহুৰিছিল। মূৰত এহতীয়া ওৰণি আছিল। বৰজাপিৰ আঁৰ লৈহে তেওঁলোকে ইঘৰ সিঘৰলৈ অহা-যোৱা কৰিছিল। বিয়াতলৈ আইসকলক ঘোঁৰা গাড়ীৰে অনা-নিয়া কৰাৰ নিয়ম আছিল। বিয়া ঘৰৰপৰা ঘোঁৰা-গাড়ী পঠালেহে তেওঁলোক আহে, আকৌ বাতি গাড়ীৰে থৈ আহিব লাগে। এনেদৰে গাড়ীৰে তিবোতা কঢ়িওৱাৰ ভিতৰত মুখ্য ভাৱ আছিল তেতিয়াৰ চেমনীয়া শুক গোসাঁই (শ্ৰীকনকেশ্বৰ গোস্বামী)।

দৰাৰ বাহন আছিল দোলা, কইনাৰ পাকী। কামৰূপৰ একাংশত দোলাৰ সলনি হাতী ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। দুটা সময়লৈ বাটত ভেটাভেটি হলে দুয়োজন দৰাই সখি পতাৰ নিয়ম। বিয়াত নোওৱা-ধুওৱা সখি হলে সখন্দ কটকটীয়া হয়। দৰাৰ সখিয়েক ডাঠে, ডাঠেৰে ঘৈণীয়েক আঠে। তাৰে আঠেৰ বিয়োগত চকু পেলাব লাগে, অশোচ খাটিব লাগে।

বজাৰৰপৰা দুটকা তিনিটকা দি এখন চুৰিয়া বা শাৰী কিনি আনি তাকে এখন শৰাইত ভৰাই উপহাৰ স্বৰূপে ঢাকি-চুকি লৈ যোৱাৰ নিয়ম। আগে আগে ডাঙৰীয়া বাব, পাছে পাছে সেই শৰাই লৈ বাব এটা লিডিকাই। বাব ঘৰত তেনে কাম কৰা ল'ৰা নাই তেওঁ ৬৮বৰ কাৰোবাৰ ঘৰৰপৰা খাবলৈ হলেও এডুখৰি লিডিকাইৰ লগত বিয়া খাবলৈ বাব। লিডিকাই যোগাৰ কৰিব নোৱাৰিলে বিয়া ধোৱাও নচেল হয়। ডাঙৰীয়াৰ অস্থৰ বুলি বতৰা এটাৰে বিয়াৰ ঘৰলৈ যায়। ৩সত্যনাথ বৰা ডাঙৰীয়াই তেওঁৰ বৰপুতেক ৩অম্বিকা বৰাৰ লিৱাৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ চিঠিত উপহাৰ গ্ৰহণ কৰা নহ'ব বুলি স্পষ্টভাৱে লেখি দিয়াত বহুতে সকাহ পাইছিল আৰু তেতিয়াৰ পৰাই শুৱাহাটীত বিয়াত উপহাৰ দিবলগীয়া বাধ্যতামূলক নিয়মটো উঠি গৈছিল।

বিয়া ঘৰত আৰু এটা উল্লেখযোগ্য বিষয় আছিল চোৰোচ চোৰোচ হোকা বিলাপ। সেইটো আছিল হোকাৰ মূগ-ভৰপুৰীৰ মূগ। কুপাবৰৰ ধোঁৱা-খোৱা কথিতাই তাৰ সাকী। কানীয়াই বেনেকৈ কানীয়াৰ লগ বিচাৰে, বহাহীয়ে বেনেকৈ বহাহীক লগ বিচাৰে,

হোকাৰেও তেনেকৈ হোকাৰক ওচৰ চপাই আনে। হোকাৰ এহোপা দিবলৈ বাটকৰা লগৰীয়া নামাতিলেও ঘৰলৈ আহে। শুবঙৰীটো ডাঙৰীয়াৰ আভিজাত্যৰো চিন। ৮বাৰীকান্ত কাকতিক ভেঁৰৰ চ'ৰাঘৰৰ বাৰাণ্ডাত হেলনীয়া চকী এখনত বহি থকা দেখিছোঁ^১, তেতিয়াই কাষত এটা শুবঙৰীও দেখা পাইছিলো। বৰঠাকুৰে এক পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঞিকো এটা শুবঙৰীৰে দেখা পোৱা ছবিৰলৈ মনত পৰে। হোকাৰ আকৌ তেতিয়া জাত বিচাৰো আছিল। একেটা হোকাতে সকলোৱে নাখায়। সমাজবৰণৰ কাকো বাজ-কৰি দিবলগীয়া হলে সেয়েহে হোকাপানী বন্ধ কৰা বোলা হৈছিল। বিয়াঘৰত এটা হোকাৰ লগত পিছাই খোৱা হৈছিল, সেইটো বামুনীয়া হোকা, বামুণ-গোসাঁইৰ কাৰণে আছুতীয়াকৈ ৰখা হয়। এতিয়া বামুনীয়া হোকা, শূদ্ৰীয়া হোকা নোহোৱা হ'ল আৰু হোকাৰো খেলা খাই বিৰি-চিগাৰেটক সেই ঠাই এৰি দিয়া হৈছে। ধোৱা-খোৱাটো নোহোৱা হোৱাৰ দৰে বটাত থুৰিয়া তামোল সজাই দিয়া নিয়মো নাইকিয়া হৈ আহিছে।

বিয়াত মুখা ভূমিকা গ্ৰহণ কৰি আহিছে নামতীবিলাকে, আয়তীবিলাকে। বিয়াখন তিবোতাৰেই সামাজিক অজ্ঞান বুলি কলেও ভুল কৰা নহয়। বিয়াৰ দিন ওচৰ চাপি অহাৰ লগে লগে নামতী আইসকলৰ গা সাতখন আঠখন হয়। তেওঁলোকে বিয়া নাম ৰচনা কৰি আওৰাই বিয়াৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলায়। জোৰণ বাবিয়াৰ পাতনি মেলাৰ পৰা দৰা বা কইনা উলিয়াই দি বিয়াৰ মোখনি মৰালৈকে নামতীহঁতে জাউৰিয়ে জাউৰিয়ে বিয়া নাম গাই বভাৰ ভলত থলকনি তোলে। পানী তোলা, দৰাকইনা সজোৱা, অধিবাস, দৈয়নপানী তোলা, হোমৰ গুৰিত কইনা উলিয়াই দিয়া আদি বিভিন্ন বিয়াৰ কাৰ্যসূচীৰ লগত খাপ খুৱাই বভাৰকৰি নামতীহঁতে মুখে মুখে ৰচনা কৰা বিয়া নামবোৰ শুনি মনপ্ৰাণ প্ৰসক্ত হয়। পুৰণি চাম নামতী আই-সকলৰ মুখত আজিও এই নামবোৰ আছে, কিন্তু নতুন চাম আইদেউহঁতে কেইটামান ধৰাবন্ধা নাম আৰু যোৰা-নামহে জুৰিব জানে। যোৰা নামক কামৰূপৰ কালে খিছা-গীত বোলা হয়। যোৰা নাম আৰু খিছা-গীততো নামতীহঁতৰ কবি প্ৰতিভা, চুঙা চাই সোপা দিব পৰা উপস্থিত বুদ্ধিৰ চিনাকি পোৱা যায়। মই গুৱাহাটীত সৰুতে শুনা এনেবোৰ নাম ৮কুবনেশ্বৰী বৰানীৰ (সত্যনাথ বৰা ডাঙৰীয়াৰ পত্নী) 'বিয়া নাম'ৰ পুৰিত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। দৰা আহি কইনা ঘৰৰ বাটঘৰ পালে কইনাঘৰীয়া আইসকল স্তৰাঙড়ি তুলিবলৈ যায়। নৈ বা পুখুৰী পাৰত স্তৰাঙড়ি তোলা হয়। এজনী জুলাবুটী তুলি নচুৱাই স্তৰাগ তোলা হয়। স্তৰাগ তুলি অনাৰ পিছতে দৰাক কলপুলি ভলত আৱৰা হয়। এইখিনি সময় দৰাই বোন্ধাপৰ দি থাকিবলগীয়া হয়। ইয়াৰপৰাই দৰাক দেখুৱাই স্তৰাগ তোলা কথোৰ প্ৰচলন হৈছে। কোনো কোনো ঠাইত অৱশ্যে দৰা অহাৰ আগতে স্তৰাগ তোলা নিয়ম। ঠাই বিশেষে আচাৰৰ সামান্য লৰচৰ হোৱাটো ধৰিবলগীয়া নহয়।

এনে বহু নাম ইতিমধ্যে বিলুপ্ত হ'ল। পোটেই অসমৰে বিভিন্ন অঞ্চলত আৰু বিভিন্ন ঠাইত আইসকলৰ মুখে মুখে সঁচিবিত হৈ থকা বিয়া নামবোৰ ভাগে ভাগে সজাই পৰ্য্যট

উলিয়াব পাবিলে এখন স্ববৃহৎ মূল্যবান গ্রন্থ হ'ব। কিন্তু মেহ্ৰবীৰ ডিঙিত টিলিঙা পিছায় কোনে ?

মাজবাতি আৰু শেষবাতি কইনা হোমৰ ওৰিলৈ উলিয়াই দিয়া নামবোৰ হুদয়-বিদ্যাক। এই নাম গুনিলে কাঠ-বুহুহাৰো চকুপানীৰ নিজৰা বয়। মুখত চকুলোৰ বানপানীৰ ধল। নামগুণ গাই গাই কান্দি কাটি সকলোটি গৈ কইনাক মটৰত তুলি দিছিল। সেইখিনিতে এক অধ্যায় শেষ। সেই সময়তে মই শকুন্তলা নাটখনৰ তৰ্জমা শেষ কৰিছিলোঁ। কৰ্ম মুনিক চলচলীয়া চকুৰে শিশু শাৰ্দ্ধৰেধে কৈছিল—

ভগৱান, পালো ক্ষুদ্র জলাশয়।

শাস্ত্ৰ বিধিমতে—আত্মীয় স্বজন লগত আহিব পাৰে এইখিনিলাই। ইয়াতেই কই বত বক্তব্য বচন দিব লাগে বিদায় আমাক। (শকুন্তলা)।

তেতিয়াৰ জলাশয় আৰু সেট দিন মটৰ-গাড়ীৰ ওচৰলৈ। আমাৰ কইনাখবীয়া বয়সীয়াসকলে অহুৰূপভাৱে নানা উপদেশ দি কইনাক মটৰত তুলি দি দ্বিধায় দৌছিল। শকুন্তলা-বিদায় বা কইনা উলিয়াই দিয়া এনেবোৰ দৃশ্য বিমান কৰুণ, সিমান মধুৰ, সিমান মৰ্মস্পৰ্শী।

জন্ম-স্মৃতি

মোৰ চকুৰ আগতে মাহুহৰ জীয়া মৰাৰ লোকাচাৰ আৰু বীতি-নীতিবোৰৰ ভালমন্দ সালসলনি ঘটা দেখা পাইছোঁ। এইবোৰ ভাললৈ হৈছে নে বেয়ালৈ হৈছে সেই কথা মই ক'ব খোজা নাই। যি দেখা পাইছিলোঁ আৰু যি দেখা পাইছোঁ তাকেহে চমুকৈ ক'ব খুজিছোঁ। এইটো মন কৰিবলগীয়া কথা যে কেৱল হিন্দু সমাজত আৰু ঘাইকৈ অসমীয়া হিন্দু সমাজৰহে এনেকৈ সঘনে কলপ সলনি হোৱাটো দেখা গৈছে।

প্ৰথমতে জীয়াৰ কথা কৈছোঁ। ঘৰত শিশু উপজিলে ছদিনত গণোৱা আৰু লৰা হলে চুবুৰীয়াৰ ঘৰে ঘৰে মাছ বিলোৱা নিয়ম আছিল। মাহুৰ লগতে লোণৰ টোপোলা আৰু গাছ কচুও দিয়া হৈছিল। অশৌচ লগাৰ তৃতীয় দিনত পোৱাতীক জাল ধাবলৈ দিয়া হৈছিল। পিছত ভেলাইলতা, শুকলতী খাদিৰ আঙা খুউৱা হৈছিল। আজিকালি এইবোৰ বনৌষধিৰ পাচলি মাহুহে চিনিকে নোপোৱা হ'ল। মই লৰাকালত পোট মাছ বিলোৱাহে দেখা পাইছিলো, ডাঙৰ ৰৌ-চিতলৰ ডকাণ্ড দিয়া হৈছিল। আগতে লোণদান গোণদানৰ সমান বুলি কোৱা গুনিছিলো, আজিকালি সোণে মাছে দমন হৈছে। এতিয়া কেতিয়াবা খুউৱা মাছহে বিলোৱা হয়। আজিকালি চাহপানী আৰু বজুৰা মিঠাই কেবু বিহুটোৰে নিম্বৰ জন্মোৎসৱ পতাৰ নিয়ম হৈছে। আগেয়ে জন্মতিথি পতা হৈছিল নিম্বৰ জন্ম তিথিত। আজিকালি ইবোজী ডাবিখত জন্মদিন পতা হয় তাকো বোলা হয় 'বাৰ্ধ-দে' আৰু চাহাবী আহিৰে কেবু কাটি হাঁহি বিকিন্দালি কৰা হয়।

ভাঙনি ৰোৱৰৰ সোণ-ৰূপৰ মুখনি ওলাইছি—'ভাৰত জাতিবা তিবি মহাপুৰুষ'। মই কলেজত পঢ়া দিনলৈকে মহাপুৰুষ হুজুৰাৰ তিথি ভাৰ যাহত পতাটো বেধিছিলোঁ।

আনকি মই বৰপেটা হাইজুগত কাম কৰা সময়তো তাৰ সজ্ঞত তিনি কীৰ্তনৰ (গুৰুৰ তিথি) পয়োভৰহে দেখা পাইছিলোঁ, জন্মোৎসৱ পতাৰ হলে গম পোৱা নাছিলো। আজিকালি হলে তিথি তল পৰিছে, জন্মোৎসৱ ওপৰলৈ উঠিছে—অৱশ্যে শব্দৰ গুৰুৰ জন্মোৎসৱহে। চৰিত পুথিসমূহ গুৰুজনাৰ জন্মতিথি সম্পৰ্কত একমত নহয়। কাতিৰ অমাবস্তা, ফাগুনৰ পূৰ্ণিমা, আৰু আহিনৰ দশমী এই তিনিটা তিথিৰ উল্লেখ পোৱা যায় যদিও বৰ্তমানে আহিনৰ দশমীতহে জন্মোৎসৱ পতা দেখা গৈছে। মোৰ নিজা মন্তব্য নাই, যি দেখিছোঁ তাকেহে কৈছোঁ।

মাহুহ মৰিলেও আগেয়ে যিবোৰ নীতিনিয়ম আৰু লোকাচাৰ পালন কৰা হৈছিল আজিকালি সিয়ো সোলোক-টোলোক হৈছে আৰু সমাজৰ অস্থশাসন নোহোৱাৰ বাবে যাৰ যি ইচ্ছা তেনেভাৱে চলি দেখা গৈছে। ইয়াৰ ফল ভালো হৈছে, বেয়াও হৈছে। পূৰ্বতে দেখিছিলোঁ। বামুণ-গোসাঁইৰ-মৰা অশোচ আছিল এঘাৰ দিন আৰু শূদিৰৰ ত্ৰিছ দিন। এতিয়া ত্ৰিছ দিনৰ সলনি এঘাৰ দিন, তেৰ দিন আৰু ত্ৰিছ দিন হোৱা দেখা পাইছোঁ। বামুণৰ চাৰি দিনত চতুৰ্থী, আৰু এঘাৰ দিনত শ্ৰাদ্ধৰ নিয়ম আছিল আৰু এতিয়াও আছে। শূদিৰৰ তিনি দিনত তিলনী, দহ দিনত দহা, ত্ৰিছ দিনত স্পৰ্শভক্তি, একত্ৰিছ দিনত দান-উছৰ্গা, বত্ৰিছ দিনত সপিওন আৰু তেত্ৰিছ দিনত গিয়াতিৰ ভোজ হোৱা দেখা পাইছিলোঁ। এতিয়া বহু ক্ষেত্ৰত পিতৃপুৰুষক পিও নিদি হৰিৰ নামেৰেই বৈকুণ্ঠত ঠাই জোগাৰ কৰি দিয়া নিয়ম হৈছে। হওক। পিছে সমাজখন এৰাল নোহোৱা গৰুৰ দৰে চলিব নেলাগে। গুৱাহাটীৰ সমাজখন আগৰ পৰাই উদাৰ। স্থৰ বিষয় বামুণ-শূদিৰ ওখ-চাপৰ আদি ভেদভাববোৰ ইয়াত আন বহু ঠাইতকৈ কম।

আমাৰ সমাজত অনেকবোৰ 'নাপায় নাপায়' নিষেধাত্মক কথা পৰম্পৰা হিচাপে চলি আহিছে। অমুকটো কৰিব নাপায়, তমুকটো খাব নাপায়, অমুকৰ কথা শুনিব নাপায়, ভচুকৰ ঘূৰ চাব নাপায়। উৰহীগছৰ ওৰ বিচাৰিলে এই নাপায়বোৰৰ বহুতৰ অন্তৰালত একোটা সজ উদ্দেশ্য নিহিত হৈ থকা দেখা যায়, কিছুমান এসময়ত লাগতিয়াল হলেও বৰ্তমানে অচল আৰু কিছুমান একেবাৰে পানীৰ ওঁ টেঙাৰ নিচিনা হৈছে। আগেয়ে দেখিছিলোঁ। মাহুহ ৰবি দিবলৈ গলে গা মূৰ ধুই, পদূলিমুখতে হাত-ভৰি সেকি ঘৰৰ ভিতৰ সোমোৱাৰ নিয়ম আছিল। দিনৰ ভিতৰতে পোৱা শব্দ কৰি আহিলেও সন্ধিয়া সাজভোতা চাইহে ঘৰ সোমোৱাৰ নিয়ম। সেইমৰে ৰাতি এছোৱা বাকী থাকিলেও ৰাতি পুৱাবলৈ বাট চাবই লাগিব। মৰাশ বাটী কৰিব নেপায়। ৰাতিৰ ভিতৰতে আশানলৈ নি যি কোনো প্ৰকাৰে চিভাত ভুলিব লাগিবই। আজিকালিৰ দৰে মৰাশটো বাটে বাটে প্ৰদৰ্শন কৰি আশানলৈ নিয়া নহৈছিল। মৃতকৰ পৰিয়াল বা ৰাজহুৱা স্থবিধাৰ বাবে শটো বাহী কৰি ৰখাৰ কথা কোনেও নেভাবিছিল। ঘৰৰ ভিতৰত কাকো মৰিবলৈ দিয়া নহৈছিল। মৃত্যুৰ আগে আগে আৰু বহুত সময়ত শিছতো ৰোগীক বাহিৰলৈ নি ভুলসীৰ ভলভ গুৱাই মুকলি আকাশৰ ভলভ মৰিবলৈ দিহা কৰি দিয়া হৈছিল। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত মূৰ্খ ৰোগীক পেলাত টেঙা দিয়াৰ নিচিনাকৈ টনাটনি কৰি বাহিৰলৈ নিয়া নিৰ্মম কাৰ্য সম্বন্ধ-

যোগ্য নহয়। আজিকালি অল্পে এনে বহু পুৰণি নিয়ম আপোনা আপুনি নাইকিয়া হৈ গৈছে। আচাৰৰ লগত বিচাৰ থকাটো বাঞ্ছনীয়। এইটো ডাল কথা হৈছে যে আজিকালি মাহুৰ মৰিলে আগৰ দৰে ভয় লগা পৰিবেশ সৃষ্টি নহয়। মৰিশালিৰ ভূত প্ৰেতবোৰ আজিকালি আগৰ দৰে মাহুৰৰ মনত আতঙ্ক সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰা হৈছে।

মৰিশালি

মোৰ মনত পৰাত সেই সময়ত হিন্দুৰ দুখন মৰিশালি—এখন নৱগ্ৰহৰ নামনিও আৰু আনখন আছিল কামাখ্যাৰ নামনিও ডবলুৰ পশ্চিমপাৰে, লুইতৰ পাতিত। আজিকালি উজান বজাৰৰ পূজা ঘৰৰ কাষৰ বেল আলি পাৰ হলেই ভেতিয়া নৱগ্ৰহৰ কাষলৈকে হাবিহে পোৱা গৈছিল। নৱগ্ৰহ ঋশানখনো বিখ্যাত ইজিনীয়াৰ বলিনাৰায়ণ বৰাৰ পিতৃ দত্তনাৰায়ণ বৰাদেৱৰ দান। পূৰ্বতে এই ঋশানৰ মাটি কালি প্ৰায় ২৫ বিঘা আছিল। স্বৰ্গীয় নৰা ডাঙৰীয়াই ঋশান স্থাপনৰ উদ্দেশ্যে গুৱাহাটীৰ বাইজলৈ আগবঢ়াইছিল। দুখৰ বিষয় সেই পবিত্ৰ উদ্দেশ্যে দান কৰা মাটিখিনিও মাহুৰৰ ব্যাপক বেদখলত চাৰিওফালৰপৰা সঙ্কুচিত হৈ পৰিল।

এতিয়া য'ত হেদায়েংপুৰ আৰু নেহক ষ্টেডিয়াৰ (বং মহল) হৈছে আৰু পশ্চিমত গো-শালাৰ সমুখত মুছলমানসকলৰ গোৰস্তান আছিল, লীঘলীপুখীৰ পূব পাৰৰ এক খণ্ডৰ মাটিও বোধকৰে' এসময়ত গোৰস্তান আছিল, আজিও সি অব্যৱহৃত অৱস্থাতে ছন পৰি আছে। ইতিবৃত্ত নাকোনো।

ঐষ্টানসকলৰ কবৰখানা পূৰ্বতে আছিল পানবজাৰৰ ওভাৰ ব্ৰীজৰ ওচৰত, কলেজিয়েট হিন্দু ছাত্ৰাবাসৰ দক্ষিণে। ছাত্ৰাবাসত আজিকালি কামৰূপ জিলাৰ কুল ইলপেঞ্চৰ কাৰ্ণালয় পতা হৈছে আৰু পুৰণি কবৰখানাটোৰ চিন-মোকাম মাৰি সেই ঠাইত ইজিনীয়াসকলৰ কাৰ্ণালয় এটা থিয় হৈছে। এই কবৰখানাতে চীফ কমিছনাৰ জেনেৰেল জেনকিন্স চাহাবক কবৰ দিয়া বুলি শুনিছিলোঁ। এতিয়াৰ ঐষ্টান কবৰখানাটো আছে চেনিকুটা পত চিকিৎসা-লয়ৰ উত্তৰে।

হিন্দু-মুছলমান

সেই সময়ত অসমীয়া হিন্দু-মুছলমানৰ মাজত ভেদভাৱ নাছিল। মুছলিম লিঙ্গ সৃষ্টি হোৱাৰ পিছৰ পৰাহে পৰস্পৰৰ মাজত অবিদ্ৱা-অবি কেৰিয়া-কেৰিবোৰ বাঢ়িবলৈ ধৰে। গুৱাহাটীৰ পশ্চিমাঞ্চলত মাছখোৱা, লাখটকীয়া, কমাৰপটা আৰু পূৰ্বাঞ্চল উজান বজাৰৰ মৰিশাপটাত (বৰ্তমানে ইছলাম পটা) সবহীয়াকৈ মুছলমানবিলাকৰ বাসস্তান আছিল। হেদায়েংপুৰ, মৰিশালি জাদিৰ ভেতিয়া অস্তিত্বই নাছিল। ধৰ্মীয় কৰাৰ বাঢ়িৰে আন সামাজিক বিষয়ত হিন্দু-মুছলমানৰ অমিল নিচেইকৈ নাছিল। জাটীৰ কালে হোৱা হিন্দু-মুছলমানৰ সংঘৰ্ষৰ কথা 'সঞ্জীবনী,' 'হিন্দুৱাসী' 'বহুৱতী' আদি বঙলা বাতৰি কাকততহে পঢ়িবলৈ পাই মনবোৰ কেনেবা কেনেবা লাগিছিল। সাজপাৰতো বিশেষ তাৰতম্য নাছিল। মুছলমানবিলাকে হিন্দুৰ নিচিনাকৈ চুবুৰীকে পিন্ধিছিল। পৰস্পৰ যিনতৰে দুৰত কেজ হুঁপী আৰু লুঠী পিন্ধিছিল। আজিকালি হিন্দুৰেই পোছ নোহোৱা হল। বিয়া আৰু জাহাজ

সময়তো হিন্দু লবাই চুৰিয়া পিন্ধিবলৈ নজনা হৈছে। বিহু সৰস্বতী পূজা (পূজা অশংবাদ), নাট্যাভিনয় আদিত আমি হিন্দু-মুছলমান সকলো একেলগে মিলিজুলি আনন্দ উপভোগ কৰিছিলোঁ। মছজিদৰ ওচৰৰ আলিত সৰস্বতী পূজা সময়লৈ বাজনা আপোনা আপুনি বন্ধ হৈ গৈছিল কোনেও সকাষাই নিদিয়াকৈ। মুছলমানবিলাকেও চুবুৰীয়া হিন্দুবিলাকৰ মনত আঘাত পাব পৰা কোনো কাম কৰা শুনা নাছিলো। আজি কি হৈছে সকলোৰে দেখা পাইছে। মুঠতে এইটো ধুকপ যে বাজনীতিৰ বৰলীৰ টোপনোৰেহে আজি আমাৰ মাজত বিহুমেটেকা মেলিছে।

জোখ-মাখ ধন বিত

সেই সময়ত আজিকালিৰ দৰে তৰহে তৰহে কাকতৰ ধনৰ বহুল প্রচলন নাছিল বুলিলেই হয়। দহটকীয়া নোটৰ তলত কাকতৰ মুদ্রা নাছিল। টকা, আধলি, সিকি আদিত লডলভীয়া ৰূপ। টকাটোত ৬৪ পইচা, ১৬ অনা। মুদ্রাবোৰ আছিল পইচা, ডবল পইচা, এক আনি বা চৰতীয়া, দুআনী বা আদমহীয়া, সিকি বা মহা, আধলি আৰু টকা। পোন্ধৰ টকাত এক সোণৰ মোহৰ। বৃটিচ আমোলৰ আদিত কড়িৰো প্রচলন আছিল। কুৰি কড়ি বা একৰাত এপোন বা এক অনা হৈছিল। বন্ধ আছিল অপখাপ্ত; সেই কাৰণে কম ধনতে বেছি বন্ধ পোৱা হৈছিল। মোজাদাৰে গাঁৱৰপৰা জালৰ মোনাত টকা ভৰাই সেই টকা ভাৰীৰ কান্ধত তুলি দি জিলাৰ ধন-গেৰাজলৈ খাজনা শোধাইছিল। হাবিতলীয়া বাটেৰে টকাৰ ভাৰ আৰিছিল, তথাপি ক'তো চোৰ-ডকাইতে লুটি নিয়াৰ ভয় নাছিল। বাটে পথে দিন-ডকাইত নাছিল। বেছ নাছিল, ডাকঘৰেই আছিল ৰাজহুৱা টকা থোৱাৰ ঠাই। এনেদৰে পুতি থোৱা টকাৰ কলহত দেও-ভূত লগা বুলিও মাছুহে কোৱা শুনিছিলোঁ। বিহুগী কবিৰ দেউতাকে হেনো তেওঁৰ বোন্ধা গাঁৱৰ ঘৰৰ ভেটিত এইদৰে কেই কলহমান টকা পুতি থৈছিল। পিছে তেওঁ হঠাতে মৰাত ঘৰৰ গোটেই ভেটিটো খান্দি-কুৰিও বোলে সেই টকা পোৱা নগ'ল। এই নিচিনাকৈ বহুতৰে সাঁচতীয়া ধন মাটিৰ তলতে পানী উঠিছিল।

চোৰ-ডকাইত

সেই সময়ত অসমত চোৰ আছিল, ডকাইত নাছিল বুলিলেই হয়। সিদ্ধিখন্দা চোৰেই ডাঙৰ চোৰ আছিল। উজনিৰ গোলাই চোৰ, নামানিৰ বিৰহপতীয়া চোৰেই বৰ চোৰ হিচাপে নাম কৰিছিল। এই দুজন চোৰৰ চুৰ কৰা প্ৰণালী যাদুকৰৰ দৰে আছিল। তেওঁলোকৰ চুৰিবিছাৰ লগত মহন্তও আছিল হেনো। কোনোবাই এওঁলোকৰ চুৰ কৰাৰ কাহিনীবোৰ লেখি ৰখা হলে সাধু কথাৰ দৰে আকৰ্ষণীয় হলেই তেনে নিশ্চয়। ডকাইতি, নাৰীখৰণ, নবহত্যা আদি নানা তৰহৰ অপৰাধ সংক্ৰান্ত চাকল্যকৰ বাতৰিবোৰ সেই সময়ত 'সজীবনী' আৰু 'হিতবাদী' নামৰ দুখন কলিকতীয়া বাতৰিকাকতে আমাৰ দেশত বিলাইছিল। এই কাকত দুখনৰ কথা ডাবিলে আজিও আচৰিত হবৰ মন যায়। কৃষ্ণকান্ত ত্ৰিৱৰ সম্পাদিত 'সজীবনী', সা-দিনীয়া কাকতখন আকাৰত ইমান ডাঙৰ আছিল যে মেলি দিলে তাৰ ওপৰত একোজন মাছুহ দীঘল হৈ ওভ পাৰে। কাকত-খনৰ ভিতৰত যেন এখন সৰুহা বিহুৰাজ্য। তাতে থকাৰেই ধনৰ অৱস্থা অৱস্থাৰ অৱস্থা সেই কাকত আৰু আন কাকততীয়া

কাকতত কাটিংহে এচুকীয়া বাতৰি হিচাপে ঠাই পাইছিল। কলিকতীয়া দিন-ডকাইতৰ কাহিনীবোৰ পঢ়ি আমি তাৰ্থপ মানিছিলো আৰু তেতিয়া বন্ধনাও কবিতা পৰা নাছিলো যে আজি সেইবোৰৰ নিচিনা লোমহৰ্ষক ঘটনা আমাৰ ঘৰৰ কাষতে সংঘটিত হ'ব। অ'ত ত'ত চোৰৰ ঘিট-ঘিটনি অৱশ্যে আছিল আৰু লাপিলুপা কাণ্ড লৈয়েই বহু সময়ত চোৰে কেৰামতালি দেখুৱাইছিল। দুবাৰত দাং দি ৰাতিৰ ৰাতিটো ঘৰে ঘৰোৱাহে নাট্যাডিনৰ আদি চাবলৈ নিৰ্ভয় মনেৰে যাব পাৰিছিল। আজিকালিৰ দৰে মাহুহৰ স-সম্পত্তিৰ ওপৰত অনবৰত চোৰ-ডকাইতৰ শেন চকু নাছিল। জেপ-লুককাৰ নামো তেতিয়া শুনা নাছিলো। পেৰা-পেটাৰি ৰূপাৰ ব্যৱহাৰ আছিল। ধনী মাহুহে বৰ পেৰাত ভৰাই কাহী বাটি ৰাখিছিল আৰু ৰাতি সেই পেৰাৰ ওপৰত মাহুহ শুইছিল।

তেতিয়াৰ দিনত জেল-জীৱনো বৰ ভয়াবহ আছিল। মাহুহে জেলৰ বগা-ভাত খাবলৈ বৰ ভয় কৰিছিল আৰু জাত যোৱা কাম বুলি ভাবিছিল। আজিকালিৰ জেলবোৰ একোখন সত্ৰৰ নিচিনা হৈছে। তাৰ ভিতৰত ভোজ-ভাত, থিয়েটাৰ, চোৰাংবন্ধাৰ সকলোৰে ব্যৱস্থা আছে। আজিকালি বহুতে এই জেলৰ ভিতৰত দুই-এনিশা ফটাই ৰাজনৈতিক জীৱনৰ হাড় শুচি কবিলৈ ঢপলিয়াই থাকে। তেতিয়া কিন্তু জেলখানা আৰু যমপুৰী প্ৰায় একে নিচিনা আছিল।

হৰকৰা আৰু ডাকোৱাল

এতিয়াৰ ডাক-পিয়ন বা পোষ্টমেন, তেতিয়া আছিল এই পিয়নবিলাকেই হৰকৰা। হৰকৰাই ঘৰে ঘৰে চিঠি বিলাই ফুৰিছিল। আজিকালিৰ পিয়নৰ দৰে সেই হৰকৰাবিলাক প্ৰতিঘৰ মাহুহৰ চিনাকি আপোন মাহুহৰ দৰে আছিল। চিঠি এখন দলিয়াই বৈ যোৱাই তেওঁলোকৰ একমাত্ৰ কাম নাছিল। সেই কামত কোনো অনা-অসমীয়া হৰকৰ দেখা মোৰ মনত নপৰে। টেলিগ্ৰাফ পিয়নবোৰো তেওঁলোকৰ এলেকাৰ চিনাকি আপোন মাহুহ হৈ উঠিছিল।

আজিকালিৰ দৰে সেই সময়ত ৰেল, উৰাজাহাজ আৰু মটৰ বাছৰ পৰিবহনৰ সুবিধা নাছিল। ইঠাইবপৰা সিঠাইলৈ মাহুহে ডাক কঢ়িয়াই নিছিল। এই ডাক অনা-নিয়া কৰা জুহুকা পিন্ধা মাহুহবিলাকক ডাকোৱাল বোলা হৈছিল। ডাকোৱালবিলাকে হাবিতলীয়া বাটেৰে বাৰ্ণ্ডতে মহাবাগীৰ দোহাই দি গলে বাঘ-ভালুকেও বাট এৰি দিয়ে বুলি মাহুহে বিশ্বাস কৰিছিল। বেজবৰুৱাই এই ডাকোৱালৰ ছবি আঁকি থৈ গৈছে এনেদৰে—

“বই বোৱা ডাকোৱাল

খোজ কিয় কোৱাল”।

সেই দিনৰ কুসংস্কাৰ

সেই সময়ত জাৰাৰ ঘৰে-বাহিৰে সমাজখনত নানা প্ৰকাৰ কটকটীয়া সামাজিক নিয়ম প্ৰচলিত আছিল। সেইবোৰৰ বহুখিনিকে অন্ধবিশ্বাস বা কু-সংস্কাৰ বুলিব পাৰি। তলত কেইটামান উদাহৰণ দিলোঁ:—

(১) অকিচ-কাছাৰী কৰা সাজ-পাৰ অন্তৰ্গত সেইবোৰ সোলোকাই বৈ পা ধুই নতুন

সাজপাৰ শিক্ৰিহে ঘৰ সোমাব পাৰি। মোৰ মনত পৰা সময়ত এই নিয়ম শিথিল হৈছিল।

(২) ফটিকা, লাওপানী পূৰ্বৰপৰা থাকিলেও বুঢ়িচৰ আগমনত ইংৰাজী শিক্ষা প্ৰচলন হোৱাৰ লগে লগে চাহাবী অক্ষৰণত মদৰ প্ৰচলনো বাঢ়িছিল। সম্প্ৰতি দেশী চৰকাৰে আইনেৰে দেশৰ কোনো কোনো অঞ্চল 'গুৰু' কৰিছে যদিও নাৰ্মতহে কামত নহয়। আজিকালি চৰকাৰে মদ-নিবাৰণ আইন কৰি এখন ডেকোডাঙনা পাতিছে, কিন্তু এতিয়া ভালেমান চাহৰ দোকানত মদ চলিছে আৰু বহু ডেকা ল'ৰাই মদৰ নামত বিহপানী একোটোপা খাই কলিজা নষ্ট কৰিছে। যোৱা শতিকাৰ শেষ দশকত ৰজা দুৱাৰত থকা মোৰ এগৰাকী বুঢ়ী আয়ে দক্ষিণপাৰৰ টেলিগ্ৰাফ অফিচত কাম কৰি মাজ নিশা মদ খাই ঘৰ পাইছিলগৈ। বায়েকে তেওঁক ঘৰত দাং দি পুহমহীয়া জাৰত গোটেই ৰাতিটো বাহিৰতে ৰাখিলে। মনৰ দুখত তেওঁ পাছদিনা গুৱাহাটীলৈ আহি থুটান ধৰ্ম লৈ ঘৰৰ লগত সম্পৰ্ক ছেদ কৰে। আন এখন বিয়াৰ আমোদী সাধু এটা বিহগী কবিৰ মুখে শুনিছিলোঁ। বিয়াৰ দৰাঘৰ উজান বজাৰৰ নৈৰ দাঁতিত, কইনাৰ ঘৰ শিল পুখুৰীৰ পঞ্চৱতী আশ্ৰমৰ কাষত। দৰা সমদলে বিয়া কৰিবলৈ ওলাইছিল আগদিনা ৰাতি দহ বজাত, কইনা ঘৰ পাইছিলগৈ। পিছদিনা পুৱা দহ বজাত, তাকো আকৌ দৰাকে প্ৰমুখ্য কৰি সকলো ৰাজীকে কইনাঘৰীয়াই আৱিষ্কাৰ কৰি নিবলগীয়া হৈছিল আলিবাটৰ গড়খাৱৈৰপৰা। ইমানেই আছিল সেই দিনৰ মদৰ মহতালি।

(৩) হিন্দুৰ ঘৰত ৰামপাৰ বা কুকুৰা ভক্ষণ নিষিদ্ধ। শকত নৰিয়াত গা টঙাবলৈ "আপদে নিয়মং নাতি" বুলি ডাক বঙলাৰপৰা কুকুৰাৰ চুৰহা আনি খুওৱা হৈছিল। ডেকা ল'ৰাবিলাকে ঘৰত লুকাই-চুৰকৈ কুকুৰা কণী খাইছিল আৰু ৰান্ধনি ঘৰৰ সাত তাতিৰ বাহিৰত 'ষ্টোভ'ত ৰামপাৰ ৰান্ধি খাইছিল। আজিকালি এইটো দোষৰ কথা নহয়। আমাৰ বহুতৰ ঘৰে ঘৰে কুকুৰাৰ গঁৰাল হৈছে, কোনো কোনোৱে কুকুৰাৰ পাম পাতিও লাভৱান হৈছে। হিন্দুৰ কুকুৰা ভক্ষণৰ আতিশয্য দেখি মুছলমান বিলাকেও প্ৰমাদ গণিবলগীয়া হৈছে— এইবিধ সহজলভ্য বস্তু মহড়া হোৱাৰ বাবে।

(৪) বায়ুণৰ ছোৱালী পুষ্পিতা হোৱাৰ আগতে বুঢ়া-খেৰা এজনৰ লগত হলেও বিয়া দিব লাগিবই। নিদিলে জাত যায়। এই নিয়মৰ ফলত বহুতো ছোৱালী ফুলতে বাৰী হৈছিল। 'চুৰ কৰা মহা বিদ্যা যদিহে নপৰে ধৰা'—ব্যভিচাৰ বিদ্যাও চুৰ কৰা বিদ্যাৰেই অন্তৰ্গত। ধৰা পৰিলে ব্যভিচাৰীৰ কঠোৰ দণ্ড। 'হস্তীৰো পিচলে পাৰ, সজ্জনৰো বুৰে নাও' বুলি কোৱা হয় যদিও অলপ ভৰি পিচলিলেই বহুত নিৰপৰাধিনী বিধৱা ছোৱালীৰ হুখে ফুলাই পাচিয়ে নথৰা হৈছিল। খাই কাৰ্পলা ডালত উঠাৰ নিচিনাকৈ ঘাই অগৰীয়াবিলাক সমাজৰ শিৰত টিঘিলঘিলাই আছিল; কিন্তু বাৰী-দুখনীবিলাকে পাজাৰী বা মুছলমানৰ ঘৰত আশ্ৰয় লবলগীয়া হৈছিল। কেবাটাও এনে ককণ আৰু দুৰ্ভাগ্যজনক কাহিনীৰ পৰ পাওঁ।

(৫) আৰিৱৈ ছোৱালী আখলত সোমাব নোৱাৰে। মাক-বাপেকেও সিঁত্ৰৰ হাতে চাউল সিজোৱা খাব নাপায়। থালে জাত ৰায়, পৰাচিত হ'ব লাগে—কেইখেছ পৰাচিত

ক'ব নোৱাৰো। এনেবোৰ বাধা-নিষেধ আপোনা-আপুনি ভামানী হৈ গৈছে। এতিয়া আবিষ্কৃত ছোৱালীৰ কথাই নাই বহুতৰ ঘৰত নেপালী, খাছিয়ানী, দেছোৱালী আৰু বাবুচী ধানচাষা অবাধে চলিছে।

(৬) তেতিয়া তিব্বতাক কুৰি হলেই বুঢ়ী বুলি ধৰা হৈছিল, এতিয়া কুৰি বছৰত পাটগাভৰু হৈছে।

(৭) আমতীৰ কেইদিন বোলে বহুমতী বিধুতি হয়। সেই কেইদিন আমাৰ ঘৰত চুৰাহে চুৰা অৱস্থা। বিধৱা তিব্বতাই ভাতপানী বন্ধা বন্ধ নাখায়, দেৱদেৱীসকলৰ পূজা গৃহৰ দুৱাৰত কপাট লগাই ধোৱা হয়। আমতীৰ অন্ততহে সেই কপাট খোলা হয়। লেপ-তুলী, গৰম কাপোৰ আদি টোপোলাত বান্ধি আটালত তুলি ধোৱা হয় যাতে বহুমতী বা মাটিৰ স্পৰ্শক বহিত হয়। ষাঠ ভাঙিলে চক-হাড়ী পেলোৱাৰ উপৰিও কানি-কাপোৰ ডিয়াই-বুৰাই গুচি হোৱা হয়, নোৱৰাৰিনিত 'নমো নমো' বুলি তুলসীৰ পানী ছটিয়াই লয়। আজিকালি এনেবোৰ চুৰা একেবাৰে নাইকিয়া হোৱা নাই যদিও তাৰ আগৰ প্ৰকোপ ভালেখিনি কমিছে।

(৮) তিব্বত মাছৰে হেনো পুৰুষক বগা দাঁত দেখুৱাব নাপায়। ইয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল হয়তো তিব্বত পাতল হ'ব নালাগে, হাঁহি-খিকিমাৰি কৰিব নালাগে। কিন্তু দেখা গৈছিল যে তেতিয়া তিব্বতৰ বগা দাঁত জামু গছৰ ছালৰ বসেৰে বোলাই কলা কৰি পেলোৱা হৈছিল আৰু সেই উপায়েৰে পুৰুষে বগা দাঁত দেখা পোৱাৰ মুণা মৰা হৈছিল আৰু আলুলৈকে কলা দাঁত উলিয়াই ঢেকঢেককৈ হাঁহিলেও দোষৰ কথা বুলি ধৰা হৈছিল। যোৰ বুঢ়ী আইতায়ো জামু ছালিৰে বোলাই দাঁত ছপাৰি কলা কৰি লৈছিল।

(৯) প্ৰকৃতিৰ চেৰাশালিৰ দুৱাৰৰ ওপৰত বগবীজৰ খুচিৰখা হৈছিল, ভিতৰত এহুৰা তুঁহ জুই অনবৰত জলাই বন্ধা হৈছিল। এইবোৰ আছিল কুত-প্ৰেত নিবাৰণৰ উপায়। আজিকালি কুত-প্ৰেতবোৰ আগতকৈ টেঙৰ হোৱাত বগবীজৰ, তুঁহ জুয়ে কাম নচলা হৈছে।

এনে সকলোবোৰ পুৰণিকলীয়া নীতি-নিয়মেই যে একেবাৰে বেয়া আৰু এতিয়াৰবোৰ বৰ ভাল এনে কথা মই ক'ব খোজা নাই। আচাৰত থাকি বিচাৰত নথকাটোহে বেয়া কথা তদুপৰি সকলোৰে অভিযাত্রা বেয়া—ভালবো, বেয়াবো। আমাৰ কু-সংস্কাৰবোৰ যেনেকৈ কমি আহিছে, তেনেকৈ কিছুমান অধাচাৰো নতুনকৈ সমাজত সোমাইছে। ভালেই হওক বেয়াই হওক আগৰে এখন সমাজ আছিল। সমাজৰ মাহুহবোৰ একগোট আছিল। আজিকালি সেই সমাজখনৰ অকাটোহে আছে, সমাজৰ মাহুহবিলাক পাইপোটা পেটে ঠিৰাল হ'ল। আজি সমাজৰ ধৰণী যে লৰিছে এই কথা কোনেও অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰে। নগৰৰ কথা বাদেই, শহৰৰ প্ৰতি অসমৰ নামঘৰ কেন্দ্ৰিক গাঁৱৰ সমাজবোৰতো আজি যুনে ধৰিছে। কৰতা-ধৰকৰ ভোটে আজি কুত হৈ আগৰ সমাজ-ব্যৱস্থাৰ, আগৰ মিল-ঐতি, জাতীয় সংহতিক ধানধান কৰি পেলাইছে।

তৃতীয় খণ্ড : সংসাৰ পৰ্ব

মোৰ নিজৰ আৰু পৰিয়ালৰ কথা লেখিবলৈ ভাল নেলাগে তথাপি নিমিষিলৈ এই স্মৃতিলেখা অসমপূৰ্ণ হৈ বৰ। সেইকাৰণে নিতান্ত ব্যক্তিগত আৰু পৰিয়ালকেন্দ্ৰিক হলেও এই সংসাৰ-পৰ্ব অন্তৰ্ভুক্ত কৰিলগীয়া হ'ল। ইচ্ছা কৰিলে পাঠকে এই খণ্ড বাদ দিও এই পুথি পঢ়িব পাৰিব।

দেউতাৰ সংসাৰ

আদি পৰ্বতে কৈ অহা হৈছে যে মোৰ দেউতা বমাকান্ত হাজৰিকা আৰু আই নিকপমা হাজৰিকানী। ১২৪৬ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত প্ৰায় ৭২।৭৩ বছৰ বয়সত দেউতা গ'ল আৰু ১২৬৬ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত ৮১ বছৰ বয়সত মাতৃদেৱীয়েও একে বাটকে ললে। সেই সকলৰ স্বৰ্গগমনত মোৰ দুখ কৰিবলগীয়া একো নাছিল কিয়নো কলিকলীয়া মাহুহ, দুয়ো যথেষ্ট বয়স পালে বুলি ক'নই লাগিব। দেউতাৰ সংসাৰখন বৰ ডাঙৰ নাছিল, নিচেই সৰুও নাছিল। মোৰ মূৰত ভৰি দি এটা ল'ৰা উপজিছিল হেনো। পিছে তেওঁ পৃথিৱীৰ পোহৰ দেখাৰ লগে লগেই চকু মুদিলে। সেইকাৰণে তেওঁক লেখত নধৰোঁ। মোৰ পিছত উপজিছিল এজনী ভনী সাৰদাকুমাৰী, তেওঁ আজি নাই। তেওঁৰ পিছত শ্ৰীমতী কুম্ভকুমাৰী, তেওঁ মেধিয়নী হৈছে। তেওঁৰ পিছত এটি ভাই, মোৰ একমাত্ৰ ভাই প্ৰতুলক্ৰে। সিও অকালতে গ'ল। তাৰ পিছত দুজনী ভনী—শ্ৰীমতী শচীপ্ৰভা আৰু শ্ৰীমতী হীৰা প্ৰভা। এজনী গোলাঘাটৰ বৰুৱাৰ ঘৰত আৰু আনজনী চাৰিঙৰ হাজৰিকাৰ ঘৰত পৰিছে।

বৰজনী ভনী সাৰদাকুমাৰী পৰিছিল গুৱাহাটী কুমাৰপাৰাৰ বৰকাকতী পৰিয়ালৰ তৰণীকান্ত বৰকাকতীলৈ। তৰণীকান্ত আছিল মটৰ মেকানিক। বিয়াৰ দুবছৰ কি তিনি বছৰ পিছতে সেই ভনীজনীৰ অকালতে মৃত্যু হয় আৰু তাৰ কিছুদিন পিছতে গিৰিঘেকেও ইহসংসাৰ এৰি যায়। পুলি-পোখা একো নেথাকিল। গতিকে সেই আখ্যা সিমানতে শেষ।

ভাইটিৰ নাম আছিল প্ৰতুল। প্ৰতুল আৰু প্ৰতুল এই নাম দুটা কোণীৰ নাম নহয়—ডাঙৰ মোমাই শ্ৰীকান্তই ক'বাবাৰ পৰা আমদানি কৰি আনি আমাৰ নামত বহুৱাই দিছিল। প্ৰতুলৰ ঘৰত মতা নাম আছিল 'মহী'। সি চেমনীয়া অৱস্থাতে মৃত্যুৰ গৰাহত পৰিল আৰু যোক দেউতাৰ একমাত্ৰ পুত্ৰ কৰি থৈ গ'ল। আমি দুয়ো ককাই-ভাই পৰিয়ালৰ সকলোৰে আলাসৰ লাক আতোল-ভাল ভেতেলীৰ জোল আছিলোঁ।

প্ৰতুল-ভাইটি ভেতিয়া চেমনীয়া ল'ৰা, সেই সময়ত গুৱাহাটীত মেলেৰিয়া ৰোগে সংক্ৰামক ব্যাধিৰ নিচিনাকৈ ৰেখা দিছিল আৰু বৰে বৰে হুই এজনক টেটুত চেপা দি ধৰিছিল। প্ৰতুল ভাইটিও সেই মেলেৰিয়াৰে বলি হ'ল। ভেতিয়া গুৱাহাটীত নামজলা ডাক্তৰ আছিল দ্বাদশদিন আহমেদ। ভুবনেশ্বৰ বৰুৱাৰ আগৰ কালছোৱাত এইজন ডাক্তৰেই আছিল গুৱাহাটীৰ মাহুহৰ ধনুৰী আৰু বিপদৰ বন্ধু। বৰ পৰোপকাৰী।

ভেঁষ-অহঙ্কার নাই, টকাৰ থক নাই, 'ভিজিট' দুটকা বা চাৰিটকা চোলাৰ যোনাভ
জুজি যিলেই সন্তুষ্ট হয়। সদৰ হাস্পাতালৰ কাম শেষ কৰি এখন হাতবাগীত উঠি
নগৰত টলোঁটলোঁ কৰি ঘূৰি ফুৰে। তেওঁৰ পুতেক এসময়ৰ গুৱাহাটীৰ এজন প্ৰখ্যাত
ভবলাবাদক শ্ৰীমুক্তিৰুদ্দিন আহমেদ। মেলেবিন্নাৰ গৰাহৰপৰা মোৰ ভাইটিৰ জীৱন বন্ধা
কৰিবলৈ দিয়াৰ ডাক্তৰে কেবাটাও মেলেবিন্নাৰ বেজী দিছিল কিন্তু আন বহুতকৈ তেওঁৰ
বেজীয়ে জীউমান দিব পাৰিছিল যদিও ভাইটিক হলে যমৰ চিলনী-ধাপৰপৰা সৰুহাব
নোৱাৰিলে।

দ্বিতীয়জনী ভনী পৰিছিল ৰামদিয়াৰ বিখ্যাত মেধি-পৰিয়ালত। ৰামদিয়া সজ
বৰপেটা-সজ্জৰ এখন শাখা-সজ্জ। এই সজ্জখনৰ মেধিৰ বাপ এই পৰিয়ালৰ ঘৰতে আছে।
ডুকলি মেধিৰ চাৰি পুত্ৰ বথাক্ৰমে কালিৰাম, বলিৰাম, চেনিৰাম আৰু নীননাথ। চাৰিওজনে
স্বৰ্গগন্ত চেনিৰাম মেধিলৈকে মোৰ ভনী কুসুমকুমাৰীক দিছিলোঁ, কুসুমকুমাৰীৰ ঘৰত যতা
নাম 'প্ৰেম'। এই মেধিবংশৰ চাৰি ভাই-ককাইৰ বংশ-পৰিয়ালে এতিয়া ৰামদিয়াৰ মূলঘৰ
এৰি গুৱাহাটীত নিজা নিজা ঘৰ মাটি কৰি লৈছে। বৰজন কালিৰাম মেধি অসম বিখ্যাত।
অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ লগত সম্পৰ্ক ৰখা প্ৰতিজন অসমীয়াই এইজন একনিষ্ঠ সাহিত্যসৈন্যক
চিনি পায়। তেওঁ অসম সাহিত্য সভাৰ কেচুৱা কালতে তাৰ বৰপেটা অধিবেশনৰ সভাপতি
হৈছিল। দ্বিতীয়জন বলিৰাম মেধি মৃত্যুৰ সময়লৈকে মূল ৰামদিয়াৰ ঘৰত সজ্জৰ মেধিৰ
বিষয়বাব লৈ আছিল।

চেনিৰাম মেধি মোৰ ভনীজোঁৱাই। তেওঁ প্ৰথমতে সেই সময়ৰ কমিছনাৰ চাহাবৰ
অফিচৰ আমোলা আছিল, পিছত মৃত্যুৰ আগে আগে চিৰন্তাদাৰ হৈছিল। কৰ্মজীৱনৰ
সমাপ্তি নৌহওঁতেই তেওঁৰ অকাল মৃত্যু হোৱাত ভনী কুসুমকুমাৰী বিধবা হয়। চেনিৰাম
মাহুৰজন চুটিচাপৰ, অনাডম্বৰ আৰু এক কথাৰ মাহুৰ আছিল। ভায়েক দীন মেধিৰ লগত
শান্তিপূৰৰ মূল ৰাজআলিৰ কাষতে ঘৰ সাজি থাকিবলৈ লৈছিল। দ্বিতীয় মহাসময়ৰ
সময়তে তেওঁকে আমাৰ গুৱাহাটীৰ ঘৰখন গটাই মই সপৰিয়ালে মোৰ কৰ্মক্ষেত্ৰ বৰপেটাত
আছিলোঁগৈ। সেই ঘৰতে এমাডিমা লৰাছোৱালীৰে এখন ডাঙৰ সংসাৰ এৰি তেওঁ
সংসাৰৰপৰা নাম কাটিবলগীয়াত পৰে। পৰিয়ালটোৰ ভাৰ ঘাইকৈ আমাৰ ওপৰতে পৰে।
মুখৰ কথা এই পৰিয়ালটোৰ আটাই-কেউটা লৰাছোৱালীয়ে বৰ্তমানে খুটি ধাব পৰা
হৈছে।

মোৰ মাজুভনী শ্ৰীমতী শচীপ্ৰভা গোলাঘাটৰ দাসৰাম মৌজাধাৰৰ পুতেক হৰিন্দ্ৰ
বৰুৱালৈ পৰিছিল। দাসৰাম বৰুৱা এজন খ্যাতিৰস্ব পুৰণিকলীয়া মৌজাধাৰ আছিল।
তেওঁ অজস্ৰ ডু-সম্পত্তি এৰি থৈ গৈছিল যদিও দুৰ্ভাগ্যবশতঃ সেই সকলোবোৰ বিনষ্ট হ'ল।
দুখৰ বিষয় এইজনী ভনীয়েও বিধবা ভাত খাবলগীয়া হৈছে। তিনিওজনী ভনীৰ ভিতৰত
সৰুজনী শ্ৰীমতী হীৰা প্ৰভাই (অৰুণ) বুদ্ধিমতী, চালাকচক্ৰ আৰু ঘৰখৰা বিধব; মাজুভনী
শচীপ্ৰভা (মইনী) বেছি ভোৱা। হীৰা প্ৰভা পৰিছে চাৰিও হাজৰিকা পৰিয়ালৰ শ্ৰীমীনাকান্ত
হাজৰিকালৈ। মীনাকান্তৰ এজন ককায়েক পীতাম্বৰ হাজৰিকা শিৱনাগৰৰ এজন প্ৰসিদ্ধ

নাগৰিক আৰু নামজলা এডভোকেট, আছিল। মীনাকান্ত বেৰিহোৱাইটৰ, ডাক্তৰ, পোটেই জীৱনটো বৰজানৰ কয়লা খনিৰ ডাক্তৰি কৰি নগাবিলাকৰ লগতে কটালে। কয়লা খনিত বডাচাকি জলাত তেওঁ কামৰপৰা অবসৰ লবলগীয়া হৈছিল যদিও নগাপৰ্বতৰ মাত্ৰা এবিধ নোৱাৰি আজিও তেওঁ নাগিনীমৰাতে ডাক্তৰী ব্যৱসায় চলাই আছে। নগাই তেওঁক ভাল পায়, তেওঁৰো নগাক ভাল পায়। তেওঁ নগা অঞ্চলত থকাৰ বাবেই ময়ো ভাল মাজে সময়ে প্ৰবাস খাটি দুই-চাৰিটা নগা কবিতা লেখিছিলোঁ। এই সৰু ভনীজনীৰ পৰিয়াল থাকে শিৱসাগৰৰ ফুকন নগৰত। গঙ্গাগোবিন্দ ফুকনৰ বাৰীতেই এই ফুকন নগৰৰ জন্ম হৈছে।

সাহিত্য ক্ষেত্ৰত তিনিজনী ভাগিনীয়ে খোজ পেলোৱা দেখা গৈছে। সৰু ভনীৰ সৰু ছোৱালী কুমাৰী শ্ৰীকবী ছাৰিকাই সৰুৰেপৰা কবিতা লিখি আশাৰ সহাৰি দিছে। ইতিমধ্যে মিঠা কবিতা ৰচনা কৰি কবীয়ে আমাৰ জিভাত সোৱাদ লগাইছে। হাতৰ পৰা কাপ নেৰিলে সময়ত তেওঁ স্নগন্ধি ফুলেৰে কবিতাকানন ওপচাই পেলাব পাৰিব বুলি আশা কৰিছোঁ। কবীৰ বায়েক শ্ৰীনিৰ্মালী আইটীয়ে ৰস-ৰচনাৰ প্ৰবন্ধ লিখি বাতৰিকাকতৰ পিঠিও কুকংকাৰাং কৰি আছে। বৰ ভনীৰ সৰু ছোৱালী শ্ৰীমতী অল্লুকা ৰাজখোৱায়ো গল্প আৰু ধনচৰেক একাধিক লিখি অনাৰ্ভাৰত আদৰ পাইছে। এওঁ তিনিচুকিয়াৰ বিশিষ্ট নাগৰিক শ্ৰীজগৎ ৰাজখোৱাৰ বৰবোৱাৰী হৈছে। নাতিনী শ্ৰীমতী নীলাক্ষীয়ে (নেপোলিয়নৰ* ভনীয়েক কমল) 'ইন্দিৰা প্ৰিয়দৰ্শিনী' নামৰ এখন দুখন জীৱনী-পুথি ছপাই উলিয়াইছে।

মোৰ সংসাৰ

মোৰ সংসাৰ নিচেই চমু। পত্নী আৰু কন্যা একেজনী। ছোৱালীজনীক এঘৰলৈ উলিয়াই দিছোঁ। নেইকাৰণে মোৰ গাত বিশেষ লেঠাপেঠা নাই। যিকোনো মূহূৰ্ত্ততে ফুকং কৰি উৰা মাৰিব পাৰোঁ। মোৰ বিয়া অলপ বেছি বয়সত কৈছিল। ইয়াৰ কাৰণ অৱশ্যে নথকা নহয়। দেউতাই লৰা উপাৰ্জনশীল নোহোৱালৈকে বিয়াৰ পক্ষপাতী নাছিল আৰু সেই বাবে মই চাকৰীত খিতাপি লাগিব নোৱাৰালৈ তেওঁ মোৰ বিয়াৰ বাবে বিশেষ মন-কাণ দিয়া নাছিল। মই অৱশ্যে বিয়া নকৰাওঁ বুলি কোনো দিনে ভীষ্মপ্ৰতিজ্ঞা কৰা নাছিলোঁ, পছন্দৰ ছোৱালী বিচাৰি কেনিও চকু দিয়াও নাছিলোঁ, তথাপি উমঙীয়া জীৱন ভালেই পাইছিলোঁ। দেউতাইতে ক'ৰবাত ছোৱালী চালেও মই সেই বিষয়ে খা-ধবৰ ৰখা নাছিলোঁ আৰু একান্তভাৱে সাহিত্য আৰু সাংস্কৃতিক সন্ধ্যাবৰত বৰ মাৰি মছঙল হৈ আছিলোঁ। দেউতাই কোনো কোনোৰ খাটাং জবাব দিয়া জানো—আগেয়ে লৰাই নিজে টকা আৰ্জক, তাৰ পিছত বিয়াৰ কথা। এইদৰেই বছৰেকোৰ বাগৰি গৈ আছিল।

গুৱাহাটী সন্ধিয়া সন্মিলনীৰ ৰোগেদি শ্ৰীনাৰায়ণচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ লগত মোৰ সনাপিঠা বন্ধুত্ব হ'ল। মই নেভাবিলেও বৰুৱাই মোৰ বিয়াৰ কথা ভাবিবলৈ ধৰিলে আৰু দুই এঘৰত হাকুটীও জোৰালে। জোৰা লাগোঁ লাগোও হয়। মই দেউতাৰ মত হলে মোৰ ক'বলৈ

* ভাৰতীয়া জীপিকৰ যন্ত্ৰণা নেপোলিয়ন সৰুৰে পৰা মোৰ জন্মস্থানত আছে। সি বৰ্ত্তমানৰ একমাত্ৰ অৰ্বৰীতিৰ অধ্যাপক।

নাই বুলি কও। তেওঁ প্ৰভাৱ দেউতাৰ কাণত পেলায়। দেউতাৰ এক কথা—আগেয়ে ল'ৰাৰ কাম হওক, তাৰ পিছতহে বিয়া। এইদৰে কিছুদিন গ'ল। অৱশেষত এদিন নাৰায়ণ বৰুৱাৰ ঘৰলৈ আহিল লগত শৈলেন্দ্ৰপ্ৰসাদ বৰুৱা আৰু শ্ৰীশশীপ্ৰসাদ বৰুৱা। তেওঁলোকৰ ঠেঙালৰ দৰতে আছিল ভেতিয়া মোৰ ভাবী পত্নী সাবিত্ৰী, যতানাম অকমান। অকমানলৈ এটা দৰা বিচাৰি দুই বৰুৱা আহি আৰু এক বৰুৱাৰ দৰত উপস্থিত হ'লহি। কথাই কথাই মোৰ নামটো ওলোৱাত তেওঁলোকে ভাল পালে। 'আৱাহন'ত প্ৰকাশ হোৱা কবিতাবিলাকে মোক বহুতৰে সুপৰিচিত কৰি থৈছিল। বৰুৱা দুজনে নাৰায়ণ বৰুৱাকে ঘটকালিৰ ভাৱ দিলে। এইবাৰ বন্ধুবৰক পায় কোনে? তেওঁ যথাস্থানত চেষ্টা কৰি প্ৰজাপতিক আমাৰ ওচৰ চপাই আনিলে। প্ৰস্তাৱটো পোনপটীয়াভাবে দেউতাৰ আগত উত্থাপিত হ'ল। দেউতাই কইনাৰ গুৰিগছৰ আঁতিগুৰি লগে আৰু ভিতৰি অহুসন্ধান কৰি বিয়াখন হলে বোহা নহব বুলি ভাবিলে। এনেবোৰ বিষয়ত দেউতাই বিহঙ্গী কবি বসুনাথ চৌধাৰী আৰু মাণিকচন্দ্ৰ চৌধাৰীৰ মিহা-পৰামৰ্শ লয়। এইবাৰ দুই চৌধাৰীয়েও নাৰায়ণ বৰুৱাৰ প্ৰস্তাৱতে হয়ভৰ দিলে। কেইদিনমান পিছত ঠেঙালৰপৰা কলিকতালৈ যাবলৈ ৰায়বাহাদুৰ শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা আহিছিল। তেওঁ আদৰ্শটোত মাইনৰ তুলৰ কাষত থকা ৮কমলচন্দ্ৰ কাকতীৰ দৰত এদিন নে দুদিন আছিলহি। তালৈকে মোক যতি পঠিয়ালে। গলে'। মোক চাই লৈ কিবাকিবি প্ৰশ্ন সুধিলে, উত্তৰ দি গলে'। অৱশেষত তেওঁ ক'লে "তুমি মোৰ ভাগিনীজনী বিয়া কৰোৱা। কামৰ কথা ভাবিব নেলাগে। মই তোমাক কাম দিম। কি কাম লাগে কোৱা।" মই তুল মাষ্টৰিৰ কথা কলে'। "বাক সেইটো হব। নহয় যদি এটা ছাপাখানাকে কৰি দিম। ছাপাখানা লাগে নে মাষ্টৰি লাগে?" মই আকৌ মাষ্টৰিৰ কথা ক'লে'। বিচৰা হলে নিশ্চয় এটা ছাপাখানা পালোহেঁতেন আৰু হয়তো ছাপাখানাৰ মালিক হৈ এজন বৰ ধনী মাহুছো হব পাৰিলোহেঁতেন। কিন্তু দুইতেহে জানে বঠা কিমানটলৈ বহে। মই নিজেহে জানো যে মোৰ পক্ষে ছাপাখানা চলোৱা আৰু ভালুকৰ সাতী এখন কান্ধত তুলি লোৱা একেই কথা। বৰুৱা ডাঙৰীয়াই আৰু একেবাৰ ভাংপৰ্য্যপূৰ্ণ কথা কৈছিল বোলে "শৰৎ পোলায়ে মাহুছ চিনি নেপায়।" কইনা পক্ষৰপৰা মোৰ বিয়াত চূড়ান্ত অহুমোদন জনাই তেওঁ চিকিৎসাৰ বাবে কলিকতালৈ গ'লগৈ।

এইধিনিতে মোৰ পত্নীপক্ষৰ চিনাকি দিছো। মোৰ শহৰদেউতা ৰামকৃষ্ণৰ দত্ত ডিব্ৰুগড় আমোলাপটীৰ মাহুছ। পূৰ্বতে এই বংশ ঔৰালী বৰুৱা (মহন্ত) আছিল, পিছতহে দত্ত হ'ল। এই দত্ত উপাধি হেনো যশিৰাম দেৱানে বৰদৈন্যৰপৰা অসমলৈ আমদানি কৰিছিল। গুৰিগছ বোৰহাট ভৰাজানৰ ঔৰালী বৰুৱা আছিল। এওঁৰেই দেউতাক বাপীৰাম মৌজাদাৰ। মৌজাদাৰৰ কেবাটাও হাতীআছিল। তেওঁকেই লক্ষ্য কৰি পাণীজ্ঞ গঠৈয়ে লিখা ঐক্য কবিতা মাহুছৰ মুখে মুখে হৈছিল—

হাতীত উঠি বাপীৰাম খবলৈ যায়

কানীয়াই পাছ পৰি চিকিৰি নেপায়।

কানীয়া আছিল মৌজাদাৰৰ লজৰাৰ নাম। মোৰ শাহ আই ৮মুখদাবালা দত্ত যশিৰাম

দেৱানৰ বৰপুতেক তন্ত্ৰবামৰ সৰু জীয়াৰী। শাহৰ ককায়েকৰ নাম ভবকান্ত বৰুৱা। এওঁ বৰ প্ৰতাপী লোক আছিল। এওঁ হুদৰ হায়দৰাবাদতো আছিলগৈ। সেই সময়তে এই ভব বৰুৱাৰ লগত বিখ্যাত সৰোজিনী নাইডুৰ বিয়াৰ কথা-বতৰাচলিছিল, কিবা কাৰণত অৱশ্যে সেই হবখোজা বিয়াখন হৈ নুঠিল। শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ দেউতাক বিষ্ণুৰাম তহচিলদাৰ মৌৰ শাহ আই আৰু ভবকান্তৰ নিজৰ মোমায়েক।

শহৰ-শাহৰ তিনিপুত্ৰ আৰু দুই কণ্ঠা। পুত্ৰকেইজন শৈলেন্দ্ৰকুমাৰ দত্ত, শ্ৰীম্বেঙ্ককুমাৰ দত্ত আৰু আনন্দকুমাৰ দত্ত। দুইকণ্ঠা পবিত্ৰী আৰু সাবিত্ৰী। শৈলেন দত্ত ছিলওৰ এজন সৰবৰহী নাগৰিক আছিল। তেওঁ অভিনয়ত নাম কৰিছিল। কেবাটাও বাস্তবজ্ঞাত হাত আছিল আৰু যাদুবিজ্ঞাতো দৰ্শকক চমক খুৱাব পাৰিছিল। মাজুজন শ্ৰীম্বেন দত্তই মটৰ কোম্পানীৰ চাকৰিৰপৰা অৱসৰ লৈ এতিয়া শিলপুখুৰীৰ ওচৰৰ ঘৰত কাল কটাইছে। আনন্দকুমাৰ দত্ত এজন অসমৰ প্ৰতিভাশালী শিল্পী আছিল। তেওঁৰ বেছেলাৰ তানে আৰু বাঁহীৰ মিঠা স্বৰে শ্ৰোতাক মজমুগ্ধ কৰিছিল। প্ৰাচীন কামৰূপী নৃত্য সম্বন্ধত যোগ দি এওঁ অসমীয়া সাংস্কৃতিক জগতলৈ বুজন বৰঙণি আগবঢ়াইছিল। সেই কথা ঠাৱৰ কৰি কোৱাটো টান। মুঠতে এনে এজন গুণী শিল্পীক অকস্মাতে হেৰুৱাবলগীয়া হোৱাটো কেৱল পৰিয়ালৰ বাবেই নহয়, দেশৰ পক্ষেও দুৰ্ভাগ্যৰ কথা। ছুখৰ বিষয় এইজন শিল্পী আচৰিতে এদিন ঘৰৰপৰা ওলাই গৈ অন্তৰ্জ্ঞান হ'ল।

মোৰ পৰিণয়

২৬ আষাঢ়, ১২ ডিচেম্বৰ ১৯৩৭ চন। মোৰ বিয়াৰ নিমন্ত্ৰণ-পত্ৰৰ শৰাই আগবঢ়াইছিলে। এটি কবিতাবে—

সবিনয় নিবেদন,

বঙিলা পখিলা উৰি জীৱনৰ যমুনা বালিত
সুচালে বিবাহ মোৰ জীৱনৰ সেন্দূৰী আলিত।
হোম-অগ্নি সান্দী বাধি বেদমন্ত্ৰে কৰি শঙ্খনাদ
সাজু হলে। তুলি তব বিধাতাৰ পূত আশীৰ্বাদ।
তুই হব ন-পুৰুষ, পিতা-মাতা প্ৰিয়-পৰিজন
এয়ে মোৰ নিমন্ত্ৰণ স্থধীজনে কৰক গ্ৰহণ।
সেই উপলক্ষে আজি কবিতাৰ সজালে। শৰাই
মিনতিৰ গুৱা-পাণ দিলে। তাতে যতনে ভৰাই।
সকলোৰে শুভ ইচ্ছা সকলোৰে পদবুলি লই
ধন্য হ'ক তুটি প্ৰাণী পৰিণয় হ'ক মধুময়।

ধাৰবাহাৰুৰ শিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা ডেউৱা দুৰাৰোগ্য উৰুৰী বোগত ভেওঁৰ কলিকতাৰ পাৰ্কছাৰ্চ্ছৰ নিজা বাসভৱনত শৰয়াশায়ী হৈ আছিল। তেওঁ গা ভাল পালে ঘৰলৈ উলটি আহি বিয়াখন পাতিম বুলি ভাবিছিল কিন্তু সেই উলটি অহা আৰু নহল মোৰ বিয়াৰ অলপ দিন পিছতে তেওঁ কলিকতাতে হাড় পেলালে। কলিকতাৰ অৱস্থা বিয়াপাতিৰ পৰাই ভেওঁ

বিয়াৰ বাবে আৱশ্যকীয় দিহা-পৰামৰ্শ পঠাইছিল। তেওঁৰ হৈ ভায়েক শ্ৰীশৰীপ্ৰসাদ বৰুৱা আৰু বৰপুতেক শৈলেন্দ্ৰ প্ৰসাদ বৰুৱাই নিয়াৰিকৈ বিয়াৰ সকলো কাম চলাইছিল। আজিকালিৰ দৰে সেইদিনত মটৰেৰে পৰিবহনৰ সুবিধা নাছিল। দুৰণিবটীয়া বিয়া হলে কইনা থকা ঠাইতে দৰাঘোৱা বিয়াৰ বাহৰ পাতি লৈছিল। আমিও বেলেৰে তিতাববলৈ গৈ তাৰপৰা মেখেঙা বাগিছাত বাহৰ পাতি আহিলোঁ আৰু আঙোঙেও বেলেৰে আহিছিলোঁ।

কইনা ঘৰ ৰায়বাহাদুৰৰ ঠেঙালৰ (ঘোৰহাট) বঙলাত আৰু দৰাঘৰীয়া বিয়াবাহৰ পতা হৈছিল তেওঁৰে তিতাবৰৰ ওচৰত থকা মেখেঙা বাগিছাত। বগিচাৰ মেনেজাৰৰ মাহলবহল বঙলাটো আমাক এৰি দিছিল। মেনেজাৰ আছিল ৰায়বাহাদুৰৰ ডনীৰ্জোৱাই নগাৱৰ কালিনাথ বৰুৱা। বৰুৱাই দৰাঘৰীয়া মাহুহক খানখিত লগাই দিয়াৰ দায়িত্ব বহন কৰিছিল আদৰণী মেলৰ সভাপতিৰ নিচিনাকৈ। লগত অন্যান্য সকলৰ উপৰিও দৰাঘৰীয়াত যোগ দিছিল নলবাৰীৰ মোৰ দুই মোমাই শ্ৰীকান্ত আৰু হৰকান্ত চৌধাৰী, গুৱাহাটীৰপৰা সপৰিয়ালে মানিকচন্দ্ৰ চৌধাৰী আৰু মোৰ বন্ধু দুলালচন্দ্ৰ বৰুৱা, বৰপেটাৰপৰা মোৰ বন্ধু শ্ৰীপ্ৰসন্নলাল চৌধাৰী, ঘোৰহাট চাৰিগাঁৱৰ ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰুৱা আৰু পৰিয়ালৰ অন্যান্য। এনিশা বন্ধুৰ দুলাল বৰুৱাই বৰুৱাৰ দৰে দালি পি ৰাঙনিঘৰৰ মেনেজাৰ শ্ৰীকান্ত চৌধাৰী মোমাইক বিপাঙত পেলাই দালিৰ বৰ চকৰ তলি উদং কৰিছিল। আগৰ চামৰ বাহিৰে পিছত বহা কোনেও সেইদিনা দালি খাবলৈ নেপালে। অৱশ্যে আগৈয়ে তেওঁ ইচ্ছামতে দালি খাম বুলি সতৰ্ক জাননী দি থৈছিল। হাবিঙলীয়া বিয়াবাহৰ হলেও মাহুহৰ অভাৱ হোৱা নাছিল। ঘোৰহাটৰ নিমন্ত্ৰিত সকলকো পাইছিলোঁ। বন্ধুৰ ডিবেশ্বৰ নেওগৰ হেনো আদৰ্শটোতে হাতবাগীৰ চকা ফুটিল, বিয়াঘৰ নেপালেহি। মিছাদেৱ মহেন্দ্ৰদেৱৰ কিবা এটা অঞ্চলৰ হোৱা বুলি কৈছিল। কইনাঘৰীয়া বিবাহ মণ্ডপত হোমৰ গুৰি দেখা পোৱা বিশিষ্ট লোকৰ ভিতৰত আছিল বাগীৰৰ শ্ৰীনীলমণি ফুকন, গীতিকবি পাৰ্শ্বতিপ্ৰসাদ বৰুৱা, হেড্‌ছপ্ৰসাদ বৰুৱা, ঈশ্বৰপ্ৰসাদ বৰুৱা (প্ৰাক্তন জজ), দেশনেতা কুলধৰ চলিহা প্ৰভৃতি।

মৰম চেনেহ, আশীৰ্বাদ, উপহাৰ পাইছিলোঁ প্ৰচুৰ আৰু নানা তৰহৰ। তাৰ ভিতৰত দুটালৈ আজিও বৈ বৈ মনত পৰে। এটা হৈছে শ্ৰীপ্ৰসন্নলাল চৌধাৰীৰপৰা পোৱা এটা হাতী দাঁতৰ পাখিকলম আৰু আনটো হৈছে হলীৰাম তেঁকাই ডাকযোগে মোৰ বিয়া উপলক্ষে লিখি পঠোৱা এটা ভাল কবিতা। দুৰ্ভাগ্যবশতঃ মোৰ অসাৱধানতাৰ বাবে কবিতাতো হেৰাল, নহলে সেই কবিতাই কথাশিল্পী জনৰ কবিতাৰ একমাত্ৰ চানেকী হলেহেঁতেন। মৰমৰ বন্ধু বদন শৰ্মাই লিপি চুপাই বিলোৱা শ্ৰীতি-উপহাৰৰ কবিতাটোও উল্লেখযোগ্য।

অন্তিমাব

মোৰ সংসাৰলৈ দুটি কন্যা আৰু এটি পুত্ৰ আহিছিল আৰু গ'ল। প্ৰথম আৰু দ্বিতীয়া কন্যাই জন্মৰ পিছতে চহু হুঁদিলে, আজিকালিৰ দৰে উন্নত চিকিৎসাৰ সহায় পোৱা হলে হয়তো থাকিলেহেঁতেন। 'বাওক' সেইবাবে দুখৰ কাৰণ নাই। তৃতীয়তে

আহিছিল এটি পুত্ৰ, মোৰ একমাত্ৰ পুত্ৰ। কেঁচুৰাটোৰ শৰীৰত কেইটামান অসাধাৰণ লক্ষণ দেখি সি আমাৰ ঘৰত বেছিদিন থাকিবলৈ অহা নাই বুলি একোবাৰ মনত ভাব হৈছিল যদিও পিছ মূহূৰ্ত্ততে মায়াপাশত সেই ভাব সলনি হৈ গৈছিল। দ্বিতীয় মহাসমৰৰ ধনমদমৰ মাজত পানীকেঁচুৰা ল'ৰাটো বুকুত বান্ধি অহৰ বন্ধত আমি সপৰিয়ালে আহিলোঁৱৈ নলবাৰীৰ মোমাইৰ ঘৰত। বন্ধ শেষ হলে মোৰ কৰ্মক্ষেত্ৰ বৰপেটালৈ যোৱাৰ কথা আছিল। কিন্তু নলবাৰীতে সেই তিনিমহীয়া পোনাকণৰ প্ৰায় বিনা চিকিৎসাতে মৃত্যু হ'ল। এদিন ৰাতিপুৱা সি কান্দি কান্দি অৱশেষত কেইঘণ্টামানৰ পিছত আমাক এৰি গুচি গ'ল। এজন হোমিওপেথিক চিকিৎসকে ঔষধ দিছিল, একো ফল নহল। আমাৰ সকলোৰে মনত আক্ষেপ বৈ গ'ল হয়তো আমি গুৱাহাটীত থকা হলে ডাঃ ভূবেন্দ্ৰৰ বকুৱা আৰু ডাঃ কন্দ্ৰ শৰ্মাই ৰোগ চিনি যমৰ দুৱাৰত দাং দিলেহেঁতেন আৰু মোৰ বৰপেটাৰপৰা গুৱাহাটীলৈ হোৱা বদলি প্ৰত্যাহত নোহোৱা হলে এই অঘটন নঘটিলেহেঁতেন। গতন্ত্ৰ শোচনা নাস্তি।

৪২ চনৰ সেই ১২ জুলাইৰ শোকৰ দিনটো স্মৰণি 'জ্যোতিৰ্ময়' নামৰ এটা কবিতা ৰচি নিজে নিজেই সাহসনা লভিছিলোঁ, সেই কবিতাটো আজিও অপ্ৰকাশিত অৱস্থাতে আছে।

কলীয়া ঠাকুৰৰ নিৰ্মালি

নলবাৰীত পুত্ৰ বিসৰ্জন দি মই বৰপেটাৰ কৰ্মক্ষেত্ৰলৈ গলোঁ। তিনিবাৰে নিবাৰ। চতুৰ্থবাৰত কলীয়া ঠাকুৰৰ আশীৰ্বাদ-নিৰ্মালি স্বৰূপে লাভ কৰিলোঁ এটি কন্দ্ৰাৰত্ন। এইজনীয়েই মোৰ একমাত্ৰ জীয়াৰী জোনাকী—ঘৰে-বাহিৰে জনাজাত নাম জোনাকী, লিখা নাম বিজয়লক্ষ্মী। নিচেই কেঁচুৰাতে তাইক লৈ বৰপেটাৰপৰা আহি পুনৰ গুৱাহাটীৰ নিজাঘৰত থিতাপি ললে। ঘৰৰপৰা ওলাই বাওঁতে লৈ গৈছিলোঁ এটি কেঁচুৰা ল'ৰা আৰু উলটি আহোঁতে লৈ আহিলোঁ এটি কেঁচুৰা ছোৱালী। ভগৱন্তই যাক যি দিয়ে, তাকে লৈ সন্তুষ্ট হৈ থকা উচিত বুলি ভাবোঁ। মই জোনাকীক তুলিভালি ডাঙৰ-দীঘল কৰিলোঁ, প্ৰাণ্ডনা কৰিবলৈ ছল-কলেৱত দিলোঁ। তাই গুৱাহাটী সন্দিকৈ কলেজৰপৰা বি-এ অৰ্জনৰ প্ৰথম খাপটো শেষ কৰি দ্বিতীয় খাপত ভৰি দিব খুজিছিল।

১৯৬৫ চনৰ দুৰ্গাপূজাৰ এদিন। সন্ধিয়া। মোৰ ঘৰত দুজন ককাই-ডাই উপস্থিত হৈছিল। তেওঁলোক শ্ৰীমান ব্ৰজানন্দ পাঠক আৰু শ্ৰীমান কনয়ানন্দ পাঠক। ভায়েক শ্ৰীমান ব্ৰজানন্দ পাঠকলৈ জোনাকীক খুজিবলৈ আহিছিল। ৰীতিগতভাৱে মোৰ আগত তেওঁলোকে প্ৰণাম আগবঢ়ালে আৰু কৈছিল বোলে এই প্ৰণামৰ লগত বৌতুক বা দাবীৰ কথা নাই। দুৱৈ ঘৰে সমিল-মিলভাৱে মিতিৰ হোৱাটোহে তেওঁলোকৰ কাম্য। মই সকলো কথা মনোযোগ দি শুনিিলোঁ। সেইদিনা কোনো খাটাং সমিধান দিব নোৱাৰিলোঁ। মাথোন ক'লোঁ যে মই ল'ৰাৰ বিষয়ে অজ্ঞসন্ধান কৰিম। ভাল পালে ছোৱালী বিয়া দিম, অৱশ্যে তাৰ আগতে বাহিৰোৱা আহিব লাগিব। মোৰ সমিধান শুনি তেওঁলোক সন্তুষ্ট হৈ উলটি গ'ল।

ইয়াৰ অলপ দিন আগতেও কোনোকোনোৱে কথাটো মোৰ কাণত পেলাইছিল। মই কিন্তু তাত অলপো গুৰু আৰোপ কৰা নাছিলোঁ। এতিয়া ভাবিবলৈ বাধ্য হলোঁ। কলেজীয়া পঢ়া সমাপ্ত হোৱালৈকে ছোৱালীৰ বিয়াৰ কথা বাদ দিবলৈ কোনো কোনোৱে পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছিল। মই অৱশ্যে সেই পৰামৰ্শ মানি লবলৈ টান পাইছিলোঁ। কিয়নো ছোৱালীয়ে উচ্চ শিক্ষিতা হৈ স্কুল-কলেজৰ কাম কৰাটো মই বিচৰা নাছিলোঁ। আৰু ইয়াকো ভাবিছিলোঁ। যে ছোৱালী বিয়ানে উচ্চ শিক্ষিতা হয় সিয়ানে দৰা পোৱাও টান হয় আৰু ছোৱালীৰ নিজৰ পছন্দৰ আগত মাক-বাপেকৰ পছন্দই বহু সময়ত হাব মানিবলগীয়া হয়। মই ভাবিছিলোঁ, ছোৱালীয়ে ঘৰ-সংসাৰ চলাব পৰা বিজ্ঞাধিনি আহৰণ কৰিছে যেতিয়া উপযুক্ত ল'ৰা পালে বিয়াত আপত্তিৰ খল থাকিব নেলাগে, সেইবুলি অৱশ্যে বধেমধ্যে এটা দৰা উলিয়াই কেঁচা কল কাটি বিয়া পতাবো কোনো যুক্তি নাই। অনাহুতভাৱে হলেও প্ৰস্তাৱটো আহিল যেতিয়া পৰীক্ষা কৰি চাবই লাগিব আৰু ভাল যেন দেখিলে তাক কাৰ্য্যকৰী কৰিবই লাগিব বুলি মনতে ভাবিলোঁ। ছেগৰ আগচুলিত ধৰিব নোৱাৰিলে বহু সময়ত অসুখতাপ কৰিবলগীয়া হয়, কিন্তু মই নিজে হলে নিষিকাৰ-ভাৱে নিৰপেক্ষ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছিলোঁ। ছোৱালীৰ মাক, ভনী আৰু ভাগিনবিলাকৰ মত পোৱাৰ পিছতহে মই নিজৰ মত দিয় বুলি ঠিৰাং কৰি বহি আছিলোঁ। এয়ে গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতি।

যথাস্থানত আৱশ্যকীয় খা-খবৰ কৰা হ'ল। মোৰ বাহিৰে সকলোৱে ল'ৰাটো বাহিৰে বাহিৰে চালেও। সকলোৱে একমুখে ভাল বুলিলে। ছোৱালীৰ মাকেও ভাবী-জোঁৱাইক আলোঙে আলোঙে দেখা পাই সন্তুষ্ট হ'ল। তছপৰি ঠাৱৰকৈ বুজিব পাৰিলোঁ। বোলে ল'ৰাই মদ নেখায়, ভেটী নেখায়। আনি ভাল লাগিল। সাতে-পাতে বিয়াৰ প্ৰথম পৰ্য্যায়ৰ সৰ্বসন্মত সিদ্ধান্ত ল'ৰা নেমেথাকৈয়ে ময়ো ভয়ভৰ দিলোঁ। গুণ থাকিলে অপেক্ষাকৃত কম ৰূপ হলেও মই কেবেপ নকৰোঁ।

প্ৰজ্ঞানন্দই গুৱাহাটীৰ লাচিত নগৰত এটা কেবেয়া ঘৰত থাকি জনস্বাস্থ্য বিভাগৰ অভিযন্তাৰ (পাব্লিক হেল্থ এক্জিকিউটিভ ইঞ্জিনিয়াৰ) কাম কৰিছিল। এতমাত্ৰপৰ্য্য আই-এছ-চি পাছ কৰি গুৱাহাটী আৰু কলিকতাৰপৰা যথাক্ৰমে বি-ই আৰু এম-ই ডিগ্ৰীৰ প্ৰথম বিভাগত উত্তীৰ্ণ হৈ চাকৰিত সোমাইছিল। বিয়াৰ পিছত নেদাৰলেণ্ডলৈ গৈ তাতো নিজ বিষয়ৰ প্ৰশিক্ষণ লৈ বিশেষ অৰ্হতা আৰ্জিছে।

বৰ্তমানে তেওঁ বঙাইগাঁও শোধানাগাৰৰ এজন ওপৰ খাপৰ নিযয়। এই পাঠক পৰিয়ালৰ সম্পত্তি মূলদৰ আঠায়াবাৰীত (বৰপেটা ৰোড)—গুৱাহাটীৰ পৰা মটৰেৰে তিনি-চাৰি ঘণ্টাৰ বাট। দেউতাক শ্ৰীমহেশচন্দ্ৰ পাঠক-চৌধুৰী। ককাক পদ্ম চৌধুৰী, বজালীৰ খ্যাতনামা প্ৰবীন মৌজাদাৰ। পিছত ৰায়বাহাদুৰ বৰুনীকান্ত চৌধুৰীৰ লগত মৌজা সলনি কৰি শ্ৰীমহেশ পাঠক আঠায়াবাৰীত মৌজা লয় আৰু পূৰ্বৰ মৌজা এৰি অহাৰ পিছৰপৰা প্ৰতিকূল অৱস্থাৰ সন্মুখীন হয়। পূৰ্বতে বৰপেটা সজৰ মাছহ। পিছত বৰপেটা ৰোডলৈ উঠি আহি তাতে স্থায়ীভাৱে বসতি কৰিবলৈ লৈছে। পাঠকৰ পুত্ৰ-বঙাৰে এখন বৃহৎ

সংসাৰ। মোজাৰ বাবে চৌধুৰী (চৌধাৰী) আৰু সজ্জৰ বাবে পাঠক। শ্ৰীমান প্ৰজ্ঞাৰ মাকৰ ফালৰ পৰিয়ালটো বৰপেটাত নামজলা নায়ক-বংশ। বিখ্যাত লোহিতচক্ৰ নায়ক গুৰু মাতৃৰ পিতৃ। লোহিত নায়কৰ নাম শুনিয়েই বিহগী কবিয়ে বিখ্যাত মত দিছিল। কবিয়ে কৈছিল, “মই লোহিত নায়কক বৰ ভালদৰে জানো। এসময়ত গোটেই কামৰূপত স্তেওঁ ভাল ইংৰাজী জনা মাহুহ আছিল।”

এনে এটা পৰিয়ালত ছোৱালী দিবলৈ পাই মই ছোৱালীৰ ভবিষ্যৎ নিৰাপদ আৰু সুখৰ হ'ব বুলি ভাবিলোঁ। তথাপি এয়া প্ৰথম পৰ্যায়ৰ কথা। তাৰ পিছত ৰাহিযোৰা চোৱাৰ পৰ্ব। কামাখ্যাৰ তৰুণ পাণ্ডাক ল'ৰা-ছোৱালীৰ সৌৱৰণী দুখন চাবলৈ দিয়া হ'ল। পাণ্ডাদেৱে সৌৱৰণী চাই ৰাহিযোৰা উত্তম নহয় বুলি ক'লে আৰু বিয়াখনত সন্মতি নদানালে। দৰাঘৰীয়া পণ্ডিতে অৱশ্যে ৰাহিযোৰা ভালদৰে অহা বুলিয়ে কৈছিল। পাণ্ডাৰ কথা শুনি মোৰ মন অঁয় পৰি গ'ল। বহু ভাবিচিন্তি বিয়াৰ সপক্ষে মত নিদিয়াকে সিদ্ধান্ত কৰিলোঁ। দৰাঘৰীয়া মাহুহৰ আগ্ৰহত চেচাপানী ঢালিবলৈ বেয়া লাগিছিল। তথাপি মোৰ সিদ্ধান্ত জনাবলৈ মই নিজেই দৰাৰ বৰককায়েক শ্ৰীমান ব্ৰজানন্দ পাঠকৰ লাচিত নগৰত থকা বাস-ভৱনলৈ গলোঁ। মোৰ সিদ্ধান্তৰ কথা শুনি পাঠকৰ ঘৰৰ সকলোৱে দুখ পালে, ময়ো দুঃখ পালোঁ। তাতেই শ্ৰীমান প্ৰজ্ঞানন্দক মই প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে দেখা পালোঁ আৰু দুই একেধাৰ কথাও পাতিলোঁ। প্ৰথম দৰ্শনতে ল'ৰাটিলৈ মোৰ মৰম জন্মিল। হোৱা বিয়াখন ভাঙিব-লগীয়া হোৱাৰ বাবে মনত বৰ বেজাৰ লাগিল। আহিবৰ সময়ত জোঁৱাইৰ মূৰত হাত দি কৈ আহিছিলোঁ—“ছোৱালী দিওঁ বা নিদিওঁ তুমি মোৰ ল'ৰা হ'ল। তোমাৰ বিয়া য'তেই হওক, মোক মাতিবা দেই।”

মনটো ওন্দোলাই ঘৰ পালোঁহি। কথাটো আকৌ ভাবিবলৈ ললোঁ। ইতিপূৰ্বে মোৰ চুবুৰীয়া পণ্ডিত শ্ৰীচক্ৰেশ্বৰ ভট্টাচাৰ্য্যে (‘শাক্ত-দৰ্শন’ৰ গ্ৰন্থকাৰ) সৌৱৰণী দুখন চাইছিল আৰু তৰুণ পাণ্ডাই ৰাহিযোৰা ভালদৰে নহা বুলি কোৱাত খঙত অগ্নিশৰ্মা হৈ আছিল। পণ্ডিত দুজনৰ মত দুফালে যোৱাত মই পুনৰ তৃতীয়জনৰ পৰামৰ্শ লবলৈ স্থিৰ কৰিলোঁ। মোৰ বি-টি কলেজৰ সহকৰ্মী শ্ৰীদেবীদাস ভট্টাচাৰ্য্যক (ডঃ) ঘৰলৈ মাতি আনি কোঠী দুখন চাবলৈ দিলোঁ আৰু বিয়াখনত তেওঁ মত দিয়ে নে নিদিয়ৈ স্থিৰিলোঁ। ভট্টাচাৰ্য্যই ৰাহিযোৰা চোৱাৰ প্ৰণালী বুজাই দি মোক কৈছিল বোলে “ইও আমি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰশ্নকাকত চাই নহ'ব দিয়াৰ নিচিনা কথাই। পাণ্ডাদেৱে নম্বৰ দিছে পঞ্চাশৰ ভিতৰত সোতৰ, মই হলে দিম পঁচিছ। যোৰা উৎকৃষ্ট নহয়, নিকৃষ্টও নহয়। মই হলে বিয়াখন হোৱাটো উচিত বুলি কওঁ।” “ভট্টাচাৰ্য্যৰ কথা শুনি মোৰ মনৰ খুহুৰি নাইকিয়া হ'ল। তেওঁ নিৰপেক্ষ ব্যক্তি, কথাখিনিও যুক্তিসঙ্গত। তিনিজনৰ ভিতৰত দুজনৰ বিয়াৰ সপক্ষে মত পালোঁ। যেতিয়া মোৰ আৰু আপত্তি কৰিবৰ থল নাইকিয়া হ'ল। তদুপৰি দুই ঘৰৰ ইতিপূৰ্বে মনৰ মিল হৈছিল, মনৰ মিল হলে বোলে ৰাহিযোৰা নাহিলেও হয়। সি যি নহওক ব্ৰজানন্দ পাঠকক সকলো কথা বিবৰি মোৰ শেষ সিদ্ধান্তৰ বিষয়ে জনোৱা হ'ল। জোনাকীয়ে যাৰ লগত ডিল-মাহ খাই আহিছিল তাৰ লগত বিয়া নহৈ পাৰে কেনেকৈ ?

বিয়াৰ দিন ধাৰ্ষ কৰা হৈছিল ১৯৬৪ চনৰ ২ মাৰ্চ (১৮৮২ শক)। এইদিনিতে আৰু এটা উল্লেখযোগ্য কথা মনত পৰিছে। ১৯৬৪ চনৰ ২ মাৰ্চত জোনাকী মাকৰ লগত বৰপেটালৈ গৈছিল দেউল চাবলৈ আৰু কলীয়া ঠাকুৰক সেৱা জনাবলৈ। পিছদিনা ১০ মাৰ্চত তাই বৰপেটা ৰোডলৈ গৈছিল তাত মটৰ ইম্পেণ্টৰ কামত মোমায়েকৰ পুতেক শ্ৰীমান নৃপেন দত্ত থকা ডাকবঙলালৈ। ঈশ্বৰৰ কি ইচ্ছা কবনোৱাৰো ঠিক এবছৰৰ পিছত ২ মাৰ্চত তাইৰ বিয়া হ'ল আৰু ১০ মাৰ্চৰ দিনা কইনা হৈ বাবলগীয়া হৈছিল বৰপেটা ৰোডলৈ।

বিয়া পাঁচদিনীয়াকৈ পতা হৈছিল দৰাঘৰীয়াৰ স্মৃতিসন্মত। আমাৰ মাজত এটা স্বস্ত আছিল যে দৰাঘৰীয়াই বিয়াৰ লোকাচাৰবোৰ পালন কৰিব তেওঁলোকৰ নিয়মমতে, আৰু আমি কৰিম আমাৰ নিয়মমতে। সেইমতে কৰাও হৈছিল। বৰপেটাৰ ফালৰ লোকাচাৰ আমাৰ লগত কিছু বেলেগ, মূল বিবাহ কাৰ্যত হলে একো ব্যৱধান নাই। বেনে সিকালে স্ত্ৰাগ তোলা হয় বিয়াৰ দিনা ৰাতিপুৱা, আমাৰ ফালে ৰাতিপুৱা দৈয়ন পানী তোলা হয় আৰু ৰাতি দৰা পদূলি পালেহে স্ত্ৰাগ তোলা নিয়ম। সেইকাৰণেহে দৰাক দেখুৱাই স্ত্ৰাগ তোলা নুলি কোৱা হয়। তাত দৰাৰ মাক দৰাৰ লগতে আহে আৰু দৰা-কইনা লগগাঁথি বান্ধি দিয়ে, আমাৰ আকৌ দৰাৰ মাক, কইনাৰ মাকে বিয়াৰ হোমপোৰা চোৱাটোৱেই নিষেধ, আমাৰ ফালে বিয়াৰ পিছত কইনাক দৰাঘৰলৈ পঠোৱা হয়, কইনাৰ দৰাৰ ঘৰ গছকি মাজলিক কাৰ্য সমাধা কৰি উলটি আহে, তিনি দিনৰ দিনা ধোবাখুবুনী। সেইদিনাহে কইনা থকাকৈ দৰাঘৰলৈ যায়, তাত আকৌ কইনাক তপতে তপতে গুলোটাই পঠোৱা নহয়, বিয়াৰ পিছদিনাই দৰা-কইনাক 'বৰৰ পাতত' ভাত দিয়া হয়। ইত্যাদিবোৰ লোকাচাৰকথাহে, আচল বিয়াৰ কথা নহয়।

জোনাকীৰ বিয়াত বংশ-পৰিয়াল, মিত্ৰ-বন্ধু, বন্ধু-বান্ধৱ বৰ্ণাসম্ভৱ সকলোকে নিমন্ত্ৰণ জনাইছিলে। ডাকৰ ভুতে লজ্জিত দুই এখন চিঠি আদৰাটতে নাইকিয়া কৰা নুলি আনিব পাৰি পিছত বৰ দুখ পাইছিলে, কিন্তু তেতিয়া প্ৰতিকাৰৰ উপায় নাছিল। 'বৰ্ণাসম্ভৱ' বুলিছে। এইবাবেই যে গুৱাহাটীতে মোৰ হাজাৰ-বিজাৰ বন্ধু-বান্ধৱ আৰু মৰমৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আছে, নিমন্ত্ৰণিত এই সকলোবিলাককে সামৰি ল'বৰ মোৰ ইচ্ছা থাকিলেও শক্তি নিচেইকৈ নাছিল। স্থানীয় সকলক নিমন্ত্ৰণৰ এটা সমতাই দেখা দিলে। আগেয়ে ডামোল-পাণেৰে নিমন্ত্ৰণ জনোৱা প্ৰথা আছিল। এজন ব্ৰাহ্মণে ঘৰে ঘৰে ডামোল-পাণৰ শৰাই আগবঢ়াই নিমন্ত্ৰণ দিছিল। তেওঁক মাননি স্বৰূপে টকা দুটা আৰু এখন কাপোৰ দিলেই হৈছিল। এতিয়া গুৱাহাটীত সেই নিয়ম উঠি গ'ল। বৰৰ তিৰোতা মাত্ৰহে পৈ মাতিব লাগে মুখে মুখে, ডামোল-পাণৰ কথা নাই, চিঠি এখন গুজি থৈ আহিলেই হয়। পিচে বিয়াৰ আগে আগে দৰা বা কইনাৰ মাকে ঘৰে ঘৰে এইদৰে মাত্ৰহ মতাটো কেনে কষ্টকৰ কাম দুক্তভোগীয়েহে গম পাইছে। জোনাকীৰ বিয়াত মই পুৰণি ডামোল-পাণৰ প্ৰথা একেবাৰে বাহ দিবলৈ বেয়া পালে। মোৰ বৰভনী কুস্তম্ভমাৰীয়ে মোটেই চহৰতে ঘৰে ঘৰে পৈ ডামোল-পাণ আৰু লগতে একোখন চিঠিৰে নিমন্ত্ৰণ জনাই ইহল সিহল ছয়োহুল বন্ধা

কৰিলে। ডামোল-পাপ থাকিল, চিঠিও থাকিল, কইনাৰ মাকেও কষ্টৰপৰা অব্যাহতি পালে।

ঠাইৰ অকুলন হোৱাৰ বাবে মোৰ নিজৰ ক্ষুদ্ৰ পৰিসৰৰ ‘তপোবন’ লগতে চুবুৰীয়া চক্ৰৱৰ্তী আৰু অধ্যাপক শ্ৰীবিৰাজ চৌধুৰী আৰু দুবাৰমুখৰ বুজৰ বৰুৱাৰ হাউলিও অন্তৰ্ভুক্ত কৰি লবলগীয়া হৈছিল, চৰকাৰী আলিবাটতো আছিলে। বিয়া বথেই ডাঙৰেই হৈছিল বুলিব লাগিব। এনে এখন বিয়া অকলে পাতিবৰ মোৰ সাধ্য নাছিল কিন্তু যাৰে ওচৰত যিহৰ বাবে হাত মেলিছিলোঁ, তাকে পাইছিলোঁ, মই নোকোৱাকৈয়ে মোৰ লগা-ভগা চুবুৰীয়া সকলোৰে পাৰ্শ্বমানে সহায় কৰিছিল সেইবাবেহে এই বিয়া সম্ভৱ হৈছিল। বিয়াৰ কেইদিনমান আগৰপৰা দুই এদিন পিছলৈকে মোৰ ঘৰত এখন সভাৰ আদৰণী মেলৰ নিচিনাকৈ বন্ধুসকলৰ সমাবেশ হৈছিল। শ্ৰীশশীকান্ত গোস্বামী, শ্ৰীনাৰায়ণচন্দ্ৰ বৰুৱা, শ্ৰীৰজনীকান্ত দেৱশৰ্মা, শ্ৰীপ্ৰবীন ফুকন, শ্ৰীধৰুপ্ৰসাদ বৰুৱা, যোগেন্দ্ৰনাথ বৰকাকতী, নিত্যানন্দ বৰদলৈ, শ্ৰীমন্ময় বৰুৱা, শ্ৰীহৰিনাথ শৰ্মা, অৰবিন্দলাল বৰুৱা প্ৰভৃতি। শ্ৰীহেমন্তকুমাৰ শৰ্মা, দুলালচন্দ্ৰ বৰুৱা, শ্ৰীকনকচন্দ্ৰ ডেকা প্ৰভৃতি অনবৰত আছিল। অধ্যাপক বজ্জী শৰ্মাই খুহুতীয়া কথাৰে মেল জমাই ৰাখিছিল।

দূৰণিবটীয়া পৰিয়াল একোটাই নিজৰ গাঁথিৰ ধন ভাঙি বিয়াত যোগ দি বিয়াখনৰ সৌষ্ঠৱ বহুগুণে বঢ়াইছিল। তাতেই মই তেওঁলোকৰ জোনাকীৰ প্ৰতি থকা মৰমৰ উমান পাইছিলোঁ। বিয়াৰ দিনা উপস্থিতৰ লেখ দিবলৈ অক্ষম। মতাসকলৰ ভিতৰত বোধকৰোঁ কোনো নহাকৈ থকা নাছিল। সেইদিনাই গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কোৰ্টৰ সভাও বহিছিল। তাত যোগ দিবলৈ অহা দূৰণিবটীয়া মোৰ বন্ধু সাহিত্যিক আৰু শিক্ষাবিদ কেবাজনোও তৌতে খৰ মাৰি বিয়াবাহৰত দেখা দি কইনাক আশীৰ্বাদ দি গৈছিল, মোক কৃতজ্ঞ কৰিছিল। বহুতে বিয়াৰ বভাৰ তলত সাহিত্য সভাৰ অধিবেশন বহা বুলিহে কোৱাকুই কৰিছিল। মই যে নিজে সকলোকে ষথায়থভাবে শোধপোচ কৰিব পাৰিছিলোঁ, তেনে নহয়। অধিবাসৰ বাতিৰপৰাই শোকত মোৰ অৱস্থা বৰ কাহিল হৈ পৰিছিল আৰু কল্পা সম্প্ৰদানৰ পিছত মই একেবাৰে ভাগি পৰিছিলোঁ।

নানাঞ্জে নানা তৰহৰ উপহাৰ আনিছিল। কলিকতাৰ পৰা বসাকে আনিছিল দৰালৈ বজ্জীগছাৰ মালা, বৰুৱা ভ্ৰাতৃদ্বয়ে আনিছিল মুকুতাৰ সঁফুৰা, কইনাৰ দুই মামী-আইতাক আৰু মাহী-পেহী, ভাই-ভনী আদিয়ে আনিছিল ধাক-মণি-গেজেৰা-আঙঠা আৰু পাটপটৰৰ। কিতাপেই এক আলমাৰি হৈছিল। মই প্ৰথমতে বিয়াৰ চিঠিত উপহাৰ দিব নেলাগে বুলি লিখি দি থুজিছিলোঁ; কিন্তু পিছত তেনে কৰাটো যুক্তিসংগত নহব বুলিয়েই ভাবিছিলোঁ। মোৰ ছোৱালীক যদি কোনোবাই মৰমতে কিবা দিব খোজে তাত হকাবধা কৰিবৰ মোৰ অধিকাৰ কি? উপহাৰৰ বিনিময়ত মোৰ পৰাতো কোনেও একো প্ৰত্যাশা নকৰে; কিয়নো মোৰ আয়ত্তত দিব পৰা বস্তুও একো নাই। উপহাৰ নেলাগে বুলি লিখি দিলেও আজিকালি ‘উপহাৰ’ৰ ওপৰত ‘আশীৰ্বাদ’ বুলি লিখি দিয়া নিয়ম হৈছে, মাছ নহয় জিঞ্জিৰে খেনিবা। এই বিয়াত মই পৰাধিনি আৰু উচিত বুলি ভবাধিনি মুকলি হাতেৰে খৰচ কৰিছিলোঁ, টলকিব নোৱাৰাকৈ আৰু অভিজ্ঞতাৰ অভাৱত অপব্যয়ো কিছু হৈছিল,

কিন্তু এইবোৰৰ মই কোনো হিচাপ বখা নাছিলোঁ। আৰু বিয়াৰ অন্ততো বোপ-বিয়োগ কৰি চাবলৈকো চেষ্টা কৰা নাছিলোঁ।

বিকল্প মন্তব্য কৰাত কইনা ঘৰীয়াতো কোনো কোনোৱে ভাল পোৱা নাছিল। কথা সিমানতে অন্ত পৰিল। ঈশ্বৰ অম্লগ্রহত বিয়াৰ শুভ ফলকেই আজিলৈকে দেখা পাইছোঁ। ছোৱালী দৰাঘৰলৈ ওলাই যোৱাৰ আগবেপৰাই মোৰ মনৰ অৱস্থা কেনে হৈছিল বিবৰি লিখা টান। হুকহুকৈ এনেদৰে কান্দিছিলোঁ যে বোধকৰোঁ জীৱনত মই তেনেদৰে খুব কমেইহে কান্দিছিলোঁ। অচিনাকি নতুন ঘৰ এখন অচিন কাঠৰ খোৱাৰ নিচিনা। তাত গৈ ছোৱালীয়ে কেনে পৰিবেশত সোমাবলগীয়া হয় সেই কথা ভাবি ছোৱালী ধৰলৈ যোৱা মাল্লুহাৰিনি উলটি নহালৈকে মনত শাস্তি পোৱা নাছিলোঁ। কেৱল ময়েই নহয়, আপোন-পৰ, ওচৰ-চুবুৰীয়া সকলোৱে জোনাকী পতিগৃহলৈ যোৱাত জঁয় পৰি গৈছিল। 'তপোবন'ত আউসী, 'মহেশ ভৱন'ত পুণিমা। ভবিষ্যতে সিহঁতৰ এখন স্বৰ্গৰ সংসাৰ হ'ব বুলিয়েই আশা কৰিছোঁ।

চাওঁতে চাওঁতে বছৰবোৰ বাগৰি গৈ আছে। মোৰ সংসাৰ-পৰ্ববোৰ ভালেখিনি কলপ মলনি হৈছে। বৰ্তমানে মই তিনিফুৰি দহ বছৰৰ অপনা পাব হৈ জীৱনৰ অষ্টম দশকত অনিৰ্দিষ্ট কিবাকিবি কৰি দিনবোৰ পাৰ কৰি দিব লাগিছোঁ। পত্নী, জী-জোৱাই, ভাগিন-ভাগিনী, নাতি-নাতিনী লৈয়েই মোৰ এখন সৰু সংসাৰ। জী-জোৱাই, থাকে বঙাইগাঁৱত—হ'ব খোজা তেল নগৰত। সিহঁতৰ সংসাৰত তিনিপাহ ফুলৰ এটি সৰু থুপি—বৰনাতি মন্দহুগাল (চিত্তবৰ্জন) সৰুনাতি ধুব (বিষবৰ্জন) আৰু মাজত নাতিনী নন্দিনী (পদ্মলক্ষ্মী)। ইহঁতৰ বিষয়ে ৰাম নো ওপজোতে ৰামায়ণ লিখিব নো এখোন।

চতুৰ্থ খণ্ড : কৰ্ম পৰ্ব

কৰ্মই মানৱ জীৱনৰ ধৰ্ম। এই কৰ্ম বহু পৰ্যায়ৰ আৰু বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন উপায়ে ইয়াক সম্পন্ন কৰিব পাৰি। মানুহৰ গতাহুগতিক উমৈহতীয়া কৰ্ম বাদ দি মোৰ জীৱনৰ কৰ্ম ঘাইকৈ দুবিধ বুলি কব পাৰি : চাকৰি আৰু সাহিত্য-সংস্কৃতি। পিছত সাহিত্য পৰ্ব এটা আছে। সেই কাৰণে এই পৰ্বত কেৱল চাকৰি বা অন্ন-সংস্থানৰ কথাহে লিখা হৈছে।

১৯২৮ চনলৈ আছিল মোৰ প্ৰকৃত ছাত্ৰ জীৱন। সেই ছোৱা কালত—আছিল পৰৰ ওপৰত ধোৱা, ভটীয়া পানীত যোৱা জীৱন। দেউতাৰ উপাৰ্জনতে টাং টিঙালি মাৰি খাবলৈ পাই চাকৰিৰ কথা ভাবিবৰ অৱকাশ নাছিল। ছাত্ৰ-জীৱনৰ পৰালি পৰাৰ পিছৰ পৰাহে চাকৰিৰ বায়ুৰে চেগাচোৰোকাকৈ মূৰ ঘোলা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। দেউতাৰ বোজা হৈতো চিৰকালে চলিব পৰা নেযাব।

সেই সময়ত চৰকাৰী চাকৰিৰ বজাৰখন ক্ৰমাৎ মহড়া হৈ আছিল। মই আছিলো মজলীয়া ছাত্ৰ। বেয়া ল'ৰা নাছিলোঁ। যদিও ভাল ল'ৰাও নাছিলো। সেই কাৰণে পোনবাটেৰে চাকৰি—বজাৰত সোমাবলৈ সহজসাধ্য নাছিল। গ্ৰহ ভাল থাকিলে নাইবা চাহাবৰ প্ৰিয়ভাজন ৰায়বাহাদুৰ, ৰায়চাহাব আদি একশ্ৰেণী লোকৰ এলেকৰ পেলেক হৈ ভেতিয়া কোনো কোনোৱে হাকিম, মাটি-হাকিম, হাবি-হাকিম, আবকাৰী-হাকিম, আয়কৰ-হাকিম আদি বিষয়-বাবত মকৰল হৈছিল। শিক্ষিত অসমীয়া মানুহৰ বেছা-বেপাৰত চকু গজা নাছিল বুলিলেই হয়। আবকাৰী মহল, বেডৰ মহল, কাঠৰ মহল আদি নানা প্ৰকাৰ লাভজনক অনাচৰকাৰী ব্যবসায়ত অনা-অসমীয়া মানুহে হোৱাহোৱে ধন চপাইছিল। সেয়ে নোহোৱা হলে আজি আমি অসমীয়া জাতিৰ শোচনীয় আৰ্থিক অৱস্থা দেখা নেপালোঁহেঁতেন। ওপৰ মহলাত ছিলেটীয়াৰ প্ৰভুত্ব এদনীয়া হৈ থকাৰ বাবে ভাল ভাল চাকৰি আৰু ছিলঙৰ সচিবালয়ত ছিলেটীয়া আৰু বঙালীবিলাকেই নেগুৰ পাৰি বহিছিল। শিক্ষাবিভাগৰ হেডমাষ্টাৰ সকলবোৰ বেছিভাগেই আছিল বঙালী। স্কুল বিভাগৰ ডিৰেক্টৰ আছিল কানিংহাম চাহাব, অসম উপত্যকাৰ ইন্সপেক্টৰ স্কুল চাহাব। কানিংহাম চাহাবক তেওঁৰ কুখ্যাত “কানিংহাম চাকুলাৰে” স্মৰণীয় কৰি ৰাখিছে। কানিংহাম চাহাবে অৱশ্যে লোৱাত স্কুল চাহাব শিক্ষা-ডিৰেক্টৰ হৈছিল। এইজন চাহাব অসমীয়া-হিঙৈৰী লোক আছিল আৰু শিক্ষাবিভাগত অসমীয়া চাকৰিয়ালবিলাকক তেওঁ মৰমৰ চকুৰে চাইছিল। স্কুল চাহাবৰ সোঁহাত অক্ষপ আছিল শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামী ডাঙৰীয়া। এওঁ প্ৰথমতে যোৰহাট নৰ্মাল স্কুলৰ অধ্যক্ষ আছিল আৰু পিছত ইন্সপেক্টৰ হৈ অসম শিক্ষাবিভাগৰ জালেখিনি উন্নতি সাধি গৈছে। গোস্বামীদেৱৰ পূৰ্বে দুজন অসমীয়া কৰ্মচাৰীয়ে শিক্ষাবিভাগৰ ওপৰত মহলাত অধিষ্ঠিত হবলৈ সক্ষম হৈছিল। এজন হৈছে ইন্সপেক্টৰ ৰায়চাহাব

দুৰ্গাধৰ বৰকটকী আৰু বৰুৱাৰ কোনো প্ৰকাৰ সংস্পৰ্শ লৈ মই অহা নাছিলোঁ, কিয়নো মই কামলৈ হাটুটি জোৰোৱাৰ সময়ত তেওঁলোকৰ শিক্ষাবিভাগৰ চাকৰি অন্ত হৈছিল।

স্কুল ইন্সপেক্টৰ হিচাপে শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ খ্যাতি বৈ বৈ যোৱা আছিল। আজিকালিৰ দৰে সেইদিনত জিলাই জিলাই একোজন শিক্ষা ময়ো বি-এ মহলাত উঠাৰ পিছতেই গোস্বামীদেৱৰ দুৱাৰত কৃপাপ্ৰাৰ্থী হৈ প্ৰায় আঠ-বছৰ কাল বোন্ধাপৰ দি আছিলোঁ। তথাপি যিকোনো কাৰণতে নহওক মোৰ প্ৰতি তেওঁৰ সন্মতি পৰা নাছিল। শেষত লোকপ্ৰিয় বৰদলৈদেৱেহে শিক্ষামন্ত্ৰীৰ বাব লৈয়েই মোক শিক্ষাবিভাগৰ চাকৰি এটা দি মোৰ বহুদিনীয়া মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ কৰি দিছিল। আজি মই উপলব্ধি কৰিছোঁ,—গোস্বামীদেৱে মোক এটা চাকৰি নিদি পৰোক্ষভাৱে উপকাৰেই কৰি গ'ল, কিয়নো বি-এ পাছ কৰাৰ পিছতেই শিক্ষকৰ কামটো মোৰ পক্ষে সহজলভ্য হোৱা হলে হয়তো পেলাইখেলাই মই এখন হাইস্কুলৰ হেডমাষ্টাৰ হৈ বাণপ্ৰস্তু হব পাৰিলোঁহেঁতেন, তাতকৈ একো বেছি নহলোঁহেঁতেন। গোস্বামীদেৱে মোক কিয় শিক্ষকৰ পদ এটা নিদিলে, সেইটো মোৰ মনত আজিও এটা দুৰ্ভাগ্যজনক সাধৰ হৈয়েই থাকিল। তথাপি এই কথাও ঠিক যে গোস্বামীদেৱক মই কোনোদিনে অসম্মানৰ চকুৰে চোৱা নাছিলোঁ আৰু তেৱোঁ যে মোক কিবা কথাত বেয়া পাইছিল এনে মনে নথৰে। যেতিয়াই মই তেওঁৰ ওচৰলৈ গৈছিলোঁ তেতিয়াই ভাল ব্যৱহাৰকে পাইছিলোঁ আৰু তেওঁ মোক মৰমৰ মাত দিছিল। আন কিবা পাকচক্ষুতহে তেওঁ মোক চাকৰি দিয়া নাছিল, কিন্তু যে কৰে ভাললৈহে কৰে বুলি মই ভাবোঁ আৰু এই ক্ষেত্ৰতো সেয়েই হৈছে। মই মুক্তকণ্ঠ স্বীকাৰ কৰোঁ যে শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ নিচিনা কৃতী শিক্ষাবিদ বিষয় অসম শিক্ষাবিভাগে খুব কমেইহে পাইছে। সি যি নহওক এই আলচত মই মোৰ প্ৰথম চাকৰি ছাৰে সোতৰটকীয়া মাষ্টাৰৰ কথাহে কয়। এই চাকৰি অলপদিনীয়া হলেও ই মোৰ স্বত্বপটত মধুৰ আৰু সেউজীয়া হৈ আছে।

ছাৰে সোণাৰ টকীয়া মাষ্টাৰ

যি নহওক মোৰ প্ৰথম চাকৰি হৈছিল গুৱাহাটী সোণাৰাম হাইস্কুলত ১৯৩০ চনত। এই সোণাৰাম স্কুল অসমৰ অন্ততম প্ৰাচীন হাইস্কুল।

‘বহুত কাহিনী’ৰ যুটীয়া অনুবাদক বসুধৰ শৰ্মাৰ যুটীত মই সোণাৰাম স্কুলত কাম কৰিবলৈ সুযোগ পাইছিলোঁ, আইন কলেজৰ পৰা ওলোৱাৰ ঠিক পিছতেই। দৰমহা আছিল মাহে ১৭ ॥ টকাকৈ, তাকেই বৰ্ষালান্ত বুলি ভাবিছিলোঁ। সোণাৰাম স্কুলৰ ভেটিয়াৰ বিধিমতে কোনো শিক্ষকে ছুটা ললে তেওঁ পাইছিল আধা দৰমহা আৰু বাকী আধা দিয়া হৈছিল তেওঁৰ সলনি কাম কৰাজনক। শৰ্মাৰ দৰমহা আছিল ৩৫, টকা আৰু তাৰে আধা অংশ ১৭ ॥ টকা মোৰ ভাগত মিলিছিল। শৰ্মাই এদিন অগ্ৰত্যাপিতভাৱে মোৰ বৰলৈ আহি কামটো বাচিছিল আৰু মোক সেই অলপীয়া টকাৰ কামটো লম নে স্থিছিল। মই টপবাই লম বুলি উত্তৰ দিছিলোঁ, কিয়নো তেতিয়া সেয়েই আছিল মোৰ পক্ষে সোণাৰ মুখত মাথি। মই সন্মতি অনোৱাত পিছদিনা হেডমাষ্টাৰ ডাঙৰীয়াৰ পৰা নিযুক্তি পৰা আহিলেই।

হেডমাষ্টৰ নবকুমাৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ মই সেই সময়ত ওচৰৰপৰা পাবলৈ সুবিধা পাইছিলোঁ। কলেজীয়া জীৱনলৈকে মই শুৱাহাটী চহৰখনৰ ভিতৰতে চুকভেৰুলাই হৈ আছিলোঁ। নগৰৰ উপকণ্ঠ অঞ্চলৰ পথাৰ-সমাৰ দেখিছিলোঁ। যদিও গাঁও অঞ্চলৰ সেউজীয়া পৰিবেশৰ লগত তেতিয়াও ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক ঘটাৰ সুযোগ মिला নাছিল। বড়িৱাৰ চাফা সন্মিলনলৈ গৈ আইবো বার্তা, গন্ধাৰো ৰাজ্য হোৱাৰ নিচিনাকৈ সভাও চালোঁ, পকা ধান দাই শেষ কৰা টকলা পথাৰৰ মাজে মাজে ঘূৰি আৰু দুই এঘৰ ফুৰি গঞা ৰাইজৰ জীৱনৰো কিছু সোৱাদ পাইছিলোঁ। নবকুমাৰ বৰুৱাই ইংৰাজী বৰ ভাল জানিছিল, অসমীয়া আৰু সংস্কৃতো জানিছিল। বৰুৱাৰ ঘাৰা ৰচিত এলানি ইংৰাজী পুথি আনৰ নামত প্ৰকাশ হৈ পাঠ্যপুথিও হৈছিল। সামান্য ধনৰ বিনিময়ত বোধহয় এই চোৰাংবেহা চলিছিল আৰু প্ৰকৃতগ্ৰন্থকাৰে কলটোৰ বাকলিহে ভাগত পাইছিল। ইংৰাজী আৰু অসমীয়াত পণ্ডিত নবকুমাৰ বৰুৱা নিঃসন্দেহে এজন কৃতি শিক্ষাবিদ আছিল, অৱশ্যে তেওঁৰ প্ৰতিভা বিকাশৰ সুযোগ নিমিলিল। চন্দ্ৰত কলহ ধকাৰ দৰে খ্যাতিনামা হেডমাষ্টৰ চন্দ্ৰমোহন গোস্বামীৰ দৰে নবকুমাৰ হেডমাষ্টৰকে কটিকা পানৰ দোষটোৱেই বৈষয়িক জীৱনৰ উন্নতি পথত ভেটা দিছিল। তেওঁ স্কুলৰ সকলো শিক্ষককে মিঠা মুখেৰে মাতিছিল আৰু মোকো তেওঁৰ স্কুলত উলহমালাহকৈ আদৰি লৈছিল।

সোণাৰাম হাইস্কুলত মোৰ মনত বেথাপাত কৰা শিক্ষকসকলৰ ভিতৰত আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য ব্যক্তি আছিল প্ৰথম তাণ্ডৰণ চন্দ্ৰকান্ত অভিধান সংকলন কৰোঁতা সৰ্বেবাৰীৰ কোহিবাম দাস। দাস আগৰদিনীয়া গ্ৰেজুৱেট। তেওঁ ওপৰ শ্ৰেণীত ইংৰাজী পঢ়াইছিল। তাৰ আগতে নাজিৰা হাইস্কুলতো শিক্ষকতা কৰিছিল। সৰ্বেবাৰীত কঁহাৰৰ ঘৰৰ ল'ৰা হৈ তেওঁ জন্ম লৈছিল। তেওঁৰ কথা-বতৰা, চলন-ফুৰণ অতি সাধাৰণ আছিল। তেওঁ কোনোদিনে আমাৰ আগত নিজৰ বিজ্ঞা জাহিৰ কৰা নাছিল আৰু আগতে কৈ নিদিলে কোনেও কব নোৱাৰিছিল যে সেইজনেই চন্দ্ৰকান্ত অভিধানৰ শব্দ সংযোজক কোহিবাম দাস। মাহুহজন স্বাধীনচিঠীয়া আৰু অলপ বেলেগ প্ৰকৃতিৰ। তেতিয়াৰ এদিনৰ কথা। সোণাৰাম স্কুলৰ উত্তৰেদি বৈ বোৱা লুইতৰ চাপৰিৰ ঝাওবনৰ হাবিত চৰাই চিকাৰ কৰিবলৈ আমাৰ সহকৰ্মী শ্ৰীপুলিনৰাম ফুকন হাতত বন্দুকটো লৈ ব্ৰহ্মপুৰাতে ওলাই গৈছিল। অলপ সময় চিকাৰ বিচাৰি ফুৰাৰ পিছতে তেওঁ ঝাওগছৰ মাজত এটা বনৰীয়া গাহৰিয়ে বোকাত লেটি লৈ থকা দেখা পাই বন্দুকটো টোৱাব খুজিলে কিন্তু অলপ পিছতে দেখে যে গাহৰিটো দেখোন মাহুহৰ দৰে থিয় হ'ল। তেতিয়া তেওঁ ভয়ে ভয়ে আগবাঢ়ি গৈ দেখা পালে যে সেইটো গাহৰি নহয়, গোটেই গা বোকাৰে লুতুৰি পুতুৰি কোহিবাম দাস। এখন চুৰিয়া কৰি পিছা গামোচাৰ খাহিৰে আন কাপোৰ তেওঁৰ গাত নাই। বোকা-পানী লাগি গাৰ বৰণ গাহৰিৰ দৰেই হৈছিল। কিয় ভেনেভাৰে আছিল বুলি ফুকনে সোধাত কোহিবাবুৱে হেনো 'হাইড্ৰপেৰি' (জল-চিকিৎসা) কৰা বুলি কৈছিল। ঈশ্বৰৰ অমুগ্ৰহত কোনো দুখটো নহ'লৈ নেপালে। স্কুলৰ কমন কন্ড ফুকনে সেই চিকাৰ ভয়বছৰ কাহিনী আমাৰ আগত কৈছিল। কোহিবাবুৱে হলে নিৰ্বিকাৰচিন্তে কায় কৰি গৈছিল, কাৰো আগত সেই কাহিনী ব্যক্ত কৰা নাছিল।

ঝুঠতে সোণাবাম হাইস্কুলেই আছিল মোৰ শিক্ষক জীৱনৰ প্ৰথম কঠীয়াডলী। শিকোৱাৰ লগে লগে নিকিবৰো হুবিধা মিলিছিল। লগৰীয়া শিক্ষকসকলৰপৰা নানা কথাই শিকিছিলোঁ। আৰু পিছৰ জীৱনৰ কৰ্মক্ষেত্ৰত সেইবোৰ প্ৰয়োগ কৰিছিলোঁ। সোণাবাম স্কুল নগৰৰ পশ্চিমত আৰু মোৰ ঘৰ পূবত। নিতৌ পূবৰ পৰা পশ্চিমলৈ আৰু পশ্চিমৰপৰা পূবলৈ নৈৰ দাঁতিৰ আলিয়েদি খোজকাঢ়ি অহা বোৱা কৰি স্কুল কৰিছিলোঁ। চাইকেলত উঠিবলৈ শিকিছিলোঁ, যদিও বেছিদিন উঠা নহ'ল। নিজাকৈ এখন চাইকেল কিনি লবলৈ সামৰ্থ্য নাছিল আৰু লোকৰ পৰা খুজি আনি চাইকেলত চুঠো বুলি মনে মনে, সংকল্প কৰিছিলোঁ। সেইকাৰণেই অলপ দিন পিছতে মোৰ চাইকেলত উঠা বিছা অনড্ডায়ে হত্ব হল। লুইতৰ পাৰেদি স্কুললৈ যাওঁতে কোনো কোনো দিনা বৰ বৰ চেপ্তন গছবোৰ খহনীয়াৰ প্ৰকোপত পৰ্বত একোখন পৰাৰ নিচিনাকৈ নৈৰ বুকুত পৰি জাহ বোৱা দৃশ্য দেখা পাইছিলোঁ। সেই সময়ত লুইতৰ পাৰত বহুত বুঢ়া চেপ্তন গছ আছিল, কোনো কোনো জোপা গছে মান-মৰাণৰ দিনো দেখা পাইছিল কিমানি। সেই গছবোৰৰ পতন দেখি মনত দুখ পাইছিলোঁ।

মঙলদৈ হাইস্কুলত অস্থায়ী শিক্ষকৰ পদত মকবল হৈ মই তিনিবাৰ মঙলদৈত প্ৰবাস খাটিবলগীয়া হৈছিল। প্ৰথমবাৰ ১৯৩১ চনৰ এপ্ৰিল মাহত, দ্বিতীয়বাৰ ১৯৩৩ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত আৰু তৃতীয়বাৰ ১৯৩৪ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত। কোনোবাৰেই বেছিদিন কাম কৰিবৰ সৌভাগ্য হোৱা নাছিল, লবং গোলাইৰ স্বদৃষ্টি নপৰাৰ বাবে। ১৯২৮ চনতে বি-এ মহলাত উঠি আইন কলেজত নামটো লগাই লৈ শিক্ষক পদ এটাৰ কাৰণে গোন্ধামী প্ৰদূৰ অজুগ্ৰহ-প্ৰাৰ্থী হৈ বগলীৰ দৰে জোপ দি আছিলোঁ; কিন্তু তেতিয়ালৈকে পুঠী-দৰিকণা এটাৰ মুখো দেখা পোৱা নাছিলোঁ। সেই সময়ত ডিৰেক্টৰৰ পদত কাম কৰি থকা মল চাহাব পুনৰ ইন্সপেক্টৰ হৈ অলপ দিন আগৰ কামলৈ ঘূৰি আহিছিল। ১৯৩১ চনৰ মাৰ্চ মাহৰ এদিন গুৱাহাটী চাৰ্কিট বঙলাত মই তেওঁক সাক্ষাৎ কৰি কাম এটাৰ বাবে খাটনি ধৰিছিলোঁগৈ। চাহাবে অলপ সময় মোলৈ চাই কেইটামান প্ৰশ্ন স্বধি বহীত নামটো টুকি ললে আৰু বোৰহাটলৈ ঘূৰি গৈয়েই বিজুলী-ডাকত মোক মঙলদৈ হাইস্কুলত হাজিৰ হবলৈ নিৰ্দেশ পঠিয়ালে। ইমান তপতে তপতে মই তেওঁৰপৰা অজুগ্ৰহ লাভ কৰিব পাৰিম বুলি কল্পনাও কৰা নাছিলোঁ। চাহাবৰ কথাই বেলেগ।

সেই সময়ত মঙলদৈলৈ অহাবোৱা কৰাটো কিমান আহকলীয়া আছিল আজি সেই কথা ভাবিবলৈকে টান লাগে। এতিয়া মঙলদৈৰপৰা গুৱাহাটী মটৰেৰে এখনটা ডেৰফটাৰ বাট। গুৱাহাটীৰ নিচেই ওচৰত হোৱা সন্ধেও তেতিয়া গুৱাহাটীৰপৰা কলিকতালৈ বেলেৰে যাওঁতে বিমান সময় লাগিছিল, গুৱাহাটীৰপৰা মঙলদৈলৈ বাবলৈ হলেও প্ৰায় দিৱানখিনি সময় খৰচ কৰিবলগীয়া হৈছিল। ইয়াৰ বেছিভাগ সময় অৱশ্যে জাহাজবাট আৰু ৰেলট্ৰেছনত বোন্ধাপৰ দিওঁতেই অতিবাহিত হৈছিল। বাট দুটা। এটা ৰেলপথ আৰু আনটো অলপখৰ মটৰ পৰিবহন পথ তেতিয়া নাছিল। পানীৰে গলে জাহাজত উঠি থাক পতীয়া বাটত নাযিবলৈ লাগে। ভাবপৰা তিনি চাৰি ঘাইলমান বাট বিকশা—জাবণিৰ মাজে মাজে

ঘটং ঘটং কৰি গৰুগাড়ীত যাব লাগে। এইছোৱা বাট অতিক্ৰম কৰোঁতেই বহু সময় অনাহতক নষ্ট হয়। কোনো কোনো সময়ত আহাজলৈ খাপ দি বাতি বন্ধিবলগীয়াও হয়। ফুল বন্ধত লগৰীয়া সহযাত্রী থাকে। তেতিয়া যাত্ৰা আমনিদায়ক নহয়। ফুলপথেদি যাবলৈ হলে মঙলদৈৰপৰা টংলালৈ ১৮১২ মাইল বাট বাছত যাব লাগে। তাৰ পিছত এখন ডাটীমুৱা ৰেলত টংলাৰপৰা ৰঙিয়া অংছন। ৰঙিয়া ষ্টেছনত বহু সময় বোন্দামহৰ কামোৰ খাই উজনিমুৱা ৰেলত ৰঙিয়াৰপৰা আমিনগাওঁ পোৱা যায়। আমিনগাঁৱত ফেৰী-আহাজত পাৰ হৈ আকৌ বাছ বা ৰেলেৰে গুৱাহাটী। মুঠতে ৰেলযাত্ৰাত বহুত লকৰপকৰ আৰু বাটো ঘূৰণীয়া। এবাৰহে মই ৰেলেৰে মঙলদৈৰপৰা গুৱাহাটীলৈ আহিছিলোঁ। এবাৰ এখন বিয়াৰ বৰযাত্রী হৈ মটৰেৰে মঙলদৈৰপৰা গুৱাহাটীলৈ তিনিঘণ্টামানৰ ভিতৰতে আহিব পাৰি মনত যে কিমান আনন্দ পাইছিলোঁ! বাটত অৱশ্যে ধনশিৰি আৰু বৰনদী এই দুখন নৈ মাৰনাৱেৰে পাৰ হ'বলগীয়া হৈছিল। যোপমৰা মঙলদৈৰপৰা ওলাই আহি বৰলুইতৰ পাৰত থকা ডুমুনীচকীৰ মুকলি ফৰকাল আকাশ দেখি আমাৰ মনবোৰো ৰেন ফৰকাল হৈ গৈছিল। সেইকাৰণেই কোনোবা এজন চাহাবে হেনো কৈছিল,—
Dumunichaki is better than Mangaldohi.

কালিৰাম মেধি

প্ৰথমবাৰ মই আলহী হৈ আছিলোঁ। তেতিয়াৰ মহকুমাধিপতি কালিৰাম মেধি ডাঙৰীয়া থকা চৰকাৰী চাংবঙলাত। বঙলাটোৰ তলত মেধি ডাঙৰীয়াৰ অফিচ-কোঠা। ভাতে তেওঁ নিয়মীয়াকৈ সদায় বাতি এডোখৰলৈকে সাহিত্য-সেৱাত ব্যস্ত হৈ আছিল। তেওঁৰ বিখ্যাত 'অসমীয়া ভাষা তত্ত্ব আৰু ব্যাকৰণখন তাতেই যুগুতাইছিল। তেওঁৰ পুৰিওঁৰালত সংস্কৃত, ইংৰাজী আৰু আন আন ভাৰতীয় ভাষাৰ অভিধান, বুৰঞ্জী-গ্ৰন্থ দেখা পাইছিলোঁ। মেধি ডাঙৰীয়া মোৰ বৰ ভনী জোৱাই ৬চেনিৰাম মেধিৰ ককায়েক। তেওঁৰ লগত মই বৰ সন্মুখেৰে কথা পাতিছিলোঁ; কিয়নো সেই সময়ত মেধি ডাঙৰীয়া আছিল এগৰাকী প্ৰবীন লক্ষ প্ৰতিষ্ঠা সাহিত্যিক আৰু মই ল'ৰা মাসুহ।

এবাৰ আছিলোঁ মৰানদীৰ পাৰত জগদগু দাসৰ কেৰেয়া ঘৰত—বন্ধু শিক্ষক ইছাহক আলিৰ লগত যুটীয়াভাৱে। ভাতমুঠি খাইছিলোঁ, সিপাৰে থকা ফুল ছাত্ৰাবাসত। এবাৰ আছিলোঁ 'বাসা ছাত্ৰবাস'ৰ গাতে লাগি থালি হৈ পৰি থকা হেডমাষ্টাৰৰ বাসভৱনত। গুৱাহাটীৰপৰা এটা কাম কৰা ল'ৰা নিছিলোঁ, সিয়ে টৌখুটি মাৰি ছুবেলা ডুমুঠি ভাত সিজাই দিছিল। আৰু এবাৰ ক'ত কেনেকৈ আছিলোঁ মনত নপৰে দেখোন!

সেই সময়ত মঙলদৈ নিচেই সৰু মহকুমা-চহৰ আছিল। মাসুহ পিয়লৰ লেখমতে লোকসংখ্যা ৮০০ মানহে আছিল হ'ব পাৰ। মাসুহৰ সংখ্যা ইমান তাকৰ হোৱাবোৰো কাৰণ নথকা নহয়। এইখিনি বাতিৰ মাসুহহে, দিনৰ মাসুহ নহয়। দিনত ফুল-কাছাৰী আদিলৈ ওচৰৰ গাঁও-জুইৰ কিমান মাসুহ আছে চৰকাৰী কাৰ্যালয়বোৰত হাতবান্ধিব প্ৰাচুৰ্য দেখিলেই ভাব উমান পোৱা যায়। মঙলদৈত থলুৱা মাসুহ বেছিভাগেই থাকে নগৰৰ বাহিৰত আৰু আমাৰ নিচিনা আন ঠাইৰপৰা গৈ প্ৰবহুৱা হৈ থকা নাইবা বঙালী, কঙালী

আদি লোকসকলেহে চহবত নিগাজীকৈ থাকিবলৈ লৈছিল। সেইবুলি চহবত যে মঙলদৈব মাহুহ নিচেইকৈ নাছিল তেনে নহয়। আছিল, কিন্তু তাকৰ। জগবন্ধু দাস নামেৰে এজন বঙালী ঠিকাদাৰে মৰানদীৰ পাৰত এলানি ঘৰ সাজি কেবেয়ালৈ দিছিল। সেই ঘৰতে মোৰ নিচিনা অঘৰীবিলাকে শুব গুজি আছিল।

চহবখন ইমান সৰু যে একেটা পাকতে ইমূৰ সিমূৰ ভ্ৰমি আহিব পাৰি। হাইউকমি নিচেইকৈ নাই। বয়বস্ত অপৰ্যাপ্ত নহলেও ভালেই পোৱা গৈছিল। খোৱাপানীটুপিয়ে ভাল নহয়। সেই পানীৰে কাপোৰ ধুলে পাতল গেকৱা বসন হয়। সৰু পুখুৰী এটাৰ পানী ভাল। তাকে ভাৰিয়ে ভাৰেৰে কট্টিয়াই আনি গাখীৰৰ গুৱালৰ দৰে মাহুহৰ ঘৰে ঘৰে পানীৰ যোগান ধৰে। নগৰীয়া ভণ্ডা গব্য মাহুহৰ ভিতৰত আছিলেঁ। আমিহেই অৰ্থাৎ শিক্ষাবিভাগত কাম কৰা মাহুহকেইজন, হাকিম, মাটিহাকিম আদি বিষয়া জনচেৰেক, পুলিচ, ডাক্তৰ আদি আন ঠাইৰ পৰা গৈ চাকৰি কৰা লোকসকল। স্থানীয় চাকৰিয়ালসকল বহুতেই চহৰৰ বাহিৰপৰা আহে। চৰাইবিলাক গধূলি বাহলৈ উলটি যোৱাৰ নিচিনা এওঁলোকে ৰাতি নিজৰ ঘৰত থাকেগৈ। খলুৱা লোকৰ ভিতৰত এসময়ৰ খ্যাতনামা মুক্তি যুঁজাৰ শ্ৰীভপেন্দ্ৰ শৰ্মা, নগৰৰ উপকণ্ঠত থকা পূৰ্ণানন্দ ৰাজখোৱা (কনি শ্ৰীভপেন্দ্ৰ ৰাজখোৱাৰ দেউতাক), হেডমাষ্টৰ ৰমণীকান্ত বৰুৱা, গজাবাম দাস ওভাৰছিয়াৰ প্ৰত্ৰুতিৰ নাম মনত পৰিছে। বঙালীসকলৰ ভিতৰত কেবাটাও পৰিয়ালে মঙলদৈত নিগাজীকৈ থাকিবলৈ লৈছে। সেইসকলৰ ভিতৰত ডাঙৰ ব্যৱসায়ী ঘোৰ পৰিয়াল আৰু আগৈয়ে কৈ অহা জগবন্ধু দাসৰ নাম লব লাগিব। সন্ধ্যা অসমীয়া মাহুহৰ ভিতৰত মৌজাদাৰ কালীনাথ কটকীও অন্ততম। মঙলদৈ মহকুমাত চহৰীয়া উপাধিৰ আৰু এশ্ৰেণী মাহুহ আছে। এই চহৰীয়া উপাধি ৰজাঘৰীয়া উপাধি নহয়, প্ৰজাঘৰীয়া উপাধিহে। গোসাঁই-অধিকাৰসকলে মেধি, পাচনি, ষাটনিয়াৰ আদি পতাৰ দৰে গঞা ৰাইজে তেওঁলোকৰ কোনো মুখিয়াল ব্যক্তিক সম্পন্ন লোকক লৈ ভোজভাত আদি বিশেষ অহুঠানেৰে চহৰীয়া পদত অভিযুক্ত কৰিছিল। আৰু তেওঁলোকলৈ কিছুমান বিশেষ সামাজিক তথ্য আগবঢ়াইছিল। আৰু দুজন বঙালী উকীলৰ নাম উল্লেখ কৰিবই লাগিব। এজন হৈছে ৰায়চাহাব ৰত্নেশ্বৰ দাসগুপ্ত আৰু আনজন শুকলাল ঘোষ। দাসগুপ্তৰ পৰিয়াল অসমীয়া পৰিয়ালৰ নিচিনাই হৈ পৰিছিল।

হুল-ছাত্ৰাবাসৰ ওচৰতে মৰানদীৰ ওপৰত এখন হেলেকলেকীয়া কাঠৰ দলং আছিল, আজিও থাকিব পাৰ। এই দলংখনৰ ওপৰতেই সদায় সন্ধিয়া আমি কুৰিচাকি আহি জিৰণি লৈ বহু সময় বাৰতচহৰ কথা পাতি অতিবাহিত কৰিছিলেঁ। হুলৰ শিক্ষকসকলৰ উপৰিও ৰত্নেশ্বৰ দাসগুপ্তও আহি তেতিয়াবা যোগ দিছিল। তেতিয়া মঙলদৈ চহৰত কোনো ক্লাবঘৰ নাছিল, সেইকাৰণে সেই দলং-ক্লাবে সকলোকে আকৰ্ষণ কৰিছিল। সেই ক্লাবত দুজন ব্যক্তিৰ ভূমিকা আছিল বিশেষ উল্লেখযোগ্য। এজন হৈছে শুকলাল ঘোষ। এওঁ সেই ক্লাবৰ অগ্ৰভিষ্ঠিত সভাপতিৰ নিচিনা। আনজন হৈছে আহাৰ হুলৰ সহকৰ্মী শিক্ষক শ্ৰীনিবাসৰ শৰ্মা। শৰ্মা এজন জাৰ্মানান পেজেন্ট। তেওঁ নজন কৰা নাই, নোকোৱা কৰা নাই। তেওঁৰ পল্লবোৰে দলং-ক্লাবৰ সাক্ষ্য অধিবেশনবোৰত বহু জমাইছিল।

দলং-ক্লাবৰ তলতে আছিল মৰানদী। মইঘৰতে বহি বাৰিষা-ধৰালি এই মৰানদীৰ দুই কপ দেখা পাইছিলোঁ। মৰানদীৰ আচল নাম বেগা বা বেগবতী। কণা লৰাক পদ্মলোচন নাম দিয়াৰ নিচিনাকৈ বোধকৰোঁ এই বেগা নামকৰণ কৰা হৈছিল। বাৰিষা মৰানদী জীয়ানদী হৈ কেনেফোটোকাৰে উপচি পৰিছিল যদিও বেগৰ লেশমাত্রও নাছিল। ধৰালিতো নদীখনত পানীৰ পটোৱেই নাছিল—উদং তলিখন ওলাই এসময়ৰ বেগবতী নৈৰ অদৃষ্টৰ পৰিহাসৰ কথাকে যেন সকীয়াই দিছিল। মই তেতিয়াই এদিন (১৯৩১ চন) মঙলদৈৰ বেগানৈৰ পাৰত বহি মৰানদীৰ মৰা আৰু জীয়া কপ বৰ্ণনা কৰি এটা কবিতা ৰচিছিলোঁ।

সেই সময়ত মঙলদৈত মাহুতকৈ পছৰ মঙহ সহজলভ্য আছিল। মঙলদৈৰ ওচৰ কাষৰীয়া দলগাঁও অঞ্চল এতিয়াৰ দৰে পমুৱাৰ ৰাজ্য নাছিল, আছিল এখন পছৰ ৰাজ্য। তাত পালে পালে পছ পোৱা গৈছিল। দেশভক্ত ফুকনৰ ভাষাৰে ক'বলৈ হলে সেই দিনত দলগাঁও অঞ্চলো আছিলো 'চিকাৰীৰ স্বৰ্গ'। মহকুমাধিপতিৰ বঙলাৰ গাতে লাগি থকা লুইতৰ চাপবিধনতো পছ ওলাইছিল। তাৰপৰা মাৰি অনা শহাপছ মই দেখা পাইছিলোঁ। তেতিয়া মঙলদৈত মাটিহাকিম হৈ থকা শ্ৰীৰাজেন্দ্ৰলাল উজীৰ আছিল এজন নামজলা চিকাৰী। তেওঁ প্ৰায়েই পছচিকাৰ কৰি ওচৰচুবুৰীয়া সকলোকে পছৰ মঙহ বিলাই দিছিল, আমিও ভাগ পাইছিলোঁ। আৰু জনচেৰেক চিকাৰী আছিল যদিও উজীৰ ডাঙৰীয়াহে পছৰ যম আছিল। ১৯৩৪ চনত মঙলদৈত বহা অসম সাহিত্য সভাত যোগ দিবলৈ যিসকল দুৰণিবাটীয়া প্ৰতিনিধি-দৰ্শক গৈছিল তেওঁলোকৰ ভোজনত লগাবলৈ খাহী মাৰিবৰ আৱশ্যক হোৱা নাছিল, চিকাৰীয়ে মাৰি আনি পৰ্বতৰ দৰে দমাই থোৱা গোট পছবোৰ দেখিয়েই খাবৰীয়াবিলাকৰ পেটৰ ভোক গুচিছিল। আজি মঙলদৈৰ সেই পছৰাজ্যৰ কল্পনা কৰিবলৈকে টান। গছ চৰি ফুৰা হাবিত গুৰিপকুৱাৰ দৰে মাহুহৰ বাসস্থান হ'ল।

সমো শেষত শিক্ষা-মন্দিৰৰ ভিতৰচ'ৰাত সোমোওঁ। প্ৰথমতেই নাম লব লাগিব হেডমাষ্টৰ ৰমণীকান্ত বৰুৱাদেৱৰ। বৰুৱাৰ ঘাই ঘৰ চিপাৰাৰত! এওঁ মঙলদৈ মহকুমাৰ প্ৰথম গ্ৰেজুৱেট। প্ৰথম দৃষ্টিতে তেওঁৰ প্ৰতি মোৰ প্ৰকা জন্মিছিল। সলসলীয়াকৈ ইংৰাজী আৰু অসমীয়া ক'ব পাৰিছিল, বক্তৃতাও দিছিল। কাৰ্তিকৰ দৰে ধুনীয়া মাহুহজনক দেখি আৰু তেওঁৰ কথাবোৰ শুনি ভাল লাগি গৈছিল। কথা-বতৰা, চলণ-ভূষণত এজন পুৰণি অসমীয়া ডাঙৰীয়াৰ দৰে আছিল। নিজৰ বংশৰ কথা, মঙলদৈৰ মাহুহৰ কথা কৈ বৰুৱাই গৌৰৱ অহুভৱ কৰিছিল। মঙলদৈয়া বুলি চিনাকি দি তেওঁৰ গাটো যেন ৰঞ্জিত ৰঞ্জিত লাগিছিল। ফিটকাট চাহাবী সাজ পিন্ধি ফুললৈ গৈছিল। ঘৰত আৰু বাহিৰত খাদ্যৰ চুবুৰীয়া পিন্ধি ফুৰাচকা কৰিছিল। যিহকে পিন্ধিছিল, সেয়েই গুৱাই ধৰিছিল। কথা-বতৰা আৰু ব্যৱহাৰত আভিজাত্য প্ৰকাশ পাইছিল। যদিও সৰু-ডাঙৰ সকলোকে আপোনভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সেইদিনৰ পুৰণিচাম হেডমাষ্টৰৰ ভিতৰত সবহভাগেই আছিল বঙালী, অসমীয়াসকলৰ ভিতৰত লক্ষ্মীনাথ শৰ্মা, ৰামেশ্বৰ বৰুৱা, ভৰতচন্দ্ৰ চলিহা, কালিৰায় দত্ত ৰমণীকান্ত বৰুৱা প্ৰভৃতি জনচেৰেক নিজৰ যোগ্যতাৰ প্ৰমাণ দি নাম কৰিছিল। এইসকলক লৈ আমি গৌৰৱ অহুভৱ কৰিছিলোঁ।

মঙলদৈ হাইস্কুলত মই এবাৰ নাট্যাচাৰ্য ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰৰ ভলভো কাম কৰিবৰ সৌভাগ্য হৈছিল। তেওঁ আছিল সহকাৰী প্ৰধান শিক্ষক। তেওঁক তেতিয়া মই অলপদিন ওচৰৰপৰা চাবলৈ সুবিধা পাইছিলোঁ। মঙলদৈ হাইস্কুলত মোক পাই তেওঁ বৰ ভাল পাইছিল নিশ্চয় কিয়নো জহৰীয়েহে হীৰাৰ মোল বৃদ্ধি পায়। মই হীৰা নহলেও নাট্য লিখক হিচাপে সগোজ্জ বা একেধেলৰ মানুহ। বহুগুণৰ সমষ্টি বৰঠাকুৰ এগৰাকী কৃতী শিক্ষকো আছিল। কৰ্তব্যত ক্ৰটী দেখিলে তেওঁ কোনো কোনো শিক্ষকক মুখৰ আগতে অপ্ৰিয় কথাও কৈ দিছিল। সেইকাৰণে তেওঁ পেটে সমষ্টিতে ভাল নোপোৱা জনদিয়েক শিক্ষকো আছিল।

মঙলদৈত এবাৰ মই বৰঠাকুৰৰ শিল্প-প্ৰতিভাৰ নিদৰ্শনস্বৰূপ তেওঁ সজা শব্দশ্ৰুতি প্ৰতিমা দেখা পাইছিলোঁ। সেই প্ৰতিমা হাইস্কুলৰ ছাত্ৰবিলাকক পূজাৰ বাবে তেওঁ সাজি দিছিল আৰু পূজাৰ অন্তত প্ৰতিমাখন সন্মুখেৰে স্কুল ছাত্ৰাবাসত ৰখা হৈছিল। সেই গোসাঁনীজনী 'মা সৰস্বতী' নাছিল, তেতিয়াও স্কুল পোৱাগৈ নাই। অলপ শিছতে অৱশ্যে চন্দ্ৰোজ্ঞন শিক্ষক আহিছিল। চাহাবে স্কুল পৰিদৰ্শন শেষ কৰি ডাকবঙলালৈ গ'ল। যাবৰ সময়ত পিছদিনা আগবেলাতে উলটি ৰাম বুলিকৈ গৈছিল। কিন্তু সেইদিনা এঘ'ৰ বজাত যোৰহাটমুৱা হৈ উলটি ৰাওঁতে তেওঁ আকৌ এবাৰ স্কুলত নামিল। তেতিয়া স্কুল বহিছে, ১০। মান বাজিছিল। চাহাবে ওলোটা ৰাজ্যতো গাড়ী ৰাখি আৰু স্কুলত সোমাল। দেখে সেইদিনাও বকৰা-বৰঠাকুৰ অজ্ঞপ্তিত। তেওঁলোকে চাওঁতে ভাবিছিল যে আপদটোৱে পৰিদৰ্শন শেষ কৰি গ'ল যেতিয়া বিটুও পাৰ হ'ল। কিন্তু কথা বিপৰীতহে হ'ল। সাত ঘাটৰ চেঙেলী চাহাবে চোৰাং চোৱাগিৰিও যে কৰিব পাৰে সেইকথা তেওঁলোকে ভাবিবকে পৰা নাছিল। তাৰেই ফল স্বৰূপে বৰলি হৈ বকৰাই উত্তৰ লক্ষীমপুৰ আৰু বৰঠাকুৰে তেজপুৰ হাইস্কুললৈ যাবলগীয়া হৈছিল।

বহাৰ বহুদৈ, টিপামৰ ডায়ে, শলভুবিৰ আখৌণী বাইৰ দৰে আমি অসমৰ বিভিন্ন ঠাইৰপৰা গৈ শিক্ষকতা কৰা সকলো স্কুলত একগোট হৈছিলোঁ। মঙলদৈ হাইস্কুলত কাম কৰাৰ সুযোগতে মই কেবাজনো শিক্ষকক অন্তৰত বন্ধু হিচাপে পাইছিলোঁ। সেই সকলৰ সৰহভাগে ইতিমধ্যে ইচ্ছাম ত্যাগ কৰিছে। সেইসকলৰ ভিতৰত ধৰ্মনাথ শৰ্মা শাস্ত্ৰীৰ কথা বৰকৈ মনত পৰে। অলপ দিন আগতে তেওঁ বৰ্মী হৈছে। সোণাৰাম হাইস্কুলতো তেওঁক মই শিক্ষক হিচাপে লগ পাইছিলোঁ। তাৰে পৰাই তেতিয়া মঙলদৈ হাইস্কুলৰ শিক্ষক হৈ গৈছিল আৰু তাতে বৰহুৱাৰ সাজি লৈ নিপাজী হৈ থাকিবলৈ গৈছিল। তাত্তেই পোটেই চাকৰি জীৱন অভিবাহিত হৈছিল আৰু মঙলদৈৰ মাটিতেই হাড় পেলালে। মানুহজন সাত্বিক প্ৰকৃতিৰ আছিল বাবে যোৰ লগত মনে মনে মিলিছিল।

আন আন শিক্ষকসকল আছিল হৰেশ্বৰ শৰ্মা, (পাটসাৰহুছি) বাপুৰাম কলিতা (কবৰা), দিবাকৰ শৰ্মা (নবসিৰি, গুৱাহাটী), ইছাহক আলি (যোৰহাট), প্ৰসাদচন্দ্ৰ দাস (গুৱাহাটী, বিহাৰ), ভবভচন্দ্ৰ দাস (বালিগাওঁ, গুৱাহাটী), বলোৰাম পাঠক (নগাওঁ, বৰুণেটা), বিশ্বনাথ

চেলো (উত্তৰ লক্ষীমপুৰ), দীননাথ চহৰীয়া (মঙলদৈ), কালিৰাম দাস (মঙলদৈ), বুদ্ধি বৰদলৈ (কুৰুবা), মণিকান্ত শৰ্মা (মঙলদৈ), আব্দুল মতলিব (নগাওঁ) প্ৰভৃতি।

প্ৰথমবাৰ গৈ মই এতিয়া য'ত পুলিচখানা হৈছে তাতে হাইস্কুল পাইছিলোঁ। পিছত সেই ঘৰৰপৰা হাইস্কুল তুলি নি আহলবহলকৈ ছেটেলমেণ্টে এৰি বোৱা ঘৰত পতা হ'ল, সেই ঘৰতো মই কাম কৰিছিলোঁ।

নগাওঁ

নগাওঁ জিলালৈ মই কেবাবাৰো স্কুল ছাব-ইন্সপেক্টৰ হৈ আৰু এবাৰ এমাহলৈ স্কুল-মাষ্টৰ হৈ গৈছিলোঁ। আন লাভ হওক বা নহওক এইছোৱা কালত মই মোৰ পিতৃকৃষি নগাওঁ জিলাখনৰ একাংশৰ গাঁৱে-ভূঞা বহু ঠাই তলানলা মাৰি চাবলৈ সুবিধা পাইছিলোঁ। শিলঘাট, কলিয়াবৰ, হাটবৰ, চাপানলা, ডবকা আদি বুৰঞ্জীয়ে গৰকা ঠাইবোৰত বাতি বৰ্খিছিলোঁ। কলং, কপিলী, বৰপানী আৰু যমুনা এই চাৰিখন নৈৰ লগত শঠামিতিবালি পাতিছিলোঁ আৰু যে কত কি! সেই দিনকেইটাৰ উৰলি বোৱা স্বতিবোৰ পাণ্ডুলি়ে আজিও মোৰ মনটো ভাল লাগি যায়।

এইখিনিতে কৈ ধোৱা ভাল যে স্কুল-মাষ্টৰৰ কাম আৰু স্কুল-পৰিদৰ্শকৰ কাম একে নহয়। একে শিক্ষাবিভাগৰে আৰু প্ৰায় একে পৰ্যায়ৰে কাম হলেও দুইটা কামৰে পাৰ্থক্য ভালৈখিনি। মাষ্টৰৰ কাম সীমিত পৰিসৰৰ মাজতে সীমাবদ্ধ, শিক্ষক আৰু ছাত্ৰবিলাকক লৈয়েই সময় অতিবাহিত কৰিবলগীয়া হয়, স্কুলৰ বৰমুৰীয়াৰ পোনপটীয়া শাসনৰ তলত থাকিব লাগে। স্কুল-পৰিদৰ্শকৰ কৰ্মক্ষেত্ৰ হলে আহলবহল, বাধ্যবাধকতাও কম। গাঁৱে-ভূঞা স্কুল চাই ফুৰোঁতে চকু থাকিলে আৰু বহুত বস্তু চাব পাৰি, বহুত নজনা কথা শিকিব পাৰি আৰু নানা তৰহৰ মানুহৰ সংস্পৰ্শলৈ আহিবলৈ সুবিধা পোৱা যায়। এই কাম মই শিক্ষকৰ কামতকৈ বেছি স্বতন্ত্ৰীয়া আৰু মুকলিমুৰীয়া যেন অনুভৱ কৰিছিলোঁ।

মই মঙলদৈ হাইস্কুলৰ শিক্ষকতাৰ সোৱাদ চাকি চোৱাৰ পিছতেই ১৯৩১ আৰু ৩২ চনত অন্তৰ্গামী স্কুল ছাব-ইন্সপেক্টৰ কামত মকৰল হৈ নগাওঁ জিলাত অ'ত ত'ত টলোঁ-টলোঁ কৰি ঘূৰি ফুৰি এবিধ নতুন কামত জুতি পাইছিলোঁ, এই কাম মোৰ বৰ ভাল লাগিছিল। দুবাৰত কেইমাহমান মাথোন কাম কৰিবলৈ সুবিধা পাইছিলোঁ। যদিও এই কালছোৱাৰ অভিজ্ঞতাই মোক বৰ উপকৃত্ত্ব কৰিলে। ভ্ৰমণৰ কষ্ট বাদ দি মই ছাব-ইন্সপেক্টৰ কামত অপৰিসীম আনন্দ অনুভৱ কৰিছিলোঁ। পুলিচৰ ডাৰোগা অবকাৰী ডাৰোগা আদিৰ কৰ্মচাৰী গাঁৱলৈ গলে বিভাগৰ লগত সংশ্লিষ্ট মানুহৰ পৰাহে সহযোগ পায়; কিন্তু নিৰামহীয়া স্কুল পৰিদৰ্শকসকলে সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহৰপৰা সমাদৰ লাভ কৰে। আজিকালি অৱশ্যে দেশৰ গঢ় লৰিছে। পোতা পুখুৰীত বাকেই বজা হোৱাৰ নিচিনাকৈ খবাজী আয়োলত অনেক বজা-উপৰজাৰ সৃষ্টি হৈছে—সেই সকলে মাছ মাৰি বিলৰ পানী ঘোলা কৰাৰ নিচিনাকৈ বিশেষকৈ ভোট-সংগ্ৰহৰ উদ্দেশ্যে গঞা বাইজৰ মনশোৰো ঘেৰালি পেলাইছে। গঞা বাইজেও আগৰ দৰে নগৰীয়া বিষয়াক আপোনাৰজন বুলি বুকুত সাঙটি লবলৈ এৰিছে। তেতিয়াৰ দিনত কিন্তু এনে নাছিল। অতিথি লাক্ষ্য দাৰোদৰ বুলি গঞা-বাইজে

মনে-প্রাণে বিশ্বাস কৰিছিল। তুলসী মাছহক তেওঁলোকে বিশেষ শ্রদ্ধাৰ চকুৰে চাইছিল। বেছিভাগ গাঁৱত উচ্চশিক্ষিত লোক নাছিলেই; থাকিলেও সিসকলে নিজৰ গাঁৱলৈ পিঠি দি নগৰীয়া হৈছিল। বাৰটকীয়া পাঠশালাৰ পণ্ডিতজনেই আৰু ডাকবাবুজনেই গাঁওখনৰ সন্মানৰ পাজি বিবেচিত হৈছিল। মই তুলসী চোৱাৰ উপলক্ষ্য কৰি নগাওঁ আৰু কামৰূপ জিলাৰ বহু গাঁৱত প্ৰবাস খাটিবলগীয়া হৈছিল। গাঁৱৰ মুখিয়াল মাছহজনেই বহু সময়ত উপযাচি অতিথি গুৰুৱাৰ ভাৰ লৈছিল আৰু স্তম্ভলাভ থাকিলেও তালৈকে আহি আপোন মাছহক লগ পোৱাৰ নিচিনাকৈ কথাৰ মহলা মাৰিছিল। লগত বন্ধাবঢ়া সঁজুলি আৰু বাছনি সদায় আছিল। পৰাপক্ষত সকলো বস্তু কিনিহুটি লৈছিলে। কোনো কোনো ঠাইত আলহীলৈ দুবাৰ মুকলি কৰি খোৱা গৃহস্থকে অহুগৃহীত কৰিবলগীয়া হৈছিল। এনে অতিথি-পৰামণ গৃহস্থ অথলাবন্ধাৰ ৩যোগকান্ত খাউণ্ড, শিঙিমাৰীৰ ৩নিশিবাৰু আৰু মহীশল কুমাৰ নাম মই সদায় শ্রদ্ধাৰে মনত ৰাখিছোঁ।

তেতিয়া নগাৰ্ঘত পৰিবহনৰ সূচল আজিৰ দৰে নাছিল, যান-বাহন আছিল ডাকৰ। বিজ্ঞা, টেক্সীগাড়ী আদি নাছিল বুলিলেই হয়। অসম-বেঙ্গল ৰেলৰ এখন গাড়ী চাপৰ-মুখৰপৰা শিলঘাটলৈ আৰু এখন হয়বৰ গাঁৱৰপৰা লাহৰীঘাটৰ ফালে গৈছিল। শিলঘাটৰপৰা নগাৰ্ঘলৈ মটৰবাছ চলিছিল। ইমানেই। তুলসীপৰিদৰ্শকসকলে সন্ধ্যাৰণতে ঘোঁৰা আৰু হাতবাগী ব্যৱহাৰ কৰিছিল। মোৰ চাইকেল আৰোহণ পূৰ্বৰ কথা আপুতে কৈছোঁ। অনন্ত্যাসে চাইকেল বিজ্ঞা হস্ত হৈ আহিছিল। ঘোঁৰাৰ পিঠিত কোনোদিনে উঠা নাছিলোঁ, ঘোঁৰাৰ গাড়ীত অৱশ্যে গুৱাহাটীত অলেখবাৰ উঠিছিলোঁ। তুলসীপৰিদৰ্শনত ভৱি দুখনেই আছিল মোৰ ঘাই বাহন। সময়ে সময়ে জলযোগো মিলিছিল—এই জলযোগ জলপানযোগ নহয়, নৌকাযোগহে আছিল। সেইদিনৰ মাছহৰ ভৰিবোৰ আজিৰ বস্ত্ৰযুগত একপ্ৰকাৰ পত্নী হৈ গ'ল বুলি ক'ব পাৰি।

কলিগাৱ

৬।১১।৩১ ৰ দিনা নগাৰ্ঘত ডেপুটী ইন্সপেক্টৰ কৰুণাকান্ত বৰুৱা (আজিকালি জোহান পাৰাৰ নাগৰিক) ডাঙৰীয়াৰপৰা মোৰ নিজৰ কাম বৃত্তিৰাজি লৈছিলোঁ। আৰু তাৰ দুদিন কি এদিনৰ পিছতেই পৰিদৰ্শন কৰিবলগীয়া খনচেষ্টাক প্ৰাইমাৰী তুলসী তালিকা এখন লৈ ৰেলৰে শিলঘাট পালোঁগৈ। পোনতে শিলঘাট ডাকবঙলাত টোপুটি মাৰি থাকিলোঁ লৈছিলোঁ। শিলঘাট লুইতৰ পাৰৰ এখন মনোৰম ঠাই। লুইতপৰীয়া ঠাইবোৰৰ এটা স্বকীয়, সৌন্দৰ্য আছে। আশেপাশে থকা পৰ্বতমালায়ো ঠাইখনৰ সৌন্দৰ্য বৃদ্ধিত সন্ধ্যা কৰিছে। এট বৰলুইতৰ বুকুত প্ৰসিদ্ধ দুই মূৰি শিল আছে। বাহিৰৰ বহুতে দুই মূৰি শিলক দুই মৌনীয়া বা ছমৌনীয়া শিল বুলি ভুল কৰিব খোজে, দৰাচলতে কুহুৰ আৰু কোঁতৰ নামেৰে দুজন মূৰিৰ নামেৰে এই নাম। মূৰি দুখনে অসংখ্য শিশু লৈ হেনো ইয়াতে জ্ঞানাত্ম পাপ্তি আছিল আৰু শিশু সখতে তেওঁলোক শাপপ্ৰাপ্ত হৈ ইয়াতে শিলাৰূপ লৈ থাকিবলগীয়া হ'ল। এই শিলঘাটতে বৰান্ধৰ বাকন্দৰ ঘৰ থকা বুলিও তাৰ মাছহে ভাবে। ৰাতি বঙলাৰ অৰাৱী চকীত বহি বহি ঠাইখনৰ বাহ্যিক সম্পৰ্কীয় সাধু শুনিছিলোঁ। গুৰুৰে এটা টিলাত কাৰাবাণ্য বন্ধিৰো আছে—

এই কামাখ্যা নৰকাস্থৰে খটখটী বন্ধা কামাখ্যা নহয়, গ্ৰন্থসিংহ বৰ্গদেৱে মাটিবাৰী দান কৰি প্ৰতিষ্ঠা কৰা কামাখ্যাহে। বিষ্ণুৰ দহ অৱতাৰৰ ভিতৰত শ্ৰীৰাম, শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু বুদ্ধ এই তিনি অৱতাৰেহে আজিও মঠ-মন্দিৰৰ পূজা-পাতলত অগ্ৰাধিকাৰ পাই আহিছে। উত্তৰ গুৱাহাটীৰ অখন্ডান্তৰ নাম-দেৱালত কুৰ্ম-অৱতাৰৰ কথা জানো। শিলঘাটৰ বৰ্জলান্ত বহি আৰু দুই অৱতাৰৰ সন্মেল পাইছিলোঁ। দক্ষিণপতীয়া দেৱৰ সজ্জৰ লগৰ নৃসিংহ-দেৱালয় আৰু কলিয়াবৰ বালিসজ্জত থকা বামণ-গোসাঁইৰ থানত এই দুই অৱতাৰে মিলিতভাৱে পূজাপাতল খাই থকা বুলি শুনিছিলোঁ। হাজোৰ হৰ্যদ্রীৱ-মাধৱৰ মন্দিৰতো নৃসিংহ মূৰ্তি দেখা পাইছিলোঁ। কলিয়াবৰৰ নৃসিংহ অৱতাৰ হেনো ভক্তজনৰ বাহা কল্পতৰু। মানস কৰি তেওঁৰ আগত ভোগভাত লগালে হেনো আকাজিকত ফল পোৱা যায়। পিছে সেই ভোগ খাওঁতা যাজ্ঞীও বিনা নিমন্ত্ৰণে ওলাব লাগিব, নোলালে অন্তৰ লক্ষণ বুলি মাহুহে ভাবে। মুঠতে নগাওঁ জিলাখন সজ্জ-মন্দিৰ থান আদিৰে ভৰপূৰ। ডঃ নেওগৰ ‘পবিত্ৰ অসম’ত চকু ফুৰালেই তাৰ উমান পোৱা যাব। মই ইয়াত সেইবোৰৰ বিৱৰণ দিব খোজা নাই আৰু সেইবোৰ যে বুৰঞ্জীবিদ বা প্ৰত্নতত্ত্বজ্ঞৰ দৃষ্টিৰে তত্ত্বতত্ত্বকৈ নিৰীক্ষণ কৰিছিলোঁ এনেও নহয়।

নগাওঁ জিলাৰ এই পূৰ্বাঞ্চল অসমৰ সত্ৰীয়া সংস্কৃতিৰ বাৰা বিশেষভাৱে সমৃদ্ধ। সেইকাৰণে এই অঞ্চলত স্থল পৰিদৰ্শন কৰাৰ লগে লগে মোৰ আইবোৱা বাৰ্তা, গল্পাৰো বাজা হৈছিল। স্থল পৰিদৰ্শন হৈছিল, লগতে সজ্জ-নামঘৰ-আদিত পুৰণি সংস্কৃতিৰ ভালেমান নিদৰ্শন দেখা পাই মুগ্ধ হৈছিলোঁ। সজ্জৰ গোসাঁই-মহন্ত, অধিকাৰ আদি অনেকৰ লগত ঘনিষ্ঠভাৱে আলাপ-আলোচনা কৰি প্ৰবহুৱা জীৱনৰ কথা পাহৰি গৈছিলোঁ। পুৰণিকলীয়া নামঘৰবোৰ দেখি শব্দৰ শুকলৈ নীৰৱ ভক্তিঅৰ্থ আগবঢ়াইছিলোঁ। মোৰ সহপাঠী বহু কলাকাৰ শ্ৰীজীৱেশ্বৰ গোস্বামীৰ ভোলাগুৰি সজ্জখন দেখি বৰ ভাল লাগিছিল, তেওঁৰ দেউতাক ৬পদ্মকান্ত গোস্বামীৰ লগতো কথা হৈছিলোঁ। অসমৰ সাংস্কৃতিক জগতত এই ভোলাগুৰি সজ্জৰ বৰঙণি বৰমূল্যবান।

কলিয়াবৰ অঞ্চলত বহু সজ্জ আৰু বজাদিনীয়া ঠাই আছে। কুঁৱৰীটোলত সোমাই বিশ্বতিৰ নাম পৰ্বন্ত বিলুপ্তি হোৱা কুঁৱৰী গৰাকীনো কোন আছিল, জানিবলৈ বিচাৰিছিলোঁ। কোনেও ক’ব নোৱাৰিলে।* হাটবৰ, শাকমুঠি, মিছা আদি ঠাইবোৰ উৰহীৰ ওৰ বিচাৰিছিলোঁ। দেউতাৰ শিশুকালৰ লগৰী কলং নৈখনক অ’ত ত’ত ওচৰতে পাই বৰ আপোন আপোন যেন লাগিছিল। দেউতাই কোৱা তেওঁৰ উৰলি বোৱা জীৱনৰ কলংপৰীয়া সাধুবোৰলৈ মনত পৰিছিল। কোনো কোনো ঠাইত কলঙৰ তৰাং বুকুত ভৰি দি খোজকাঢ়ি পাব হৈছিলোঁ। হেলেকেলেকীয়া এডলীয়া বাহৰ সাকৌ বগাই পাব হোৱা মনত পৰিলেই ভৱ লাগি যায়।

লাহৰীঘাট

এতিয়া লাহৰীঘাট-জুৰিয়া অঞ্চলৰ কথা কৈছোঁ। মই বাতিপুৰা কাউৰ-কুঁৱৰ মাটিত

* হিতৈষ বন্ধা ডাঙৰীয়াৰ মতে বৰ্গদেৱ চন্দ্ৰকান্ত সিংহ কুঁৱৰীসকলৰ টোল বন্ধাৰ বাবে—কুঁৱৰীটোল নাম হৈছিল। ‘সাহিত্যসত্য ভাষণালী তৃতীয় ভাগ প্ৰটকা’

পথৰ লগে লগে শেতেলি এৰি দুই তিনি মাইলমান নিলগৰ ফুল এখনলৈ খোজ লওঁ। যাওঁতে বাটে বাটে নানা তৰহৰ দৃশ্য দেখা পাওঁ। আটাইতকৈ ভাল লাগে পমুৱা মুছলমান খেতিয়কবিলাকৰ কৰ্মব্যস্ততা দেখি। সেই সময়ত তেওঁলোকৰ কোনো ঘৰৰ ভিতৰত নেথাকে। থাকে পথাৰত। পথাৰত তৰহে তৰহে খেতি। ধান, মাহ, সবিয়হ, আলু তেওঁলোকৰ খেতিত নোহোৱা বস্তু নাই। বেলিফুলৰ দৰে অৰ্জকাই পথাৰ ভৰি ফুল থকা তিছি ফুলবোৰ দেখি মন-প্ৰাণ নাচি উঠে। তিচি গুটিৰ খেতি ফুলি পথাৰতে একোখন ফুলবাৰী যেনহে মনত ধাৰণা হৈছিল আৰু ইংৰাজ কবি হাৰ্ড ছুৱৰ্থৰ 'ডেফোডিল' কবিতাটোৱে মনত পৰিছিল। পমুৱাবিলাকৰ লহপহীয়া মৰাপাটৰ খেতিও দেখা পাইছিলোঁ। এই কথা স্বীকাৰ যে সংসাৰত বৰ্তি থাকিবলৈ হলে ধোদৰ পচলা অসমীয়া খেতি কৰিলাকে কৰ্মব্যস্ত পমুৱা খেতিয়কৰ আদৰ্শ লৈ হালৰ মুঠিত ধৰিব লাগিব এখন পথাৰতে বাৰমহীয়া খেতি কৰি সোণগছ গজাব পাৰিব লাগিব।

বুৰঞ্জীত আছে আহোম স্বৰ্গদেউসকলৰ আমোলত মিবজুমলাই অসম মাৰিবলৈ আহোতে মাহুহৰ ইমান ঘন বসতি আছিল যে নগাৱঁৰপৰা গড়গাঁৱলৈকে মাহুহৰ গৰ পিৰালিয়ে পিৰালিয়ে অহাযোৱা কৰিব পৰা গৈছিল। মান-মৰাণৰ উপদ্ৰৱত আৰু পিছত কলাজৰৰ গৰাহত বহুত অসমীয়া মাহুহৰ ভেটিত তিতালাও গজিল, বৰ্ধমান গাঁও থকা ঠাইত একোখন অকণ্টকা হাবি হ'ল। আৰু মাহুহৰ সলনি তাত বাঘ-ভালুকৰ বসতি হ'ল। তেনে হাবি ভাঙি আজিকালি পমুৱা মুছলমানবিলাক গাঁও পাতি বহি গৈছে। হাবিৰ মাজত হেনো বহুত পুৰণি পাটনাৰ আৰু ঘৰৰ ভেটিবো চিন ওলাইছে। এইবোৰ চিনেই স্মৃতি কৰে যে এসময়ত এইবোৰ ঠাইত হাবি নাছিল, আছিল পুলিয়েপোখাই বিলুপ্ত হোৱা এচাম অসমীয়া মাহুহ। এই লাহৰীঘাট অঞ্চলৰ খেতিবাতি চাই ভাল লাগিছিল।

পমুৱা খেতিয়কবিলাকৰ আতিথ্যও মনত ৰাখিবলগীয়া। মই ফুলচোৱা কাম কেইমাহমানহে কৰিছিলোঁ; কিন্তু এই কাম সময়তে ঘাইকৈ মিকিব আৰু পমুৱা মুছলমানৰ অভিধিপায়ণতা দেখি মুগ্ধ হৈছিলোঁ।

কাহিনী এটা শুনিছিলোঁ, মই তালৈ যোৱাৰ কেইবছৰমান আগতে হেনো পমুৱা-গাঁৱত পথাৰত হাল বাওঁতে মাটিৰ তলত থকা দুৰ্গা মূৰ্তি ওলাইছিল। দশভুজা দুৰ্গাৰ সেই সোণৰ মূৰ্ত্তি ওলোৱা বতৰা চাৰিওফালে বায়ু হৈ পৰাত তদন্ত কৰিবলৈ এজন মাটি-হাকিম (নামটো নোকোৱাই ভাল) আহিছিল। তেওঁ মূৰ্ত্তিখন লৈ গৈ হেনো কোনো মূৰ্ত্তি ওলোৱা নাই বুলি বখাছানত বিপট লখিল কৰিলে আৰু মূৰ্ত্তিৰ সোণ নিতৰ বৰোটোলাত হুমালৈ। কথাটো কিমানদূৰ সঁচা ক'বনোৱাৰো; কিন্তু এনেদৰে যে মাটিৰ তলত পোতা গৈ থকা বহুত আপুৰুগীয়া প্ৰাচীন সম্পদ যিকোনো প্ৰকাৰে বিনষ্ট হৈছে সেইটো দেখ দেখ কথা। বহু সময়ত বন্ধকেই ভকক হোৱাটোও সঁচা কথা।

মই সাধাৰণভাৱে চুবুৰী আৰু পাহাৰী এটা শিল্পিয়েই ফুল চাই কৰিছিলোঁ। কলেজীয়া শিক্ষকৰ কাম লোৱাৰ লগে লগে অৱশ্যে ঢেলেও এখনো কান্ধত উঠিছে। দেশ পাকপাৰ শিল্পি যোৱাৰ বাবে পাঠশালা ফুলত দুই এবাৰ ভ্ৰমবন্ধ হৈছিল। পণ্ডিতে কতি

মাৰি বহি থাকে, আগত ল'ৰাবিলাকৰ হাইউকমিৰ এখন বজাৰ। মই অপ্ৰত্যাশিতভাৱে ফুলঘৰৰ দুৱাৰমুখত দেশী সাজপাৰেৰে থিয় হওঁতে দুই এক পণ্ডিতে কোনোবা বাহিৰা মানুহ বুলি ভাবি শুধিছিল, “কি লাগে?” মই “ফুল চাব লাগে” বুলি উত্তৰ দিয়াত ক্ৰম্বকতে অপ্ৰস্তুত পণ্ডিতজনৰ মুখখন কেহেৰাজ বটা যেন হৈ গৈছিল। ছাত্ৰৰ বজাৰখনৰো হাইউকমি গুচি কাঁহ পৰি জীণ যোৱা নিমাতনিটাল হৈ পৰিছিল। বহুত ফুলৰ কণ কণ ছাত্ৰৰপৰা “আটেকুৰি বিলাতী শিয়াল আৰু একুৰী অসমীয়া শিয়ালৰ মুঠ নেজ কিমান?” আৰু “এজাই গুলীত দুটা হাইঠা চৰাই মৰিলে এজোপা গছত পৰি থকা একুৰি চৰাই মাৰিবলৈ কেই জাই গুলী লাগিব?” এই নিচিনা প্ৰশ্নৰ সঠিক উত্তৰ খুব কমেইহে পাইছিলোঁ। ফুল চাওঁতে মই বগৰো কৰিছিলোঁ যথেষ্ট। কেৱল লৰাছোৱালীবোৰকে নহয় পণ্ডিত মহাশয়কো একোটা আচহুৱা প্ৰশ্ন হুখি মূৰ খজুৱাবলগীয়া অৱস্থাত পেলাইছিলোঁ।। এঠাইত এজন পণ্ডিতে বলদেৱ মহন্তৰ বিজ্ঞা কবিতাটো পঢ়াই আছিল। তেওঁক প্ৰথম ছুশাৰীৰ অৰ্থ বুজাই দিবলৈ কোৱাত বেচেৰা বৰ বিপাঙত পৰিছিল। কায়মনবাক্যে এই শব্দটো বিভিন্ন অংশত জোৰ দি ঘনে ঘনে উচ্চাৰণ কৰি বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল; কিন্তু কায় শব্দটোৰ অৰ্থ নজনাব বাবে গোটেই শব্দটোৰ অৰ্থৰ কাষেদিয়ে যাব পৰা নাছিল। অল্পবিজ্ঞা ভয়ঙ্কৰীৰ ইও এটা প্ৰমাণ।

ডবকা : পাৰখোৱা

উত্তৰ প্ৰদেশত গঙ্গা আৰু যমুনা নৈ থকাৰ নিচিনাকৈ আমাৰ অসমৰ নগাওঁ জিলাতো গঙ্গা আৰু যমুনা দুইখন নৈয়েই আছে। যমুনা আছে ডবকা অঞ্চলত আৰু গঙ্গা আছে পাৰখোৱা অঞ্চলত। এই ডবকাতে অতি পুৰণি ডবাক ৰাজ্য আছিল বুলি প্ৰত্নতত্ত্বৰ পণ্ডিত-সকলে স্থিৰ কৰিছে। সেই সময়ত ডবকালৈ যাবলৈ মানুহে ভয় কৰিছিল বেমাৰ আক্ৰমণৰ বাবে। ডবকাত বেছিদিন থাকিলে হেনো মেলৈৰিয়া হয়। যমুনা নৈৰ পানীত ৰোগৰ বীজাণু থকা বুলিও শুনিছিলোঁ। পানী তপতাই খাবলৈ উপদেশ পাইছিলোঁ। মুঠতে কৰ্তব্যৰ ঠেলাত ভয়ে ভয়ে মই ডবকালৈ গৈছিলোঁ। যমুনা নৈৰ ষোলাপানী দেখি কালিন্দী যমুনালৈ মনত পৰিছিল। চোঁচাপানী মই হাতেৰে স্পৰ্শ কৰা নাছিলোঁ।

ডবকাৰপৰা গৰুগাড়ী কেৰেয়া কৰি পাৰখোৱাৰ ফুল চাবলৈ গৈছিলোঁ। বাট সাতমাইলমান হ'ব পায়। ৩৪ চনৰ জাহ্নবাৰী মাহৰ ৪ তাৰিখে পাৰখোৱা পাই এঘৰ শোৱালকুছীয়া মহাজনৰ ঘৰত আলহী হৈছিলোঁগৈ। বেহা-বেপাৰত শোৱালকুছীৰ মানুহৰ আগভাগ গোৱা দেখি ভাল লাগিছিল। ঠাইখন এইবিলাক মানুহেই জীপাল কৰি ৰাখিছে। মই বিষৰত আছিলোঁ, সেই ঘৰৰ পাছফালে বৰগঙ্গাৰ সূতি এটা জিৰ জিৰকৈ বৈ গৈছে। ৪ একাঠূৰ বেছি নাছিল। নিখল চোঁচাপানী ধাৰিত হাত দিলেই মন-প্ৰাণ ঈতল হৈ যায়। গুৱাহাটীৰ বশিষ্ঠাশ্ৰমত থকা সন্ধ্যা-ললিতা-কান্ধাৰ সেই বৰগঙ্গা যেন এজনী ভনীয়েকহে, মোৰ মনত এনে ভাব হৈছিল।

এই অঞ্চলটো কেৱল যে প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যতহে মনমোহিনী এনে নহয়, প্ৰাচীন স্বভাৱভিত্তি সম্পদেৰেও ডবপূৰ। তেতিয়ালৈকে এই অঞ্চলৰ প্ৰত্নতত্ত্বমূলক ঐচ্ছৰবাৰ্ত্তি

অনাবিহৃত হৈয়ে আছিল। তেতিয়াৰ “জয়ন্তী” কাকতত মই লিখা “বৰগঙ্গা” নামৰ এটা কবিতা প্ৰকাশ হৈছিল। সেই কবিতাৰ লগত যোগ দিয়া টোকাতে লিখিছিলোঁ—“নগাওঁ জিলাৰ মিকিৰ পৰ্বত এলেকাত বুঢ়ীগঙ্গা, বৰগঙ্গা আৰু উৰ্দ্ধগঙ্গা নামেৰে সৰু নৈৰ নিচিনা তিনিখনি জুৰি পোৱা যায়। ভালেমান পৰ্বত বগাই বহু ওপৰৰপৰা থিঠাইত বৰগঙ্গা তললৈ নামিছে, সেইঠাইৰ দৃষ্ট অতি মনোৰম। তাত বহুত শিৱলিঙ্গ, কপিলা গৰু আৰু আন দেৱ-দেৱীৰ শিলামূৰ্তি সিঁচৰতি হৈ পৰি আছে। মহামায়া পৰ্বত আৰু গৰুকাটা পৰ্বতো এই অঞ্চলতেই। বুঢ়ীগঙ্গা যমুনা নৈত পৰিছে। এই ঠাইবোৰৰ ঐতিহাসিক ইতিবৃত্তত বিজ্ঞপ্তনে পোহৰ পেলালে বহুত নতুন কথা জনা যায়। কোৱা বাহুল্য যে অটব্য পৰ্বত, শালনি অতিক্ৰম কৰিহে বৰগঙ্গাৰ দৰ্শন পাব পৰি আৰু সেই ঠাইৰ নিগাজী অধিবাসী সকলে ‘মিনিবেই সৰল মিকিৰ মাহুত।’ স্বৰ্গৰ বিখ্যাতৰ কিছুদিন পিছতে প্ৰকৃতদৰ পণ্ডিত ৰাজমোহন নাথে আমাৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ কৰে।

কামপুৰ : টিকা-টিপ্‌কাই

কলংপৰীয়া সাধু শেষ হল। এতিয়া কপিলীপৰীয়া সাধু হল। নগাওঁ জিলাৰ ডাঙৰ নৈখনেই কপিলী। এই নৈৰ পাৰত কপিল মুনিৰ আশ্ৰম আছিল বুলি জনশ্ৰুতিয়ে কয় আৰু কপিলৰ পৰ ই হেনো এই কপিল জোঁৱাৰ নাম কপিলী হৈছে। কপিলী নৈক কপিলী-গঙ্গা বুলিও অখ্যা নিয়া হয়। বুৰঞ্জীত আছে কনচ' নৰপত্ৰ গোহাঞি ডাঙৰীয়াত পাঠান সেনাপতি তুৰনকৰ ওপৰত মূলগাভৰু হত্যাৰ পোতক তুলি এই কপিলী-গঙ্গাত গাত্ৰা পগানিহে উজনিমুখ হৈছিল। কপিলীৰ ছটা কপ—স্বৰূপ আৰু অশাস্তকপ। দুয়োটা কপেই মই দেখা পাইছিলোঁ। খৰালিৰ কপিলী দীৰ, নিৰ্জ' অ'ক গহীন কিম্ব বাৰিষাৰ কপিলী উগ্রচণ্ডা মহাভৈৰৱী। বাৰিষা নল-বাৰীৰ প গলানিও দেখা, কামপুৰৰ কপিলী দেখা নাই। দুয়োৰো প্ৰলদ নাচৰ চন্দৰ তাল একেটাই।

কপিলীৰ পাৰে পাৰে বাটকুৰি বাই মই নিজনাৰিকলী, দেবনাৰিকলী, চলচলী আদি বহু গাঁৱলৈ গৈ ফুল চাইছিলোঁ, ভালেমান পুৰণি মাহুতক লগ পাইছিলোঁ, আৰু কপিলী পৰীয়া মাহুতক বানপানীয়ে জীয়াত ভোগে'ৰা কাহিনী শুনিছিলোঁ।

১৯৩১ চনৰ জাৰকালিৰ কথা। ডেপুটী ইন্সপেক্টৰ বৰুৱাই মোক টিকা-পৰ্বতলৈ গৈ এজন পণ্ডিতৰ বিকছে থকা বাইজৰ এটা গোচৰ নিষ্পত্তি কৰিলৈ লক্ষ্য দিলে। এইবোৰ পাণ্ডববজ্জিত ঠাই অৰ্থাৎ বাটপথ দুৰ্গম হোৱাৰ বাবে চৰকাৰী চাকৰিয়ালবিলাক গৰজত নপৰিলে তালৈ নেযায়। টিকা ফুলৰ গোচৰৰ আৰ্জিখন হুদিন ফাইলত পৰি আছিল। সেইকাৰণে অস্থায়ী পদত থকা মোক পাই বৰুৱা ডেপুটীয়ে ছেগ চাট কটীয়া পাৰিলে। মই ফাংফুংকৈ নগৈয়ো পাৰিলোঁহেঁতেন, কিন্তু সেই সময়ত নতুন ঠাই চাবলৈ মোৰ গাত ডেকা ডেজৰ পিৰপিবণি আছিল। ‘হৰমুৰ যাজ্ঞা যি কৰে বিধতা’ বুলি যাজ্ঞা কৰিলোঁ। আজিকালি অৱশ্যে সেইবোৰ ঠাই পৰিচ্ছন্নৰ প্ৰবিধা হৈছে আৰু কামপুৰৰ পৰা শিডিমাৰীলৈ মটৰ চলাচল কৰা বুলি শুনিছোঁ। তেতিয়া কিন্তু সেই অঞ্চললৈ যাবলৈ দুৰ্গম পথৰ বাহিৰে হুগম পথ নাছিল বুলিলেই হয়।

কামপুৰৰপৰা ডেৰমাইলমান গৈ বৰপানী নৈত বাগিচাৰ ডাকনাওত উঠিলে। তাৰপৰা শিঙিমাৰীলৈ সাতমাইলমান হ'ব। জলপথেদি বাগিচাৰ ডাকনাওত ঘোঁৰাৰ বাহিৰে পৰিবহনৰ বিকল্প ব্যৱস্থা একো নাছিল। নৈখনৰ ওপৰত ঠায়ে ঠায়ে গছৰ ডাল পৰি বাট ভেটি থকা দেখিছিলে। ফাকে ফাকে বাট উলিয়াই নাও উজাই গৈছিল। দুয়োফালে হাবি। একাবেকা বাট। দুপৰীয়া বাৰমান বজাত নাৱত উঠি যেতিয়া শিঙিমাৰী পাইছিলোঁগৈ তেতিয়া চকা পাটত বহিছিল।

শিঙিমাৰী এখন বাগিচা-কাষৰীয়া হাবিতলীয়া ঠাই। মানুহ পাতল। নাম লবলৈ দুঘৰ মুখিয়াল মানুহ আছিল। বাটকুৱা-হাটকুৱাৰ বাবে তেওঁলোকেই আছিল অগতিৰ গতি। এজন নিশিবাবু আৰু আনজন মহীমল ভূঞা। এজন বঙালী, আনজন অসমীয়া। দুইজনৰ ঘৰতে লক্ষ্মীৰ নিবাস, যেন একোজন সৰু জমিদাৰ। নিশিবাবুৰ প্ৰতাপ অলপ বেছি। তেওঁৰ ঘৰত কাম কৰা মানুহ এশজনমান দেখিছিলোঁ, ভূঞাৰ ঘৰতো দুকুৰিমান আছিল। দুয়োজনে নগৰৰপৰা ঘোঁৰা আলহীৰ কাৰণে দুৱাৰ মুকলি কৰি ৰাখিছিল। আলহী পালে তেওঁলোকে নোপোৱাই পোৱাদি পায়, কিয়নো হাবিতলীয়া সেই অজ্ঞানিমূলকত বাহিৰৰ ভাল মানুহৰ মুখ প্ৰায় দেখা পোৱা নেযায়। ইজনৰ ঘৰত আলহী থাকিলে সিজনে ভাল নেপায়, সিজনেৰ ঘৰত থাকিলে ইজনে ভাল নেপায়। সেইকাৰণে মই যাওঁতে এৰাতি নিশিবাবুৰ ঘৰত আৰু আহোঁতে এৰাতি মহীমল ভূঞাৰ ঘৰত ৰাতিৰ অতিথি সাক্ষাৎ দামোদৰ হৈ আছিলোঁ। তেতিয়া কুঁহিয়াৰৰ বতৰ আছিল। কুঁহিয়াৰশালত কুঁহিয়াৰ পেৰা দৃশ্য দেখি বৰ ভাল লাগিছিল। নগৰত এনেবোৰ দৃশ্য সতকাই চকুত নপৰে। ৰাতি চাইদাৰ নিশিবাবুৰ ঘৰত শান্তিৰে কটালে। ভাতৰ পাতত বহি মেল মাৰিলোঁ। তেওঁৰ আলহীঘৰটো ডাকবঙলাৰ দৰে।

পিছদিনা লুটী-চাহপানী খাই গম্ভ্যাস্থান টকা পৰ্বতলৈ যাত্ৰা কৰিলোঁ। শিঙিমাৰীৰপৰা আঠ মাইল বাট বিপদসঙ্কুল। এখন শালনি হাবিৰ মাজেদি আঠ মাইল বাট যাব লাগে। গছৰ তলে তলে এটা লুংলুঙীয়া বাট। সেই হাবিখন আৰু বাটটোৰ ভয়াবহতাৰ কথা কল্পনা কৰাই টান। অৱশ্যে এই ভয়াবহতা মোৰ নিচিনা অলপধৰুৱা মানুহৰ বাবেহে, থলুৱা মিকিৰ ৰাইজৰ বাবে নহয়—তেওঁলোকে নিভৌ এই বাটেৰে মনত ভয়-ভীত নোহোৱাকৈ অহাঘোৱা কৰিয়েই আছে। বনৰ বাঘেও যেন তেওঁলোকক দেখিলে বাট এৰি দিয়ে। আমাক কিন্তু বনৰ বাঘে নেথালেও যেন মনৰ বাঘেই থায়। সেই হাবিত নথকা বনৰীয়া জন্তু নাই। বাঘ, হাতী, ভালুক, বনৰীয়া গাহৰি, বাংকুৰ, পহু, মহ আদি জন্তু ঠায়ে ঠায়ে চৰি থাকে। গছৰ ডালত লেউলেউ জোক খোপাখোপে ওলমি আছে। কেতিয়া কাৰ মূৰত সৰি পৰে কবনোৱাৰি। বাংকুৰৰ চিকাৰ কোঁশল অভুত। সিহঁতে পহু ঘোঁৰা বাটৰ গছৰ পাতত মূতি খণ্ড। মূতত দিহ। সেই বিধে চকু কণা কৰে। পহুৰ চকুত সেই বিষ লাগিলে সিহঁত কণা হয়। কণা পহুৰ সহজে ধৰি বাংকুৰজাকে বৰভোজ পাত্তে।

সেইকাৰণে মোৰ বাংকুৰুলৈ বেছি ভয় লাগিছিল। এইবোৰৰ উপৰি বিৰাক্ত হাইলু, সাপো আছিল। হাবিধন ইমান ভয়লগা যে দিনদুপৰতো তাত বেলিৰ পোহৰ নপৰে। শালগছৰ পাতৰ মাজে মাজে ব'দৰ বেঙনিহে দেখা পোৱা যায়। মুঠে এই বাটটো ঠিক যেন জ্ঞানমালিনীৰ সোঁবাটটোহে। মই সেইবাটেদি জীউটো টোপোলাত বান্ধি লৈ গৈছিলোঁ। অকলে কোনো মাহুহ সেইবাটেদি নেঘায়, দল বান্ধিহে যায়। আমিও মিকিৰৰ দল এটাৰ মাজত সোমাই গৈছিলোঁ। দূৰণিত এপাল বনৰীয়া মহ দেখা পাইছিলোঁ, তাৰ বাহিৰে আন জন্তু চকুত পৰা নাছিল। ভাগ্য ভাল, নিৰাপদে বৈথালান্ধ পালোঁগৈ।

বৈথালান্ধ পাই মনৰ ভয়-ভীত আঁতৰি গল। ডাৱৰ আঁতৰি গলে বতৰ ফৰকাল হোৱাৰ দৰে এটা ভয়াবহ যাত্ৰাৰ অন্তত মোৰ মনটোও মুকলি হৈছিল, সকলো দুৰ্ভাগ্যৰ কথা পাহৰি গৈছিলোঁ। বৰপানী নৈৰ পাতিত বৈথালান্ধ এখন বেহেৰুৱা ঠাই, সকলো নগৰ বুলিবই পাৰি। আনৰ উপৰিও কামৰূপ জিলাৰ বেপাৰীসকলে গৈ লা, কপাহ আদি সেই অঞ্চলৰ উৎপন্ন বস্তু কম দামত কিনি লৈ বাহিৰৰ লগত লেনদেন চলাইছে। মই পৰিদৰ্শন কৰা ভিতৰুৱা অঞ্চলৰ কেবাঠাইতো শোৱালকুছীয়া আৰু বৰপেটীয়া বেপাৰীবিলাকক দেখি ভাল লাগিছিল। এইবিলাকেই বেহা-বেপাৰত অসমীয়া জাতিৰ নাম জিলিকাই ৰাখিছে। মোৰ দুই-চাৰিটা কবিতাও এই বৈথালান্ধ আৰু বৰপানীৰ উল্লেখ আছে কিয়নো আজিও কবিতাৰ মাজতো মাজে সময়ে এই ঠাইখনে মোৰ মনৰ মাজত ভুমুকি নমৰাকৈ নেপাকে।

বৰপানীৰ পৰা টিকা পৰ্বতলৈ যাত্ৰা কৰিছিলোঁ। যাত্ৰাপথ ভ্ৰমৰ আৰু মনোৰম। ছিলঙলৈ উঠি যোৱা যেন লাগিছিল। শিঙিমাৰীৰপৰা বৈথালান্ধলৈ আঁচলৰ গাঁঠিত জীউটো বান্ধি লৈ হাবিতলীয়া বাটেৰে যোৱাত মনত যি পিণ্ডীষিকা উপজিছিল সেই কথা পাহৰি গলোঁ। টিকা পৰ্বত পাই দেখোঁ যে এখন মনোৰম সকলো নগৰ। সেই নগৰখন খুঁটাৰ যাজক সকলে পাতিছে। আলিপদুলি, শুল্লাবৰু ঘৰদুৱাৰ, ফুল, পিৰ্জা সকলো আছে। যাজক সকললৈ ভক্তি উপজিল। সাত সাগৰ তেৰ নদী হৈ তেওঁলোকে অতি আওহতীয়া ছৰণিবটীয়া ঠাইবোৰত প্ৰভু যিচুৰ ধৰ্মৰাজ্য গঢ়াৰ উপৰিও একোখন জ্ঞানৰ ৰাজ্য গঢ়ি তোলা নাই নে বাক? সেই তৰাতি নে তিনিবাতি পন্ধিঘীৱা গঢ়ত সৃষ্টি হোৱা ধৰ্মৰ নগৰত আছিলোঁ এনে ভাব হৈছিল। তাৰপৰা অলপ গলেই হেনো পাছি পাহাৰত সোমাব পাৰি আৰু পোনপটীয়াকৈ গৈ ছিলঙতো উপস্থিত হ'ব পাৰি। ছিলঙৰ চৌচা বতাহৰ তাতেই উমান পাইছিলোঁ। দুবাতি নে তিনিবাতি মই এবাৰ খুঁটাৰ গৃহস্থৰ আলহী হৈ আছিলোঁ। এখন প্ৰাইমাৰী স্কুলৰ মাষ্টৰণীজনী সেই ঘৰৰে জীৱী। এটা খোঁটালিত মই গাত নিহালি লৈ শেতেলিত বাগৰ দিছিলোঁ। কাষতে মোৰ চাপ্ৰাছীয়ে চৌপুটি মাৰি চাউলসিজোৱা মূঠৰ সিঁহা কৰিছিল। সিঁহা জন্তুত সিবিহুতেই দিছিল ঘৰ ভাবভাবভিৰে। দালি আৰু আলুঙটি সিজোৱা। ফুৰাকপী খুঁবাই দিছিলোঁ। পৰ্বত বগোৱা ভাগবত ভাঙ। সেয়ে অকল্য যেন লাগিছিল। বান্ধি

টোপনিৰপৰা সাৰ পালেই কাণৰ কাষতে পহৰ মাত শুনিছিলোঁ—ঘৰটীয়া পহ নহয়, বনৰীয়া পহ। তাত তেতিয়া আমাৰ দৰে পহুথুৱা মানুহ নাছিল। সেইবাবেহে পহৰে নিৰাপত্তাৰ মাজত সিমান মুকলিমুৰীয়াভাৱে মাতিব পাৰিছিল।

টিকা, টিপকাই আৰু এখন কিবা (নামটো মনত নাই) খুল চালোঁ আৰু এখন খুলত এটা গোচৰৰ প্ৰাথমিক নিষ্পত্তি কৰিলোঁ। শেষ নিষ্পত্তি ডেপুটীয়ে কেনেভাৱে কৰিলে গম পোৱা নাছিলোঁ। গোচৰটো আছিল ঠাহি উঠা বিধৰ। এজন আদহীয়া পণ্ডিতে হেনো খুলৰ পাঠ পঢ়ি কৰি বাহিৰৰ ব'দত উম লগাই বহে—পাটগাভৰু ছাত্ৰীবিলাকক তেওঁৰ মূৰৰ পকাচুলি কাঢ়িবলৈ দিয়ে। এই নিচিনা অভিযোগ অভিভাবকৰ পৰা পোৱা গৈছিল। তদন্ত কৰি মই অভিযোগৰ বহু কথাই সঁচা পাইছিলোঁ। সি যি নহওক মোৰ স্টে টিকা পৰ্বত প্ৰশাসৰ মধুৰ স্মৃতি আজিও মনৰ মাজত মচ নোখোৱাকৈ আছে। অসমৰ বুকতে গভীৰ হানিৰ সিপাৰে এনে এখন মনোৰম ঠাইৰ কথা আগেয়ে বুজ পোৱা নাছিলোঁ। সেই যাত্ৰাত খুল পৰিদৰ্শনৰ সকলো পথশ্ৰম মোৰ মনৰ পৰা নাইকিয়া কৰি দিছিল।

টিকা পৰ্বতৰ পৰা নামি আহি বৈখালাংছৰপৰা আকৌ শিঙিমাৰী পালোহি। সেইবাৰ মহীমল ভূঞাৰ ঘৰত আছিলোঁ। ৰাতি পহৰ মঙহেৰে ভাত খালোঁ। ভূঞাই তেওঁৰ দুখ-স্বখৰ বহু কথাই মোৰ আগত মনখুলি কৈছিল। শিক্ষিত অসমীয়া মানুহে তেওঁৰ দৰে ভিতৰুৱা অঞ্চললৈ গৈ থাকিবলৈ ভাল নেশায় বুলি তেওঁ দুখ কৰিছিল। যত্ন নকৰিলে বত্ন নিমিলে, দুখ নকৰিলে পেট নভৰে। তেওঁৰ তাত প্ৰায় অকলশৰীয়া জীৱন। মোৰ দৰে বাহিৰৰ মানুহ গলে উলহমালহ কৰি ৰাখে আৰু বৰ আপোন মানুহ বুলি ভাবে। এতিয়াৰ কথা কব নোৱাৰোঁ, নেই সময়ত নিশিবাবু আৰু মহীমল ভূঞাই আছিল শিঙিমাৰীৰ উঠি বজা, বহি বজা।

ভ্ৰমণৰপৰা উলটি নগাওঁ পালোহি, ডেপুটীক পৰিদৰ্শন ৰিপৰ্ট দাখিল কৰিলোঁ। তাৰ দুদিনমান পিছতে মোৰ অস্থায়ী কামৰো চিলিম ছিগিল। ঘৰৰ লৰা উলটি আহি ঘৰ পালোহি।

নগাও হাইকুলত

নগাও হাইকুলতো এমাহমান শিক্ষকতাৰ কাম কৰি মোৰ হাড় গুচি কৰিবৰ সৌভাগ্য হৈছিল। লিখিব লগীয়া উল্লেখযোগ্য স্মৃতি নাই। অতি কম সময় হলেও শিক্ষক সকলক বৰ আপোন যেন লাগিছিল, লৰাবিলাককো ভাল পাইছিলোঁ। আছিলোঁ হিন্দু ছাত্ৰাবাসৰ এটা কোঠাত, আজিকালি সেই ছাত্ৰাবাসৰ ঘৰত নগাও কলেজ বহিছে। অসমৰ অন্ততম প্ৰসিদ্ধ অসমীয়া হেডমাষ্টৰ ৰামেশ্বৰ বৰুৱাৰ তলত কাম কৰিবলৈ পোৱাৰ বাবে আজিও মই গৌৰৱ অনুভৱ কৰোঁ। বৰুৱা ডাঙৰীয়া বসনে-ভূষণে, ধোন্ধে-কাটলে, কথাই-বতৰাই সেইকালৰ এজন অসমীয়া ডাঙৰীয়া আছিল। ৰাজকীয় শাসনপাৰ লগতে তেওঁ মূৰত আঁঠে গুৰি মাৰিছিল। শিক্ষক

কমনকমলৈ আহি শিক্ষক সকলক নানা দিহা-পৰামৰ্শ আৰু উপদেশ দিছিল। সকলো শিক্ষকে তেওঁক শ্ৰদ্ধাৰ চকুৰে চাইছিল।

গুৱাহাটী মহকুমাত

গুৱাহাটী মহকুমাতো চেগাচোবোকাকৈ কেইবছৰমান এৰাঠৰক ইন্সপেক্টৰ কাম কৰিবলৈ সন্নিধা পোৱাত কামৰূপ জিলাৰ গাওঁ-ভূইবোৰ চাই লবলৈকো মোৰ সুযোগ হৈছিল। বড়িয়া, নলবাৰী, কমলপুৰ, ডিগাক আদি অঞ্চলত ঘূৰিচাকি নতুন নতুন অভিজ্ঞতা আৰ্জিছিলোঁ। উপযাচি আলহীলৈ হাত আগবঢ়োৱা দুই চাৰিঘৰ গৃহস্থৰ কথা বাদ দিলে মই নগাওঁ জিলাৰ মফচলতো ডাকবঙলাতে আছিলোঁ। বৰ্ট-ঘাট সচল, বঙলাৰ ওচৰে ওচৰে একোখন হাট। সেই কাৰণে লগত কোনো বস্তু লৈ যাবৰ আৱশ্যক হোৱা নাছিল আৰু যতে আছিলোঁ তাতে লগাখিনি কিনিবুটি লৈছিলোঁ। কামৰূপত প্ৰথমতে ঘণ্টাপাৰৰ কোনো এখন গাঁৱত নগাবৰ ধাৰণাকে মনত লৈ লগত খোৱাংস্তু নিনিয়াৰ বাবে অলপ বিপাডত পৰিছিলোঁ। এঘৰত আশ্ৰয় লৈ ওচৰত দোকান-পোহাৰ একো নাই বুলি জানিব পাৰিলোঁ। অগত্যা অনিচ্ছাবে লোকৰ কাষত হাত পাতিবলগীয়া হ'ল। চাউল পালোঁ, দালি নেপালোঁ, মাহ পালোঁ। ককৰা খিউ পালোঁ। চেনি নেপালোঁ, জুলীয়া শুভ পালে। খিগিনি পালে। তাৰ নাম জোৰকৈ যাচি দিয়াতো নললে। গঞা গৃহস্থৰ আলহীৰ প্ৰতিবেশমকৈ শিক্ষা-বিভাগৰ মোৰ দৰে নিৰামহীয়া আলহীৰ প্ৰতি অসুৰাগ অসীম। এই কথাও কে খোৱা ভাল যে মোৰ গৃহস্থজন স্থলৰ পণ্ডিত নাছিল, আছিল এজন গাঁওবুঢ়া-যাৰ লগত শিক্ষা বিভাগৰ পোনপটীয়া সম্পৰ্ক নাই। সেইকাৰণে তেওঁৰ আতিথ্য অটুটক। বুলনি ঘৰতে মোক আন্তব্যস্ত কৰি থাকিবলৈ দিছিল। তাতেই চৌথুটিও মৰা হৈছিল। ঘৰটোত চেঁতালৰ ফালে আধাবোৰ নাছিল। বহু ৰাতিলৈকে চোতালত দানৰ মৰণা মৰা দৃশ্য চাই অপৰিসীম আনন্দ উপভোগ কৰিছিলোঁ।

আজিকালি কামৰূপ জিলাত পৰিবহনৰ সমস্যা নাই বুলিবই পাৰি। ৰেলেৰে নহলেও মটৰৰ বাটে প্ৰায়বোৰ ঠাই মকৰাৰ আলৰ দৰে ছাটি পেলাইছে। শৰাইঘাট সাকো হোৱাৰ পিছৰপৰা উত্তৰ পাৰ আৰু দক্ষিণপাৰ একেবাৰ হৈ পৰিছে। দিনৰ কথাটো নায়েই, মাজৰাতিও ইপাৰসিপাৰ হোৱাটো আজিকালি কোনো কথাই নহয়। সেই সময়ত কিন্তু এনে নাছিল। অসম-বেঙ্গল ৰেলখনেই আছিল অগতিৰ গতি। দুই পাৰৰ যোগাযোগ তৈছিল কেবী জাহাজেৰে নাইবা মাৰনায়েৰে। এতিয়াৰ দৰে তেতিয়া কলৰ নায়ে নাছিল। দুইপাৰৰ মটৰগাড়ীও আহাজত উঠি অসম্ভাৱৰ বাটেদিহে ইপাৰসিপাৰ হৈছিল। পাগলাদিয়া, পুঠিমাৰি আদি উপনৈবোৰৰ ওপৰত এতিয়াৰ দৰে মজবুট পকা দলং নাছিল। পকা আলিবাটতো নাছিলেই। আলিবাটত ডাকৰ গোবৰৰ দখ। বাহনিৰ যাজেদি একোটা ঘোপমৰা ঠেক বাট। কোনো কোনো গৃহস্থৰ পছলিৰ মুখেতে একোটা জান বা খাল। গৃহস্থৰ হালুহে ছুডাল বাহ পেলাই এখন সাকো সাজি নলয়। উৰিয়ানা নামৰ এখন গাঁৱ

আলিবাটত এককাল বোকা দেখা পাইছিলোঁ, আলিবাট ছুৰুলি বোকাবাট বোলাও ভাল। সেই বাটেদি এখন গৰুগাড়ীত মই স্থল চাবলৈ কোনোমতে পাব হৈ গৈছিলোঁ।

বড়িয়া

‘বৰ্ণদিয়া’ৰ পৰাই বড়িয়া নামৰ উৎপত্তি বুলি মানুহে কয়। বড়িয়া অঞ্চলত ঘূৰোতে মই বৰ্জনী বৰদলৈ ডাঃবীয়াই তেওঁৰ “দন্দুৱা দ্ৰোহ” উপন্যাসত বৰ্ণনা কৰা হৰদত্ত-বীৰদত্তৰ ৰাজ্যখন দেখা পোৱা যেন লাগিছিল। ধনৰা, দত্তৰা, জয়ন্তীপুৰ আদি বুৰঞ্জীপ্ৰসিদ্ধ গাঁও আৰু হৰদত্তৰ সন্ধ্যাৰ বাৰ দেখিলত মনত অতীতৰ স্মৃতিয়ে জুমুৰি দি ধৰিছিল। বৰলিয়া, নোনা, পুঠিমাৰি বা লখাইতৰা নৈয়ে মোৰ অন্তৰত কবিতাৰ শিৰ্ণিৰণি তুলিছিল।

বৰপেটা (১)

বৰপেটাই মোৰ কৰ্মজীৱনৰ এক মুখ্য ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে বুলি মই স্বীকাৰ নকৰি নোৱাৰোঁ। বৰপেটাতে মোৰ স্থলীয়া শিক্ষকৰ চাকৰিৰ বেছিভাগ কাল অতিবাহিত হৈছিল, বৰপেটাতে মই স্থল মাষ্টৰৰ চাকৰিত নিগাজী হৈছিলোঁ, বৰপেটাতে মই এম-এ মহলাত উঠিছিলোঁ। আৰু বৰপেটা স্থলত নিয়োজিত হৈয়েই মই বি-টি পৰীক্ষাতো উত্তীৰ্ণ হৈছিলোঁ। তদুপৰি বৰপেটাত কাম কৰি থাকোঁতেই মোৰ বিয়া হৈছিল আৰু বৰপেটাতে মোৰ একমাত্র সন্তান শ্ৰীমতী বিজয়লক্ষ্মী (জোনাকী) আইদেউৰ জন্ম হৈছিল আৰু বৰপেটাৰ শ্ৰেষ্ঠ পৰিয়াল এটাতে তাইৰ বিয়াও হৈছে। এই সকলোবোৰ বৰপেটাৰ কলীয়া ঠাকুৰৰ পৰম কৃপা বুলিয়েই মই গ্ৰহণ কৰিছোঁ। আজি বহুদিনৰ পিছত মই বৰপেটাত প্ৰবহুৱা হৈ থকা কালছোৱাৰ সকলো কথা মোৰ মনত নপৰে, যিখিনি মনত আছে তাকে লিখিলেই বহুত হব যেন পাওঁ।

বৰপেটা অসমৰ প্ৰধান ধৰ্মীয় নগৰ। বৰপেটাক মথুৰাদাস আতাৰ মথুৰানগৰ আখ্যাও দিয়া হয়। কবি শৈলধৰ ৰাজখোৱাই গাই গৈছে—

“অসমৰ কালীপুৰী দ্বাৰকা মথুৰাপুৰী
অসমৰ বৰপেটাধাম,
চাই যোৱা বাটকৱা পৰাণ জুৰাই খোৱা
তনি যোৱা হৰিগুণ নাম।
আকাশত হৰিনাম বতাহত হৰিনাম
হৰিনাম শিঙৰ মুখত,
নাৱে নাৱে হৰিনাম ই যেন বৈকুণ্ঠধাম
হৰিনাম বঠাৰ কোবত।

বৰপেটা যে কেৱল ধৰ্মীয় নগৰেই এনে নহয়, বেহাৰেপাৰবো নগৰ। বেহা-বেপাৰত বৰপেটীয়া মানুহে অসমীয়া জাতিৰ মুখ উজ্জল কৰিছে। অসমৰ আন আন ঠাইৰ দৰে বৰপেটাও যাবোৱাৰী মহাজন নাই, বড়ালী আছে, যদিও বড়ালীৰ প্ৰভুত্ব নাই। অনা-অসমীয়া বি ছুই এঘৰ আছে, তেওঁলোকেও বলুৱা লোকৰ লগত স্থৰ মিলাই বৰপেটীয়া হৈ

পৰিছে। মাথুহবোৰ হুত্ৰী, ওখ-পাখ আৰু হটঙা—মাড-কথা হটা, বীৰবন্যক। ৰূপকোঁকৰ জ্যোতি প্ৰসাদে তেওঁৰ “জয়মতী” বোলছবিৰ চাওদাং বৰুৱাৰ ভূমিকাত বৰপেটাৰ বনমালী দাসক নমাইছিল পুৰণি অসমীয়াৰ প্ৰতীক বুলি।

বৰপেটা নগৰখন বিভিন্ন হাটত বিভক্ত—এইবোৰ অৰণ্যৰ হাতী নহয়, সত্ৰৰ হাটহে। সৰ্বমুঠ বাইছটা হাট। হাটবোৰৰ নাম—দক্ষিণহাট, উত্তৰহাট, নহাট, আমবাৰী হাট, বিলহাৰিহাট ইত্যাদি। সত্ৰৰ হাটৰ ভিতৰত মৰিলে বৈকুণ্ঠগামী হয় বুলি বৰপেটায়া মাথুহৰ অন্তৰত এটা দৃঢ়বিশ্বাস আছে, সেইকাৰণে একোজনৰ বংশবৃদ্ধি হৈ ভাগত একোটা খোটাশি পৰিলেও তেওঁলোক পাৰৰ বাহ একোটাত থকাৰ দৰে থাকে, তথাপি সত্ৰৰ মাটিৰ বাহিৰলৈ ওলাই গৈ আহলবহলকৈ বাহিৰৰ মাটিত বহিবলৈ ভাল নেপায়। তাৰ ফলত সত্ৰৰ এলেকাৰ বহু মাটি অনাবৰপেটায়াৰ দখললৈ গৈছে। দুই এঘৰ দূৰদৃষ্টিসম্পন্ন বৰপেটায়া নাগৰিক অৱশ্যে ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম হৈ যাব লাগে। চহৰখন অৱশ্যে মুকলি-আকলি, ঐনি-সীমাত তিনিখন নৈ—চাউলপোৱা, মৰানদী আৰু নখন্দা। মৰানদীৰ সিপাৰে সন্দৰ্ভদিয়া। তাতে সাহিত্যসৈন্যী, শ্ৰীশ্ৰীৰামচন্দ্ৰ দাসৰ নিবাস।

বৰপেটাৰ বহুত ভালৰ ভিতৰত দুটা বেয়া দেখি মই ভাল পোৱা নাছিলোঁ। আৰু আজিও ভাল নেপাওঁ। প্ৰথমটো হৈছে কীৰ্ত্তনঘৰত আইসকলৰ প্ৰৱেশ নিষেধ। আজি পাচল বছৰে বৰলুইতৰ বুকুৱেদি লাগ লাগ কলহ পানী বাগৰি গৈছে তথাপি সময়ৰ লগত খাপ নোখোৱা এলাকুকলীয়া নিয়ম এটাৰ পৰিদৰ্জন নোছোৱাটো দুখৰ কথা। সাম্যবাদৰ লীল ভূমিত অসাম্যবাদ এই নিয়মটো সলাবৰ সময় কেতিয়াবাই হ'ল। দ্বিতীয়টো বৰপেটাৰ বেয়া কথা হৈছে কলিতা-কেওঁট, কেওঁট-কলিতা। এই দুটা উনৈছ-বিছ জাতৰ ভিতৰত অৱিহা-অৰি ফেৰিহা-ফেৰি ইমান বেছি যে গুনিবলৈকে বেয়া লাগে। আনবোৰ জাত-উপজাতৰ মাজত এনে তিক্ততা নাই কিয়? বৰপেটাৰ বাহিৰে অসমৰ কোনো ঠাইতে কলিতা-কেওঁটৰ মাজত এই নিচিনা উচ্চাখিকা-নীচাখিকা ভাব নাই। আমি বাক পাহৰি যাওঁ কিয় যে এইখন শব্দৰ-মাধৱৰ দেশ ব'ত

“সমস্ত ভূততে ব্যাপি আছোঁ মঞ্জি হৰি
সবাকো মানিবা তুমি বিষ্ণু-বুদ্ধি কৰি।
ব্ৰাহ্মণৰ চণ্ডালৰো নিবিচাৰি কুল
দাতাত চোৰত যেন দৃষ্টি এক জুল ॥” (কীৰ্ত্তন)

পৰিবহনৰ অৱস্থা

১৯৩৭ চনৰ জুলাই মাহত মই পোনপ্ৰথমে বৰপেটালৈ যাওঁ। মঙলদৈতকৈ অপেক্ষাকৃতভাৱে ভাল হলেও বৰপেটালৈ সেইদিনত অহাৰোৱা কৰাটোও বৰ সহজ নাছিল। আজিকালি ঘটৰৰ বাট ওলোৱাত বৰপেটালৈ যোৱাটো কৰাৰ কথাই নহয়, এবোলাৰ বাট। তেতিয়া কিন্তু অসম-বেঙ্গল ৰেলৰ আশ্ৰয় নলগেই নহৈছিল। বৰপেটাক ৰেল আদিয়ে চুকি পোৱা নাই, সেইকাৰণে বৰপেটা-বোড (আঠায়াবাৰী) ষ্টেচনত নাহি বাব মাইল বাট ঘটৰ বাছেৰে সলৈছে নগৰ পাবলৈ পাৰি। তেতিয়া বৰপেটা-বোড ষ্টেচনটোও আছিল শুকনুপূৰ্ণ।

তাত যাত্ৰীৰ সমাগম হয় বৰ বেছি, মালবস্ত্ৰ তাতকৈও বেছি। তথাপি সেই ষ্টেছনটোৰ প্ৰতি বেলবিভাগৰ ওপৰ মহলৰ সন্মুখী পৰা নাছিল। গাড়ী বৈছিল এমিনিট—সেইকণ সময়তে লৰাধপৰা কৰি উঠিব লাগে, নামিব লাগে।

বাৰিষা প্ৰায়েই বেলৰ আলিৰ কোনো কোনো অংশ পানীত বুৰ যায়, তেতিয়া কেইদিনমানলৈ বেল চলাচলত বিঘ্নিত ঘটে। বৰপেটাৰে নাওৰে আহি পাঠশালা বা টিছ ষ্টেছনত বেলত উঠিবলগীয়া হয়। মই ছুৱাৰ তেনে অসুবিধাৰ সন্মুখীন হৈছিলোঁ। এবাৰ জহৰ বন্ধত স্থল বন্ধ হোৱাত আমি চাৰি-পাঁচজনমান শিক্ষক নাৱেৰে বৰপেটাৰপৰা আহি টিছত বেল ধৰিছিলোঁ। নাও নৈৰেও গৈছিল, গাঁৱৰ আলিবাটৰ ওপৰেদি, আৰু গৃহস্থৰ চোতালৰ ওপৰেদিও গৈছিল। আলিবাটৰ ওপৰতে একোখন কৃত্ৰিম নৈ হৈছিল। গাঁৱৰ মাথুহে ঘৰৰ ভিতৰত থাকিয়েই আমাৰ নৌকা-ভ্ৰমণৰ দৃশ্য উপভোগ কৰিছিল।

পমুৱাবিলাকক পানীৰ পোক বুলিও কব পাৰি। তেওঁলোক বাৰিষাৰ বানপানীৰ লগত যুঁজ দিয়াত পাকৈত। পমুৱাৰ ঘৰছুৱাৰ প্ৰায়ে অথাউনি পানীৰ তলত বুৰ গৈ আছিল। পানীমেটেকাই পানীৰ ওপৰতে একোখন হাবিৰ সৃষ্টি কৰিছিল। বাটে বাটে একোখন পানীমেটেকাৰ পৰ্বত অতিক্ৰম কৰি গৈছিলোঁ। ৰাক্ষসী পানীমেটেকাৰ বজলা ফুলবোৰ হলে বৰ ধুনীয়া। সেই সময়তে মই পানীমেটেকাক উদ্দেশ্য কৰি “দেৱী নে ৰাক্ষসী” নামৰ কবিতা এটা লিখিছিলোঁ।

সেই নৌকা ভ্ৰমণ অৱশ্যে বৰ তৃপ্তিদায়ক হৈছিল কিয়নো জল ভ্ৰমণৰ কোনো আত্মকালে আমাৰ বাটত ভেটা দিয়া নাছিল। তথাপি টিছ ষ্টেছনত বেলৰ বাবে বহু সময় খাপ দি থাকিবলগীয়া হৈছিল। এখন বেল আমিনগাঁৱৰ পৰা টিছলৈ গৈছিল আৰু সেইখনেই আকৌ টিছৰ পৰা আমিন গাঁৱলৈ উলটি আহিছিল। সময় অনিশ্চিত সেইবাবে একেৰাহে ৭।৮ ঘণ্টামান ষ্টেছনত পৰ দি থাকিব লগীয়া হৈছিল। এজন সহযাত্ৰী আছিল ডেপুটী ইন্সপেক্টৰ অডিটৰ তালুকদাৰ। তালুকদাৰৰ স্টেইবোৰ ঠাই ভাতঘৰৰ নিচিনা, হাত মেলিলেই যিহকে লাগে তাকে বিচাৰি পায়। তেওঁ টিছ ষ্টেছনৰ ওচৰৰে এঘৰত চৌখুটি মাৰি ভাতমুঠি সিজাবৰ দিহা কৰিলে। সেই সাজ ভাত আমি চাৰি-পাঁচজন ঘৰমুৱা যাত্ৰীয়ে বালিভাত বা বনভোজৰ নিচিনাকৈ তৃপ্তিৰে খাইছিলোঁ। ওচৰত দোকান-পোহাৰৰো ভাল ব্যৱস্থা নাছিল, কিন্তু খাবলৈকো ভাল বস্তু পোৱা নগৈছিল, কিবা পালেও জহনীলৈ ভয়।

আৰু এবাৰৰ কথা—সেইবাৰ পাঠশালা ষ্টেছনৰপৰা নাৱত উঠি পোনে পোনে বৰপেটা হাইস্কুল পাইছিলোঁগৈ। জহৰ বন্ধৰ অন্তত বৰপেটালৈ টালি-টুপলি বাছি ওলাইছিলোঁ। পাঠশালাৰ পৰা বৰপেটা ৰোডলৈ বেল নচলে, বেল আলি পানীৰ তলত, ঠাৱে ঠাৱে ছিগিছে। আমি জনমিয়ক শিক্ষক সাজে-সজিয়া নিৰাপদে পাঠশালা ষ্টেছন পালোঁগৈ। বেলৰপৰা নামিলোঁ। বেল ষ্টেছনৰ কাষতে যাত্ৰীক বৰপেটালৈ নিবলৈ কেবাখনো নাও সাজু হৈ আছিল। তাৰে এখন নাও কেৰেয়ালৈ লৈ বৰপেটালৈ পাবি দিলোঁ। ডেভিয়া জনা নাছিলোঁ যে সেই বাতিটো আছিল আমাৰ পক্ষে এক বিপৰ্যয়

বাতি। তাবিখটো টুকি বখা নহল। আকাশত মেঘে গাজিলে, ঘনে ঘনে ঢেবেকনি মাৰিলে। ধুমুহা-বতাহ আৰম্ভ হল। কেবাঘণ্টাও সেই ধুমুহা চলিছিল। আমি আছিলোঁ নাৱৰ বুকত—নাৱৰ গৰ্ভই মাৱৰ গৰ্ভই সমান। কিন্তু নাৱৰীয়াই ধনৰ লোভত নাৱত বিমান পাৰে মাহুহ ঠাইছিল। আমি এনেভাৱে নাৱত একে ঠাইতে বহি থাকিব লগীয়া হৈছিল যে অলপ ইকাতিসিকাতি কৰিলেই নাৱৰ ভাৰসাম্য (balance) নাইকিয়া হব আৰু অলপ এটলীয়া হলেই নাৱত পানী সোমাব। নাওখনে টলং ডটং কৰি বৰ বৰ ঢৌৰ মাজেদি ঢোলোকনি খাই গৈ আছিল—কেনি গৈছিল, কে-টকৈ গৈছিল আমি একো গম পোৱা নাছিলোঁ। বাতিটো ইমান আন্ধাৰ আছিল যে গাটোকে দেখা পোৱা নগৈছিল। মাঝে মাঝে একোছাটি বিজুলীয়ে তিবৰিখাই চুড়াচাকিৰ পোহৰৰ দৰে বট চুৰুদাইছিল, সিমানেই। কোনো কোনো মুহূৰ্তত নাওখন যেন তললৈ যায় এনে ভাব হৈছিল। কোনো সময়ত হয়তো মাহুহৰ পদূলিৰ এককাল পানীৰে নাও গৈছিল। আমি কিন্তু ভাবিছিলোঁ এখন সাগৰৰ ওপৰেদি যোৱা বুলি। এইদৰে গোটেই বাতিটো মহা দুশ্চিন্তা আৰু আতঙ্কত পাৰ হৈছিল। সম্পূৰ্ণ বোজাই নাওখন সেই বাতি ধুমুহাৰ মাজেদি এনেভাৱে গৈছিল যে যিকোনো মুহূৰ্ততে আমাৰ আটাই কেইজনৰে সলিল-সমাধি হোৱাৰ পূৰ্ণ সম্ভাৱনা আছিল। হয়তো কোনো গৃহস্থৰ চোতালৰ কেইখাতমান পানীতে ককদকাই মৰিব লাগিলেইতেন আৰু আজি মই “স্মৃতিলেখা” লিখাৰোঁ মুখা মৰিলগৈতেন। পিছে ৰাখে হৰি মাৰে কোনে, মাৰে হৰি ৰাখে কোনে? বাতি শেষ হৈ অহাৰ লগে লগে ধুমুহাই শাম কাটিলে। বতৰ কৰকাল হল, বাতিও পুৱাল। পুৱাৰ দোকমোকালিত কাহিলি কাহিলি পোহৰত দেখা পাইছিলোঁ যে আমি তেতিয়া তন্দৰী দিমা গাঁৱৰ মাহুহৰ ঘৰৰ পিৰালিৰ কাষে কাষে গৈ আছোঁ। অলপ পিছতে বৰপেটা পালোগৈ—একেদাৰে স্কুলৰ দুৱাৰমুখতে নাৱৰ পৰা নামিলোঁ। এটা দুৰ্ধেগৰ বাতি—আমাৰ মূৰৰ ওপৰেদি মৃত্যুৰ হাত বুলনি শেষ হৈ গল। শুক ভাল আছিল আৰু আয়ুসত চাউল আছিল সেই কাৰণেহে চুলিত খাপ মাৰি থকা বমক বিমুখ কৰি ঘূৰাই পঠাব পাৰিছিলোঁ।

তিনি কীৰ্তন

বৰপেটাত মহাপুৰুষ দুজনৰ তিথি আৰু মথুৰা দাস বুঢ়া আতাৰ তিথিক কীৰ্তন বোলা হয়।* এই তিনিটা কীৰ্তনক আৰু মেউলক বৰপেটাৰ আতীয় পৰ্ব বুলি কব পাৰি। মই বৰপেটাত কাম কৰিবলৈ যোৱাৰ পূৰ্বে এই কীৰ্তনৰ মহিমা উপলব্ধি কৰিব পৰা নাছিলোঁ—নিজ চকুৰে দেখা নেপালে উপলব্ধি কৰাটোও সম্ভৱ নহয়। এইখিনিতে কৈ থোৱা ভাল যে আমি সৰুবেপৰা মহাপুৰুষৰ তিথি ভাৱে-ভাৱভিৰে পালন কৰাৰে দেখি আহিছোঁ, আনকি আজি দুৰূপি বছৰ আগতে মই যেতিয়া বৰপেটাত শিক্ষকতা কৰিছিলোঁ তেতিয়াও তাত মহাপুৰুষৰ তিথি বা কীৰ্তনৰৰে মহাপয়োজৰ দেখা পাইছিলোঁ, আজিৰ দৰে জয়োৎসৱ দেখা নাছিলোঁ। কীৰ্তন তিনিটাৰ মৰ্যাদাপ হেজোলমোপত পোটেই বৰপেটা নগৰেই উচ্চৰ উৰলমাৰলত উৰালি উঠে। নদিনীয়া কীৰ্তন মহোৎসৱৰে

* বৰপেটাৰ কীৰ্তন আৰু মেউল প্ৰৱণ।

মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীহৰদেৱেৰ, সাতদিনীয়া কীৰ্তন মহোৎসৱেৰে মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ আৰু পাচদিনীয়া কীৰ্তন মহোৎসৱেৰে বৰপেটা সত্ৰৰ প্ৰথম সত্ৰাধিকাৰ মথুৰা দাস বুঢ়া আতাৰ তিৰোভাব তিথি উল্লেখ কৰি কীৰ্তনৰ দিনা পুৱাৰপৰা বাতিলৈকে কীৰ্তনঘৰত ইটোৰ পিছত সিটো নাম প্ৰসঙ্গ আদিৰ কাৰ্ষ্ণটী বিৰাম নোহোৱাকৈ চলি থাকে। বেলেগ বেলেগ কীৰ্তনত বিভিন্ন ঘোষা, যুগল আদি গোৱা হয়। গোন্ধৰ দিনা আৰু কীৰ্তনৰ দিনা ৰাতি কীৰ্তন ঘৰৰ ভিতৰৰ তিনিখন গুৰু আসনৰ কাষত থকা বৰগছ বোৰত সহস্ৰ প্ৰদীপ জলোৱা হয়। তিনিওটা কীৰ্তনতে চুপৰীয়া মহাপুৰুষ মাধৱদেৱ নিৰ্চিত “ভোজন বিহাৰ কুমুৰা” ভাওনা কৰা হয়। বৃন্দাবনহাটীৰ ভকতসকলে শ্ৰীশ্ৰীহৰদেৱ কীৰ্তনত, দক্ষিণহাটীৰ ভকতসকলে শ্ৰীমাধৱদেৱৰ কীৰ্তনত আৰু নহাটীৰ ভকতসকলে মথুৰাদাস বুঢ়া আতাৰ কীৰ্তনত বৰপেটা সত্ৰক কৰভাৰ শোধায়। হাটীৰ বাপুসকলে নামতী, গায়ন-বায়ন সমন্বিতে ভাৰ-ভেটীৰে অতি আকৰ্ষণীয়কৈ সমদল যাত্ৰা কৰি সত্ৰলৈ গৈ কৰভাৰ দিয়া দৃশ্য অতি চিত্তাকৰ্ষক। দেখিলে মন-প্ৰাণ পবিত্ৰ হয়।

কীৰ্তনৰ দিনত ধৰ্মপ্ৰাণ বৰপেটীয়া ৰাইজৰ চকুৰ তললৈ জাল নেযায়। কীৰ্তনঘৰত সেৱা জনাই আহিহে তেওঁলোকে জা-জলপান খায়। মই বৰপেটাত কীৰ্তনৰ সময়ত যাৰ ঘৰলৈকে ফুৰিবলৈ গৈছিলোঁ তাতেই জলপানৰ ভাগ পাইছিলোঁ—এই জলপান যেন বিহুৰ জলপানহে। কীৰ্তনৰ দিনত নগৰখন এনেভাৱে উছৰমুখৰ হৈ উঠে যে সেইদিনা বক্তৃতা, আলোচনী-চক্ৰ আদি পতাটো অসম্ভৱ হৈ পৰে। সেই কাৰণে কীৰ্তনৰ আগদিনাহে ধৰ্মালোচনী সভাৰ দিহা কৰা হয়। মই প্ৰথম বাৰ গৈয়েই তৰুণৰাম ফুকন হলত বহা তেনে এখন সভাত যোগ দি এটা স্বৰচিত কবিতা পঢ়িবলগীয়া হৈছিল। শুনি সমজুৱাসকলে শলাগিছিল।

তিনিওটা কীৰ্তনৰ ঘাই আকৰ্ষণ নাওখেল। কীৰ্তনঘৰৰ কাষেদি এটা সৰু জান বৈ গৈছে—নাম খটখট। এই জানত সৰুহুৰা নাওখেল হয়। তিনিওটা কীৰ্তন বাৰিষা হয় আৰু সেই সময়ত ভাত মৰা নদীখন জীয়া নদী হৈ পৰে। সেই নদীত বৰপেটাৰ প্ৰসিদ্ধ নাওখেলৰ প্ৰতিযোগিতা মই হাইস্কুল ঘৰৰ বাৰাণ্ডাৰপৰা একাধিকাৰ উপভোগ কৰিছিলোঁ। ফুটবল ‘টুৰী’ৰ নিচিনা নাওখেলতো সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ দলক ‘ছিণ্ড’ প্ৰদান কৰা হয়। প্ৰতিযোগিতাত যোগ দিবলৈ জালেমান খেলনাও আছে। এই নাওবোৰ প্ৰতিযোগিতাৰ বাবে বিশেষ যত্ন সহকাৰে নিৰ্মাণ কৰা হয়। কাঠত ময়ূৰ আদিৰে সুসজ্জিত ময়ূৰপজ্জী নাও দেখিলে চকু জুৰায়। এই নাওখেলত পমুৱা বৃহলমানখিলাকেও আগভাগ লয়। প্ৰতিযোগিতা আৰম্ভ হলে গিৰিপ গিৰিপ বঠাৰ চাব পৰে, জলতৰলৰ লগে লগে নামৰ তৰলও উঠে। নাওখেলৰ উপলক্ষে বিশেষভাৱে ৰচিত নামবোৰক নাওখেলৰ গীত বোলা হয়। বৰপেটাৰ এই নাওখেলৰ দৃশ্য দেখা পালে শৰাইঘাটৰ নৌযুঁতলৈ মনত পৰে। নাওখেল চাবলৈ মৰানদীৰ পাৰত লোকে লোকাৰণা হয়, কোনো শাফুৰ বৰড সোৱাই নাথাকে, থাকিবও নোৱাৰে। নাওখেলৰ হৈ ধনি আৰু নাওৰ অগ্ৰসৰ্তিৰ লগে লগে ধৰ্মকৰ হাত চাপৰিবো

ধলকনি উঠে। ইমান ডাঙৰ নাগ্ৰেখলৰ প্ৰতিযোগিতা অসমৰ আৰু কোনোবা ঠাইত হয় নে নহয় কব নোহোৱা, নহয় বুলিয়েই মোৰ ধাৰণা।

দেউল

দেউল বৰপেটাৰ ৰজা উৎসৱ। এই উৎসৱতকৈ ডাঙৰ উৎসৱ বৰপেটাত নাই। এসময়ত অসমৰ সকলো ঠাইতে দেউল বা কাহুৱাই বিশেষ প্ৰাধান্য লাভ কৰি আহিছিল যদিও ভাটীৰ পৰা দুৰ্গাপুত্ৰাই অত্যাধিক কৰাত আৰু বাৰটা মাহত তেওঁৰ চৰকাৰী বেচৰকাৰী উৎসৱে মূৰ দাঙি উঠাত এই উচ্চৰ আগৰ কালিকা আৰু নাই। সেয়ে হলেও এতিয়াও বৰপেটাত দৌলোৎসৱ আগৰ দৰেই মহাসমাবোধেৰে অনুষ্ঠিত হৈ আহিছে। বৰপেটা মূলত কাম কৰাৰ বাবেই এই দেউল উচ্চ সপৰিয়ালে পাৰ্থ দৰ্শন কুৰিবলৈ মোৰ কেইবাবাৰো সৌভাগ্য হৈছিল। বৰপেটাত দেউল বুলিলে বুলিবৰ নাই। বৰপেটাত বাইজ দেউলৰ নামত উলাহৰ মাদলী। বৰপেটাৰ বাহিৰৰ দূৰ-দূৰণিৰ অনেক তীৰ্থযাত্ৰী বৰপেটাৰ দেউল চাবলৈ যায়। এই সকলক সজৰ আলহী হিচাপে গণ্য কৰা হয়, সজৰ আলহী মানেই বৰপেটাৰ বাইজৰ আলহী। যাত্ৰী সকলৰ থকা-য়েলা, যান-বাহন আদিৰ বিশেষ ব্যৱস্থা কৰা হয়।

প্ৰথমবাৰ মেঘদাহৰ দিনা আবেলি আমি কীৰ্ত্তনঘৰলৈ যাওঁতে বাটত গুনিছিলোঁ মাহুহ এঘৰত হৰাওবাও কান্দোন। ভাবিছিলোঁ কোনোবা মাহুহ মৰিল হ'ব পাৰে—নহলে সেইদৰে ৰাউটি জুৰি কান্দিব কিয়? কোন মৰিল বুলি খবৰ কৰিবৰ মন গৈছিল। একে বাটে খোজ লোৱা বাটকবা মাহুহক স্মৃতি আনিব পাৰিছিলোঁ, দৰাচলতে সেইদিনা সেইঘৰৰ কোনো মাহুহ মৰা নাছিল। বহুদিন আগতে মৰা আত্মীয়ৰ শোকতহে তেনেভাৱে কান্দিছে। দেউল অহা দেখি মাহুহ ঘৰৰ বুকত পুৰণি শোকে উজাৰ ৰাই খুন্দা মাৰি ধৰিছে। দেউলৰ সময়ত বহু ঘৰতে হেনো তেনেদৰে কন্দাকটা কৰা হয়। সেই কথা গুনি বুজিব পাৰিছিলোঁ বৰপেটাৰ মাহুহে দেউলক কিমান আন্তৰিকতাৰে গ্ৰহণ কৰে।

প্ৰথম দিনা গোসাঁই দৌলত উঠাৰ আগতে হোৱা মেঘদাহ চাবলৈ বৰপেটাৰ সকলো মাহুহে কীৰ্ত্তন ঘৰলৈ চাপলি মেলে। কীৰ্ত্তন ঘৰৰ চোতালতো অকণমান ঠায়ে ৰালি হৈ নেথাকে। লৰা-বুঢ়া, মূনিহ-তিবোতা—মাহুহ, কেৱল মাহুহ, মাহুহৰ সাগৰ এখন বুলিলেও হয়—ইয়াকেই বোলে জনসমুদ্ৰ। গাঁটকৈয়ে অপূৰ্ণ দৃষ্ট। দ্বিতীয় দিনা ভৰ দেউল বা আচল দেউল। সেইদিনা গোসাঁই পাটত উঠে। গোসাঁইৰ গাত কাহুঙৰি দিয়া হয়। শেষৰ দিনা গোসাঁইক গণকহুঙিত থকা বুলুচাবাবীলৈ সমদলে নিয়া হয়।

সমদল এক বিৰাট সমদল—হোলীৰ সমদল। হোলীখেলে জনতা উল্লস হৈ পৰে। সেইদিনা কীৰ্ত্তনঘৰত গোসাঁই নেথাকে—মাহুহৰ গাতো গোসাঁই নেথাকে।

বৰপেটা হাইস্কুলত

১৮৬৫ চনত এখন বেচৰকাৰী মধ্য ইংৰাজী স্কুল হিচাপে বৰপেটা হাইস্কুলে জন্ম লৈছিল। সেই সময়ত আমাৰ মাহুহে পূৰ্ব ৰাজনৈতিক দুৰ্বোপবনৰা জালদৰে গা টঙাই লব পৰা নাছিল আৰু পান্চত্যা শিকাব বৰ বেছি আঙতাও পোৱা নাছিল এই

স্কুলখনে প্রথম ছোৱাও ছাত্রাভাব আৰু অৰ্থাভাবত ব্যৰ্থকৈয়ে ভূগিবলগীয়া হৈছিল। ১৮৭১ চন এই শিক্ষা প্রতিষ্ঠানখনি মাইনৰ গুচি হাইস্কুললৈ উন্নীত হৈছিল যদিও ই বজা আৰু বাইজৰ আওকনীয়া মনোভাবৰ বাবে ই চাবালক হ'ব পৰা নাছিল। যদিও হাইস্কুল প্রতিষ্ঠাত তেতিয়াৰ মহাকুমাৰিগণিত শৰৎচন্দ্ৰ বেনাৰ্জী আৰু তেওঁৰ পেচকাৰ কালীচৰণ মুখাৰ্জীৰ প্ৰচেষ্টা আছিল বিশেষভাৱে প্ৰশংসনীয়। স্কুলখনৰ যেতিয়া পানীত হাঁহ নচৰা দিলে সেই কালছোৱাত বিনা বেতনে কাম কৰি এই স্মৃতিৰূপ পূৰ্ণ শিক্ষাপ্ৰাধান্যক আহাৰ-পানী যোগাইছিল। সেইসকলৰ জনচেৰেক আছিল বিলাস মজুমদাৰ, গজেন্দ্ৰনাথ দাস (গজিন দাবু), নবীনচন্দ্ৰ দাস (মাষ্টাৰ দাবু), হৰেন শৰ্মা, ধনীৰাম তালুকদাৰ, বাৰ্দ-চন্দ্ৰ দাস উকীল, দেবেন্দ্ৰনাথ উজীৰ প্ৰভৃতি। আগছোৱাৰ জনচেৰেক প্ৰধান শিক্ষক আছিল : যোগেন সাহা, ৰামচৰণ সিংহ, গোপাল গোবিন্দ কৰ, অদ্দেশ ঘটক, কমলাবাস্ত দাস, মহেশচন্দ্ৰ পাটোৱাৰী প্ৰভৃতি। ১২০৩ চনৰপৰা ১২২৬ চনলৈ তদীৰ্ঘ ২৪ বছৰ কলে হেড মাষ্টাৰৰ পদত থাকি স্কুলখনৰ এক গৌৰবোজ্জ্বল যুগৰৰ সৃষ্টি কৰিছিল দাবু কালীমোহন সেনগুপ্তই। নিজকে এজন দুই ল'ৰা বুলি চিনাকি দি কবি প্ৰসন্নলাল চৌধুৰীয়ে এইজন হেডমাষ্টাৰৰ বিষয়ে লিখিছে—তেওঁলোকে হেনো কালীচৰণ হেডমাষ্টাৰৰ কালকেতু আখ্যা দিছিল। পিছে সেই কালকেতুৱেই এদিন চৌধুৰীৰ চুটামিত ভাল বুজনিৰ পানী ঢালি তেওঁৰ শিক্ষা-জীৱনৰ মোৰ সলাই দিছিল। তাৰ ফলতেই এজন চুটী ল'ৰাও ভাল ল'ৰা আৰু ভাল শিক্ষক হ'ব পাৰিছিল।

অতিয়া আন কথা বাদ দি মোৰ কৰ্মক্ষেত্ৰ বৰপেটা হাইস্কুলৰ ভিতৰত সোমোওঁ। এই স্কুলত মোক পৰম আন্তৰিকভাৱে গ্ৰহণ কৰি স্বাগত সন্ধ্যাৰ্ণ জনাইছিল হেডমাষ্টাৰ গিৰিশচন্দ্ৰ ৰায়চৌধুৰী ডাঙৰীয়াই। জয়জয়তে তেওঁৰ বিষয়েই চুআষাৰমান লিখিব খুজিছোঁ। গিৰিশচন্দ্ৰ ৰায়চৌধুৰী জাতীয়তাবাদী সাহিত্যিক, দেশনেতা অধিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰীৰ ককায়েক। চৰকাৰী চাকৰি কৰিছিল যদিও গিৰিশচন্দ্ৰ আছিল সম্পূৰ্ণ গান্ধীবাদী। নামেৰে নহলেও কামেৰে তেওঁ মহাত্মা গান্ধীৰ ভীৱনাদৰ্শ অনুসৰণ কৰি চলিছিল। তেওঁৰ সদায় খন্দৰৰ সাজপাৰ আৰু ভৰিত কাপোৰৰ জোতা দেখা পাইছিলোঁ। বেছিভাগ সময় জোতা নিপিন্ধিছিলেই। একেবাৰে ভেম-অহকাৰ, আভিচ্ছাত্য নথকা মানুহ। চৰকাৰী কোট-পটলুওৰ যুগত এনে এজন অনাসক্ত চাকৰিয়াল থাকিব পৰাটো সেই দিনত ভাবিবলৈকে টান আছিল। ভায়েক অধিকাগিৰিয়ে ৰাজনৈতিক আন্দোলনত জঁপিয়াই পৰি দুঃখ-দাবিত্যাৰে বেছাৰে বৰণ কৰি লৈছিল। আধিক সফটৰ সময়ত ককায়েক গিৰিশচন্দ্ৰই তেওঁক নিয়মিতভাৱে সহায় কৰি থকাৰ কথা শুনিছিলোঁ। অধিকা বৰা আৰু জ্ঞান বৰাৰ দৰে গিৰিশচন্দ্ৰ আৰু অধিকাগিৰিও আছিল আদৰ্শ ককাই ভাই। গিৰিশচন্দ্ৰই গভাভূগতিকভাৱে কেবল শিক্ষকতা নকৰি বৰপেটীয়া বাইতৰ, বিশেষকৈ বৰপেটা হাইস্কুলৰ শিক্ষক-ছাত্ৰৰ নৈতিক জীৱন উন্নত কৰিবলৈ বিশেষভাৱে যত্ন কৰিছিল। “মাদকতা নিবাৰণ” আৰু “অলীলতা নিবাৰণ”ত তেওঁ বিশেষ গুৰুত্ব-আৰোপ কৰিছিল। হাঘৰ বিহৰ যেকিড জাপি বিয়লৈ উককাৰ দিনা আৰু স্তাৰ দুই এবাতি আগবেপৰা বেজ-মাটিয়া, হলং,

নাওৰ কাঠ আদি চুবকৰা যি কুনিয়ম আছিল তাক নিমূল কৰিবলৈ তেওঁ জোৰেৰে প্ৰচাৰ কাৰ্য চলাইছিল আৰু বাইজক বুজাই ববাই এনেধৰণৰ সমাজবিৰোধী কামৰ পৰা বিৰত কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল আৰু কিছু পৰিমাণে কৃতকাৰ্যও হৈছিল, অগ্নীল ভাষাৰ অবাধ প্ৰশংসা শুনাবলৈকো তেওঁ যত্নকৰ হৈছিল। আৰু সেই অভ্যাস নিমূল কৰিবলৈ “অগ্নীলতা নিবাহণী সমিতি” নামেৰে এখন সমিতি গঠন কৰিছিল। বহুতে সমিতিখনৰ নামত অগ্নীলতা শব্দ থকাটো ভালপোৱা নাছিল যদিও ৰায়চৌধুৰীৰ আগত মুখ ফুটাই কবলৈ টান পাইছিল। কিছুদিন চলি সমিতিখন নাইকিয়া হ’ল। তেওঁৰ প্ৰচেষ্টাতে বৰপেটা নগৰত মানৱতা দ্ৰব্য বৰ্জনৰ সফল ফলিছিল, বিশেষকৈ বৰপেটা স্কুলৰ ছাত্ৰবিলাকে বিড়ি-চেলুট মূত নিদিছিল। তেওঁ বৰপেটা হাইস্কুলৰ শিক্ষক-ছাত্ৰৰ মাজত “যুনিফৰ্ম” প্ৰবৰ্তন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। তাৰ ফলস্বৰূপে সেই স্কুলত অনেক ছাত্ৰ গেকৰা ৰঙৰ গাড়ীটুপী কেইবছৰ মানলৈ প্ৰবৰ্তন হৈছিল। সেই গেকৰা টুপী পিন্ধা শিক্ষক বা ছাত্ৰক সত্ৰজতে বৰপেটা হাইস্কুলৰ বুলি চিনি পাবলৈ সহজ হৈছিল।

ৰায়চৌধুৰী ডাঙৰীয়াই মই কামত হাজিৰ হোৱাৰ পিছতে দশমমান শ্ৰেণীতে অসমীয়া সাহিত্য পঢ়াবলৈ ভাৰ দিলে আৰু স্কুলৰ ছাত্ৰ সভাখনত গুৰি ধৰিবলৈকো পৰামৰ্শ দিছিল। মই সেই পৰামৰ্শ ৰংমানেৰে পালন কৰিছিলোঁ। ভাল লাগিছিল এইবাবে যে সেই স্কুলৰ তলৰপৰা ওপৰলৈ সকলো ছাত্ৰ সাহিত্যসুৰাণী। মোৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ বিশেষ আস্থা থকা গম পাইছিলোঁ। মই যি শ্ৰেণীত যি বিষয়কে পঢ়াইছিলোঁ তাতে ছাত্ৰবিলাকৰ সম্পূৰ্ণ সহযোগ পোৱাৰ বাবে আকৰ্ষকতাৰে কাম কৰিবলৈ মন গৈছিল। শিক্ষক-ছাত্ৰ সকলোবিলাকেই সৰল সহজ, অনাডম্বৰ; কাৰো গাত দুশপেচ দেখা নাছিলোঁ, সকলোৰে গাত হেডমাষ্টাৰ ৰায়চৌধুৰীৰ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হৈছিল। ৰায়চৌধুৰীৰ তাতো চমুকৈ “ৰায়” বোলা হয়। গিৰিশ ৰায়চৌধুৰীও গিৰিশ ৰায়হে আছিল।

হেডমাষ্টাৰ গিৰিশ ৰায়ে শিক্ষকৰ সন্মানৰ প্ৰতি বিশেষ চকু ৰাখিছিল আৰু সমাজত যাতে শিক্ষকৰ মৰ্যাদা সুপ্ৰতিষ্ঠিত হয় সেই উদ্দেশ্যে যত্ন কৰিছিল। তেতিয়া অৱন্তে আজিকালি “শিক্ষক দিৱস” পালন কৰা হোৱা নাছিল আৰু তেতিয়াৰ মাজুহে কথাতকৈ কামত বেছি গুৰুৰ আৰোপ কৰিছিল। সেই সময়তে ৩৫৫৮৮ মিল (দেৱী বাবু) নামে শিক্ষক এক্সনৰ অৱসৰ লবৰ সময় হৈছিল। ৰায়চৌধুৰীয়ে নিজে লাগিভাগি বিভিন্ন কাৰ্যসূচীৰে মিশ্ৰদেৱৰ বিদায় সন্মেলনা উদযাপন আয়োজন কৰিছিল। মুকলি সভালৈ চহৰৰ গণ্যমান্য লোকসকলক নিমন্ত্ৰণ দিয়া হৈছিল। উদযাপন স্কুলৰ মালা আদি পিন্ধাই নগৰৰ আলিৰে মিশ্ৰদেৱক শিক্ষক আৰু ছাত্ৰৰ সন্মেল এটাই তেওঁৰ ঘৰত থৈ আহিছিলগৈ। প্ৰতিজন শিক্ষক আৰু ছাত্ৰৰ মূৰত আছিল গেকৰা টুপী। লগত বেণ্ডলাও গৈছিল। গিৰিশ ৰায়ৰ উদ্দেশ্য আছিল, শিক্ষকে যি সমাজৰ এজন সন্মানিত ব্যক্তি সেই কথা নগৰবাসীৰ মাজত প্ৰচাৰ কৰাটো।

সেই বিষয় বৰপেটা

বৰপেটা নগৰই এশতাব্দীৰ আগৰ ৰাজ্য আছিল বুলি ক’ব পাৰি। মই গৈ অমহিষক

ধনী মানুহৰ ঘৰত আধামোন বা ততোধিক ওজনৰ আন থকা বুলি শুনিছিলো। সোনৰ মূল্য আছিল সেইসময়ত তোলাত কুৰি টকা বা তাতকৈও কম। বৰপেটালৈ গৈ মই সেই সময়ত এখন উভৈনদীৰ বাজ্য দেখা পাইছিলো। অপৰ্যাপ্ত খোৱা বস্তু। এৰা গাখীৰ টকাত ৩২ সেৰ, থমা দৈ কলপাতৰ টোপোলাত বান্ধি আনিব পৰা চানাব নিচিনা; হাহকণী দুপইচাত তিনিটা, তেলাল কাঠৈ মাছ একোজনী হাতৰ তলুৱাতকৈও ডাঙৰ, দাম এপইচা নে দুপইচা কিবা এটা আছিল। বজাৰত ডাঙৰ মাছৰ ভিতৰত বৰালি মাছেই বেছি, বোঁ-চিভল কেতিয়াবা দেখিছিলো যদি পাহৰিছো। সৰু মাছক ‘জাউৰা মাছ’ বোলা হয়, এই জাউৰা মাছ অপৰ্যাপ্ত। তদুপৰি বৰপেটীয়া মানুহৰ প্ৰিয় খাদ্য কাছ, ডাঙৰ সৰু সকলো বিধেই পোৱা যায়। জহকালি নৈত মেছোল লাইট জলাই থাপৰেৰে খুচি মাছ মৰাক “বস্তি পোৱা” বোলা হয়। বস্তি পুৰি মাছ-কাছ ধৰাটো এটা সাধাৰণ কথা। শুনিছিলো হেনো বাৰিষা পাৰেমানে কাছ ধৰি আনি বাৰীৰ পাচফালে থকা খালত দৰখ লগাই থোৱা হয় যাতে লাগ বুলিলেই ধৰি আনিব পাৰি। পাচলিৰ ভিতৰত বৰ বৰ জাতিলাও বা পানীলাওৰে বজাৰ খাহ পাই থাকে। আন শাক-পাচলিও ওলায় কিন্তু কম। বিয়া এখন কিমান ডাঙৰ, দৈৰ উৎকৃষ্টতাবে তাক স্থিৰ কৰিব পাৰি। যিমান ডাঙৰ বিয়া, সিমান ভাল দৈ। দৈৰ কটাবোৰক ‘ঘাই’ বোলা হয়। নিমন্ত্ৰিত একোজনে ভীমকলৰ একোটা দোনাত চিৰা আৰু একো ঘাই দৈ টিলিকতে উৰাই দিয়ে। দৈ-চিৰাৰ লগত মিঠাই প্ৰায়েই দেখা পোৱা নাছিলো। আজিকালি অৱশ্যে আন ঠাইৰ দৰে বৰপেটীয়া জলপানবো গঢ় লৰিছে। বৰপেটাত মই বহু বিয়া খাইছিলো। বিয়াৰ বতৰত শ্ৰেণীৰ মেজখন নিমন্ত্ৰণী চিঠিৰে ৰঙা হৈ যায়। ছাত্ৰবিলাকে আন্তৰিকতাবে মাতে। দুই এক শিক্ষকৰ লগত যাওঁ। সমাজৰ নানা শ্ৰেণীৰ মানুহ আৰু অলপ বেলেগ লোকাচাৰবোৰ দেখি ন কথা জানিবলৈ সুবিধা পাওঁ। বিয়াৰ তাৰিখত ধলপুৰাৰ লগে লগে কাণৰ কাষত ঘেটুলেং ঘেটুলেং বেহুৰীৰ বেণুপাটি বাজিবলৈ ধৰে। টোপনিৰ চিকোণ পুৱা উপভোগ কৰিব নোৱাৰো। সেয়া বিয়াৰ বেণুপাটি, স্বৰাগ জাৰি পানী ভুলিবলৈ যোৱা আয়তী সকলৰ নাম আৰু বেণু বাজনা। এই ফালৰ বিয়াৰ দৰে তাত শ্রাকলৈকে। জামোল-পাণেৰে যত। নিয়ম দেখা পাইছিলো। এখন ডাঙৰ বিয়াত তেলৰ ভাৰত দৈ গাঁধিৰ শুৱা খাই আহিব লগীয়া হৈছিল, চাহপানী বা আন কোনো জলপানৰ দিহা নাছিল। এইটোৱেই বোলে তাৰ নিয়ম। দূৰণিবটীয়া নহলে একে ঠাইতে বিয়া হলে দৰাঘৰীয়া মানুহকো দৰুচি খুউৱাৰ নিয়ম দেখা পোৱা নাছিলো। এনেবোৰ নিয়ম মই সমাজৰ বাবে হিতকৰ বুলিহে ভাবো। দৰিদ্ৰবহু ভবিৰ তলুৱালৈকে পেট। হোৱাই নোহোৱাই আধানাজি আৰু বস্তৰ অপচয় কৰাটো অশুভ।

ভোগালী বৰপেটাৰ মাজত শিক্ষক-ছাত্ৰ সকলোৰে পৰা পোৱা যৰম চেনেহৰ পৰিবেশৰ মাজত কাম কৰি ডালেই পাইছিলো। একেলগে দুই চাৰিদিন বস্তু পালেই ওৱাহাটীৰ ঘৰলৈ আহি খেউতাইতকো চাই বাব পাৰিছিলো, টিঙত ভৰাই কাঠেমাছ আনি লগেভাগে খাইছিলো, ওৱাহাটীত এনে মাছ সৰুকাই পোৱা নেযায়। পিছে আচৰিত

এদিন মোৰ সান্ধহ খোৱা বালি তল গ'ল—তেল থকা সৰ্বেও বস্তি ছুহুহাৰ নৰে। কথাটো খুলি লিখিছোঁ। অস্থায়ী কাম হলেও সেইবাব অলপ দীঘলীয়াকৈ মহামাহমানৰ বাবে এজন শিক্ষকে বি-টি পঢ়িবলৈ যোৱাত তেওঁৰ ঠাইত নিযুক্তি পাই গৈছিলোঁ। অৱশ্যে নিয়োজিত কৈছিলোঁ। শিক্ষা-ডিবেক্তৰৰ দ্বাৰা। কিন্তু হলে কি হব? আইৰ ঘৰলৈ যাম, দুই হাতে ধাম, বিধুতাই বোলে ময়ো পাছে পাছে যাম। ১৮-৮-৩৭ৰ পৰা নিৰাপদে কাম কৰি আছিলোঁ; কিন্তু আচম্বিতে খবৰ পালোঁ। যে নিদিষ্ট কাল মহামাহৰ আগতে মোৰ কামৰ চিহ্নিম ছিগিল। লোকসেৱা আয়োগে ডিবেক্তৰৰ নিযুক্তিৰ তালিকা নাকছ কৰি আন এখন নতুন তালিকা যুগুত কৰিছে আৰু সেই তালিকাত মোৰ ঠাইত এজন শিক্ষক মকবল কৰা হৈছে। নতুন গ্ৰেজুৱেট হলেও তেওঁ অজুস্ৰীত সম্প্ৰদায়ৰ লোক। সেইকৰণে চাকৰি-বাকৰিত সকলোতে অগ্ৰাধিকাৰ—তেতিয়াও, এতিয়াও। এইদৰে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰতো হেতাওপৰা লগাই মোক স্নাত্য প্ৰাপ্যৰপৰা বঞ্চিত কৰাৰ বাবে মোতকৈ বেছি দুখ পাইছিল হেতমাষ্টৰ ৰায়চৌধুৰী ডাঙৰীয়াই। মোক বিদায় লোৱাৰ আগতে এখন স্মাৰক পত্ৰ তেওঁৰ যোগেদি ডিবেক্তৰক দিবলৈ তেওঁ উপদেশ দিলে। সেইমতে এখন স্মাৰক-পত্ৰ লিখি মই তেওঁক দেখুৱালোঁ। ডেকাতেজৰ পিৰপিবৰিণিত লিখা সেই স্মাৰক-পত্ৰৰ গৰম ভাষা ৰায়চৌধুৰীয়ে হাত ফুৰাই অলপ নৰম কৰি দিলে। এই স্মাৰক-পত্ৰৰ স্মৃণল ব্ৰহ্মপেই হওক বা আন কাৰণত হওক ইয়াৰ পিছত মই বেছিদিন খৰলি খাই বহি থাকিবলগীয়া নহৈছিল। মোক বিদায় দিবলৈ যিখন সভা অনুষ্ঠিত হৈছিল তাত সকলো শিক্ষক আৰু ছাত্ৰই যোগ দিছিল। তেওঁলোকৰ ব্যক্তিৰ অন্তৰৰ চলচলীয়া চফুবোৰলৈ আজিও মনত পৰে।

ডিব্ৰুগড়ত

বৰপেটাৰ পৰা আহি বেছিদিন ঘৰত বহি খৰলি খাই থাকিবলগীয়া হোৱা নাছিল। তাৰপৰা আহিয়েই প্ৰায় এমাহ শুৱাহাটী কলেজিয়েট স্কুলত কাম কৰিলোঁ। আৰু তাৰ কেইদিনমান পিছতে ডিব্ৰুগড়লৈ যাবলগীয়া হৈছিল। ১৯৩৮ চনৰ পূজাৰ বন্ধৰ পিছতেই ডিব্ৰুগড় চৰকাৰী হাইস্কুললৈ শিক্ষক হৈ গৈছিলোঁ। ডিব্ৰুগড় বাহিৰে উজনি অসমৰ আন ঠাইত কাম কৰিবলৈ মই সুবিধা পোৱা নাছিলোঁ। ইয়াৰ ভিতৰতে ভালোখনি ৰাজনৈতিক পৰিৱৰ্তন ঘটিছিল আৰু লোকপ্ৰিয় গোপীনাথ বৰদলৈয়ে কংগ্ৰেছী মন্ত্ৰীসভা গঠন কৰি ছাত্ৰত শাসনৰ বাঘজৰী তুলি লৈছিল। তেওঁৰ হাতত শিক্ষা দপ্তৰটোও আছিল। বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই সৰুৰপৰা মোক ব্যক্তিগতভাৱে ভালদৰে জানিছিল আৰু মৰমো কৰিছিল। বিশেষ সন্দ্ৰৰপৰা মই প্ৰায় দহবছৰ কাল শিক্ষা বিভাগত ভলোমা-বাতুলী হৈ থাকিবলগীয়া কথা জানিব পাৰি তেওঁ আচৰিত হৈছিল আৰু অচিৰতে মোক নিগাজী কাম এটা দিম বুলি কৈছিল। তাৰ স্মৃণল ব্ৰহ্মপেই মই পোনতে ডিব্ৰুগড়লৈ যাবলগীয়া হৈছিল।

ডিব্ৰুগড়ৰ উপন্তি সপক্ষে 'জানমা'লনীৰ কবি মহিমুদ্দিন আতমদ হাজৰিকাৰ ১৮৩৯ নং বঙালী কিতাপ 'পুথকল ত লেখি গৈছে এইদৰে : "এই ডিব্ৰুগড় নগৰ আৱিৰ্ভাৱ ইংৰাজ ৰাজত্বৰ অসমলৈ অৱনত আৱণ্ডে কোনো জনাজাত ঠাই নাছিল। এই নগৰৰ উদ্ভৱকালে পূৰ্বা-পশ্চিমাকৈ বি বৈ বৈ গৈছে তাৰ নাম হৈছে ডিব্ৰু বা ডিব্ৰু। ই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰপৰা কঢ়ি আহি আকৌ ব্ৰহ্মপুত্ৰত পৰিছে। ডিব্ৰুগড় হুগোখন নৈ একেলগে থিয়

হেঁছেহি যে একোপন নৈ বুলিহে জানি। এই নৈব পাৰতে এটি কিলা বা গড় বা কোঠ আছিল। এই গড় বৃটিহ আৰু মোহনাবীয়াবিলাকেৰে সৈতে যুঁজ লাগিবৰ সময়ত সজা হৈছিল বুলি প্ৰবাদ আছে। কিন্তু দুখৰ বিষয় সেই গড়ৰ অস্তিত্ব এতিয়া নাইকিয়া হ'ল, তাৰ চিনচাৰহে অলপ আছে। পৃথিবীজোৰা মহামাৰী বণৰ পিছত ১২২৪ চনত সেই গড় ডিব্ৰুগড়ৰ কোনো এজন বাবোৱাৰী মহাজনে তাক চৰকাৰৰপৰা প্ৰকাশ নীলামত কিনি লৈ তাৰ মাল মছলাৰে নিজ গোলাথৰ আদি ঠৈয়াৰ কৰি ললেগৈ। গড়টিৰ চিন নৈব দক্ষিণ পাৰত চিহ্নিত ছাৰ্জন চাহাবৰ বঙলাৰ সমুখতে টিংটিঙালিকৈ এতিয়াও সিলিকি আছে। ডিব্ৰু নৈ আৰু এই গড়—এই দুই নামকে মিলাই ডিব্ৰুগড় চঃবৰ নামকৰণ কৰা হৈছে বুলি বুঢ়াসকলে কয়। শিৱসাগৰ, যোৰহাট আদি ঠাইৰ পৰা ইয়াত বেহা-বণিজ কৰিবলৈ অহা মানুহবিলাকে এই ঠাইডোখৰক বুজাবৰ নিমিত্তে ডিব্ৰু আৰু গড় এই দুই শব্দকে লগলগাই ডিব্ৰুগড় কৰিলে।”

ডিব্ৰুগড়ৰ খ্ৰীষ্টগং২৮ নং নৈগৰ মতে বৰৰজা ফুলেশ্বৰীকুঁৱৰীয়ে বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ শিষ্য মৰাণসকলৰ প্ৰতি ধৰ্মৰ ওখ-চাপৰ বিচাৰ কৰাত তেওঁলোকে ৰাজশক্তিৰ বিপক্ষে বিদ্ৰোহ কৰিবলৈ ধৰে। তেতিয়াৰ সেনাপতি নৈগ ফুকনে ১৭৬২ খৃষ্টাব্দত ডিব্ৰু নৈৰ পাৰত গড় (কোঠ) মৰাইছিল। ১৭৭০ খৃষ্টাব্দত ডিব্ৰুৰ উত্তৰ পাৰে দুবৰা খেলৰ ভাটীয়াসীয়া ফুকনেও এই গড় (কোঠ) মৰাইছিল। ইয়াৰ পিছত ১৭৮৬ খৃষ্টাব্দত কেন্দুগুৰীয়া পোৱালি বৰপাত্ৰ গোঁহায়ে ডিব্ৰু নৈৰ পাৰৰ অমৰাতলীত গড় (কোঠ) মৰাইছিল। অমৰাতলী ব্ৰহ্মপুত্ৰ নৈৰ গড়ত জাহ গল। কিন্তু নামনিও জৰ্জ্বল কৰা অমৰাতলী নামৰ গাঁও এখন এতিয়াও আছে। এতেকে মৰাণৰ ৰণত ডিব্ৰু নৈৰ পাৰত আহোম ৰাজত্বই এই গড় (কোঠ) বোৰ মৰাৰ কাৰণেই এই ঠাইৰ নাম ডিব্ৰুগড় হল।”*

ডিব্ৰুগড়ত মই ডাক্তৰ দাদাৰ (ডাঃ পুষ্পদত্ত হাজৰিকা) ঘৰত আছিলোঁ। মোহনাবাৰী হাসপাতালৰ লগতে ডাক্তৰৰ সৰু বঙলাটো। বঙলাৰপৰা লুইত নিচেই কাষতে ডাক্তৰ দাদাৰ ঘৰত থাকে, তাতে এখন ধুনীয়া ফুলবাৰী পাতি লয়। মোহনাঘাটৰ ডাক্তৰৰ সৰু বঙলাটোৰ আগচোভালত তেওঁ এখন গোলাপ বাগান পাতিছিল। আগেয়ে এঠাইত ডাক্তৰ দাদাৰ অসমপ্ৰেমী বুলি কৈ আহিছে। তেওঁৰ ঘৰত সততে অসমীয়া মাছুহৰ চাকৰি-বাকৰিৰ বিষয়ে আলোচনা হৈছিল। তেওঁৰ ঘৰত মই সততে ষড়ীজমোহন চৌধুৰী (যানবাহন পৰিগণক), খ্ৰীগিৰিধৰ ডেকা আৰু শ্ৰীদয়ানন্দ বৰুৱাক লগ পাইছিলোঁ। মই থাকোঁতে শৰৎচন্দ্ৰ বৰুৱাও (“চিন্তানল”ৰ কবিৰ জোঁৱায়েক) মাজে মাজে দুই এবাৰ ডাক্তৰ দাদাৰ আগলৈ হৈ আহিছিলগৈ। দুয়ো নলেগলে লগা বন্ধু, চিন্তাধাৰা একে। মই তেওঁলোকৰ আলাপ আলোচনা শুনি এনে ভাব হৈছিল যে দুখনী অসম আইৰ নীৰৱ সেৱক অনেক আছে, যাৰ নাম নাই আৰু কামৰো ক'তো উল্লেখ কৰিবৰ ঠাই নাই। শ্ৰীদয়ানন্দ বৰুৱা বয়সত সৰু হলেও তেওঁৰ এনেবোৰ কথাত সক্ৰিয় ভাগ লৈছিল। বৰুৱা তেতিয়াৰপৰা মোৰ এজন মনত থকা বন্ধু। তেওঁৰ সাহিত্যতো হাত আছিল আৰু তেতিয়াই যেন্নিম গৰ্গীৰ “মাদাৰ” উপন্যাসৰ ভাঙনি ছোৱা ছোৱাকৈ “জয়ন্তী”ত উলিয়াইছিল। তেওঁ ডিব্ৰুগড়ৰ এজন বৰ উৎসাহী স্বাধীনচিন্তীয়া ডেকা আছিল। বজাৰত এটা কোঠা, কেবেৱা

লৈ ধাতুৰ বস্ত্ৰত সোণালী আৰু ৰূপালী লেও দিয়া ব্যৱহাৰ কৰিছিল। আজিকালি গুৱাহাটীৰ চাইকেল কোম্পানীত চাকৰি এটা লৈ কালাপাহাৰৰ কালে আছে।

ডিব্ৰুগড় শিক্ষকসকল আৰু দুই একৰ বাহিৰে বৰ বেছি মানুহৰ লগত মোৰ আহ্বাহ নাছিল। ডাক্তৰ দাদাৰ লগত ৰায়বাহাদুৰ নীলাধৰ দত্ত আৰু ৰায়বাহাদুৰ সদানন্দ দুয়ৰাৰ ঘৰলৈ গৈছিলোঁ। দুইজন ৰায়বাহাদুৰ ব্যক্তিত্বসম্পন্ন পুৰণিকলীয়া আভিভাত্য থকা ডিব্ৰুগড়ৰ স্ৰদ্ধাভাষন নাগৰিক আছিল। ৰজাঘৰতো নাম, প্ৰজাঘৰতো নাম।

বাগ্মীবৰ ককায়েক গণেশৰাম ফুকন আৰু জৰ্জ ফুলৰ শিক্ষক মোৰ বন্ধু শ্ৰীনাৰায়ণচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ককায়েক ৬ত্ৰৈলোক্যনাথ বৰুৱাৰ ঘৰলৈ গৈ প্ৰায়েই নানা আলোচনাত আবেলিৰ সময় কটাইছিলোঁ। ছয়োজন মোৰ ঘৈণীৰ ফালৰ ছুটম। ফুকন ডাঙৰীয়া কথাচহকী ভলভলীয়া। বৰুৱাদেৱ জুখিমাখি গাজত লগাকৈ কথা কোৱা মানুহ। দুইজনকে ভাল লাগিছিল। ফুকনৰ পদূলিৰ বহুল গছজোপালৈ আজিও মোৰ মনত পৰে। বিৰাট ফুকন হাউলি এফ'লৰপৰা লুইতে গিলি আহিছিল। তেতিয়া বাৰীখনৰ আধাআধিলুইতৰ পেটত। আগফালৰ বহল চোতালখনহে বাকী আছিল। তাতে আলিৰ কাষত এটা সৰু বঙলাঘৰ আছিল। সেই বঙলাতে হেনো ডিব্ৰুগড়লৈ গলে বাগ্মীবৰ ফুকন ডাঙৰীয়া আছিল। বৌৱেকে ৰাতি দিয়া মণ্ডমাহৰ আজা আৰু আলুগুটিৰ পিটিকাৰে 'ধানা' খাইছিল "জানন্দৰাম হাজৰিকা আৰু" পিঞ্চুকিঙৰ কলিতাৰ বাহিৰে ডিব্ৰুগড়ৰ সাহিত্যিক সমাজ আৰু আয়োজাপটী নাট্য সমিতিৰ কোনো শিল্পীয়ে মোক বিচৰা নাছিল আৰু ময়ো কাকে বিচৰা নাছিলোঁ। পৰাপক্ষত মই লোকচক্ৰৰ অহৰালত থাকিবলৈ ভাল পাওঁ। এতিয়া অৱশ্যে অৱস্থাৰ পাকচক্ৰত পৰি বাহিৰ ওলাবলৈ বাধ্য হৈছোঁ। তেতিয়া ডিব্ৰুগড় কোনেও ভবা নাছিল যে ময়েই এদিন "মকলেথা"ৰ পাতত তেওঁলোকৰ বহুতকৈ উপস্থাপন কৰিব লাগিব আৰু মোৰ মনতো মকলেথাই তেতিয়া ভূমুকি মৰা নাছিল। সেয়ে নহোৱা হলে বহুতকৈ লগ ধৰি বহুত হেৰোৱা সময় গোটাৰ পাৰিলোঁতেই ন।

হাইস্কুলৰ তেতিয়া কোনোবা এজন ছিলেটীয়া হেডমাষ্টাৰ নামত আছিল যদিও বাহিৰে-ভিতৰে প্ৰকৃত হেডমাষ্টাৰ কাম কৰিছিল ভবেন্দ্ৰ মুখাৰ্জীয়ে। অসমীয়া গ্ৰামোফোনত গানগাওঁতা বিতৰীজন গায়ক, ডিব্ৰুগড়ৰ এসময়ৰ খ্যাতিনামা সঙ্গীতজ্ঞ ৬উমেশচন্দ্ৰ মুখাৰ্জীৰ পুত্ৰ ভবেন্দ্ৰ মুখাৰ্জী কেৱল সঙ্গীতজ্ঞই নহয়, এজন কৃতী শিক্ষকো আছিল। তেৱেঁই স্কুলখনক সকলো প্ৰকাৰে চহালিছিল। বঙালী হলেও তেওঁক মাতৃকথাই, ব্যৱহাৰে অসমীয়া যেনেই লাগিছিল। ডিব্ৰুগড়ৰ প্ৰসিদ্ধ নাগৰিকসকলৰ ভিতৰত ভবেন্দ্ৰ মুখাৰ্জীও অন্যতম। মই স্কুলত হাজিৰ হবৰ দিনাই এটা সৰু ঘটনা ঘটিছিল। সেইদিনা কিবা এটা পৰীক্ষা চলি আছিল। মুখাৰ্জীয়ে মোক এটা ভাতৰ কোঠাৰ নিৰীক্ষকৰ ভাব দিছিল। মই লৱাৰ কাষে কাষে নিৰীক্ষক হৈ টহল দিছিলোঁ। কোনোবা টলকত এজন পৰীক্ষাৰ্থীয়ে পাছফালৰ পৰা মোৰ পাৰ্শ্ববৰ্তী চোলাত নিজৰীক্ষাপৰ মহী ছটিয়াই ফুল ৰাখিলে। পিছত এই কৃকীৰ্ত্তিৰ কথা জনিব পাৰি মুখাৰ্জীয়ে বৰ হুখ প্ৰকাশ কৰিলে আৰু তেওঁ লৱাৰজনক বিচাৰি উলিয়াই কিবা

এটা শান্তি বিহিলে। মই কৈছিলোঁ। বোলে কাপোৰত চিয়াহীৰ চিটা পৰিছে যেতিয়া ই এটা শুভ লক্ষণ। এইবাৰ মই কামত নিগাজী হব পাৰিম। সঁচাকৈ সেয়ে হৈছিল।

ডিব্ৰুগড় হাইস্কুলৰ ২ম মান শ্ৰেণীত মই ইংৰাজী সাহিত্যৰ পাঠ দিবলগীয়া হৈছিল। পণ্ডিত জৱাহৰলাল নেহৰু ৰচিত “দেউতাকৰ জীয়েকলৈ চিঠি” নামৰ ইংৰাজী পুথিখন পঢ়াইছিলোঁ। পণ্ডিতজীয়ে তেওঁৰ কণমানি জীয়েক ইন্দিৰালৈ (বৰ্তমান প্ৰধানমন্ত্ৰী শ্ৰীমতী ইন্দিৰা গান্ধী) সহজ ইংৰাজীত লিখা পত্ৰাবলী পঢ়ুৱাবলৈ পাই ইমান ভাল পাইছিলোঁ। যে পঢ়োৱাৰ লগে লগে মই গোটেই পুথিখনকে ইংৰাজীৰ পৰা অসমীয়ালৈ তৰ্জমা কৰি পেলালোঁ। কেইমাহমানৰ পিছত দেশনেতা অমিয়কুমাৰ দাসদেৱৰ হতুৱাই এখন চিঠি লিখাই কিতাপখন প্ৰকাশ কৰিবলৈ অনুমতি বিচাৰিছিলোঁ। নেহৰুজীয়ে উত্তৰত জনাইছিল, কোনো ব্যক্তি বিশেষক তেওঁ অনুমতি দিবলৈ টান পায়। চৰকাৰে প্ৰকাশ কৰিলে অনুমতি দিব পাৰে, নহলে কোনো প্ৰকাশন অনুষ্ঠানে আবেদন কৰিলেও তেওঁ বিবেচনা কৰি চাব পাৰে। কথাটো সিমানে তল পৰিল। তাৰ কেইবছৰমান পিছত শ্ৰীমতী অণু বৰুৱাৰ দ্বাৰা অনূদিত হোৱা পুথিখনি ছপা হৈ গুলাৱা দেখা পালোঁ। বোধকৰোঁ শ্ৰীমতী বৰুৱা এম-পি পত্নী হোৱাৰ বাবে অনুমতি পোৱাটো সহজ হ’ল। অৱশ্যে যাৰে দ্বাৰাই নহওক পুথিখন অসমীয়া সাহিত্য ভঁৰাললৈ অহাত মই নিশ্চয় ভালেই পাইছোঁ। পণ্ডিতজীয়ে খেনোক দেখি ৰন্ধাবঢ়া আৰু খেনোক দেখি দুৱাৰত দাং দিয়া দেখিহে কথাটো উলুকিয়াই থলোঁ।

হাইস্কুলৰ তিনিজন শিক্ষক ৬ভূৰাম বৰুৱা, ৬হুলালচন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ, শ্ৰীমানন্দৰাম হাজৰিকা আৰু জগদীশ্বৰ শিক্ষক শ্ৰীবিষ্ণুকৃষ্ণৰ কলিতাক মই ডিব্ৰুগড়ত সাহিত্যিক বন্ধু হিচাপে লাভ কৰিছিলোঁ। ৬কুৰাখানাৰ ভূৰাম বৰুৱাই মোৰ প্ৰথম চিনাকিতে বৰ আন্তৰিকতাৰে গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু তপতে তপতে নিজৰ ঘৰলৈ লগতে নি সান্ধৰ বাটিৰে সৰ্ব্বস্বৰ্ণনা জনাইছিল। বৰুৱাৰ দুই এটা প্ৰবন্ধ কবিতা আলোচনী আদিত প্ৰকাশ হৈছিল। তেওঁৰ “ৰাঙ্গনীৰ” নামৰ কিতাপখন মই চাই হাত ফুৰাই দিয়াতহে ছপাবলৈ পাঠাইছিল। বৰঠাকুৰ “মোহনমালা” আদি খনচৰেক নাটৰ নাট্যকাৰ। মাজিত কচিৰ ওখ-খাপ মাত্ৰহজন, কথা-বতৰা পাতি ভাল লাগিছিল। আনন্দ হাজৰিকাও সাহিত্যাত্মকাগী। তেওঁ বি-এ মহলালৈকে কেবাটাও ডিগ্ৰী কলেজত নোশোমোঁকৈয়ে লাভ কৰিছিল। বৰ কৰ্মব্যস্ত মাত্ৰহ, প্ৰায়েই চাতবাগীৰ ওপৰত দেখা পাইছিলোঁ। তেওঁ ভেতিয়া ডিব্ৰুগড় সাহিত্য সভাৰ সম্পাদকো আছিল। বেজবৰুৱা শতবাৰ্ষিকী উপলক্ষে মই বহু বছৰ পিছত ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সৰ্ব্বস্বৰ্ণনা লবলৈ যাওঁতে হাজৰিকাক বহুদিনৰ সুবত লগ পাইছিলোঁ। ভেতিয়া তেওঁ হাইস্কুলৰ কামৰপৰা অৱসৰ লৈ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আলমৰা কামত সোমাইছিল। এনেদৰে টাকুৰি ঘূৰা দি ঘূৰি ফুৰিছিল বে এজন পেকনীয়া মাত্ৰহ বুলি ভাবিবলৈ টান হৈছিল। সেইদিনা সৰ্ব্বস্বৰ্ণনা সভাত তেওঁক গায়ন বৰাৰ সাজ পাৰত দেখা পোৱা বেন লাগিছিল। হুপাৰ চুৰিয়া, চোল, সুবত পাণুৰি। হাতত ডাঙৰ বটা এটা লৈ বৰ্ণকক ডায়োল বিলাই ফুৰিছিল।

ঐতিহাসিক কলিতা “চিহ্না” নামৰ এখন চিঠি উপভাসৰ গ্ৰন্থকাৰ। তেওঁ প্ৰায়েই মোৰ আবেলি ফুৰাৰ সঙ্গী হৈছিল। আজৰি পালেই মই প্ৰায়েই ফুৰিবলৈ কলিতাৰ ঘৰলৈ নাইবা ভূমি বৰুৱাৰ ঘৰলৈ গৈছিলোঁ। এদিন কলিতা আৰু মই ‘বংগ’ত চিনেমা চাবলৈ গৈছিলোঁ। চিনেমাখনৰ নাম “লুটাক ললনা”। যেনে নাম, তেনে ছবি। ইমান বাজে ছবি যে ধৈৰ্য ধৰি বহি চাই থকাই টান। শেষ নহয়হে নহয়। এবিটো নোৱাৰোঁ, ধৰিবও নোৱাৰোঁ—কিনা হাঁহৰ ঠোটলৈকে মডহ। ধন দি চোৱা ছবি যেতিয়া শেষলৈকে চাবই লাগিব বুলি জুয়ো ধৈৰ্য ধৰি ছবিখন শেষলৈকে চালোঁ। ছবি চাই হাঁহি উঠিছিল, খঙো উঠিছিল।

কলিতাৰ লগত লুইতৰ পাৰত থকা পাৰ্কত বহি জানমালিনীৰ ডেকাইতে চালিধৰা সেন্সুৱীয়া আলিটোৰ কথা কল্পনা কৰি লৈছিলোঁ। সেই আলি তেতিয়া লুইতৰ বুকত আহি গৈছিল, আৰু আলি আমি বহা সেই পাৰ্কখনো লুইতৰ টোটোলাত সোমোৱা বুলি ভৱিছোঁ। মই থকা মোহনাঘাটৰ ডাক্তৰ দাদাৰ বঙলাৰ কাষতে প্ৰায়েই লুইতৰ আফালন আৰু ডকাচাকনৈয়া দেখা পাইছিলোঁ। পাৰত থকা মাটিৰ একোটা ডাঙৰ অংশ পৰত একোখন খহি পৰাৰ নিচিনাকৈ নদীৰ বুকত পৰি চকুৰ পলকতে চিন-চাব নাইকিয়া হৈ যোৱা দেখা পাইছিলোঁ।

মই নিজে ভালপোৱা আৰু আন বহুতৰপৰা শলাগনি পোৱা ‘ডিক্‌গড’ ‘ডিগবৈ’ আৰু ‘বগাবাৰ দৰগাহ’ নামৰ তিনিটা কবিতা ডিব্ৰুতে মনৰ মাজত ধোৱাক পাই সৃষ্টি হৈছিল। ১৯৩৯ চনৰ মাৰ্চ মাহত অসমৰ প্ৰথম তেল-শোধনাগাৰটো নিজ চকুৰে চাবলৈ তেতিয়াই তেলৰ নগৰ ডিগবৈত হুনিশা আছিলোঁ। কোনোবা চাহাবে নে মেয়ে বহুৱাক কোৱা ‘ডিগ’ আৰু ‘বয়’ (Dig boy) এই দুটা ইংৰাজী শব্দ জবাসত্তৰ হৰে জোৰা লাগি ডিগবয় নামটো হেনো উৎপন্ন হৈছিল, মাৰ্গাবেটৰ পৰা মাৰ্গেবিটো হোৱাৰ নিচিনাকৈ। শোধনাগাৰ চাবলৈ যোৱা বুলি লিখিছোঁ। যদিও দৰাচলতে ডিগবয় নগৰখন চোৱাহে যোৱা উদ্দেশ্য আছিল। চাহাবী ধৰণে পৰিপাটকৈ সজোৱা এখন সৰু তেল নগৰ, যান্ত্ৰবিলাকে ঘড়ীৰ কাটাৰ লগে লগে খোজ মিলাই কাম কৰে। ইন্সপেক্টৰ হাজৰিকা, তপনলাল বৰুৱা, ঐতিহাসিক ভট্টাচাৰ্য প্ৰভৃতি কেবাজনো অসমীয়া ইঞ্জিনিয়াৰক ডিলাবৰ কাম কৰি থকা দেখা পাইছিলোঁ। পিছত সেই সকলৰ কেবাজনো অসম চৰকাৰৰ ডাঙৰ চাকৰিমালা হৈছিল আৰু দুই একে বছৰা ধৰ্মঘটৰ নেতৃত্ব কৰা অপৰাধত নিৰ্ধাতিতো হৈছিল।

ডিব্ৰু-প্ৰবাসৰ সময়ত ঐতিহাসিক কলিতাৰ লগত আবেলি ফুৰোঁতে দুই-তিনিবাৰমান ‘বগা বাৰাৰ দৰগাহ’ত সোমাই ব্ৰহ্মপতি চাইছিলোঁ। এই দৰগাহটো চহৰৰ মাজতে। নগৰৰ হাই-উকৰিৰ মাজত থকাৰ বাবে হাটকৰা-বাটকৰা বিলাকৰ চকুৰ দৃষ্টিত পৰিও নপৰাৰ নিচিনা। এই দৰগাহ থকা ঠাইত হেনো বগাবাৰা নামেৰে এজন মুছলমান সাধু আছিল। বাৰাৰ মাহাত্ম্য দেখি কেৱল মুছলমানেই নহয়, অনেক হিন্দুওও তেওঁক ভক্তিৰ চকুৰে চাইছিল। এই দৰগাহতে এটা হত্যাকাণ্ড সংঘটিত হোৱা বুলি ভৱিছিলোঁ। সি যি নহওক আজিও এই দৰগাহ সকলো সম্প্ৰদায়ৰ তীৰ্থস্থানৰ নিচিনাকৈ জিলিকি আছে।

বহুতক তাত ডক্টিভাৱে মমবাতি জলোৱা দেখিছিলোঁ। যেনো এদিন কেইডালমান মমবাতি জলাইছিলোঁ। এই দৰগাহ দৰ্শন কৰি মোৰ মনৰ মাজত ওপজা ভাব “বগা বাবাব দৰগাহ” নামেৰে কবিতাত লিখিবলৈ কৰিছিলোঁ। ‘জয়ন্তী’ত প্ৰকাশ হোৱা সেই কবিতাটো পঢ়ি ৩৬: ৰোহিণীকান্ত বৰুৱাই (গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বসায়নত মুখ্য অধ্যাপক) মোক সৰ্বজনীন জনাই লিখিছিল,—“আপুনি আমাৰ ডিক্ৰগড়ৰ মান বঢ়ালে। ইমান দিনে কোনো সাহিত্যিকৰ চকুত নপৰা বগা বাবাব দৰগাহটো আপোনাৰ কবিতাই পুনৰ্নিৰ্মাণ কৰিলে।”

মই ডিক্ৰগড়ত থকা কালছোৱাত তাৰ সাহিত্য সভা নাইবা আমোলাপটী নাট্য-মন্দিৰৰ লগত যোগাযোগ হোৱাৰ কোনো সুবিধা মিলি নাছিল। তাৰপৰা আহিবৰ আগে আগে ডিক্ৰগড় সাহিত্য সভাৰ বছেৰেকীয়া অধিবেশন পতাৰ যোজনা চলিছিল। সভাৰ সম্পাদক শ্ৰীমানন্দ হাজৰিকাই মোক সেই সভাত এটা কবিতা পঢ়িব লাগিব বুলি কোৱাত তাতে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ সংহাৰ মূৰ্ত্তি দেখি ৰচনা কৰা “ডিক্ৰগড়” কবিতাটো পাঠ কৰিম বুলি আলচি আছিলোঁ। চঠাতে কম সময়ৰ ভিতৰত ডিব্ৰুগড় এবিবেশনীয়া হোৱাত অগত্যা কবিতাটো সম্পাদক হাজৰিকাৰ হাতত দি আহিছিলোঁ। তেওঁ যথা সময়ত সভাৰ বাৰ্ষিক অধিবেশনত কবিতাটো পাঠ কৰা বুলি মোক জনাইছিল, সমজুৱাকলে হেনো শুনি ভাল পাইছিল। সেই “ডিক্ৰগড়” কবিতাটো ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ সংগত উক্তি—অসমীয়া জাতিৰ প্ৰতি এটি প্ৰত্যাহ্বান স্বৰূপ। মই ১৯৩৯ চনতে লিখা সেই কবিতাৰ চোক আজিও নিশ্চয় কমা নাই, প্ৰবল প্ৰভাপী কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে আজিও অহৰহ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ লগত যুদ্ধ দি থাকিবলগীয়া হৈছে।

বয়োবৃদ্ধ কবিগৰাকীক মই জীৱনত এবাৰ মাথোন ওচৰবৰপৰা ঘৰবাতোৱে লগ পাইছিলোঁ ডিব্ৰুগড়ত থকা তেওঁৰ নিজা বাসভৱনত। সেই বাসভৱন এতিয়া মহাবাহু শূইতৰ পেটত সোমাইছে। সেইদিনা আমি বাঘ হাজৰিকাৰ বংশধৰ মঞ্জি হাজৰিকাক দেখা পোৱা যেন লগা নাছিল, আজান ককিৰৰ বংশধৰ কোনোবা এজন সাধুক দেখা যেনহে অজুড়ৰ কৰিছিলোঁ।

ডিব্ৰুগড় বিদায়

১৯৩৯ তাৰিখে ডিক্ৰগড়ৰপৰা বিদায় লৈ ১৯৩৯ তাৰিখে বৰপেটা হাইস্কুলত নিগাজী কামত হাজিৰ হৈছিলোঁ। ডিক্ৰগড় স্কুলত কামৰ মিয়াদ অন্ত নোহওঁতেই নতুন কামৰ নিযুক্তি পাই মুখলৈ পানী আহিছিল কিয়নো প্ৰায় দহবছৰ কাল এনে এটা কামত স্থায়ী হ’লৈ অলোপটী টলোপটী খেল খেলি ডলাৰ বগবীৰ দৰে বাগৰি ফুৰিবলগীয়া হৈছিল। তথাপি মই হতাশ হোৱা নাছিলোঁ। লোকপ্ৰিয় গোপীনাথ বৰদলৈয়ে মুখ্যমন্ত্ৰী অ’ক শিৰামন্ত্ৰী হোৱাৰ পিছতেই এনেভাৱে মোৰ কপাল ফুলিছিল। লোকপ্ৰিয় বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই মোক ভালুৰপৰা তলুৱালৈকে চিনি পাইছিল সেইকাৰণেহে বেজাপ্ৰণোদিত হৈ মোক স্থায়ী শিক্ষকৰ কামত নিযুক্তি দিছিল। মই তেওঁৰ সেই নিযুক্তিৰ মৰ্যাদা বাখিব পাৰিছোঁ বুলিয়েই আজি ডাঠি কবপৰা হৈছোঁ। কোনোখন স্কুলতে হওক বা কলেজতে হওক উপৰি বিষয়া কোনোজনে মোৰ বিপক্ষে একেবাৰো কলহৰ খোচ মাৰিবলৈ সুবিধা পোৱা নাছিল। বৰ ডাঙাউয়া কবি ডিক্ৰগড় এবিবেলৈ বেজা লাগিছিল যদিও স্থায়ী কামৰ

আনন্দই বিদায়-বিবহ পাতল কবি দিছিল। তুহুতে কলটো পকোয়াৰ দৰে আঁতি কব সময়ৰ ভিতৰতে এখন মানপত্ৰ হুঙত কবি ছাঙ্গসভাৰ পৰা দিয়া হৈছিল আৰু ছাঙ্গ-শিক্ষকে মোক প্ৰায় থিৰে থিৰে বিদায় দিছিল নহলে সেই দিনা বেল ধৰাটো সম্ভৱ নাছিল। সেই সময়ত বেলৰ বাহিৰে বিকল্প পৰিবহন ব্যবস্থা নাছিল। যথাসময়ত বৰপেটা হাইকুলত যোৱা বাবে নিৰ্দিষ্ট কামত যোগ দিছিলোঁ।

বৰপেটা (২)

ধানৰ মহিমা

বৰপেটা ধানৰ মহিমা অপাৰ। কলীয়া ঠাকুৰৰ কৃপা আৰু গোপীনাথৰ অঙ্গুগ্ৰহত এই বৰপেটা হাইকুলত নিগাজীভাৱে আহাৰ-পানীৰ সংস্থান পালে। বৰপেটা আৰু বৰপেটাৰ ওচৰেপাছৰে অসমৰ একাধিক ধৰ্মগুৰুৰ পবিত্ৰ ধান বা সত্ৰ আছে। বৰপেটাত বুঢ়া আতা মথুৰাদাসৰ ধান, স্বন্দৰীদিয়াত মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ ধান, পাটবাউসীত দেৱ দামোদৰৰ ধান আৰু গৈলাত ভৱানীপুৰীয়া গোপাল আতাৰ ধান বিশেষভাৱে আকতজিলিকা হৈ আছে। বৰপেটাৰ পুৰণি নাম দহোটা যেনে, বৰপেটা, ভাস্কীকুচী, ইচ্ছাকুচী, পোৰাভিঠা, চৌথুটিহান, বৃন্দাবন, মথুৰানগৰ, পুষ্পকবিমান, কামপুৰ আৰু নববস্ত্ৰৰ স্থান। বৰপেটা বুলিলে কীৰ্ত্তনঘৰ বুলিলেই বৰপেটা। মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে বৰপেটাত এটা বড়িয়াল গৃহ সজাইছিল। এই বড়িয়াল গৃহ জুয়ে পোৰাত ঠাইখনক পোৰাভিঠা বোলা হয়। মহাপুৰুষ মথুৰাদাস বুঢ়াআতাক এই ধানৰ অধিকাৰ পাতিছিল। বুঢ়াআতাই সত্ৰ পাতি, কীৰ্ত্তনঘৰ সাজি ঠাইখনক মথুৰানগৰ সমসৰ পুণ্যস্থানত পৰিণত কৰে। এই কীৰ্ত্তনঘৰ অসমৰ ভিতৰতে সৰ্ববৃহৎ কীৰ্ত্তনঘৰ। ইয়াৰ ভিতৰত শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱ আৰু বুঢ়াআতাৰ তিনিখন গুৰু-আসন পতা আছে। আসনৰ কাষতে বৃহৎ গছাত সহস্ৰ বস্তি।

কীৰ্ত্তনঘৰৰ পূব মুখত থকা ভাজঘৰত শিলৰ ঐকীক মূৰ্তি—এইজনাই মহাপ্ৰভু কলীয়া ঠাকুৰ। ভাজঘৰৰ উত্তৰফালত এটা মিঠাতেলৰ পুং আছে। এইটো ষাভাৱিক তেলৰ পুং বুলি ভবা হয়। এই পুঙতে ভকুই কলীয়া ঠাকুৰক দিয়া তেল জমা হয়। কীৰ্ত্তনঘৰৰ চোতালত মাধৱদেৱৰ ইটাৰ মঠ এটা আছে। এই মঠত মহাপুৰুষৰ “নামঘোষা” গ্ৰন্থখনি ভক্তিভাবেৰে ৰখা হৈছে। ধৰ্মীয় কথাৰ বাহিৰেও বিদ্যাবাক আদি সামাজিক অস্থিষ্ঠানতো কীৰ্ত্তনঘৰৰ প্ৰতি বৰপেটায়া ৰাইজৰ ভক্তি-অবনত।

কীৰ্ত্তনঘৰৰ চৌহদৰ ভিতৰলৈ কোনেও জোতাৰে সোমাব নোৱাৰে। বাহিৰত দোকানী-পোহাৰীয়েই জোতাৰখীয়া হয়। কীৰ্ত্তনঘৰৰ হৃদয় তোৰণৰ সমুখত থকা শাৰী শাৰী গোকানবোৰেই চকিছ বট্টা কীৰ্ত্তনঘৰৰ আগ্ৰত প্ৰহৰীৰ কাৰ্য কৰে বস্ত: প্ৰশোদিতভাৱে।

স্বন্দৰীদিয়াত থকা মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ কীৰ্ত্তনঘৰটো বৰপেটা কীৰ্ত্তনঘৰৰে অল্পকণ কিন্তু আকাৰত বহুত সৰু। মাধৱদেৱৰ পুত্ৰ পদবিক্ত ধানধন দেখিলে আপোনাআপুনি কুৰ ধো খাই যায়, সেই কালত কপসৰবিনী স্বন্দৰীসকললৈ মনত পৰে। ‘দিয়া’ প্ৰত্যয় নথীসাহচৰ আৰু বীপবাছক বেনে, পাপলাদিয়া, বুঢ়াদিয়া, কালদিয়া আদি নৈ আৰু স্বন্দৰীদিয়া, মনদিয়া, বণদিয়া (বড়িয়া) স্বন্দৰীদিয়াই মাধৱদেৱক প্ৰলুব্ধ কৰা স্বন্দৰীসকলৰ মূৰ্তি বচি পেলাব পৰা

নাই। এই খানত মহাপুরুষজনা ১৪ বছৰ ৬ মাহ আছিল বুলি জনা যায়। মাধৱদেৱ আৰু তেওঁৰ ভাগিন ৰামচৰণ ঠাকুৰৰ ঘৰৰ ভেটিৰ চিন আজিও দেখা যায়।*

এই সজ চাবলৈ আমি মাজে সময়ে নগৰৰ পৰা এখন সৰু নাৱেৰে নখনা নৈ পাৰ হৈ গৈছিলোঁ। নখনাৰ পানী নিচেই বাম, একাঠ, এককাল। খোজকাঢ়িও পাৰ হবপাৰি। গৰুখোজত তল যোৱাৰ নিচিনাকৈ এই সামপানীতে বুৰি কোনোবা এজন বৰপেটাৰ শ্ৰেষ্ঠ সম্ভৱণবীৰৰ হেনো মৃত্যু হৈছিল। আজিকালি কাছাৰীঘৰৰ দাঁতিৰে এখন দলং দি বৰপেটা আৰু স্তম্ভবীদিয়াক সংলগ্ন কৰা হৈছে।

প্ৰথমবাৰ বাহন

বৰপেটাত মই কেবা ঠাইতো ঘৰ লৈ অকলে বা মেছ কৰি আছিলোঁ। আৰু দুঠাইত সপৰিবাৰে আছিলো। প্ৰথমতে আছিলো নখনা নৈৰ পাৰত এটা সৰু ঘীপত থকাৰ নিচিনাকৈ কলবাৰীৰে পৰিবেষ্টিত এটা টিলাৰ বঙলা ঘৰত। সেই ঘৰটো কেৰেয়াটলৈ লৈ অৱসৰপ্ৰাপ্ত শ্ৰীধৰ্মকান্ত ডেকাই ওকালতি কৰি আছিল অকলে। তেওঁ মোক ঘৰটোৰ একাল এৰি দিছিল। কলিকতীয়া ‘আৱাহন’ কাকতৰ জন্মকালত তাত পঢ়িবলৈ যোৱা যিকেইজন ছাত্ৰই কাকতখনক তুলিতালি লৈছিল সেইসকলৰ ভিতৰত পাটাজাৰুছীৰ শ্ৰীডেকাও অন্যতম আছিল। শ্ৰীডেকা ভাল উকীল, ভাল কথকাঁ আৰু প্ৰবাসত মোৰ ভাল সঙ্গী হৈছিল। আমি দুয়ো সেই এম্বীয়া ঘৰটোত বহু কথাই পাতিছিলোঁ—কলিকতীয়া আৱাহনৰ কথা, জমিদাৰ নগেন চৌধুৰীৰ কথা, হলিৰাম ডেকাৰ কথা, দীননাথ শৰ্মাৰ পৰিচালকৰ কথা, বৰপেটাৰ বিশিষ্ট নাগৰিকসকলৰ কথা। অসম চৰকাৰৰ প্ৰাক্তন মুখ্যচিবি শ্ৰীধৰ্মানন্দ দাসক মই ডেকাৰ ঘৰতেই প্ৰথমে লগ পাইছিলোঁ। দুয়ো বন্ধু। উকীল সন্দানন্দ দাস, ধনীৰাম তালুকদাৰ, ব্যৱসায়ী ৰামচৰণ মেধি, অৱসৰপ্ৰাপ্ত ডি-আই সৰ্জনন্দ দাস, সাহিত্যিক শ্ৰীলোনাপতি দেৱ শৰ্মা প্ৰভৃতি অনেকৰ লগত ডেকাই মোক চা-চিনাকি কৰি দিছিল।

আমি থকা ঘৰটোৰ তিনিফালে নখনা নৈ, একালেদি আলিৰ লগত সংযুক্ত বাট। বাৰিষা এই আলিটোও দুই-চাৰিদিন পানীত বুৰ গৈ থাকে। তেতিয়া ভৰিৰ জোতা হাতত লৈ একাঠ পানী ডাঙি নগৰলৈ যাব লাগে। এই ঘৰত থাকোঁতে মোক দুটা বস্ত্ৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছিল। এটা হৈছে আগগৈ উল্লেখ কৰা ‘বস্তি পোৰা’ দৃশ্য। আনটো হৈছে গহীন ৰাতি নৈৰ বুকত বঠাৰ চাব আৰু হৰিনামৰ ধ্বনি। সেই ৰাতি গুনি ডেকাই কৈছিল, “কোনোবা এজন গ’ল। সেয়া নাওত তুলি ধৰি দিবলৈ নিছে।” সেই দৃশ্য দেখি নিৰ্জনতাৰ মাজত মনটো বৰ উদাস উদাস লাগিছিল। তথাপি বৰপেটিয়া হৰিনামৰ জাউবিয়ে কাণত মৌ বৰবিছিল।

এবাৰ আছিলোঁ মুছলমান ছাজাবাসৰ বৰীয়া শিক্ষক শ্ৰীআমজেন আলিৰ চ’ৰাঘৰৰ খোটাটিগোত, ভাতমুঠি খাইছিলোঁ হিন্দু ছাজাবাসত। এবাৰ আছিলোঁ অভিনেতা হৰেজনাথ শৰ্মা উকীলৰ কেৰেয়া ঘৰত। ঊভয়ৰ কেৰেয়াঘৰত অকলে আছিলোঁ বহিও

বন্ধু-বান্ধববিলাকৰ সঘন আহযাহৰ বাবে অকলসবীয়াকৈ থকা বেন নেলাগিছিল। যোৰ আগতে সেইটো ঘৰতে আছিল লগবীয়া শিক্ষক কালিৰাম বৈষ্ণৱ।

ছুৱাৰ দুটা ঘৰত মেছ কৰি আছিলোঁ। প্ৰথমতে আছিলোঁ বজাৰৰ উত্তৰ কালৰ আলিটোৰ দাঁতিতে থকা কেবাটাও কোঠা থকা এটা ঘৰত। আগতে এবাৰ শ্ৰীদিবাকৰ শৰ্মাক এখন ভ্ৰাম্যমান গেজেট বুলি কৈ অহা হৈছে তেওঁক মঙলদৈত পাই আহিছিলোঁ। পুনৰ বৰপেটাৰ স্কুলতো পালোঁ। শৰ্মাই সদায় আমাৰ মেছত গৰম বাতৰিবোৰ বিলাইছিল।

আমি দ্বিতীয়টো মেছ পাতি আছিলোঁ। আমবাৰীহাটত, হাইস্কুলৰ নিচেই ওচৰতে। এই মেছত শ্ৰীশ্ৰবেন দাস, শ্ৰীআদিত্য ভৰালী, শ্ৰীধনীৰাম ডেকা, বলাৰাম পাঠক আৰু মই আছিলোঁ। পিছত অভিৰাম তালুকদাৰো লগ হৈছিলহি। ডেকা উপ ছাব ইন্সপেক্টৰ আৰু তালুকদাৰ ডেপুটী ইন্সপেক্টৰ আৰু আমি বাকী কেইজন শিক্ষক। কেৰেয়া ঘৰটোৰ গৰাকী নবীনচন্দ্ৰ দাস, বিজ্ঞাপীঠ স্কুলৰ শিক্ষক—গোটেই বৰপেটাতে মাষ্টৰবাবু বুলি জনাজাত। শ্ৰীধনীৰাম তালুকদাৰৰ অভিন্ন জন্ম সন্থী, পিছত দ্বিতীয় শহৰ। মাষ্টৰবাবু গোটেই দিনটো ঘৰত নেথাকেই বুলিব পাৰি। ৰাতি এডোখৰ ঘোৱাত ঘৰ চাপে। তেতিয়া আমি শেতলিত বাগৰ দি গুনো, নবীন বাবুৰে ঘৰলৈ আহি তেওঁৰ গোহালিত গাইকেইজনীৰ বতৰা লৈছে—“বগী আছ? কাকলী আছ? ৰাঙলী আছ?” ইত্যাদি। গাইকেইজনীয়ে কেনেকৈ উত্তৰ দিয়ে গম নেপাওঁ।

অভি তালুকদাৰৰ মূখত অনবৰত ‘ওম্’ ‘ওম্’ ধ্বনি। তেওঁ ঘৰ মুৱা হৈ ক’ববাৰপৰা আহিলে প্ৰথমতে বহু দুৰবপৰা ভাহি অহা ‘ওম্’ ধ্বনি শুনা যায়, তাৰ বহু পিছতহে মাহুহটো দেখা যায়। ঠিক বেন প্ৰথমতে বিজুলীৰ পোহৰ, তাৰ পিছতহে মেঘৰ ঢেৰেকনি। ঘৰটোৰ কাষতে এজোপা শিলিখাৰ গছ আছিল। তলসৰা শিলিখাৰে চোতাল ভৰি থাকে। দেখি বৰ ভাল লাগে। বন্ধত ঘৰলৈ আহিলে একো টোপোলা শিলিখা লৈ আহে—“আপুৰুগীয়া বন্ধ পাই আটায়ে ভাল পায়, চুবুৰীয়াকো বিলাই দিয়ে।

সপৰিবাৰে ছুৱাৰ দুটা ঘৰত আছিলোঁ। শেষবাবাৰ আহিলো বৰপেটাৰ অন্ততম বিশিষ্ট নাগৰিক কামেশ্বৰ দাসদেৱৰ কেৰেয়া ঘৰত। কামেশ্বৰ দাস অসহযোগ আন্দোলনৰ অসমৰ অন্ততম নেতা আছিল। মই যেতিয়া তেওঁৰ কেৰেয়া ঘৰত আছিলোঁ, তেওঁ তেতিয়া ৰাজনৈতিক বন্দী হিচাপে কাৰাগাৰৰ ভিতৰত আছিল। তেওঁৰ মূল ঘৰটোৰ লগালগিকৈ আমি থকা কেৰেয়া ঘৰটো। আলিটোৰ অলপ উত্তৰে চক্ৰবৰ্ত্তী আৰু শিক্ষক আনন্দ্ৰ দাস, শ্ৰীসোণাপতি দেৱ শৰ্মাৰ হাউলি, ছপাখানা, দেৱশৰ্মা এজেলি। ওচৰ চুবুৰীয়া হিচাপে থকা যোৰ পৰিয়াল আৰু কামেশ্বৰ দাসৰ পৰিয়ালৰ ভিতৰত ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক গঢ়ি উঠিছিল। দাস ডাঙৰীয়াৰ পত্নী গৰাকী আমাৰ আপোন মাহুহৰ দৰে হৈছিল। যোৰ আয়ে প্ৰবালত তেওঁক লগবীয়া হিচাপে পাই ভাল পাইছিল আৰু আমিও প্ৰবালীয়া বৰিয়াল অভিভাৱিকা পাই উপকৃত হৈছিলোঁ। সেইটো ঘৰতে যোৰ জীয়াৰী জনাকী আইদেউৰ জন্ম হৈছিল। দাস ডাঙৰীয়াই জেলৰ ভিতৰৰ পৰাই আমাৰ আৰু ছোৱালীটিৰ খবৰ কৰি আছিল।

যোৱা বন্ধৰ কালবপৰা বৰপেটা এখন ভোগালী ঠাই বুলি কৈ আহিছে। বহুসময়ৰ

সময়ত চেনি-কেবাচিন-কাপোৰ আদি কিছুমান বস্তু দেৱদুৰ্জ'ড হৈছিল সঁচা, কিন্তু আজি-কালিৰ বজাৰৰ দৰে কোনো বস্তুৰে মহঙা দাম নাছিল। বৰপেটাৰ বালিচহীয়া মাটি, সেইকাৰণে কুঁৱাৰ পানী ফিটাৰেৰে চেকা পানীৰ নিচিনা নিকা। সেয়ে হলেও কোনো কোনো কুঁৱাৰ পানীৰে দালি নিসিজে। কোনোটো ঘৰত আমি দালি সিজা পানী-ওচৰৰ আন কুঁৱাৰপৰা সংগ্ৰহ কৰিবলগীয়া হৈছিল। হাটীয়ে হাটীয়ে মাহুহৰ ঘন বসতি। লৰাছোৱালীও সেই অল্পপাতে সৰহ। এদিন চ'তমহীয়া ধূলিময় বাটেৰে আমি ফুৰিবলৈ যাওঁতে এজাক লৰাছোৱালীলৈ লক্ষ্য কৰি এজন বুঢ়াই কোৱা শুনিছিলে^১, বোলে বসন্তৰ ছিটা গুলোৱাৰ বাবে মাহুহে মৰিবলৈ পাহৰিলে, সেইবাবেহে এনেভাৱে মাহুহৰ বংশবৃদ্ধি হোৱাত বাটে-পথে গুলাব নোৱাৰা হৈছে। কথাৰাৰ শুনি আমাৰ গাঁহি উঠিছিল। শুনিছিলে^১। বুঢ়াৰ কথা একেবাৰে মিছা নহয়। ছিটাৰ পূৰ্বে এসময়ত হেনো শিশুৰ মৃত্যুৰ হাৰ বৰ বেছি আছিল।

হেডমাষ্টারসকল

বৰপেটা হাইস্কুলত মই চাৰিজন ছেডমাষ্টৰৰ তলত চাউল খাইছিলোঁ।। প্ৰথমজন শিৰিশচন্দ্ৰ বায়চৌধুৰী, দ্বিতীয়জন কমলাকান্ত ভূঞা, তৃতীয়জন মোক্ষদাকান্ত দাস আৰু চতুৰ্থজন ৰাজকুমাৰ শ্ৰীৰবেশ্বৰ গোহাঞি। বায়চৌধুৰী, দাস আৰু ৰাজকুমাৰ এই তিনিজন নিসন্দেহে যোগ্য ব্যক্তি। ভূঞা যোগ্যও নহয়, অযোগ্যও নহয়, গতাত্মগতিকা।

ৰায়চৌধুৰীৰ বিষয়ে ইয়াৰ আগতেও কৈ অহা হৈছে। এইজন গান্ধীবাদী হেডমাষ্টৰে
 বৃটিছ আমোলত যোগ্যতাৰে নিজ কাম সম্পন্ন কৰিব পৰাটো তেওঁৰ পক্ষে কৃতিত্বৰ কথা
 কিয়নো সেই দিনত মহাত্মা গান্ধীক বৃটিছ চৰকাৰে আৰু বৃটিছ চৰকাৰৰ তাবেদাৰ চাকৰিয়াল-
 বিলাকে ভাল চকুৰে চোৱা নাছিল। মহাত্মাৰ অসুগত চাকৰিয়ালবিলাকো বহু সময়ত
 উপৰিবিষয়ৰ সন্দেহৰ ভাজন হৈছিল। গান্ধীবাদী হলেও ৰায়চৌধুৰীয়ে কোনোদিনে তেওঁৰ
 কৰ্তব্য অৰহেলা কৰা নাছিল আৰু স্কুলৰ চৌহদৰ ভিতৰত মহাত্মাৰ বিদ্বেষী বৰ্জন আৰু মাদক
 দ্ৰব্য বিসৰ্জন কাৰ্য্যসূচী পৰাৰিনি ৰূপায়িত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। প্ৰতিটো শ্ৰেণীত
 একোজন শিক্ষকৰ দায়িত্বত থকা বিষয়বোৰৰ কেনেভাবে শিক্ষাদান চলিছে সেইবাবে তেওঁ
 বিশেষ নজৰ ৰাখিছিল। কাৰোবাৰ শিক্ষা-প্ৰণালীত কিবা আপোহাৰ দেখিলে মুকলিভাবে
 আলোচনা কৰি তাৰ উন্নতি সাধিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। মোৰ ওপৰত তেওঁৰ বিশেষ আস্থা
 আছিল আৰু মই পঢ়োৱা বিষয়বোৰৰ ভালভাৱেই চলিছে বুলি তেওঁ নিশ্চিন্ত হৈ আছিল।
 মই আন্তৰিকতাৰে কাম কৰি প্ৰতিজন হেডমাষ্টৰৰ বিশ্বাসভাজন হব পৰাটো সৌভাগ্যৰ
 কথা বুলি ভাবোঁ। মূঠতে ৰায়চৌধুৰী কেৱল মোৰেই নহয়, স্কুলৰ প্ৰতিজন শিক্ষকৰে
 হিডাকাঅী অভিভাৱকৰ নিচিনা আছিল। কেৱল পঢ়াভ্ৰাতো নহয় স্কুলৰ আন সকলো
 অস্থানতে তেওঁ ওদাৰক কৰিছিল। সাহিত্যৰ ভাৰটো মোৰ ওপৰত এৰি দিছিল।
 স্পায়ক ৰায়চৌধুৰী এজন নিষ্ঠাবান মহাপুৰুষীয়া আছিল আৰু বৰপীঠো শুৱলকৈ পাবলৈ
 জানিছিল। ৰায়চৌধুৰীয়ে ছাত্ৰসভাৰ কাৰণে আৰু বিশেষকৈ বৰপেটা হাইস্কুলে নিজৰ
 বিশ্ববৰীয়াকৈ পাব পৰা পীঠো ৰচনা কৰিছিল। ছাত্ৰসভাত ছাত্ৰবিলাকৰ লগতে

বেজবকুয়াৰ, 'মোৰ মেশ' শীতটোত তেওঁ উল্লাস কৰিব লাগিছিল। তেওঁ গৰুহুঁহুত থকা নিজৰ ঘৰত নেথাকি ফুল হাউলিত ছাত্ৰবিলাকৰ কাষতে আছিল, বন্ধৰ দিনতহে নিজৰ ঘৰলৈ গৈছিল।

বিভীৰজন হেডমাষ্টাৰ ভেজপুৰৰ কমলাকান্ত ভূঞা। ভূঞা ডাঙৰীয়াৰ বড়ো-চৰিত আৰু ফুল মাষ্টাৰৰ প্ৰণালী অলপ বেলেগ ধৰণৰ আছিল; সৰ্বসাধাৰণৰ লগত তেওঁ বজিতা নেথাইছিল। কোনো বিশেষ অৰ্হতা নোহোৱা সত্ত্বেও অসমীয়া শিক্ষক হিচাপে কামত পুৰণি (ছিনিয়ৰ) হোৱাৰ বাবেই সম্ভৱতঃ তেওঁ দোপতদোপে উধাই হেডমাষ্টাৰৰ বিষয়-বাব খাবলৈ পাইছিল আৰু অন্ততঃ কেঁচাৰোট নলগাকৈ সেই কাম চলাই গ'ল, এইখিনিয়েই তেওঁৰ কৃতিত্ব।

তৃতীয়জন হেডমাষ্টাৰ মোক্ষদাপ্ৰসাদ দাস। এওঁ খ্ৰীষ্টীয় মাহুহ। অসমীয়া বঙালীৰ ভেদভাব সন্মূলি নাছিল। দাসদেৱ মোৰ অন্ততম শ্ৰদ্ধাভাজন শিক্ষাওকণ্ড, তেওঁ মোক কলেজিয়েটত ইংৰাজী সাহিত্য মনত লগাকৈ পঢ়াইছিল। তেওঁ বৰপেটালৈ আহি এজন প্ৰাক্তন ছাত্ৰ মোক শিক্ষক হিচাপে লগ পাই নৈৰ বং পাইছিল আৰু প্ৰথম কেইদিনমান মোৰ ঘৰতে আছিল। মাহুহজন সাত্বিক প্ৰকৃতিৰ, নিঃস্বার্থী। বিয়াবাক নকৰোৱাকৈ চিৰকুমাৰ হিচাপে বামৰুৰ পৰমহংসদেৱৰ আদৰ্শ সাৰোণত কৰি গুৰে জীৱন কটাই দিছিল। দৰমহাৰ সামাহুখিনি নিজলৈ ৰাখি বাকী বুজন অংশ মাহে মাহে বামৰুৰ মিছনলৈ পঠাই আছিল। জীৱনৰ ব্ৰত হিচাপে শিক্ষকতাক তেওঁ ধৰ্ম আৰু মানৱ সেৱাৰ অংশ হিচাপে গ্ৰহণ কৰিছিল। শিক্ষক-ছাত্ৰ সকলোৰে তেওঁক ভাল পাইছিল। অৱসৰ লোৱাৰ পিছত তেওঁ বানপ্ৰস্তু হৈ ভাটীৰ কালে বামৰুৰ মঠত আছিলগৈ। অলপ দিনৰ আগতে তেওঁ বেনাবছৰ বামৰুৰ মঠত দেহত্যাগ কৰা বুলি শুনিছোঁ।

মই বৰপেটাত লগ পোৱা শেষৰজন হেডমাষ্টাৰ আছিল বাজকুমাৰ খ্ৰীষ্টবেশৰ গোহাঞি। এওঁৰ বৰ গুৱাহাটীৰ উজানবজাৰ বাজহাউলিত। বসায়নৰ এম-এছ-চি। নিজ বোগ্যতাৰে অপেক্ষাকৃতভাৱে চাকৰিত কনিষ্ঠ হৈয়ো হেডমাষ্টাৰ হ'ব পাৰিছিল। নিজ কৰ্তব্য পালনত ফুলৰ বাহিৰে-ভিতৰে শিক্ষক আৰু ছাত্ৰৰ আৰ্থি স্বৰূপ আছিল। মাহুহজনৰ লাহবিলাহ সন্মূলি নাই। জেহিকদিন আহৰন, কামাখ্যা ঠাহুৰ, ছৈফুদিন আহৰন প্ৰভৃতিৰ দৰে তেওঁ এজন হৃদয় ডাউট মাষ্টাৰ আছিল। সেইকাৰণে কোনো কামলৈ এলাহ নাছিল আৰু সদায় নিয়মাহুৰতী আছিল। তেওঁ শিক্ষকৰ সন্মান ৰাখিবলৈ বস্ত্ৰপৰ আছিল। বাজকুমাৰে কৰ্তব্যনিষ্ঠ শিক্ষক আৰু ছাত্ৰকহে ভাল পাইছিল। অবাটেৰে বোৱাবিলাকক বঙা চুৰে শাসন কৰিছিল। বিজন ল'ৰাক তেওঁ ফুলত কঠোৰ শাস্তি বিহিছিল, জৰ-নৰিয়া হোৱাৰ পৰ পালে সেইজনকে ঘৰলৈ লৈ ভালপাৰী কৰিছিল আৰু আৱতক হলে ভবিও পিটিকি দিছিল। ফুল পৰিচালনাতে হওক বা সমাজসেৱাতে হওক তেওঁৰ আন্তৰিকতা দেখা পাইছিলোঁ। এজন নিষ্ঠাবান সমাজসেৱী আৰু অলপ শিক্ষা বিভাগৰ কৃতী হেডমাষ্টাৰ সকলৰ ভিতৰতো বাজকুমাৰকো অন্যতম বুলি মই নিসন্দেহে ক'ব পাৰোঁ।

ছাত্র আৰু সতীৰ্থ

বৰপেটা হাইস্কুলৰ ছাত্র আৰু শিক্ষক কাকো মই পাহৰিব নোৱাৰোঁ। তেওঁলোকে মোক মৰমৰ এনাৰ্জৰীৰে ভালকৈয়ে বাস্তিছিল, এই মৰম আৰু বৰপেটাৱা মৰা দৈব আঠা একেজাতীয়। স্কুলৰ প্ৰায় আটাইবিলাক ছাত্রই অসমীয়া, এমুঠিহে বঙালী। বঙালীবিলাকে প্ৰায় অসমীয়া হৈ গৈছিল। আন ঠাইৰ দৰে বৰপেটাত যাবোৱাৰী মহাজনৰ আধিপত্যও একেবাৰে নাছিল, আজিকালিৰ কথা অৱশ্যে কব নোৱাৰোঁ। স্কুলৰ ছাত্রবিলাকৰ এটা বুজন অংশ পমুৱা মুছলমান। এই ছাত্রবিলাকেও আন্তৰিকতাৰে অসমীয়া ভাষা শিকা দেখি ভাল লাগিছিল। মই প্ৰথমবাৰ বৰপেটাত কাম কৰিবলৈ যোৱাৰ অলপ দিন আগতে পমুৱা ছাত্রৰ শ্ৰীআটাউৰ বহমানে (প্ৰাক্তন কৃষিমন্ত্ৰী) বৰপেটা হাইস্কুলৰপৰা অসমীয়া সাহিত্যত 'লেটাৰ' লৈ প্ৰৱেশিকা মহলাত উঠিছিল। তেওঁৰ নাম-যশৰ কথা শিক্ষকসকলৰ মুখত বহুদিন পিছলৈকে শুনা গৈছিল। ছাত্রবিলাক আছিল নিজু আৰু শিক্ষকৰ বাধ্য। কাৰো গাত তেতিয়া ৰাজনীতিৰ ধনঞ্জয় বায়ু সোমোৱা নাছিল। তেওঁলোকে শিক্ষকৰ লগত মিলিজুলি, শিক্ষকৰ উপদেশ মতে কাম কৰি ভাল পায়, কাৰো মইবৰ ভাব নাই। মোক ছাত্রবিলাকে বৰ ভাল পাইছিল, ময়ো তেওঁলোকক ভাল পাইছিলোঁ। কোনো শ্ৰেণীতে হাইউকমি আৰু বজাৰৰ পৰিবেশ পোৱা নাছিলোঁ। এবাৰ মই ষষ্ঠ মানৰ ক্লাছ মাষ্টৰ আছিলোঁ। কেইমাহমানৰ পিছত নতুন 'কটন' হোৱাত মই সেই শ্ৰেণী এৰি অনি এটা শ্ৰেণীৰ দায়িত্ব লবলগীয়া হল। তেতিয়া ছাত্রবিলাকে মোক আগৰ শ্ৰেণীতে ৰাখিবলৈ দৰ্খাস্ত লৈ হেডমাষ্টৰৰ কাষ চাপিছিলগৈ। দলটোৰ নেতৃত্ব কৰিছিল ক্লাছ কেণ্ডেইন কমললোচন দাসে। ডব্বক পাঠকো (বৰ্তমান স্নায়াদীস) আছিল হব পায়। পিছতহে ৰায়চৌধুৰীয়ে কোৱাত মই কথাটো জানিব পাৰিছিলোঁ। তেওঁ মোক কৈছিল, "হাজৰিকা, ল'ৰাবিলাকে আপোনাক এৰি দিব নোখোজে। ই এটা ডাঙৰ কথা। আপুনি আগৰ ঠাইতে থাকক।"

সেই স্কুলত মোৰ সতীৰ্থ লগৰীয়া শিক্ষকসকল আছিল শ্ৰীমহেন্দ্ৰনাথ চৌধুৰী, শ্ৰীবনমাণী ডাট্টাচাৰ্ঘ, শ্ৰীদিবাকৰ শৰ্মা, কমলাকান্ত দাস, শ্ৰীকালিৰাম তহবিলদাৰ, কালিৰাম বৈষ্ণৱ, হৰেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী, ভোগৰাম দাস, শ্ৰীভগবানচন্দ্ৰ দাস, ধৈৰ্য চৌধুৰী, শ্ৰীঅনন্দ্ৰচন্দ্ৰ দাস, শিৱসাগৰৰ মোঃ হিফজুজ্জা, শ্ৰীনাৰায়ণচন্দ্ৰ নায়েক, শ্ৰীহৰিমোহন তালুকদাৰ, মঙলদৈৰ শ্ৰীগণিকদিন আহমদ, আমজেন আলি, কুমুদেখৰ বৰঠাকুৰ, শিৱসাগৰৰ জোনেখৰ গগৈ, বলোৰাম পাঠক, শ্ৰীহৰেন্দ্ৰনাথ দাস, শ্ৰীবংশী দাস (কটনৰ প্ৰাক্তন অধ্যাপক) আৰু ডালেমান। বহুত নাম পাহৰিছোঁ। এই সকলৰ কেবাজনো অতি আপোন মাহুহৰ দৰে মোৰ লগত সনাপিঠা হৈছিল। আজি তেওঁলোক চকুৰ আঁতৰ হলেও মনৰ আঁতৰ হোৱা নাই। ছই এজনৰ কথা মাথোন ছই একেবাৰকৈ কৈছোঁ।

প্ৰথমতে মনত পৰিছে। শ্ৰীমহেন্দ্ৰনাথ চৌধুৰীলৈ। এইজন শ্ৰী মহেন্দ্ৰমোহন নহৰ, আমাৰ লগৰীয়া বয়োজ্যেষ্ঠ শিক্ষক শ্ৰীমহেন্দ্ৰ চৌধুৰী বা মণি বাবুহে। এওঁ মোৰ কটন কলেজৰ সহকৰ্মী অধ্যাপক শ্ৰীবিনয়কৃষ্ণ চৌধুৰীৰ দেউতাক। মাহুহজন বসিক, নিষ্ঠাৰ্ক আৰু শিক্ষক-সকলৰ দলপতিৰ নিচিনা আছিল। মাজে মাজে আৰি সকলো শিক্ষকে তেওঁৰ বিলম্ব-

ভাৰিত থকা ঘৰলৈ যাতি নি পৰৱৰ্ত্তন হুৱাইছিল আৰু নথকাৰ পাৰৰ তেওঁৰ সৰিয়হ-খেতি দেখুৱাই বাৰভচহ কণা পাতিছিল। কাউট মাঠৰ জীৱনমালী ভট্টাচাৰ্য সকলো কামতে পৰিপাটী। আনে এবিলেও বায়চৌধুৰীয়ে চলোৱা গেকৰা গাড়ী টুপীটো তেওঁৰ মূৰত বহুদিনলৈকে আছিল। কাউটৰ দলত ভট্টাচাৰ্যই অষ্ট্ৰেলিয়া ভ্ৰমণ কৰি আহিছিলগৈ। সেই ভ্ৰমণ কাহিনী 'আৱাহন'ত প্ৰকাশ হৈছিল।

আন এজন শিক্ষক কুলবিল-চামতাৰ কালিৰাম বৈশ্বৰ কণা বিশেষভাৱে আনিবলগীয়া। কমাৰে লো পিটি নিজৰ হাড় মজবুট কৰি লোৱাৰ নিচিনাকৈ বৈশ্বৰো কোনো-ফুল-কলেজৰ চাৰিবেৰৰ ভিতৰত নোসোমোৱাকৈয়ে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মহলাবোৰত খোপে খোপে উঠি গৈ ইংৰাজী আৰু অসমীয়া সাহিত্যৰ এম-এ ডিগ্ৰী লৈছিল। অকলশৰীয়া প্ৰচেষ্টাৰে তেওঁ এজন লেখক মাজত হৈ উঠিছিল। তেওঁ অসমীয়া আৰু ইংৰাজীৰ বাতিৰে বঙলা, হিন্দী উৰু আদি আৰু কেবাটাও বিষয় আৱদ্ধ কৰি লৈছিল। তেওঁৰ গাত আৰু কেইটামান অসুস্থ গুণ বা দোষ আছিল। তেওঁ কোনোদিনে লগত ল'ৰা-ভিৰোতা লৈ থকা নাছিল। শনিবাৰে ফুল চুটীৰ পিছত ২৪।২৫ মাইল বাট খোজকাটি গাঁৱৰ ঘৰলৈ গৈছিল আৰু সোমবাৰে ভাৰপৰা খোজকাটি আহি ফুল বহাৰ আগতে বৰপেটাৰ উপস্থিত হৈছিলহি। তেওঁৰ ঘৰলৈ বাবলৈ মটৰ বাছ আৰু ৰেলৰ সুবিধা থকা সত্ত্বেও তেওঁ পৰাপক্ষত নিজৰ শুৰি দুখনহে কামত লগাইছিল। বৈশ্বই 'বেণামিন ফ্ৰেঙ্কলিন' আৰু ফুলীয়া পাঠ্যপুথি খনচেৰেক লিখিছিল। বৰপেটা ফুলবগৰা গৈ তেওঁ ছিলঙত অসম পুথিবছা সমিতিৰ সচিবৰ পদ পাইছিল। তাতে অবসৰ লৈ অলপ দিনৰ পিছতে মৃত্যুৰ গৰাহত পৰিল।

চেঙাৰ দুজন নৰ্মাল পাছ শিক্ষক বলোৰাম পাঠক আৰু দৈৰ্ঘ চৌধুৰী। আজি দুয়োজনৰে হাড়ত বন গজিছে। বলোৰাম পাঠকে ডিব্ৰুগড়ৰ ফুলত কাম কৰোঁতে 'লব-ফুল' নামৰ সেই দিনত সবববহী হোৱা এখন ভাল নাট ৰচনা কৰিছিল। নাটখন প্ৰকাশৰ সৰ্বস্বত্ব ডুবুৰি টকাত কিনি লৈ ডিব্ৰুগড়ৰ ভট্টাচাৰ্য এজেলিয়ে প্ৰকাশ কৰিছিল। সেইকাৰণে নাটখন ছপাৰ বাহিৰ হৈ দুশ্ৰুপ্য হোৱাতো প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰি পাঠকে আমাৰ আগত দুখৰ হুনিয়াহ পেলাইছিল।

চেঙাৰ ওচৰত নগাঁৱৰ আন এজন ডেকা তত্ত্ববজীয়া শিক্ষক আছিল শ্ৰীহৰিমোহন তালুকদাৰ। এওঁ ৰাজ্যপাল শ্ৰীমহেন্দ্ৰমোহন চৌধুৰীৰ ককায়েক। তেওঁ মহাসময়ৰ সময়ত ফুলৰ সময়ৰ ভৰালৰ দাৱিত লৈ আমাক দুশ্ৰুপ্য বক্তাবোৰৰ যোগান ধৰি সকাহ দিছিল। এইবিনিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে বৰপেটাৰ ওচৰতে লগালগিকৈ থকা চেঙা আৰু নগাওঁ দুখন বৰ্ত্তমান গাঁও। শ্ৰীমহেন্দ্ৰমোহন চৌধুৰী আৰু ধনীৰাম তালুকদাৰ (ৰাজ্যপাল শ্ৰীমহেন্দ্ৰ চৌধুৰীৰ ককায়েক) নগাওঁ অঞ্চলৰ দুটি উজ্জল ব্যক্তি।

ভোগৰাম দাস আৰু শ্ৰীভগবানচন্দ্ৰ দাসো দুজন ব্যক্তিত্বসম্পন্ন নৰ্মাল পাছ শিক্ষক আছিল। দুয়োজনৰে ছাত্ৰৰ ওপৰত বিশেষ প্ৰভাৱ থকা দেখা পাইছিলোঁ। ফুলৰ সন্মুখীয়া কাষবোৰত ভোগৰাম বাবু আৰু ভগবান বাবু বহলেই নহৈছিল।

বিশিষ্ট নাগৰিক

বৰপেটা সত্ৰৰ মিশ্ৰ-পৰিয়ালৰ অন্ততম উজ্জল বস্তু জ্ঞানবুদ্ধ নাৰায়ণচন্দ্ৰ দেৱমিশ্ৰ সেই সময়ত নগৰৰ আটাইতকৈ শ্ৰদ্ধাভাজন ব্যক্তি আছিল। সংস্কৃত আৰু অসমীয়া মহাপুৰুষীয়া ধৰ্মগ্ৰন্থত মিশ্ৰদেৱৰ অসাধাৰণ দখল আছিল। মই বন্ধুবৰ কালিৰাম বৈষ্ণৱ লগত তেওঁৰ ঘৰলৈ গৈ কেবাদিনো মহাপুৰুষৰ নামঘোষাৰ পদৰ সৰল ব্যাখ্যা শুনিছিলোঁ, সভাত জ্ঞানগৰ্ভ বক্তৃতাও শুনিছিলোঁ। অবিৰাম কৈ যাব পাৰে, সংস্কৃত আৰু ঘোষা-কীৰ্তনৰ উজ্জ্বলি ধাপ খুৱাই দি যায়। শুনি আমনি নেলাগে, ভাল লাগে। তেওঁ নামঘোষাৰ বহুল ব্যাখ্যা গ্ৰন্থ এখন ৰচনা কৰি থৈ গৈছে। মিশ্ৰদেৱৰ বৰপুত্ৰক জয়কৃষ্ণ মিশ্ৰ মোৰ কলেজীয়া সহপাঠী, কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এম-এ মহলাত সংস্কৃতত প্ৰথম শ্ৰেণীৰ প্ৰথম। যেনে বাপ, ভেনে বেটা। কটনৰ সংস্কৃত বিভাগৰ অধ্যাপক কামত সোমোৱাৰ অলপ দিনৰ পিছতে নিতুৰ কালে হৰি নিনিয়া হলে জয়কৃষ্ণৰ পৰাও মহাপুৰুষীয়া সাহিত্যই বুজন বৰঙণি পোৱাৰ আশা আছিল। শুণী পুত্ৰৰ দুৰ্বহ মৃত্যু-ব্যথায়ো নাৰায়ণ মিশ্ৰক বিচলিত কৰিব পৰা নাছিল। তেওঁৰ সেই স্থিতপ্ৰজ্ঞ অৱস্থা দেখি আমি বিস্মিত হৈছিলোঁ। মিশ্ৰ-পুত্ৰ আটাই কেউজনৰে ভাল বেহেলাবাদক হিচাপে নাম আছে। তেওঁলোক জ্ঞানী, অমায়িক আৰু শাস্ত-শিষ্ট প্ৰকৃতিৰ। বৰপেটাত এই মিশ্ৰ পৰিয়ালটো সমাজৰ শীৰ্ষস্থানত অধিষ্ঠিত।

মই বৰপেটালৈ নৌযাওঁতেই কংগ্ৰেছ মহাসভাত যোগ দি অসহযোগ আন্দোলনত জঁপিয়াই পৰা হৰিপ্ৰসাদ ব্ৰহ্মচাৰী (ডালিম বাবু), কামেশ্বৰ দাস আদিৰ বৰ নাম শুনিছিলোঁ। বৰপেটাত মোৰ ডালিম বাবুৰ সংস্পৰ্শলৈ অহা নহ'ল কিন্তু ঘটনাচক্ৰত কংগ্ৰেছ নেতা কামেশ্বৰ দাস মোৰ আত্মীয়ৰ দৰে হৈছিল। গুৱাহাটীৰ বিহাবাবীত ঘৰ-ছোৱাৰ সাজি বহিছিল। তেওঁ বেতিয়া বজালী কলেজৰপৰা অবসৰ লয়, ময়ো তেতিয়া কটন কলেজৰ চাকৰিৰপৰা অবসৰ লৈ ঘৰতে বহি আছিলোঁ। সেই সময়তে এদিন দাস ডাঙৰীয়াই মোৰ ঘৰলৈ আহি মোক বজালীলৈ গৈ কলেজৰ অধ্যক্ষৰ পদটো লবলৈ খাতিৰি ধৰিছিল। পদটো লোভনীয় আৰু শোভনীয় হলেও মোৰ পক্ষে সেই পদ ভালুকৰ সাঙী হব বুলি ভাবি মই তেওঁক ধন্যবাদ জনাই সেই দায়িত্বপূৰ্ণ পদটো লবলৈ অমান্তি হৈ কৈছিলোঁ—“বৰৰ ডাঙমুঠি ৰাই মোৰ এতিয়া নিৰলে সাহিত্য-চৰ্চা কৰাটোৱেই মনৰ ইচ্ছা। এখন কলেজ গঢ়াৰ সামৰ্থ্য মোৰ নাই।”

বৰপেটাৰ আন চুগৰাকী কংগ্ৰেছী নেতা শ্ৰীঅক্ষয় কুমাৰ দাস আৰু শ্ৰীবংশীধৰ চৌধুৰীক মই বাটে-পথে লগ পাই ছুই-একেষাৰ কথা পাতিছিলোঁ। দাসে কংগ্ৰেছৰ কামত আশাতীয়াভাবে আত্মনিয়োগ কৰি ডেকাকাজতে মূৰৰ চুলিবোৰ পকালে। তেতিয়াৰ-পৰা এতিয়ালৈকে তেওঁ কংগ্ৰেছৰ বৰনাওখন হেলোঁ-হেচোঁ কৰি গৈলিয়েই আছে। কেতিয়াবা উঠিছে, কেতিয়াবা পৰিছে। কেটেঙা বংকী চৌধুৰীৰ হাড়কেইডাল ধৰিচিৰ হাড়ৰ দৰেই। তেওঁ ‘অৱাহৰলাল’ৰ জীৱনী এখনো লিখি প্ৰকাশ কৰিছিল। মোৰ দৰে তেওঁকো চহু দুটাই জুলুকি জুলুকি শিকাইছে। লগলগে গৈ চিকিৎসা কৰাইছে এতিয়া কিছু পৰিমাণে চহু-বোগৰপৰা সকাহ পাইছে বুলি শুনিছোঁ।

মোৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰা আন এগৰাকী বয়োবৃদ্ধ নাগৰিক আছিল বেজিটাব ষ্ৰীচিহ্নানন্দ দাসৰ মেউতাক সৰ্বানন্দ দাস। দাস ডাঙৰীয়াই মূলৰ ডেপুটী ইন্সপেক্টৰ কামৰূপৰা অবসৰ লৈ এক প্ৰকাৰ বানপ্ৰস্তু জীৱন বাপন কৰি সেই সময়ত ঘৰতে আছিল। তেওঁক আমি নিতৌ গধূলি হুৰিবলৈ বাওঁতে কীৰ্তন ঘৰৰ কালে যোৱা দেখিছিলোঁ। দৈনিক নাম-প্ৰসঙ্গত যোগ দিয়াৰ উপৰিও তেওঁ হেনো পুৰাণ-গধূলি নিয়মিতভাৱে কীৰ্তনঘৰৰ চোতালত আক দিছিল। মৃত্যুৰ আগে আগে ৰোগত পাচী লবলগীয়া হোৱাত তেওঁ বোলে আৰুপ কৰি কৈছিল, “যদি কীৰ্তন ঘৰতেই আক দিব নোৱাৰা হলে। তেন্তে আক জীয়াই থাকিম কিহৰ বাবে?”

বৰপেটাৰ কবি-নাট্যকাৰ আক তেতিয়াৰ বিজ্ঞানীষ্ট মূলৰ প্ৰধান শিক্ষক ষ্ৰীপ্ৰসন্নলাল চৌধুৰী আক তেওঁৰ ভায়েক ষ্ৰীমোহনলাল চৌধুৰীক মই তাত শুচিবৰণা পাইছিলোঁ।

মই বৰপেটাত থাকোঁতে দুজন বীৰপুৰুষক লগ পাইছিলোঁ। ধনীৰাম তালুকদাৰ আক সন্দানন্দ দাস উকীল এই দুজন পুৰুষৰ পুৰুষক ভীষ্ম-দুৰ্যোধনৰ কলিকলীয়া সংঘৰ্ষ বুলি কব পাৰি। তালুকদাৰে গদ্য ঘূৰাই কেবাটাও লোকেলবোৰ্ড নিৰ্বাচন আক এবাৰ অসম বিধান সভাৰ নিৰ্বাচনত অৱলাভ কৰিছিল। সন্দানন্দ দাসো বৰপেটা উকীলখানাৰ এজন বিজ্ঞানী বীৰ। তালুকদাৰে পাটৰ পাজাৰী এটা পিচ্ছি মূৰত বামধেমুৱলীয়া মহিলা ছাতি এটাৰে আক দাসে ভৰিত জোতা নোহোৱাকৈ মুগাৰ পাজাৰী পিচ্ছি কাছাৰীলৈ অহা-যোৱা কৰা দেখা পালে একোজন ৰাজপুৰুষ যোৱা হেন অজ্ঞান হৈছিল। তালুকদাৰে ‘কৃষ্ণলীলা’ নাট ৰচনা কৰি আক দাসে ‘অৱন্তী’ত কেইটামান চিত্ৰগদ্যৰ প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ কৰি অসমীয়া সাহিত্যতো নাম লগাই থৈছে।

মই বৰপেটা মূলত হাজিৰ হোৱাৰ কেইদিনমান পিছতে এটা জান পাৰ হৈ গৈছিলোঁ। হেমচন্দ্ৰ মেধি উকীলৰ লগত চা-চিনাকি হবলৈ। হেম মেধি মোৰ কলেজীয়া সহপাঠী ষ্ৰীজগদীশচন্দ্ৰ মেধি এডভোকেট—জেনেৰেলৰ ককায়েক। মেধি-ত্ৰিভাতৃ অৰ্থাৎ অসমীয়া মেধি, হেম মেধি আক ঈশ্বৰ মেধি আইন বিজ্ঞাত টিথৰ। হেম মেধিৰ মূখখন খালাংগাছ। তেওঁ মোক বৰপেটালৈ যোৱা ‘বিজ্ঞাৰ জাহাজ’ এখন বুলিহে স্বাগত সন্ধ্যাৰ্ণ জনাইছিল। তাৰ পূৰ্বে হেনো আক দুখন ‘বিজ্ঞাৰ জাহাজ’ বৰপেটালৈ যোৱাৰ হুম হৈছিল, নগ’ল। সেই দুখন জাহাজ আছিল সৰ্বেশ্বৰ শৰ্মা কটকী আক ডিব্ৰুগড়ৰ নেওগ।

এসময়ত প্ৰায় মোৰ দুৱাৰমুখতে থকা ষ্ৰীসোণাপতি দেৱশৰ্মাকো মই পাহৰিব নোৱাৰোঁ। সাহিত্যিক দেৱশৰ্মাই ওকালতি আক ছাপাখানা লৈ ব্যস্ত হৈ থকা দেখা পাইছিলোঁ। ভৰিত প্ৰায় জোতা নেথাকেই, টলোটলোঁকৈ হুৰি বাহুলীয়া দীঘল খোজ দি ঘৰ সোমায়হি। এসময়ত তেওঁ ঐকান্তিকভাৱে সাহিত্য চৰ্চা কৰিছিল আক ‘কষ্টি’, ‘সাহিত্যৰ সাজ’ কেবাখনো পুথি প্ৰকাশ কৰিছিল। মই লগ পোৱা সময়ত তেওঁৰ গাত বৰ বেছি সাহিত্যৰ পিৰিপিবনি অজুৰ কৰিব পৰা নাছিলোঁ। সংসাৰ সাগৰত এওঁৰ সাহিত্য ডল হৈছিল।

আগৰ ভৰণৰ লগত সুপৰিচিত মোৰ বন্ধু শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ দাসক কাচিংহে লগ পাইছিলোঁ। কিয়নো সেই সময়ত তেওঁ অসমৰ বিভিন্ন স্থানৰ স্কুলত শিক্ষকতা কৰি দিহিঙে দিগাঙে ঘূৰি ফুৰিছিল। এদিন তেওঁৰ স্মৃতিবীদিয়াত থকা ঘৰখন চাবলৈ সুযোগ মিলিছিল। যেন এটা বিদূৰৰ পল্লাহে। চাকৰিয়ে নোৱাৰিলেও সম্প্ৰতি লটাৰিয়ে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰক লাঞ্ছনপতি কৰিছে। আউসীৰ পিছত পূৰ্ণিমা। স্থানীয় স্কুল এটাৰ শিক্ষক শ্ৰীঅৰ্জুনচন্দ্ৰ দাসক বাটে-পথে প্ৰায়েই লগ পাইছিলোঁ। তেওঁ লিখা 'পঞ্চবত্ৰ' নামৰ এখন মূল্যবান গ্ৰন্থ।

কলিকতীয়া এম-এ প্ৰসঙ্গ

বৰপেটা স্কুলত কাম কৰি থকাৰ কালতেই মই ছিলঙৰ এডমাণ্ডচ্ কলেজত পঢ়ি ১৯৪১ চনত বি-টি ডিগ্ৰী আৰু ঘৰত পঢ়ি প্ৰাইভেট পৰীক্ষাৰ্থী হিচাপে কলিকতা বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ এম-এ ডিগ্ৰী লাভ কৰিছিলোঁ। বি-টি প্ৰশিক্ষণ শিক্ষা লাভৰ বিষয়ে ইয়াৰ আগৰ এক অধ্যায়ত বিবৰি কৈ অহা হৈছে। এতিয়া মোৰ এম-এ পৰীক্ষাৰ স্মৃতি-প্ৰসঙ্গ। সেই সময়ত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এম-এ মহলাত অসমীয়া সাহিত্যই ঠাই পালেও শিক্ষা পাঠ্যক্ৰমত ই এমাদিমা অৱস্থাতে আছিল। তাৰ পূৰ্বে আধুনিক ভাৰতীয় সাহিত্য নামৰ বিষয় এটাৰ পেটতে ওজা বঙলা ভাষাৰ লগত পালি হৈ অসমীয়া ভাষাই ৮০০ নম্বৰৰ ভিতৰত ১০০ নম্বৰৰ ঠাই অধিকাৰ কৰি আছিল। ৫০০ নম্বৰ বঙলাৰ, ১০০ নম্বৰ পালি-প্ৰাকৃতৰ আৰু ১০০ নম্বৰ ভাষাতত্ত্বৰ ভাগত পৰিছিল। সেই সময়ত বঙলা ভাষাক মুখ্য-ভাষা হিচাপে লৈ লক্ষ্মীধৰ শৰ্মা, হলিৰাম ডেকা আৰু শ্ৰীউপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখক আধুনিক ভাৰতীয় সাহিত্যৰ এম-এ মহলাত উঠিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। অসমীয়া সাহিত্যৰ ওজা ডঃ বাণীকান্ত কাকতি আৰু ডঃ বিৰিকিকুমাৰ বৰুৱাই যথাক্ৰমে ইংৰাজী আৰু পালি সাহিত্যতহে এম-এ ডিগ্ৰী লাভ কৰিছিল। তেওঁলোক এজনো অসমীয়া সাহিত্যত এম-এ পৰীক্ষা দিবলৈ সুবিধা পোৱা নাছিল। লাহে লাহে 'তিমিৰ কিৰিয়া বাজ ববিৰ কিৰণ' হৈ আকাশ ধনলী বৰণ হৈ উঠিল। অসমীয়া সাহিত্যকে মুখ্য বিষয় কৰি লৈ এম-এ পৰীক্ষা দিবলৈ সুবিধা মিলিল। প্ৰথম কেইবছৰমান নিয়মিতভাৱে শ্ৰেণীত পঢ়ি পৰীক্ষা দিয়া পৰীক্ষাৰ্থী কমেই ওলাইছিল। পৰীক্ষাৰ্থীৰ প্ৰথম দলটোত ডিষেণৰ নেওগ দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ প্ৰথম হৈছিল। এই দলতে শ্ৰীউপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখক আৰু শ্ৰীনলিনীকুমাৰ মিশ্ৰও আছিল। মই তৃতীয় কি চতুৰ্থ দলত আছিলোঁ।

কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত অসমীয়া বিভাগৰ এম-এ শ্ৰেণীৰ প্ৰতিষ্ঠাতা অধ্যাপক তিনিগৰাকী আছিল অধিকানাথ বৰা, যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা আৰু ডঃ বিৰিকিকুমাৰ বৰুৱা। ডঃ বিৰিকি বৰুৱা কটনলৈ অহাত তেওঁৰ ঠাইত শ্ৰীতীৰ্থনাথ শৰ্মাই (প্ৰাক্তন অধ্যাপক) নিযুক্তি পাইছিল। এওঁলোককে বিষয়টোৰ প্ৰথম বাটকটীয়া বুলি প্ৰভাৱে মনত ৰাখিব লাগিব। এওঁলোকৰ কোনো জনেই কিন্তু অসমীয়া সাহিত্যৰ এম-এ নাছিল সেই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা ছজন যাত্ৰাৰ ছাত্ৰই প্ৰথম শ্ৰেণী লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল—এজন ডঃ শ্ৰীমহেশ্বৰ নেওগ আৰু আনজন ডঃ শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ শৰ্মা। শৰ্মা আছিল নিম্নমীয়া ছাত্ৰৰ আৰু নেওগ আছিল প্ৰাইভেট পৰীক্ষাৰ্থী।

তেতিয়ালৈকে অসমীয়া সাহিত্যত এম-এ ডিগ্রী লাভ কৰিবলৈ মই কোনো চিন্তা কৰা নাছিলোঁ। লিছে দেখাক দেখি গা উঠিল, অৱশ্যে ভালৰ বাবেই। কোনোমতে ডিগ্রী এটা লাভ কৰিব পাৰিলে কৰ্মস্থানত বৃহৎপতি পোন হ'ব পাৰে কিজানি, এই আশাকে মনত পুহি বি-এ মহলাত উঠাৰ প্ৰায় এবুগৰ পিছত নিজৰ অকলশৰীয়া চেণ্টাৰে এই পৰীক্ষাত বহিবলৈ মন মেলিছিলোঁ। মোৰ কৰ্মস্থান বৰপেটাত কিন্তু পঢ়াৰ পৰিবেশ সফুলি নাই, ভাল পুৰিওঁৰালৰ সুবিধা নাই দিহা-পৰামৰ্শ সুধিবলৈ কোনো অসমীয়া ভাষাৰ বিশেষজ্ঞ নাই, সেইকাৰণে মাজে মাজে মনটো কৌচখাই গৈছিল। সেই সময়ত ডঃ স্বৰ্ণকুমাৰ ভূঞা কেইমাহমানলৈ অসম স্কুল বিভাগৰ ইন্সপেক্টৰ পদত অধিষ্ঠিত হৈ আছিল। বিজ্ঞানসাহী ভূঞা ডাঙৰীয়াই অহকাশে পহুকাশে মই এম-এ দিবলৈ গুলোৱাৰ বাতৰি পাই মোক বৰপেটাত হাইস্কুলৰপৰা গুৱাহাটী কলেজিয়েট স্কুললৈ বদলি কৰিছিল। কিন্তু দাতাই দিলেও বিধাতাই নিদিয়ৈ বোলা কথাষাৰ সঁচা। ভূঞা ডাঙৰীয়াই দিয়া বদলিৰ হুকুম কাৰ্য্যকৰী হবলৈ নোপাওঁতেই ইন্সপেক্টৰ শৰৎ গোস্বামী পুনৰ নিজৰ কামলৈ ঘূৰি আহে। আহিয়েই ততাতৈয়াকৈ তেওঁ টেলিগ্ৰাফযোগে মোৰ বদলি হুকুম নাকচ কৰিলে। মোৰ 'জুইত' ইন্সপেক্টৰ প্ৰভুৱে তেওঁৰ ঘৈণীৰ সম্পৰ্কীয় এজনক কলেজিয়েটত নিযুক্তি দিলে। গোস্বামীদেৱৰ সেই ইচ্ছাকৃত বা অনিচ্ছাকৃত কাৰ্য্যই মোক বাককৈয়ে আঘাত হানিছিল। তাৰ ফলত দ্বিতীয় মহাসমৰৰ বিভীষিকাৰ মাজেদি মই মোৰ পৰিয়ালটো নিজৰ ঘৰ এৰি বৰপেটালৈ লৈ যাবলগীয়া হৈছিল আৰু যাত্ৰাৰ পথত জহৰ বন্ধটো নলগাবাৰীত থাকিবলগীয়া হোৱাত মোৰ একমাত্ৰ পুত্ৰ চাৰিমহীয়া কেঁচুৱা এটিক প্ৰায় বিনা চিকিৎসাই বমৰ বুকত বিনলগীয়া হৈছিল। গুৱিয়াল নোহোৱা নাৱত উঠি বৈতৰণী পাৰ হোৱাৰ নিচিনাকৈ কোনো সহায়-সাৰথি আৰু সা-সমল একোৰে একোটা নোহোৱাকৈ মই এম-এ পৰীক্ষাত বহিছিলোঁ— গুৱাহাটীত থাকি পৰীক্ষা দিব পৰা হলে হয়তো প্ৰথম শ্ৰেণী পাবলৈ টান নহলহেঁতেন। এইবোৰ নিজৰ কপালৰ কথা। 'গতন্ত শোচনা নাতি।'

দ্বিতীয় মহাসমৰৰ আগতে কলিকতালৈ যোৱাটো সহজ কথা আছিল—আগদিনা গুৱাহাটীত ৰেলত উঠিলেই পিছদিনা কলিকতা পোৱা হৈছিল। আজিকালি অৱশ্যে চমু বাটটো এৰা পৰি যুগৰ বাট হোৱাত দূৰত্ব বাঢ়িছে; ভ্ৰমণৰ সময়ো বাঢ়িছে, কষ্টও বাঢ়িছে। দ্বিতীয় মহাসমৰৰ সময়ছোৱাত প্ৰতিখন ৰেলগাড়ীয়ে মিলিটেৰীৰে ঠাক ৰাই পৰাত সাধাৰণ যাত্ৰীৰ বাবে ঠাইৰ বৰ অকুলন হৈছিল আৰু সাধাৰণ ৰেলযাত্ৰীৰ পক্ষে ভ্ৰমণ বৰ কষ্টকৰ হৈ পৰিছিল। ময়ো সেই মুছকালৰ বিপদসঙ্কুল পৰিবেশৰ মাজতে ৰেলোৰে বৰপেটাত ৰোড ষ্টেচনৰপৰা অকলশৰে কলিকতালৈ যাবলগীয়া হৈছিল। বৰপেটাতোৱাত ভাটৰ পাৰ্শ্বত বহিবলৈ ঠাই অলপ পাই ভালোৰেই গৈছিলোঁ। কিন্তু এই ৰেল ঘূৰ্ণাইত সন্দাৰলগীয়া হৈছিল—ছাত্তাহাৰ আৰু পাৰ্বতীপুৰ অঞ্জনত। ছাত্তাহাৰত কোনোমতে এটা ভবাত উঠিব পাৰিছিলোঁ; কিন্তু পাৰ্বতীপুৰত চহুৰে সৰিয়হৰ ফুল দেখিবলগীয়া হৈছিল। তেতিয়া বাতি একমান বাজিব পাৰ। এটা বহুৱাৰ দূৰত বাকচ আৰু বিছনা তুলি দি তাৰ পাছে পাছে ৰেলৰ ইহুবৰণৰা সিহুবলৈ অহাবোতা কৰি কোনো এটা কোঠাতে সোৱাৰ পৰা নাছিলোঁ।

মাছুহ, মাছুহ, কেবল মাছুহ। পোটেইখন বেলেতে মাছুহ ওলোমাবাহুলী হৈ গৈছে। বেলেৰ চালতো মাছুহ। মোৰ আগৰ ঘাম ওৰিলৈ বৈ গৈছিল। বহুৱাটোৱেও ভাত বাতি কাচি বিৰক্ত হৈছিল। বেলে এবৌ, এবৌ। অগত্যা বিপদ কালত বুদ্ধি নিজেই ওলাল। মহিলা-কোঠা এটাত জোৰ কৰি মোৰ মালবস্তুবোৰ সুমাই দিলোঁগৈ। মই বিনা অধিকাৰে মহিলা-কোঠা দখল কৰিবলৈ যোৱা দেখি মহিলা-যাত্ৰীবিলাকে চকু পেম্বোৱাকৈ মোৰ কালে চাই বক্ৰদৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিছিল। তেওঁলোকৰো কেইজনীমান থিয় হৈ যাবলগীয়া হৈছিল। মই তাৰে এজনী গাভৰুক মোৰ বাকছটোৰ ওপৰত বহিবলৈ আৰু মোৰ বিছনাৰ হোম্ভ অলটো চমজি লবলৈ অনুৰোধ জনালোঁ। তেওঁ সন্মত হোৱাত মই উশাহ পাই সেই কোঠাটোৰ পৰা ওলাই আহি কাষৰ কোঠাটোৰ দুৱাৰমুখত কোনোমতে থিয় দি বুলোঁ। বেলে এবাৰ লগে লগে দুৱাৰখন অলপ খোল খালে, যেনো অলপ ভিতৰ সোমাই বাতিটোৰ বাকীছোৱা জাগ্ৰত দুৱৰী হৈ থিয় দি থাকি পিছদিনা কলিকতাৰ শিয়ালদহ ষ্টেচন ওলাইছিলোঁ। মোক আগবঢ়াই নিবলৈ ডঃ প্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামী আহিছিল। তেওঁক দেখি মুখত হাঁহি ওলাল, ভ্ৰমণৰ দুখ-বষ্টৰ কথা পাহৰি গেলোঁ। মহিলা কোঠালৈ গৈ মোৰ ট্ৰাৱটোৰ ওপৰতে অপৰিচিতা গাভৰু গৰাকীক বহি থকা দেখা পালোঁ। বস্তুবোৰ তেওঁৰ অনুগ্ৰহত হানিবিধিনি নোহোৱাকৈ পাই তেওঁক ধন্যবাদ জনাই গোস্বামীৰ লগত গন্তব্য স্থানত ওলালোঁগৈ।

এইখিনিতে কৈ থও যে মই আগেয়েও দুৱাৰ নে তিনিবাৰ বেলেৰে কলিকতালৈ গৈছিলোঁ; কিন্তু কোনোবাৰেই এনে তিতা কেঁহা অভিজ্ঞতা লাভ কৰা নাছিলোঁ, বৰং আগৰ কেবাৰৰ শান্তিপূৰ্ণ আৰু আৰামদায়ক বেলে-ভ্ৰমণৰ কথা ভাবিলেও ভাল লাগে। পদ্মা নদীৰ ওপৰৰ হাৰ্ডিজ দলংখন আছিল ঘাই আকৰ্ষণৰ বস্তু। বেলেৰ থিড়িকীৰে চাই গৈছিলোঁ, পুৰুষদৰ কুৰি-জীৱনৰ কৰ্মব্যস্ত চৰি, সোণালী ধানৰ পথাৰ, মনোৰম, নৈ-বিল, আকাশে বতাহে এটা মিঠা মিঠা ভাব। সেই মিঠা ভাববোৰ আজি ভাবত দুকাল হোৱাৰ পিছত তিতা হৈ গৈছে। পূৰ্ববঙ্গ গুচি পূব পাকিস্থান হোৱাত নিজৰ মাছুহবোৰ পৰ হ'ল, নিজৰ দেশখন পৰৰ দেশ হ'ল। কি পৰিতাপৰ কথা।

সি বি নহওক ত্ৰিপ্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামীয়ে লৈ গৈ তেওঁ থকা হাৰ্ডিজ হোটেলৰ তিনি মহলাৰ ওপৰৰ এটা এজনীয়া কোঠাত মোক থাকিবলৈ দিহা লগাই দিলে। গোস্বামীয়ে সেই বছৰ সেই হোটেলত থাকি ইংৰাজী সাহিত্যত এম-এ পৰীক্ষা দিবলৈ সাজু হৈছিল। তেওঁ মোক হোটেলত প্ৰায় এমাহ তেওঁৰ আলহী কৰি ৰাখিছিল আৰু মই থকা-খোৱাৰ বাবে কোনো কথাই ভাবিবলগীয়া হোৱা নাছিল। তেওঁৰ পৰা এইকণ সুবিধা নোপোৱা হলে মোৰ লগৰ পৰীক্ষাৰী ফুলসীনাৰায়ণ শৰ্মাৰ দৰে যেনো কোনো এখন হোটেলত ঠাই লবলগীয়া হুলহৈডেন। হোটেলৰ পৰিবেশ আৰু হোটেলৰ পৰিবেশ একে নহয়। সেইকাৰণে মোৰ এম-এ পৰীক্ষাৰ কৃতকাৰ্য্যতাত গোস্বামীদেৱৰ অৰিহনাৰ কথা মই নেপাহৰোঁ।

সেই বাত্ৰাত এমাহ কামৰপৰা ছুটী লৈ মই প্ৰায় পঁচিশ দিনমান কলিকতাত আছিলোঁ। জোৰ পুৰি হাত পোৱাৰ বাবে বেছিভাগ সময় হোটেলৰ কোঠাটোতে কিডাপৰ লগত যেন পাতি আছিলোঁ। তুললৈ নাথি গৈ ফুটপাথৰ কাষৰ দোকানৰপৰা

এটোপোলা ভজা বাদাম আৰু এআৰি চেনিচপা কল কিনি আনি বেজত থৈ লঠ, কাষতে এগিলাছ চেটাপানী আৰু কেইখনমান 'খিলিপান'। তাৰেই সন্ধ্যাহাৰ কৰি দিনটো কিতাপৰ লগত কটাই দিওঁ। মাজে সময়ে কোঠাৰ বাৰান্দালৈ ওলাই গলে আলিৰ বিপৰীত কালে থকা মেডিকেল কলেজৰ বোণী আৰু নাৰ্ছ দুই এজনীক অহা-যোৱা কৰি থকা দেখোঁ। কৰুণ দৃষ্ট! আবেলি এঘণ্টামান গোস্বামীৰ লগত, নহলে অকলে ওলাই গৈ বাহিৰত এপাক মাৰি আহোঁগৈ। এদিন যেটো চিনেমাত এখন ছবি চোৱাৰ বাহিৰে সেইবাৰ যই কলিকতাৰ দৰ্শনীয় বস্তু একো চোৱা নাছিলোঁ, চাবৰ অবসৰো নাছিল।

চৌতে খৰ মাৰি অধিকানাথ বৰা, যতীন্দ্রনাথ দুৱৰা, হলিৰাম ডেকা আৰু শ্ৰীতীৰ্থনাথ শৰ্মা থকা ঘৰলৈ গৈছিলোঁ। মাহুহৰ ঘৰলৈ যোৱা ইমানেই। আটাই কেউজনে মোক অতি আন্তৰিকতাৰে সোধপোছ কৰিছিল, অতি আপোন মাহুহৰ দৰে।

সেই বছৰ শ্ৰেণীত পাঠ লৈ পৰীক্ষা দিয়া নিয়মীয়া পৰীক্ষাৰ্থী কোনো নাছিল। মই, যোৰহাট জগন্নাথ বৰুৱা কলেজৰ অধ্যক্ষ ভুলসীনাৰায়ণ শৰ্মা আৰু যোৰহাটৰ এগৰাকী মুছলমান ছাত্ৰী, এই তিনিজনৰেই পৰীক্ষাৰ্থী আছিলোঁ। শৰ্মাই ইতিপূৰ্বে সংস্কৃত ডিগ্ৰী লাভ কৰি এম-এ পৰীক্ষাৰ কিছু আগভাগ পাইছিল। মোৰ হলে সীচতীয়া ঠাৰালত একোৰে একোটো নাছিল। বুল আৰু কলেজত পাছ নম্বৰ ধৰিবলৈ অসমীয়া সাহিত্যৰ বেছি ভিতৰলৈ সোমাবৰ আৱশ্যক নোহোৱাৰ বাবে বিশেষ একো শিকা নাছিলোঁ। বুলিলেই হয়। আজিকালিৰ দৰে তেতিয়া কলেজীয়া সাহিত্যত অসমীয়া শিক্ষাৰ উচ্চ স্থান একেবাৰে নাছিল, ভাল অধ্যাপনাৰো ব্যৱস্থা নাছিল। তদুপৰি আজিকালিৰ দৰে তেতিয়া তাকবীয়া পাঠ্যপুথি কেইখনৰ বাহিৰে প্ৰসঙ্গ-পুথিও একেবাৰে নাছিল। নিজেই নিজৰ বাটকটীয়া হৈ আগবাঢ়িছিলোঁ। অৱশ্যে এম-এ ডিগ্ৰী এটা লাভ কৰাৰ বাহিৰে আন লাভো যে হোৱা নাছিল এনে নহয়। পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যৰ মেটমৰা ঠাৰালটোৰ ভিতৰ সোমাই উৱাসিহ নোপোৱা হৈ পৰিছিলোঁ। আগৈয়ে পঢ়া পুথিবোৰকে পৰীক্ষাৰ বাবে বেলেগ দৃষ্টি ভৰীৰে পঢ়িবলগীয়া হোৱাত জিভাই নতুন পুথিকৰ সোৱাদ বিচাৰি পালে। প্ৰাচীন কবিসকলে অসমীয়া সাহিত্যৰ যিটো বুনিয়াদ বা ভেটি বান্ধি থৈ গ'ল তাৰ ওপৰতে বাইটৈ সাহিত্যবৰী বেজবৰুৱা আৰু ভাষাবিদ কাকতিয়ে বাউতিমুগীয়া দেউল বান্ধি গৈছে বুলি বনস্ত দৃঢ় প্ৰত্যয় জন্মিল।

নিৰ্দিষ্ট দিনত পৰীক্ষা ঘৰত বহিলোঁগৈ। মই যিটো ঘৰত আছিলোঁ তাৰ ওপৰ মহলাতে পৰীক্ষাৰ ঘৰ ছিনেট ছাউছ। প্ৰথম দিনা লেখিবলৈ আৰম্ভ কৰি অলপ বিয়োৰত পৰিছিলোঁ। বিমানে লিখোঁ সিমানে দেখোন উত্তৰবোৰ দীঘল হৈ বাঢ়ি যায়, মোখনি যৰা চান হৈ পৰে। এইদৰে জুৰিমাৰি লিখিব নোৱাৰাত শেষৰটো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ পালমৰা ধৰণৰ হৈছিল। প্ৰশ্নোত্তৰ লেখি থাকোঁতেই প্ৰতিদিনে অসমীয়া বিভাগৰ ওবিয়াল অধিকানাথ বৰাই আৰি তিনিওজন অসমীয়া পৰীক্ষাৰ্থীৰ কাষলৈ আহি যিঠামাতেৰে বৰা পাতি উৎসাহ বোপাই গৈছিল। চাহাৰী লাঙ্গপাৰেৰে ফিটকাট হৈ যোৱা দুনীয়া বৰাক তেনেভাৱে আমাৰ ওচৰলৈ যোৱা দেখি আনজাহী অচিনাকি পৰীক্ষাৰ্থীবিলাক অলপ

আচৰিত নোহোৱাকৈ থকা নাছিল। দ্বিতীয় দিনাৰ কাকতত কমকৈ লেখিবলৈ মন বান্ধি গৈছিলোঁ, তথাপি আন এটা কেনা লাগিল। পৰীক্ষাৰ কাকতৰ ওপৰৰ ফালে টং কৰি চাবৰ নহল, সেইবাবে এটা প্ৰশ্নৰ সলনি লিখিছিলোঁ। ৬টা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ। ঘণ্টা বজাৰ আগে আগে ভুলটো ধৰা পৰাত এটা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ কাটি থৈ আহিছিলোঁ। অতিবিক্ত পৰিশ্ৰমখিনি অথলে গ'ল। আনকেইটা প্ৰশ্নত সেই শ্ৰম প্ৰয়োগ কৰিব নোৱাৰিলোঁ। বহু বছৰৰ মূৰত পৰীক্ষা দিবলৈ বহিলে এনেবোৰ বেমেজালি হয়। অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰশ্ন পাচখন ভালে ভালেই দিলোঁ। বঙলা সাহিত্যৰ ৬ষ্ঠ কাকতখনো বেয়া হোৱা নাছিল। এই কেইখন কাকতত ভাল নম্বৰেই পাইছিলোঁ নিশ্চয়। সপ্তমখন কাকতত আছিল পালি আৰু প্ৰাকৃত। খেন্দিয়াই খেন্দিয়াই বিষয় দুটাত পাছ কৰাৰ জোখাৰে জ্ঞান আঁজিছিলোঁ, সিমানেই। লাভৰ ভিতৰত পালিৰপৰা দুটা কবিতা অসমীয়ালৈ তৰ্জমা কৰিছিলোঁ, 'পুন্নিকা' আৰু 'মহাভিক্ৰমীৰ উক্তি।' অষ্টমখন কাকতত আছিল উচ্চ ব্যাকৰণ আৰু ভাষা-বিজ্ঞান। সৰুৰেপৰা ব্যাকৰণৰ লগত মোৰ ভালদৰে বাহিৰোৰা অংশ নাছিল, ভাষা-বিজ্ঞানৰ জ্ঞানো তথৈবচ। এইখন কাকতত ভাল কৰিব নোৱাৰিম বুলি মই আগতেই জানিছিলোঁ আৰু হৈছিলোঁ সেয়েই। সেইদিনাৰ পৰীক্ষাৰ বাবেই ৰাতিপুৱাতে যি মেজৰ কাষত বহিছিলোঁ, একেবাবে পৰীক্ষাৰ দহ পোন্ধৰ মিনিটমান আগতে সেই বহাৰপৰা উঠি ওপৰতলাৰ পৰীক্ষা ঘৰত সোমাইছিলোঁগৈ। গা-পাও ধোৱা নাছিলোঁ, ভাত-পানীও খোৱা নাছিলোঁ। পৰীক্ষা দি একেবাবে একপিঠায়া হৈ মুকলি হৈ আহিম বুলি ভাবিছিলোঁ।

শেষৰ দিনা পৰীক্ষা দিবলৈ ওলোৱাৰ আগে আগে মোৰ বৰপেটাৰ ঘৰৰপৰা এখন অমজলীয়া চিঠি পাই মনটো সেমেকি গৈছিল আৰু পৰীক্ষাতো তাৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল। মই বৰপেটা এৰি অহাৰ পিছতেই দেউতাৰ হোৱা-খোৱা নৰিয়া হোৱা বুলি মোক সেই চিঠিত জনোৱা হৈছিল আৰু পৰীক্ষা শেষ হোৱা মাত্ৰেই ততালিকে ঘৰলৈ মাতি পঠাইছিল। দেউতাৰ মৃত্যুগথ আৰু ৰক্তচাপৰ ঘটনা। সেই চিঠি পাই মোৰ মনৰ অবস্থা কেনে হৈছিল বুজোঁতাই বুজিব। হাতত দুই এদিন ছুটি আছিল যদিও মোৰ হিতাকাঙ্ক্ষী বন্ধু গোস্বামীৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি তাৰ পিছদিনাই টোপোলাটাণলি বান্ধি বৰপেটামূৱা হৈ ৰেলত উঠিলোঁ। তেওঁ আগবঢ়াই ৰেলত তুলি থৈ গ'ল।

ঘৰ পাই দেখিলোঁ তেতিয়াও দেউতাৰ অস্থি চলিয়েই আছে। চিঠিত অলপ কমকৈয়ে লেখা হৈছিল। পৰিয়ালত কোনো ডাঙৰ মতা মানুহ নোহোৱাৰ বাবে উৎকণ্ঠাত মোৰ আই আৰু বৈশীৰ মুখ শুকাই টেমী যেন হৈছিল। মোক দেখা পাই তেওঁলোকৰ মুখলৈ পানী আহিল। ডাঃ নলিনীকান্ত শৰ্মা আৰু মোৰ কলেজীয়া বন্ধু ডাঃ জীৱনচন্দ্ৰ মেধিৰ চিকিৎসা আৰু চুবুৰীয়া শ্ৰীচন্দ্ৰকান্ত তালুকদাৰ আদিৰ পৰিচৰ্চাত সেই ৰাত্ৰাত দেউতাৰ জীৱন ৰক্ষা পৰিল; কিন্তু তেতিয়াই তেওঁ বি পাটী ললে ললেই। উঠি ধানৰ ভাত বহি খাব নোৱাৰিলে। মৰণৰ দিনলৈকে কেবাবছৰো সেই নৰিয়াপাটীতে লেলাইথৈছেই থাকিবলগীয়া হৈছিল। তেনেভাৱেই তেওঁক শুৱাহাটলৈ লৈ আহিছিলোঁ। শুৱাহাটত

প্ৰসিদ্ধ চিকিৎসক ডাঃ ভুবনেশ্বৰ বৰুৱা, ডাঃ নলিনীকান্ত শৰ্মা আৰু ডাঃ কন্তকান্ত শৰ্মাই দেউতাৰ আয়ুসক মিয়াদ বৃদ্ধি কৰি কেইবছৰমান জীয়াই ৰাখিছিল।

নিৰ্দিষ্ট দিনত এম-এ পৰীক্ষাৰ ধৰণ ওলাল। কলিকতাৰপৰা বন্ধুবৰ শ্ৰীধৰপ্ৰসাদ চৌধুৰী মই আৰু তুলসীনাৰায়ণ শৰ্মাই দ্বিতীয় শ্ৰেণীত আৰু ছাত্ৰীগৰাকীয়ে তৃতীয় শ্ৰেণীত উত্তীৰ্ণ হোৱা বুলি পত্ৰযোগে জনালে। সিমানেখিনিকে হব বুলি আশা কৰা নাছিলেঁ।। আশাতীত ফল লাভ কৰি আৰু বেছি ধৰণ নকৰিলেঁ।। শিক্ষক বন্ধুসকলক চাহপানী একোটুপিৰে হাত মুখ ধুৱাবলগীয়া হল। এম-এ, বি-এল, বি-টি হলোঁ; বন্ধুবৰ ঈশ্বৰ চৌধুৰীৰ বাহিৰে অসমত আন কাৰো একেলগে এই তিনিটা ডিগ্ৰী নাই আৰু আগলৈকো হোৱাৰ মুদা মৰিছে কিয়নো এতিয়া বি-এল ডিগ্ৰী উঠি গৈ এল-এল-বি ডিগ্ৰী হৈছে।

সবস্বতী পূজা আৰু নাট্যাভিনয়

মই বৰপেটাত থকা কালত শিক্ষক হলেও ছুলৰ সবস্বতী পূজা উৎসৱ তাহানিৰ স্থলীয়া ছাত্ৰৰ দৰেই উপভোগ কৰিবলৈ সুবিধা পাইছিলোঁ।। মহাপুৰুষীয়া বৰপেটাই যুষ্টিপূজা ভাল নোপোৱাটো স্বাভাৱিক। বহুত ছুলত প্ৰতিমাৰ সলনি ঘট স্থাপন কৰি কোনোমতে বাগীদেৱীক পূজা এভাগ দিয়া দেখিছিলোঁ, চান্দো শাওদে মনশী দেৱীক বাওহাতেৰে এখিলা বেলপাতেৰে পূজা দিয়াৰ নিচিনাকৈ। ৰায়চৌধুৰী মহাপুৰুষীয়া আৰু গান্ধীবাদী। তেওঁ ব্যক্তিগতভাৱে সবস্বতী পূজাৰ পোষকতা নকৰিলেও ছুলৰ এটা পালনীৰ উচ্চ বা 'কাংছন' হিচাপে ছুলৰ পূজাৰ গুৰি ধৰিছিল।

মই বৰপেটাত থাকোঁতেই শিক্ষক ভোগৰাম দাসৰ চাকৰিৰ কাৰ্যকালৰ অন্ত পৰিছিল। তেওঁৰ বিদায় উচ্চৰ জামজমককৈ পাতি ছাত্ৰবিলাকৰ হতুৱাই সেই উপলক্ষে এখন অভিনয় কৰাবলৈ ৰায়চৌধুৰীয়ে ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিলে। আৰু মোক সেই ভাৱ দিছিল। তেওঁ মোক সাহিত্য আৰু নাটকৰ 'অথৰিটী' বুলি বোধকাৰী ধৰি লৈছিল। কিন্তু লুইতেহে জানে, বঠা কিমানলৈ বহে। তথাপি লগৰীয়া শিক্ষকসকলে সহযোগ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি অহাত মই পাত বল পাইছিলোঁ। 'বসুহৰণৰ জলীয়া প্ৰভাৱনাৰ দৃশ্যটো বাদ দি মোৰ 'কুকুৰজ' নাটখনিকে হাতত লোৱা হ'ল। নাট্যাভিনয়ৰ প্ৰতি অন্তৰাগ ল'ৰাৰ পৰা বুঢ়ালৈকে বৰপেটীয়া মাহুৰৰ এটা স্বভাৱজাত প্ৰবৃত্তি। অল্পশিক্ষিত মোকানী-পোহাৰীয়েও একোখন ডাঙৰ নাট কৃতকাৰ্য্যভাৱে ৰূপায়িত কৰিব পাৰে, দীঘলীয়া অমিত্ৰাকৰ ছন্দৰ বচনে সলসলীয়াকৈ মাতিব পাৰে। বৰপেটা চাইছুলৰ ছাত্ৰবিলাকে মোৰ 'কুকুৰজ' নাটৰ অভিনয়ত প্ৰমাণ কৰি ৰেখুৱাইছিল যে বৰপেটাৰ কোমল বয়সীয়া ছাত্ৰও নাট্যকলাত আগবঢ়া, ডাঙৰৰ লগত খোজ মিলাবলৈ সক্ষম। সেই অভিনয়ত তখন বাহিৰৰ শিল্পীয়ে বিশেষভাৱে সহায় কৰি অভিনয়ৰ কৃতকাৰ্য্যতাত অবিহণা যোগাইছিল। এখন আছিল ক্ৰীসতীন্দ্ৰ শৰ্মা, বৰপেটাৰ বিখ্যাত অভিনেতা হৰেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা উকীলৰ ভায়েক। বেনে ককাই, ভেনে ভাই। ছাত্ৰবিলাকক নিকোৱাৰ কৌশল দেখিয়েই মই তেওঁৰ অভিনয়-প্ৰতিভাৰ চিনাকি পাইছিলোঁ। শৰ্মাই নিজেও যেনো এটাইট 'কুকুৰজ' অভিনয়ৰ কৰ্ম

ভূমিকাত নাথি এতিভি পানীবপৰা সূৰ্য্যভৰ মাতিছিল আৰু এতিটো দৃষ্টতে দৰ্শকৰ পৰা আউৰিয়ে আউৰিয়ে হাতচাপৰি লাভ কৰিছিল।

আনজন হৈছে শিল্পী 'খটি'। (পিছত এওঁ সত্তাধিকাৰ হৈছিল।) এওঁ উজনিৰ কোনো এঠাইত জন্ম লাভ কৰি 'সোণটি' নাম পাইছিল, বৰপেটালৈ আহি 'সোণটি'য়েই 'খটি' নামেৰে বিখ্যাত মঞ্চশিল্পীৰূপে জনাজাত হৈছিল। অস্থায়ীভাৱে সাজি লোৱা বস্ত্ৰমঞ্চৰ বাবে আৱশ্যকীয় দৃশ্যপট ৰথ, ঘোঁৰা আদি নিজ হাতে নিৰ্মাণ কৰি দিয়াৰ উপৰিও খটি শিল্পীয়ে মঞ্চাধ্যক্ষৰ দায়িত্বও বহন কৰিছিল। স্থল হাউলিৰ অভিনয় মণ্ডপত বৰপেটাৰ ৰাইজ উবুৰি থাই পৰিছিল আৰু বহুদিন পিছলৈকে সেই অভিনয়ৰ প্ৰশংসা শুনা গৈছিল।

বৰপেটা-বিদায়

প্ৰায় আদ্যযুগ (১০-৬-৩২ ৰ পৰা ১০-১১-৪৫ লৈ) মই নিগাজী শিক্ষক হৈ বৰপেটা হাইস্কুলত আছিলোঁ। অসমৰ এই ধৰ্মীয় নগৰখনৰ লগত মোৰ নিবিড় সম্পৰ্ক গঢ়ি উঠিছিল। বহুতৰ লগত চা-চিনাকি হ'ল, নিজ চকুৰে বৰপেটা থানৰ মহিমা দেখা পালোঁ, তিনি কীৰ্ত্তন দেখিলোঁ, দেউল দেখিলোঁ, জনচেৰেক নলেগলে লগা বন্ধু আৰু কৃতী ছাত্ৰ লাভ কৰিলোঁ। অৱশেষত বৰপেটাক বিদায় দিবলগীয়া হ'ল পঞ্চমিছ চনৰ নভেম্বৰ মাহত। কলেজিয়েট স্কুললৈ বদলি হলোঁ। বৰপেটা এবিৰলগীয়া হোৱাত বেয়া পাইছিলোঁ যদিও ঘৰৰ ল'ৰা ঘৰলৈ আহিবলৈ পাই ভাল লাগিছিল।

"Home, Home, sweet Home,

There is no place like Home."

বহুদিন প্ৰবাসত খৰগি ধোৱাৰ পিছত নিজৰ টোকোৰা বাহত বিতাপি লাগিবলৈ পাই হাততে স্বৰগ ঢুকি পোৱা যেন লাগিছিল। লগৰীয়া শিক্ষকসকলে আৰু মৰমৰ ছাত্ৰৰবিলাকেও মোক এৰি দিবলৈ নথৈ পেয়া পাইছিল সন্দেহ নাই। এখন ডাঙৰ সভা পাতি ভেওঁলোকে মোক চলচলীয়া চকুৰে বিদায় সভাৰণ জনাইছিল, কবিতা এটা আৰু কিবাকিবি উপহাৰো দিছিল। কামেশ্বৰ দাসৰ পৰিয়াল শোকত মাৰ মৰা কপোতীৰ দৰে হৈছিল।

দ্বিতীয় মহাসমৰৰ সামৰিক পৰিবেশ ভেঙিয়াও অব্যাহত আছিল। ৰেলভ্ৰমণ অতিশয় কষ্টকৰ হৈয়েই আছিল। মটৰবাছেৰে আহি বৰপেটা ৰোড ষ্টেছনত শৰণ লোৱাৰ বাহিৰে ভেঙিয়া পৰিগহনৰ আন কোনো বিকল্প ব্যৱস্থা নাছিল। কপীয়া দেউতা, বৃদ্ধা আই, এটা পানীকেচুৰা ছোৱালী বুকুত বান্ধি বৈগী, ভদ্ৰপৰি এখন সংসাৰৰ মালবন্ধ, লামলাকটু। হেতুমাঠৰ ৰাজহুমাৰ হৰেবৰ গোহাজিৰেৰে লগত জনচেৰেক ছাত্ৰ লৈ আমাক ৰেলত তুলি দিবলৈ বৰপেটা ৰোড ষ্টেছনলৈকে আহিছিল। ভগবান বাবু আমাৰ গুৱাহাটীৰ ঘৰলৈকে সহযাত্ৰী আৰু সহায়কাৰী হৈছিল। নিৰ্দিষ্ট সময়ত ৰেল ষ্টেছনত বলহি। উঠাটো হ'ল ডাঙৰ সমভা। দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ টিকেট লোৱা হৈছিল কিন্তু তৃতীয় শ্ৰেণীৰ ডবা এটাতে লোহোৱাটো অসম্ভৱ। সময় থাকোন এক যিনিট। অগত্যা চকুত ৰেলৰ চাহোৱাবানীক

পাচটকা গুজি দি তেওঁৰ আছুতীয়া কোঠাটোতে নিৰাপদে সোমাই লগে।। লম্বাখণ্ডৰ মাজতে ছাত্ৰবিলাকে আৰু হেডমাষ্টাৰ বাজকুমাৰে নিজে মালবস্ত্ৰবোৰ কঢ়িয়াই বেলেঙ ভৰাই দিছিল। বেলেঙ এৰিলে, বৰপেটা এৰিলে।। বাজকুমাৰ আৰু ভগবান বাবুৰ ওচৰত যোৰ পৰিয়াল কুতজ হৈ থাকিল। যোৰ মানসপটৰপৰা বৰপেটাৰ মধুৰ স্মৃতিবোৰ আজিও মচ খাই যোৱা নাই।

কলেজিয়েট স্কুল (২)

কটনত পি-চি বায়ে ডি-এল বায়ৰ পান একাকি মাতি শুনাইছিল বোলে পুখুৰীত ওপঙি থকা পহুম পাতবোৰ যদি একোখন লুচী হলেহেঁতেন, পৰ্বতত দম হৈ থকা ঘূৰীয়া শিলবোৰ যদি একোটা বসগোজা হলেহেঁতেন তেন্তে 'হত কি মজা' অৰ্থাৎ কি মজাই নহলেহেঁতেন! ময়ো ঠিক তেনেকৈ অহৰ বন্ধ আৰু পূজাৰ বন্ধৰ আগতে বহা 'মণিং স্কুল' হলে মনে মনে ভাবিছিলোঁ যে যদি আমাৰ স্কুলবোৰত সদায় মণিং স্কুল' চলোঁহেঁতেন, আকৌ বৰপেটা স্কুলত শিক্ষকৰ দহবজাৰপৰা তিনিবজালৈ একেবাৰে বিভিন্ন বিষয় পঢ়াবলগীয়া হাড়ভগা ষাটনিৰ পিছত একোটা 'হাফ' বা আধাহুটী পালে মনে মনে ভাবিছিলোঁ। স্কুলবোৰত যদি সদায় 'হাফ' হলেহেঁতেন, তেন্তে 'হত কি মজা।' ঠৈবৰৰ কি ইচ্ছা কবনোৱাৰোঁ মোৰ এই দুয়োটা অদ্ভুত আৰু অসম্ভৱ মনোবাঞ্ছাই মোৰ জীৱনতে গুটি ধৰিছিল। কলেজিয়েট স্কুললৈ আহি সদায় 'মণিং স্কুল' পালে। আৰু তাৰ পিছত কটন কলেজত শিক্ষক হৈ সদায় 'হাফ' নেপালেও হাফৰ সমতুল্য তিনিঘণ্টা, চাৰিঘণ্টা কাম কৰিবলৈ পাইছিলোঁ। দ্বিতীয় মহাসমৰৰ সময়ত গুৱাহাটী আৰু আন আন ঠাইৰ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ থানবান হৈ পৰিছিল। সেইবোৰ চিপাহীৰ দখললৈ যোৱাত জোৰাটাপলি মাৰি শিক্ষাদান চলিছিল। কলেজিয়েটৰ বৃদ্ধা ঘৰটোতে মিলিটেৰীয়ে খুটি পুতি বহিছিল আৰু অসমৰ এই পুৰণি স্কুলখনও অঘৰী হোৱাত শিক্ষা-ব্যৱস্থাত আউল লাগিছিল। কামৰূপ একাডেমী স্কুলখনক কেৰেয়াটলৈ লৈ তাতে ৰাতিপুৱা কলেজিয়েট স্কুল বহাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। কলেজিয়েট স্কুল বহে ৰাতিপুৱা ছয় বজাৰপৰা দহ বজালৈ আৰু চাৰে দহ বজাৰপৰা বহে একাডেমী স্কুল। কলেজিয়েটৰ পৰিলিছ মিনিটৰ ঘণ্টা পয়জিণ মিনিটীয়া কৰিবলগীয়া হৈছিল। আৰুকাৰি আৰু কৰে। এনেকুৱাই আছিল যুদ্ধৰ দিনৰ স্কুল। একাডেমী স্কুলৰ মোৰ ধৰণপৰা বেছি দূৰত নহয়। বোৰপুখুৰীৰ পূব-দক্ষিণ কোণেদি মোটোকাটোৰে ঘূৰি বেলেঙালি পাৰ হলেই, স্কুলত সোমাব পাৰি। এইদৰেই মোৰ ভাগ্যত নিত্য 'মণিং স্কুল' মিলিছিল। দুপৰীয়া নিয়মিত সময়ত ভাতপানী খাই এঘূমটি শুবলৈকো সুবিধা পাইছিলোঁ। আগত শালেগ্ৰাম দিনটো পৰি থাকে। কৰে। বুলিয়ে বহুত কাষেই কৰিব পাৰি। গতিকে ঘৰৰ ভাত খাই কলেজিয়েট স্কুলত কাম কৰা সময়ছোৱা মোৰ পক্ষে গাৰীবতে মহা খুটিৰ দৰে হৈছিল।

কলেজিয়েট স্কুলত মই হেডমাষ্টাৰ হিচাপে পাইছিলোঁ। মোৰ ভাণ্ডাৰিৰ শিক্ষাওক শ্ৰীমন্তৰাম বৰুৱাক। বৰুৱাদেৱৰ আগবজান হেডমাষ্টাৰ ভাৰতচক্ৰ চলিহাৰ চোকা শাসনৰ স্মৃতি তেতিয়াও কলেজিয়েটৰ শিক্ষকসকলৰ মনত সেউজীয়া হৈ আছিল। চলিহাৰ কটকটীয়া শাসনৰ অন্তত অৱ বৰুৱাক তেওঁৰ ঠাইত পাই কলেজিয়েটৰ শিক্ষকসকলে যে

নষ্টে সকাহ পাইছিল সেই কথা বীকাৰ কৰিব লাগিব। অন্ন বৰুৱাৰ উপৰিও মোৰ আৰু জনচেৰেক শিক্ষাগুরুক কলেজিয়েটত সহকৰ্মী হিচাপে পোৱাটো মোৰ পক্ষে গৌড়াগ্যৰ কথা আছিল। সেই সকলৰ ভিতৰত ৮সৰ্বেশ্বৰ শৰ্মা কটকী, ৮শান্তিবাম দাস আৰু ৮হৰমদ চালেহৰ নাম মনত পৰিছে। কটকীদেৱে মোক দেখি কৈছিল, “অতুল, এম-এ পাছ কৰিলে যেতিয়া বেছিদিন আৰু ফুলত থাকিব নেলাগিব। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় সোনকালে হবই। তেতিয়া তুমি আৰু হবেন বাবু (হৰেন্দ্ৰমোহন দাস) কলেজলৈ যাব লাগিব। এম-এ পাছ সকলোৰে ভবিষ্যত উজ্জ্বল।” কটকীদেৱৰ মুখত ফুল-চন্দন পৰিল।

মই কলেজিয়েটৰ কামত থাকোঁতেই ১৯৪৪ চনৰ ১২ ডিচেম্বৰৰ অম্বপুৰত মহা বুৰঞ্জী কংগ্ৰেছত অসমৰ চৰকাৰৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰি উলটি আহোঁতে অপ্ৰত্যাশিতভাৱে শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱৰ দিল্লীত অকাল মৃত্যু হৈছিল। এই খবৰটো আছিল অসমৰ যুৱত বিনামেঘে বজ্জপাত অসমৰ এজন কৃতী সন্তানৰ আকস্মিক তিৰোধানত আমি সকলোৰে শ্ৰিয়মান হৈ পৰিছিলোঁ, সেইদিনা ফুলৰ ছাত্ৰ-শিক্ষক সকলোৰে জঁয় পৰিছিল। আকস্মিকভাৱে স্বৰ্গগামী নোহোৱা হলে তেৱেঁই হয়তো গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম ৰেজিষ্ট্ৰাৰ হলেহেঁতেন।

সি যি নহওক, কলিৰ শেষত পুষ্পভদ্ৰাই মুক্তি লাভ কৰাৰ নিচিনাকৈ কলেজিয়েট ফুলতে মোৰ ফুলীয়া শিক্ষকতাৰ অবসান ঘটিল। এদিন হঠাতে ছিলঙৰপৰা কটন কলেজত হাজিৰ হবলৈ নিযুক্তি পত্ৰ আহিল। কেনেকৈ মই কামটো পাইছিলোঁ সিও এক ৰহস্যৰ কথা। ইয়াৰ পিছৰ অধ্যায়ত বিবৰি লেখা হব। নিযুক্তি-পত্ৰখন পাই মোৰ শিক্ষাগুরু শ্ৰীঅন্নবাম বৰুৱাৰ কি যে আনন্দ! সেইদিনা মই বহীত হাজিৰা কৰাৰ পিছতেই হেডমাষ্টৰৰ কোঠালৈ ডাক পৰিল। বৰুৱাদেৱে মোৰ হাতত নিযুক্তি-পত্ৰখন দি ক’লে, “অতুল, তোমাক মই ফুলৰপৰা এতিয়াই অজবাই দিলোঁ। তৎক্ষণাত বাহিৰে বাহিৰে গৈ কলেজত হাজিৰ হোৱাগৈ, বাৰ বজাৰ আগতে।” তেওঁ শিক্ষকসকলক মাত-বোল লগাবলৈকে সময় নিদি মোক খৰখেণা লগাই পঠাই দিলে। পিছতহে সকলোৰে কথাটো গম পাই ভালো পাইছিল আৰু বিদায় অভিনন্দন দিব নোৱাৰি বেয়াও পাইছিল। কিন্তু কলেজিয়েট মোৰ ঘৰৰ কাষৰে ফুল, সেইকাৰণে আন ঠাইৰ বিদায়-ব্যাখা অজুত হোৱা নাছিল। ওচৰাউচৰি ছটা ঘৰৰ এটাৰপৰা আনটোলৈ যোৱা যেনহে লাগিছিল।

* মোৰ ফুলীয়া কামৰ বৰনিকা পতন ভোঁতা কোনজন হেডমাষ্টৰে মোৰ বিষয়ে চাকৰি-বহীত কি মন্তব্য দিছিল তলত ছুটি দিলোঁ।—

1. I was satisfied with his work.

Sd/- G. Roychowdhury
Headmaster, 7.7.40
Barpeta High School

2. A good teacher.

Sd/- K. K. Bhuyan
Headmaster, 1.9.42
Barpeta High School

3. A faithful and ungrudging worker.

Sd/- M. Das
Headmaster, 8.6.43
Barpeta High School

4. A qualified teacher and a loyal worker

Sd/- S. Gohain, 5.5.45

5. Worked satisfactorily

Sd/- S. C. Chakraborty, Headmaster. 10-11.45

কটন কলেজ

তাহানিখন এদিন যে কটন কলেজত অধ্যাপকৰ কাম কৰিব লাগিল সেই কথা মই জনা নাছিলোঁ, আনকি কোনোদিনে বহুনাও কৰা নাছিলোঁ। কিছু জানিছিল এজন মাজুহে আৰু ভবিষ্যৎগী কৰাৰ নিচিনাকৈ তেওঁ এই কথা কৈছিল। তেওঁ আছিল মোৰ গুৱাহাটী-ঘৰৰ চুবুৰীয়া শ্রীনাথ চক্ৰৱৰ্তী ডাঙৰীয়া (কটনৰ প্ৰাক্তন অধ্যক্ষ)। গুৱাহাটীত চক্ৰৱৰ্তী আৰু আমাৰ ঘৰ লগালগি। বাতি ভাতপানী খোৱাৰ পিছত চক্ৰৱৰ্তী আৰু দেউতাৰ মাজত নিজৰ ঘৰত থাকিয়েই কথা-বতৰা পাতে। তেতিয়া প্ৰায় চক্ৰৱৰ্তীয়ে দেউতাক শোধে—‘অতুল কেতিয়া আমাৰ কলেজলৈ আহিব?’ দেউতা আচৰিত হয় আৰু পিছত প্ৰশ্নটোৰ কথা জানিব পাৰি ময়ো আচৰিত হৈছিলোঁ। তেতিয়া মই মূলত কাম কৰোঁ আৰু কটনত কাম কৰাৰ কথাটো নাইবা এম-এ পৰীক্ষা দিয়া কথাটো মোৰ বহুনাতে ভূমুকি মৰা নাছিল। বাম নৌ ওপজোতেই বামাষণ। পিছে কেইবছৰমানৰ পিছতে চক্ৰৱৰ্তীৰ কথাটো খাতিৰত ফলিয়ালে আৰু মই তেওঁৰ (অধ্যক্ষ) তলতেই কাম কৰাৰ সৌভাগ্যও হৈছিল। এইদৰে বহু সময়ত নভবা নিচিন্তা কথাও সঁচা হয়।

মই কলেজিয়েটত কাম কৰি থাকোঁতেই অচকালে পহকালে ভনিবলৈ পাইছিলোঁ বোলে গুৱাহাটী সন্দিকৈ ছোৱালী কলেজত নতুনকৈ অসমীয়াৰ অধ্যাপক এজন লোৱা হয়। সেই সময়ত সন্দিকৈ কলেজ অলপ দিনৰ বাবে (১৯৪৫-৪৭) চৰকাৰী হৈছিল। মই নতুন কামটোৰ পম খেদিবলৈ ছিলঙলৈ গৈছিলোঁ। ছৈয়দ আবু ফজল চাহান তেতিয়া সহকাৰী শিক্ষা-ডিৰেক্টৰ। মই তেওঁক তেওঁৰ নিজৰ বাসভৱনত দেখা কৰিছিলোঁ। আগৰ চিনাকি নাছিল যদিও তেওঁ মোক বৰ ভদ্ৰভাৱে শোধপোচ কৰিলে, তামোল-চাহপানী দিলে। কথাৰ মাজতে মই সন্দিকৈ কলেজৰ কামটোৰ কথা উলিয়ালোঁ আৰু সেই কামটো মোক দিব লাগে বুলি খাটনি ধৰিলোঁ। সকলো কথা মনোযোগেৰে শুনি তেওঁ ক’লে যে, মই শুনি যোৱা কথা সঁচা নহয়, সন্দিকৈ কলেজত অসমীয়াৰ অধ্যাপক লোৱা কোনো প্ৰকাৰেই চৰকাৰৰ হাতত নাই। যি ভাবি গৈছিলোঁ মিছা হ’ল। মাজ মূৰত শিয়ালৰ শিঙেট নাই যেতিয়া অৰ্থাৎ কোনো কাৰ্যেই থালী নাই যেতিয়া কাম পাওঁ কেনেকৈ? ঠোট মুখ চেলেকি ঘৰৰ ল’ৰা ঘৰলৈ উলটি আহিলোঁ।

তাৰ কিছুদিনৰ পিছত নভবা নিচিন্তাকৈ আৰু নিজে কোনো চেষ্টা নকৰাকৈ কটনত অসমীয়াৰ অধ্যাপকৰ কামত নিযুক্তিৰ হুকুম পালোঁ। বিবিকি বৰুৱাই ছবছৰৰ ছুটী লৈ বিলাতলৈ গলেই। তেওঁৰ ঠাইত প্ৰমোছন পাই শ্ৰীউপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখাৰ এখোপ ওপৰলৈ গৈছে আৰু মই লেখাৰ ঠাইত নিয় কামটো পাইছোঁ। পিছত অতুলকান কৰি জানিব পাৰিছিলোঁ যে প্ৰথমতে মই কামটো পোৱা নাছিলোঁ। ছিলঙৰ সচিবালয়ৰ এম-এ পাছ আয়োগা এজনকহে কামটো দিয়া হৈছিল। হুকুমৰ খচৰা নকলটো সহ-ডিৰেক্টৰ ফজল চাহানৰ চকুত পৰিল। তেওঁ মোৰ অস্থায়ীকৈ কাম হস্তান্তৰ কৰিছিল আৰু শুভালিকে মোৰ নাম দেখি কাকতখন ডিৰেক্টৰ চাহাবলৈ পঠাই দিলে। শিক্ষা-ডিৰেক্টৰ আবু লেইচ

চাহাবে কাটকুট কৰা কাকতখন পাই আৰু ফজল চাহাবক তলব কৰি মাতি নিলে আৰু তেনে কৰাৰ কাৰণ হুছিলে। ফজল চাহাবে কলে বোলে শিক্ষা-বিভাগত কাম কৰি থকা এজন অতুল হাজৰিকা আছে, তেওঁহে কামটো পাবৰ উপযুক্ত। লেইছ চাহাবে শিক্ষা-বিভাগত আৰু কোনোবা উপযুক্ত প্ৰাৰ্থী আছে নে হুছিলে। ফজল চাহাবে উত্তৰত কলে বোলে এজন অৰ্হতা থকা শিক্ষক আছে, কিন্তু খোনা হোৱাৰ বাবে তেওঁ কলেজত বক্তৃতা দিব নোৱাৰিব। লেইছ চাহাবে আৰু আপত্তি নকৰিলে। মোৰ কপাল ফুলিল।

মোৰ এই কৰ্মপ্ৰাপ্তিৰ পৰা ঠাৱৰকৈ বুজিব পাৰিছিলোঁ যে চেষ্টাৰ ফল পলমকৈ হলেও পোৱা যায়। আৰু সকলো কামতে নিয়তিৰ অদৃষ্ট হাত আছে। সেয়েহে মই দলিটো মাৰিছিলোঁ। সন্দিকৈ কলেজলৈ, পৰিল কটন কলেজত।

কেইবছৰমান পিছত কটনত কামত নিগাজী হওঁতেও মোক ভাগ্যলক্ষীয়ে অজ্ঞাতসাবে অদৃষ্টভাৱে থাকি মোৰ কপালত জয়তিলাক পিন্ধাই দিছিল। কটনত অসমীয়া অধ্যাপকৰ থালী কামৰ বাবে একাধিকবাৰ গেজেটত জাননী ওলাইছিল। ময়ো সেইমতে তিনি চাৰিবাৰমান দৰ্খাস্ত দলিয়ালোঁ। কণাৰ ফুৰুটিৰ দৰে। শেষৰপৰা জাননীত লেখা আছিল অল্পস্থিতি আৰু আহোম প্ৰাণীক অগ্ৰাধিকাৰ দিয়া হ'ব বুলি। তথাপি আকৌ এখন দৰ্খাস্ত 'নৰো ছিলঙায়' বুলি পঠাই দিছিলোঁ। দুমাহমানৰ পিছত এদিন এজন বন্ধুৰে বাটত লগ পাই মই ছিলঙলৈ নোযোৱাৰ কাৰণ হুছিলে, লোকসেৱা আয়োগে হেনো প্ৰাণীক মাতিছেই। মই ছিলঙৰপৰা কোনো আহ্বান পোৱা নাছিলোঁ, তথাপি খা-খবৰ এটাকে লওঁ বুলি পিছদিনা পুৱাই ছিলঙলৈ চাপলি মেলিলোঁ। মোৰ সান্নিহ খোৱা বালি তল গ'ল বুলি মনে মনে ধৰিয়েই লৈছিলোঁ। পোনচাটে গৈ লোকসেৱা আয়োগৰ সচিব পি-গোন্ধামীক দেখা কৰিলোঁ। গোন্ধামীয়ে মোক দেখিয়েই হাঁহি মাৰি মিঠাই সাধিলে মই একো বুজিব নোৱাৰি তেওঁৰ মুখলৈ চালোঁ। আৰু মোক কিয় মতা নহল হুছিলোঁ। তেওঁ ক'লে, আপোনাৰ ভাগ্য ভাল। চাহাবে (আয়োগৰ চেয়াৰমেন কেণ্ট'লি চাহাব) আপোনাক কামটো এনেৰে দিলেই। কথাটো হৈছে, চাহাবে এজন আহোমপ্ৰাণীক মাতিছিল। সান্নিহ প্ৰসক্ত তেওঁক ভাল নেপাই বৰ্তমান চলি থকা ব্যৱস্থাই বাহাল থাকিব লাগে বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছিল। সেইকাৰণে মই আগৰ ঠাইতে গজলজীয়া হৈ বহিবলৈ সুবিধা লাভ কৰিলোঁ। এইবাবো নিয়তি সহায়।

পূৰ্ব কটন প্ৰশ্ন

কটনত কামটো পাই মোৰ আৰু মোৰ পৰিয়ালৰ পক্ষে এটা বিশেষ আনন্দৰ কথা হৈছিল এইবাবেই যে বদলিৰপৰা একেবাৰে নিষ্কৃতি পালোঁ। চৰকাৰী চাকৰিহালে একে ঠাইতে নিজৰ ঘৰখনত সোজা হাৰি থাকিবলৈ থুব কয়েইহে সুবিধা পায়। অসমত ভেটিয়া জ্বৰন চৰকাৰী কলেজ—এখন কটন কলেজ আৰু আনখন শ্ৰীহৰীৰ সুৰাবিটাম কলেজ। সুৰাবিটামত অসমীয়া সাহিত্য-শিক্ষা ব্যৱস্থা প্ৰায় নাছিলেই। গতিকে এইবাব মই নিঃশঙ্ক, বদলিৰ ধলৈই নাই। ডলাৰ বৰবী হোৱাৰ সুখা হবিল।

বখাসময়ত কায়ত হাজিৰ হৈ একেছৰ কমন কয়ত সোমালোঁ। তিনিগৰাকী অধ্যাপকৰ সৰ্ব্বনাৰ কথা মনত আছে। যোৰ কলেজীয়া সহপাঠী ঈশ্বৰানান্দ শোম্বাৰী (প্ৰাক্তন উপাধ্যক) তেতিয়া অৰ্ধনীতিৰ অধ্যাপক। তেওঁ মোক আদৰ্শৰি জনাই কৈছিল— “আহক হাজৰিকা, আজিৰপৰা আপুনিও আমাৰ লগৰীয়া শিকক হ'ল। কলেজৰ শিকা আৰু ছলৰ শিকা বেলেগ। এতিয়াৰপৰা আৰু ছলৰ দৰে হাজিৰা বহীত নাম চহী কৰিব বেলেগে।” মোৰ ছজন শিকাপুৰুষ অধ্যাপক বাধাকান্ত দাস আৰু ডঃ বাণীকান্ত কাকতিয়েও ইহি মাৰি মোক আগত সজাবৰ জনালে। দাসৰ ইহিটো সন্তোষীয়া ইহি; কিন্তু কাকতিৰ ইহিটোৰ ভাংপৰ্ষ বুজি বেপালে।

তেতিয়াও দ্বিতীয় মহাসমবৰ যুদ্ধকলীয়া পৰিবেশ নাইকিয়া হোৱা নাছিল। কটন কলেজৰ অধ্যাপকৰ ‘কমন কৰ’ আছিল বসায়নৰ কমন কৰতেই। তেতিয়া কটন কলেজৰ আগৰ সোঁঠৰ নাছিল, আহলবহল পৰিসৰো নাছিল—আধাআধি যিদিটেৰীৰ দখললৈ গৈছিল। মূল কলেজৰ ঘৰ আৰু ছাত্ৰাবাসবোৰত যিদিটেৰী আসপতাল পতা হৈছিল। মূল ঘৰৰ পূব গেলেৰী আৰু পশ্চিম গেলেৰী দুখন ভাঙি বহু ঐতিহাসিক স্মৃতি বিলুপ্ত কৰা হৈছিল। নগৰৰ অ'ত ত'ত কেৰেয়ালৈ ঘৰ লৈ ছাত্ৰাবাস পতা হৈছিল। কলেজিয়েট ছলৰ দক্ষিণে বসায়ন আৰু পূৰ্বাৰ্ধ বিজ্ঞানৰ (আজিকালি বসায়ন) ঘৰৰ দ্বাৰত টিনৰ বড়োৰ সাজি শ্ৰেণী লোৱা ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। ১৯২৫ চনতে কমাৰ্চিয়েল কেৰিং কোম্পানীৰ মটৰ ট্ৰেনচনটো অধিগ্ৰহণ কৰি কলেজে দখল লৈছিল। তেতিয়া মটৰ কোম্পানীৰ গুদাম ঘৰটো অলপ সংকাৰ কৰি। ‘ছুমার্চন হল’ (১৯৩৫ চন) আৰু পশ্চিমে নিউ বিল্ডিংৰ ঘৰবোৰ নকৈ সজা হৈছিল। এইকেইটা ঘৰ আৰু বসায়ন বিভাগৰ ঘৰ-দুৱাৰতে যুদ্ধকলীয়া কলেজ চলিছিল হেকোৰপেকোৰকৈ। ঈশ্বৰকই বৈবুঠ প্ৰয়াণ কৰাৰ পিছত—

একে ধূ, একে শব, একে ধনজয়,

তথাপিহো গুৱালৰ গা নিবিছয়।

ছুমার্চন আৰু তেওঁৰ লগে প্ৰতিষ্ঠা সহকৰ্মী সকল নাইকিয়া হোৱাত কটন কলেজবোৰে তেনে অৱস্থাই হৈছিল। পকিন চাহাব, বৰাটছ চাহাব, ব্ৰাউন চাহাব, পি, চি ৰায়, চুণীৰাবু, আশুৰাবু, শৰৎৰাবু, লক্ষীৰাবু প্ৰভৃতি যোৰ চিবনমত শিকাপুৰুষসকলৰ বহুতেই কাৰ্যপৰা অৱসৰ লৈ কটন কলেজ এৰি গৈছিল। মুঠতে তেতিয়া কটনৰ পূৰ্বৰ কালিকা বহু পৰিমাণে টুটি বোৱা যেন অনুভৱ কৰিছিলোঁ। তথাপি ডঃ কুঞ্জা ডঃ কাকতি, ঈশ্বৰেন্দ্ৰ চৌধুৰী, বহুদয় মহিবুজা, ঈশ্বৰানান্দ, জীৱাধাৰ বাবু প্ৰভৃতি পুৰণি চাহাব জনচেৰেক অধ্যাপক ৰকাৰ বাবে কটন কলেজ কটন কলেজ হৈয়েই আছিল আগৰ অধ্যাপকসকলৰ কৃতী ছাত্ৰ জনচেৰেক আহিও কটনৰ অধ্যাপক বঙলীৰ সন্মান বঢ়াইছিল। সেই সকলৰ ভিতৰত ডঃ ঈশ্বৰানান্দ শোম্বাৰী, ডঃ হিবৰণ্যচন্দ্ৰ কুঞ্জা, ঈশ্বৰেন্দ্ৰ বাৰুগোৱা, ঈশ্বৰপানন্দ দত্ত, দনকান্ত শৰ্মা, বজৰীকান্ত শৰ্মা প্ৰভৃতিৰ নাম দৰ পাৰি।

হুসতেই হওক বা কলেজতে হওক সেইদিনাৰ পাঠদানৰ বাবে মই নিতেই কয়ত

আগভীয়াতকৈ সাজু হৈ গৈছিলে। আৰু মনৰ মাজত দিনৰ পাঠদানৰ আঁচনি আউটি গৈছিলে। কোনোবাদিনা যদি ঘৰত পঢ়াখিনি চকু ফুৰাই যাবলৈ সময় নহয়, সেইদিনা কিতাপৰ কথা ফালৰি কাটি আন বিষয়ে আলোচনা যেনে, অসম সাহিত্য সভাৰ কথা কওঁ, মই জনা অসমীয়া সাহিত্যিক সকলৰ ঘৰুৱা জীৱনৰ কথা কওঁ, অসমীয়া সাহিত্যৰ সমস্যা খেলিমেলি আদিৰ বিষয়ে কওঁ। এইবোৰ কথা শুনি ছাত্ৰবিলাকে ভালকে পায়, বেছি আগ্ৰহেৰে শুনে। কোনো কোনো নিবস পুথিৰ পাঠ দিবলগীয়া হলে অলপ অসুবিধাতো যে পৰিবলগীয়া হোৱা নাছিল এনে নহয়। পাঠ্যপুথি হল বুলিয়েই সকলোবিলাক যে পঢ়াবাৰ বা পঢ়িবৰ উপযুক্ত এনে নহয়। ছাত্ৰৰ ভাগ্যবিধাতা সকলে বহু সময়ত কিতাপ একোখনৰ ভিতৰত নোসোমোৱাকৈ ওপৰে ওপৰে বিষয়বস্তু আৰু গ্ৰন্থকাৰৰ নামলৈ চাই বা আন কিবা ভিতৰুৱা কাৰণত পাঠ্যপুথি একোখন বাছনিত তোলে। একেটা কবিতাই আই-এ, বি এ, এম-এ আদি বিভিন্ন মহলাত চলে। এনে ক্ষেত্ৰত পঢ়ুৱলৈ অসুবিধা হোৱাটো স্বাভাৱিক। অধ্যাপকৰ অলপ বহল অধ্যয়ন নেথাকিলে কেৱল পাঠ্যপুথিৰ ওপৰতে ভেজা লে এটা শ্ৰেণী পৰিচালনা কৰিবলৈ টান হয়। টাটাটিঙা ছাত্ৰই শিক্ষকক বিমোৰত পেলাবলৈ ছিত্ৰ বিচাৰি ফুৰে। তদুপৰি শিক্ষকে যিটো বিষয়ে পাঠদান কৰে সেই বিষয়ত অধ্যাপকজনৰ অধিকাৰ আছে বুলি ছাত্ৰৰ মনত দৃঢ় বিশ্বাস থাকিব লাগে। কোনো শিক্ষকে নিজে সেই বিশ্বাস ভঙ্গ হ'লৈ থল উলিয়াই দিব নেলাগে। অভিজ্ঞতাৰ পৰাছে এইবোৰ কথা লিখিছোঁ।

মই নিজে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ বিদগ্ধ পণ্ডিত নহওঁ আৰু সাহিত্যৰ সকলো দিশতে সমানে পাৰি দিব নোৱাৰোঁ। সৌভাগ্যৰ বিষয় কটন কলেজৰ অসমীয়া বিভাগত অধ্যাপক কেইবাজনো। প্ৰতিজনৰ বিষয়টোৰ বেলেগ বেলেগ ভাগত পাৰদৰ্শিতা। সেইকাৰণে আমি নিজৰ ৰূপমতে বিভিন্ন ভাগ পঢ়াবলৈ লৈছিলোঁ। এজনীয়া বা দুজনীয়া অধ্যাপক থকা কলেজ এনেদৰে কচি অসুখায়া পঢ়াবলৈ সুবিধা পোৱা নেযায়। এজনেই অসুখান ভেদে যকৰধৰজ হৈ ভিন ভিন পাঠ দিব লাগে। মই কটনত ঘাইকৈ কবিতা আৰু নাটক পঢ়াইছিলোঁ। মই ভাল নোপোৱা ভাষাতত্ত্ব ব্যাকৰণ আদি শ্ৰীমনিয় চৌধুৰীয়ে পঢ়াইছিল, পুৰণি সাহিত্যৰ গুৰুতীয়া পুথিবোৰ লেখকৰ একচেতীয়া আছিল। কটনত সোমাই মোৰ আন এটা সৌভাগ্যৰ বিষয় এয়ে হৈছিল যে মোৰ ইংৰাজী ভাষাৰ লগত একৰকম সম্পৰ্ক ছেদ হ'ল। অসমীয়া ভাষাৰ মাধ্যমেৰে অসমীয়া সাহিত্যৰ শিক্ষা দিব পাৰি ওৰে জীৱনে মই যি সাহিত্য সেৱা কৰি আহিছোঁ আৰু যিবিলাক কিতাপ লিখিকিবিলাৰি কাল কটাইছিলোঁ, তাৰে কখন-মখন কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিব পাৰি মই পৰম তৃপ্তি লাভ কৰিছিলোঁ।

অগ্ৰিম লভ্য আৰু চুটা কথা কোৱা মোৰ অভাৱ। এইকাৰণে মাহুহে বোক বেয়াও পায় আৰু পিছত যোবো অসুখোচনা হয়। শ্ৰেণীত যে মই ছাত্ৰবিলাকক টান কথা কোৱা নাছিলোঁ এনে নহয়, কেতিয়াবা উৰাইফুৰাই গালিও পাৰিছিলোঁ। কিন্তু যোৰ ব্যৱহাৰত বা মোৰ গালি খাই কোনো ছাত্ৰ অসন্তুষ্ট হোৱা নাছিল। পৰাপকত মই শ্ৰেণীত থং হমন

কবি বাৰিছিলে। আৰু ধং হুঠা অবস্থাতহে গালি পাৰিছিলে।। কেতিয়াবা অহস্তে কোনো ছাত্ৰই যে ওভোতাউভতি প্ৰশ্ন কৰি মোক যে ধং ভোলাবলৈ বা বিব্ৰত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা নাছিল এনেও নহয়, কেতিয়াবা আকৌ শ্ৰেণীত হাঁহিব বগৰ তুলিবলৈও এনে কৰিছিল। বিশেষকৈ ‘বাণবজা’ নাটকত কোনো কোনো অংশত থকা অগ্নীল ইতিত ভাঙিপাতি দেখুৱাবলৈ প্ৰশ্নৰ অবতারণা কৰোঁতে মই চুঙা চাই সোপা দিছিলে।। যেতিয়া কোনো কথাত মোৰ সঁচাকৈয়ে ধং উঠে তেতিয়া মই ততালিকে পঢ়োৱা বন্ধ কৰি শ্ৰেণীবপৰা ওলাই আহিছিলে।। মাজতে দুবছৰমান মোক চকু হুটায়ো বৰ আহৰ্জালত পেলাইছিল। চামনি পৰাৰ বাবে কিছুমান দিন চকুৰে খুব কম দেখিছিলে। আৰু কিতাপ-কাকত একেবাৰে পঢ়িব নোৱাৰা হৈছিলে।। সেই সময়তো মোৰ শ্ৰেণীত পাঠদান বা বক্তৃতা দান অব্যাহতভাৱে চলি আছিল। ছাত্ৰবিলাকে মোৰ অস্থবিধাৰ কথা জানিও কোনো একাৰে এমিনো আমনি দিয়া নাছিল বৰং পৰাখিনি সহযোগ কৰি মোৰ বক্তৃতা মনোযোগেৰে শুনিছিল, মোৰ শ্ৰেণীটোলৈ তেওঁলোকে সদায় আগ্ৰহেৰে বাট চাই আছিল। সেইকাৰণে আজিও মোৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ মৰম-চেনেহৰ কথা ভাবি মই ভাল পাওঁ। এইবোৰ মই মনে সাজি কোৱা অভিযুক্তি কথা নহয়। মোৰ প্ৰাক্তন ছাত্ৰ অনেক আছে, তেওঁলোকেই ইয়াৰ সাক্ষী।

মই কটনত কাম কৰা কালছোৱাত বিভিন্ন সময়ত অসমীয়া বিভাগত মোৰ লগৰীয়া অধ্যাপকসকল আছিল—ডঃ শ্ৰীমন্তেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, শ্ৰীউপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখক, শ্ৰীবিনয়কৃষ্ণ চৌধুৰী, শ্ৰীগিৰিধৰ শৰ্মা (অধ্যাপক), শ্ৰীহেমন্তকুমাৰ শৰ্মা, ডঃ শ্ৰীউপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী আৰু শ্ৰীমতী ভুবনেশ্বৰী বৈষ্ণৱ। সৰহদিন লেখকেৰে বিভাগটোৰ মুখ্য অধ্যাপক হৈ আছিল আৰু তেওঁ অৱসৰ লোৱাৰ পিছত এবছৰ মুখ্য অধ্যাপক হৈ যয়ো চাকৰিবপৰা বিদায় লৈছিলে।। ১২৬ টকা দৰমহাত সহকাৰী লেকচাৰাৰ হিচাপে কামত সোমাই ক্ৰমে লেকচাৰাৰ, অধ্যাপক হৈ অৱশেষত বিভাগৰ বৰমুখীয়া হৈ ১২৬০ চনৰ ২৮ ফেব্ৰুৱাৰীলৈ কলেজৰ চাউল ৰাইছিলে।। ইয়াৰ ভিতৰতে এমাহ বাহৰ গ্ৰাসত পৰি ছুটী লৈ থাকিবলগীয়া হৈছিল।

অধ্যাপকসকল

মই কলেজত ছাত্ৰ হৈ সোমোৱাবপৰা শিক্ষক হিচাপে কলেজ এবালৈকে কটনৰ অধ্যাপক আছিল যথাক্ৰমে—

- ১। এক-ডব্লিউ ক্লুৱাৰ্ট'ন (১২০১-২০)
- ২। ডি-চম্মন (১২২০-৩০)
- ৩। এ-ই ব্ৰাউন (১২৩০-৩৪)
- ৪। ডি-ই বৰাৰ্চি (১২৩৪-৩৭)
- ৫। এ-টি বায় (১২৩৭-৪০)
- ৬। বিলিয়ম সেল্ডন (১২৪০-৪২)
- ৭। হৰ্ভাৰ্ড সেল (১২৪২-৪৩)
- ৮। অৰ্লিণ্ড'ন চেম্বলী (১২৪৩)
- ৯। এ-এ সেল (১২৪৩-৪৪)

- ১০। বয় বোপাড টম্বা (১৯৪৫-৪৬)
- ১১। সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা (১৯৪৬)
- ১২। পি-চি সান্তাল (১৯৪৬-৪৭)
- ১৩। হৈয়ন মঃ মুৰিফুজা (১৯৪৭)
- ১৪। বাণীকান্ত কাকতি (১৯৪৭-৪৯)
- ১৫। উমাকান্ত গোস্বামী (১৯৪৯)
- ১৬। জীনাথ চক্ৰৱৰ্তী (১৯৪৯-৫২)
- ১৭। হিবণাচন্দ্ৰ ভূঞা (১৯৫২-৫৪)
- ১৮। উপেন্দ্ৰনাথ দত্ত (১৯৫৪-৫৮)
- ১৯। হৰিণচন্দ্ৰ গোস্বামী (১৯৫৮-)

প্ৰথম দুজন চাহাবক মই ছাত্ৰ হিচাপে পাইছিলোঁ। ডঃ সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাৰপৰা ঐহৰিণ গোসাঁইলৈকে এই নগৰাকী মই অধ্যাপনা কৰা কালত কটনৰ অধ্যক্ষ পদত আছিল। এই সকলৰ ভিতৰত ডঃ সূৰ্য্য ভূঞা, ডঃ বাণীকান্ত কাকতি আৰু উমাকান্ত গোস্বামী মোৰ আছিল মোৰ শিক্ষাগুৰু আৰু ডঃ হিবণা ভূঞা মোৰ কলেজীয়া সহপাঠী আছিল। জীনাথ চক্ৰৱৰ্তী হিতাকান্তী চুবুৰীয়া আৰু অভিভাবকৰ সমসৰ।

ঘৰলৈ গলে কাকতিৰপৰা আমি সদায় ভাল ব্যৱহাৰকে পাইছিলোঁ। চ'ৰাঘৰত আপোজাপো কিতাপ আৰু আগত এটা গুৰুগুৰী, তাৰ মাজতে মই যেতিয়াই গৈছিলোঁ। তেতিয়াই এইজন বাণীসাধক বাণীকান্তক লগ পাইছিলোঁ। আমাৰ মাটিকঠাল চাহপানী আদি কোনোদিনে নহাকৈ নাছিল। ঘেৰে গৈছিল তাকে তেওঁ গভীৰভাৱে পঢ়াভনা কৰিবলৈ আৰু অধ্যয়নব্ৰতী হ'বলৈ দিহা লগাই দিছিল। অসমীয়া সাহিত্যিকসকলৰ বিষয়ে স্বকীয় যত্নব্যৱস্থা দিছিল। মোক তেওঁ সাহিত্যৰ সকলো বিষয়কে জপটিয়াই নলৈ নাটক আৰু শিশু-সাহিত্যত মনোনিবেশ কৰিবলৈ উপদেশ দিছিল।

জীনাথ চক্ৰৱৰ্তীদেৱো অধ্যক্ষ হিচাপে শিক্ষক-ছাত্ৰ সকলোৰে প্ৰিয়পাত্ৰ হ'ব পাৰিছিল। সংস্কৃতৰ উপৰিও শাস্ত্ৰীয় কঠিনসঙ্গীত আৰু বহুসঙ্গীতত তেওঁৰ ভাল ব্যুৎপত্তি আছিল। ছাত্ৰৰ মাজত শাস্ত্ৰীয় সঙ্গীত প্ৰচাৰ কৰিবলৈ তেওঁ যত্নবান হৈছিল আৰু সঙ্গীত-শিক্ষাৰ শ্ৰেণী এটাও খুলিছিল। তেওঁৰ দিনতেই কটনৰ সোণালী জয়ন্তী উৎসৱ মহাসমাৰোহেৰে পতা হৈছিল।

উমাকান্ত গোস্বামী অৰ্থনীতিৰ অধ্যাপক হলেও মই তেওঁক অসমীয়াৰ অধ্যাপক হিচাপেও পাইছিলোঁ। অসমীয়া শ্ৰেণীত তেওঁ মোৰ মনত বিশেষ বেধাপাত কৰিব পৰা নাছিল আৰু অসমীয়া তেতিয়া এটা শ্ৰেণীত শিকিবলগীয়া বিষয় বুলি শিক্ষক-ছাত্ৰ কোনেও ধাৰ লোৱা নাছিল। গোস্বামীদেৱে পণ্ডিত বাহুৰু, জানে বহুত কিছু জনা কথা ব্যৱহাৰত প্ৰকাশ নহয়। এওঁ পৰং গোসাঁইৰ বৰজোঁৱাই, অকালতে বৰ্ণী হোৱা প্ৰতিভা মেধীৰ স্বামী। উমাকান্ত গোস্বামী এবছৰমান কটনত অধ্যক্ষ থাকি শিক্ষা-ভিৰেভৰ হ'বলৈ। চলন-সুৰণত সাধাৰণ, বৰ নিৰ্বিকাৰ ভাৱত থাকে যদিও প্ৰথম স্মৃতিদাৰ।

কটনৰ প্ৰাক্তন কৃতী ছাত্ৰ আৰু অধ্যাপক, যোৰ কলেজীয়া সহপাঠী ডঃ শ্ৰীহৰিশ্চন্দ্ৰ ভূঞাই কটন কলেজৰ অধ্যাপক হিচাপে, অসমৰ শিক্ষা-ভিৰেভৰ হিচাপে, শিক্ষা-সচিব হিচাপে, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য হিচাপে, অসম লোকসেৱা আয়োগৰ সভাপতি হিচাপে আৰু সম্প্ৰতি মেঘালয় বিধান সভাৰ মনোনীত সদস্য হিচাপে ধাৰাবাহিক কৃতিত্বৰ এক উজ্জল পৰম্পৰা প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে। ভূঞাৰ দিনতেই কটন কলেজৰ কেটিন আৰু পদাৰ্থ বিজ্ঞান বিভাগৰ দুমহলা ভবনটো নিৰ্মিত হয়। অসম সাহিত্য সভাৰ বিজ্ঞান শাখাৰ সভাপতি আৰু অসম বিজ্ঞান সমিতিৰ সভাপতি পদতো এইজন বিজ্ঞানীক পোৱা গৈছিল।

সৰহভাগ অধ্যাপকই গভাংগতিকভাৱে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছিল আৰু অকিচৰ কাম-কাজতে মূৰ গুৰি থাকিবলগীয়া হৈছিল। ছুদমাৰ্চন চাহাবৰ নিচিনা কোনোজনে কলেজখনৰ বাহিৰে-ভিতৰে সমান প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিব পৰা নাছিল। কোন কেতিয়া আহিছিল, কেতিয়া গৈছিল, কোনে কি পঢ়াইছিল এইবোৰ কথা প্ৰতিটো বিভাগৰ বৰমূৰীয়াসকলক এৰি দি তেওঁলোকে কলেজ পৰিচালনাত ব্যস্ত হৈ থাকিবলগীয়া হৈছিল। কলেজৰ অবয়ব বাঢ়ি বাঢ়ি ইমান ডাঙৰ হৈছিল, আয়-ব্যয়ৰ অঙ্ক ইমান বেছি শক্ত হৈছিল আৰু আপোৱে নথকা ছাত্ৰ-সমস্তা আদিৰ এনেভাৱে উদ্ভৱ হৈছিল যে অধ্যাপক যেনেইমান ভাবখন বহুৰে বহুৰে বেছি গধুৰ আৰু জটিল হৈ পৰিছিল সেইবাবে এতিয়া আৰু ছুদমাৰ্চন চাহাবৰ আমোল আশা কৰিবও নোৱাৰি।

স্বৰ্গী পৰিচাল

কটনত কাম কৰা কালছোৱাত মই ছাত্ৰ আৰু শিক্ষকৰ মাজৰ এটা স্বৰ্গী পৰিচালৰ মাজত থকাৰ নিচিনাকৈ অভিবাহিত কৰিব পাৰিছিলোঁ। সেইবাবে আজিও গৰ্ব কৰিবৰ মন দায়। পদাৰ্থবিজ্ঞান, ৰসায়ন, উদ্ভিদ, নৃত্য, জীৱবিজ্ঞান আদি বিজ্ঞান-বিভাগবিলাক ঠাঁতৰে ঠাঁতৰে স্বকীয়া বৰ-দুৰাবত বতৰবীয়াভাৱে অৱস্থিত। সেইকাৰণে বিজ্ঞানী-অধ্যাপকসকলৰ লগত সততে মুখামুখি হবৰ সুযোগ মिला নাছিল। কলা বিভাগৰ অধ্যাপক প্ৰায় আটাই কেইজনৰে লগতে যোৰ বনিষ্ঠ বন্ধু হৈছিল। কোনো আহিছিল, কোনো গৈছিল। অহাসকলক আদৰি লৈছিলোঁ। আৰু বোৱাসকলক চুপানীয়ে বিহাৰ দিছিলোঁ। প্ৰতিজনৰে মধুৰ স্মৃতি যোৰ ফল ফলিত দৰ্শক অতিষ্ঠ হৈ আছে আৰু মৰাৰ দিনলৈকে থাকিব। অধ্যাপকসকলৰ মাজত আমাৰ এটা স্বৰ্গী পৰিচাল গঢ়ি উঠাৰ কাৰণ এয়ে আছিল যে আমাৰ মাজত গুৰু-চাপৰ, সৰু-বৰ ভাব নাছিল। সকলোৱে নিজ নিজ কাম কৰি গৈছিল, কোনেও কাৰো ভাগৰ ভাত কাঢ়ি থাবলৈ চোঁচা চলাৱা নাছিল আৰু তেনে চোঁচা চলাবৰ আৱশ্যকো নাছিল।

যোৰ নিজা অসমীয়া বিভাগটোত লেখক, শিবিথৰ শৰ্মা, হেমন্ত শৰ্মা, উপেন গোস্বামী প্ৰতিজনৰে অসমীয়া সাহিত্যত ভাল অৱিহণা আছে।

অধ্যাপক উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখক বহু বছৰ অসমীয়া বিভাগৰ বৰমূৰীয়া হৈ আছিল। বাহুবল সৰল আৰু সাধিক প্ৰকৃতিৰ, সহজভাৱেই সকলো কাম-কাজ চলাই দিব খোজে। কাকো টান কথা নকয়, ওপাতিবায় বকৱাৰ দৰে বস্তৱ উজ্জল পিঠিটোলেহে চুহু দিয়ে।

তেওঁ মোৰ আগত প্ৰায় এটা সপোনৰ কথা কৈছিল। তেওঁ তেতিয়া কটনৰ কামত ভালদৰে প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা নাই, মনো ডলাৰ বগৰী হৈ বাগৰি ফুৰিছোঁ, ক'তো থিতাপি লাগিব পৰা নাই। সেই সময়তে তেওঁ হেনো সপোনত এটা বৰ ডাঙৰ উৎসৱৰ সমন্বয় দেখা পাইছিল। তেওঁ আৰু মই দূৰত একাধৰীয়া হৈ সমন্বয় চাই আছিলোঁ। হেনো। ছবমূৰ হেচাঠেলা কৰি জনতাৰ মাজলৈ যাব পৰা নাছিলোঁ। কোনোবাই হেনো আমালৈ কেইটামান বাটাচা দিয়াই দি গৈছিল। তাকে পাই সন্তুষ্ট হৈ দিহাদিহি গৈছিলোঁ। “সাধুটো তাৎপৰ্য-মূলক”, লেখাকৰে মোক কৈছিল, “চাকৰিৰ বজাৰত আমি দুয়ো হেচাঠেলা কৰি সোমাব নোৱাৰা মাহুহ। এয়া অৱশেষত ভগবানে নিজে কৃপা কৰি আমাক কাম দিলে।”

শ্ৰীবিনয়ভূষণ চৌধুৰীৰ দেউতাক শ্ৰীমহেন্দ্ৰনাথ চৌধুৰী বৰপেটা হাইস্কুলত মোৰ সহকৰ্মী আছিল। কটনত পুতেকৰ লগত বহুদিন মিলিভুলি কাম কৰিছিলোঁ! অসমীয়া সাহিত্যৰ তেওঁ এজন স্পষ্ট সমালোচক, ন্যাকৰণ আৰু ভাল ভাষাজ্ঞানো আছে। চৌধুৰী পিতা-পুত্ৰ একেবাৰে দিলখোলা মাহুহ। মাহুহক ধুবাই হুণ্ডি পায়। কলেজৰ বা গুৱাহাটীৰ আন ৰাজহুৱা অফিচৰ খোৱাবোৱাৰ দায়িত্ব সদায় বিনয় চৌধুৰীক পোৱা গৈছিল। আজিও পোৱা যায়। শ্ৰীগিৰিধৰ শৰ্মাৰো অসমীয়া বিভাগত অৱিহণা উল্লেখযোগ্য। আমি আটাইকেউজনে বিভাগটোত একগোট হৈ কাম কৰি ভাল লাগিছিল। কটন কলেজৰ চৰকাৰী কাম উত্তৰা দি গৈ তেওঁ আৰ্য্য বিজ্ঞাপীঠ কলেজটো নিজে হাতেৰে গঢ়ি তুলিছে— একেবাৰে তলৰপৰা ওপৰৰ এম-এ মহলালৈকে এখন পূৰ্ণাঙ্গ শিক্ষাস্থান স্বৰূপে। এই আৰ্য্য বিজ্ঞাপীঠ কলেজেই শ্ৰীগিৰিধৰ শৰ্মাৰ কৰ্মজীৱনৰ উজ্জল কীৰ্তি স্বৰূপ। মই তেওঁক ‘শিক্ষাৰ বিশ্বকৰ্মা’ আখ্যা দি ভাল পাওঁ।

ডঃ শ্ৰীহেমন্ত শৰ্মাই ঐকান্তিকভাবে কটনত শিক্ষা আৰু সাহিত্যত আত্মনিয়োগ কৰিছে আৰু অসমীয়া লোক-সাহিত্যৰ বিভাগটো টনকিয়াল কৰিবলৈ চেষ্টা চলাই আছে।

ডঃ শ্ৰীউপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী সুপ্ৰতিষ্ঠিত সাহিত্যিক শ্ৰীজৈলোক্যনাথ গোস্বামীয়েৰ (নলবাৰী কলেজৰ অৱসৰপ্ৰাপ্ত অধ্যাপক) ভাঙ। তেওঁ ডিব্ৰুগড়ৰ কানৈ কলেজৰ পৰা আহি কটন কলেজত বছৰদিয়েক কাম কৰিছিল। এতিয়া গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়লৈ গৈছে। ৰজনীকান্ত বৰদলৈৰ ভাষাৰে গোস্বামী ‘এককুৰীয়া’ মাহুহ।

বঙালী বিভাগৰ অধ্যাপক শ্ৰীমতীজনাথ ভট্টাচাৰ্য আছিল এজন অল্পসঙ্ক্ৰিয় পণ্ডিত। তেওঁক পুৰণি পুৰি-পাজি আৰু কাকত-পত্ৰৰ পোক বুলিও কব পাৰি। তেওঁৰ ব্যক্তিগত পুৰিওঁৰালটো এনে ধৰণৰ বহু আপুৰুগীয়া কিতাপ-কাকতৰে ঠাহ পাই আছে। অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য সম্বন্ধে বহুতো বঙালী লেখকসকলৰ ভিতৰত ভট্টাচাৰ্যৰ অৱিহণা মূল্যবান।

ইংৰাজী বিভাগৰ ডঃ ভূঞা আৰু ডঃ কাকতিয়ে অসমীয়া সাহিত্যৰ জেউতি চৰাইছিল। সেইসকল বেঁচাৰ পিছতো মই এই বিভাগতো কেবাজনো সাহিত্যিক বন্ধুৰ সান্নিধ্য লাভ কৰিছিলোঁ। সেই সময়ত বিভাগৰ মুখ্য অধ্যাপক আছিল শ্ৰীৰেব্ৰজনাথ চৌধুৰী। চৌধুৰীক last of the Romans অৰ্থাৎ তেওঁ পূৰ্বৱৰ্তী পুৰণিভাষ্য অধ্যাপকৰ শেষ চিন বুলি ক'ব পাৰি। যোৰ তেওঁৰপৰা ইংৰাজী পাঠ লবলৈকো সৌভাগ্য আছিল। চৌধুৰীয়ে

আলোচনীত সাহিত্যৰ বৰূপ সম্পৰ্কীয় কেইটামান গধুৰ প্ৰবন্ধ লেখিছিল। পিছলৈ 'ঐচ্ছানা' কলিতা (বৰা) ইংৰাজীৰ মুখ্য অধ্যাপক হয়। কলিতা মোৰ বি-এ শ্ৰেণীত সহপাঠী আছিল। তেওঁ কলেজৰ জ্ঞানৰ খেতি কৰিছিল, লগতে পথাৰত ধানৰ খেতিও কৰিছিল।

'টলষ্টয়ৰ সাধু'ৰ গ্ৰন্থকাৰ সুবেশ্ৰমোহন দাস এই বিভাগৰে আন এজন কৃতী অধ্যাপক আছিল। তেওঁক মই কলেজিয়েট স্কুলতে সহকৰ্মী শিক্ষক হিচাপে পাইছিলোঁ। তেওঁৰ ঘৰ গোৱালপাৰাৰ অভয়াপুৰীত 'মুছ আৰু শাক্তি' নামৰ টলষ্টয়ৰ বিশ্ববিখ্যাত গ্ৰন্থখনি তেওঁৰ এক উজ্জল কীৰ্তি। এই গ্ৰন্থৰ বাবে তেওঁ ছোভিয়েট দেশৰপৰা 'নেহৰু বঁটা' লাভ কৰে আৰু টলষ্টয়ৰ ছোভিয়েট দেশত এপষেক ভ্ৰমণ কৰি আহেগৈ।

ইংৰাজী বিভাগত কেবাজনো অসমীয়া সাহিত্যপ্ৰেমী অধ্যাপকৰ নাম লব পাৰি। বয়সস্থসকলৰ ভিতৰত শ্ৰী শ্ৰীবিদ্যাকান্ত ভট্টাচাৰ্য আৰু মহম্মদ ৰায়েচান চাহ, কনিষ্টে সকলৰ ভিতৰত কলংপৰীয়া কবি আৰুত জিলিকী আছিল। বৰুৱা বৰ্তমানে বিভাগটোৰ এবমূৰীয়া হৈছে। তেওঁ নম্ৰ, নিৰহৰাৰী আৰু অধ্যয়নশীল। সাহিত্য-মণ্ডপত ইতিমধ্যে তেওঁ স্তপ্ৰতিষ্ঠিত আৰু বক্তা-ঘৰ, প্ৰজাঘৰত সমানে স্বকীৰ্ত্তি আৰ্জি পৰাত আমি গোঁৱৰ অজুতব কৰোঁ। বৰুৱাৰ ভবিষ্যৎ আৰু উজ্জল হব বুলি ভাবিবৰ থল আছে।

ঠাইৰ অভাৱত আৰু জনচেৰেক কৃতী অধ্যাপকৰ নাম কেইটা যোগোন উল্লেখ কৰোঁ। অক্ষত শ্ৰীৰামাকান্ত দাস, শিকাগুৰু, নকল ইছলাম, কণীধৰ দত্ত; শ্ৰীৰজনী চক্ৰৱৰ্তী বুৰঞ্জীত 'শ্ৰীহৰেশ ৰাজপোৰা', শ্ৰীহেড়াৰ বৰপূজাৰী, শ্ৰীকৃষ্ণাধৰ দত্ত, দেবেন বৰা (গুণ পুলিচ বিষয়া, শহুৰী ধৰ্মৰ ভাল বক্তা) শিক্ষাত শ্ৰীমতী লক্ষ্মীবা দাস, বঙলাত শ্ৰীবতীন্দ্র ভট্টাচাৰ্য বৰ্মনত ভবানন্দ দত্ত, শ্ৰীমাকুল জেলিল অৰ্ধ-নীতিত ডঃ মথুৰানাথ গোস্বামী, শ্ৰীশ্ৰীশ্ৰীৰ গগৈ, শ্ৰীআশ্ৰক আলি আৰুত আমিন খা, শ্ৰীৰজনীকান্ত দেৱ শৰ্মা, শ্ৰীদিনন্দ বৰ্মন, শ্ৰীভিষেকৰ শৰ্মা প্ৰভৃতি আৰু ভালেমান।

এই সকলৰ লগত মিলিভুলি কাম কৰি জীৱনৰ এছোৱা কটাবলৈ পাই মই আজিও মনত আনন্দ উপভোগ কৰোঁ।

পুথিউপাল আৰু আমোলালয়

আজিকালি যিটো ঘৰত কটনৰ পুথিউপাল পতা হৈছে কটন কলেজ প্ৰতিষ্ঠা হোৱাৰ আগতে তাত কাৰ্জন হল লাইব্ৰেৰী আছিল। মই কলেজত পঢ়া দিনত সেই ঘৰটো পঢ়োৱা আৰু পৰীক্ষা লোৱা ঘৰ হিচাপে ব্যৱহৃত হৈছিল। ১৯৩৫ চন ভাৰতেই বাৰ নামত কলেজখন প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল সেই ছাৰ হেনৰী কটন চাহাবৰ মাৰ্গলৰ স্মৃতিটো বখা হৈছিল। সেই সময়তে কমাটিয়েল মটৰ কোম্পানীক গুৱাহাটী ষ্টেচনলৈ সেই ঠাইৰপৰা বেছি টুৱাৰ্ছন হল সজি কৰাত কটনৰ স্মৃতিটোও তালৈকে তুলি নিয়া হয়।

তাৰ পিছত কলেজৰ পৰ্য্যাবিজ্ঞান বিভাগৰ গা-পাৰি বাঢ়ি যোৱাত সেই ঘৰটো সেই বিভাগকে দিয়া হৈছিল। কিছুদিন এইদৰে চলাত মই শিক্ষকতা কৰাৰ সময়তে পদাৰ্থ-বিজ্ঞানৰ বৰ্ণনামিত ভৱনটো বিৰ হৈ উঠাত পুৰণি কাৰ্জন হল পুথিউপালৰ ঘৰটোতে কটন কলেজৰ পুথিউপাল পতা হল। ইয়াৰ আগতে এই পুথিউপালটো বৰাহন বিভাগৰ ঘৰ

পশ্চিম অংশত বহু বছৰ আছিল। সেই পুথিভঁৰালৰ দক্ষিণত ছাত্ৰী কমনকমটো আছিল আৰু এতিয়াও তাতেই আছে। বসায়ন বিভাগে পূৰ্বৰ পুথিভঁৰাল আৰু আগৰ পদাৰ্থ বিভাগৰ ঘৰহাৰৰ দখল পালে। খ্ৰীষ্টীয়নাথ শৰ্মাদেৱ গ্ৰন্থগাৰিক বা পুথিভঁৰালী হৈ থকা দিনতে ইয়াক আধুনিকীকৰণ কৰা হয়। পঢ়া কোঠাটোত আনৰ উপৰিও স্নানামথন্য সাহিত্যিক সকলকো প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয় কেৱল আলমাবীৰ ভিতৰতে নহয়, পাঠভৱনৰ বেৰতো। নকলেও হব যে এই পুথিভঁৰালটোও কলেজৰ এটা ঘাই শিক্ষাকেন্দ্ৰ ইয়াৰ সহায়ত সৰব পাঠ নহয়, নীৰৱ পাঠ হয়।

কটন কলেজৰ অফিচ বা কাৰ্যালয়টো পথালিকোমোৰাৰ দৰে বাঢ়ি বাঢ়ি আজিকালি এটা সৰুখৰা। সচিবালয়ত পৰিণত হৈছে, অন্ততঃ বাবেবৰণীয়া কাম কাজত আৰু ধনবিত্তৰ লেনদেনত। মই পঢ়াৰ সময়ত দেখা পাইছিলোঁ। এই কাৰ্যালয়ত নিধি বৰদলৈ, অমল দা (?) আৰু শ্ৰীৰামদেৱ গোস্বামী তিনিজনেই নিৰঞ্জন ব্ৰহ্ম-বিষ্ণু-মহেশ্বৰ। মাহৰ পাঁচ তাৰিখ, দহ তাৰিখ আৰু পোন্ধৰ তাৰিখে মাছলৰ দিন ধাৰ্য কৰা আছিল, তাৰ পিছত কাবুলীৰ স্ততৰ দৰে জৰিয়না বাঢ়িছিল দিনে এক অনাঠক। এতিয়া তেনে বান্ধাধৰা দিনবাৰ নাই। যাৰ যেতিয়াই ইচ্ছা তেতিয়াই মাছল দিব পৰা হৈছে।

মই কাম কৰা দিনত আগৰ বৰদলৈ, অমল দা নাছিল, শ্ৰীৰামদেৱ গোস্বামী বৰমাচিয়াত বহিছিল। তেওঁ সেই মাচিয়া এৰি যোৱাত বয়ন বিজালয়ৰ পৰা আহিল শ্ৰীমহেশচন্দ্ৰ তালুকদাৰ। লগতে শ্ৰীউজিৰো আমোলা হৈ বহিছিল আৰু কেবাজনো আছিল নাম কব নোৱাৰোঁ। মূঠতে লৰাৰ লগত ব্যৱহাৰ কেনে কব নোৱাৰোঁ অধ্যাপক সকলৰ লগত হলে এই সকলৰ ব্যৱহাৰ সদায় ভাল আছিল। মূঠতে কাছাৰীৰ আমোলালয়ৰ পৰিবেশ আৰু কলেজৰ আমোলালয়ৰ পৰিবেশ স্বকীয়া। বিদ্বানী জহবমলক পুনৰ পাইছিলোঁ আৰু পাইছিলোঁ। এজন বন্ধুবান্ধব, লাগ বুলিলে কামৰ সময়ত সদায় পোৱা নগলেও বিহু আৰু পূজাৰ বকছিছৰ সময়ত বন্ধুবান্ধব পোৱা যাবই।

মিলিটেৰী যুদ্ধৰ দিনত কটনৰ তৃতীয় ছাত্ৰাবাস আৰু মূল ঘৰৰ মাজত ফুটা ঘৰ সাজি লৈছিল। তাকে নটক সজাই পৰাই এটাত কলেজৰ পৰিসংখ্যা বিভাগটো সংস্থাপিত কৰা হয় আৰু আনটোত হিবণ্য ভূঞাৰ দিনতে সমবায় ভিত্তিত পতা হয় কলেজ কেণ্টিন বা শিক্ষক-ছাত্ৰৰ বাবে মিঠাই চাহপানীৰ দোকান। আৰম্ভণিতে অধ্যাপকসকলৰ পৰা অংশ বিক্ৰী কৰি মূলধন সংগ্ৰহ কৰা হৈছিল আৰু অৱসৰ লোৱাৰ লগে লগে অংশীদাৰ অধ্যাপক-সকলক অংশৰ ধন ঘূৰাই দিয়াৰ কথা আছিল। যথো এশ টকাৰ অংশ কিনি লৈছিলোঁ; কিন্তু কামৰ পৰা অৱসৰ লোৱাৰ পিছত কেবাখনো দৰ্খাস্ত দি অংশৰ টকাদ হলে ঘূৰাই নেপালোঁ। লাভৰ নামতভো ফুটা কড়ি এটাকে পোৱা নাছিলোঁ, হাতৰ মূল টকা শও উলটি নাছিল। এৱে আমাৰ দেশৰ সমবায় জট্টানৰ মহিমা।

প্ৰথম পোন্ধৰ আগষ্ট

মই কটনত কাম কৰি থাকোঁতেই হাতত ডিব্বা পতাকা লৈ জাৰীনতাব কিবীটি মিভি :১৯৭ চনত প্ৰথম পোন্ধৰ আগষ্টই জুম্বিকি মাৰিছিল। ইয়ান সন্মুখে যে ফুটিছে টোপোজা-

ইপলি বাতি ভাৰত এৰি বাব আৰু ভাৰতবাসীক হাতকীৰ স্বাধীনতা আৰি। এই কথা বহুত ভাবিবই পৰা নাছিল। এবৰ স্বাধীনতাৰ দিন কান বুলি ক'ব। নতুন স্বাধীনতা পোৱাৰ পৰিচয় নিচিনা প্ৰাচীনপৰী কুহিলক হাতহাৰিকাক এই কথা গৈ হলেও বিচাৰি কৰিমলৈ গৈ পাইছিল। তথাপি পোছৰ আগষ্ট আছিল। ভাৰতবৰ্ষই স্বাধীনতা পালে। অৱশ্যে স্বাধীন হ'ল। সকলোৰে হাতত কেৱল এটা বাখোন হুখ বৈ গ'ল যে ভাৰত মুক্ত হ'ল। ভাৰতৰ বুকুৰ এচপৰা বড়ৰ পাকিস্তান হৈ আঁতৰি গ'ল।

সেই সময়ত কটনৰ ছেহেৰা সলনি হৈছিল আৰু ফিৰিট হোৱা আগৰ অৱস্থা বহুখিনি ঘূৰি আহিছিল। বিত্তীয় মহাসমৰে কটনৰ বৰ-ছাৰাবোৰৰ বি কতি লাখন কৰিছিল। সেই কতিও প্ৰায় পূৰণ হৈছিল। নগৰৰ বিভিন্ন অংশৰ ডেবোৱাৰী বহুত ছেহেলি-ডেহেলি হৈ থকা ছাজাবাসবোৰ পুনৰ আগৰ ঠাইলৈ আহিল। দীঘলীপুখুৰীৰ পাৰত এটা নতুন ছাজাবাস হ'ল।* পি, টি, বাঁৰ বড়লা থকা ঠাইত কছ'বপলিটান ছাজাবাস হ'ল। নতুন ছাজাবাসৰ কাষতে আৰু এটা হুমহলীয়া ছাজাবাস বহি হ'ল। দীঘলীপুখুৰীৰ পশ্চিমে থকা ছাজাবাস অধ্যাপকসকলৰ বড়লাত বখাজৰে বোটনি, জুলখী, এনুপজি আদি বিভাগবোৰ পতা হ'ল। গন্ধিন চাহাবৰ ঘৰটো সন্নিৱিষ্ট ছোৱালী কলেজৰ দুখললৈ গ'ল। বসায় আৰু পদাৰ্থ বিজ্ঞানৰ বাৰত সৰা চালিঘৰটো ভাঙি পেলোৱা হ'ল। কিন্তু জুলখৰ পূবে আৰু পশ্চিমে থকা 'ইউ পেলাবী' আৰু 'বেট পেলাবী' মিলিটেৰীয়ে জৰাৰ পিছত কেৱল ভাঙৰ কোঠা হুঠাহে বৈছিল। সৰ্মো শেষত সম্ভ্ৰতি (১৯৭৮ চন) বহু কতি বিজয়িত কটনৰ পুৰণি স্কুল প্ৰশাসকীৰ ভৱনটোকো নিৰ্মমভাৱে নিহু'ল কৰা হ'ল। কি পুতৌ।

পোছৰ আগষ্ট উপলক্ষে পোটেই দেশতে বহু:কুৰ্ত্তভাৱে আনন্দৰ সৌত বৈ গৈছিল। কটন কলেজৰ আৰি শিক্ষক ছাজবিলাকেও আনন্দত আপোনপাহৰা হৈছিলে। পোটেই দিনটো আৰুপৰী কাৰ্য্যকৰীতে উলহ্যালহৰ যাকেবি অতিবাহিত হৈছিল। বাতি কলেজ ভৱনত দীপাহলী পতা হৈছিল। এবৰ পোছৰ আগষ্টই ভাতিৰ প্ৰাণত বি স্পন্দন তুলিছিল, সেই স্পন্দন আৰি আৰু কোনেও অহুতৰ নকৰে। 'ভোকে-থকে, চকিহীনজাই, কৰ্মবিমুখতাই দেশৰ ভবিষ্যৎ অন্ধকাৰ কৰি পেলাইছে।' এতিয়া সকলোৰে মনৰ বাহা—আমাক পোছৰ লাগে, পোছৰ লাগে।

কটনৰ সোণাখী-জৱলী

১৯৫০ চনত কটন কলেজৰ আঠ বছৰ পূৰ্ণ হয়। ই এক সৌৰযোজনা পূৰ্ণ কৰা। সেই উপলক্ষে অধ্যাপক জীৱাৰ চমকৰ্জীয়ে অধ্যাপকসকলৰ পৰাকৰ্মেৰে সন্নিৱৰ্ত্তিত শিক্ষক-ছাত্ৰ মিলি কটন কলেজৰ সোণাখী জৱলী উপলব্ধি পাতিবলৈ পৰিকল্পনা কৰে আৰু ভাৰে ভাৰে কাৰ বজাই দিয়ে। কলেজৰ দুখলী সন্নিৱিষ্ট এখনি পতিপ্ৰায় একাশ কৰিবলৈকো সিদ্ধান্ত লোৱা হয়। সেই পতিপ্ৰায় সন্নিৱৰ্ত্তিত তাৰ পতিছিল ছ. জীৱাৰকাৰ বৰুৱাবাসিন্দাৰ গুত। সেই একত কোনে কি সিবিব ভাৰো হিব কৰি নিয়া হৈছিল। অধ্যাপক দেৱাক আৰু যোৰ বাত কৰাৰে কটন কলেজৰ প্ৰতিষ্ঠাপক।

* পিছত ই প্ৰশাসকীৰ ভৱনৰ পুৰণি কলেজীয়া ঘৰ।

মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু ছাৰ হেনৰি কটনৰ জীৱনালেখ্য লিখাৰ ভাৰ পৰিছিল। ইংৰাজীত প্ৰথম লিখাৰ মোৰ অভ্যাস নাই তথাপি গুৰু চন্দ্ৰকীৰ্ত্তীৰেখাৰ নিৰ্দেশ মানি লৈ এটা প্ৰবন্ধ লিখি দিছিলোঁ। সোণালী-অম্বতী আৰু হীৰক-অম্বতী উপলক্ষে লক্ষিত 'আৰু' প্ৰকাশিত স্মৃতিপ্ৰবন্ধ দুখনি কটন কলেজ জীৱনৰ প্ৰাৰম্ভ আশ্ৰেণী।

এই সোণালী-অম্বতী উৎসৱ মহালম্বাবোধেৰে পতা হৈছিল ১৯৫২ চনৰ ৬ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা। গাভীৰ্ণপূৰ্ণ মূলি অধিবেশনত মূখ্য অতিথিৰ ভাষণ বিখ্যাত আহ্বান কবি অনা হৈছিল দক্ষিণ-ভাৰতৰ বিশ্ববিখ্যাত বিজ্ঞানী, নবেল-বঁটাবিক্ৰী চন্দ্ৰশেখৰ ভেঙ্কাটৰমনক। দাৰ্শনিক পণ্ডিত বাধাকৃষ্ণৰ নিচিনা সুবত পাণ্ডবি পৰিহিত এই মহাবিজ্ঞানী গৰাকীৰ বৰ্ণন লাভ কৰাটোৱে সৌভাগ্যৰ কথা। তেওঁৰ মূখৰ ভাষণ শুনিবলৈ সোৱাটো ততোধিক সৌভাগ্যৰ কথা। সেই সৌভাগ্য আমাৰ বহুতৰে হৈছিল। তেওঁ কি কৈছিল আজি পাহৰিছোঁ। কিন্তু কাঁহ পৰি জীন যোৱা সেই বিৰাট সভামণ্ডপত তেওঁৰ গভীৰ পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ ভাষণখিনিয়ে যে সকলো সমজুৱাকৈ মুগ্ধ কৰিছিল, সেই কথা আজিও মনত আছে। মহাবিজ্ঞানী এজনৰ ভাষণত বহুতে আশা কৰাৰ দৰে কেৱল বিজ্ঞানৰ কথাই নাছিল, প্ৰাচ্য আৰু পাশ্চাত্য শিক্ষাপদ্ধতি আৰু জীৱনধাৰাৰ বহু কথাও তাত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছিল আৰু বক্তৃতাৰ মাজে মাজে সংস্কৃত সাহিত্যৰপৰা দিয়া উদ্ধৃতি আৰু তাৰ আৱৃত্তি শুনি ড. বৰ্মণ যে এজন ভাল সংস্কৃতজ্ঞও আছিল এই কথাৰ বুজ পোৱা গৈছিল। আমাৰ বহুতৰে মহাবনীৰী বাধাকৃষ্ণৰ বক্তৃতা শুনিবলৈ সৌভাগ্য ঘটিছিল। মই ভাবিছিলোঁ আৰু বহুতেই একে মতকে প্ৰকাশ কৰিছিল যে এই দুই গৰাকী পণ্ডিতৰ বক্তৃতাৰ গভীৰতা আৰু গুৰুত্বিতা প্ৰায় একে পৰ্যায়ৰ।

উৎসৱৰ নিশা সভামণ্ডপতে অস্থায়ী নাটশাল সাজি মোৰ 'আছতি' নামৰ নাটখন মঞ্চ কৰিছিল কলেজৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবিলাকে। পৰিচালনাৰ ভাৰ মোৰ ওপৰতে আছিল যদিও কলেজৰ জনচেৰেক শিল্পী ছাত্ৰই দেহকেহে খাটি অভিনয় বিশেষভাৱে লাৰুণ্যমণ্ডিত কৰি তুলিছিল আৰু সমজুৱাৰপৰা তুৰি তুৰি প্ৰশংসাও পাইছিল। নায়ক আলোকৰ ভাওত শ্ৰীমতীৰ হাজৰিকা, নায়িকা আৰতিৰ ভাওত শ্ৰীমতী সিলি দাস (মামিক) আৰু সাজতোলাৰ ভাওত লক্ষীমপুৰৰ চন্দ্ৰহাৰ বৰুৱাই বিশেষভাৱে প্ৰশংসনীয় অভিনয় কৰিছিল।

মই কটনত প্ৰথম প্ৰৱেশ কৰিছিলোঁ ১৯২৩ চনত ছাত্ৰ হিচাপে। তাৰ পিছত ১৯৪৮ চনত বিত্তীয়ভাৱে প্ৰৱেশ কৰিছিলোঁ শিক্ষক হিচাপে। এইটো মোৰ পক্ষে এটা সৌভাগ্যৰ কথা এয়ে যে বিধৰ শিক্ষাভ্যাসতে মই ছাত্ৰ হিচাপে শিক্ষা লাভ কৰিছিলোঁ, সেইখনতে আকৌ এবিধ শিক্ষক হিচাপেও শিক্ষাদান কৰিবলগীয়া হৈছিল। সত্যাপিন আৰু আৰ্জ ল কলেজৰে ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম আছিল। মানিকচন্দ্ৰ হাইনৰ ফুল, কলেজিকৈ ফুল, কটন কলেজ, এড্ৰুয়াও কলেজ আদিত মোৰ জন্মকাল বহা আগতে মই সেইসকলৰ ভিত্তিত মূৰ দোৱাই থৈছিলোঁ।

মই কটন কলেজত প্ৰায় এটা বৰ্ষ কাল কটাইছোঁ। তাৰে তাৰে অনেক ছাত্ৰ পালে। 'বহুৰে বহুৰে ছাত্ৰও বাঢ়ি আহিছিল। কিন্তু আমি মই অতীতৰ কালত যুগুতি দাৰি চাই বৰ্ষৰে ক'ব পাৰোঁ যে এই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত মই সোৱাৰে গৈয়ে কোৱা

কবীতে বিখ্যাত পোষা বাহিনী। একোজন ভাষ্যকবি হুগুত হাজরাবোব কৌশল একান্ত বাধ্য হৈ বহি আছিল। যই সফলতা কালত কটনত চাৰিটা শ্ৰেণী—বাই—এড হুটা, কিংবদন্ত হুটা। অনবীয়াব ইটাব শ্ৰেণীৰ ডিষ্টিক্টকৈ শাখা। এতি শাখাত সবাহোৱাকী এক-ভেৰণৰ ভিতৰত, একোজন সফলতা নকৰাৰ নিচিনা। তথাপি যই এতিটো শ্ৰেণী কোনো হাই-উকমি নোহোৱাকৈ চলাব পাৰিছিল। ই শৌৰ্য কবি কোবা কৰা নহয়, নীচা কৰা। বহু সময়ত আন শ্ৰেণীৰ উন্নতিৰা হাজৰা আহি যোব শ্ৰেণীত পোষা, বক্তৃতা শুনি বহি থাকে। যই জানো, কিন্তু বাধা নিদিওঁ। অনবীয়াব এতি এনে আগ্ৰহ বা যোব বক্তৃতাৰ এতি আগ্ৰহ দেখি ভালহে পাওঁ।

নিৰ্দিষ্ট বিনত (১ বাৰ্চ, ১২০০ চন) কটনৰ চাকৰিৰপৰা অৱসৰ লগে। অধ্যাপক, ছাত্ৰই মিলি বিদ্যায় নভা পাতিলে, অভিনয়ৰ দিলে, কলম, পৰাই দিলে। চৰকাৰী কামৰ পৰা অৱসৰহে পালে। ১২০০ চনত, কিন্তু পেকন পাইছিলো তাৰ বছৰিৰ পিছত। নিৰামতে হৈছিল যোব চৰকাৰী চাকৰি-জীৱনৰ ইতি।

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় আৰু বি-টি শ্ৰেণী

নৱজাত স্বাধীনতা পোষাৰ লগে লগে অনন্যৰ প্ৰথম বুধ্যমতী লোকপ্ৰিয় পোণীনাথ বৰদলৈমেদেৰ বুধ্যমিতাৰ কলত অনন্য একেলগে অশাণিহাৰকৈ কেবাটাও সঙ্গৰ লাভ কৰিছিল, যেনে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়, অনন্য হাইকোর্ট (পিছত গুৱাহাটী হাইকোর্ট), অনন্য হেডিকেল কলেজ (ডিষ্টিক্ট), অনন্য পত্ৰ চিকিৎসা কলেজ, অনন্য সমবায় কলেজ, অনন্য ইজিনিয়াৰিং কলেজ আদি। ইয়াৰ ভিতৰত অনন্য সমবায় কলেজটোৰ বাহিৰে আন সকলোবোৰ আজিও বৰ্তি আছে আৰু যোগ্যভাৱে উন্নতিৰ বাটত আগবাঢ়িছে। পত্ৰ-চিকিৎসা কলেজটো প্ৰথমতে সগৰ্ভত এতিয়া কৰা হৈছিল; কিন্তু তাত ছাত্ৰৰ অভাৱ হোৱাৰ বাবে পিছত গুৱাহাটীলৈ তুলি অনা হ'ল। এই শিক্ষাৰ্থীজনবোৰ ভিতৰত কটন কলেজ আৰু গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লগতহে যোব সম্পৰ্ক ৰাখিছিল।

পূৰ্বে কটন কলেজেই বিশ্ববিদ্যালয়লৈ জনাতবিত হন বুলি আশা কৰা হৈছিল আৰু সেই সময়ত লাভৰ আশাভাৱ খোৱা ক্ৰিষ্ট কলামন টেইলৰ লাগি নকৰা হলে বহুদিন আগতে কটনতে এই বিশ্ববিদ্যালয় খৰি হোৱাটো নজৰ হ'লহেঁতেন। আমি বৰিও তাহানিৰ দ্বৰা উপভাৱৰ ভাৱন কামৰ আৰু কবিসকলকৈ বহি কলমৰ সকলোৰে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সন্মান অৱীয়াব হৈছে তথাপি এই কথা বীৰ্য্যৰ যে এই শিক্ষাপ্ৰতিষ্ঠানখনি একোজন অৱীয়াব হাইকম বক্তৃতিয়া শ্ৰেণী আৰু আশা-আকাংক্ষা, এক কবিত ক'বলৈ লগে ভগলতাৰ কৰ।

একল স্বাক্ষৰী কামোৱান আৰু কামৰাহিক শ্ৰেণীৰ উপৰিও গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিন ১২০০ চনত বৃত্তীত হোৱাৰ পূৰ্বেত অনন্য নিৰাম-সকলৰ সন্নিৱাস্তো ডিবিবন বিন চাকৰিত হৈছিল। বিন বিন চাকৰি-বাকিল। সাকৰ ক'বলৈ সেনাগে হাইকৈ। ইকৰিয়া-কলমৰ একল সন্নিৱাস্তো আৰু কামৰাহি বহিৰৰ কাম-পুত সোহোৱাত। ১২০০ চনত বিনৰ সন্নিৱাস্তো হোৱাৰপৰা সৰত কামৰাহি আছিল অনন্য বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিন একলম কামৰাহি।

কৰি ছিলেটীয়া কোনোৰ বাহত জুই বিছিল। তদুপৰি সেই বিলে ভেটিয়াৰ লাটচাহাবৰ
নয়ৰ্জন নেপালে। পিছত অৱশ্যে কথ্যাত কানিংহাম চাক্‌লাৰৰ জনক অবসৰপ্ৰাপ্ত ডি-পি-
আই কানিংহামক বিশ্ববিদ্যালয় বিলৰ ৰচনা কৰিবলৈ নিয়োগ কৰা হয়। কানিংহাম বিল
প্ৰস্তাৱিত বিশ্ববিদ্যালয় চিলিং-সচিবালয়ৰ এটি শাখাৰ অধক্ষকপদে হ'ল। তাৰ স্মিহত
অধ্যাপক (পিছত ডক্টৰ) সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাক সেই কাৰত নিয়োগ কৰা হয়। ইংল
স্কুল দুয়োফাল বন্ধা কৰি ভূঞা ডাক্তাৰীয়াৰো এখন দুপৰীয়া বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মিহা দিছিল—
এখন পাখি গুৱাহাটীৰ কটনড, আনখন শ্ৰীহট্টৰ মুৰাৰিটানড। কেন্দ্ৰ ক'ত হব সেই বিষয়ে
মত দিয়া হোৱা নাছিল। ঠোৰতে মনোৱাৰ আলি, কানিংহাম আৰু ভূঞা এই ত্ৰিভুজৰ
তিনিখন আঁচনি বাচনিতে গেলিল, অলুফল সঁহাৰিৰ অভাৱত। মূঠতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাই
অসমৰ বাবে এখন বিশ্ববিদ্যালয় বিমান জোৰেৰে বিচাৰিছিল শ্ৰীহট্টই নিয়ান জোৰেৰে
তাৰ বিৰোধিতা কৰিছিল।

আলোচনা দীঘল নকৰি ঠোৰতে ইমানকে কওঁ যে প্ৰাক-স্বাধীনতা কালৰেপৰা অসমীয়া
হাইজে নিজৰ ৰাজ্য অসমৰ বাবে এখন স্বতন্ত্ৰীয়া বিশ্ববিদ্যালয় লাগে বুলি হামৰাও কাঢ়ি
আছিল আৰু অসম বিশ্ববিদ্যালয় আন্দোলন আৰম্ভ হৈছিল। লোকপ্ৰিয় বৰদলৈৰ নেতৃত্বত
ডেকাদলৰ নেতা মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা প্ৰমুখ্যে বহুতে অসমত বিশ্ববিদ্যালয় লাগে বুলি দৃঢ়-
সঙ্কল্প লৈছিল আৰু দেহেকেকে খাটি ঠায়ে ঠায়ে জনমত গঠন কৰিছিল আৰু মান-বৰঙনি সংগ্ৰহ
কৰিছিল। তেওঁলোকৰ আহ্বানত অসমৰ সবহভাগ হাইজেই সঁহাৰি জনাইছিল।
কিছু নৈৰাত্মবাদী ড. বাণীকান্ত কাকতিৰ দৰে দুই-চাৰি পণ্ডিত লোকে হলে এই আন্দোলনত
সঁহাৰি নজানাই টোকা পানীহে ঢালিছিল। আন কাৰণত নহয় তেওঁলোকে হয়তো সেই
সময়ত ভাবিছিল যে প্ৰস্তাৱিত অসম বিশ্ববিদ্যালয় আকাশ-সুহ্ম। সকলোৰ ভিতৰত
থকাটকৈ কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দৰে বৰবিলত থকাই ভাল। পিছত সেই ক'কতিদেৱেই
গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গঢ়দিওঁতাসকলৰ অন্ততম হিচাপে স্বকীয় হৈ ব'ল। সি যি
বহুওক অসম বিশ্ববিদ্যালয় পুঁজিলে আনকি বাৰী-ছুখুৰীয়েও নিকিটো-আখলিটো আৰু
বটৰ-ড্ৰাইভাৰ, বাটৰ দোকানী-পোহাৰীয়েও ছটকা-এটকা হাঁহিবুখে আগবঢ়াইছিল।
সকলৰ অনেকৰ পুণ্যস্বৰ্গিত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় জটিল জনত লিপিট খাই আছে।
বহুতৰ নাম এতিয়াও আমাৰ মনত আছে, তাতোতকৈ বহুত বহুতৰ নাম জানিবলৈকে উপায়
নোহোৱা হ'ল। সেই সকলৰ ভিতৰত পৌণীনাথ বৰদলৈ, মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা, জীৱনৰাম
হুকন, শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামী, বোহিৰীকুমাৰ চৌধুৰী, চৈৱৰ মহেশ্বৰ ছাহুৱা, অধিকানাথ বৰা,
চৈৱচন্দ্ৰ বৰমান, হেৰুপ্ৰসাদ বৰুৱা, বিজয় আলি, পৈলেন্দ্ৰপ্ৰসাদ বৰুৱা, বিধিকুমাৰ বৰুৱা,
বোহিৰীকান্ত বৰুৱা, হৰেন কলিতা আদিৰ উপৰিও শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত শৰ্মাকৈ, ককতহিন আলি
অহমেদ, বেজবৰুৱা বৰুৱা, শ্ৰীমহেশ্বৰ নেওগ, হেৰ বৰুৱা, শ্ৰীমাকান্ত শৰ্মা প্ৰভৃতি অনেকেই
জন্ম-বেষ্টি পৰিমাণে ব্ৰহ্মদান কৰি দেলেটীয়া কটৰ স্মৃতিত কৃতকাৰীতা লাভ কৰিলে।
সেইসকলৰ মাজত এই লেখকৰ বিশেষ বৰঙনি ৰাখিল বুলিয়েই ক'ব। বই প্ৰথমে
কেন্দুপুত্ৰ বৰুৱা অসম হাজ শৰ্মাৰবৰ ভৱিষ্যতে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধীৰ প্ৰত্যাখ্যেটো উপাধৰ

কবিছিলো আৰু সবকটা পুলাৰ টাৰা তোলাৰ দৰে যাকৈ-সময়ে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পুঁজি সংগ্ৰহ কৰা। হলত বোম বি বাহুৰ দৰে অৰে আৰু বোকাৰে-পোহাৰে তিকা মাৰিবলৈ ওলাই পৈছিলো। ইয়ানেই। মোৰ দৰে ভেনে মিনাও মৰনিহাবৰ সংখ্যা হাজাৰ-বিহাৰ হয়।

সুইডন পাবন জ্ঞানৰ দীপালী

শেৰ ভালেই সকলো ভাল। ১৯৪৭ চনত লোকপ্ৰিয় বৰদলৈদেৱে (মুখ্যমন্ত্ৰী আৰু শিক্ষামন্ত্ৰীও) ঘাতি ধৰা গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় বিলখন অসম বিধান সভাই সৰ্বসন্মতিক্ৰমে গ্ৰহণ কৰে আৰু ১৯৪৮ চনৰ ১ জানুৱাৰীৰপৰা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাম-কাজৰ ওতাৰত হয়। চৰকাৰে নিজে বিশ্ববিদ্যালয় পতাভ ৰাইজে সকাহ পালে, আগৰ কথা পাহৰি গ'ল। ইয়াকে বোলে পাব পালে বুৱা, তুৱত মাৰিলে লাথি। দাতাৰ কথা, সংগৃহীত জ্ঞান-পুঁজিৰ কথা, আগৰ উদ্দেশ্য আৰু আশা-আকাংক্ষাৰ কথা, পুৰণি ইতিবৃত্ত সকলো বিশ্বতিৰ গৰ্ভত জাহ গ'ল। অগ্ৰণীসকলৰ আৰু দাতাসকলৰ কোনো চিন-চাবেই নেথাকিল। সেয়েহে অৱিকৰি কমলাকান্ধই মনৰ দুখেৰে প্ৰশ্ন কৰিছিল—“কোৱা পাহৰণি তোমাৰ গৰ্ভত কিমান অতীত-কীৰ্তি ৰাখিছা হুমায়ে?”

সুখৰ বিষয় ১৯৪৭ চনত দেশে স্বাধীনতা লাভ কৰাত অসমৰ কান্ধত গলগ্ৰহ হৈ ওলবি থকা ব্ৰিষ্ট জিলাখন আঁতৰি যোৱাত সমস্তা সহজে সমাধান হৈ পৰিল। তেকাৰেজ মাথৰচক্ৰে বেকবকৰা, শিক্ষাবিদ শৰৎচন্দ্ৰ পোখাৰী প্ৰভৃতিৰ প্ৰচেষ্টাই গুটি ধৰিলে। লোকপ্ৰিয় বৰদলৈদেৱে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন কৰি সুইডন পাবন জ্ঞানৰ দীপালী পাতিলে। সেই দীপালীৰ পোছৰত দেশ জিলিকি উঠিল, আগজ্যোতিষৰ হুমোৱা দীপ্তি উজালিত হ'ল। এই বিশ্ববিদ্যালয়ে পাতনি মেলেঁতে কটন কলেজে যি বন্ধনি আগবঢ়ালে, সেই কথা উলাই কৰিব পৰা বিষয় নহয়। গুৱাহাটীৰ চান্দমাৰীত, এতিয়া ব'ত চৰকাৰী বিশ্বাসকলক থাকিবলৈ দিয়া হৈছে, অসম একাডেমী জৱন আছে, তাতেই অস্বাৰীভাৱে পতা হৈছিল বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপকসকলৰ নিবাস ‘প্ৰফেছাৰ কলোৱী’। এইখিনি ঘাটি প্ৰাক্তন জজ বোগেন্সনাথ বৰুৱাৰপৰা চৰকাৰে অধিগ্ৰহণ কৰি লৈছিল। আগছোৱাত কটন কলেজেই হৈছিল বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্নাত্বেক্স। আগৰ আৰ্গ'ল কলেজ আৰু কটনৰ নিউ বিজিঙতে বহিছিল বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰেচীসবুৰ। নিউ হোটেলৰ হাজত পিছত ব'ত মাধ্যমিক শিক্ষা-বোৰ্ডৰ কাৰ্যালয় পতা হৈছিল তাতেই বিত্তীয় মহাসমৰৰ সময়ত মিলিটাৰীয়ে সজাই লোৱা অৰুণ সন্স কৰচোৱেই আছিল বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সচিবালয়। বৰদলৈদেৱে কণী দত্তক প্ৰথম বেজিষ্ট্ৰাৰ, ক্লিনিকৈকেৱৰক প্ৰথম উপাচাৰ্য আৰু ‘নিজৰাৰ কবি’ শৈলধৰ ৰাজখোৱাক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম ধনত্বাৰী মনোনীত কৰিলে। এই বাচনি বে উত্তৰ আৰু নিখুঁত হৈছিল বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পিছৰ কাৰ্যকলাপে তাক নিঃসন্দেহে প্ৰতিপন্ন কৰিলে।

জ্ঞানার্ণৱ কলকাতা সৰ্বদৈ

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম উপাচাৰ্য হিচাপে লক্ষ্মীকৈৱৰক দৰে অসমপ্ৰেমী বোপা ব্যক্তিৰ মনোনীত কৰি লোকপ্ৰিয় বৰদলৈদেৱে গৰ্ভটকৰে দুৰৱশিভাৱ পৰিল দিছিল। এসময়ত অসমৰ সৰ্বকৃৎ বেজিকাৰী কলেজ কোৱহাট অসমৰ বক্ৰা কলেজৰ প্ৰথম

অধ্যক্ষ হিচাপে সন্মিতকমেয়ে ভেটতি চবাইছিল। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে ভেটৰ কাৰ্য-
দক্ষতাৰ বৃহত্তম জয়ন্ত নিশ্চয়। সন্মিতক হালুহুজন আনতকৈ বেলেগ। ভেটৰ বাকে তাকে
বেতিয়াই ভেটিয়াই দেখা নকৰে, বাবে তাৰে লগত কথা নেপাতে, অনাহকত সময় ধৰত
নকৰে, আনকি কামৰ মাজত কথাৰ হেঁচা পৰে বুলি ভেট উপাচাৰ্যৰ বাসভৱনত কোন এটাও
বধা নাছিল। গুৱাহাটীই সঞ্জয়-চহুৰে দেখা পোৱাৰ নিচিনাকৈ ভেট জনচেবেক বিশ্বত বন্ধুৰ
ৰোগেনি দাঁতৰ বাতৰি দাঁতৰ পাই আছিল আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাহিৰ আৰু ভিতৰ চ'ৰাৰ
সকলো কথা ডালানলা মাৰি আনিব পাৰিছিল। বাতৰিকাকত, আলোচনী আদি চুক-কোণ
হাৰি পঢ়ি আমাৰ দেশৰ কোনে ক'ত ভাল কাম কৰিছে, বেয়া কাম কৰিছে, এই সকলোবোৰ
ধৰৰ বাৰিছিল। বিশ্বতসকলৰ ভিতৰত আছিল ঈশবংকুমাৰ দত্ত (প্ৰাক্তন কুক্লেজ
বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য), ড. বিৰিক্কাৰ বৰুৱা, বেজিট্টাৰ ফীথৰ দত্ত, ড. বাণীকান্ত
কাকতি, ডেপুটী বেজিট্টাৰ ঈচিদানন্দ দাস (প্ৰাক্তন বেজিট্টাৰ) আৰু তান্তৰ তুবনেথৰ বৰুৱা
প্ৰকৃতি। মন্ত্ৰী-সভাসদ আৰু আন কোনো উচ্চপদস্থ লোকক খাতিৰ নকৰাকৈ ভেট
বতৰবীয়াভাৱে নিজৰ কাম কৰি গৈছিল। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰীক্ষক নিযুক্তিবপৰা প্ৰশ্নকাকত
চহুৰুৱাই চোৱালৈকে নানাবিধ কামৰ ব্যক্তিগতভাৱে তদাৰক কৰি স্বকীয় বৈশিষ্ট্য ফুটাই
তুলিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। কেৱল নিজৰ জীৱনব্যাপি চলোৱা অধ্যয়ন বাহ নিৰিহাকৈ যোৰ-
হাটত থকা নিজৰ ঘৰ-দুৱাৰ, পৰিয়াল, বাগিচা আদিৰ লগত সাময়িকভাৱে সম্পৰ্ক ছেদ কৰি
সন্মিতকমেয়ে কঠোৰ প্ৰমেয়ে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ক যেনেভাৱে হৃদয় ভেটিত পঢ়ি থৈ গ'ল
অসমৰ আতীৰ বুৰঞ্জীৰ সি এক গৌৰৱবজিত অধ্যায়। ভেটৰ নিজা অনুল্য পুথিভঁৰালটোও
বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নামত আগবঢ়াই থৈছে।

মই সন্মিতকমেয়েক কেবামিনো দেখা কৰিছিলো, কথা-মতৰা হৈছিলোঁ, সমায় ভেটৰপৰা
ভাল ব্যৱহাৰকে পাইছিলো। অৱশ্যে মই কিবা নহয় কিবা এটা কাম লৈহে ভেটৰ ওচৰ
চাপিছিলো, অনাহকত ভাল লগাবলৈ বোৱা নাছিলোঁ, কাম শেষ হলেই বিদায় লৈ গুচি
আহিছিলো। এবিন আবেলি কাচাৰীৰপৰা বাহিৰে বাহিৰে যোৰ বন্ধু বৈবচল
ডালুকৰাবো ভেটক দেখা কৰিবলৈ গৈছিল। ভাইচ-চেকেলৰ চাহাবৰ বঙলাৰ ভিতৰলৈ
চাওঁৱাৰি বোপে ডালুকৰাৰ বোৱাৰ ধৰৰ গ'ল। চাহাবে ভিতৰৰপৰা ডালুকৰাক বহিবলৈ
কৈ পঠালে। ডালুকৰাৰ বাহিৰৰ বৈঠকখানাত বহিল। পাচমিনিট, দহমিনিট, পোন্ধৰ
মিনিট পাৰ হৈ গল, তথাপি সন্মিতক ভিতৰৰপৰা ওলাই অহা নাছিল। ডালুকৰাৰ
বৈৰুচ্যুতি ঘটাবৰ উপক্ৰম হৈছিল। আৰো নাই, ক'বুটিও নাই। এইবাবে বোলে প্ৰায়
চত্ৰিছ মিনিট পাৰ হৈ গৈছিল। অৱশেষত কক প্ৰভু বহিফুটৰপৰা ওলাল। ডালুকৰাবে
সকাহ পালে কিড ভেট কোনো কথা হুৰিবলৈ নোপাওঁতেই 'বলক ডালুকৰাৰ' বুলি
সন্মিতকৰে বাহিৰলৈ ধোজ দিলেই। সেই বিনা ভেট ডালুকৰাক পশুনিৰ জৰণৰ সলী
কৰি ললে। হুৱো উজানবজাৰ জাহাজঘাট পাৰ হৈ পাৰীকলৰ পৰ্বত উঠিছিললৈ।
ডাবপৰা শাঙিপূবত থকা ডালুকৰাৰ ঘৰ—একেবাৰে বৰুৱাৰ পূবৰপৰা পশ্চিম। ঘাটে
ঘাটে হুৱো কথা পাতি গৈছিল। আন কথা নহয়, অসমৰ ভাৰা-সাহিত্যৰ কথা, অসমীয়া

সাহিত্যিকৰ কথা। এটি একটামান পিছত তালুকদাৰক নিৰ্দ্ধৰ কৰত থৈ নক্ষিকৈ ক্ৰীতভিন। তালুকদাৰৰ বোকাপৰ দি বহি থাকিবলগীয়া থাটো জামৰি পানীকৃত্য হৈ পৈছিল আৰু তেওঁ সেই ভ্ৰমণৰ মন্থৰ ব্ৰতি জীৱনৰ শেষ দিনলৈকে পোঁৱেয়েয়ে নৰণ কৰিছিল। এয়া নক্ষিকৈৰ সাহিত্যিক ক্ৰীতিৰ এটা সানাত পটভৰ মাথোন।

অজ্ঞাত নিৰ্বাচকৰ কল

কটনৰ অৱৰ মুখ্য অধ্যাপক কৰ্মীৰ, দত্তৰ কটনৰ লগত সম্পৰ্ক ছেদ হলেও পিছত তেওঁ তালোৱান দিন পূৰ্বৰ কটনৰ জনং ছাত্ৰাবাসৰ বৰীয়া অধ্যাপকৰ বঙলাতে থাকি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বেজিষ্টাৰৰ কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি আছিল। পিছতহে তেওঁৰ বাবে উপাচার্যৰ অস্থায়ী বাসভৱনৰ কাষতে আৰু এটা সৰু বঙলা সাজি দিয়া হৈছিল। অসম শিক্ষা-বিভাগৰ পৰা অৱসৰ লৈ কতী শিক্ষাবিদ শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱে ভৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰতিষ্ঠাত সন্থাৰক হৈছিল আৰু তেৱেঁই পূৰ্বৰ অভিজ্ঞতাৰ বাবে প্ৰথম বেজিষ্টাৰ হব বুলি ওপৰ মহলত গুণাগুণ কৰা হৈছিল। তুখৰ বিৱৰ গোস্বামীদেৱৰ অগ্ৰত্যাণিততাবে জীৱন-বন্তি নিৰ্বাণিত হ'ল, কৰ্মী বন্তই কটনৰ অৱত মুখ্য অধ্যাপকৰপৰা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বেজিষ্টাৰ হৈ পৈছিল। পিছত অসম দিন উপাচার্য হৈছিল। কটনত তেওঁ কলেজ পৰিচালনা কাৰ্যৰ উপৰিও পৰীক্ষা-সংক্ৰান্ত সকলো কাম-কাজ নিৰ্বাহিকৈ চলাইছিল। তেওঁ পুৰাণপৰা ৰাতি এডোখৰলৈকে দি হাড়ভগা খাটনিৰে নৰজাত বিশ্ববিদ্যালয়খন কুসিত্তাসি অৱশ্ৰীমণ্ডিত কৰিলে সেই কথা ভাবিলে বিন্মিত হব লাগে। বেঙ্গ-মধ্যমি, চিনেমা আদিতো দত্তৰ ৰাপ আছিল বখেট, কিন্তু বেজিষ্টাৰৰ আসনত বহাৰ দিনৰপৰা তেওঁ সেই সকলোবোৰ ত্যাগ কৰি কেৱল বিশ্ব-বিদ্যালয়কে অপমালা কৰি লৈছিল। বোৰহাটৰ অসম্ভাৰ বকৰা কলেজতো দত্তৰ বৰঙনি কম নহয়, তথাপি ভৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত তেওঁৰ ভ্ৰমদান দেহৰ বক্তদানৰ সমতুল্য আছিল। শেষছোৱাত তেওঁ অৱন্তে অলপ অক্ৰীতিকৰ পৰিস্থিতিৰো সন্মুখীন হবলগীয়া হৈছিল। এই বিষয়ে বিৱৰি নিদিধে। এই অক্ৰীতিকৰ পৰিস্থিতিত উত্তৰ হোৱা অগ্ৰত্যাণিত মানসিক আৰাতেই ত. বিৱিক্ষকদাৰ অকাল আৰু আকস্মিক মৃত্যুৰ কাৰণ হৈছিল বুলি ভাবিবৰ বল আছে। সেয়ে হলেও এই কথা আৰি স্মৃত্কেৰে বীকাৰ কৰিবই লাগিব যে ভৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় নক্ষিকৈ আৰু দত্তৰ জীৱনৰ কীৰ্তি-পৌৰ।

দত্তৰ সন্থাৰকাৰী হিচাপে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিৱৰবৰীদাসকলৰ উপৰিও কটনৰ তেতিয়াৰ অধ্যাপকসকলেই আগভাগ লৈছিল। এতিয়াৰ বৰে সেই সময়ত কটনৰ বাহিৰে অসমৰ আন কলেজবোৰত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আওতাও পোৱা অধ্যাপক দুই-জাবিজন থাকিলেও বেছি নাছিল। পৰীক্ষা-সংক্ৰান্ত সকলো কাৰতে কটনৰ অধ্যাপকেই মন্থৰ বাৱিধ বহন কৰিছিল। তদ্বিৱান ক্ৰীতককাত নক্ষিকৈৰ দেহুৰৰ কৰ্মী দত্ত, ড. বিৱিক্ষকদাৰ বকৰা ডাঃ কুৰুৱেৰৰ বকৰা, ড. ৰাষ্ট্ৰিকান্ত কাকতি, ড. হৰ্যুহৰ্য্যৰ কুৰু, আইন কলেজৰ অধ্যাপক ক্ৰীতককদাৰ দত্ত (প্ৰাক্তন স্মৃত্কাৰীদাস, প্ৰাক্তন কুৰুৱেৰ বিশ্ববিদ্যালয় উপাচার্য), কৈলবৰ বীকৰোৱা, ক্ৰীতদাসৰ দাস (প্ৰাক্তন বেজিষ্টাৰ) বৰলাত বকৰা (পৰীক্ষা-বিৱা)

জীনবেন শৰ্মা (উপ-বেজিষ্টাৰ) প্ৰত্ৰিতক ভৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নিৰ্মাতা হিচাপে সদায় আহি মনত ৰাখিব লাগিব।

এইখিনিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে মুম্বোম্বৰ কালত এটা ছবাবোণ্য সংক্ৰামক ব্যাধি কলিকতাৰপৰা উল্লাই আহি অসমতো সোমাইছিল। সেইটো হৈছে পৰীক্ষা-বৰত ব্যাপক ছনীতি। পৰীক্ষা-বৰত ভিতৰলৈ প্ৰমোত্তবৰ কাকত চালান দিয়া একোটা অৰোচিত সমাজ-বিৰোধী কোম্পানী গঠিত হৈছিল। সেইবাবে পৰীক্ষাৰ বায়ুমণ্ডল কলুৰিত কৰি পেলাইছিল। অসমতৰ এনে চৰম অবনতি ঘটিছিল যে পৰীক্ষা-বৰত দুই-এক নিৰীক্ষকো বেয়াইকৈ লাহিত হবলগীয়া হৈছিল। সন্মিষ্টক-মন্তই পৰীক্ষা পৰিচালনাৰ বাৰজৰী হাতত লৈ এনেভাৱে সেই ছনীতি দমন কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল যে নিৰীক্ষক-পৰীক্ষক আৰু শিক্ষাপ্ৰেমী ৰাইজ সকলোৱে স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাইছিল। পৰীক্ষা-বৰতপৰা সেই দিনত ছনীতি পুলিমে-পোখাই উভালি পেলোৱা হৈছিল বুলি ক'ব পাৰি।

বি-টি শ্ৰেণী : মোৰ কথা

১৯৬০ চনত মই কটনৰ চৰকাৰী কামৰপৰা অব্যাহতি পালে। কিন্তু সিমানে মোৰ শিক্ষক-জীৱনৰ অন্ত পৰা নাছিল। ১৯৫৬ চনৰপৰা ১৯৬২ চনলৈকে ভৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বি-টি শ্ৰেণীৰ শিক্ষকতা কৰিবলৈ মোৰ সৌভাগ্য হৈছিল। মই বি-টি শ্ৰেণীৰ শিক্ষকৰ কামটো পোৱাৰ অন্তৰালতো ইতিবৃত্ত আছে এইখিনিতে তাকে কওঁ। ভৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন হোৱাৰ পিছত জানিব নৰে যোৱা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক হবৰ মন গৈছিল আৰু সেই বাবে ছেগ চাই আছিলোঁ। অলপ দিনৰ পিছতে ছেগৰ বেঙনি দেখা পালে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অনায়াস বিভাগত এজন অধ্যাপক লাগে বুলি জাননী প্ৰচাৰ হ'ল। তাকে দেখি ময়ো এজন প্ৰাৰ্থী হবলৈ মন যোগিলোঁ। কিয়নো কটনৰ চৰকাৰী কামৰ মিয়াদ ৫৫ বছৰ আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ৬৩ বছৰলৈ। তদুপৰি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰিবেশ স্বকীয়, পবিত্ৰ আছিল-বহল। এবিন কথাটো মোৰ হিতাকাঙ্ক্ষী বন্ধু ড. বিবিকি বৰুৱাৰ কাণত পেলালে। আৰু তেওঁৰ পৰামৰ্শ বিচাৰিলোঁ। বৰুৱাই সেই দিনা একো নকলে, পিছত ক'ব বুলি কলে। দুদিনমান পিছত ড. বৰুৱাই মোক মাতি নি ক'লে, "হাজৰিকা, আপুনি বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ কামটোৰ বাবে দৰ্খাস্ত দিব নালাগে। এতিয়া আপোনাৰ স্থান বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ওপৰত আছে, কামটো ললে তললৈ নামিব।" সেই কথাবোৰে মোৰ দৰ্খাস্ত দিয়া নহ'ল। প'ল কথা শুচিল। তাৰ কেইমাহমান পিছত ড. বৰুৱাই এবিন আকৌ মোক তেওঁৰ ঘৰলৈ মাতি নি ক'লে বোলে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বি-টি শ্ৰেণীত অনায়াস সাহিত্যৰ বাবে এটা অংশকালীন কাম থাৱী হৈছে। মই সেই কামটোৰ বাবে দৰ্খাস্ত কৰিব লাগে বুলি সন্মিষ্টক আৰু তেওঁ বিবেচনা কৰিছে। তেতিয়া মই কটনৰ কামৰ উপকাৰ্য্যক সেই কামত থাকিব পাৰিব আৰু কটনৰ কাম শেষ হোৱাৰ পিছতো আৰু আঠবছৰ সেই কামত থাকিব পাৰিব। বৰুৱাৰ বিহাৰতে দৰ্খাস্ত দি সন্মিষ্টক কৃপা লাভ কৰি মই কামটো পালে। মোৰ কটনৰ কামটোও থাকিব আৰু ভৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লগতো অতিৰিক্ত হৈ পৰিলোঁ। ইতিমধ্যে

অবশ্যে কোর্টৰ সন্মত হিচাপেও মোৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লগত যোগদান স্থাপন হৈছিল। বি-টিৰ কামটো পোহাৰ বাবে মই ক্ৰিস্টিয়ানিটিৰ আৰু ড. বৰুৱাৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ।

বি-টি শ্ৰেণীৰ কামটো লৈ অকস্মাতেই মই প্ৰথম মহাকাব্য দৰ্শনা এহেজাৰ টকা বিশ্ববিদ্যালয়লৈ আগবঢ়াই দেউতাৰ নামত 'বয়াকান্ত হাজৰিকা ঈশ্বৰ'ৰ স্মৃতিপুৰি স্থাপন কৰিছিলোঁ। সামান্ত ধান, বাছৰ ভেলেবেই বাছ ভাৰাৰ নিচিনা কথা। তথাপি নিজেই মোৰ মনত পিতৃ-পূজাৰ তৃপ্তি বিছিল। সেই পুৰিৰ টকাৰ স্বত্বৰে দেউতাৰ নামত প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাৰ অসমীয়া সাহিত্যত প্ৰথম হোৱাজনক বঁটা দিয়া হৈছিল। পিছত প্ৰৱেশিকা বহলা বিলুপ্ত হোৱাত আজিকালি বি-এ অনাৰ্ছত অসমীয়াত প্ৰথম হোৱাজনক বঁটা দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে হবলা। টকা-হেজাৰ মোৰ হাতলৈ অহা হলে কেতিয়াবাই উবি গ'লহেঁতেন কিন্তু সি মোৰ পূজনীয় পিতৃৰ নামত আৰু মোৰ বি-টি শিক্ষকতাৰ স্মৃতি হিচাপে, সজিত হৈ আজিও বৈ গৈছে।

মই যেতিয়া কামত সোমোঁ, সেই সময়ত বিশ্ববিদ্যালয়ে আজিকালিৰ দৰে আলুৰবাৰীৰ গিৰিমালা-দুৰ্গ পৰিবেষ্টিত নিজৰ মাটি-ঘৰত ধান-খিত লগা নাছিল। ওয়াহাটীৰ পুৰণি আলুৰ কলেজ চৌহদত বহা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শ্ৰেণীবোৰৰ লগতে বি-টি শ্ৰেণীও আবেলি বহিছিল। মোৰ ঘৰবপৰা কেইখোজমানৰ বাট। কাম কৰি মই নথৈ আনন্দ পাইছিলোঁ। বছৰবিয়েক পিছত দীঘলীপুখুৰীৰ পাৰবপৰা আলুৰবাৰীলৈ বিশ্ববিদ্যালয় উঠি যোৱাত মই এটা যাতোন আহকাল পাইছিলোঁ। সেইটো হৈছে পৰিবহন সমস্যা। সেই সময়ত আজিও আছে, আগলৈকো নোহোৱা হোৱাৰ লক্ষণ দেখা নাযায়।

বি-টি শ্ৰেণীত অসমীয়া পঢ়াবৰ বাবে মোক নিযুক্তি দিয়া হৈছিল। কটিনমতে মই পঢ়াব লাগিছিল অসমীয়া ভাষা শিক্ষা-পদ্ধতি আৰু অসমীয়া ৰচনা। প্ৰথম দিনা ৰচনাৰ শ্ৰেণীত সোমোৱেই উলুটি খাবলগীয়া হ'ল। অসমীয়া ৰচনাৰ শ্ৰেণীত যেনে অসমীয়াৰ উপৰিও ইংৰাজী আৰু বঙলা ৰচনাও সাঙুৰি দি সোপায়ং নমঃ কৰি থোৱা হৈছে। এই কলেজ প্ৰতিষ্ঠা হোৱা দিনৰপৰা নানা ভাষাৰ ৰচনা ইংৰাজী মাধ্যমেৰে পঢ়োৱা অকৃত দিয়বটো নিবিবাদে চলি আহিছিল। এই শ্ৰেণীৰ বহুবীয়া দাসগুৰুই ওপৰবহলৰ বিবাদভাজন হোৱাৰ আশঙ্কাতই হবলা কথাটো বখানানত দৃষ্টিগোচৰলৈ অনা নাছিল। মোৰ পূৰ্ববৰ্তী অসমীয়া অধ্যাপকেও বখা কুটৰ তথা লিখিত কৰি ইংৰাজী মাধ্যমেৰে অসমীয়া ৰচনাৰ পাঠ দি গৈছিল। কথাটো মোৰ ভাল মেলানিল। শ্ৰেণীত ছাত্ৰবিশিষ্টক স্মৃতিভাৱে কৈ দিলোঁ যে মই কেৱল অসমীয়া ভাষাৰ মাধ্যমেৰে অসমীয়া ৰচনাৰ পাঠ দিম। অন্য-অসমীয়াবিলাকে আন ব্যৱস্থা কৰি লওক। তপতে তপতে মোৰ আগতি কৰা ড. বিৰিকি কুমাৰ বৰুৱাক আনিবলৈ দিলোঁ। বৰুৱা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শ্ৰেণীসমূহৰ সচিবো। তেওঁ মোৰ স্মৃতিভাৱে কথাকে হৰতৰ দি সেই অকৃত দিয়বটো প্ৰত্যাহাৰ কৰি বঙলা আৰু ইংৰাজী অধ্যাপকক দ্বিধা নিক্ত ভাষাৰ ৰচনা পঢ়াবলৈ নিৰ্দেশ দিলে।

বি-টি শ্ৰেণীত অসমীয়া পঢ়াইছিলোঁ মই, বঙলা পঢ়াইছিল শ্ৰীদেবীদাস ভট্টাচাৰ্যই (পিছত ড.) আৰু ইংৰাজী পঢ়াইছিল ড. এফ্ৰজন্ড পোকাৰীয়ে। একে সময়তে শ্ৰেণী লবলগীয়া হোৱাৰ বাবে আমি তিনিজনৰ সততে দেখাযোৱা হৈছিল। বাকীবিলাকৰ লগত ভোটাভেটি নোহোৱাৰ নিচিনাই। শ্ৰীকালীচৰণ দাস (পিছত ড.), শ্ৰীনিবেশৰ শইকীয়া (পিছত ড.), শ্ৰীবোমেন্দ্ৰনাথ শইকীয়া, শ্ৰীমতী নায়াৰ আৰু শ্ৰীবাবীকান্ত শৰ্মাক মাজেসময়ে চকামকাকৈ লগ পাইছিলোঁ।। বাণীকান্ত পূৰ্বতে মোৰ বি-টিৰ ছাত্ৰ আৰু বোমেন শইকীয়া এডমাণ্ডৰ বি-টি সহপাঠী আছিল। অতিবিস্তৃতভাৱে দেবীদাস ভট্টাচাৰ্যই সংস্কৃত আৰু মই কেইবছৰমান এইমেলী শিক্ষা-পদ্ধতিৰ শ্ৰেণীটোও লবলগীয়া হৈছিল।

বিভাগীয় বৰদুৱাৰী হিচাপে মই প্ৰথমতে পাইছিলোঁ শ্ৰীদেবেন্দ্ৰ দাসগুপ্তক। মাহুৰজন ভাল কিছু অলপ ভয়াতুৰ। কামতকৈ কথা বেছিকৈ কয়। তেওঁ মোক ভাল পাইছিল, ভয়ো কৰিছিল—হয়তো সন্দিকৈ আৰু বৰুৱাৰ প্ৰিয়পাত্ৰ হোৱাৰ বাবে। দাসগুপ্তই অৱসৰ লোৱাত শ্ৰীকৃষ্ণেন্দ্ৰচন্দ্ৰ কৰ শিক্ষা আৰু বি-টি বিভাগৰ বৰদুৱাৰী হ'ল। শ্ৰীকৰ মাৰ্জিত কচিব ডক্তলোক। তেওঁ কামৰ মাহুৰ, নিৰ্গুণভাৱে নিজৰ কাম কৰি যায়। জানে ভাল, পঢ়ায়ো ভাল। শ্ৰেণীত সোমালে পাঠদানত এনেভাৱে নিয়ম হৈ পৰে যে নিয়মিত সময়ত ওলাই আহিবলৈ পাহৰি যায়। বাহিৰত পিছৰ শ্ৰেণীটো লবলৈ আমি খাপ দি থাকোঁ। কোনো কোনো সময়ত আমাৰ শ্ৰেণীৰ সময়ো উকলি বাবলগীয়া হয়। ওলাই আহি হাঁহি এটা মাৰি কমা খুজি গুচি যায়। মোক আৰু দেবীবাবুক তেওঁ বয়সৰ অভিজ্ঞ শিক্ষক বুলি যথেষ্ট শ্ৰদ্ধা কৰিছিল আৰু আমি দুজনৰ কথা কৈ বিভাগটোৰ গৌৰৱো কৰিছিল। সহকৰ্মী শিক্ষক আৰু ছাত্ৰসকলৰ মাজত সববৰহী শ্ৰীকৰ যেন ডেওঁলোকৰ Friend, philosopher and guide.

দেবীদাস ভট্টাচাৰ্য সন্দিকৈ কলেজৰ অধ্যাপক আৰু বি-টি শ্ৰেণীৰ বঙলা আৰু সংস্কৃতৰ মোৰ দৰে অংশকালীন অধ্যাপক আছিল। পিছত তেওঁ সন্দিকৈৰ কাষ এৰি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বঙলা বিভাগত যোগ দিয়ে। দেবীবাবুৱে বঙলা আৰু সংস্কৃত জনাৰ উপৰিও জ্যোতিষো জানে, হাতো চাব পাৰে। থাকে পাণবজাৰৰ এটা হোটেলত বছৰটোৰ বেছি ভাগ। পূজাৰ বন্ধ আৰু জহৰ বন্ধতহে ঘৰলৈ যায়। বন্ধ হিচাপে মই তেওঁক ভাল পাইছিলোঁ। দাম্ভ্যপৰি পৰিতাপেৰে জনাও যে বিশ্ববিদ্যালয়ে আৰ্গ ল কলেজ বিলুপ্ত কৰি নিজা বি-টি শ্ৰেণী খুলিছিল। পিছে বালিলৈ বি পাট লব, জুজীবলৈও সেই পাট লব। দ্বকৰী আইনৰ সময় হোৱাত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বি-টি শ্ৰেণীটো অস্তায়ভাৱে হত্যা কৰা হ'ল।

পঞ্চম খণ্ড : সভাপৰ্ব

এই পৰ্বত মই সান্নিধ্য লাভ কৰা ধনচেষ্টক সভাপৰ্ব কৰা লিখিবলৈ লৈছোঁ। ইয়াত সেই সভা কেইখনৰ অৱসংস্পৰ্শ বা ধাৰাবাহিক বুজী নাই। মই বুজীলৈখকো নহওঁ। এই পৰ্বত আছে বাখোন কম-বেছি পৰিমাণে ঘোৰ স্তুতিপটত সজিত হৈ থকা গোটাচেষ্টক ইতিবৃত্তৰ আছিল। প্ৰতিখন সভাপৰ্বৰ বিষয়ে বুজী লিখিবৰ বল আছে। বিশেষকৈ সসম সাহিত্য সভাপৰ্ব কৰ্ম-অকৰ্মৰ জীৱন-বৃত্তান্ত সম্বলিত এখন আহলবহল উপাদেয় গ্ৰন্থ বৃত্ততোৰা হব পাৰে। সৌভাগ্যক্ৰমে এই সভাপৰ্ব লগত সম্পাদক, উপ-সভাপতি আৰু সভাপতি হিচাপে মই এছোৱা কাল নিবিড়ভাৱে জড়িত হৈ পৰিছিলোঁ। সেই কাৰণে এইছোৱা কালৰ অলপ বিতং বিৱৰণ দিয়া হৈছে। অন্তৰালত থকা দুই এটা কথাও (যেনে প্ৰকাশন পৰিৱৰ, বৰীজ ভৱন আদিৰ জন্ম-কথা) লোকচক্ৰৰ আগলৈ আনিবলৈ যত্ন কৰিছোঁ। তদুপৰি পূৰ্ববৰ্তী আৰু পৰবৰ্তী কালৰ দুই এটা স্তুতি-তৰক বোম্বদন কৰা হৈছে চেপাচোবোকাটকৈ। শেষত এই কথা মই নদি কওঁ যে স্মৰ্থ আৰু স্মৰ্থক অসম সাহিত্য সভা-বৃদ্ধৰ এটা সৰু অংশহে বাখোন ঘোৰ এই কেৱলিগুণাপত্ত সামৰি লব পাৰিছোঁ।

এই কথাও আগবঢ়বতে জনাই থকৈ যে এই পৰ্বত বি কেইখন সভা বা অস্থানৰ কথা স্তুতিৰ সঁজুৰাৰ মুখ বোকোলাই দেখুৱাবলৈ যত্ন কৰা হৈছে সেইবোৰৰ উপৰিও আৰু ধনচেষ্টক অস্থানৰ লগতো কম-বেছি পৰিমাণে ঘোৰ সম্পৰ্ক ঘটিছিল। সেইবোৰৰ মাজত উল্লেখযোগ্য কামৰূপ নাট্যসমিতি, ভৱাহাটী অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰ, অসম সঙ্গীত-নাটক একাডেমী, সাহিত্য-একাডেমীৰ উপদেষ্টা সমিতি আদি। এইবোৰৰো নিজা ইতিবৃত্ত আৰু অন্তৰালৰ বহুত কাহিনী আছে। কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ কথা ঘোৰ হকসেখা আৰু এই গ্ৰন্থৰ সাহিত্য পৰ্বত কবলঙ্গীয়াখিনি কোৱা হৈছে। অনাতাঁৰ আৰু সঙ্গীত-নাটক একাডেমীৰ বিষয়েও কিছু কথা কৈ অহা হৈছে যদিও ঘোৰ মানস-পটত আৰু বহুত স্তুতিৰ টুকুৰা উঠি উঠি ফুৰিছে। সঙ্গীত-নাটক একাডেমীৰ মই এসময়ত উপ-সভাপতিও আছিলোঁ, গ্ৰন্থৰ কাৰত উপগ্ৰহ থকাৰ নিচিনাকৈ। ভৰাপি এইবোৰ অস্থানক ইচ্ছা কৰিয়েই বাজত বাবিলঙ্গীয়া হ'ল কিয়নো ভাৱাকান্ত এই সভাপৰ্বই মোক ঘেৰি কাষে কাষে ক'লে—ভৰাপ তপস্বতে ভৰা, মহাপ্ৰভু বকা কৰা। মহো আৰু ওপৰাকি ভাৱ বিৱাৰ পৰা বিবত হওঁ।

প্ৰকাশ্য সভা

এই স্তুতিকাৰ আদি ভাগতে ১৯০৫ চনৰ এদিন ভৱাহাটীৰ জুৰাৰ ভাৰতবৰ্ষ নাট্যসমিতিৰ ভৱত কৰ কৰ পাঁচজন লগত 'পুল' বেদিও থকা ঘেৰি এদিন সঙ্গীতৰ পোছাৰী নামৰ এখন ভৱনোকে লবাহিতক খেলত সময় অতিবাহিত কৰি থকা সভা পাতিবলৈ উপদেশ

* চান্দীয়াৰ চান্দীয়া পুলক ভৱনৰ বৰি পিৰিৱিক ভৱনৰ নাম কামৰূপ আৰু গ্ৰন্থৰ সন্তানৰ বৰি এই 'পুল বেদি' পৰ্য্যটন। কামৰূপৰ কামৰূপৰ বৰিও নাম এটা অস্থানৰ পৰা গঢ়িল।

দিছিল আৰু তেওঁলোকক সভাৰ নিয়ম-প্ৰণালীও শিকাই দাঙল। গোস্বামীৰ উপদেশে জটী ধৰিলে। তাৰ ফলতেই এসময়ৰ অসমবিখ্যাত একতা সভাৰ জন্ম হ'ল। সেই ছাত্ৰ অম্লচান্দৰ নিৰ্ণয় কাৰ্য বিবৰণী লিখি বাৰিষলৈ গোস্বামীয়ে ল'ৰাইতক বহী এখনে দান কৰিছিল। একতা সভাৰ প্ৰতিষ্ঠাতা সেই ল'ৰা পাঁচজন আছিল অধিকানাথ বৰা, জ্ঞাননাথ বৰা, মহাবীৰ কান্ধু, নাৰায়ণচন্দ্ৰ গোস্বামী আৰু বাধানাথ গোস্বামী। সভাৰ বৈঠকবোৰ বহিছিল সত্যনাথ বৰা ডাঙৰীয়াৰ চ'ৰাঘৰত। প্ৰথম সম্পাদক আছিল জ্ঞাননাথ বৰা (অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰাক্তন সভাপতি)। প্ৰথম অধিবেশন তেতিয়া বহিছিল জনা নোৱাৰ। দ্বিতীয় অধিবেশন বহিছিল ১৯০৫ চনৰ ৫ মাৰ্চত। অলপ দিনৰ ভিতৰতে এই সভা গা-গাৰি বাঢ়ি শকত হৈ আহিবলৈ ধৰিলে। উজানবজাৰৰ সেই সময়ৰ প্ৰায়বিলাক পঢ়াশলীয়া আৰু কলেজীয়া ছাত্ৰই এই সভাত যোগ দিলে। কটন কলেজত পঢ়িবলৈ অহা গুৱাহাটীৰ বাহিৰৰ জনচেৰেক ছাত্ৰও এই সভাৰ অতি আপোন হৈ পৰিছিল। সেইসকলৰ মাজত শিৱসাগৰৰ পদ্মধৰ চলিহা আৰু গণেশচন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। স্থানীয়সকলৰ ভিতৰত প্ৰতিষ্ঠাতাসকলৰ উপৰিও উমেশ চৌধাৰী, সৰ্বেশ্বৰ শৰ্মাকটকী, দৈবচন্দ্ৰ তালুকদাৰ, মহিবুদ্দিন আহমেদ আৰু বহুত আছিল।

পিছলৈ সভাৰ সাদিনীয়া অধিবেশনবোৰ লভাশিল গ্ৰাইমাৰী ভুল ঘৰত (বৰ্তমান মানিকচন্দ্ৰ মাইনৰ ভুল থকা ঠাইত) পতা হৈছিল। মই ল'ৰা কালত সেই সভা বাহিৰৰ পৰা খিড়িকীৰে জুৰি চাইছিলো। ভিতৰ সোমাবলৈ সাহসে জুহুলাইছিল। বয়স আৰু অৰ্হতাও হোৱা নাছিল। দেখাক দেখি আমি মাইনৰ ভুলৰ ছাত্ৰবিলাকেও ছাত্ৰসভা নাম দি এখন সভা নিজাকৈ পাতি লৈছিলোঁ। ময়েই তাৰ সম্পাদক হৈছিলোঁ। ঘাই সহযোগী আছিল মোৰ সহপাঠী হাজোৰ সতীশচন্দ্ৰ বৰুৱা। একতা সভাৰ আহিঁতে আমি সেই সভা চলাইছিলো। লোকৰ চ'ৰাঘৰত বিচনা-চাদৰৰ পৰ্ণা ভৰি মঞ্চ সাজিছিলো। বক্তৃতা, গান-বাঁজনা, আবৃত্তি, অভিনয় আৰু যোদ্ধা প্ৰদৰ্শন কৰিছিলো। কণ কণ ডাইটি-ডনীটাইতেই আছিল আমাৰ দৰ্শক আৰু পৃষ্ঠপোষক। মুঠে ল'ৰাকলীয়া সেই নিৰ্ণোৰ বং-ধেমালিবোৰেই আছিল আমাৰ ভবিষ্যৎ শিল্পী-জীৱনৰ আধাৰ। তেতিয়াও আমাৰ অগ্ৰজতুল্য একতা সভাৰ সভ্যসকলৰ কাৰ চাণিবলৈ সাহসে জুহুলাইছিল। সেই দিনত ডাঙৰ-সকল ব্যৱধান আছিল বৰ বেছি—ভয়ৰ নহয়, শঙ্কাৰ। তলৰ জেপীৰ ল'ৰাবিলাকে ওপৰ জেপীৰ ল'ৰাবিলাকক সন্মান কৰাটো বা শ্ৰদ্ধা প্ৰদৰ্শন কৰাটো সেই দিনত এটা সাধাৰণ নিয়ম আছিল। সেই বাবেই হাইস্কুল পোৱাৰ আগতে মই একতা সভাৰ লগত গাখীৰে-কলে সন্মাপিত হব পৰা নাছিলোঁ। একতা সভাৰ উত্তৰী সভ্য উমেশ দাস আৰু দৈবচন্দ্ৰ তালুকদাৰ আছিল ব্যতিক্ৰম। এওঁলোকৰপৰা মই সাহিত্যৰ অৱগ্ৰেহণা নিচেই সৰুকাৰে পৰাই পাইছিলো। এওঁলোকৰ বোধদিয়ে মই একতা সভাৰ হাতেদিয়া সুপণ্ড 'অকলঙ্ক'ত চহু জ্বাই চাবলৈ যোগ্য পাইছিলো।

তেতিয়াৰ দিনত অসম সাহিত্য সভা, অসম ছাত্ৰ সন্থা আৰু আখিৰ নিচিনা অলেখ সাংস্কৃতিক অম্লচান্দ নাছিল। অ-তা-উ-স সভা অ'ত ত'ত আছিল। তাৰ একাধৰ বেছি

হুইল যোরা নাছিল। সেই কাৰণে একতা সভা, এ-এ-এন ক্লাব আদিয়েই জীৱিত দেখিব
বিলাই গোটেই দেশতে জনাজাত হৈ পৰিছিল। একতা সভাৰ পাঠ্যক্ৰম একতাবোৰ
আলোচনী, বাহী আদি কাকতত প্ৰকাশ হোৱাত সকলোৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ সক্ষম
হৈছিল আৰু সেই ছাত্ৰদেৱকবিলাকে বাইজে দেশৰ আশা-ভৱনাৰ হুল বুলি কবৰৰ চকু
চাইছিল।

হুনিয়ন ক্লাব, লতাশিল পথাৰ

একতা সভাৰ খেল-শাখা এটাও আছিল। এই শাখাটোৰ নাম আছিল হুনিয়ন ক্লাব।
শ্ৰীবিষ্ণুৰাম মেধিৰ ছবাবমুখত থকা লতাশিল খেলমাটি এই হুনিয়ন ক্লাবৰ লখনত আছিল।
একতা সভা আৰু হুনিয়ন ক্লাবৰ বিলুপ্তি ঘটিছে যদিও আজিও এই খেলমাটিক বছৰে 'হুনিয়ন
ক্লাব' বুলিহে জানে। পূৰ্বতে ইয়াত পথাৰ নাছিল। ১৮২৭ চনৰ বৰফু-ইকপৰ আগতে
ইয়াত হেনো এটা পুখুৰীহে আছিল। পৌৰসভাই পুখুৰী পুতি পথাৰ কৰিলে আৰু সেই
পথাৰত কোনো কোনো বছৰ চাৰ্কাছৰ দল আহি খেল দেখুৱাইছিল। এবাৰ তেনে এখন
চাৰ্কাছৰ বাবে এটা খোৱাৰ লবাক বধ কৰাৰ পিছৰপৰাহে সেই পথাৰত চাৰ্কাছ প্ৰদৰ্শন বন্ধ
হ'ল। হুনিয়ন ক্লাবৰ ডাঙৰ ছাত্ৰবিলাকে তাত বল খেলা নিজে আবেলি আমি চাবলৈ
গৈছিলোঁ। ডেভিডাৰ গুৱাহাটীৰ খেল-ক্ৰগতত হুনিয়ন ক্লাবৰ ভাল নামেই আহিছিল।

হাইস্কুলৰ ওপৰ শ্ৰেণীলৈ যোৱাত আৰু তাৰ পিছত কলেজীয়া জীৱনত যৈ আৰু যোৱা
লগৰীয়া বন্ধুবিলাকেও একতা সভাৰ দাৱিত বহন কৰিবলগীয়া হৈছিল। মোৰ ৰাতি
সম্পাদকৰ বিষয়বাবোৰ ছবছৰমান স্তম্ভ হৈছিল। হৰেন্দ্ৰনাথ কলিতা, শৰতচন্দ্ৰ কাকতী,
শ্ৰীকেশৱপ্ৰসাদ চৌধুৰী প্ৰভৃতি অনেকেই একতা সভাৰ যোগেদি নানা মিথৰ সমাজহিত্তকৰ
কামত হাত দিছিল, নিৰ্মিতভাৱে সভা পতাতো হৈ আছিলেই। উল্লেখযোগ্য কামৰ
ভিতৰত এই সভাৰ 'চন্দ্ৰনাথ শৰ্মা পৌৰষণী সমিতি'ৰ বাৰা প্ৰকাশিত বিহঙ্গী কবি বন্ধুনাথ
চৌধুৰী ৰচিত 'কাৰবালা' কাব্য আৰু তালুকদাৰৰ অসম-প্ৰতিভাৰ নাম লব পাৰি।

অসম ছাত্ৰ সন্মিলনৰ অগ্ৰদানত আগভাগ লোৱাৰ উপৰিও একতা সভাৰ লাটাইডকৈ
চমকপ্ৰদ কীৰ্তি আছিল সৰস্বতী পূজাৰ অসমীয়া ঠাঁচত জাতীয়কৰণ। আজিকালিৰ কথা
স্বকীয়া, কিন্তু সেই দিনত সৰস্বতী পূজাৰ আকৰ্ষকতা আজিৰ নিচিনা নাছিল। চুহুৰিৰে
চুহুৰিৰে আৰু কলেজৰ হোষ্টেলৰ হোষ্টেলৰ পূজা ৰাই সৰস্বতী বেৰীৰ আজিকালিৰ দৰে ডেভিডা
কাহিল অৱস্থা হ'বলগীয়া নহৈছিল। গুৱাহাটীৰ স্কুলবোৰত একোখনকৈ আৰু কটন কলেজত
এখন যথোৰ পূজা পতাছনভিত্তকভাৱে পতা হৈছিল। সোণালী-প্ৰতিমাবিলাক আছিল
বিশেষত্ববৰ্জিত। বঙালী ঠাঁচত পতা, শাৰী পিছোৱা, পাছকালে এখন পৰ্বত, ইয়ানেই। কটন
কলেজৰ প্ৰতিমাখন অৱতে আকাৰত ডাঙৰ আছিল। আই বীণাশ্যবিজনাও আছিল
ধাৰী আৰু তেওঁৰ দুইকাষে আছিল হাতত টোৱৰ দৈ বিৰ হৈ থকা দুজনী মহিলা।
পোনপ্ৰথমে উজানবাবৰত আমি পতা একতা সভাৰ সৰস্বতী পূজাখন একবকৰ বাতৰি
পূজাৰ নিয়মাই হৈছিল। সৰস্বতী ডাঙৰলৈ, সত্যমপৰা অ-সত্যলৈ সকলোৰে এই পূজাত
ভাৱ লৈছিল, নিজৰ পূজা বুলি। এই সৰস্বতী-পূজাত একতা সভাই গুৱাহাটীত

গভাঙ্গুগতিকতা পৰিহাৰ কৰিবলৈ প্ৰতি বছৰে চোঁটা চলাইছিল আৰু কৃতকাৰীও হৈছিল বহুদিন। এই বিষয়ত সৰ্বাধিক প্ৰশংসাৰ দাবী কৰিব পাৰে মহোদয় ডেকাকলন। তেওঁ ধনিকৰ ৬টিৰ বৰদলৈৰ দৰত নিজে দাসিত্যপ্ৰতিমাৰ ৰূপ একেবাৰে সলনি কৰি পেলাইছিল। বড়লুৰা শাৰী আৰু আ-অলকাৰৰ সলনি কৰি অসমীয়া দুগাৰ বিহা-মেখেলা পিন্ধাই, মুঠিখাক, দুগ্‌ছুগী আদি অসমীয়া আ-অলকাৰ পিন্ধাই ‘সবখতী মা’ক ‘সবখতী আই’লৈ ৰূপান্তৰিত কৰি পূজামণ্ডপত আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ধনিকৰৰ দৰল ‘ল’কেইজনকো (ঈৰাখিনি বৰদলৈ, ধৰণী বৰদলৈ প্ৰভৃতি) অসমীয়াগল্পী প্ৰতিমা সাজিবলৈ শিকাইবুজাই পাৰ্কেত কৰি তুলিছিল। তেতিয়া ডাকৰ ঈশ্বৰল হাস আছিল ডেকাকলনৰ আলম্বা।

একতা সভাৰ সবখতী পূজাৰ আন এটা বিশেষত্ব আছিল বাগী-কীৰ্তন প্ৰচলন। তাৰ আগতে সবখতী পূজাৰ উপযোগী কীৰ্তন-গীত নাছিল বুলিলেই হয়। সেই দিনত আছিল বড়লা সংকীৰ্তনৰ অকণ্টকা বাজপাট। মোৰ অভাৱত গুৰু দি কাম চলোৱাৰ নিচিনাকৈ বিহুগী কবিৰ ‘সাদৰী’ৰ প্ৰথম তাত্ৰবত থকা “নমো বীণাপানি, বসন্তৰ বাগী” নামৰ প্ৰথম কবিতাটোৰেই কাম চলোৱা হৈছিল। নাগেৰা নাম গোৱা হৈছিল আৰু গোসাঁনী কুৰোৱাত বেণুবাড ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। একতা সভাৰ সবখতী পূজাত মোৰ কলেজীয়া সহপাঠী প্ৰাচীন কামৰূপী বৃত্তাসংঘৰ অন্ততম প্ৰতিষ্ঠাতা ঈৰীৰেখৰ গোস্বামীয়ে আগভাগ লৈ অসমীয়া সংকীৰ্তন প্ৰচলন কৰিছিল। “আহা বীণাপানি দুখীয়া দুহাৰে, অবোধ সন্তানে মাতিছো আই কাতৰে” নামৰ গীতটো কোনে কেতিয়া ৰচনা কৰিছিল, ক’ব নোৱাৰোঁ কিন্তু সেই গীতটো হলে সকলোৰে মুখে মুখে হৈছিল। গোসাঁয়ে নিজে দুই এটা বাগী-কীৰ্তন ৰচনা কৰিছিল আৰু মোৰ হতুৱাৰো কেইটামান তেনে গীত ৰচনা কৰাই লৈছিল। তেওঁ গীতৰ ছেৰে ছেৰে খোলত বোল দি আকাশ-বজাহ নিৰামিত কৰিছিল। একতা সভাৰ উপৰিও গুৱাহাটীৰ আন আন সবখতী পূজাতো এই বাগী-কীৰ্তনৰ প্ৰচলন হৈছিল। আজিও তাৰ মুক্তমা মাৰ বোৰা নাই।

একতা সভাৰ গোসাঁনীয়ে কাকত বা আন বাস্তৱিক বাহনত উঠি নগৰ পৰিভ্ৰমণ কৰা নাছিল। তেওঁ আমাৰ নিচিনা নিম্নাৰিত ভক্তকল্পৰ কাকত উঠি নগৰৰ ইন্দুৰ সিহুৰ দিবিজয় কৰিছিল। আমি বৰ প্ৰতিজনেই পাল পাতি গোসাঁনীক কাকত লবলগীয়া হৈছিল। ধৰ্মী অৰ্হটানখিনি বাদ দি সবখতী পূজাৰ সাংস্কৃতিক কাৰ্যসূচীত একতা সভাৰ জনচেৰেক মুছলমান সভাৰো আগভাগ লৈছিল। তেতিয়াৰ দিনত ধৰ্মী অৰ্হটানখিনিৰ বাহিৰে অসমীয়া হিন্দু-মুছলমানৰ মাজত কোনো পাৰ্থক্য নাছিল। বাৰনীতিৰ শুকুৰি সোবোৱাতহে আজিকালি বিভেদৰ বহল কাট বেগিছে।

‘ডেকাবেছন’ বা সাক-সন্মানে তেতিয়াৰপৰা আজিলৈকে কেবাবাৰো কলপ সলনি হৈ আহিছে। প্ৰথমতে আছিল বটীৰ কামৰ। তাৰ পিছত হ’ল ঈৰাখিনি, বটীল, নাহৰ আদি গছৰ পাত। এতিয়া হৈছে ব’পা কাপোৰ—ভাৰ ওপৰত সৰল বা প্ৰতীকবৰী চিত্ৰাংক। একতা সভাৰ পূজাতোই প্ৰথমবাৰ পাহুললৰ পৰ্বতবন জুটাই এটা বটীৰ কাকতৰে সৰা

মণিকুট শৌণীনীক নহব হুৰোৱা হৈছিল। আৱাখাৰি হুৰোৱা নিহুত বাগত
নহবাতিৰ জুই লাগি লভাকাত বাটছিল। তাৰ শিহৰ বহুবনৰ বা কৰিব নিনি হপত
মণিকুট নাছি এতিয়াৰ নিৰাপনতাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। এবাৰ এটা ক'ং'গা শিল
ওপৰত ওজবননা ওজকুৰণা শৌণীনীক এতিয়া কৰা হৈছিল—মণিকুট বা শৌণীনী
নহটোৰ চালবেৰবোৰো আছিল কপ বেন ব'গা। পাছকালৰ বেৰত একমাজ বাপী
আনন্দৰ বা বকৰাৰ ছবিখন জিলিকি আছিল। এই অভিনৱ পৰিকল্পনা কৰিছিল তাত
শিহুগল দালে। এতিয়া অৱশ্যে এতিয়াত আৰু নীচা-মণ্ডপত নানা বিধ কলাকৌশলৰ
কৰা হৈছে আৰু সেইবোৰ যে প্ৰশংসনীয় নহব বা আগতকৈ নিহুত হৈছে তেনে
হলে মই ক'ব খোজা নাই।

বিয়েটাব ঘৰৰ কাষত ১২২৪ চনত পতা একতা সভাৰ সৰ্ব্বভাী পূজা ঘোৰ বাবে
 বিশেষ স্বৰ্ণযোগ্য কিয়নো সেই পূজাই যোক নাট্যকাৰ হিচাপে গুৱাহাটী বাইবৰ
 লগত পোনপ্ৰথমে চিনাকি কৰি দিছিল আৰু যোৰ লগৰীয়া অভিনয়-শিল্পীবিলাকেও যুক্ত
 খ্যাতি আৰ্জিবলৈ সন্মত হৈছিল। পূজা উছৰৰ সন্সাৱকৰ দাৱিষ বহন কৰিছিল নগাৱৰ
 দীননাথ শৰ্মাই। ভাগে ভাগে আয়াৰ সকলোকে কাৰ গুণাই দিয়া হৈছিল। নিষক্ৰিত
 দৰ্শকসকলক জা-জলপান খুৱাই পৰিচূট কৰা হৈছিল আৰু গুহুলি ঐতিহ্য দৰ্শন কৰিবলৈ
 বোৱা মুনিহ-তিবোতাৰ উছলি-মুহলি লাগিছিল। একতা সভাৰ পূজাৰ নামত তেতিয়া
 যেন কিবা এটা কালিকা আছিল। পূজা উপলক্ষে অভিনীত হৈছিল যোৰ হাতেলিখা নাট
 'কনৌজকুঁৱৰী'। পৰিচালনাৰ দাৱিষ বাইটেক যোৰ আৰু দেৱ চৌধুৰীৰ ওপৰত কৃত হৈছিল।
 নাটক নতুন, নাট্যকাৰ নতুন আৰু অভিনেতাৰিলাকো আছিল নতুন। তথাপি সেই
 কনৌজকুঁৱৰী অভিনয়ে কুমাৰভাভৱক জয় কৰিছিল হুলিৰ পাৰি। সেই সকল অভিনয়ৰ
 স্বকল স্বৰূপে কেবাজনো তৰুণ শিল্পীয়ে আভিজাত্যপূৰ্ণ কায়কৰূপ নাট্যসমিতিৰ ভিতৰ-চৰাত
 সোমাবলৈ পাৰপজ পাইছিল। যেনো নতুন নাটক লিখিবলৈ সাহস পাইছিলো।

বহাশুকবৰ তিথি, বৰেণ্য সাহিত্যিকসকলৰ স্মৃতিসভা আদিও একতা সভাৰ বোম্বেলৈ
 বাজহুৱাকৈ পতা হৈছিল। তাত চহৰৰ শ্যামাৰ সাহিত্যিকসকলেও যোগ দি কলকাতাত
 অবিহণ নোহৈছিল। এনেবোৰ সভাত কৰ্মীৰ নবীনচক্ৰ বৰলৈ, বিংশী কবি কনুৱাৰ
 চৌধাৰী, জ্ঞানদাভিৰাৱ বৰুৱা, শোণাৰাম চৌধুৰী, হেৰাচন্দ্ৰ উজা প্ৰভৃতিক বেণা পেতা বোৰ
 বনত পৰে।

সর্বো শেষত বনচেবেক তত্ত্ববুৰ্ণ অধিবেশনৰ স্মৃতিভাৱে যাহা বি একতা সভাৰ প্ৰথম
 দায়বিহো। ১৯০২ চনত অসমত পোনপ্ৰথমবাৰৰ বাবে মহাপুৰুষ ঐশ্বৰ্য্যদেৱৰ তিথি উপলক্ষে
 কাৰ্য্যকৰ হ'লত এখন জটিল বাতৰীয়া সভা পতা হৈছিল। তেতিয়াই মহাপুৰুষৰ তিথি
 দায়বদ্ধৰ তিতবসেতীয়াবদ্ধ আছিল আৰু সেইদৰে বাকীয়া সভাবে তিথি পাগল কৰাৰ
 নিয়ম প্ৰচলিত হোৱা নাছিল। সেই সভাত সভাপতিৰ আসনত আছিল 'এভেংকেষ্ট অব
 আনাবব' সম্পাদক বৰুৱামোহন বৰুৱা। সৰীত-ওলা সৰীবাৰ বৰুৱা জাতীয়াই সভাৰ
 সৰীজাহাৰীৰূপে ভূমি ধৰিছিল। ১৯১২ চনৰ ৭ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা এই সভাই অসমৰ তিতবস

পোনপ্রথমে অসমীয়া ভাষাৰ ওজা হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ স্বভিসভাৰ আয়োজন কৰে। সভাপতি হৈছিল অসমীয়া ভাষাহিঁঠনী কৰ্ণেল পি-আৰ-টি গৰ্জন চাহাব। সভ্যনাথ বৰা, পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী, এফ-ডব্লিউ ছুন্মাৰ্ছেন, দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকন প্রভৃতিয়ে একোটা সাক্ষাৎ বক্তৃতা দিছিল। ২৮-৯-১৩ তাৰিখে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আই-এ মহল্লাত সৰ্বোচ্চ স্থান অধিকাৰ কৰাৰ বাবে এখন সভা পাতি বাণীকান্ত কাকতিদেৱক অভিনন্দন জনোৱা হৈছিল।

আৰু এখন সভাৰ কথা। সেই দিনা আছিল ১৯৩০ চনৰ ২১ ডিচেম্বৰ। বিলাতবৰণা শিল্পীজীৱনৰ সমল আহৰণ কৰি জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালা উলটি আহিছে। ৰূপকোঁৱৰক বাজহুৰাভায়ে সৰ্ব্বদনা জনাবলৈ আমি একতা সভাৰ এখন বিশেষ অধিবেশনৰ আয়োজন কৰিছিলোঁ। হুমাৰ ভাৰুৰ নাট্যমন্দিৰত। পূৰ্বোহিত বৰণ কৰা হৈছিল কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ ডাঙৰীয়াক। ফুল-কলেজৰ ছাত্ৰৰ, অধ্যাপক, শিক্ষক, নগৰৰ গণ্যমান্ত ভ্ৰতলোক আমিয়ে সভাৰ উপটি পৰিছিল। ভেজপুৰৰ বিখ্যাত অভিনেতা ডাঃ কামিনীকান্ত দাসো উপস্থিত আছিল। বধাবিধি সভা আৰম্ভ হোৱাৰ পিছত আগৰৱালাদেয়ে প্রাচ্য আৰু পাশ্চাত্য সঙ্গীতৰ গুণাগুণ আলোচনা কৰি এটা সাৰগৰ্ভ বক্তৃতা দি কৈছিল, “পাশ্চাত্য আৰু প্রাচ্য (বিশেষকৈ ভাৰতীয়) সঙ্গীতৰ মাজৰ পাৰ্থক্য নিচেই চমুকৈ ক’বলৈ হলে এই কথা ক’ব পাৰি যে পাশ্চাত্য সঙ্গীতত ‘হাৰ্মনি’ আছে, প্রাচ্য সঙ্গীতত নাই অৰ্থাৎ পাশ্চাত্য সঙ্গীতত দুই বা ততোধিক স্বৰ (নোটছ্) একেলগে ধ্বনিত হয়; কিন্তু প্রাচ্য সঙ্গীতত তেনে নহয়। আৰু এটা পাৰ্থক্য হৈছে যে পাশ্চাত্য সঙ্গীতত Vertical rhythm আৰু horizontal rhythm দুয়োটা আছে; কিন্তু আমাৰ সঙ্গীতত Vertical rhythm নাই বুলিলেই হয়। আমাৰ দেশত কিছুমান বন্ধা বাগ-বাসিনী আছে, কিন্তু হুবোপীয় সঙ্গীতত তেনে কোনো বন্ধা বাগ-বাসিনী নাই। হুবোপত সঙ্গীতৰ ওজাসকলে যি স্বৰকে বাছি দিয়ে তাকে সকলোৱে হুবহু অনুকৰণ কৰে। ভাৰতত হলে বাগ বা বাসিনীকো ঠিক বাধি ব্যক্তিবিশেষে স্বৰৰ variation কৰি গাঁব পাৰে।” ইত্যাদি। ৰূপকোঁৱৰে বক্তৃতাৰ মাজে মাজে গীত আৰু বাতৰনিৰে উদাহৰণ দিয়াৰ উপৰিও কেবাটাও ইংৰাজী আৰু জাৰ্মান গীত গাই সমজুৱাসকলক মুগ্ধ কৰিছিল। সভাপতি বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই আগৰৱালাৰ সঙ্গীতসাধনা সম্পৰ্কে দুআধাৰ কৈ ডেওৰ দীৰ্ঘজীৱন কাহনা কৰে আৰু সঙ্গীত সম্পৰ্কে এটি তৰুলা ভাষণ দিয়ে। ভাষণৰ মাজত কৰ্মবীৰে ‘হৰমোহন’ৰ কেইকাকিয়ান পদ জাত লগাই গাই অসমীয়া সঙ্গীতৰ স্বৰ্ণপৰী ভাব, ভাষা আৰু স্বৰৰ সামঞ্জস্য দেখুৱায়। অজ্ঞতপূৰ্ব সকলতাৰ বাবেহি সভাৰ সময়ৰণি পৰে। নকলেও হয় যে আমি বহুবি একতা সভাৰ এনে ধৰণৰ দুই এখন গুৰুত্বপূৰ্ণ অধিবেশন পাতিবলৈ বদ্ধ কৰিছিলো। স্থানীয় আৰু বাহ্যিক অসমৰ সাহিত্যপ্ৰেমীসকলৰ কিছু পৰিমাণে হলেও আকৰ্ষণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিলোঁ।

এই একতা সভাই আছিল বোৰ সাহিত্যসেৱা আৰু সভা-পৰিচালনা দিৱাৰ কঠোৰাজনী।

গুৱাহাটী সন্ধিয়া সন্মিলনী

ইয়াৰ আগতে মোৰ ‘স্মৃতিলেখা’ গ্ৰন্থত গুৱাহাটী সন্ধিয়া সন্মিলনীৰ কথা বিবৰণি কোৱা হৈছে। সেই কাৰণে ইয়াত দুই এটাৰে পূৰণি স্মৃতি চমুকৈ মোহাবিব বুলিহে মাথোন। ১৯৩১ চনৰ কথা। বি সময়ত দেশত আজিৰ নিচিনা অলেখ সাংস্কৃতিক অহুঠান নাছিল, চৰকাৰী সংস্কৃতি-বিভাগ নাছিল, অ’ত ত’ত সঙ্গীত-বিভাগৰ নাছিল, অনাৰ্জীৰ কেন্দ্ৰ নাছিল, সহ-অভিনয় নাছিল, তেনে এটা সময়তে মাহেকীয়াকৈ পতা সন্ধিয়া সন্মিলনীৰ আকৰ্ষণীয় অধিবেশনবোৰে গুৱাহাটী নগৰ গুলজাৰ কৰিছিল। ১৯৩৩ চনত কলাপ্ৰেমী পদ্মধৰ চলিহা ডাঙৰীয়া ‘অসমীয়া’ কাকতৰ সম্পাদক হৈ গুৱাহাটীলৈ আহিছিল। তেওঁ গুৱাহাটীত বাতৰিকাকত সম্পাদনা কৰিয়েই আশুত্বৰু নাছিল; এটা সাংস্কৃতিক পৰিবেশ সৃষ্টি কৰি চহৰখন আনন্দমুখৰ কৰি তুলিবলৈকো নথৈ বন্ধ কৰিছিল। মোৰ উপৰিও নাৰায়ণচন্দ্ৰ বৰুৱা, শঙ্কীকান্ত গোস্বামী, যোগেন্দ্ৰনাথ বৰকাকতী এতৃতি উল্লেখে কলাভূষণী ডেকাসকলৰ সহযোগত তেওঁ সন্ধিয়া সন্মিলনীৰ মাহেকীয়া অধিবেশন পাতি কলা-জগতত তেতিয়াৰ স্পৃহা, গুৱাহাটীক আগ্ৰত কৰি তুলিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল।

মোৰ তেতিয়া কাম-কাজ নাই। হুগলীয়া চাকৰিৰ বাবে অ’ত ত’ত বৰষুণে বেলাহৈ আছিলে। যদিও টোপবোৰ অথলে গৈছিল। গিছে তেতিয়াও মই সময় অনাহকত কটোৱা নাছিলে।—কিবা নহয় কিবা এটা কৰি অন্ততঃ কলা-সংস্কৃতিৰ মেল মাৰিয়েই নাইবা সেই কামত শ্ৰম-দান কৰি সময় অতিবাহিত কৰিছিলো। উজানবজাৰ ৰাজহৰ পূৰ্বাধৰণ পশ্চিমে বৰ্তমানে ক্ৰীপ চফৰ্তীৰ দালানখন থকা ঠাইত তেতিয়া শঙ্কী গোস্বামীয়ে এটি খেৰী বঙলা সজাই লৈ ওকালতি কৰিছিল। সেই ঘৰতে পূৰ্বা-পধূলি আমাৰ গান-বাজনাৰ আৰু বাৰডচহ মেলৰ ‘আজ্ঞা’ নিয়ন্ত্ৰিতভাৱে বহিছিল। কেতিয়াবা হেপাঙিলাত নাৰায়ণচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ঘৰতো গোট ৰাইছিলো। কুমাৰ ভাস্কৰ নাট্যমন্দিৰ তেতিয়াও আমাৰ দখললৈ অহা নাছিল। কলা-বাদ্যকৰ পদ্মধৰ চলিহাই পাত সন্ধিয়া সন্মিলনীৰ বাগী সজাই দি আমাক মতলীয়া কৰি তুলিছিল। পূৰ্বা বা পধূলি আহি ব’তে থাকে, ত’তে স্তেওঁ হোকা টেকেল্যৰ দৰে হাজিৰ হয়হি আৰু কোনোবা একালে শিল্পীৰ সন্ধানত উলিয়াই নিয়ে। তেতিয়া অৱশ্যে শিল্পী শব্দটোৰ আজিৰ দৰে ব্যাপক প্ৰচলন হোৱা নাছিল।

সন্ধিয়া সন্মিলনীৰ অধিবেশনবোৰ প্ৰথমতে অলপ দিন খৰে খৰে বহিছিল আৰু অলপ বৈঠকৰ নিচিনা আছিল। অলপ দিনৰ পিছতে কুমাৰ ভাস্কৰ নাট্য মন্দিৰ কেৱেয়াটলৈ লৈ আহি অধিবেশন বহুৱাইছিলে। নাট্যমন্দিৰ পুৰুষ-মহিলা দুৰ্গতকৈ ঠাৱ ৰাই পৰিছিল আৰু বৰুণীলতাৰ ডেটাবোৰ আপোনাআপুনি উভাল ৰাই পৰিছিল। কল্যাণীত-স্নাত, বহুজনীত, ঐক্যতান আৰু বিশেষকৈ একোখনি খুজীয়া বা চমুনাট (আত্মজাতিৰ একাডিকা) এই অধিবেশনবোৰৰ বিশেষত্ব আছিল।

খুজীয়া অভিনয়বোৰত কেবাজনো হাঁহিৰ বোৰাক বোপাইছিল। অভিনয়

ভিত্তবত দুই যোগেনৰ ভাও অপৰিহাৰ্য আছিল। একজন যোগেন্দ্ৰনাথ বৰকাকতী আৰু আনজন যোগেন্দ্ৰনাথ বৰদলৈ। যোগেন বৰকাকতীৰ গাজত লগা অসমীয়া মাত-বথাবোৰ আৰু কটাৰীনলীয়া যোগেন বৰদলৈৰ অননুৰণীয় খোজ-কাটল, কথাৰ ছেও আৰু বিচিত্ৰ সাজপাৰে হাঁহিত দৰ্শকৰ পেটৰ নাড়ী ডাল ডাল কৰিছিল। তেওঁলোকৰ লগতে আছিল ফটিক বৰদলৈ। কঁকালসাৰ ফটিক মাঠৰক ধেয়ে ধিকালে টানিছিল আৰু যি বেশত সজায় তাতে তেওঁ ৰাজী—হাঁহেৰেও চলে, মাহেৰেও চলে। দুই যোগেন অভিনয়ত অগাই-মধাই বা পাভযোৰ। চহৰৰ কোনো এজন বিশিষ্ট বা অশিষ্ট নাগৰিকক অনুকৰণ কৰি তেওঁলোকে মঞ্চত চালি ধৰি ওলাইছিল। হেমন্ত কাকতীয়ে ধাদহী হৈ আৰু যোগেন বৰদলৈ চিৰীছটা যেন শুৱনী তিৰোতা হৈ কোঁতহাৰা চমক লগাইছিল। বিসঙ্গতিতেই হাঁহিব জন্ম। স্ত্ৰী-চৰিত্ৰ বিশেষকৈ আইতা, গাহলীয়া তিৰোতা আদিৰ ভাৱত নিত্যানন্দ বৰদলৈ আছিল অধিতীয়। আজিকালি সহ-অভিনয়ৰ যুগতো তেওঁক চেৰ পেলোৱা টান হ'ব। এইসকল অভিনেতাই ক'ত কোনকৈ বিসঙ্গতিৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰি তাকে চান্দি ফুৰিছিল আৰু বঙ্গমঞ্চত বিসঙ্গতিপূৰ্ণ সাজপাৰ আৰু কাৰ্যকলাপেৰে অভিনয়ত হাতবৰসৰ সৃষ্টি কৰিছিল। সঙ্গীত-বিভাগৰ নেতৃত্ব কৰিছিল শশীকান্ত গোস্বামী আৰু নাৰায়ণচন্দ্ৰ বৰুৱাই। নাৰায়ণ বৰুৱাকো অসমীয়া সঙ্গীতৰ এজন গুৰু আখ্যা দিব পাৰি। তেওঁ নিজে জনাৰ উপৰিও সকলো ছোৱালীক শিকাইবুজাই নিপুণ কৰি তোলাত পাঠকত। সন্ধিয়া সন্মিলনীৰ কাৰণে তেওঁ লাগিভাগি জতুৱা অসমীয়া গীত-নাচৰ লহৰ তুলিছিল।

অসম ছাত্ৰ-সন্মিলন

কলিকতা এ-এছ-এল-ক্লাব, কটন কলেজ এ-এছ-ক্লাব আৰু গুৱাহাটী একতা সভা এই ত্ৰিখাত্ৰৰ জিৰেঞ্জী-সঙ্গমত ১৯১৬ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত ভৱ্যলাভ কৰা অসম ছাত্ৰ সন্মিলন জলজল পটপট দৈবকীৰ গজুৱা ল'ৰা। এই সন্মিলনখনৰ বিতং বিৱৰণ আমাৰ ছাৰা সংকলিত 'ভাষণমালা' গ্ৰন্থত দিয়া হৈছে। সাহিত্যবলী বেজবৰুৱা ভাটৰীয়াৰ সভাপতিত্বত গুৱাহাটীৰ লডাণিল খেলমাটিত সম্পন্ন হোৱা প্ৰথম অধিবেশনৰ সময়ত মই আছিলোঁ। মাইনৰ ফুলৰ ছাত্ৰৰ—চেমনীয়া ল'ৰা। কেইটামান চকামকা স্থিতি মাথোন আজিও মনত আছে। বথযাত্ৰাত বটলি লোৱা আম-কঠালৰ নিচিনাকৈ সেই সভাত বিনামূলীয়াকৈ বিলাই চিয়া লোহিতচন্দ্ৰ ফুৰা প্ৰকাশিত দুই-এখন পুথি মোৰো ডাগত পৰিছিল। তেতিয়াৰ আৰ্জ ল কলেজৰ সকলোবিলাক ছাত্ৰ সেই সভাৰ উলটিয়াৰ হৈছিল। মুনিকৰ্ম হিচাপে শ্ৰুতিজনে ক'লা আলপনা কোট পিন্ধিছিল, মুম্বত পাটৰ পাণ্ডৰি মাৰিছিল আৰু হাতত একোডাল বেজৰ সোঁকা লৈছিল। সেই বেশত যোৰ শিক্ষক বসীন্দ্ৰ বৰুৱা, যোগেন ভাস্কৰী আৰু আৰ্জ ল কলেজীয়া ছাত্ৰৰক দেখা পাই বৰ ভাল লাগিছিল। সভাপতি বেজবৰুৱাৰ দৌকৰা ভাষাই কাণত যৌ বৰিছিল। যোগেন্দ্ৰনাথ ফুকনৰ ছাত্ৰ উৰেন্দ্ৰচন্দ্ৰ চৌধাৰী ৰচিত 'জ্বাইৰ আঁকণ' নামৰ কবিতাৰ আবৃত্তিয়ে সভাস্থৰত হাঁহিব থলকনি ফুলিছিল। দেশবৰ্ণনা প্ৰবীণ সাহিত্যিকসকলক নিলগবপৰা চায়েই তৃপ্তি লাভ কৰিছিলোঁ। নিশা হুমাৰ হাঁহবত 'ভাণ্য

পৰীক্ষা' অভিনয় চাইছিলো পৰম ভূমিৰে। এবাৰ দৰ্শকত উপজা প্ৰেক্ষাগৃহনিচিনাকৈ ছাত্ৰ সন্মিলনৰ প্ৰতি তেতিয়াই অজানিতভাৱে যি মৰম লোৱাইছিল, সেই মৰমেই এসময়ত স্নেহক এই ছাত্ৰসন্মিলনখনৰ লগত নিবিড়ভাৱে বান্ধি পেলাইছিল। আন মৰমেও ই বোৰ পক্ষে শিক্ষা-স্থলীৰ নিচিনা হৈছিল যে তাত সন্দেহ নাই।

প্ৰথম পাঁচখন অধিবেশন বেজবন্ধা, গৰ্ভন, গৌহাট্ৰিবন্ধা, আচাৰ্য প্ৰকৃষ্ণজ বৰ আৰু ভাগ্যবন্ধাৰ সভাপতিত্বত গুৱাহাটী, বোৰহাট, ডিব্ৰুগড়, ডেজপুৰ আৰু গোলাঘাটত বহালৈকে অসম ছাত্ৰ সন্মিলনৰ জয়জয় মৰমৰ অৱস্থা আছিল আৰু ১৯২১ চনৰ অসহযোগ আন্দোলনত গুৰিধৰোঁতা। ছাত্ৰনেতাসকলে কুল-কলেজ বৰ্জন কৰি কাৰাবাসলৈ যোৱাতহে ইয়াৰ মূৰত প্ৰথম মাধ্যমৰ পৰিছিল। হাড়ৰ মাজত জীউটো আছিল যদিও সমূহ অসমীয়া ছাত্ৰৰ এই মৰমৰ অকুঠানখনিৰ সেই সময়ত অস্তিত্বই নোহোৱাৰ নিচিনা হৈছিল।

পুনৰ্জীৱনৰ পিছত

অসহযোগ আন্দোলনত মৰহি পৰা ছাত্ৰ সন্মিলনখনিক দৈবচক্ৰ তালুকদাৰ প্ৰমথো জনদিয়েক ছাত্ৰই নানা বাধা-বিধিনি নেওচি সজীৱিত কৰি তুলিছিল, কটন কলেজৰ দাৰ্শনিক অধ্যাপক ৰায় বোলাণ্ড টমাছৰ সভাপতিত্বত গুৱাহাটী হৰিসভা যুগপত অকুঠিত বিশেষ অধিবেশনত ইং ১৯২১ চনত। সেই সভাতে পূৰ্বৰ সহকাৰী সম্পাদক তালুকদাৰ প্ৰধান সম্পাদক নিৰ্বাচিত হয়। পিছৰ বছৰ ১৯২২ চনত ৭ম অধিবেশন অকুঠিত হৈছিল পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱৰ সভাপতিত্বত। তালুকদাৰ মোতকৈ বয়সত ডাঙৰ হলেও লৰাকালৰ-পৰা মোৰ ঘনিষ্ঠ বন্ধু। কোনো বিষয়ৰ বাৰ ভাগত পৰা নাছিল যদিও এই দুইখন অধিবেশনতে মই প্ৰতিনিধি হিচাপে যোগ দি সভাৰ ভিতৰ-চ'ৰাত সোমাই অভিজ্ঞতা আহিবলৈ সুবিধা পাইছিলো। তালুকদাৰৰ লগত ঘৰুৱাভাৱেও এই সম্পৰ্কীয় নানা কথা আলোচনা কৰিছিলো। নগাঁৱত সীনবন্ধু এন্দ্ৰজৰ সভাপতিত্বত বহা অষ্টম অধিবেশন আৰু শিৱসাগৰত কৰ্মবীৰ বৰদলৈৰ সভাপতিত্বত বহা নৱম অধিবেশনলৈ মই যোৱা নাছিলোঁ। সভাপতি হুগৰাকীৰ তেজোদীপ্ত অভিভাষণ শুননি নেওগ সম্পাদিত 'মিলন'ত পঢ়ি পুলকিত হৈছিলোঁ। এই সময়ত তালুকদাৰৰ লগতে ডিছেখৰ নেওপো মোৰ বাবে ছাত্ৰ সন্মিলনৰ পথ-প্ৰদৰ্শক হৈছিল। কলেজীয়া শিক্ষাৰ উপৰিও তেতিয়াই সভা-সমিতিৰ শিক্ষাতো দীক্ষা লৈছিলোঁ।

১৯২৫ চনৰ চেপ্তেম্বৰ মাহত বোৰহাটত বহা সন্মিলনৰ সপ্তম অধিবেশনত মই একতা সভাৰ প্ৰতিনিধি হিচাপে যোগ দিছিলোঁ। এনেদৰে সভাত যোগ দিলোঁ গুৱাহাটীৰ বাহিৰলৈ যোৱা সেৱা আছিল মোৰ প্ৰথম অভিজ্ঞতা। আছিলোঁ যোৰহাট নগাঁও কুলৰ ছাত্ৰাবাসত। বোৰহাট নগাঁও কুল তেতিয়া অসম উপত্যকাৰ একমাত্ৰ শিক্ষক-প্ৰশিক্ষণ অকুঠান। ইয়াৰ শিক্ষা-প্ৰণালী অতি উচ্চ বাণৰ আছিল। ছাত্ৰাবাসত বৰা শিক্ষকসকলকো একায়েলত স্নানগৰনৰ শিক্ষা দিয়া হৈছিল। প্ৰতিটো কথাত পৰা সোলাইৰ নিপুণ তাতৰ পৰশৰ স্টাট চিনাকি দেখা পাইছিলোঁ। ছাত্ৰাবাসৰ ছাত্ৰহীলাকৰ ভিনিজনীয়া একোটা গোট আছিল। প্ৰতিটো গোটত তাম বাট্ট হুই-চাবিকৰ প্ৰতিনিধিত্ব আনহী বখাৰ দায়িত্ব হৈছিল। তেওঁলোকৰ অভিধিপিত্বত আৰি বৃদ্ধ হৈছিলোঁ।

তেজিলোকে আমাক কুটা এগছকে ছুৰাইক দিয়া নাছিল। মিজৈ বাহিবাচি দুৱাৰ উৰুৱাই আমাক নিজৰ কাছীকাটি পৰ্বত দুই-দমলৈ জুৰোপ দিয়া নাছিল। মূলসভাৰ কথা মই আৰ্জি পাহৰিলোঁ; কিন্তু অন্তিৰিপায়ণ ছাত্ৰবিশিষ্টকলসকলৰ কথা হলে পাহৰিব পৰা নাই।

ইয়াৰ পিছত ১৯২৬ চনত বেভাবেও জয়মোহন নিকলছ বৰৰ সভাপতিত্বত ভিক্টৰিয়া বহা একাদশ অধিবেশনত মই উপস্থিত থকা নাছিলোঁ। তথাপি কাৰ্যনিৰ্বাহক সভাই মোক সহকাৰী সম্পাদক মনোনীত কৰে। সম্পাদক নিৰ্বাচিত হৈছিল গোলাঘাটৰ দুৰ্গানাথ হাজৰিকা (প্ৰাক্তন অজ)। তেজিয়াৰ পৰাই মোৰ গাত ছাত্ৰ-সম্মিলনৰ খোৰোচা গাঁথি লাগিছিল বুলি ক'ব পাৰি। পিছৰ গোলাঘাট অধিবেশনত 'মিলন'ৰ সম্পাদকৰ ভাৱ পৰিহাৰ কৰাৰ পিছতহে সেই গাঁথি ছিঙি পাবিছিলোঁ। আমি দুই হাজৰিকাই মিষি সেই বছৰটোত ছাত্ৰ সম্মিলনৰ কি কাম কৰিছিলোঁ। আজি বিতংভাৱে মনত নপৰে। লাচিত উৎসৱ, চিলাৰায় উৎসৱ আৰি গতাত্মগতিক কামবোৰ কৰাৰ বাহিৰে আৰু যে কিবা বিশেষ জহাব পৰা কাম কৰিছিলোঁ তেনেও নহয়। ছাত্ৰ সম্মিলনৰ নিজৰ ঘৰ নথকাৰ বাবে কাৰ্যালয় দুইজন সম্পাদকৰ ঘৰতে পাতি কাম চলোৱা হৈছিল। কাৰ্যালয়ৰ বাবে সহায়ক নথকাত আমিৱেই সকলো কাম কৰিছিলো।

তাৰ পিছৰ বছৰ সম্মিলনৰ বৃহৎবেকীয়া অধিবেশন গুৱাহাটীত পাতিবলগীয়া হোৱাত স্থকীয়া অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ সলনি কাৰ্যনিৰ্বাহক সভাৰ ওপৰতে সেই দায়িত্ব স্তম্ব হৈছিল। অধিবেশনৰ কেইদিনমান আগৰ পৰা আমাৰ পৰিশ্ৰম ইমান বাঢ়িছিল যে চকুৰ টোপনি আৰু পেটৰ ভোকা নোহোৱা হৈছিল। শুভ কাৰ্যত বিধিনি অলেখ। সকলো আঙুলিয়ে ধাৰ, বুঢ়াই ছেচুকিলেহে যায়। কাৰ্যদক্ষ দুৰ্গা হাজৰিকাই বুঢ়া হৈ কাক কেনেকৈ ছেচুকিব লাগে জানিছিল। সহকাৰী সম্পাদক মোৰ ওপৰতে হেঁচা আনতকৈ বেছিকৈ পৰিছিল। গুৱাহাটী লজাপিল খেলমাটিত সভামণ্ডপ সাজি আমি ছাত্ৰ সম্মিলনৰ ষাৰদশ অধিবেশন দুদিনীয়াকৈ পাতিছিলো। সভাপতিৰ পদত কুলিকতাৰপৰা বৰণ কৰি অনা হৈছিল অধ্যাপক চালাউদ্দিন খোদাবন্দ চাহেবক। সভাপতিৰে শিৰা সম্পৰ্কীয় সাৰগৰ্ভ অভিভাষণখন ইংৰাজী ভাষাৰে পাঠ কৰিছিল। টান ইংৰাজী হোৱাৰ বাবে বুজিবলৈ কিছু অসুবিধা হৈছিল। সভাত সভাপতিৰ নাম প্ৰত্যাহ কৰিছিল জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাই, সমৰ্থন আৰু অহুমোহন কৰিছিল যথাক্ৰমে শিশীচন্দ্ৰ বৰবৰুৱা আৰু হৰেননাথ বুঢ়াগোহাঞিয়ে (প্ৰাক্তন কেন্দ্ৰীয় উপমন্ত্ৰী)। সেই অধিবেশনত সৰ্বেশ্বৰ শৰ্মাকটকীৰ 'অসমৰ ভৌগোলিক বিৱৰণ' আৰু ভিবেশ্বৰ নেওগৰ 'মাটি আৰু বসায়ন' নামৰ প্ৰবন্ধ পাঠ কৰা হৈছিল। মই এটা স্বৰচিত বীৰলীয়া কবিতা পঢ়িছিলো। পাৰ্ৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱাই স্বৰচিত অকুৱা ঠাচৰ গীত এটা গাই জনাইছিল। যদনচন্দ্ৰ শৰ্মা আৰু শিলক্ষ্যৰ চৌধুৰীয়ে য়োৰ 'বন্ধী বীৰ' নামৰ কবিতাৰ ভাও দি সমজুৱাবপৰা হাতচাপৰি আদায় কৰিছিল। পণ্ডিত গৌৰীদত্ত মিশ্ৰেয়ে সংস্কৃত ভাষাৰে ভাষণ দি সভাপতি চাহেবৰ পাতিত্ব আৰু ওপৰবিষয় প্ৰকাশ কৰিছিল। সভাত দুটা আঠোটা প্ৰত্যাহ লোৱা হৈছিল—তাৰে এটাত মিছ য়োৱাক 'বায়ান, ইতিয়া' পুৰি দিখি ভাৰতৰ অপবন প্ৰচাৰ কৰাৰ বাবে পৰিৱৰ্তন দিয়া হৈছিল। এটাৰে কটকট কলেজ পঢ়োতা দুদযাৰ্হেন চাহাবৰ পলাশ লোৱা

হৈছিল। আন এটাৰে কটন কলেজ আলোচনীত ইংগ্ৰেজীৰ বাহিৰে একোটাৰে অসমীয়া ভাষাহে দিব লাগে বুলি দাবী জনোৱা হৈছিল।

১৯২৮ চনৰ অক্টোবৰ মাহত ১৩শ অধিবেশন দেশভক্ত তেজপুৰৰ সভাপতিত্বত তেজপুৰত বহিছিল। খাৰালান বৰবুৰৰ লগত কেৱল পাতি সম্পৰ্ক হোৱা সেই অধিবেশনত সাক্ষ্যৰ কথা ভাবিলে আশিও মোৰ মন-প্রাণ পুলকিত হয়। তেজপুৰৰ এটা বিশেষকৰ্ম এয়ে যে ভাঙি কোনো এখন বাজহুৱা অস্থান পাতিবলৈ লগে সেই সভাৰ কৃতকাৰ্যতাত অধিবাসী বোম্বাইলৈ লৰাৰপৰা বুঢ়াকৈকে সকলো ঘাইয়ে একেলগে আহুৰ্ণ হাই উঠে। বগীৰ বাৰু-মৈত্ৰিক সভাৰ কথা অৱশ্যে স্মৰণীয়। তেতিয়াৰ বিস্তৃত এৰে সাহিত্য আৰু সংস্কৃতিৰ সভাবোধত বাণেশ্বৰই সদায় আগভাগ লৈছিল। ছাত্ৰ সম্মিলনৰ অধিবেশনলৈ গৈ আমি তেজপুৰীয়া বাইজৰ উৎসাহ, উদীপনা আৰু নংগঠন শক্তি দেখি ভয়ৰ মানিছিলো। তেজপুৰ-সেৱকবিলাকৰ অতিথি-সেৱাৰ বাবে একাগৰতীয়া পৰিশ্ৰম আৰু কৰ্তব্যনিষ্ঠা দেখি আমি আলহীবিলাক অভিভূত হৈ পৰিছিলো। দেশভক্তৰ পৌৰোহিত্যত সম্পন্ন হোৱা সেই তেজপুৰীয়া অধিবেশন কেবাটাও দিনৰপৰা গুৰুত্বপূৰ্ণ আছিল। বেজবৰুৱাৰ 'মোৰ দেশ' নামৰ 'কদমকলি'ৰ পাতত লেগাইধেন্ৱাই পৰি থকা কবিতাটোক দুয়োদিন পঢ়াৰ শেষত শোৱা হয় আৰু প্ৰথম বাৰলৈ তাতেই 'মোৰ দেশ' জাতীয় সঙ্গীত হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰে। ইংলেণ্ডৰ বৰঠাকুৰ, ক্ৰিষ্ণুচন্দ্ৰ বৰুৱা, বিষ্ণু ৰাভা, জুহু শৰ্মা, ক্ৰীষ্ণমাধৱানন্দ আৰেবাল্লা, ক্ৰীষ্ণু বৰুৱা, বজ্জেনৰ বৰদলৈ প্ৰমুখ্যে শিল্পীসকল এই বাবে সন্মুখ অসমীয়া বাইজৰ দৰ্শন্যায় পাৱ। সেই সভাতেই ইংলেণ্ডৰ বৰঠাকুৰ আৰু উইলিয়াম চৌধাৰীৰ গীতৰ উপৰিও ৰূপকোষলৈ বিলাতবৰণা বচি পঠোৱা গীত দুটিয়ে সভাখনত যাদুকতাৰ স্পৰ্শ কৰিছিল। আধুনিক অসমীয়া সঙ্গীতক নীচাত্মিক। ভাবৰ গৰাহৰপৰা বৃত্ত কৰি দিছিল। সেই সভাতে জৱাহৰী বিশ্ব-বিদ্যালয় লাগে বুলি মই এটা প্ৰস্তাৱ দাঙি ধৰিছিলো, সমৰ্থন কৰিছিল ক্ৰীমোহনচন্দ্ৰ মহন্তই আৰু অল্পমোহন কৰিছিল বেলিৰাম দাসে (প্ৰাক্তন অস্থায়ীত নেতা)। আউৰি আউৰি হাত চাপৰিয়ে আমাক সমৰ্থন জনাইছিল। সেই উপলক্ষে বাতি বাণ টোকা 'চন্দ্ৰকান্তসিংহ' নাটৰ চমকপ্ৰদ অভিনয় দেখা পাইছিলো।

তাৰ আগত আৰু এবাৰ আচাৰ্য ক্ৰষ্ণুচন্দ্ৰ ৰায়ৰ সভাপতিত্বত তেজপুৰত অস্থায়ী সাক্ষ্যৰে অসম ছাত্ৰ সম্মিলনৰ অধিবেশন বহা বুলি জনিছিলো; কিন্তু দেশভক্তৰ সভাপতিত্বত বহা দ্বিতীয় বাৰৰ অধিবেশনৰ সাক্ষ্য আগতকৈ বেছি নহলেও কম নাছিল বুলি মই ভাঙি ক'ব পাৰোঁ। মই 'মিলন' সম্পাদনাৰ বাহিৰে আৰু তেজপুৰৰ যুৱক বৃত্তি লৈ বৰাৰমহন্ত জৱাহৰীলৈ উলটি আহিলোঁ আৰু সেইটো বছৰ 'মিলন'ৰ বোপেদিয়ে পাৰ্থৱানে ছাত্ৰসমাজৰ সেৱা কৰিছিলো। তাৰ পিছৰ বছৰ গোলাঘাটত সশিষ্টকৰণৰ সভাপতিত্বত বহা অধিবেশনত মোক পুনৰ 'মিলন'ৰ সম্পাদকৰ স্বৰূপ দিব ধোৱা হৈছিল আৰু সেই পদ লবলৈ একপ্ৰকাৰ হেঁচাও দিয়া হৈছিল। সেই সময়ত মোৰ চাকৰিৰ বাবে অ'ল্ড ভ'ল্ড জলোৱাটো টলোৱাটো বেচি কৰিবলগীয়া অৱস্থা আছিল। সেই কাৰণে সিমানতে 'মিলন' আৰু ছাত্ৰ সম্মিলনৰ লগত দুখেৰে সম্পৰ্ক ছেদ কৰিবলগীয়া হৈছিল।

অসম ছাত্ৰ সন্মিলনে কৰা উল্লেখযোগ্য কামৰ ভিতৰত 'হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা সৌৱৰ্ণী গ্ৰন্থাৱলী' প্ৰকাশো অন্তৰ্ভুক্ত। স্মৃতিসংকলন সমিতিয়ে এলানি বাছকবনীয়া গ্ৰন্থ অসমীয়া ভাষাৰ ওপৰত হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰেৰে স্মৃতিত প্ৰকাশ কৰিবলৈ আঁচনি তৰি লৈছিল। "বাৰ নামে শাক-সেন্ধুৰ ভাৰে কৰে ভোকাহা এন্ধুৰ" কৰাৰ নিচিনাকৈ বিজনাৰ পুণ্যস্মৃতিত গ্ৰন্থাৱলীৰ পঁতনি মেলা হৈছিল। তেতিয়ালৈকে সেইজন আভিধানিক হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ জীৱনচৰিত্ত শুলোৱা নাছিল। সেই কাৰণে গ্ৰন্থাৱলী সমিতিৰ ভাৰ যোৰ ওপৰত পৰাত সৰ্ব্বথৰ শৰ্মাকটকীদেৱে বচনা কৰি হাতেলিখা অৱস্থাতে পেলাই বখা 'হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ জীৱন-চৰিত্তখনক স্মৃতি আনি সৌৱৰ্ণী গ্ৰন্থাৱলীৰ তৃতীয় গ্ৰন্থ হিচাপে প্ৰকাশ কৰিছিলো। দুখৰ বিষয় 'হেমৰ কোষেৰে ওখ দল বাছোতা' বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ সেই মূল্যবান জীৱন-চৰিত্তখনেও দ্বিতীয়বাৰ পোহৰৰ মুখ দেখা পোৱা নাই। মোৰ পিছত হেমচন্দ্ৰ সৌৱৰ্ণী গ্ৰন্থাৱলীয়ে কাললৈ টলকা মাৰিলে।

মিলন

অসম ছাত্ৰ সন্মিলনৰ মুখপত্ৰ 'মিলন'ৰ প্ৰথম বছৰৰ সম্পাদনা কৰিছিল বৰপেটাৰ শ্ৰীগৰ্গনাথৰ চৌধুৰীয়ে (এতিয়া শুৱাহাটীত)। তেওঁক সহায় কৰিবলৈ শ্ৰীবিনয়চন্দ্ৰ বৰুৱা, শ্ৰীশীচন্দ্ৰ বৰবৰুৱা, ৰামেশ্বৰ শৰ্মা, পাৰ্ৱতিপ্ৰসাদ বৰুৱা, ডাঃ পৰেশনাথ বৰুৱা, উমেশচন্দ্ৰ বৰুৱা, শ্ৰীহৰ্গোপাল বৰুৱা আৰু শ্ৰীকৃষ্ণচন্দ্ৰ মেধিক লৈ প্ৰথম প্ৰকাশক সমিতি গঠিত হৈছিল। এই সমিতিয়ে 'মিলন'ৰ প্ৰথম বছৰ ১য় সংখ্যাত এইদৰে নিবেদন জনাইছিল—“সকলো অসমীয়া ছাত্ৰৰ মিলিত আৰু ব্যক্তিগত শক্তিৰ পৰিচায়কৰ বোলা লৈ 'মিলনে' বাইজৰ আগত দেখা দিছে। এই 'মিলন' অসম ছাত্ৰ সন্মিলনৰ মুখপত্ৰ। গতিকে ইয়াৰ অস্তিত্বই প্ৰত্যেক অসমীয়া ছাত্ৰৰ আৰু অসমীয়া বাইজৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। ভবিষ্যত যিসকলে বৰ্তমান অসমৰ কাৰ্যকাৰকসকলক কাৰ্যক্ষেত্ৰত পৰা অৱসৰ দি নিজ কাৰ্যক্ষেত্ৰত আগবাঢ়িব সেই-সকলক উৎসাহ দি কাৰ্যত পটু কৰিবলৈ বোধকৰোঁ বাইজে পাছ হুহুৰকিব আৰু অসমীয়া ছাত্ৰয়ো নিজে ভৱিষ্যতলৈ সাজু হবলৈ প্ৰথমতে যেন আগ্ৰহ কৰি এই কাকত লৈছে সেই-দৰেই আগলৈকো চলাই থাকিবলৈ যেন পৰমেৰে শক্তি দিয়ে।” মুখৰ বিষয় মিলনে বিভেদ ভাবৰ জইন মাৰিলে। সকলো ছাত্ৰই মিলনকে নিজৰ কাকত বুলি আদৰি ললে। নেওগ কৰিয়ে প্ৰথম বছৰ 'মিলন'ৰ পৰা কালৰি কাটি 'জন্মভূমি'কে ধ্যান কৰি আছিল হবলা। দ্বিতীয় বছৰ অসমৰ সমূহ ছাত্ৰই সম্পাদক পাতি তেওঁৰ ডিঙিতে মিলনৰ মালাধাৰ শিঙাই দিলে। এবছৰ মিলনৰ বিষয়ত তেওঁ বোহৰবত আছিল যদিও দ্বিতীয় বছৰপৰা বোগ্যভাৱে সম্পাদকৰ দায়িত্ব লৈছিল একেবাৰে তিনি বছৰ। নেওগৰ মিলনে বেজবৰুৱাৰ 'গীৰী'ৰ লগতো সমানে খোজ দিব পাৰিছিল। সেই সময়ৰ আগশাৰীৰ প্ৰবীণ সাহিত্যিকসকলেও মিলনক সমৰ্থৰ চকুৰে চাইছিল। যয়ো মিলনৰ মজিয়াতে দুই এপাহ কবিতাৰুল হাতত লৈ চুচুচমিকাকৈ বাইজৰ আগলৈ ওলাইছিলো। 'কলপৰ একাদশী' 'পতিতা' আৰু 'জটী' নামৰ যোৰ তিনিটা নে চাৰিটা চুটিগল্প 'মিলন' আৰু তেতিয়াৰ 'গীৰীত' প্ৰকাশ হৈছিল। তাৰ পিছত অৱতে বোৰ গল্প লেখকৰ ভূমিকাত নমা নহ'ল। নেওগৰ সম্পাদনাত শুলোৱা তিনিবছৰ কাল হ'ই মিলনৰ

লগত ওতপ্রোতভাবে বাঁধ খাই পৰিছিলো। শেষৰ বছৰ সহকাৰী সম্পাদক হিচাপে মিলনৰ সকলো দায়িত্ব মূৰ পাতি লবলগীয়া হৈছিল প্ৰায় অকলশৰীয়াভাবে। ইংৰাজীখনৰ আখ্যা পৰাত নেওগে গুৱাহাটী এৰি আন ঠাইলৈ যাবলগীয়া হোৱাত ৪৪ বছৰ মিলনৰ ডাঙ ডেওঁ মোৰ মূৰতেই আপি দিছিল। সেই বছৰ মই মিলনৰ সহকাৰী সম্পাদকো আছিলোঁ। নেওগে কেৱল প্ৰবন্ধবোৰ বাছি ছাপাশালত দি গৈছিল। চানেকী কাকত গুথোৱা, গ্ৰাহকলৈ কাকত পঠোৱা, টকাকড়িৰ হিচাপ ৰখা আদি সকলো কাম ময়েই কৰিবলগীয়া হৈছিল। এই কথা মই স্বীকাৰ নকৰি নোৱাৰোঁ যে মই নেওগৰ লগত কাম কৰি কাকত চলোৱা কাম ভালেখিনি শিকিবলৈ সুবিধা পাইছিলো। নেওগ যে কেৱল সম্পাদকেই আছিল এনে নহয়, আমি জনপ্ৰিয়ক ছাত্র-সাহিত্যিকৰ প্ৰশিক্ষণদাতাৰ নিচিনা আছিল।

নেওগে একেৰাহে তিনিবছৰ মিলনৰ সম্পাদনা কৰাৰ পিছত গুৱাহাটীয়া মিলন কলিকতীয়া মিলন হ'ল। ৫ম আৰু ৬ষ্ঠ বছৰৰ মিলনৰ সম্পাদক আছিল 'জনি'-কবি জীবিনন্দ-চন্দ্ৰ বৰুৱা। বৰুৱাৰ সম্পাদনাত কলিকতীয়া সচিত্ৰ মিলনে আগৰ সাজপাৰ সলালে, আকাৰ-প্ৰকাৰ সলালে, পঢ়ুৱৈৰ চকুতলগা ৰূপহীজনী হৈ ওলাইছিল। বৰুৱাৰ সেই মিলনেই পিছত বমকজমক হৈ ওলাবলগীয়া 'আৱাহন' কাকতৰ আগলিভৰা দিছিল। তাৰ আগতে আমি কোনেও বঙলা 'মাসিক বহুমতী', 'ভাৰতবৰ্ষ'ৰ নিচিনা সচিত্ৰ আলোচনী অসমীয়া ভাষাত ওলাব পাৰে বুলি ভাবিবকে পৰা নাছিলোঁ। জমিদাৰ নগেন্দ্ৰনাৰায়ণ চৌধুৰীৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ওলোৱা আৱাহনে (১৯২২ চন) অসাধ্য সাধন কৰি দেখুৱাইছিল।

কলিকতীয়া মিলনত প্ৰকাশিত মোৰ 'বৃক্ষাৱন' নামৰ এটা দীঘল কবিতা বেজবৰুৱা, আনন্দ আগৰৱালা প্ৰমুখ্যে বৰেপ্যা সাহিত্যিকসকলে পঢ়ি আশীৰ্বাদ পঠাইছিল। কবি ভিক্টৰৰ নেওগৰ স্বীকৃতিত মই বিশেষ গুৰুত্ব দিছিলোঁ। কিয়নো এইজন সমালোচকে ভালক ভাল বুলি সকলো বেয়াক কেতিয়াও ভাল বুলি নকয়। 'ভালিৱী' নামৰ কবিতাটোও বহুতে ভাল পাইছিল। 'মিলন'ত প্ৰকাশিত মোৰ 'উবা' আৰু 'সন্ধিয়া' নামৰ চৈধ্যশৰীয়া কবিতা দুটা লওন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰেছলিকা মহলাৰ অসমীয়া প্ৰৱ-কাকতত ঠাই পোৱা আশিষ পাখি আচৰিত হৈছিলোঁ। তাৰে বেই সেই এটা ইংৰাজীলৈ ওজমা কৰিবলৈ দিয়া হৈছিল। ইয়াত মাৰিলে টিপা, গড়গাওঁ পালেগৈ নিপা। কোনে টিপা মাৰি মোৰ কবিতা দুটা লওনৰ পৰীক্ষা-গৃহ পোৱাইছিল ক'ব নোৱাৰোঁ বমিও উৎসাহিত হৈছিলোঁ।

বিনন্দ বৰুৱাই কলিকতা এবাৰ 'মিলন' আকৌ গুৱাহাটীলৈ আহিল। ১৯২৮ চনৰ ডেচেম্বৰ অধিবেশনে মোৰ ভিত্তিত 'মিলন' সম্পাদকৰ মালা পিছাই গিলে। ওপৰতে কৈ আহিছোঁ যে 'মিলন' ছাত্র সমাজৰ মূৰপ্ৰাণ হলেও সমুহ অসমীয়া সাহিত্যিকে কাকতখনক নিজৰ বুলি আদৰি লৈছিল। বয়ো সেই সমাজৰ বৰণা বৰিত হোৱা নাছিলোঁ। বেজবৰুৱা, বমুনাৰ চৌধাৰী, হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱা, আনন্দ আগৰৱালা, ড. কুঞ্জা প্ৰকৃতি মোৰ সাহিত্যৰ পৃষ্ঠপোষক আছিল বুলি কলেও বঢ়াই কোৱা নহয়। আমি মই সাহিত্যত বি অকণ কৃতজ্ঞ হুব দেখা পাইছোঁ, তাৰ মূলত এইসকল সাহিত্যিকৰ আশীৰ্বাদ আৰু অহুএৰণাই বাই।

জালেই হওক বা বেয়াই হওক লগৰীয়া সাহিত্যিক কল্পবিলাকৰ সহযোগত চাৰি সংখ্যক 'মিলন' উলিয়াইছিলে'।

নকলেও হব যে সেই সময়ত অসমত সাংবাদিকতাৰ অল্পকাল বাতাবৰণ নাছিল। আলোচনীতে বা বাতৰি-কাকততে হওক সম্পাদকসকলে নিজৰ অ্যথিক শিশটোৰ, কথা নেছাৰি দেশসেৱাৰ ভাবতে কাকত এখনত আত্মনিয়োগ কৰিবলগীয়া হৈছিল। ডিব্ৰুগড় 'Times of Assam'ৰ বাহিৰে কোনো কাকতেই বেছি দিন নিজৰ ভৰিত থিয় হব পৰা নাছিল। ছাত্র-আলোচনী 'মিলনে'ও গুৰিবেপৰা জনদিয়েক সাহিত্যপ্ৰেমী ছাত্রৰ বিনামূলীয়া প্ৰযত্নৰ ওপৰতে বৰ্তি আছিল। প্ৰতিজন সম্পাদকৰ নিজৰ থকা ঠাইতে কাকতখনৰ কাৰ্যালয় আছিল। সম্পাদকেই কাকতৰ বেহগছৰপৰা কেহগছলৈ সকলো কামেই কৰিবলগীয়া হৈছিল। অৰ্থালাভ নেধাকিলেও এনে কামত পোৱা গৈছিল এক বিমল আনন্দ। তেওঁলোকৰ ছাত্র সম্মিলনৰ বন্ধুসকলে এই নিঃকিনৰ ভিত্তিত মৰমেৰে শিদ্ধাই দিয়া মিলনৰ মালীয়াৰ তাৰ পিছৰ বছৰ গোলাঘাট সম্মিলনত বন্ধুবৰ শ্ৰীমদেবেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ (বৰ্তমান 'অসম বাইজ'ৰ সম্পাদক, প্ৰাক্তন এম-এল-এ) ভিত্তিত শিদ্ধাই দি মই অব্যাহতি লাভ কৰিছিলো। তাৰ পিছৰপৰা ছাত্র সম্মিলনৰ কালিকাৰো মোৰ গাৰ পৰা এৰা দিলে।

অসম সাহিত্য সভা

আগৰণ

প্ৰায় এঘণ কাল মই অসম সাহিত্য-সভাৰ লগত ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত হৈ পৰিছিলো। অক্সফোৰ্ডত খটনাচক্ৰত পৰি। ছিলং অধিবেশনৰ (১৯৫৩ চন) পূৰ্বে মই কোনো দিনে অসম সাহিত্য-সভাৰ লগত পোনপটীয়া সম্পৰ্ক ৰখা নাছিলোঁ। আন বহুতৰ দৰে দুৰবৰণা আলেঙে আলেঙে সভা চোৱা দৰ্শক আছিলোঁ মাথোন। মই যে এদিন এই জাতীয় মহাসভাখনৰ গধুৰ ক্ৰিয়-বাহু কান্ধ পাতি লব লাগিব, সেই কথা মোৰ কল্পনাবো অগোচৰ আছিল। অক্সফোৰ্ডত এটা দুৰ্বল মুহূৰ্তত মনে মনে কেতিয়াবা সভাপতিৰ আসনখনলৈ লোভ জন্মিছিল আৰু জন্মিছিলো কেতিয়াবা যদি জীৱনত এনে এটা সোণালী ছেপ আহে, কেতিয়া মোৰ অক্তি-ভাষণখন সম্পূৰ্ণভাৱে কবিতাবেই লিখিম। ছেপ অক্সফোৰ্ডত এদিন আহিল, কিন্তু অসমসমূহে অক্তিভাষণত কবিতাৰ ফুল বাছিব নোৱাৰিলো। সেই দিনা বোধকৰোঁ কবিতা ছোৱালী অলকিতে মৌলে চাই এটা বিজ্ঞপৰ হাঁহি মাৰিছিল।

পোনপ্ৰথমবাৰ মোৰ ১৯২৪ চনত গুৱাহাটী লডাবিল খেলবাটত পতা অসম সাহিত্য সভাৰ বহুৰেফাৰা অধিবেশন চাবলৈ সৌভাগ্য মিলিছিল। কেতিয়া মই কলেজীয়া প্ৰথম বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ ছাত্র। সভাৰ পুৰোহিত হৈ আছিল বন্ধু সফলপুৰবৰণা সাহিত্যবৰী শ্ৰীমতীৰ বৈজয়ন্তী ডাডৰীয়া। সেইজনী বিৰাট পুৰুষ গুৱাহাটী ট্ৰেনবৰণা সফলত আদ-বৰ্ণাই আনি দীপলীপুৰী পাৰৰ জে-বৰুৱা চাহাবৰ বক্তৃতা বোৱা বৃত্তলৈ আকিও মোৰ মনত পৰি ভাল লাগে। সভাপতি সভাপতিৰ লগতে পৌৰাণিকতা, বৰুৱী বৰুৱী, কৰলাকাত ভট্টাচাৰ্য, চক্ৰবৰ্তীৰ আসবৰালা, সত্যনাথ বৰা, আনন্দচন্দ্ৰ আগুৱালা, হৰিনাথ

কবিতা প্ৰকৃতি বৰ্ণনা সাহিত্যিকসকলক দেখা গাই, কেৱলোকেৰে জ্ঞান-বজ্জ আৰি তিনি অপৰিসীম তৃপ্তি লাভ কৰিছিলো।

ভাব পিছত বহুবি বহুবি বিভিন্ন স্থানত বহা সাহিত্য-সভাৰ অধিবেশনৰ বিষয়ে বিভিন্ন বিৱৰণ বাতৰি-কাকত আৰু সেই সভালৈ যোৱা বন্ধুসকলৰ মুখবৰণা সংগ্ৰহ কৰিছিলো আৰু প্ৰায় প্ৰতিখন সভাৰ উদ্দেশ্যে একোটা কবিতা ৰচনা কৰিছিলো।

১৯৩৪ চনত বঙলৈলৈ অহাৰ পিছত সাহিত্য সভাৰ বহুবেকীয়া অধিবেশনত যোগ দিবলৈ গৈছিলোঁ।—গুৱাহাটীৰ অ-ভা-উ-সাব প্ৰতিনিধিসকলৰ সহযোগিতা হিচাপে। এই অধিবেশনত প্ৰবীণ আৰু নবীন সাহিত্যিকসকল একগোট হৈ গুৱাহাটীৰপৰা আহাৰেৰে মঙলদৈৰ থাক-পটীয়া ঘাটলৈ যোৱা আৰু ভাৰণবা ওলোটা ভ্ৰমণ কৰা দুৰাতিৰ স্মৃতি মোৰ জীৱনত যত নোখোৱা ছবিৰ নিচিনা হৈ আছে। যহাবাহ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বিশাল বন্ধত আমি ডাঙৰ-সক সকলোটি বেন সেই দুৰাতি এখন ঘৰৰ এটা স্থায়ী পৰিয়ালৰ নিচিনাকৈ লিপিট খাই পৰিছিলো। সেই সাহিত্য-ৰাজীৱ দলটোত আছিল বিহগী কবি ৰমুনাথ চৌধাৰী, সৰ্বেশ্বৰ শৰ্মাকটকী, ডিঙেশ্বৰ নেওগ, মহেশ্বৰ চালেহ (সাধনাৰ সম্পাদক), পদ্মধৰ চলিহা, হৰিনাৰায়ণ বৰুৱা (প্ৰাক্তন এম, এল, এ), দীননাথ মেধি, দৈবচন্দ্ৰ তালুকদাৰ প্ৰভৃতি। এইসকলৰ বং-বহুইচত আহাৰৰ ওপৰ মহলা আৰু মঙলদৈৰ প্ৰতিনিধি-বাহৰ ডাঙ-ওপৰ হৈ আছিল। প্ৰতিনিধি-বাহৰত বং-বহুইচ, মৌজোলেৰে বহুপৰ চৌ-চৌৱাই বৈ থকাৰ মাজতে মহাদেশৰ শৰ্মাই জাঁপ মাৰি খোৱা মেজখনৰ ওপৰত উঠি ৰসাল বন্ধুতাবে হাঁহিত সমজুৱা-সকলৰ পেটৰ নাড়ী ডাল ডাল কৰিছিল। হৰিনাৰায়ণ বৰুৱা প্ৰতিনিধি সভাত আছিল সক্ৰিয় কিন্তু মুকলি সভাত নিষ্ক্ৰিয়। সভা বহি থকা সময়ত তেওঁ ওৰফোৰ মাৰি গুইছিল আৰু সভা ভগাত সাৰ পাই বন্ধনশালাৰ চোতালত ভীষ বচন মাতিছিল। সেই সভাৰ সভাপতি হৈ গৈছিল ভাঙনিকোৱাৰ আনন্দচন্দ্ৰ আগৰৱালা ভাঙৰীয়া। অভিযন্তা সভাৰ নেতৃত্ব কৰিছিল শ্ৰীতপেশ্বৰ শৰ্মাদেৱে আৰু সভাৰ কৃতকাৰ্যতাৰ বাবে জৰি থৰিছিল মহামুখ্যপতি কালিৰাম মেধি ভাঙৰীয়াই। আদৰ্শ সন্থিতৰে প্ৰতিনিধিবাহৰত দিনো তিনি চাৰিটা পোট শব পহ জোজনৰ বাবে আগবঢ়াইছিল।

আজিকালিৰ বহুবেকীয়া সভাৰ লগত সেইদিনৰ ক্ষুদ্ৰ অব্যবহাৰ সভাৰ তুলনা নহয়। বয়োজ্যেষ্ঠ সাহিত্যিকসকলে সভাৰ বৰখন বিকালে নিব বুজিছিল, সেইকালেই গৈছিল নিবিবাহে। আজিৰ নিচিনা অসমৰ চুকেকোণে থকা ৰাইজৰ লগত সেই সভাৰ সংযোগ ঘটিছিল বুলি কলে সভ্যৰ অপলাপ কৰা হব যাবোন। সাধাৰণতে যোৰহাটত থকা সভাৰ জৰিয়াল আৰু কাৰ্য-নিৰ্বাহক সভাৰ বাছনি অহুসৰি বহুবেকীয়া সভাৰ সভাপতিজনক নিৰ্বাচিত কৰা হৈছিল। সেই নিৰ্বাচন আজিৰ নিচিনা প্ৰত্যক্ষ পদ্ধতিৰে কৰা হোৱা নাছিল। কেজ-সভাৰ সিদ্ধান্ত সকলোৱে মানি লৈছিল, কিয়নো তাত উত্তৰা উলিয়াবৰ বল নাছিল বুলিদেই হয়। বয়োবৃদ্ধ বোম্বা সাহিত্যিকসকলে হুবিধা অহুসৰি এই সন্মানৰ আসন আগবঢ়োৱা হৈছিল। মঙলদৈতো এই দেখকে সাহিত্য সভাৰ ভিতৰ-চ'ৰাত নোখোৱা নাছিল আৰু ওচৰপৰা বন্ধুত্ব চাৰেই সন্তুষ্ট হৈ উঠা আছিল।

ইয়াৰ পিছত ১৯৩৭ চনত দ্বিতীয়বাৰ গুৱাহাটীত সাহিত্য সভা পালিতবলৈ যোৱা কৰা হ'ল। এই অধিবেশনত যোৱা মূৰ পোলোকা দিব নোৱাৰি অভ্যর্থনা সমিতিৰ সভ্য হৰলগীয়াত পৰিলে। আৰু প্ৰভাৱিত স্মৃতি-গ্ৰন্থখনৰ সম্পাদক হিচাপে নিৰ্বাচিত হলে। কিন্তু শিক্ষকতাৰ কামত মই গুৱাহাটী এৰি বৰপেটালৈ যাবলগীয়া হ'ল আৰু সেই বাবে স্মৃতিগ্ৰন্থ দাৱিষও যথাস্থানত পোহাই দিলে। পিছত মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ সম্পাদনাত সেই স্মৃতিগ্ৰন্থ প্ৰকাশ হৈছিল। পণ্ডিত শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াৰ সভাপতিত্বত গুৱাহাটী জন্ম পথাৰত সভা বিৰাট সভা-মণ্ডপত মই 'বন্দিনী' নামৰ স্বৰচিত কবিতা এটা পাঠ কৰিবলৈ সভাপতিৰ মঞ্চত উঠিবলৈ সুবিধা পাইছিলোঁ—দৰ্শকৰপৰা হাত চাপৰি আৰু উভৈনদী প্ৰশংসাও পাইছিলোঁ—ইমানেই।

ওপৰত যি বিৱৰণ দিয়া হ'ল, তাৰ পৰাই বুজা যাব যে তেতিয়ালৈকে আৰু তাৰ পিছতে ১৯৫৩ চনলৈকে যোৱা অসম সাহিত্য-সভাৰ লগত যোগ-সুত্ৰ স্থাপন কৰিবলৈ কোনো সম্ভাৱনাই দেখা দিয়া নাছিল। আনকি কোনোখন বছেৰেকীয়া সভালৈ মই প্ৰতি-নিধি হিচাপেও যোগ দিবলৈ মন মেলা নাছিলোঁ। নীৰৱ সাহিত্য-সেৱাই আছিল যোৱা কাম্য।

অসম সাহিত্য সভাৰ কলপ সলনি

১৯১৭ চনত অসমীয়া সাহিত্যৰ অন্ততম কৰ্ণধাৰ পদ্মনাথ গোস্বামীৰকৰাৰ পৌৰোহিত্যত ৰংপুৰ নগৰত জন্মলাভ কৰা অসম সাহিত্য সভাই শৰতচন্দ্ৰ গোস্বামী, পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী, ৰাধাকান্ত সন্দিকৈ প্ৰভৃতিৰ আৱশ্যকীয় আপডাল পাই দোপতদোপে প্ৰতি বছৰে আগবাঢ়ি গৈছিল, কিন্তু বাইকৈ দ্বিতীয় মহাসমৰৰ পিছৰ পৰাই এই পথাৰ ওপৰত শনিৰ দৃষ্টি পৰিল বুলি ক'ব পাৰি। কেৱল শৰত গোস্বামীৰ নিচিনা ব্যক্তিত্বসম্পন্ন কেৰিয়াৰৰ অভাৱ ঘটাত অসমীয়া ৰাইজৰ অতি মৰমৰ এই সভাখন ক্ৰমাৎ নিশকতীয়া আৰু দন্দৰ কঠীয়াতলী হৈ আহিবলৈ ধৰিলে। বিষয়বস্তুবান্ধলৰ মাজত মিল নোহোৱা অৱস্থা হ'ল আৰু শাখা-সভাবিলাকৰো তথৈবচ অৱস্থাই হ'ল। সভাৰ মুখপত্ৰ পত্ৰিকাখনেও বিষয়বস্তুৰ কেৰিয়া-কেৰিত আলিবাটৰ পড়খাটোৱাত আশ্ৰয় লবলগীয়া হ'ল। মূল সভালৈ ক্ৰমাৎ ৰাইজৰ আকৰ্ষণ টুটি আহিবলৈ ধৰিলে। সভাৰ জীৱন-বন্তি টিমিকচামাককৈ অলি আছিল যদিও নিয়মিতভাৱে ভেল-শলা দিওঁতা মাহুৰহোৱা অভাৱ ঘটিল। দেশপ্ৰাণ অধিকাংশীৰা ৰায়চৌধুৰীদেৱৰ সভাপতিত্বত বহা মাৰ্বেৰিটা অধিবেশনত (১৯৫০ চন) আঙ্গুলিৰ মূৰত গণিব পৰা তেৰজন নে চৈধ্যজন প্ৰতিনিধিয়েহে মাথোন যোগ দিছিলগৈ আৰু সেই সকলোকেইজনেই বিনা প্ৰতিৰূতিবাই কাৰ্ণনিৰ্বাহক সভাৰ সদস্য নিৰ্বাচিত হৈছিল। তাৰ আগতে সাহিত্য সভাৰ সেই কলচোপ কলচোপ অৱস্থাৰ নতুন প্ৰাণ সজাৰ কৰিবলৈ বাস্তৱ নীলমণি ফুকন আৰু ভিষ্মক নেওগদেৱে যথাসাধ্য চেষ্টা কৰিছিল। উল্লেখযোগ্য যে বাস্তৱ নীলমণি ফুকন ডাঙৰীয়াই আছিল সাহিত্যসভাৰ গোটেই বছৰটোৰ বাবে প্ৰথমজন সভাপতি। পূৰ্ববৰ্তীসকল বছেৰেকীয়া অধিবেশনৰ সভাপতিহে আছিল। সি যি নহওক ফুকন-নেওগৰ আয়োজনত আত্মীয় সভাৰ পুঁজি টনকিয়াল তোৱাৰ বাহিৰে বিশেষ একো স্বৰ্ণকল নথিল। ৰায়চৌধুৰীদেৱৰ নেতৃত্বত কেৰিয়াৰাৱৰণ বৎ ১৯৫০ চনৰপৰা ১৯৫৩ চনলৈ তিনিবছৰ প্ৰধান সম্পাদকৰ

বিবৰ-বাৰ লৈ আছিল। অৱস্থাৰ কোনো উন্নতি নহল, বৰং অবনতিহে ঘটিল। বছৰৰ মুক্ত গভাৰাৰ অধিবেশনো নিৰৱীৰাভাৱে নবহা হ'ল। সভাৰ সম্পাদকৰ মনত কাৰ্যপালিকাৰ সবত সকলোৰে সৰ্বোচ্চ যত্ন আছিল, শাখা-সভাবোৰ সুস্থতা পৰিছিল আৰু মহাভাৰেই তুলসী ভলত নাহিছিল। অসমৰ বিভিন্ন জ্ঞানত সৃষ্টি হোৱা একালত জনহিতকৰ অ-ভা-ই-না সভাবোৰো অসমত চাউল বাহিয়া হ'ল। এনে এটা নিৰাপত্তাক পৰিস্থিতিৰ দ্বাৰা অসম সাহিত্য সভাৰ আশংকা হ'ল। কৃত্তিকাত নাহিছিল হিন্দুৰ মূল সত্তা—সভাপতি হৃদিপ্ৰদায় বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ নেতৃত্ব। সেই সকললৈ সক্ৰিয়ভাৱে সহযোগ আগবঢ়াইছিল ডেভিডাৰ বিত্তময়ী বতিয়াৰ বৰা ডাঙৰীয়াই। ডেওলোকে হিন্দুত সভাৰ মহোদয়কীয়া অধিবেশন আৰম্ভকীয়াভাৱে পাতিবলৈ ককালত টঙালি বান্ধি লালিল। এই দুয়োজনৰ ওচৰত অসম সাহিত্য সভা চিৰকৃত্তিক।

আগৰ বেটনি

হিন্দুত সাহিত্য সভাৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ বতৰা পাই অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত থকা সাহিত্যিক আৰু সাহিত্য সভাৰ অস্থায়ী লোকসকলৰ মনত আগৰ বেটনিৰে দেখা দিলে। সাহিত্য সভাৰ কেনেকৈ নতুন প্ৰাণ সজাব কৰিব পাৰি সেই বিষয়ে দেশৰ সকলোৰে গুণাগুণা কৰি আছিল আৰু ভালেনানে যি কোনো প্ৰকাৰে অপাৰ অস্থায়ীৰে গুৰাই অসমীয়াৰ এই আত্মীয় অস্থায়ীকৃত্তিক তুলসী ভলত পৰা আনি মণিকৃত্তিক প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ মনে-প্ৰাণে দৃঢ় মন কৰিছিল। সেই কাৰণে হিন্দুৰ মহোদয়কীয়া অধিবেশনত বাতে বহেই সংখ্যক শাখা সভাই প্ৰতিনিধিত্ব কৰিব পাৰে, সেই উদ্দেশ্যে সভাৰ আগ আগ নতুন শাখাসভা আৰু স্বীকৃতসভাৰ নকৈ জন্ম হ'ল। একমাত্ৰ তিনচুকীয়াতে মৰণ স্বীকৃত সভা সৃষ্টি হৈছিল। যথা সৃষ্টিত জীয়া জীৱনৰ থল নাছিল।

গুৱাহাটীতো ডেভিডাৰ সাহিত্য সভাৰ চিন-চাব নোহোৱা হৈছিল। একালত মাৰজলা গুৱাহাটী অ-ভা-ই-না-সভাৰ অধ্যক্ষ জ্ঞান গুৱাহাটীত ডেভিডাৰ কোনো সাহিত্য অস্থায়ী নাছিল। শাখা সভাৰ বোপেহি নগলে মূলসভাত যোগ দিয়াটো সম্ভৱ নহয়। তাকে ভাবি ডেভিডাৰ গুৱাহাটীত থকা ডেকা অধ্যাপক জমচেৰেকে আগভাগ লৈ 'গুৱাহাটী সাহিত্য সভা' নাম দি এখন শাখা সভা গঠন কৰিলে। এই সভা বৰ্তমানৰ 'গুৱাহাটী সাহিত্য সভা' নহয় আৰু পিছত এই সভাই 'গণিতা সভা'লৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল। এই সভাৰ বাই গণিতাসকলৰ ভিতৰত আছিল জীৱপ্ৰসন্ন লেখক, জীৱকান্ত শৰ্মা (প্ৰাক্তন শিক্ষা-সকালক), জীৱিকাৰ মোহাৰী, হেৰ বৰুৱা, ভবানন্দ দত্ত, জীৱনীকান্ত দেৱশৰ্মা, জীৱিনন্দন বৰ্মা, জীৱবিনাথ শৰ্মা আৰু গুৱাহাটীৰ বৰা প্ৰভৃতি। এইখন সভাৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য আছিল হিন্দুত মূল সভাৰ ভিতৰত-চৰ্চাত মোহাই অসম সাহিত্য সভাৰ জীৱনী-শক্তি আৰু পূৰ্ব গৌৰৱ থকাই অন্যত গুৰুত্ব কৰাটোহে। এই গুৱাহাটী সাহিত্য সভাৰ এখন প্ৰতিনিধি হিচাপে যোৱা হিন্দুলৈ দৈৱিৰো, কলত দুৰ্গৰ মনত লৈ হাত সাৱটি বহি দেখাকি সাহিত্য সভাৰ পুনৰ্জীৱন নামত পদ্ধতি কৰিবলৈ। আৰু সকলোটি সেই সময়ত ভেতনভাৱে কৰ্মতৎপৰ মোহোঁৱা হলে হুৱতো আৰু অসম সাহিত্য সভাৰ হাতত বন পৰিলগৈতেন।

जोई भाई अन्नपांखा

মলে মলে আমি চৰকাৰী মটৰ-বানত ছিললৈ বাদ্য কঢ়িছিলো। ঈশ্বৰ অহংসক
সেই বাদ্য অস্বাভাৱ হৈছিল। আনবাত্ত নংগুত নামিছিলো এইপি-চহলানীয়ে 'মাক-
জাণাৰ'ত ডিঙিটো তিয়াই লবলৈ। তাতে আন ঠাইৰ পৰা যোৱা এতিমিবি কেবাবনকো কল
পালে।। তাতে শ্ৰীপ্ৰহুৱচৰ ককাই (প্ৰাক্তন এম-পি) বোক ক'লে—“অজুল, তুমি এইবাব
সাহিত্য সভাৰ সম্পাদক হব লাগিব। আমাৰ মাজত এই-বিবৰে কোৱাহুই চলিছে।”
কথাটো মই শুনিচো, কিন্তু সিমানেই। তাত নিশেৰ ককৰ আৰোহ কৰা নাছিলোঁ।। সন্মত
নিহত অৱস্থে আনিব পাৰিছিলো যে সভাপতি ড. কৃষ্ণাৰেণ্ডে হেনো কেমেত ককাপত্ৰি হবলৈ
হলে হয়,মই নাইবা অধ্যাপক শ্ৰীৰামহান ছাহ সভাৰ সম্পাদক হব লাগিব বুলি ইতিপূৰ্বে ইচ্ছা
প্ৰকাশ কৰিছিল। ছিলং মটৰ-টেছনত নামি সাহিত্য সভাৰ পয়োডকৰেণ্ডি বিস্মিত হ'লে।।
কালবো কাল বিপৰীত কাল, হৰিণাই চেৰেকে কাষৰ গাল। শাসনৰ ওপৰ মহলাত থকা
প্ৰফুলকলো মেধোন সেৱক হৈ পৰিছে। ভেঁৰলোকক কেবাবলৈকে আমাক আনবিকটৰ টেছনত
কববোবে দণ্ডাৱমান। আমাক আনি বিধান সভাৰ মেণ্ডৰেণ্ডকলৰ কলকনত থাকিললৈ
হুবিধা কৰি দিয়া হ'ল। বিধান সভাৰ অৱস্থাৰৰ উপকিও বিভিন্ন চৰকাৰী ভৱনৰ ককাৰ
সাহিত্য সভাৰ বাবে মুকলি কৰি দিয়া হৈছিল।। সৰু-বৰ ছিলঙৰ সকলো চৰকাৰী
চাকৰিয়ালেই দিনে-বাতি নিজকে অতিথি-সেৱাত ব্যস্ত ৰাখিছিল আৰু মূলমন্ত্ৰৰ কক-
কাৰ্ণতাৰ বাবে অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিছিল। তাবিলে।। এইবাব শেনৰ-একাত সাহিত্য সভাক
আবে কোটল ?

সেয়েহে ভাবত নাহি, মজার দুর্ভাগ্য

ছিলং-অধিবেশনৰ বাবে বজাৰৰ আৰু প্ৰজাঘৰত সন্মানে আহ্বানকৰণ কৰিছিল। ড. শ্ৰীকৃষ্ণাৰ জুৰী ডাক্তাৰীয়া সভাপতি নিৰ্বাচিত হোৱাত সাহিত্য সভাৰ ইতিহাসত এইটো বাইকৰ দুৰ্ঘটনা পানী আহিল। বিশকলে সাহিত্য সভাখন বন্ধ কৰিছিল। হোৱাৰ পাছত কামৰি আদি আহিল। ডেকাকো চাপিছিল। বিধিলায়ে কৰ্ত্তব্য হ'ল। এইটোৱাটো কৰিছিল। বন্ধ কৰি আহিল, ডেকাকো আশাত অৱশ্যে এটা টোপানী পৰিল।

১৯৫৩ চনৰ ২ আৰু ১০ নবেম্বৰ তাৰিখে অহুতিত যোৱা সাহিত্য-সভাত সেই
 বক্তাব্যক্তাৰী অধিবেশনত উপস্থিত থকা সমস্তসকল আছিলঃ—কাৰ্য-বিধায়কৰ সন্মতঃ
 অধিকাৰী বাহচৌধুৰী, অধিগ্ৰহণ দাস, ড. কৃষ্ণকান্ত তটাসৰ, কৃষ্ণকান্তৰ সৌধুৰী,
 কৃষ্ণকান্তৰ বৰুৱা, চন্দ্ৰনাথ বসু, প্ৰমথৰ বাৰুগোৱা, কৃষ্ণকান্তৰ বাৰুগোৱা, কৃষ্ণকান্ত
 বসু আৰু কৃষ্ণকান্তৰ বাৰুগোৱা।

[illegible]

শ্রীমহাদেবঃ বঁহাঃ শ্রীকৃষ্ণচন্দ্র বৰুৱা, শ্রীমদীনন্দ চৌধাৰী, শ্রীশৰানন্দ চন্নিয়া, শ্রীবলীচৰনাথ চৌধাৰী, শ্রীকেশৱ বৰুৱাৰী, ড. শ্ৰমণ চৌধাৰী, শ্রীমোহন মহন্ত, শ্রীউপেন্দ্ৰনাথ দত্ত, জগদ বাজবোৰা, শ্রীকমলেশ্বৰ দত্ত, শ্রীকৃষ্ণপ্ৰসাদ বৰুৱা, ভাৰ্গৱপ্ৰসাদ বৰুৱা, শ্রীকুমাৰদেৱ চৌধাৰী, শ্রীকৃষ্ণৰাম দত্ত, কেজৱৰ লক্ষ্মীধাৰী, শ্রীমোহনচন্দ্র বৰবৰা, বিশ্বনাথ বাজবৰুৱা, শ্রীনিৱাসনাথ বৰুৱা, শ্রীবলীন শইকীয়া প্রভৃতি।

জাতীয়েৰ সন্তানসকল : নীলমণি কুকল, ডি.মেনন নেওগ, শ্ৰীমন্তলাল বৰুৱা, বিজয়াকান্ত বৰা, ডাঃ শ্ৰীজীৱকান্ত শইকীয়া, হৈৰাম মহন্তৰ ছাত্ৰজা, শ্ৰীকামালুতিৰ আহমেদ, বাৰ্জমোহন মাৰ, জে.বিকল হক, কৃষ্ণেন্দ্ৰবীৰেী আৰু শ্ৰীমতী পদ্মা আগবঢ়োৱা প্ৰতিভা।
ঈশ্বৰকলেই আহিছে হিন্দুত অসৰ সাহিত্য সন্তাৰ জীৱনযাত্ৰা।

এইটো উল্লেখযোগ্য যে তেতিয়াৰ নিয়মাবলীৰ বিধান অহুসৰি প্ৰতিনিধি হৈ বোম্বা সকলো সদস্যৰ বিষয়-বাছনি সভাত বোম্বা দিবলৈ অধিকাৰ নাছিল আৰু দৰাচলতে সেইসকল নামত প্ৰতিনিধি হলেও কামত বিশিষ্ট দৰ্শকহে আছিল। প্ৰতিনিধিসকলৰ শ্ৰেণী বিভাগ কৰা এই নিয়মটো ভুলি দিবলৈ আমি সৰু লৈছিলোঁ। আৰু মনে মনে দিব কৰিছিলোঁ। যে ইয়াৰ পিছলৈ পাবোঁ যদি সকলোটি মহান মৰ্যাদাৰ প্ৰতিনিধি হৈ আহিব, নোৱাৰিলে দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধি হৈ কোনো নাহে।

অভ্যর্থনা সমিতিয়ে প্রচাৰ কৰা কাৰ্যকৰণিকা অক্সফৰ্ড ৭ নংখৰ তাৰিখে সন্নিৱা
পাচলৈআৰ পিছত ছিলঙৰ বিধান সভাৰ সদস্যসকলৰ আলোচনা-ভৱনত প্ৰতিনিধিসকলৰ এখন
সভা ৱহে। সেই সভা সাহিত্য সভাৰ নিয়মাবলীমতে বিষয় বাচনি সভা বুলি ধৰি লয়
নোহোবাৎ তাত কোনো সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰা নহ'ল আৰু এই সম্পৰ্কে কিছু সময় প্ৰতিনিধিসকলৰ
মাজত উত্তৰ আলোচনা চলাৰ পিছত বহুবাৰঙে লয় কিয়া হৈ সেই সভা ভংগ হ'ল। ৮ তাৰিখে
ৰাতিপুৱা তেতিয়াৰ অসমৰ ৰাজ্যপাল জহাৰ দাস মৌলভীৰায়ে এটি মনোৰম পৰিবেশৰ
মাজত সুসজ্জিত সাহিত্য আৰু শিল্প প্ৰদৰ্শনীৰ জৰাৰ এটি উদ্বোধনী ভাষণেৰে মুকলি কৰে।
এই প্ৰদৰ্শনী বিধান সভাৰ ভৱনত পতা হৈছিল।

ৱপৰীয়া বাবৰজাত সভাৰ মুকলি অধিবেশন এটি মনোৰম আকৰ্ষণীয় কাৰ্যকৰীয়ে
 আৰম্ভ কৰা হয়। এই সভাৰ বাবে পাইলবাউন্ট ঘূলৰ চৌহদত এটি বৃহৎ সভাসভাগ সজোৱা
 হৈছিল। এই সভাত অসমৰ সকলো ঠাইৰপৰা অহা বিশিষ্ট লোকসকলৰ উপস্থিতি ছিল
 জনসাধাৰীৰ পুৰুষ-মহিলাসকলৰ দলেদলে বোম্বমান নিশেৰভাৱে উল্লেখনযোগ্য। অসমৰ
 ডেজিমাৰ মুখ্যমন্ত্ৰী শ্ৰীবিষ্ণুৰাম যেথি ডাক্তাৰীয়াই উদ্বোধনী ভাষণ পাঠ কৰে। অধ্যক্ষনা
 মহোদয়ৰ সভাপতি ডেজিমাৰ বিত্তমন্ত্ৰী মহোদয়ৰা ডাক্তাৰীয়াই এখন উদীপনামৰ আৰম্ভণী
 ভাষণ পাঠ কৰে। সভাপতি কুলা ডাক্তাৰীয়াই অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ অতীত আৰু
 ভৱিষ্যত সম্পৰ্কীয় স্থিতিৰ বিষয়ে পূৰ্ণ দীক্ষীয়া অভিভাষণ পাঠ কৰে। উদ্বোধনী ভাষণ,
 অধ্যক্ষনা মহোদয়ৰ সভাপতিৰ ভাষণ আৰু সেইবোৰৰ ইংৰাজী সাৰাংশ চুপা বৰি বিলাই
 বিতৰণ হৈছিল। এই সভাকালবোৰৰ সাৰাংশ বাছী ভাষাতো মেৰুৰ হুৰুহুচৈ বহুদূৰে লগে

লগে কৈ গৈছিল। সেই দিনাৰ সভাত হৰিদাসৰ দত্তবকৰা সাহিত্যবকৰী দুয়োজনক 'শ্ৰীশব্দৰ বাক্যায়ত' নামেৰে এখন আনুষ্ঠানিকভাৱে উদ্বোধন কৰা হৈছিল। সভাৰ পৰৱৰ্ত্তী দত্তবকৰাদেৱক এখনি শলাগনী-পত্ৰ দিয়া হয়।

এটা শব্দীৰ ছিলঙৰ বাতি

বিধান সভাৰ সদস্যসকলৰ সভা-কক্ষত বিষয়-বাছনি সমিতিৰ বৈঠক আৰম্ভ হয় আৰু গোটেই নিশা অৰ্থাৎ পুৰতি নিশা চাৰি বজালৈকে এই সমিতিৰ কাৰ্য চলিছিল। এই সভাত সভাপতিত্ব কৰিবলৈ জ্ঞানদেৱে চন্দ্ৰনাথ দত্তককনদেৱক যোনোনীত কৰি গৈছিল। ছিলঙৰ আৰুকাৰিৰ ঠেটুৱৈয়ে ধৰা জাবলৈ কেৰেপ নকৰি সদস্যসকলে মাত বাহু-ভঙ্গল আদি লৈ সাহিত্য সভাৰ বাবে এটা উজাগৰী নিশা কটাবলৈ সাজু হৈ আছিল। ৮ নৱেম্বৰ সেই বাতিটো অসম সাহিত্য-সভাৰ বুৰঞ্জীত বিশেষ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ আছিল বুলি ভুলেও বঢ়াই কোৱা নহয়। এই লেখকৰ পক্ষে আৰু সেই উজাগৰী নিশা কটোৱা সাহিত্যিক বহুসকলে সেই স্বকলপৰ বাতিটোৰ কথা কেতিয়াও পাহৰিব নোৱাৰে। সেই বাতিৰ বিষয়-বাছনি সভাত ২টা প্ৰস্তাৱ প্ৰেৰণ কৰাৰ উপৰিও নিয়মতন্ত্ৰৰ গণতান্ত্ৰিক ভিত্তিত আত্মল পৰিবৰ্ত্তন কৰা হয় আৰু প্ৰায় এখন নতুন সংশোধনী নিয়মাবলী ৰচনা কৰা হয়। এই নিয়মাবলীৰ প্ৰতিটো ধাৰা তন্ত্ৰতন্ত্ৰকৈ চালিআৰি সদস্যসকলে নিজৰ নিজৰ মত দাঙি ধৰিছিল আৰু তাৰ পিছতহে সৰ্ব-সম্মতিক্ৰমে গৃহীত হৈছিল। আলোচনাত আগভাগ লোৱা সদস্যসকল আছিল—ভবানন্দ দত্ত, ব্ৰজেন বৰপূজাৰী, প্ৰেমধৰ বাজখোৱা, শ্ৰীৰামধৰ চলিহা, হৰিপ্ৰসাদ বৰুৱা, ডাঃ শ্ৰীকীৰ্ত্তিকান্ত শইকীয়া, হেম বৰুৱা, শ্ৰীমান প্ৰফুল্ল গোস্বামী, শ্ৰীশিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা প্ৰভৃতি। প্ৰতিটো বিষয়তে মই নিজেও মাত মাতিবলগীয়া হৈছিল আৰু প্ৰায় ক্ষেত্ৰতে সদস্যসকলে মোৰ বুদ্ধিত হৰভৰ দিছিল। সেই বাতিৰ অভিনৱেই মোক সাহিত্য সভাৰ মুকলি মঞ্চত অবতীৰ্ণ হোৱাত সহায়ক হৈছিল নিশ্চয়। তুৰ্ক-বিভৰ্কৰ উত্তাপ ইমান বেছি হৈছিল যে সেই নিশাৰ হাড় কনকনাই বোৱা ছিলঙৰ জাৰেও আমাৰ কাকো বাইল কৰিব পৰা নাছিল। আলোচনাৰ দৃষ্টিভঙ্গী আছিল গঠনমূলক, সেই কাৰণে তিত্ততাৰ নষ্ট হোৱা নাছিল। বাহিৰত বোন্ধাপৰ দিখকা অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ সভ্যসকলে মাছে মাছে যোগান ধৰা চাঁহপানীটোপাই আলোচনাৰ চোক বঢ়াইছিল। বাতি জ্বলি বাহৰত ভবানন্দ দত্তই মোক হুঁহুছিল,—“হাজৰিকা! আপুনি এনেদৰে বুদ্ধি-তুৰ্ক কৰিব পাৰে বুলি মোৰ ধাঁধা নাছিল। এইদৰে কথাৰ মেৰপাক ভাঙিবলৈ আপুনি শিকিলে ক’ত?” লেলৰ ভলপৰা বুৰটো উলিয়াই ৰই চমু সমিধান দি কৈছিলে,—“ভাৱাটো একতা সভা আৰু অসম ছাত্ৰ সন্মিলনেই মোক এই শিক্ষা দিছিল।”

শিকালে সেই একে সময়তে সজিয়া ছাৰে হুৰ বজাৰপৰা সন্মিলনৰ মণ্ডপত এৰ্থনি সাংস্কৃতিক যৌ-মেল বিধান সভাৰ ভেটিয়াৰ অধ্যক্ষ বেশনেতা জুলধৰ চাঁলিহা ডাঃবীৰ্য্য সভাপতিত্বত হুস্পন্ন হয়। দুখা অতিথি শ্ৰীতীৰ্থনাথ শৰ্মা।

৮ নৱেম্বৰ তাৰিখে বাতিপুৰা ৮-৩০ বজাত অসমৰ ব্যাভাৱ্য দুৰ্ভাগীবিধ শ্ৰীকেশৱ শৰ্মা

ডাঙৰীয়াৰ সভাপতিত্বত সাহিত্য সভাৰ বুৰঞ্জীশাখাৰ অধিবেশন বহে। সেই শাখাৰ সম্পাদকৰ ভাব পৰিছিল ত. ক্ৰিষ্ণবৰুৱাক বৰপূজাৰীদেৱৰ দ্বাৰা। সভাপতিৰ অভিভাষণ বুৰঞ্জীমূলক তথ্যপাতিৰে-ভবপুৰ আৰু অসমীয়া ভট্টাৰা ঠাচত বাত-কথাৰে পৰিপূৰ্ণ আছিল। এই অভিভাষণো ছপা কৰি বিলাই দিয়া হৈছিল।

বুৰঞ্জীশাখাৰ কাৰ্য শেষ হোৱাত সেই সভামণ্ডপতে বিজ্ঞানশাখাৰ অধিবেশন বহে। এইবাৰ দ্বিতীয় বাৰৰ কাৰণে সাহিত্য সভাৰ অধিবেশনত বিজ্ঞান শাখাটো যোগ দিয়া হৈছিল। সভাপতিৰ কৰিছিল খাছী সে-বিজ্ঞানী বেতাঃ বি-এম পিউ ডাঙৰীয়াই। আত্মায়ত্তী ৰূপনাথ ব্ৰহ্মদেৱে এটি সাক্ষা আৰু উদ্বীপনায়ক ভাষণ দি এই সভা উদ্বোধন কৰিছিল।

দিনৰ দুই বজাৰপৰা মূল সভাৰ দ্বিতীয় দিনাৰ কাম আৰম্ভ হয়। এই দিনাও আগৰ দিনাৰ নিচিনা দূৰণিবটীয়া দৰ্শকৰ আৰু ছিলাঙীয়া বাইজৰ দলদোপ হেজালদোপ চাৰুপীয়া হৈছিল। এই সভাত বক্তৃকান্ত বৰকাঙতী ডাঙৰীয়াই তেওঁৰ 'ভাষাৰ ঐক্য' আৰু 'লিপি প্ৰশ্ন' নামৰ দীঘল প্ৰবন্ধ সময়ৰ অভাৱত নপঢ়ি তাৰ সাৰাংশ নিজমুখে কৈ শুনাৰ। কেশৱনাৰায়ণ দত্তদেৱে তেওঁৰ সম্পাদকীয় প্ৰতিবেদন সভাৰ আগত পাঠ কৰে। কিন্তু সেই প্ৰতিবেদনৰ কথাবোৰ পৰীক্ষা কৰি চাবলৈ অহুবিধা হোৱাত বিশেষ প্ৰস্তাৱ এটা গ্ৰহণ কৰা হয়। সেই প্ৰস্তাৱটো আছিল—“অসম সাহিত্য সভাৰ বিপত্ত প্ৰধান সম্পাদকৰ বহুবেকীয়া প্ৰতিবেদন আৰু আয়-ব্যয়ৰ হিচাপ আদি আজিৰ সভাত পূৰ্ণভাৱে গ্ৰহণ কৰিবলৈ যথেষ্ট অহুবিধা হোৱাত উক্ত বিপোর্ট আৰু আয়-ব্যয়ৰ হিচাপ চূড়ান্তভাৱে গ্ৰহণ কৰিব পৰাকৈ নতুন কাৰ্যনিৰ্বাহক সমিতিৰ ওচৰত উক্ত বিপোর্ট আৰু হিচাপ পৰীক্ষা কৰি এটা বিপোর্ট জনতিপলমে দাখিল কৰিবলৈ তলত নাম দিয়া সভ্যসকলক লৈ এখন 'প্ৰতিবেদন পৰীক্ষা সমিতি' গঠিত হওক।” সভ্যসকল : শ্ৰীমান প্ৰফুল্ল গোস্বামী, শ্ৰীপৰাগধৰ চলিহা, হৰিপ্ৰসাদ বৰুৱা (আজ্ঞায়ক), হৰমোহন দাস, নীলমণি ফুকন, ব্ৰজেন্দ্ৰ বৰপূজাৰী, আৰু শ্ৰীবৰচন্দ্ৰ সিংহ।

এই প্ৰস্তাৱটো উত্থাপন কৰাৰ পিছত দুই এখন সমতাই তাৰ বিৰোধিতা কৰাত অলপ তৰ্ক-বিতৰ্ক হৈছিল। কিন্তু সভাপতি ত. কৃষ্ণা ডাঙৰীয়াৰ মধ্যস্থতাত আৰু সভামণ্ডপৰ ওপৰত 'ছপকাৰী' প্ৰাক্তন সভাপতি অধিকাৰীয়া দ্বাৰচৌধুৰী আৰু নীলমণি ফুকন ডাঙৰীয়াৰ আলিখনৰ দ্বিতীয় 'অমিল অজীণ হুহুৰ' শব্দবলি পেলোলে আৰু প্ৰস্তাৱটো সৰ্বসন্মতিক্ৰমে গৃহীত হ'ল। ইয়াৰ আগতে আগদিনাৰ বিষয়-বাচনি সভাত গৃহীত হৈ থকা নটা প্ৰস্তাৱ আৰু নিয়ন্ত্ৰণৰ সালসলনিবিধি আন্তঃনৈতিকভাৱে সৰ্বসন্মতিক্ৰমে গৃহীত হয়।

ইয়াৰ পিছত বিৱৰ্তনবীয়া নিৰ্বাচন প্ৰসংগত যোৰ পৰে এটা অষ্টমিতিকৰ পৰিস্থিতিৰ উল্লেখ হৈছিল। প্ৰধান সম্পাদকৰ কাৰে ডিবিটা নাম প্ৰস্তাৱ কৰা হ'ল। যোৰ নাম প্ৰস্তাৱ কৰিলে শ্ৰীশ্ৰীবৰচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে, শ্ৰীযুগধৰ শৰ্মাৰ দ্বাৰা ত. প্ৰসন্নচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে আৰু চন্দ্ৰনাথ বৰুফুকনৰ নাম প্ৰস্তাৱ কৰিলে শ্ৰীমন্তেন্দ্ৰ বৰুৱাই। যি যোৰ নাম তুলি লবলৈ বিৱৰ্তন হৈছিলোঁ, কিন্তু চান্দিকাকৰপৰা বহু বহু হুনি চিঞৰবাবৰ হোৱাত কিতকিতব্যবিস্মৃত হৈ পৰি গ'লোঁ। তেনে এটা আকবলীয়া পৰিস্থিতিত পৰিব হুনি যি তাকিব পৰা

নাছিলে। প্রার্থী ভিনিজনব কোর্সেও নাম তুলি বোলোৱাত প্ৰত্যহটো ভোটত বিদ্য হ'ল। ভোট-বৃদ্ধৰ উত্তৰ উলমামাথল দেখি মই আক হিব হৈ থাকিব নোৱাৰিলে। কশাৰুজবপৰা আতৰিবৰ উদ্দেশ্যে মই বিতীয়বাৰ বিয় হোৱা দেখি সভাপতি জুঞা ডাঙৰীয়াই যোক বন্ধ ওপৰলৈ মাতি নি তেওঁৰ পাছকালে এখন আসন্ন নিবিকাৰ হৈ বহি থাকিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। শুকৰ আদেশ শিকোৱাৰ কৰি লবলৈ মই বাধ্য হলে। ভোট গণনাৰ ফলাফল প্ৰকাশ হোৱাত দেখা গ'ল যে মই পাইছিলোঁ ৫৮ টা ভোট, শৰ্মাঘৰে পাইছিল ৩৩ টা ভোট আৰু দত্তজুনঘৰে এটাও ভোট পোৱা নাছিল। এইসকল ভোটমাত্ৰা প্ৰথম শ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধিহে। বিতীয় শ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধিসকল বলবল মদনগোপাল হৈ বহি আছিল।

তাৰ পিছত বিশেষ বাৰ-প্ৰতিবাৰ নোহোৱাকৈ তলত দিয়াৰ দৰে নতুন বছৰৰ কাৰ্যপালিকা গঠন কৰা হৈছিল সৰ্বসন্মতিক্ৰমে গৃহীত প্ৰস্তাৱ এটাৰে। স্মৃতিসংলগ্ন জুঞা (সভাপতি), শ্ৰীমন্তলক্ষ্য হাজৰিকা (প্ৰধান সম্পাদক), শ্ৰীৰজনীকান্ত দেৱশৰ্মা (পত্ৰিকা সম্পাদক), তাৰিণীচৰণ দাস (ধনভৰালী), শ্ৰীপৰাগধৰ চন্নিহা (সহ-পত্ৰিকা সম্পাদক), শ্ৰীপ্ৰজ্ঞানচন্দ্ৰ বৰুৱা, শ্ৰীমতী পদ্মকুমাৰী গোস্বামী, শ্ৰীঅম্বিনীচৰণ চৌধুৰী, শ্ৰীশিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা, শ্ৰীমান প্ৰফুল্ল গোস্বামী, বজ্জাকান্ত বৰকাকতী, হৰেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, শ্ৰীবৰুণচন্দ্ৰ সিংহ, হৰি-প্ৰসাদ বৰুৱা, কেশৱনাৰায়ণ দত্ত, শ্ৰীহৰিচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য, শ্ৰীবৰীন্দ্ৰনাথ বৰুৱা।

পিছৰ বছৰলৈ সভাৰ অধিবেশন শ্ৰীমতীস্বৰূপ গোস্বামীয়ে (১)বোৰহাটলৈ নিমন্ত্ৰণ জনাব আৰু সভাই সেই নিমন্ত্ৰণ গ্ৰহণ কৰে। সভাৰ সামৰণিৰ লগে লগেই বিতীয় দিনাৰ সাংস্কৃতিক অধিবেশন আৰম্ভ হয়। এই অস্থগঠন পৰিচালনা কৰে বিজনীৰ বাণী সন্নিতা ঘোঁৰীয়ে। এই অধিবেশনত নিৰ্দিষ্ট বক্তা স্বৰূপে অধ্যক্ষ হেম বৰুৱাঘৰে সংস্কৃতি সম্পৰ্কে এটি সাৰগৰ্ভ বক্তৃতা দি শ্ৰোতাসকলক আনন্দ দিছিল।

ছিলওঁত অথবা অসমৰ ৰাজধানীত অসম সাহিত্য সভাৰ অধিবেশন সেইবাবেই প্ৰথম পজা হৈছিল। ৰাজ্যপাল, মুখ্যমন্ত্ৰী, দিগন্তমন্ত্ৰী প্ৰমুখ্যে চৰকাৰী কৰ্মচাৰীসকল আৰু অনা-চৰকাৰী ছিলঙীয়া ৰাইজে একগোট হৈ এই সন্মিলনখনি কৃতকাৰ্য কৰি তুলিবলৈ যোহেঁকোহে চেষ্টা কৰিছিল আৰু ডেওলোকৰ এচেটাৰে সাফল্যযুক্ত হৈছিল সেই বিষয়ে সন্দেহৰ থল নাই। অসম সাহিত্য সভাৰ শাখা ছিলঙৰ মুকলি সন্মত এইবাবে অসমীয়া ৰাইজৰ বিশেষ ধন্যবাদৰ পাত্ৰ।

অসম সাহিত্য সভাৰ আকাজকীয়া ছিলং অধিবেশনত মই প্ৰধান সম্পাদক নিৰ্বাচিত হলে, সভাপতি জুঞাঘৰেবপৰা শুক-নিৰ্বাসি পালে। আৰু সৰুজাসকলবপৰা কাপ ডাল মৰা হাততাপৰি পালে।—ইবানেই। ৰাইজৰ সেই শুভেচ্ছাকেই নিৰ্বোধত কৰি বৰলৈ উলটি আহিলোঁ। কিন্তু ডেউৱা মোৰ অৱস্থা আছিল হাতত চাঙ্গ-ডোৱোৱাল বন্ধা বিবিধাৰ ছৰ্গাবৰ মিচিনা। সেই সময়ত সাহিত্য-সভাৰ ৰুকৰ আকত খীউটোহে থাকি আছিলোঁ। মই ধকত কৰিবলৈ আশ্বৰ সম্পাদকবপৰা হাতত কুঁচাকড়ি এটাও বোনাগোঁ। দত্ত ডাঙৰীয়াই সাহিত্য সভাৰ সম্পত্তি হিচাপে আচল হৈ বঁকা থকা আৰু ডাকবন্ধ পাহৰাই

কেইটামানৰ বাহিৰে যোক বিশেষ একো বিদ্যা নাছিল। মুঠতে অসম সাহিত্য সভাৰ পৌৰোহিত্য অধ্যায় এটি ইতিমধ্যে শেষ হৈ গৈছিল। দীৰ্ঘবিবৰ্ত্তিৰ পিছত এই জাতীয় অজুঠানখনৰ ন জীৱনৰ পাতনি মেলিবলৈ যোৰ ওপৰতে গুৰুভাৰ ভৰ্ত্ত হৈছিল আৰু যয়ো তাক যথাযথভাৱে পালন কৰিবলৈ আশাতীয়াভাৱে আত্মনিয়োগ কৰিছিলো। সেইবোৰ নানা তৰহৰ আশা-নিবাশাৰ কথা ভাবি আজিও যোৰ ভাল লাগে। সভাপতি হুজু ডাঙৰীয়াৰ উপৰিও বিসকলে যোৰ কাৰ্য পৰিচালনাত সক্ৰিয় সহযোগ আগবঢ়াইছিল সেই সকলক মই কেতিয়াও নেপাহৰো।

ইয়াৰ পিছত বহুত কথা, বহুত ব্যাখ্যা আৰু বহুত হৰ্ষ-বিষাদৰ ছবি—বিবোৰ যোৰ জীৱনৰ অবিচ্ছেদ্য অংক বুলি ধৰিব পাৰি। ছিলঙৰ পিছত বোৰহাট আৰু গুৱাহাটীত মই পুনৰ অপ্রতিদ্বন্দ্বীভাৱে প্ৰধান সম্পাদক নিৰ্বাচিত হৈ দিন-ৰাতি ছেমন্তেন নোহোৱাকৈ অসম সাহিত্য সভাৰ নামত শ্ৰমদান কৰিছিলো। ধুবুৰীত বহুসকলে নেৰোপানি হৈ লগা সন্তোষ চকুৰ অস্থৰ বাবে সেই দায়িত্ববৰণা অব্যাহতি লবলগীয়া হৈছিল। তথাপি ধুবুৰী আৰু তিনিচুকীয়াই মোক উপসভাপতিৰ মালাস্তি জপিবলৈ দিছিল। তাৰ পিছত নগাও অধিবেশনৰ সিংহপীৰাত উঠি সভাপতিৰ কাৰ্য-কালৰ বছৰটো অভিযান্ত্ৰিক কৰি পলাশবাৰীত বিষয়-বাব শোধাই দিয়াৰ পিছতহে অসম সাহিত্য সভাৰ লগত যোৰ পোনপটীয়া সম্পৰ্ক নাইকিয়া হয়। তথাপি এই জাতীয় সভাখনৰ লগত যোৰ মৰমৰ বান্ধ আজি পৰ্যন্ত অব্যাহত আছে। সাহিত্য সভাৰ লগত জড়িত এইছোৱা কালৰ বিভং বিয়ৰণ অসম সাহিত্য সভাৰ সোণালী জয়ন্তী উপলক্ষে প্ৰকাশিত মই যুগুতাই দিয়া ‘অসম সাহিত্য সভাৰ ৰূপলেখা’ নামৰ গ্ৰন্থত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। ‘স্মৃতিৰ-পাপৰি’তো ‘অ’ত ‘ত’ত এই সম্পৰ্কীয় স্মৃতিবৰ্ত্তিত পাপৰি আছে। এই বোৰৰ ভিতৰত অসম প্ৰকাশন পৰিষদ আৰু ববীন্দ্ৰ-ভৱনৰ জন্মৰ গুৰিকণাৱো ঠাই পাইছে। ইয়াত সেই একে কথাবোৰকে পাণ্ডুলি এই ‘স্মৃতিলেখা’ৰ কলেবৰ বঢ়াব খোজা নাই। আগৈয়ে লেখি ৰখা এইছোৱা কালৰ বিয়ৰণৰ বুলন অংশ এটা বাদ দিয়া হ’ল।*

সম্পাদকৰ চাকলিপীৰাবৰণা সভাপতিৰ সিংহপীৰাতলৈ

ওপৰত কৈ অহা হৈছে যে ধুবুৰীত মই প্ৰধান সম্পাদকৰ বাবৰণা অব্যাহতি পালোঁ যদিও সাহিত্য সভাৰ লগত সম্পৰ্ক ছেম হোৱা নাছিল, বৰং ধুবুৰী অধিবেশন আৰু তাৰ পিছৰ বছৰৰ তিনিচুকীয়া অধিবেশনত প্ৰতিনিধিসকলে বিনাপ্ৰতিদ্বন্দ্বিতাই মোক উপসভাপতি পাতিছিল। পূৰ্বতে উপ সভাপতি হৈ ভাল অৰ্থ বুজোৱা নাছিল (বেনে উপগ্ৰহ, উপপতি, উপপটী, উপচক ইত্যাদি)। আজিকালি ইয়াৰ অৰ্থ উন্নীত হৈছে আৰু উপকৰাৰ সলনি সহকাৰী অৰ্থত ইয়াৰ প্ৰয়োগ হৈছে। সেই কাৰণে উপসভাপতি হৈ মই সাহিত্য সভাৰ উপকৰা লোটা হোৱা নাছিলোঁ, সহকাৰী সভাপতিহে নিৰ্বাচিত হৈছিলোঁ। সভাপতিগৰাকী বয়সীয়া, নিশকতীয়া বা অলম্বক হলে নাইবা কৰ্মক্ষেত্ৰবৰণা আঁতৰত থাকিলে উপসভাপতিৰ কাকৰ ভাবখন বেটৰবা হয়। যোৰ কিন্তু ভাগ্য ভাল আছিল যে ধুবুৰী অধিবেশনৰ সভাপতি ক্ৰিষ্টোফৰ নৰ্থ আৰু তিনিচুকীয়া অধিবেশনৰ সভাপতি পত্ৰবৰ চমিহা দুয়োগৰাকীয়ে অনুবৃত্ত

* বিজ্ঞ বিজ্ঞান কৰ্মে ‘অসম সাহিত্য সভাৰ ৰূপলেখা’ আৰু ‘স্মৃতিৰ পাপৰি’ প্ৰণয়।

শক্তির ভাণ্ডার। সেই কাৰণে এই দুগৰাকী কৰ্মঠ আৰু কৰ্মনিষ্ঠ সভাপতিক সহকাৰী হিচাপে সহায় কৰিবলৈ মোৰ বাবে বিশেষ একো নাছিল বুলিলেই হয়—কাৰ্য্যকৰী সভাত যোগ দিয়াৰ বাহিৰে। সেই কালছোৱাত মোক চুৰু চুটায়ো জুলুকি জুলুকি শিকাইছিল। চুৰু চামনি লাহে লাহে ডাঠ হৈ আহিছিল। কাৰ্য্যপালিকাত যোগ দিবলৈ শিলচৰলৈ যোৱা আৰু তিনিচুকীয়াৰ বছেৰেকীয়া অধিবেশনত যোগ দিয়াৰ বাহিৰে এই দুবছৰে মই সাক্ষিত্য সভাৰ হকে বিশেষ উল্লেখযোগ্য কাম কৰা নাছিলোঁ। নিশ্চয়।

শিলচৰত কাৰ্য্যপালিকা

১৯৫৮ চনৰ ১৪, ১৫ মাৰ্চ। সেই দুদিন কাছাৰ জিলাৰ শিলচৰ চহৰত অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্য্যপালিকাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ অধিবেশন বহিছিল—সভাৰ নিজাখন অসম সাহিত্য সভা ভৱনত। সেই কাৰ্য্যপালিকাৰ সভা 'অসম সাহিত্য সভাৰ সৰুসৰু বছেৰেকীয়া অধিবেশনৰ সমতুল্য হৈছিল বুলি কলেও তুল কৰা নহ'ব। এই কালৰপৰা আমাৰ মনত সভাপতি শ্ৰীযুগুপ্ত শৰ্মা ডাঙৰীয়া আৰু শ্ৰীভবানন্দ ৰাজখোৱাৰ বাহিৰে কাৰ্য্যপালিকাৰ বাকীসকল সদস্যৰ লগেভাগে যাবলৈ পোৱাত সেই দীঘলীয়া ৰেল-ভ্ৰমণটো বৰ আনন্দদায়ক হৈছিল। অসম সঙ্গীত-নাটক একাডেমীৰ বছেৰেকীয়া অধিবেশনত যোগ দিবলৈ মই তাৰ আগেয়ে নে পিছতে আৰু এবাৰ শিলচৰলৈ গৈছিলোঁ। সেই যাত্ৰাত লগৰীয়া আছিল ড॰ শ্ৰীমহেশ্বৰ নেওগ। দুইবাৰেই সেই কালৰ ৰেল-ভ্ৰমণৰ তিতা-বৈঠা অভিজ্ঞতা লাভ কৰিছিলোঁ। পৰ্বতৰ তলেদি হুৰুককেইটা পাৰ হৈ যাবলৈ বৰ ভাল লাগিছিল। লামডিঙৰ সিকালে যেন ৰেল-বিভাগৰ কোনো গৰাকী নাই, আমাৰ মনত এনে অস্থিৰ হৈছিল। প্ৰতিটো ষ্টেছনৰে যেন চকুত টোপনি। কাম কৰিবলৈ কাৰো আগ্ৰহ নাই, কাৰো নকৰোঁ কৰি যাৰ যি মন যায় তাকে কৰিছে। কামৰ তদাৰক কৰোঁতা বা বুজবাজ লওঁতা যেন কোনো নাই। লামডিঙৰপৰা শিলচৰলৈ ৰেলৰ আশেপাশে ক'তো এবাৰ অসমীয়া মাত-কথা শুনা নাছিলোঁ।

শিলচৰত অসম সাহিত্য সভাৰ নিজা ভৱন এটা আছে আৰু সেই ভৱনৰ চৌহদতে তলখাপৰ অসমীয়া মাধ্যমৰ পঢ়াশালি এখনো আছে। তাতে নামঘৰ এটাও হ'বৰ কথা আছিল। এতিয়া সম্পূৰ্ণ হৈছে নে নাই খবৰ পোৱা নাই, খবৰ দিওঁতা বিশ্বনাথ ৰাজবংশীও নাই। এই অসম ভৱন নিৰ্মাণ কাৰ্যত শ্ৰীমহেশ্বৰ চৌধুৰী (প্ৰাক্তন জাৱাহৰী), শ্ৰীভালানাথ শৰ্মা (প্ৰাক্তন জাৱাহৰী), কুহুৰ কুকন (উপায়ুক্ত) প্ৰভৃতিয়ে তেতিয়া তাত কাম কৰা চাকৰিয়ালসকলে আগভাগ লৈছিল আৰু বিশ্বনাথ ৰাজবংশীয়ে ডেউলোকক আগহাত হৈ সহায় কৰিছিল। টিনপাতৰ দৰ্খাস্ত লৈ, শালকাঠৰ পাৰ্টিট বিচাৰি বিশ্বনাথ ৰাজবংশীয়ে টাকুৰি ঘূৰাদি টলোঁটলোঁ কৰি ঘূৰি ঘূৰিছিল। সেই আশাতীয়া পৰিশ্ৰমৰ ফলস্বৰূপে নিৰ্মিত হোৱা মনোৰম ভৱনটিত থাকিবলৈ পাই, লগেৰে থাকিলে পাই আৰু সভা পাতিবলৈ পাই আমি কৃতজ্ঞ হৈছিলোঁ। ৰাজবংশীয়ে তেতিয়া নিজৰ গাঁৱৰ ঘৰ এৰি সেই সাহিত্য সভাৰ হাউলিৰ এচুকতে লৰা-ভিৰোতাৰে থাকি পাত্ৰিছিল আৰু তাতে থাকি যিনে-বাতি সাহিত্য সভা ভৱন আৰু পঢ়াশালিখনৰ জৰাৰক কৰিছিল। ৰেল-ভ্ৰমণ,

টেলিগ্রাফ-ক্লাব আদিত বঙালোবিলাকে যেনেকৈ বঙলা ভাষা আৰু সংস্কৃতিৰ জীয়া ৰূপটো ফুটাই তোলে, তেনেকৈ কাছাৰ জিলাত কাম কৰা অসমীয়া চাকৰিৱালসকলেও অসম ভৱনৰ যোগেদি কৰে। বুলিলে অসমীয়া ভাষাৰ হকে, অসমীয়া সাহিত্যৰ হকে অনেক ভাল কাৰ্যেই কৰিব পাৰে।

অধিকাৰ নহলে ডেকা অধিকাৰে পাঠিত বহাৰ নিচিনাকৈ সভাপতি অৰূপস্থিত থকাৰ বাবে শিলচৰ কাৰ্যপালিকা সভাত মোৰ ওপৰতে সভাপতিৰ ভাৱ পৰিছিল, উপসভাপতি স্বৰূপে। মোৰ উপৰিও উপস্থিত থকা সদস্যসকল আছিল—ড॰ শ্ৰীমন্তোজ্জনাথ শৰ্মা, শ্ৰীবিমল-চন্দ্ৰ বৰুৱা, শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামী (বোৰহাট), ব্ৰজেন্দ্ৰ বৰপূজাৰী, অধ্যাপক শ্ৰীঅমৃতেন্দ্ৰ শৰ্মা (নগাও), শ্ৰীবুদ্ধীন্দ্ৰ ৰাজখনিকৰ (নিতাইপুখুৰী), অধ্যাপক শ্ৰীপৰাণধৰ চলিহা (প্ৰাক্তন সম্পাদক), বিমলনাথ ৰাজবংশী, প্ৰেমধৰ ৰাজখোৱা (তিনিচুকীয়া), ড॰ শ্ৰীপ্ৰমোদচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য আৰু কবিৰাজ হৰেন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য (বিশেষভাৱে নিযুক্ত)। আত্মসাৎ কামৰ উপৰিও এই সভাতে 'সীমান্তৰ সন্দেশ', 'নীলাচল পাঠ', 'An Outlook on NEFA', 'This is Assam' আদি গ্ৰন্থ ছপাৰ বাৰতীয় ব্যৱস্থা লোৱা হৈছিল।

কাৰ্যনিৰ্বাহক সভা স্তম্ভকৰূপে অৰূপিত হৈ বোৱাৰ পিছত ১৫ মাৰ্চৰ দিনা সন্ধিয়া থকাৰোভাৱে এখন শ্ৰীতি-সম্মিলনী পাতি অসমীয়া-বঙালী আদি তাৰ বিভিন্ন পৌণ্ডিক লোকৰ লগত আমি মুকলিভাৱে আলোচনা কৰিছিলো। সকলোৰে পাৰস্পৰিক সাংস্কৃতিক আদান-প্ৰদান আৰু সম্মিলনিত ভাবৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। আমাৰ কালৰ সমস্ত কেইগৰাকীমানৰ উপৰিও সেই শ্ৰীতিৰ মেলত শ্ৰীযোগেন্দ্ৰচন্দ্ৰ দত্ত, শ্ৰীআলতাৰু হুছেন মজুমদাৰ (প্ৰাক্তন মন্ত্ৰী), শ্ৰীনগেন্দ্ৰনাথ ভূঞা আৰু হৰেন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্যই একোটকৈ ভক্তজ্ঞান-মূলক ভাষণ দিছিল।

শিলচৰবৰষা আমি চোঁতে খবৰ মাৰি তাৰাপুৰৰ কালেও এপাক হুৰিবলৈ পৈছিলে।। সময়ৰ অভাৱত ৰাজবংশীৰ নিজৰ গাঁও উল্কাবৰফলৈ যাব নোৱাৰিলো। তাৰাপুৰত আমি নামঘৰ, পঢ়াশালি আৰু দুই এঘৰ মাছঘৰ বৰত হুৰি সেই অকলৰ মাছঘৰ জীৱনৰ আওতাও বুজিবলৈ বৃত্ত কৰিছিলো।

কাছাৰ জিলাত অসমীয়া শিক্ষকৰ অভাৱ, অসমীয়া পাঠ্যপুথি আদিৰ অভাৱৰ কথা শুনি মৰ্মান্তিক ছুখ পাইছিলো। তাতোকৈ আচৰিত কথা, শিলচৰৰ কোনো এখন কিতাপৰ দোকানতে হেনো অসমীয়া পাঠ্যপুথি কিনিবলৈ পোৱা নেযায়। অসমীয়া পাঠ্যপুথিৰ অভাৱত তাত বঙলা পাঠ্যপুথি চলাবলগীয়া হৈছে। কি পুত্ৰো! মই ভৱাহাটলৈ আহি প্ৰায় দুশ-টকাৰান মূল্যৰ মোৰ নিজা কিতাপ বিনামূলীয়াকৈ পঠিয়াই দিছিলো।। কিন্তু তাৰ পিছত কি হৈছে নেজানো। ইজ্ঞা কৰিলে তাত থকা অসমীয়া চাকৰিৱালসকলে পাঠ্যপুথিকেইখন সহজে পোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিব পাৰে। অসম সাহিত্য সভাৰো এই সম্পৰ্কে বিশেষ কিবা কৰিছে বুলি কোৱাটো টান।

সাহিত্য সভাৰ অসম ভৱনৰ চৌহদতে এটা নামঘৰ সাজিবলৈ কুৎসকাৰ্য্য কৰা দেখিছিলো। আমাৰ এইকালবৰষা কোনো গোপাই-বহুত ভালে শিঙ ভৰাবলৈ নেযায়।

এইবোৰ কথা ৰাজবংশীয়ে আমাৰ আগত বৰ দুখেৰে কৈছিল আৰু কৈছিল বোলে হেজাৰ হেজাৰ থলুৱা লোকে অসমীয়া গুৰুত শৰণ লবলৈ স্থবিধা নেপাই অনা-অসমীয়া গুৰুবৰণৱা দীক্ষা লবলগীয়া হৈছে। এই কালবৰণৱা কোনোবা গলে অসম-ভৱনতে থকা মেলাৰ সকলো স্থবিধা কৰি দিয়া হব বুলিও তেওঁ জনাইছিল। মই বন্ধুবৰ শ্ৰীশ্ৰীমিজদেৱ মহন্তক শিলিচৰত এখন শাখা-সত্ৰ খুলিবলৈ ব্যক্তিগতভাৱে অনুৰোধ জনাইছিলো। ঘৰৰ জেভাজেটবোৰ মৰিলে তেওঁ কিছুদিন পিছত তালৈ যায় বুলি কৈছিল। সিমানতে কথাটোৰ ইতি হ'ল। মুঠতে কাছাৰত অসমীয়া ভাষাৰ ছাত্ৰ আছে কিন্তু শিক্ষক নাই, পাঠ্যপুথি নাই; শিষ্য হবলৈ আগ্ৰহ থকা লোক আছে, কিন্তু অসমীয়া গুৰু নাই।

কাছাৰৰ কথা ক'ববাত ওলালেই মোৰ দুজন মানুহলৈ বৰকৈ মনত পৰে। তেওঁলোক হৈছে বিশ্বনাথ ৰাজবংশী আৰু কবিৰাজ হৰেশ্চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য। দৰাচলতে শিলচৰ নাইবা কাছাৰ জিলাত সম্প্ৰতি এই দুইজনকে অসম সাহিত্য সভাৰ লাইখুটা বুলি কব পাৰি। ডঃ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা ডাঙৰীয়াৰ পৌৰোহিত্যত ছিলঙত সম্পন্ন হোৱা অধিবেশনৰ সময়তে পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে বিশ্বনাথ ৰাজবংশীৰ লগত মোৰ চিনাকি হৈছিল। তেতিয়াৰপৰা নমৰা দিনলৈকে তেওঁক মই অনেকবাৰ লগ পাইছিলো। তেওঁ স্বাভাৱিক সৱলভাৱে আৰু নিঃস্বার্থ সাহিত্যসেৱাৰে মোক আন বহুতৰ দৰে মুগ্ধ কৰিছিল।

কাছাৰত মানুহ থকা হলে, অসমত মানুহ থকা হলে আৰু অসম সাহিত্য সভাৰ গাত জোৰ থকা হলে নিজৰ ঘৰতে আমাৰ আলহী হ'বৰ দুৰ্ভাগ্য নহলহেঁতেন। দেশৰ এনে দুৰূপাল দেখি কাছাৰত এদিন বিশ্বনাথ ৰাজবংশীয়ে কান্দিছিল। দুখৰ বিষয় আমি তেওঁৰ চকুপানী মচি দিবলৈ সমৰ্থ নহলোঁ। আজিও সেই অকলৰ পুতৌ লগা অৱস্থাৰ স্মৰণ নাই। এটা আতিৰ আশ্ৰুচেতনৰ অভাৱ হলে এনে হোৱাটো স্বাভাৱিক।

সভাপতিৰ চম্ভৱ-চ'ৰাত

১৯৫০ চনৰ অক্টোবৰ মাহৰ শেষৰ সপ্তাহৰ কোনো এটা দিন। এদিন আবেলি সাহিত্য সভাৰ ঘোৰহাট কাৰ্ণালয়ৰপৰা লিখা এটা পোষ্টকাৰ্ড শামুকীয়া গতিৰে আহি ঘোৰ হাতত পৰিল। কাৰ্ডটোত লিখা আছিল এটা খবৰ, মই হেনো মগাৱত বহিবলগীয়া সাহিত্য সভাৰ বছেৰেকীয়া অধিবেশনৰ বাবে সভাপতি নিৰ্বাচিত হৈছোঁ, লগতে ঘোৰ সন্মতি আছে নে নাই স্থিতি পঠিওৱা হৈছিল। এই সম্পৰ্কে ইয়াৰ আগতে মই কোনো ভিত্তিকৰা সূত্ৰৰপৰা অলপো সন্দেশ পোৱা নাছিলোঁ। এই বতৰাটো নিশ্চয় বিজুলী-ডাকত আহিব লাগিছিল। সেয়ে নহলেও অন্ততঃ পোষ্টকাৰ্ডৰ সলনি লেফাকা এটা সাহিত্য সভাই খবচ কৰিব পাবিলেহেঁতেন। তেতিয়াৰ প্ৰধান সম্পাদক শ্ৰীবিনয়চন্দ্ৰ বৰুৱাই অঁজী হাইকুলৰপৰা বোৰহাটৰ চক্ৰকান্ত-ভৱনলৈ অহা-যোৱা কৰি কাৰ্ণালয় পৰিচালনা কৰাৰ বাবেই হমতো কাৰ্ণালয়ৰ আমোলাই বিষয়টোত বিশেষ গুৰু আৰোপ নকৰি কাৰ্ডটো লেবি বোলে পঠিয়াইছিল। সি যি নহওক অপ্ৰত্যাশিতভাৱে বতৰাটো পাই মই বৰ আচৰিত হলোঁ আৰু বিচাৰত পৰিলোঁ। ঘোৰ পৰিচালক মানুহ চিঠিপত্ৰ পাই ঈলাহৰ মাহনী, পাবিলে

ভেটিয়াই বোক সাহিত্যৰ বৰণীয়া পাৰি বহুবাৰ খোজে। মই কিন্তু তপতে তপতে কোনো সিদ্ধান্ত লব পৰা নাছিলোঁ। মনৰ মাজত কেবাটাও প্ৰশ্নই জুৰি থৈ গৈছিল। হেমলেটৰ 'To be or not to be' নাইবা কুপাৰৰ 'লগায় নে নলগায় কটা মূৰ জোৰা' লগোৱা যেন দুই নাওত দুই ভৰি দিয়া অৱস্থা হৈছিল। সেই দিনা যোৰো ডেনেকুৱাই মানসিক অৱস্থা হৈছিল বুলি কলে বঢ়াই কোৱা নহয়। যোৰ মনত উৰু হোৱা প্ৰশ্নকেইটা আছিল—

(১) মোতকৈয়ো বয়সীয়া, সাহিত্য সভাৰ সভাপতিৰ আসনত বহিবৰ লগে লগে আৰু যোৰ প্ৰকৃতিজন কেবালেনো প্ৰবীণ খ্যাতিমান সাহিত্যিক আছে। সেই সকলক উলাই ক'ব মই এই পদ গ্ৰহণ কৰাটো উচিত হ'ব আনো? (২) সদৌ অসমৰ বাইজে নিজৰ বিচাৰ-মুক্তি খটাই মোলৈ বিধন সন্মানৰ আসন আগবঢ়াইছে, তাক গ্ৰহণ কৰিবলৈ অমান্তি হলে আদৰ্শক নেওচা দিয়া নহবনে? (৩) ছেগ ৰামধেনুৰ দৰে। এবাৰ এটা ছেগ হেৰুৱালে দ্বিতীয়বাৰ সি নিমিলিবও পাৰে। সাহিত্য সভাৰ সভাপতিৰ আসনত বহি সাহিত্যসেৱা আৰু দেশসেৱা কৰিবলৈ ঈশ্বৰে যি ছেগ মিলাই দিছে তাৰ সত্বেৰে কৰাটো জানো উচিত নহ'ব? প্ৰশ্নকেইটাৰ উত্তৰ দুইবকমে দিব পাৰি। কোনটো যোৰ পক্ষে গ্ৰহণযোগ্য হ'ব সেই কথা মই নিজে স্থিৰ কৰিব নোৱাৰি তিনিগৰাকী যোৰ পৰা হিতাকাঙ্ক্ষী লোকৰ কাৰ চাপিবলৈ স্থিৰ কৰিলোঁ। আৰু তেওঁলোকৰ মতামতকে সাৰোপত কৰি ল'বলৈ মন বান্ধিলো। প্ৰথমতে গৈছিলোঁ বিহুগী কবি বসুনাথ চৌধাৰীৰ কাথলৈ। চৌধাৰীয়েৰ মোৰ ঘৰুৱা আৰু পকুৱা সকলো কামৰে এজন মূখ্য পৰামৰ্শদাতা আছিল। তেওঁক কথাটো কোৱা মাজকে কলে—“বাৰি, তই ভেটিয়াবাই সভাপতি হ'ব লাগিছিল। ইমান দিনৰ বুৰত সাহিত্য-সভাৰ ঘুমটি ভাগিল নে?” বৃদ্ধ কবিজনৰ যোৰ প্ৰতি মৰম অসীম। উলাহৰ আভিমন্যু মেধি তেওঁক আৰু কোনো প্ৰশ্ন কৰিবলৈ নহ'ল। তাৰ পিছত বাহিৰে বাহিৰে ড॰ সূৰ্যকুমাৰ জুঞা ডাঙৰীয়াৰ বাগভৱন পালেগৈ। খবৰটো শুনি তেওঁৰো খব ৰং পালে আৰু আনন্দৰ ভাগ ল'বলৈ স্ত্ৰীমতী জুঞাকো মাতি আনিলে। মই এই পদ গ্ৰহণ কৰিম নে নকৰিম বুলি সোধাত তেওঁ কলে—“গ্ৰহণ নকৰিবা কিয়? মই নিজে তোমাক লৈ যাম। একো ভব নকৰিবা।” দুজনৰ আশীৰ্বাদ শুকনিবালি স্বৰূপে লাভ কৰি বুদ্ধন অলপ ভাট হ'ল। এইবাৰ তৃতীয় ব্যক্তি ড॰ বিৰিকিমাৰ বৰুৱাৰ ঘৰলৈ গৈছিলোঁ। বৰুৱা বয়সত মোতকৈ সৰু হলেও বিভা আৰু অভিজ্ঞতাত পূৰ্ব। বোক বৰককায়েকৰ দৰে সন্মান কৰে আৰু ভাল পায়। বোক দেখা পালেই তেওঁ আনন্দত উৎফুল্ল হৈ উঠিল। বোধকৰোঁ কথাটো কেনেবাটক আগতীয়াকৈ পৰ পাইছিল। তেওঁক মতামত সোধাত কলে—“আপুনি নগঞা। নগাৱৰ হাছৰে আপুনি সভাপতি হোৱাত বৰ আনন্দ পাইছে। আপুনি এতিয়া মূৰ পুৰুকা হাবিলে নহ'ব।” তিনি বাবেই নিৰাৰ। তিনিজনৰেপৰা একে বিধৰ সঁচাৰি পাই যোৰ মনৰ জিহা ভাব আঁতৰি গ'ল। ঘৰলৈ আহি সাহিত্য-সভাৰ ঘোৰহাট কাৰ্যালয়লৈ সন্মতিহেতু সন্নিধান পঠালোঁ।

তাৰ পিছত আন এটা সবুতাই দেখা গৈছিল। সেইটো হৈছে অভিভাষণৰ সমতা। নিয়মাবলীমতে সভাপতি এজনে বহুবেকীয়া অধিবেশনৰ অভিভাষণ লিখিবলৈ বিধিনি সৰ

পাৰ লাগে সিহান সময় মোৰ হাতত নাছিল। সাহিত্য সভাৰ সভাপতি নিৰ্বাচনত কাল টাচোটোতেই মাহৰ বতৰ প'ল অৰ্থাৎ আলয়পলয় কৰি কাষ কৰোঁতেই সভাপতি নিৰ্বাচনৰ কাল কেতিয়াবাই উকলি গৈছিল। প্ৰায় দুমাহ সময় হাতত আছিল। সময়ৰ অভাবত নগাৰৰ আদৰণী সভাৰ সভাপতি মহীচন্দ্ৰ বৰা ডাঙৰীয়াই অভিভাষণখনি লেখি পোনে পোনে কলিকতাৰ নবজীৱন ছপাশাললৈ পঠিয়াবলৈ যোক নিৰ্দেশ দিছিল আৰু চানেকীকাকত শুধৰোৱা কামো মোৰ ওপৰতে ভৰ্ত্ত হৈছিল। অগত্যা মৰো জীওঁ সোঁ আধিকৈ কামত হাত দিছিলোঁ। ওপৰতে কৈ আহিছে। যে ডেতিয়া মোৰ চকুৰ অৱস্থা বৰ বেয়া। কোনোমতে জুপি জুপি আধৰকেইটা পঢ়োঁ। নিজাকৈ লিখাপঢ়া কৰিবৰ শক্তি প্ৰায় বহিত হৈছিল বুলিবই লাগে। ব্যাসদেৱে গণেশক কাকতী কৰি লোৱাৰ নিচিনাকৈ ময়ো এজন কাকতীৰ সহায়েৰে কাম চলাবলগীয়া হৈছিল। তেনে অৱস্থাতে নিজৰ দুখনমান কিতাপো একে পদ্ধতিৰে যুগুত কৰিছিলো। সেই সময়ত মোৰ ঘৰৰ কাষতে থকা নিত্যানন্দ বৰদলৈয়ে আছিল মোৰ কাকতী। নিভৌ গধূলি বৰদলৈ মোৰ ঘৰলৈ নিয়মিতভাৱে আহি দুই-তিনিঘণ্টামান কাম কৰে। মই কৈ গৈছিলোঁ, তেওঁ লিখি গৈছিল। কিতাপ এখন বা এবছৰ এটা লিখি অটালে তাক আগভূমি মাৰি পঢ়ি চালেহে যোগ-বিয়োগ কৰি সুসম্পাদিত কৰি উলিয়াটো সম্ভৱ হয়। মোৰ অভিভাষণৰ বেলিকা হলে হটাই টাই, লোণ-খৰিচা সানিবৰ উপায় নাই। বিধিনি লিখা শেষ হয়, তাকে ছোৱাছোৱাকৈ প্ৰেছলৈ পঠিয়াবলগীয়া হৈছিল। কি লিখিছিলো দুবাই পঢ়ি চাবলৈ আৰু অলপ পৰীক্ষাভাৱে চিন্তা কৰি চাবলৈ অকণো অৱকাশ পোৱা নাছিলোঁ। লিখি থকাৰ লগে লগেই চানেকীকাকতো আহি হাজিৰ হৈছিল। নবজীৱন প্ৰেছৰ এটা নিয়ম এই যে তেওঁলোকলৈ কিতাপৰ পাণ্ডুলিপি ভালদৰে যুগুত কৰি পঠিয়াব লাগে। চানেকী-কাকতত বেছি যোগ-বিয়োগ কৰিলে তেওঁলোকে মূল কপিটোকে ভালদৰে শুধৰাই দিবলৈ আকৌ দুবাই পঠাই দিয়ে। সেই কাৰণে চানেকী-কাকতত বেছি কাটকুট কৰি আহকাল চপাই ল'বলৈ ইচ্ছা কৰা নাছিলোঁ কিয়নো তেনে কৰিলে হয়তো নিৰ্দিষ্ট দিনত কিতাপখনৰ ছপা কাম শেষ নহ'বও পাৰে আৰু ডেতিয়া হলে মোৰ লগতে আদৰণী সমিতিও বিপাকত পৰিব লাগিব। মোৰ মনত আশিও আক্ষেপ হয়, অভিভাষণখনি ধীৰে-জুহিৰে লেখিবলৈ আৰু লেখাৰ শিছত বহি এবাৰ দুবাই পঢ়ি চাবলৈ সুবিধা পালোহেঁতেন।

অভিভাষণৰ বিষয়বস্তু লেখাৰ আগতে স্থিৰ কৰি লৈছিলোঁ। সাহিত্যৰ আকৃতি-প্ৰকৃতি, ধৰ্মাধৰ্ম সম্পৰ্কে একো বকলা লেখি ভাষণখন চিন্তাপূৰ্ব আৰু তত্ত্বপূৰ্ব কৰা মোৰ উদ্দেশ্য নাছিল। ইতিপূৰ্বে বেজবন্ধা, সন্ধিকৈ প্ৰযুক্তো পণ্ডিতসকলে এইবোৰ বিষয়ে বৰখৈ কৈ গৈছে। দুবাই কথিতা সম্পৰ্কে এককলা লেখি কোনোৰ বাহত জুই লগাইছিলোঁ। আন বিষয়ে নহলেও যোৱা গুৰে জীৱন চিন্তা-চৰ্চা কৰি থকা নাটক আৰু অভিনয় সম্পৰ্কে অলপ বহলাই লেখিব পাৰিলোহেঁতেন কিন্তু তাৰ বাবে জৰীয়া কেজ আৰু, সেই বাবে বিবত থাকিলোঁ। শকত অভিভাষণখন আৰু বেছি শকত কৰিবৰ মন বোৱা নাছিল। সাহিত্য সভাৰ সাংগঠনিক কালচৌক্কে যি বেছি গুৰু আৰোপ কৰিছিলো। সাহিত্য-সৃষ্টিৰ বিষয়ে কোনো উপদেশ দিবি সাহিত্য-সভাই কৰিবলগীয়া কাৰণবোৰৰ বিষয়েহে কোৱাটো উচিত বুলি

ভাবিছিলো। কেইবছৰমান সাহিত্য সভাৰ ভিতৰ-চ'ৰাত থকাৰ বাবে কিছু অভিজ্ঞতাও হৈছিল আৰু অসমীয়া সাহিত্যৰ চুককোণবোৰত ক'ত পোহৰ, ক'ত এন্ধাৰ কিছু অহুতৰ কৰিছিলো। সেই কাৰণে অভিভাষণত যোৰ কোণোলা পাণ্ডিত্য আহিব নকৰি তাকেই লিখিব বুলি হাতত কাপ তুলি লৈছিলোঁ। সাহিত্য-সভাই কবিবলসীয়া কাম অলেখ। যোৰ ভাষণত সকলোবোৰৰ লেখ দিয়া সম্ভৱ নাছিল, আহুতকো নাছিল। কি লেখিব বুলি ভাবিছিলোঁ আৰু লেখি উঠাত কি হ'ল ক'ব পৰা নাছিলোঁ। সেই অভিভাষণত গৰ কবিব-লসীয়া কথা কিবা আছিল বুলি মই ভেটিয়া ভবা নাছিলোঁ আৰু আশিও নেভাৰো।

নগাঁওত সপ্তাহিংগ অধিবেশন

১৭ ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৫২ চন। নগাঁওখনৰ অধ্যক্ষনা সমিতিয়ে সভাপতিত্ব নিৰ্বাণে এখন বটৰগাড়ী পট্টিয়াই দিছিল। সেই গাড়ীতে যোৰ সহযোগী কৃষ্ণা ডাঙৰীয়া আৰু শ্ৰীমতী কৃষ্ণানী। পিতৃ-মাতৃৰ বেহৰ ডেউকাৰ আঁৰত যোৱাৰ নিচিনাকৈ আমি বহাসময়ত নগাঁও চহৰ পালোঁগৈ। চহৰৰ চাৰি বাইল আঁতৰতে আমাক আত্মচৈতন্যকৰে বৰণ কৰি আঁহনি জনাবলৈ জনচেৰেক বিবৰবীয়া বৈ আছিল। নগাঁও সোমোৱাৰ লগে লগে এখন উচ্চমুখৰ নগৰৰ ছবি দেখা পাই বিমুগ্ধ হলেঁ। আমাৰ হটৰ পোনে পোনে ঢাকিট হাউচলৈ নিয়া হ'ল। তাতে নামি অলপ জিৰাইশতাই ললে। মইহে ক'ৰা, বহুকাৰ্ত্ত বৰকাকতী, শ্ৰীমতীকাকত বৰুৱা প্ৰমুখ্যে অধ্যক্ষনা সমিতিৰ প্ৰাৰম্ভিক বৰদূৰীয়াই উলহমালহকৈ আহৰণি অনালে। মৰমৰ সাগৰত বুৰ দিয়া যেন লাগিছিল। তাতে চাহপানী এটুপি খাই গাটোত জীপ দি ললে। কৃষ্ণা ডাঙৰীয়াৰ গাত প্ৰদৰ্শনীৰ ছাৰা মুকলি কৰাৰ তাৰ আছিল। তেওঁ প্ৰদৰ্শনী মণ্ডললৈ যোৱা কৰিলে। লগতে ময়ো গলে। মেহক-বালিত বিশেষভাৱে সজোৱা মেৰ এটাৰ মাজত স্থলজিত প্ৰদৰ্শনীৰ দিহা কৰা হৈছিল। জয়জয় আৰু উকলিৰ মাজত কৃষ্ণাদেৱৰ চুটি ভাষণৰ পিছত প্ৰদৰ্শনীৰ ছাৰা মুকলি হ'ল। ভিতৰলৈ সোমাই গলে। তাতে অনেক দূৰিণীয়া প্ৰতিনিধি আৰু চিনাকি-অচিনাকি বৰ্ণকক লগ পালে। বিকালে বাওঁ সেই কালেই নমকাৰ। নমকাৰৰ প্ৰতিনমকাৰ দিবলৈ মই বহু সময় হাত দুখন কাপ বুজাই ৰাখিবলসীয়া হৈছিল।

প্ৰদৰ্শনীৰপৰা যোৰ বাবে নিদিষ্ট কৰি ৰখা বাসভৱনলৈ গলোঁ। যোৰ ভনীজোৱাই নগাঁওৰ চৰকাৰী এডভোকেট আৰু নগাঁও বহুকাৰ্ত্ত প্ৰবীণ অভিনেতা শ্ৰীপাণালচন্দ্ৰ বৰদোৱে সভাপতিত্ব কৰাৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰি অধ্যক্ষনা সমিতিত্ব নকৰি দিছিল। অধ্যক্ষনা সমিতিয়ে সভাপতিত্ব থকা-বেলাৰ বাবে বুৰ বহাসলসীয়া হোৱা নাছিল। ভৱিষ্টিলো বোলে আশা কৰা যতে ধন সংগ্ৰহ কৰিব নোৱাৰি অধ্যক্ষনা সমিতি বৰ সতৰ্কত পৰিছিল। পাৰ পাৰ বুলি চৰকাৰী অহুৱাৰ বহুহেজাৰ টকা শেষ মুহূৰ্ত্তলৈ নোপোৱাৰ বাবে আহৰণী সভাপতি মইহে ক'ৰা ডাঙৰীয়াই নিজৰ বৰ-খাটি বন্ধ কৰি টকা ৰাখিলে মৈ সভাৰ কাম চলাবলসীয়া হৈছিল। সভা শেষ হৈ যোৱাৰ পিছত বগা কটাৰ বাবেদি বহুহেজাৰ টকাৰ অহুৱাৰ আহি পোৱাতহে বৰদোৱে বৰ-খাটি বন্ধনমুক্ত হৈছিল।

সেই দিনাই ৰাতি চৰকাৰী জিলা-পুৰিওৱালত বিবৰ-মাহুৰী সভা ৰখিছিল। সেই সভাত

যোৰ কাষতে বহিছিল দুজন যোৰ শুভাকাজী এবীণ সাহিত্যিক মহাদেৱ শৰ্মা আৰু ৰাজমোহন নাথ। দুয়োজনৰ স্তুতিত আজি আকৌ হুঁচুপি চকুলো তৰ্পণ বাঢ়িছে। সভাৰ আৰম্ভণিতে আলাপ-আলোচনা চলি থকাৰ মাজতে মহাদেৱ শৰ্মাদেৱে যোক এশ্ব কবিলে—
 “কণকচোন বাক হাজৰিকা, আপোনাৰ অভিভাষণখনৰ নাম ‘ভাষণিকা’ দিলে কিয় ? পুত্ৰকৰণৰ। সৰু অৰ্বত পুত্ৰিকা হোৱা বুলি জানো কিন্তু আপোনাৰ এই বৃহৎ ভাষণখন ভাষণিকা হ’ব পাৰে কেনেকৈ ?” যি উত্তৰত কলোঁ—“লাও সদায় পাতৰ তল। ল’ৰা-ছোৱালী ডাঙৰ হলেও মাক-বাপেকৰ মনত সদায় সৰু। তদুপৰি আজি বহু বছৰ আগতে ‘আসাম বাছবত’ শব্দ গোঁসাঁয়ে লিখা ‘ভক্তা’ নামৰ গল্প এটা প্ৰকাশ হৈছিল। সেই গল্পৰ প্ৰথম শাৰীতে পোন্ধৰোঁদেৱে কৈছিল যোলে আদৰ্শৰ নামৰ কোনো অৰ্থ নাই। সেই কাৰণে শৰ্মা ডাঙৰীয়া, যোৰ ভাষণিকা নামটোও তেনে আদৰ্শৰ নাম বুলিয়েই ধৰি ল’ব পাৰে।” যোৰ সন্মিধানত সন্তুষ্ট হৈ শৰ্মাদেৱে তেওঁৰ স্বভাৱসুলভ হাঁহিৰে সভাঘৰ বজনজনায়ে দিছিল। ৰাজমোহন নাথো যোক সমৰ্থন জনালে। কথাটো সন্মানতে তল পৰিল। সভাপতিৰ লগত আৰু কেৰ পাতে কোনে ? সেই দিনা সভাত চা-চিনাকি হোৱা, সম্পাদকৰ প্ৰতিবেদন গ্ৰহণ আদি আনুষ্ঠানিক দুই এটা কামৰ বাহিৰে কাৰ্যসূচীৰ আনবোৰ বিষয় পিছদিনা ৰাতিপুৱাৰ সভালৈ স্থগিত ৰখা হ’ল। প্ৰতিনিধি বাহৰত ভাত খোৱাৰ ঘণ্টা বাজিলেই। ময়ো যোৰ বাহৰলৈ ৰাতি চাইলাৰ পাটাত পৰি জিৰণি লবলৈ গলোঁ।

পিছদিনা ১২ তাৰিখে ৰাতিপুৱা চাহপানী এটোপা খাই আগদিনাখন আধৰুৱাকৈ এৰা বিষয়-বাহুনি সভালৈ ওলালোঁ। বাটতে এখন দেছোৱালী চেলুনত সোমাইছিলো মুখখন চিকুণাই লবলৈ। আচৰিত হলোঁ যে দেছোৱালী নাপিতজনে আহিবৰ সময়ত যি বাচি দিয়া ধন লবলৈ অমান্তি হৈ চেলাম এটা দি কৈছিল,—“চাহাব, আপুনি আমাৰ চহৰলৈ বড়ো অতিথি হৈ আহিছে। যি আপোনাৰপৰা ধন ল’ব নোৱাৰে।” ভাল লাগিল সাধাৰণ বোকানী-পোহাৰী আনকি দেছোৱালী নাপিতৰ অন্তৰতো সাহিত্য সভা সোমাইছে। বিষয়-বাহুনি সভাত বেছিপৰ থাকিবৰ নহ’ল কিয়নো বহু বছৰপৰা সভাপতিক লৈ সমৰল বাত্ৰা। নকলেও হ’ব যে মৰা সাহিত্য সভাখনে জী উঠাৰ লগে লগে সভাৰ সভাপতিজনে প্ৰদৰ্শনৰ বস্ত্ৰ হৈ পৰিছে। অলপ সময় বহি বিষয়-বাহুনি সভা পৰিচালনাৰ তাৰ বহু জীৱৈলোক্যনাথ পোন্ধৰোঁদৰ গাত আগি দি অৱতুৰা হলোঁ।

সেই কেইদিন যোৰ মনৰ অৱস্থা কেনে হৈছিল বৰ্ণাবলৈ টান পাইছোঁ। যি যেন স্বাধীনভাৱে একো কৰা নাছিলোঁ আৰু এক অদৃষ্ট বিদ্যুৎ-শক্তিৰ পৰিচালনাতহে যেন কলৰ পুতলাৰ দৰে কাম কৰি গৈছিলোঁ, এনে যেন লাগিছিল। আৰু এবাৰ যোৰ বিষয়ৰ দিনাহে মাথোন যি ঠিক এনেভাৱে নিজকে হেৰুৱাই পেলাই অদৃষ্ট বিদ্যুৎ-শক্তিৰদ্বাৰা পৰিচালিত হৈছিলোঁ। সাহিত্য-সভাৰ সভাপতিৰ আসনত বহিবলৈ পাই যি যি শৌৰ্য আৰু আনন্দ লাভ কৰিছিলোঁ, পিছত সাহিত্য একাডেমীৰ বঁটা লাভ কৰিও সেই আনন্দ পোৱা নাছিলোঁ। যোৰ জীৱনত সেই দুটা দিনেই আছিল ঋতু দিন। সাহিত্য সভাৰ মণ্ডপত “নবন্যাবাৰণব বিৰাট ৰূপ” দেখি যি সঁচাকৈয়ে বিমুগ্ধ-বিস্মিত হৈ পৰিছিলোঁ। যি ৰাইজৰ যি এটা

ভবিষ্যৎ, সেই বাইকে যোক সুবত বাজন্তে তুলি দি বি মৰম, বি সন্মান আগবঢ়াইছিল তাৰ সঁচাকৈয়ে তুলনা নাই। বাইকে ছটা কাৰণত বাইকে মৌলৈ এই সন্মানৰ আসনখন আগবঢ়াইছিল বুলি মই ভাবোঁ। প্ৰথমটো হৈছে সাহিত্য সভাৰ পুনৰীক্ষণত সম্পাদক হিচাপে মই তিনিবছৰ একাধিপতীৰূপে আত্মনিয়োগ কৰাৰ পুৰস্কাৰ আৰু দ্বিতীয়টো হৈছে সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ অসম ছবি মোৰ নাটকবিলাকৰ অনপ্ৰিয়তা।

স্মৃতি স্মরণ

১২ এপ্ৰিল দুপৰীয়া মই থকা বৰাৰ বাসভৱনৰপৰা সভাপতিক লৈ বিৰাট সমনল আৰম্ভ হ'ল। ঢোলে-ডগৰে, গায়নে-বায়নে ছাউই-ছাউইয়ে চহৰৰ তলৰ মাটি ওপৰ কৰি চিৰেচেনেহী অসমীয়া ভাৰাৰ, বসম অসমীয়া সাহিত্যৰ বিজয় বাতৰি প্ৰচাৰ কৰা যেন অনুভৱ হৈছিল। সমনলত ভাগ লোৱা বিহা-মেখেলা পিন্ধা পাটশাভকবিলাকক দেখি মোৰ ভাব হৈছিল যেন সেয়া মূলগাভকৰ বাহিনী, কনকলতাৰ বাহিনী। একটোৱান নগৰ পৰিভ্ৰমণ কৰাৰ পিছত সমনল গৈ সভামণ্ডপৰ সিংহদ্বাৰত ব'ল। মটবুতে কেঁচু এটা মাৰলিক অহুঠানেৰে আহবনী সভাপতি মহীচন্দ্ৰ বৰা ডাঙৰীয়াই বৰণৰ মালা পিন্ধালে। পদ্ম-বটী-উকলিৰ ক্ষণিত আকাশ-বতাহ নিৰামিত হৈ উঠিছিল। প্ৰাক্তন সভাপতি পঞ্চম চলিহাৰদেৱৰ আনন্দ চাৰি কোনে? তেওঁ যোক মৰমতে গৰা মাৰি ধৰি বাৰে বাৰে আলিঙ্গন কৰি সভামণ্ডপলৈ বাট দেখুৱাই নিছিল। প্ৰজ্ঞাভাৰনসকলৰ উলাহৰ আতিশয্য দেখি মোৰ লাজহে লাগিছিল। তলমূৰৰপৰা ওপৰমূৰ কৰিবলৈ সাধ্য হোৱা নাছিল। মই সভামণ্ডপত প্ৰৱেশ কৰাৰ লগে লগে সন্মান জনাবলৈ বিৱৰ্ত্ত হৈ থকা যোজৰ সুবেত্ৰনাথ দত্ত, বাৰমোহন নাথ, মহাদেব শৰ্মা প্ৰমুখ্যে বয়োবৃদ্ধ লোকক দেখা পাই লাজহে বেছিকৈ হেঁচা মাৰি ধৰিছিল। ভয়ে ভয়ে আৰু লাজে লাজে সভাপতিৰ যত্নত উঠি আসন লৈছিলোঁ। তাৰিছিলোঁ সেই সন্মান মোৰ নহয়, সেই সন্মান অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতিৰহে। বিধন আসন এৰিন বেজবৰুৱা, গোহাঞিবৰুৱা, বৰুৱা বৰবলৈ প্ৰমুখ্যে জোনাকী মূৰৰ বহুসকলে অলমত কৰিছিল, মোৰ নমস্ত কেবাজনো সাহিত্যিকে এদিন বিধন আসনৰ শোভাৰ্চন কৰিছিল সেই আসনত বহিবলৈ মোৰ যোগ্যতা কিমান, সেই কথা মই নিজৰ মনতে প্ৰশ্ন কৰিছিলোঁ। যোগ্যতা থাকে বা নেথাকে সাহিত্য-সেৱাৰ যোগেদি অসমী আইক আশাতীয়াভাৱে আশাধৰা কৰাৰ বিকল আন্তৰিকতা আছিল আৰু আজিও আছে, তাকেই সাৰোগত কৰি আনন্দত বহিছিলোঁ। সভাপতিৰ যত্নত ভোটাভাৰ দৰে জিলিকি আছিল ড॰ দুৰ্গেশ্বৰ বৰুৱা, বাৰুৱাৰ নীলবসি ফুকন, শ্ৰীৰামৰ শৰ্মা, নলিনীবালা দেৱী আৰু পঞ্চম চলিহা—এই কেইগৰাকী প্ৰাক্তন সভাপতি। তদুপৰি অসম সাহিত্য সভাৰ আৰু কেইটাৱান উজ্জল নক্সাৰো জ্যোতি বিকিৰণ কৰিছিল। সেইসকলৰ ভিতৰত আছিল বৰুৱাকান্ত বৰকাকতী, মহীচন্দ্ৰ বৰা, শ্ৰীকৃষ্ণদেৱ বৰুৱা, শ্ৰীধৰকান্ত বৰুৱা, শ্ৰীবিনয়কান্ত বৰুৱা, শ্ৰীকান্তকান্ত বৰুৱা, প্ৰভৃতি। সকলোবোৰ নাম এতিয়া মনত নাই।

মহীচন্দ্ৰ বৰা ডাঙৰীয়াই এখন চমু প্ৰাক্তন আহবনী তাকল পাঠ কৰি সভাৰ ফল নগণ্য সম্পৰ্কত কৈছিল, "অৱতাবী পুৰুষ জিনত নক্সাকান্ত উজ-বান, ততসকলৰ পৰমৰ্থ-কৃষি,

‘বৈকুণ্ঠ দুত্তৰ’ বটব্ৰহ্মা এই নগৰৰ গুচৰতে। এই সৰ্বগুণাকৰ গুৰুজন্যৰ চৰণ-বেগু শত কোটিবাৰ প্ৰণাম কৰিও অহুগামীসকলৰ হেপাহ পলোৱা নাছিল। বিৰাট মহামানৱৰ সাধনাসিক্ত মহিমাও, অহুগম অহুকম্পাত আমি আজিও মিলিকি জীয়াই আছোঁ—উদাৰ, সৰল, কলাহুবাগী আতি স্বৰূপে। ইয়াতেই প্ৰাক্শব্দৰী দুগৰ শ্ৰেষ্ঠতম কবি মাধৱকন্দলীয়ে বঁসাল আৰু শক্তিশালী লেখনীয়ে সাতকাণ্ড ৰামায়ণ পদবন্ধে নিবন্ধন কৰিছিল। ‘দুগ্ধব্যাপী সাধনাৰ ফলস্বৰূপ ডক্টৰ মাইলছ ব্ৰলনৰ অসমীয়া-ইংৰাজী অভিধান ১৮৬৭ৰ আগষ্টত ইয়াৰপৰাই প্ৰকাশ পায়।’ অসমীয়া ভাষাৰ অন্ততম মুক্তিদাতা আনন্দৰাম ঢেকিয়ালক্কনৰ, আধুনিক অসমীয়া সাহিত্য-দুগৰ সূচনাকাৰী গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ সাহিত্য-সাধনাৰ ধল, কৰ্মভূমি আছিল এই নগৰতে। ইয়াৰেই দুজন কৃতী সাহিত্যিকে অসম সাহিত্য সভাৰ সৰ্বোচ্চ সন্মান লাভ কৰি আমাৰ পৌৰষ বঢ়াইছে। আমাৰ আৰু সৌভাগ্য, জীৱননিষ্ঠ সাহিত্যৰ বলিষ্ঠ শক্তিৰ নিদৰ্শনেৰে বিজনে ভাষা-জননীৰ বেগীত নানা বিধ নৈবেদ্যৰ পৰিবেশন কৰিছে, এই অধিবেশনৰ সভাপতি সেইজন স্বসন্মানৰ পিতৃ-ভেটি আমাৰ এই সভা-প্ৰাঙ্গণৰ প্ৰায় উপকণ্ঠতে।”

যথা সময়ত সভাপতিয়ে অভিভাষণ পাঠ কৰাৰ পাল পৰিল। সেই দিনাৰ কাৰ্যসূচীত মৰেই ঘাই ভাৱৰীয়াৰ ভূমিকাত নামিছিলোঁ। মোৰ অভিভাষণখন যে বৰ দীঘলীয়া আৰু ঞ্জোতাৰ পক্ষে কিছু আননিদায়ক হৈছিল সেই কথা মই স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য। ইচ্ছা কৰিয়েই মই তেনে কৰিছিলো। মনৰ সকলো কথা বিবৰি কবলৈ জীৱনত যিডীয়াৰ ভেনে এটা স্থযোগ পালোঁহেঁতেন আনো? নিশ্চয় নেপালোঁহেঁতেন। গোটেইখন ভাষণ পঢ়িবলৈ চাৰিঘণ্টামান সময় লাগিলহেঁতেন। বাদ দি দি চমুৱাই পঢ়ি প্ৰায় দুঘণ্টাতে শেষ কৰিছিলো। অভিভাষণৰ আন এটা কথাই বহুতক ভাল লগাইছিল, কোনো কোনোকে বেয়াও লগাইছিল। সেয়া হৈছে ভাষণৰ এটা অংশ পৰম্পৰাবৰণৰ কালৰি কাটি নাটকীয় পদ্ধতিৰে উপস্থাপন কৰা হৈছিল। পুৰণি ভাষা-সাহিত্যৰ কিছু কথা কৈ শুনাৱাটো আগৰ অভিভাষণবোৰত প্ৰায়েই এটা নিয়মৰ নিচিনাই হৈ পৰিছিল। হুহুমন্তৰ গাত নিজৰ বংশ-কাহিনী শুনি নৱশক্তি সঙ্গীত হোৱাৰ নিচিনাকৈ হয়তো একে উদ্দেশ্য আগত ৰাখিয়েই আগৰ সভাপতিসকলে হাতত কাপ লৈছিল। যেনো তাকে কৰিবলৈকে পতাহুগতিক বাটতে কিছু নতুন ধনৰ সন্ধান কৰিবলৈ নাটকীয় পন্থাৰ আশ্ৰয় লৈছিলোঁ যাবোন। মই ভাবনত বিলকল স্বৰ্গীয় সাহিত্যিকক আহ্বান কৰিছিলো, ডেওঁলোকৰ বচনবোৰ অন্তৰালতলৰা আনুষ্ঠিত কৰি শুনাইছিল মোৰ শিল্পীবন্ধু শ্ৰীকমলনাৰায়ণ চৌধুৰীয়ে। ঠিক যেন আকাশবাণীয়ে। আবাসিত লোকজন সৌন্দৰ্যৰে সাহিত্য সভা মণ্ডপলৈ যেন নামি আহিছিল, এনে অহুতৰ হোৱা বুলি মোৰ আগত কেবাজনেও কৈছিল। সকলোমিনি কথা মই পঢ়ি যোৱা হলে নিশ্চয় সিহান আকৰ্ষিত নহলহেঁতেন।

অভিভাষণৰ অন্তত প্ৰধান সম্পাদক জীৱনস্বৰূপ বৰুৱাই বিবৰ-মাছনী সভাত সাহিত্য সাজপলগিৰে গৃহীত হোৱা যন্ত্ৰেবেকীয়া প্ৰতিবেদন পাঠ কৰে। সেই প্ৰতিবেদনত সাহিত্য সভাই হাতত লোৱা আৰু গ্ৰহণ কৰা ভাৱেখিনি কাৰ্য্য কৰা বিস্তাৰণে জনোৱা হৈছিল।

এইবিধিতে অগ্নি হলেও কবই লাগিব যে সেই দিনাৰ সন্ধ্যাত যোৰ অভিজ্ঞানখন বিনামূলীয়াকৈ বিলোৱা হোৱা নাছিল। অভিজ্ঞানখন দিবি বিহাৰ বাবে যোক কোনো বানচ দিয়া হোৱা নাছিল। সেইখন বেচি অৰ্ধ-সংগ্ৰহ কৰা দেখি যোৰ মনত কেনেকা কেনেকা লাগিছিল। সভামণ্ডপতে খনে এটকা লৈ সেই অভিজ্ঞান আপবঢ়োৱাত এতিবিধি আৰু সমূহ বৰ্ণকৰ মাজত বৃদ্ধ অসন্তুষ্টৰ ভাব পৰিলক্ষিত হৈছিল। এনেৰে নিৰামিষ ভোজনৰ বাবে বৃদ্ধৰ বৰঙনি দিবলগীয়া হৈছিল তদুপৰি আৰু ধন বি অভিজ্ঞান কিনি লবলৈ বৰ্ণক আৰু এতিবিধিৰে এডোৱাটো স্বাভাৱিক কথা। তীৰ্থস্থানত অ'ত ত'ত নানাস্থানত অবিহণ-বৰঙনি দিবলগীয়া হোৱাৰ নিচিনাকৈ সাহিত্য-মণ্ডপতো এইবোৰে টকা বোটলাটে কেতিয়াও ভাল কথা নহয়। অধিবেশন শেষ হৈ যোৱাৰ পিছত বেতিয়া হিচাপ-নিকাচ হ'ল তেতিয়া পূৰ্ণজিত কেইহেজাৰমান টকা বাহি হোৱা বুলিহে পঢ়িবলৈ পোৱা গৈছিল। সেয়ে হলেও অনাহকতে এতিবিধিগলে নিৰামিষ ভোজন কৰিবলগীয়া আৰু অভিজ্ঞান কিনি লবলগীয়া হৈছিল।

সেই দিনাই গধূলি বুৰঞ্জী সভাৰ অধিবেশনো অনুষ্ঠিত হৈছিল অধ্যাপক পদ্মেশ্বৰ গগৈদেৱৰ (পিছত ডক্টৰ) সভাপতিত্বত।

ৰাতি জাহৰিৰ বাইজে মহাপুৰুষৰ 'কল্পিতকল্প' নাটৰ ভাওনা দেখুৱাইছিল। সেই ভাওনাত প্ৰাচীন অসীয়া নাটৰ অভিনয়-পদ্ধতি বস্তুদ্বৰ সত্তাৰ অধিকৃত আৰু নিখুঁতভাৱে দেখুৱাবলৈ যত্ন কৰা হৈছিল।

কবি-সন্মিলন

২০ এপ্ৰিলৰ দিনা ৰাতিপূৰা সভাৰ দ্বিতীয় দিনাৰ কাৰ্য্যসূচী আৰম্ভ হৈছিল এখন কবি-সন্মিলনেৰে। তেতিয়াৰ নগৰ কলেজৰ অধ্যক্ষ শ্ৰীযজ্ঞেশ্বৰ শৰ্মাহেৰে সভাপতিৰ আসন গ্ৰহণ কৰে। কবি সন্মিলনৰ উদ্বোধনা কবি শ্ৰীমানন্দচন্দ্ৰ বৰুৱাহেৰে শ্ৰীবিনন্দ বৰুৱাৰ 'শক্তি সত্য' নামৰ কবিতাটি আৱৃতি কৰি সভাৰ কাৰ্য্য মুকলি কৰে। এবমতে কবি সন্মিলনৰ উদ্দেশ্যে পঠোৱা বাগী আৰু কবিতা পাঠ কৰা হয়। কাব্যভাৰতী ধৰ্ম্মবতী দেৱী বৰুৱানী, বতীজনাৰ ছুৰবা, অধিকাগিৰী বাৰচৌধুৰী, পাৰ্শ্বভিৎশাস বৰুৱা, কমলেশ্বৰ চলিহা প্ৰভৃতিৰে সভালৈ বাগী পঠোৱাৰ লগতে একোটি কবিতাও পঠিয়াইছিল। উপস্থিত থকা কবিনকলে স্বাভাৱিক কবিতা পাঠ কৰে। তেওঁলোক আছিল মণিৱীৰাঙ্গা দেৱী, শ্ৰীমতী মণিতা ফুকন, পদ্মেশ্বৰ চলিহা, লক্ষেশ্বৰ শৰ্মা বৰুৱা, শ্ৰীমতী লক্ষ্মীবা দাস, শ্ৰীমানন্দচন্দ্ৰ বৰুৱা, শ্ৰীবিনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱা, শ্ৰীমতী ভানুকনাৰ, শ্ৰীভবানন্দ ৰাজখোৱা, শ্ৰীমতী শ্ৰীৰামপ্ৰভা বৰবলৈ, শ্ৰীকৃষ্ণচন্দ্ৰ ফুকন, হৈমন্ত আৰু মণিক। বহু 'কলন্তৰ অৰ্ঘ্য' নামৰ কবিতা এটা সেই উপলক্ষে বক্তা কবি বৈছিলোঁ। সময়ৰ নাটনিত বেজা বাৰি চুড়াভৰণ দিব নোৱাৰাৰ বাবে পঢ়িব পৰা বৰ্ণন ১০ সভাপতি শৰ্মাহেৰে স্বাভাৱিক চুটি কবিতা এটা পাঠ কৰি ভৰাইছিল।

দুপৰীয়া এক বজাৰপৰা দ্বিতীয় দিনৰ অধিবেশন আৰম্ভ হৈছিল। আৱহিমান্তৰক উপস্থিত বৰ্ণকৰে সভাসভাৰ বাহিৰে-ভিতৰে যোকাব্য হোৱা নাছিল বৰ্ণকৰ বৰ্ণকৰ

কথা নাছিল। শিলচৰ সাহিত্য সভাৰ প্ৰতিনিধি, খ্যাতিমান কবিৰাজ হৰেবৰ ভট্টাচাৰ্য্যদেৱে সংস্কৃত ভাষাত কবিতা পাঠ কৰাৰ পিছত বিষয়-বাহিনী সভাত গৃহীত হৈ থকা নটা প্ৰস্তাৱ আত্মসাৎকৰাৰে গ্ৰহণ কৰা হয়। প্ৰস্তাৱৰ উপৰিও নিয়মাবলী সালসলনি কৰিবৰ নিমিত্তে এখন উপসমিতি গঠন কৰা হয়।

প্ৰস্তাৱৰ পিছত এটি বৰগীত আৰু নিষ্পত্তিসকলৰপৰা পোৱা বাণী পাঠ কৰা হয়। সমজ্ঞাসকলৰ কালৰপৰা কবলৈ পাল পৰাত নেকাৰপৰা আহি প্ৰতিনিধিত্ব কৰা ঈটাগাং টাকি আৰু তেওঁৰ লগৰ তিনিজন ডেকাই মঞ্চৰ ওপৰলৈ আহি দেখা দিয়ে। টাগাং টাকিয়ে নেকাৰ ভাষা-সমস্তা আৰু নেকা অঞ্চলৰ লোকসকলৰ মাধ্যম অসমীয়া ভাষাৰ শিক্ষা বন্ধ কৰাত যি অস্থিধাৰ সৃষ্টি হৈছে আৰু চিৰকাল একেলগে থকা নেকাবাসী আৰু অসমীয়াৰ মাজত বিভেদৰ যি আশংকাই দেখা দিছে তাক বিবৰি কয়। শ্ৰদ্ধেয়া নলিনীবালা দেৱীয়ে ধুবুৰীৰ ভাষা-সমস্তা, অসমীয়াৰ প্ৰতি থলুৱা ধুবুৰীবাসীৰ মৰম, বিশ্বকোষ প্ৰণয়নত, সীমামূৰী অঞ্চলৰ কথা, নেকাৰ বিষয় আৰু আন কেবাটাও সমসাময়িক আৱশ্যকীয় বিষয়ৰ আলোচনা কৰে। ঈবিনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱাই তুলত দিয়া দৰে নতুন কাৰ্যনিৰ্বাহক সভাৰ সভ্য আৰু কাৰ্যকৰ্তাসকলৰ নাম ঘোষণা কৰে।

ঈবিনন্দচন্দ্ৰ হাজৰিকা—সভাপতি, ঈবিনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱা—উপ-সভাপতি, শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামী—প্ৰধান সম্পাদক, নতুনচন্দ্ৰ তুলা—ধনভগালী। ড॰ শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ শৰ্মা—পত্ৰিকা সম্পাদক, হৰিপ্ৰসাদ বেগুন—সহকাৰী সম্পাদক, শ্ৰীললিতচন্দ্ৰ বৰা, হৈমন্ত আৰু লালিক, শ্ৰীলীলা গগৈ, শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ বাজৰনিকৰ, শ্ৰীমতী লক্ষ্মীবালা, ঈকুক্ষপ্ৰসাদ বৰুৱা, হৰেন্দ্ৰচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য, ঈশ্বৰেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱা, হৰেন্দ্ৰ হৰেন্দ্ৰনাথ দত্ত, শ্ৰীক্ৰেতালোচনাথ গোস্বামী, ড॰ মহেশ্বৰ বেগুন, ড॰ প্ৰমোদচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য, শ্ৰীমহেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, শ্ৰীভগৱান বাজৰোৱা, শ্ৰীমহেন্দ্ৰচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামী।

মহাদেৱ শৰ্মাই পিছৰ বছৰলৈ সভা তেজপুৰলৈ নিয়ন্ত্ৰণ কৰে। অভিযন্তা সমিতিৰ কালৰপৰা ঈমহেন্দ্ৰচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামীয়ে আৰু মহাদেৱ শৰ্মাই প্ৰতিনিধিসকলৰ কালৰপৰা শলাগৰ পৰাই আগবঢ়ায়। সভ্যৰ আগে আগে নগাঁৱত বহা অসম সাহিত্য সভাৰ মূল সভাৰ সপ্তবিংশ অধিবেশনৰ সামৰণি পৰে।

মূল সভা, আলোচনা-চক্ৰ, বুৰঞ্জী সভা আৰু প্ৰদৰ্শনীৰ উপৰিও বিজ্ঞান শাখা সভাৰো দিহা কৰা হৈছিল। সেই দিনা বাতি বিজ্ঞান সভাৰ সভাপতিৰ আসনত আছিল গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰ্য্যৰ্থ বিজ্ঞান বিভাগৰ মূখ্য অধ্যাপক ড॰ শ্ৰীপবনচন্দ্ৰ মহন্ত।

বছৰটোৰ চমু খতিয়ান

অসম সাহিত্য সভাৰ সংবিধানত সভাপতিৰ ওপৰত পোনপটীয়াভাৱে কোনো হাৱিছ দিয়া নাই। বাস্তৱিকৈ সুবত পৃথিৱীৰ মহাত্মাৰ তুলি লোৱাৰ নিচিনাকৈ প্ৰধান সম্পাদকজনেই সভা পৰিচালনাৰ সকলো হাৱিছ সুৰ পাতি লবলগীয়া হয়। পত্ৰিকাৰ বাবে একমুখীয়া সম্পাদক থাকে। সম্পাদকৰ লগত বুটীয়াভাৱে বেচৰ চেকত চহী কৰিবলৈ একমুখী ধনভগালী থাকে। পোহাৰিকৰ্মকাৰ দিবৰপৰা অধিকাৰীৰ দিনলৈকে সভাৰ প্ৰতিটো পৰ বুলি ধৰিব পাৰি। এইছোৱা কালত সভাপতিজনে বহুবেকীয়া

অধিবেশনত পৌৰোহিত্য কবি অভিভাষণ এখন পাঠ কৰাৰ বাহিৰে আন কাৰ কবিতা নেলগিছিল। সকলো কাম সম্পাদকেই কৰিছিল। কাৰো সম্পাদকে চম্ভালিব পৰা বিষয়েই আছিল। বাগ্মীবৰ ফুকনৰ দিনৰ পৰাহে সভাপতিয়েও সক্ৰিয় ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিবলৈ লয়।

ছিলন্তত মই সভাৰ প্ৰধান সম্পাদক হোৱা মিনবেপৰা সভাৰ সজীৱনী পৰা আৰম্ভ হয় আৰু সি আক্ৰিও অব্যাহতভাবে চলি আছে। মই সম্পাদক হৈ প্ৰথম বছৰত সভাপতি হুণ্ডা ডাঙৰীয়াৰপৰা স্বাধীনভাৱে কাম কৰাত কোনো বাধা পোৱা নাছিলোঁ। কিন্তু আহতকমতে সদায় সহযোগ আৰু সজ দিহা-পৰামৰ্শ পাইছিলো। বিতৰী আৰু তৃতীয় বছৰত মই পাটতো আছিলোঁ, বাটতো আছিলোঁ। অৰ্থাৎ সভাৰ সকলো দাৰিদ্ৰ নিৰ্জ বিবেক-বুদ্ধি আৰু কাৰ্য-পালিকাৰ সদন্ত জনমিয়েকৰ সহযোগত প্ৰায় অকলশৰে সম্পন্ন কৰিবলগীয়া হৈছিল। সভাপতি হুণ্ডাৰকীৰণৰা শুভেচ্ছাৰ বাহিৰে বিশেষ একো পোৱা নাছিলোঁ। মোৰ কাষত তেওঁলোকে কোনেও বিদিশখালিও দিয়া নাছিল। এইছোৱা কালত বছৰে বছৰে কাম বাঢ়িছে, শাখা-সভা বাঢ়িছে আৰু আয়ো বাঢ়িছে। মুঠতে আজিকালি সভাৰ কাৰ্যালয়ৰ কাম সৰুসৰুৱা কৰ্মাৱী বা বেচৰকাৰী কাৰ্যালয় এখনতকৈ কোনো গুণে কম নহয়। অবৈতনিক সম্পাদক এজনৰ পক্ষে আজিকালি সভা পৰিচালনা কৰাটো কম আশ্চৰ্য্যাপৰ কথা নহয়। আগবঢ়াৰে দুই এক সভাপতিয়ে বছৰেকীয়া সভাত সন্মানৰ বৰ মলাচকটো গ্ৰহণ কৰি তাৰ পিছতেই পুত্ৰক মৰা দেখা গৈছে। তেতিয়া সভাপতিৰ ভাৰখন উপসভাপতিয়েই ল'ব লাগে। সেয়ে হলেও কাৰ্যকৰী সভাবোৰত সভাপতিত্ব কৰাৰ বাহিৰে সভাপতিৰ বাবে কোনো বিশেষ নিৰ্দিষ্ট কাম নাই, বাধ্যবাধকতাও নাই। মই সভাপতি হিচাপে সভাৰ বহিৰজা হলেও, উঠিবজা হ'ল সম্পাদক শ্ৰীমতীজনাথ গোস্বামী। মই সম্পাদক হৈ থকা ভিনি বছৰত সভাক যেতিয়া মুমূৰ্ অৱস্থাৰপৰা সজীৱিত কৰিবলগীয়া হৈছিল, তেতিয়া সহকাৰী সম্পাদক হিচাপে শ্ৰীগোস্বামীকে মোৰ সৌহাত স্বৰূপে লৈ কাম কৰিছিলো আৰু তেওঁ সভা-পৰিচালনাৰ কাষত যথেষ্ট অভিজ্ঞতাই আছিল। এইবাৰ শ্ৰীগোস্বামীৰ পাত পূৰ্ব পূৰ্ব অভিজ্ঞতাৰে সভাৰ প্ৰধান সম্পাদকৰ ভাৰ ব্ৰত হোৱাত মই বছৰটো সভাপতিৰ আসনত নিশ্চিন্তভাৱে বহিলোঁ কোনো আহকাল নোপোৱাকৈ কটাই দিব পাৰিছিলো। বাস্ত্যভাৱৰ প্ৰথম চৰকাৰী মেৰপাকবোৰে আমাৰ সকলোৰে মনত বৰ দুখ দিছিল। তাতে আকৌ অসাময়িক বণজি-হত্যা হৈ পেলোঁ টেঙা দি আমাৰ মনবোৰ একেবাৰে অশান্ত আৰু উত্তৰ কৰি তুলিছিল। সেই বছৰটোত সাহিত্য সভাই কি কৰিব পাৰিলে, কি কৰিব নোৱাৰিলে, সেইবোৰ কথা সম্পাদক শ্ৰীমতীজনাথ গোস্বামীয়ে তেওঁৰ প্ৰতিবেদনত বিৱৰি লেখিছে। ইচ্ছা কৰিলে পূৰ্বনি অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকাত সেই প্ৰতিবেদন পঢ়িবলৈ পোৱা যাব। নিজাকৈ মই তাত অহাবলৈ বিশেষ একো নাছিল। দুই এটা কথা যাবোন চমুকৈ উল্লেখ কৰিম।

চেফিৰাল ফুকনৰ পৰামৰ্শক

মই সভাপতিৰ ভাষণত বহু কথাই উল্লেখ কৰিছিলো আৰু তাৰ ভিতৰত কলিয়াবৰত প্ৰথম অসমীয়া চম্পাপুৰি বটোতা আশ্চৰ্য্যৰ পৰা আৰু স্বাধীনতা আন্দোলনৰ চেফিৰালফুকনৰ কুড়িলেখাৰ বাবে পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছিলো। মোৰ খেতিয়ক পৰামৰ্শই গাৰ্ণে। গাৰ্ণে।

খোলাকটিৰ তাল হ'ল। আত্মাৰাম শৰ্মাৰ ঘৰৰ ভেটিটো আৱিষ্কৃত হৈছিল হবলা কিন্তু তাৰ স্মৃতিৰক্ষাৰ ব্যৱস্থা কোনো কালৰপৰাই হৈ নুঠিল। তেতিয়া নবনিৰ্মিত কলঙৰ দলংখন ঢেকিয়াল ফুকনৰ নাৰেৰে নামকৰণ কৰিবলৈ সাহিত্য সভাই চেষ্টা চলাইছিল। ৰাজ্য চৰকাৰৰ আওকণীয়া মনোভাবৰ বাবে বহু পলমকৈহে সি কাৰ্য্যকৰী হৈছে। কেৱল সেয়েই নহয় সেই বছৰৰ ১৬ জুনৰ দিনা অসম সাহিত্য সভাই সদৌ অসম জুৰি আনন্দৰাম ঢেকিয়ালফুকন শতবাৰ্ষিকী দিবস পালন কৰিছিল। সেই উচ্চৰ পালনত ৰাজ্য চৰকাৰলৈ সাহিত্য সভাই আৰ্থিক সাহায্য বিচাৰি আবেদন জনাই ফুটাকড়ি এটাও নাপালে। আনকি অসমীয়া ভাষাৰ জ্ঞানকণ্ঠী ঢেকিয়ালফুকনৰ তিথিৰ দিনা আধা-চৰকাৰী ছুটী দিবলৈকো অসম্মতি প্ৰকাশ কৰি ৰাজ্য-চৰকাৰৰ মুখ্য-সচিবে সাহিত্য সভাৰ প্ৰধান সম্পাদকক জনাইছিল এনেদৰে:

“* * Govt. regrets the inability to accede to your prayer for the grant of a half holiday in the 16th June 1959 for celebrating the death centenary of late Anandaram Dhekial Phukan in the face of the fact there are already too much holidays and half holidays on account of national and religious festivals. * * It is however suggested, that functions if any, may be arranged after office hours so that people who have got duties or business in Govt. offices can attend the same without any difficulty and inconvenience.”

দেশৰ মাটিৰ লগত সম্পৰ্কৰহিত আৰু অহুতুতিবিহীন অনাঅসমীয়া সচিব-প্ৰধানৰ হুকুম আৰু ফুলীয়া লবাক দিয়াৰ নিচিনাকৈ বিনামূলীয়াকৈ বিতৰণ কৰা পৰামৰ্শৰ ওপৰত যন্তব্য নিশ্চয়োজন। স্বৰ্গৰ বিষৰ বেচৰকাৰী প্ৰচেষ্টাত নগাহত আনন্দৰাম ঢেকিয়ালফুকনৰ নাম লৈ এখন পূৰ্ণাঙ্গ কলেজ গঢ়ি উঠিছে। এই কলেজৰ প্ৰথম অধ্যক্ষ আৰু অন্ত্যন্ত প্ৰতিষ্ঠাতা আছিল নগাহৰ বিলাতক্ষেৰং স্বাধীনচিঠীয়া উভোগপতি শুকদেৱ গোস্বামী।

মই সাহিত্য সভাৰ সম্পাদক হৈ থকাৰ দিনৰেপৰা সাহিত্য সভাৰ নিজা প্ৰতীক এটা হুঙত কৰিবলৈ চেষ্টা চলাই অহা হৈছিল। বাতৰিকাকতত জাননী আদি দিও শিল্পীসকলৰপৰা প্ৰতীক-চানেকী আহ্বান কৰাও হৈছিল। এই বছৰ ডাকৰ ষ্ট্ৰীংলফুমাৰ দাসে আঁকি দিয়া চানেকীকে অলপ সালসলনি কৰি অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰতীক স্বৰূপে গ্ৰহণ কৰা হৈছিল আৰু ডেডিয়াৰপৰা সাহিত্য সভাৰ পতাকা, পত্ৰিকা আৰু কাকত-পত্ৰত এই প্ৰতীককে গ্ৰহণ কৰা হৈ আহিছে। ১৯৬০ চনৰ ২৭ অক্টোবৰৰ পূৱা ৮ বজাত নতুন পলাশবাৰীত (মিৰ্জা) অহুতুত অসম সাহিত্য সভাৰ চৌহদত ময়েই আত্মজ্ঞানিকভাবে প্ৰথমবাৰ অসম সাহিত্য সভাৰ (প্ৰতীক অঙ্কিত) নিজা পতাকা উত্তোলন কৰিছিলো।

এই প্ৰকাশ

সেই বছৰটোৰ ভিতৰত সাহিত্য সভাৰ উল্লেখযোগ্য প্ৰকাশন আছিল ‘লোকপীতি সংগ্ৰহ’ আৰু ড॰ শ্ৰীমহেশ্বৰ নেওগ সম্পাদিত ‘পবিত্ৰ অসম’ এই প্ৰকাশ। যোৰ নিৰ্ভাক আৰু সাহিত্যৰ পোনপ্ৰথম পথপ্ৰদৰ্শক ডায়ালীম্বাৰ এইখনি সম্পাদন কৰি প্ৰকাশ কৰিবলৈ পাই মই কৃতজ্ঞ হৈছিলোঁ। ইতিপূৰ্বে প্ৰকাশিত ‘ভাষণালী’ তিনিখণ্ড, বেজবৰুৱাৰ ‘যোৰ জীৱন সৌধৰণ’ আৰু ‘পবিত্ৰ অসম’ সাহিত্য সভাৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত অতি মূল্যবান এই বুলি মই ভাবোঁ। ড॰ শ্ৰীমন্তোজনাথ শৰ্মাৰ গাত পত্ৰিকা সম্পাদনাৰ ভাৱ থকাত মই বা

ঐগোবিন্দীয়ে ভাবিবলগীয়া নহৈছিল। শৰ্মা সম্পাদিত উচ্চমানসম্পন্ন ভিনিসংখ্যা পত্রিকা নিয়মিতভাবে ওলাইছিল।

চম্ৰকান্ত অভিধান

যই সম্পাদক হৈ থকা কালতে অসম সাহিত্য সভাৰ চম্ৰকান্ত অভিধান সংশোধিত বিত্তীয় ভাঙৰণৰ চূপাৰ ভাৰ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়লৈ হস্তান্তৰিত হৈছিল। অসমীয়া ভাষাৰ এই বৃহৎ অভিধানখন সম্বন্ধে পিতা-পুত্ৰৰ কীৰ্তি-কৃত্ত। ইতিমধ্যে অভিধানৰ সম্পাদনাৰ কাম সমাপ্ত হৈছিল, চূপাৰ পাণ্ডুলিপি বৃদ্ধত কবি কলিকতাৰ চূপাশাললৈ পঠোৱা হৈছিল আৰু চূপা কাম অব্যাহতভাৱে চলি আছিল। যাৰ বহুততাত গ্ৰন্থৰ পুনঃপ্ৰকাশ সম্ভৱ হৈছিল সেই ঐক্ককাকান্ত সম্বন্ধে ডাঙৰীয়াৰ পৰামৰ্শমতে বিশ্ববিদ্যালয়ে এটা সম্পাদনা সমিতি গঠন কৰি দিছিল। সম্পাদনা সমিতিৰ সদস্যসকল আছিল—ড॰ সূৰ্যকৃষ্ণৰ কৃষ্ণা (সম্পাদক), বিবিজিকৃষ্ণৰ বৰুৱা (আত্মায়ক), শ্ৰীমহেশ্বৰ নেওগ, শ্ৰীসত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ দেৱাক আৰু শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা। সমিতিয়ে নেওগ আৰু শৰ্মাক বৰ্ষ হিচাপে সংশোধকৰূপে কৰাৰ ভাগ বাটি দিছিল। তেওঁলোকে আৰু সমিতিৰ লিপিকাৰ কনিষ্ঠ মহন্তই নতুন শব্দবোৰো ৰোগান ধৰিছিল। সমিতিৰ নিয়মিতভাৱে প্ৰতি মাহে বহা বৈঠকত নতুন আৰু পুৰণি শব্দবোৰ চালিজাৰি চাই অস্তত্বক্ৰিৰ বাবে অনুমোদন জনোৱা হৈছিল আৰু সম্পাদনাৰ বাবে কিছুমান নীতি-নিয়ম বান্ধি লোৱা হৈছিল। এইবিধিতে বিহীন কনিৰ এটা আয়োজী লাগু কৈছে। কবিয়ে 'হেমকোষ'ত নোহোৱা বহুত শব্দ গোটা ই ভালেমান দিনৰলৈ গাচি ৰাখিছিল। প্ৰথম ভাঙৰণ অভিধানত দিবলৈ বহীৰোৰ খুজি নি শব্দ পোঁসায়ে হেনো সেই শব্দ বহুদিন ৰাখিছিল আৰু শিছত দৰ-ভাও নিমিলাৰ বাবে বুৰাই দিছিল। এইবাবে কবিয়ে শব্দবোৰ বেচিবলৈ সম্পাদনা-সমিতিৰ বাচিছিল আৰু প্ৰতিটো শব্দৰ বাবে চাৰিটকা লাগিব বুলি কৈছিল। ইয়াৰ ভিতৰতে বহুত শব্দ প্ৰথম ভাঙৰণ চম্ৰকান্ত অভিধানৰ পেটত সোমাইছিলেই। সেই কাৰণে সমিতিয়ে বাছি বাছি লাগতিয়াল শব্দবোৰ কিনি লবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিছিল। কিন্তু আকোৰগোজ কবিয়ে সকলোবোৰ শব্দ লবলৈ লাগিব বুলি বন্ধ আৰোপ কৰাত লোৱাটো হৈ জুঠিল। যই ব্যক্তিগতভাৱেও কবিৰ কঠোৰ বন্ধ কোষলাবলৈ চেষ্টা কৰি চাইছিলে। কিন্তু অকৰা মৈৰপৰা নেনামিল। দৰ-ভাও নিমিলাৰ বাবে কৃত্ত কবিজনাই শব্দবোৰ বুকত বান্ধি লৈ থকা দেখি আমি হলে আনোদৰে পাইছিলো।

বৰীজ ভৱন

কবিগুৰু বৰীজনাথৰ শতবাৰ্ষিকী উপলক্ষে ভাৰতৰ প্ৰতিখন ৰাজ্যৰ ৰাজধানীত কেন্দ্ৰীয় সাহায্যত একোটা বৰীজ-ভৱন প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ স্থিৰ কৰা হৈছিল। সেইমতে অসমৰ ৰাজধানী ছিলঙতো এটা বৰীজ-ভৱন নিৰ্মাণ হ'ব লাগিছিল, কিন্তু হুৰুৰ বিষয় মুখ্যমন্ত্ৰী বিষয়াপ্ৰসাধ চমিহাদেৱৰ ব্যক্তিগত প্ৰচেষ্টাত অসমৰ ভৱনত পৰা বৰীজ-ভৱনটো অসমৰ বাহিৰে সহজে চুকি ৰোপোৱা ৰাজধানী ছিলং শৈল-শিখৰলৈ বহুত কষ্টৰে আনিব লাগে। কিন্তু অসমৰ ৰাজধানী গুৱাহাটীলৈ নাই আছিল। ছেৰ সদায় বাহে, দৰদৰ শব্দ হাতত খুজি নললে বহু সময়ত লক্ষ্যৰ্থে হবলগীয়া হয়। অসমৰ বাহিৰে সময়মতে সন্ধান হোৱা হ'লে আৰু

চৰকাৰী ডা-ডাঙৰীয়াসকলৰ দৃষ্টিৰ পৰা হলে অসমৰ ৰাজ্যিক পুৰিষ্ঠালটোও গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ওচৰতে নিৰ্মিত আৰু অসমৰ সমূহ শিক্ষক আৰু ছাত্ৰৰ কামত অহা বিতৰ্ক হ'লহেঁতেন। মেথি-চৰ্কাৰ সেই সময়ত ছিলঙতে মজি গৈছিল আৰু বিক্ৰপুৰ, মতিনগৰ, কুপনৰ আদি পাতি তান্তে সপ্তৰ্গ বচনা কৰিবলৈ দিহা কৰিছিল। তাৰ বিষয়ৰ ফল আজি আমি ভূগিবলগীয়া হৈছে। অসম সাহিত্য সভাৰ হৈ মই গোপনে সকাহাই নিদিয়া হলে আৰু চলিহা ডাঙৰীয়াই সময়মতে তৎপৰ নোহোৱা হলে গুৱাহাটীৰ বণীজ-ভৱনো আজি ছিলঙত মেঘালয়ৰ সম্পত্তি হ'লহেঁতেন।

ৰাজ্যভাষা

১৯৫০ চনত অধিকাৰীৰী ৰায়চৌধুৰীৰ সভাপতিত্বত বহা অসম সাহিত্য সভাৰ বাৰ্ষিক অধিবেশনতে অসমৰ ৰাজ্যভাষা সম্পৰ্কীয় প্ৰস্তাৱ এটা পোনপ্ৰথমে গ্ৰহণ কৰা হয়। তাৰ পিছৰপৰা প্ৰতি বছৰে এই প্ৰস্তাৱ কাৰ্য্যকৰী কৰাৰ বাবে নানা ধৰণৰ প্ৰচেষ্টা চলাই অহা হৈছে। ৰাজ্যভাষা দিবল পালন কৰা হৈছে, আবেদন-নিবেদন, মুখ্যমন্ত্ৰীৰ ওচৰলৈ সজাতি দল প্ৰেৰণ আদি অবিৰতভাৱে হৈয়েই আছে। তাৰ ফলস্বৰূপে অসম চৰকাৰে বিধান সভাৰ মজিয়াত চৰকাৰী ভাষা আইন এখন গৃহীত কৰিলে। অসম দেশৰ সংহতি আৰু সমূহীয়া আৰ্থ লক্ষ্য ৰাখি নাই মোমাইতকৈ কণা মোমায়ে ভাল বুলি ভাবি অসম সাহিত্য সভাই সেই প্ৰস্তাৱতে হয়ভৰ দিছিল। লেজুত ধৰি বল নিদিয়াৰ বাবে সেই প্ৰস্তাৱো আজি নামভহে বৰ্তিছে, কাৰ্য্যত নহয়।

আমাৰ কাৰ্য্যকালৰ সেই বছৰটোত এই সম্পৰ্কত ৰাইজৰ অসন্তুষ্টিয়ে তীব্ৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিছিল, বিশেষকৈ ডেউগাৰ মুখ্যমন্ত্ৰী চলিহামোৱে চকু স্বৰ্ণি চাউল বহোৱাৰ নিটিনাকৈ এই প্ৰস্তাৱটো ৰাইজৰ সংখ্যালঘু সন্ত্ৰাসৰ ফালৰপৰা আহিলেহে বিবেচনা কৰা হ'ব পাৰে বুলি প্ৰকাশ্তে ঘোষণা কৰাত। হুট ৰাজনীতিৰ চক্ৰবেহুৰপৰা অসমীয়া ভাষা স্বৰূপ নিৰীহ অভিযন্তাক উদ্ধাৰ কৰিব নোৱাৰি অসমৰ ৰাইজে ধৰ্ম্মান্তিক বেজাৰ পাইছিল। এই সম্পৰ্কত সেই বছৰটোত অসম সাহিত্য সভাই কি ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছিল তাক সম্পাদকৰ বছেবেকীয়া প্ৰতিবেদনৰপৰাই জানিব পৰা যাব। সেই প্ৰতিবেদনৰ অংশবিশেষ তুলি দিয়া হৈছে :

"১৪ প্ৰভাতত ১৯৫০ চনৰ ভিতৰতে অসমীয়া ভাষাক অসমৰ ৰাজ্যিক চৰকাৰী ভাষাকৰূপে ঘোষণা কৰিবলৈ ল'বী কৰা হৈছিল। সন্মিলন অধিবেশনত অতিপৰম্পৰ অসমীয়া ভাষাক অসমৰ ৰাজ্যিক ভাষা ঘোষণা কৰিবলৈ চৰকাৰক ল'বী জনোৱা এটি প্ৰস্তাৱ গৃহীত হৈছিল। এই প্ৰস্তাৱতে ১৯৫০ চনৰ ভিতৰতে অসমীয়া ভাষাক ৰাজ্যিক ভাষা কৰূপে ঘোষণা কৰিবৰ বাবে বিধান সভাত প্ৰস্তাৱাদি উপস্থাপন কৰি কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ অসম বিধান সভাৰ সভ্যসকলক অনুৰোধ কৰা হয়। এই প্ৰস্তাৱ কাৰ্য্যকৰী কৰিবৰ কাৰণে মুখ্যমন্ত্ৰী বিকোপ্ৰসাদ চলিহামোৱাক ব্যক্তিগতভাৱে ডিবিদাৰ (৩০-৫-৫১, ১৪-৫-৫১, ৭ ১১-৫১) লগ পৰাও কৰা আৱন্ত উল্লেখ কৰা হৈছে। এই প্ৰস্তাৱটি কাৰ্য্যকৰী কৰিবৰ কাৰণে অসম চৰকাৰৰ উপৰিও অসম বিধান সভাৰ সকলো সভ্যকে অনুৰোধ কৰা হয়। ১৯৫০ চনৰপৰা সভাই অসমীয়া ভাষাক ৰাজ্যিক চৰকাৰী ভাষাৰ বৰ্ণনা দিবলৈ ল'বী কৰি আহিছে। ১৯৫১ চনৰ ৰাজ্যিক ভাষা বিতন (১২-৫-৫১) উপলক্ষে সাহিত্য সভাই 'ৰাজ্যিক ভাষা অসমীয়া' শীৰ্ষক এখন পুস্তিকা প্ৰকাশ কৰে। এই বিতনটো সাহিত্য সভাৰ পাৰাৰ উপৰিও আন আন অনুষ্ঠানে ব্যৱহাৰকৰণে পান্ধৰ কৰি চৰকাৰক এই বলত সহজ্ঞা দখলাৰ কণিকাৰ ল'বী জনায়। এই সবলতে বিধান সভাৰ পৰ্য্যবেক্ষণ অধিবেশন

হোৱাত অসম বঙ্গীসভাৰ সকলো সদস্য, বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ, উপাধ্যক্ষ আৰু সদস্যসকলক সমনত আমাৰ পুজিকা বিতৰণ কৰা হয়। বিধান সভাৰ সদস্যসকলক পৰৱৰ্তী অধিবেশনত বাজ্যিক ভাষা বিষয়ক প্ৰস্তাৱ এটি দাঙি ধৰিবলৈ অনুৰোধ কৰা হৈছিল। বোৱা (১৯৬০) বাজেট অধিবেশনত কেইবাজনো সদস্যই বাজ্যিক ভাষা প্ৰস্তাৱৰ জাননী দিয়ে। বিৰোধী দলৰ দলপতিৰ প্ৰৱণ উত্তৰত বাজ্যিক ভাষা প্ৰসঙ্গত ৩-৩-৬০ তাৰিখে মুখ্যমন্ত্ৰী বিষলাপ্ৰসাদ চলিহাই সমন্বত কৰে যে সংখ্যালঘু সম্প্ৰদায়ৰ দাবী জনালেহে অসমীয়াক বাজ্যিক ভাষা কৰাৰ কথা বিবেচনা কৰিব পৰা হ'ব। এই বিবৃতিত দেশৰ জনসাধাৰণ ক্ষুব্ধ হ'ল। অসম সাহিত্য সভাই ১১ মাৰ্চ (১৯৬০) শুক্লবাৰে দেশজুৰি 'বাজ্যিক ভাষা দাবী দিবন' পালন কৰিবলৈ বি নিৰ্দেশ দিছিল, তাৰ প্ৰতি সহায় জনাই অসম সাহিত্য সভাৰ পাৰ্থা আৰু স্বীকৃত সভাসমূহৰ উপৰিও বাজ্যিক, কুচুঠান, শিৱসাগুৰী, শিৱসাগুৰী, শিৱসাগুৰী আদিয়ে দিনটো পালন কৰে আৰু অসমীয়া ভাষাভাষী লোকৰ উপৰিও অসম আৰু আন ভাষাভাষী লোকে অসমীয়া বাইজৰ দাবীৰ প্ৰতি সমৰ্থন জনায়। সেই দিবসৰ পিছতো অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত সাহিত্য সভাৰ দাবীৰ প্ৰতি সমৰ্থন জনাই সভা-সমিতি চলি থাকে। এনে অৱস্থাপূৰ্ণ আলোড়নে অসমবাসীৰ অন্তৰত আশাৰ সঞ্চার কৰিলে। বাজ্যিক ভাষা দিবসৰ সভা-সমিতিৰ বিৱৰণ থকা 'বাজ্যিক ভাষাৰ সমৰ্থনত' নামৰ এখন পুজিকা সাহিত্য সভাই প্ৰকাশ কৰি বিভিন্ন স্থানলৈ পঠায়। বাইজৰ দাবীৰ প্ৰতি সমৰ্থন জনাই অসম প্ৰদেশ কংগ্ৰেছ কমিটিয়ে ১১ আৰু ২২ এপ্ৰিলৰ (১৯৬০) সভাত কাছাৰ জিলা, খাৰী আৰু জয়দীয়া পাহাৰ, পাবোপাহাৰ, শিৱসাগুৰী আৰু উত্তৰ কাছাৰ জিলাৰ বাহিৰে আন সকলো জিলাত অসমীয়া ভাষা প্ৰচলন কৰা আৰু সেই সেই অঞ্চলৰ জনসাধাৰণ সাক্ষী হলেহে অসমীয়া ভাষা প্ৰচলন কৰা হ'ব, এনে এটি প্ৰস্তাৱ প্ৰণয়ন কৰে। এই প্ৰস্তাৱটো জনসাধাৰণৰ আশাদুৰণ-ভাৱে মনপুত নহ'ল।

ইতিমধ্যে ২১-৫-৬০ তাৰিখে ছিলঙৰ বঙালী আৰু জনজাতীয় লোকসকলে অসমীয়া জাতি আৰু অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰতি নিঃস্বপ্নৰূপ ধৰি কৰি সমন্বত উলিয়ালে। আমাৰ সহকাৰী সম্পাদক নেওগ আৰু কাৰ্যনিবাহক সভাৰ সভ্য ভৱেন্দ্ৰচন্দ্ৰ দত্তই মুখ্যমন্ত্ৰী বিষলাপ্ৰসাদ চলিহাদেৱক ২৭-৫-৬০ তাৰিখে ছিলঙত লগ দি এই কথাৰ প্ৰতি দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰে। ইয়াৰ পিছত যৰিনী, গামডিং, ছিলং আদি ৩০ খণ্ডত হোৱা ঘটনাবলীয়ে দেশজুৰি উত্তেজনা আৰু অশান্তিৰ সৃষ্টি কৰিলে। এনে অৱস্থা প্ৰশমিত কৰিবৰ কাৰণে মুখ্যমন্ত্ৰী চলিহাদেৱক অসমীয়া বিলম্ব নকৰি কেতিয়া আৰু কি নীতিত অসমীয়া ভাষাক বাজ্যিক চৰকাৰী ভাষা কৰিব তাক ঘোষণা কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰা হয়। মুখ্যমন্ত্ৰী চলিহাই ২৩-৬-৬০ তাৰিখে ঘোষণা কৰিলে যে অসম প্ৰদেশ কংগ্ৰেছ কমিটিৰ ২২-৪-৬০ তাৰিখৰ প্ৰস্তাৱৰ অনুমোদনৰ ভিত্তিত বিধান সভাৰ পাৰ্বৰ্তী অধিবেশনত এখন লি উত্থাপন কৰা হ'ব। ইমানতো উত্তেজনা নকমিল। কাছাৰত অসমীয়াৰ ওপৰত আক্ৰমণ চলি। শিলচৰৰ অসম সাহিত্য সভা ভৱনত অগ্নি সংযোগ কৰিবলৈ চেষ্টা চলোৱা হৈছিল। জুলাই মাহৰ ২ আৰু ৩ তাৰিখে কাছাৰত সৰ্বো অসম বঙ্গভাষা সম্মিলনৰ প্ৰস্তাৱ আৰু ধনিকতাৰ কিছুমান বৈনিক কাকতৰ অতিৰিক্তিত বাতৰিয়ে উত্তেজনা বৃদ্ধি কৰিলে।"

বঙ্গভাষাৰ জ্বলাই

আমাৰ কাৰ্যকালত কাৰ্যপালিকাৰ মুঠ সাতখন অধিবেশন বহিছিল। প্ৰথমখন ১১-৪-৫৯ তাৰিখে নগাবত, দ্বিতীয়খন ২০-৭-৫৯ তাৰিখে গুৱাহাটীত, তৃতীয়খন ২৫-১-৬০ তাৰিখে গুৱাহাটীত, পঞ্চমখন ৪/৫-৭-৬০ তাৰিখে নগাবত, ষষ্ঠখন ১১-২-৬০ তাৰিখে

ঘোৰহাটত আৰু ৭ম খন অধিবেশন ২৬, ২৭-১০-৬০ তাৰিখে নতুন পলাশবাৰীত অনুষ্ঠিত হৈছিল। প্ৰতিখনৰ বিত্তৰ বিৱৰণ অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকাত লিপিবদ্ধ হৈছে। ইয়াৰ ভিতৰত ৪ আৰু ৫ জুলাইৰ দিনা নগৰত বহা অধিবেশনৰ কথা মই পাহৰিব নোৱাৰোঁ। সেই সভাত যোগ দিয়া আনসকলেও পাহৰিব নোৱাৰে নিশ্চয়। বক্তাক্ত ৪ জুলাইৰ দিনটো আছিল বৰ্ণজিৎ-বধৰ দিন, অসম-বুৰঞ্জীত চলিহা আমোলৰ এণিলা ক'লা পাত।

৪ জুলাইৰ ৰাতিপুৱা কাৰ্যপালিকাত যোগ দিন্ঠৈ টালিটোপোলা বান্ধি মই সাজু হৈছিলোঁ। ৰাতিপুৱাৰপৰা দুই এটা অন্তৰ বাতৰি কাণত পৰিছিল। ক'বনাত হেনো ঘৰ জলোৱা হৈছে, ক'বনাত হেনো মৰাৰি হৈছে এনে ধৰণৰ। সেইবোৰত বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰা নাছিলোঁ। আৰু ফিৰিঙিতৰপৰা যে খাণ্ডবদাহ হ'ব তেনে আশঙ্কায়ো মনত ঠাই পোৱা নাছিল। দুপৰীয়া যাত্ৰাৰ আগে আগে পুলিচৰ ওলীবৰ্ণৰ কথা শুনিিলোঁ। মনত উদ্বেগ বাঢ়িল। ছিলং ৰোডত থকা তেতিয়াৰ পৰিবহন ষ্টেছনত উপস্থিত হ'লোঁগৈ। ষ্টেছন পোৱাৰ অলপ পিছতে শুনিিলোঁ, নগৰত হেনো কাফু বা শাক্ষাখাউন জাৰি কৰা হৈছে। পলকতে আলিবাটৰপৰা মাছুহুতুহ নোহোৱা হ'ল। থেয়ে ফিফালে পাৰ, সেইফালে ফৰিং চিটিকা দিলে। অসমৰ কথা ক'ব নোৱাৰোঁ, গুৱাহাটীত হলে ইতিপূৰ্বে কানোদিনে অৰ্থাৎ বৃটিছৰ আমোলতো মাছুহে কাফুৰ সোৱাণ পোৱা নাছিল। মোৰ মৰলৈ চিন্তা লাগিল। ঘৰলৈ উঠি যাওঁ নে নগৰলৈ সাহিত্য সভালৈ যাওঁ? দুই নৱত দুই ভাৰি। অগত্যা যানলৈকে ফিৰ কৰি পৰিবহন বাছত বহিলোঁগৈ। যথাস্থানৰপৰা আৱশ্যকীয় ভাৰ্য্যমণ্ডলৈ কাফুৰ বেচ ভেদ কৰি পৰিবহন বাছ গুৱাহাটীৰপৰা বাহিৰ ওলাই যাওঁতে বহু পলম হৈছিল। তাৰ ফলত নিৰ্দিষ্ট সময়তকৈ কেবাঘণ্টাও পিছতহে আমি নগৰ পাইছিলোঁগৈ। সেই কাৰণে কাৰ্যপালিকাৰ ৪ তাৰিখৰ সভাত মই যোগ দিয়া সম্ভৱ নহ'ল। মই গৈ পোৱাৰ আগে আগে উপসভাপতি শ্ৰীবিনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ সভাপতিত্বত অনুষ্ঠপীয়াভাৱে প্ৰথম দিনাৰ কাৰ্যৰ সামৰণি মৰা হৈছিল। মই গৈ সদস্যসকলক চাহ-মেলতহে লগ পাইছিলোঁ। উৰাবাতৰিয়ে বাটে বাটে আমাক নানা তৰহৰ বাতৰি দি গৈছিল। গুৱাহাটীত শুনিছিলোঁ, পুলিচৰ ওলীত ৪ জন মাছুহ মৰিছে। জাগীৰোডত শুনিছিলোঁ ৪ জন নহয় ৮ জন। বহাত শুনিচোঁ ১০ জন আৰু শেষত নগৰ পোৱাত এই নিহতৰ সংখ্যা কুৰিজন হলগৈ। নগৰত মোকহে সকলোৰে গুৱাহাটীৰ বাতৰি সুধিছিল। মইতো সঠিক খবৰ একো কু নোপোৱাকৈ নগৰ পাইছিলোঁ। ময়ো সমানে গুৱাহাটীৰ বিত্তৰ খবৰৰ আকলুৱা হৈ সভা ভগাব পিছতো দুদিন নগৰত থৰলি খাই থাকিবলগীয়া হৈছিলোঁ। ময়া উৰিয়াতাৰ মাজত কাৰ্যনিৰ্বাহক সভাৰ সামৰণি মৰা হৈছিল। তাত গৃহীত হোৱা প্ৰস্তাৱ আছিল যাইকৈ বাজ্যিক চৰকাৰী ভাষা আৰু পৰিকল্পিত অশান্তি সম্পৰ্কীয় প্ৰায় দুঘণ্টা কুৰি আলোচনাৰ পিছত এই সম্পৰ্কে তলত দিয়া সিদ্ধান্ত গৃহীত হৈছিল।

“অসমৰ বাজ্যিক চৰকাৰী ভাষা সম্পৰ্কে যোৱা ২৩-৬-৬০ তাৰিখৰ মুখ্যমন্ত্ৰীৰ বিবৃতি, ২৪-৬-৬০ তাৰিখৰ মুখ্যমন্ত্ৰীৰ সাহিত্য সভাৰ প্ৰধান সম্পাদকলৈ দিয়া চিঠি আৰু এই প্ৰসবত অসম প্ৰাদেশিক কংগ্ৰেছ কমিটীৰ ২১-৪-৬০ তাৰিখৰ প্ৰস্তাৱ আৰু অসম বিধান সভাৰ ২৪তম শ্ৰীকমলাপ্ৰসাদ আগৰৱালা আৰু শ্ৰীমহাদেৱ দাসে আগবঢ়ক অসম বিধান সভাৰ অধিবেশনত

উত্থাপনৰ উদ্দেশ্যে ইতিমধ্যে জাননী দিয়া চৰকাৰী ভাষা সম্পৰ্কীয় চুখন বেচৰকাৰী বিলৰ বিষয়ে কাৰ্যনিৰ্বাহক সভাৰ এই অধিবেশনে বিশদভাৱে আলোচনা কৰে। পলমকৈ হলেও মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে অসম বিধান সভাৰ আগন্তুক অধিবেশনত ৰাজ্যিক চৰকাৰী ভাষাৰ বিল চৰকাৰীভাৱে উত্থাপন কৰা হ'ব বুলি ঘোষণা কৰাৰ কথাও সভাই আলোচনা কৰে।

১। প্রস্তাৱিত চৰকাৰী বিল প্ৰণয়ন প্ৰসঙ্গত নিৰ্দেশিত মূল নীতিকেইটা মান লৈ ঘোষণিত হ'বলৈ অসম চৰকাৰক দাবী জনায় :

- (ক) অসমীয়া ভাষা সমগ্ৰ অসমৰে একমাত্ৰ ৰাজ্যিক ভাষা হিচাপে ঘোষণা।
- (খ) নিত্যমুঠ ৰাজ্যৰ কোনো কোনো অঞ্চলত স্থিতাহা ৰাহাল ৰাশিবলপীয়া হলে, সেই সেই অঞ্চলতো ১৯৫৫ চনৰ প্ৰতিবত ৰাজ্যিক চৰকাৰী ভাষা আইন সম্পূৰ্ণভাৱে বলবৎ কৰা।
- (গ) ৰাজ্যৰ গাৱতীয় চৰকাৰী কামতে অসমীয়া ভাষা প্ৰচলন।

২। ৰাজ্যিক চৰকাৰী ভাষা প্ৰসঙ্গত চৰকাৰে চূড়ান্ত ব্যৱস্থা লোৱাত পলম কৰাত ৰাজ্যৰূপে যি বিঘোষ আৰু অশান্তিৰ সৃষ্টি হৈছে তাক প্ৰশমিত কৰিবৰ কাৰণে অসম বিধান সভাৰ অকৰী অধিবেশন পাতি হলেও ১৯৬০ চনৰ অন্তোবৰবৰপৰা ৰাজ্যিক চৰকাৰী ভাষা আইন বলবৎ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ দাবী জনায়।

৩। অসমীয়া ভাষাৰ মধ্যমা প্ৰতিষ্ঠাৰ পৰিৱ্ত আশ্ৰয়ত অসমৰ যি কেইজন ভাষা আৰু কৃষক বিভিন্ন পৰিস্থিতিত কৰণভাৱে ভুত্বাবণ কৰিলে, তেওঁলোকৰ অকাল মৃত্যুত আছিল সত্যই গভীৰ শোক প্ৰকাশ কৰে আৰু তেওঁলোকৰ স্মৃতিত প্ৰজ্ঞাশ্ৰী জনাই ৰাজ্যৰ সন্মানিত কামনা কৰি শোকসমগ্ৰ পৰিয়াললৈ সমবেদনা জনায়।"

৫ তাৰিখে আমি তাত থাকোঁতেই ৰণজিওৰ শবাধাৰ নগাৱৰ মাজেদি লৈ যোৱা হৈছিল। ঠায়ে ঠায়ে শোক-সমদল, অগণন ৰাইজৰ সমাবেশ। নগাৱৰ কলেজৰ সমুখত শবযাত্ৰা অগণ সময় বৈছিল। তাতে সাহিত্য সভাৰ পক্ষৰপৰা মালাপ্ৰদান কৰি অমৰ ৰণজিওৰ স্মৃতি-তৰ্পণ কৰা হৈছিল। আন আন অস্থানতো মালাপ্ৰদান কৰিছিল। সেই দিনাই মহালী দুৰ্গ ওৰ হাতত নগাৱত মৰিছুদিন নামৰ অসমীয়া ডেকা একনো নিচত হয়।

নগাৱ-গুৱাহাটীৰ মটৰ চলাচল বন্ধ হৈ গৈছিল। মই ঘৰবৰপৰা নিৰ্ছিন্ন হৈ ঘৰ চিন্তাৰ মাজত দিন অতিবাহিত কৰিছিলো। তৃতীয় দিনা নগাৱৰ উপায়ুক্ত হাৰিছুদিন আহমেদে গুৱাহাটীৰ সামৰিক কৰ্তৃপক্ষৰ লগত যোগাযোগ কৰি আমাৰ বাবে শাফা আইনৰ বেছ তেৰ কৰি গুৱাহাটীত সোমাবলৈ বিশেষ অনুমতি-পত্ৰ দিহা কৰি দিলে। এখন টেকীও যোগাৰ হ'ল। নগাৱৰপৰা যাত্ৰা কৰি আমি কাউৰ-কুৰুৰ মাটিত পৰাৰ লগে লগে গুৱাহাটী পালোঁহি। তেতিয়াও গুৱাহাটীৰ চকুত নিশ্চাৰ আবেশ লাগি আছিল। গুৱাহাটীৰ জনপ্ৰিয় ৰাজ্যশাসিত বন্ধুকাৰী পুলিচে টহলি আছিল। ঠায়ে ঠায়ে আমাৰ অনুমতিপত্ৰ পৰীক্ষা কৰি নগৰৰ মাজেদি আহিবলৈ দিয়া হৈছিল। নোহোৱা-নোপজা লুপ্ত দেখা পাই বুজিব পাৰিছিলো, শাস্তিহীন অসমত কলিৰ প্ৰথম প্ৰৱেশ হ'ল। আমাক এই যাত্ৰাত বিশেষভাৱে সহায় কৰোঁতা জিলাৰ উপায়ুক্ত হাৰিছ চাহেবৰ কথা একাধাৰ এইখিনিতে কওঁ। তেওঁৰ ঘৰ পোৱালপাৰা জিলাত। মাহুৰজন ভলভলীয়া আৰু হোলপোজ। সেই কাৰণে চৰকাৰী ওৰ চাকৰিয়াল হৈও নগাৱত ৰণজিওৰ স্মৃতি-তৰ্পণ উপলক্ষে পতা ৰাজহুৱা সভাত সভাপতিত্ব কৰিছিল।

৪ জুলাইৰ দিনটো কটন কলেজৰ কাৰণে বিশেষ শোকাবহ গৰবীয় দিন। ২ নং

ছাত্রাবাসৰ বাৰান্দাত বিনামূলগৰে ফুকলীয়া বণজিৎ বৰপূজাৰী গুলীত নিহত হোৱাৰ উপৰিও আৰু জনচেৰেক ছাত্র আহত হয়। বণজিৎ মোৰ ছাত্র আছিল। যি বছৰ বণজিতে প্ৰৱেশিকা পাছ কৰে তাৰ আগৰ বছৰ যোৰহাটৰ মোৰ বন্ধু ব্ৰজেন বৰপূজাৰীৰ পুত্ৰ শ্ৰীজিতেন্দ্ৰগোপাল বৰপূজাৰীয়ে প্ৰৱেশিকা মহলাত প্ৰথম হৈ নাম কৰিছিল। সেয়ে মই বণজিতক কটনৰ প্ৰথম বাৰ্ষিকত প্ৰথম দিনা শ্ৰেণীত চা-চিনাকি লগতে কৈছিলোঁ—যোৱা বছৰ এজন বৰপূজাৰীয়ে মুখা ফুটালে, এইবাৰ তুমি বৰপূজাৰীয়ে বা কেনেকৈ মুখা ফুটোৱা? মোৰ মুখৰপৰা অজ্ঞাতসাৰে এই কথাখাৰ ওলাইছিল যদিও মই সেই দিনা জনা নাছিলোঁ যে এইদৰে বণজিৎ বৰপূজাৰীয়ে আত্মহত্যা দি অমৰ হ'ল। সি যিনহওক কেৱল বণজিতেই নহ'ল, শিলিগুৰিত ৰেলৰ কৰ্মৰত সূৰ্য্য এৰাকো দুৰ্বৃত্তইতে এনে অমাহুৰিকভাৱে টুৰ্বাটুৰ্ব কৰি হত্যা কৰিলে যে সেই হত্যাৰ কথা শুনিলেই গাৰ লোম শিঞৰি উঠে। খণ্ডিত শটে পৰ্যন্ত অসমলৈ অনা সৰুৰ নহৈছিল। সূৰ্য বৰা এজন উদীয়মান গীতিকবি আৰু দেশপ্ৰেমিক ডেকা আছিল। তেওঁৰ ঘৰ নগাৰ জিলাৰ জাগীৰোডত। কেৱল সেয়ে নে? দাৰ্জিলিঙলৈ সপৰিয়ালে ফুৰিবলৈ যোৱা দেশনেতা হৰেশ্বৰ গোস্বামীও শিলিগুৰিৰপৰা চটিচটি হৈ কংমলি প্ৰাণ লৈ সাৰি আহে।

এই হত্যাৰ আৰু ব্যাপক অশান্তি সম্পৰ্কত মোৰ সভাপতিত্বত গাৱত বহা কাৰ্য্যপালিকাৰ্হ (৫-৭-৬০) তলত তুলি দিয়া প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিছিল :

“ৰাষ্ট্ৰিক ভাষা আন্দোলন বাৰ্ষিক কৰাৰ উদ্দেশ্যে অসমৰ ভিতৰৰ আৰু বাহিৰৰো কিছুমান অসমীয়া বিধেবী লোকে পৰিকল্পিতভাৱে উৎকট প্ৰযোচনামূলক আৰু সমাজবিৰোধী হিংসাত্মক কাৰ্য্যৰ দ্বাৰা ৰাজ্যৰ বিভিন্ন ঠাইত শান্তিপ্ৰিয় বাইজৰ মাজত সন্ত্ৰাসৰ ভাৱ সৃষ্টি কৰাত আজিৰ সভাই গভীৰ উদ্বেগ প্ৰকাশ কৰে আৰু এনে প্ৰযোচনা-মূলক হিংসাত্মক কাৰ্য্যৰ তীব্ৰ নিন্দা কৰে। এনে অবাঞ্ছনীয় কাৰ্য্যৰ ফলত ক্ষতিগ্ৰস্ত হোৱা লোক আৰু অস্থিৰ-সমূহৰ কাৰণে সভাই দুখ প্ৰকাশ কৰে। এই সম্পৰ্কত সংশ্লিষ্ট পদাধিকাৰসকলে কৰা ক্ষমতাৰ অপব্যৱহাৰৰ জাৰ্জিক তদন্ত দাবী কৰে। সকলো পৰিস্থিতিৰ মাজতো অসমীয়া ভাষাৰ জাৰ্য দাবী পূৰণত আত্মা ৰাখি জনসাধাৰণৰ মাজত শান্তি আৰু শৃংখলা অৰাহত ৰাখিবলৈ অসমৰাসী বাইজক আহ্বান জনায়।

“কিছুমান বাতৰিকাকতে বিশেষকৈ কলিকতাৰ হিন্দুস্থান ষ্টেণ্ডাৰ্ড, অমৃতভাৰা পত্ৰিকা, আনন্দবাজাৰ পত্ৰিকা আৰু দুগাভৰে ৰাষ্ট্ৰিক ভাষা আন্দোলন সম্পৰ্কীয় তিত্তিহীন আৰু অতিবিকৃত বাতৰি প্ৰচাৰ কৰি সমগ্ৰ ভাৰততে অসমৰ পৰিস্থিতিৰ বিকৃত ৰূপ দি অসমক ৰেং প্ৰতিপন্ন কৰিছে। এনে অপচেষ্টাৰ ফলত সন্ত্ৰাসৰ ভাৱ সৃষ্টি কৰি অসমীয়াবিধেবী লোকক প্ৰযোচিত কৰিছে বুলি সভাই দৃঢ়মত প্ৰকাশ কৰে। যেহেতু এনে গৰ্হিত অপপ্ৰচাৰ বন্ধ নহলে অসমৰ বৰ্তমান চলি থকা বিকোভ আৰু অশান্তি শেষ কটাব কোনো আশা দেখা নেদায়, আৰু আনফালে নানা অসুখোৰ কৰা সত্ত্বেও এই কাকতবিলাকে অপপ্ৰচাৰ বন্ধ কৰাৰ কোনো আগন্তুক নাই, সেই কাৰণে অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্য্যনিৰ্বাহক সভাই অসমত শান্তিৰ কাৰ্য্যৰূপে উক্ত বাতৰিকাকতসমূহ অসমত তুৎতে নিবিড় কৰিবলৈ চৰকাৰক টানি অসুখোৰ জনায়।

“শিলিগুৰি অসম সাহিত্য সভা ভৱনত অসমীয়া ভাষা বিধেবী কোনো দুৰ্বৃত্তই অসমসাধাৰণ কৰাৰ কাৰণে আজিৰ সভাই গভীৰ উদ্বেগ প্ৰকাশ কৰে আৰু এই সম্পৰ্কে কথাচিত প্ৰতিবিধান লবলৈ চৰকাৰক দাবী জনায়।”

পৰৱৰ্তী অধিবেশন

নগাৰ অধিবেশনত মুকলি সভাত পিছৰ অধিবেশনৰন ডেকাপূৰলৈ নিয়ন্ত্ৰণ কৰা হৈছিল

কিন্তু পিছত দেখা গ'ল যে এই সম্পর্কিত তেজপুৰীয়া বাইজ নিবকাৰ। সেই সময়ত তেজপুৰত পদ্মনাথ-দণ্ডিনাথ-আনন্দচন্দ্ৰৰ তেজৰ উমান পোৱা নগৈছিল। বছৰটোৰ আধাআধি তেজপুৰত সাহিত্য সভা পতাৰ উম্মাঘ্য নেদেখি মই চিন্তাৰিত কৈ পৰিছিলো কিয়নো প্ৰতি বছৰে নিয়মিতভাৱে সভাৰ অধিবেশন পতাৰ যি পৰম্পৰা এটা মোৰ দিনতে প্ৰবৰ্ত্তন কৰা হৈ আহিছে, মোৰ দিনতে সেই নিয়ম ভঙ্গ হ'বলৈ দিলে পুনৰ এৰি অহা অধ্যায় এটাৰ পুনৰ্জীবিত হ'ব। সেইটো কেতিয়াও হ'বলৈ দিব নোৱাৰি। মহাদেৱ শৰ্মাদেৱে এই বিষয়ে চেষ্টা চলাই আছিল যদিও তেওঁ তেজপুৰীয়া বাইজৰপৰা কোনো সঁহাৰি নেপাই বিমোৰত পৰিছিল। অগত্যা মই নিজেই এবাৰ তেজপুৰলৈ গৈ তাৰ শিল্পী-সাহিত্যিক সকলৰ কাণত পোনপটীয়াভাৱে কথাটো উত্থাপন কৰিবলগীয়া হৈছিল। যাৰ বৃত্তি গাই খালত পৰে সেয়েহে নেজত ধৰি টানিব লাগে। সেই বাবে অক্টোবৰ মাহৰ ২৫ তাৰিখে (১৯৫২ চন) মোৰ নিজৰ কাকত থকা সভাপতিৰ ভাষণত ম'ন এজনৰ ক'লত তুলি দিব নোৱাৰালৈকে শাস্তি পোৱা নাছিলোঁ। মই তেজপুৰলৈ গৈ তাৰ নবীন-প্ৰাণীৰ সঁহাৰি জনাব আৰু নাগৰিকসকলক গোটাই এখন মেলৰ দিহা কৰিছিলো। এই সম্পৰ্কেও এখন ডাঙৰ ৰাজহুৱা সভা অনুষ্ঠিত হৈছিল। মহাদেৱ শৰ্মা প্ৰমুখ্যে কেনাজনেও তেজপুৰত সাহিত্য সভাৰ বছৰেকীয়া অধিবেশন পতাৰ সপক্ষে বক্তৃতা দিছিল, বিপক্ষে কোনোও মত দিয়া নাছিল কিন্তু কামৰ দায়িত্ব ল'বলৈ কোনো আগবাঢ়ি অহা নাছিল। শেষত এখন পূৰ্ণাঙ্গ অভিযোজনা সমিতি গঠন কৰিবলৈ তদৰ্থ সভা এখন সংস্কৃতিভূমি পাতি দিয়া হৈছিল। মই তেজপুৰ অধিবেশন হ'ব বুলিয়েই ধাৰণা লৈ উলটি আহিছিলোঁ।

সমস্যা সমাধান

তেজপুৰৰপৰা মই মনত পৰম আশা লৈ উলটি আহিছিলো যদিও কোনো তফল নহ'ল। গালোঁ বালোঁ গোলাকটিৰ তাল হ'ল মাথোন। তেজপুৰত বছৰেকীয়া অধিবেশন পতাৰ কোনো প্ৰস্তুতি দেখা নেপাই আমি একৰকম বিমোৰত পৰিছিলোঁ। পিতৃপুত্ৰৰ তিথিব দিনা জল এচলু দিব নোৱাৰিলেও পিছৰ কক্ষ একাদশীত সেই পুণ্যক্ষেত্ৰ আজিও পাবি। সেইদৰে সাহিত্য সভাৰ অধিবেশন জাৰকালি পূৰ্ব-মাঘত পাতিব নোৱাৰিলেও কাঙান-চ'তলৈ হোহকাৰ পাবি কিন্তু তাৰ পিছতে বাৰিষা। নিতান্ত নোৱাৰিলে পূজাৰ বন্ধ পায়গৈ। তেজপুৰে সভা মাতি চোঁঠেঠীয়া কৰাৰ বাবে পিছৰ বছৰ জাৰকালি সভা বতৰাটো একোপধ্যে সম্ভৱ হৈ হুঠিল। এনে অৱস্থিকৰ অৱস্থাত পলাশবাৰী আগবাঢ়ি অহাও আমাৰ মুখলৈ পানী আহিল। ইয়াৰ আগতে সাহিত্য সভাৰ কোনো অধিবেশন পলাশবাৰীৰ নিচিনা গাঁও অকলৰ ভিতৰুৱা ঠাইত অনুষ্ঠিত হোৱা নাছিল। পলাশবাৰীৰ আমন্ত্ৰণ পাই আমাৰ কালৰপৰা টংসাহ-উলপনি আগবঢ়োৱা হৈছিল। মই নিকেও পলাশবাৰীলৈ গৈ নবেশ্বনাথ বৰুৱা মৌজাদাৰৰ ঘৰত সেই অকলৰ সাহিত্যপ্ৰেমী লোকক লগ ধৰি সাহিত্য সভাৰ কালৰপৰা সংযোজাৰে সহায় কৰিবলৈ পাত লৈছিলোঁ। সকলো আহুলিয়েই ৰাৱ, বুঢ়াই হেচুকিলেহে ৰাৱ। পলাশবাৰীৰ অন্তিম শিক্ষাবিহীৰী অৱলাকাৰ গোন্ধাৰী ডাঙৰীয়া (তেতিয়া হাইস্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষক) অভিযোজনা

সমিতির গুৰি দিববলৈ আগবাঢ়ি অহাত পলাশবাৰীত অধিবেশন বহাটো নিশ্চিত হ'ল, অৱশ্যে অধিবেশনৰ দিন পিছৰ অক্টোবৰ মাহলৈ পিছুৱাই দিবৰ আবশ্যক হৈছিল। নতুন পলাশবাৰীত (মিৰ্জা) সেই অঞ্চলৰ জননেতা শিক্ষাবিদ শ্ৰীঅবলাকান্ত গোস্বামীৰ নেতৃত্বত অসম সাহিত্য সভাৰ এটা নতুন পৰম্পৰাৰ সৃষ্টি হ'ল। ইতিপূৰ্বে মাৰ্ঘেৰিটাত সাহিত্য সভাৰ অধিবেশন বহিছিল যদিও সেইখন বৰ ডাঙৰ সভা নাছিল। তেতিয়া সাহিত্য সভাৰ কলচপ কলচপ অৱস্থা। সেই কাৰণে মাৰ্ঘেৰিটাৰ কথা বাদ দি পলাশবাৰীকে গাঁও অঞ্চলত বহা সাহিত্য সভাৰ পোনপ্ৰথম এবাৰ অধিবেশন অনুষ্ঠিত হৈছিল বুলি স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব। পূজা, দেউল, ভেখেলি আদি উচ্চৰত মাহুহে ঘৰলৈ উলটি যাবৰ সময়ত যেনেকৈ কিবা এদিশ বস্তু কিনিবুটি লৈ যায়, দেখি ভাল লাগিছিল পলাশবাৰী সাহিত্য সভাতো সেইদৰে সভা চাবলৈ যোৱা গঞা ৰাইজৰ সকলোৱে সাহিত্য সভাৰদ্বাৰা প্ৰকাশিত পুথি একোখন হাতে হাতে লৈ উলটি গৈছিল—তেওঁলোকৰ ঠাইত বহা সাহিত্য সভাৰ স্মৃতিচিন স্বৰূপে। মুঠতে তেতিয়াৰপৰাই অসম সাহিত্য সভা গাঁওমুখী হ'ল, মেলামুখীও হ'ল। এই পলাশবাৰী অধিবেশনতে অসম সাহিত্য সভাৰ 'সঞ্জীৱনী যুগ'ৰ যবনিকাপাত আৰু 'সিঁতাৰ যুগ'ৰ আৰম্ভণি হয়। সমগ্ৰ সঞ্জীৱনী-যুগতে মই আছিলোঁ ঘাই ভাৱৰীয়া। তাৰ পিছৰ পৰা মোৰ কৃষিকা প্ৰকাশ্য মঞ্চৰ পৰা নেপথ্যলৈ স্থানান্তৰিত হয়।

বেজবৰুৱা শতবাৰ্ষিকী

১৯৬৮-৬৯ খৃষ্টীয় শকটো অসম সাহিত্য সভাৰ জীৱনৰ এটি উল্লেখযোগ্য বছৰ। এই বছৰতে সাহিত্যৰথী বেজবৰুৱাৰ জন্মশতবাৰ্ষিকী পালন কৰি অসম সাহিত্য সভাই নিঃসন্দেহে নিজৰ জীৱন-বৃক্ষীৰ এটা গৌৰবোজ্জ্বল অধ্যায় ৰচনা কৰিছিল। ৬৮ চনৰ ৫ অক্টোবৰ লক্ষীপুজাৰ দিনাই আৰম্ভ হোৱা শতবাৰ্ষিকী উছৰৰ উথলমাথল ৬৯ চনৰ ২৬ মাৰ্চলৈকে মাৰ যোৱা নাছিল। অসমৰতো কথাই নাই—অসমৰ বাহিৰৰ কহিমা, কলিকতা, মহলপুৰ, দিল্লী আৰু আনকি সাতসাগৰ তেৰ নদীৰ সিপাৰতো অমৰ লক্ষীনাথৰ যশোক্ষনিৰ খলকনি উঠিছিল।

সাহিত্য সভাৰ লগত মোৰ সক্ৰিয় সম্পৰ্ক নাইকিয়া হৈছিল যদিও জৰে এৰিলেও কৰ্পটিয়ে নেৰে। শতবাৰ্ষিকী উপলক্ষে পুনৰ উছৰৰ চাকনৈয়াত সোমাই পৰিবলগীয়া হ'ল। সম্পাদক হৰিপ্ৰসাদ নেওগে সকলো সময়তে মোৰ দিহা-পৰামৰ্শ বিচাৰিছিল আৰু ময়ো পৰাধিনি সহযোগ আগবঢ়াইছিলো। সাহিত্য সভাই গঠন কৰা শতবাৰ্ষিকী উৎসৱ সমিতিৰ ময়ো এজন উপদেষ্টা নিৰ্বাচিত হৈছিলোঁ। সেই কাৰণে আকৌ কাৰ্যক্ষেত্ৰত ময়ো লাগিবলগীয়া হৈছিল। এই কথা অপ্ৰিয় হলেও কবই লাগিব যে সাহিত্য সভাই তৰি লোৱা শতবাৰ্ষিকী পালনৰ আঁচনি বিদৰে সফল হৈছিল, সেইদৰে আংশিক পৰিমাণে বিকলো হৈছিল। আশা কৰামতে ৰজাঘৰপৰা সাহায্য পোৱা নহ'ল। ৰাইজে নথ জোকাৰিছিল যদিও নৈ বৈ নগ'ল। পিছত উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিলো যে ডেবকুৰি হেজাবো গুণৰ টকা ব্যৱ কৰি সাহিত্য সভাই সৃষ্টি কৰা 'অমৰ লক্ষীনাথ' নামৰ তথ্যচিত্ৰখন বিশেষ একো কামত নাছিল। আৰ্থিক কালৰপৰা ই উৎসৱ সমিতিৰ

ইকালত মাধৱাৰ শোধালে আৰু সাংস্কৃতিক কালৰপৰাও সফল হ'ব নোৱাৰিলে। আনকি সভাৰ বছেৰেকীয়া অধিবেশনত মুখ দেখুৱাবলৈকো সমৰ্থ নহল। ভাৰত চৰকাৰে ভেকুলীৰ পিঠিত নোম গজাৰ নিচিনাকৈ বেজবৰুৱাৰ নামত এটা ডাকটিকট উলিয়াইছিল। সিও দুই এঠাইত দেখা দি অলপ দিনৰ পিছতে চিকমিক বিকুলীৰ পোহৰৰ নিচিনাকৈ অন্তৰ্ধান হ'ল।

এই উচ্চ উপলক্ষে শতবাৰ্ষিকী বছৰটোত বেজবৰুৱা সম্পৰ্কীয় গ্ৰন্থ প্ৰকাশো এটা বৰ ভাল কাম হৈছিল। সাহিত্য সভাই নিজাকৈ আৰু আন প্ৰকাশন অক্টোবনৰ যোগেদি কেখনো মূল্যবান গ্ৰন্থ প্ৰকাশ পাইছিল। সেইবোৰৰ ভিতৰত আছে বেজবৰুৱা গ্ৰন্থাৱলী (দুই খণ্ড), অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্য, কেহোকলি, কৃষ্ণকথা, পত্নীগোষ্ঠা, চিত্ৰলেখা, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ জীৱনী প্ৰভৃতি। ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়, ৰংপুৰ সাহিত্য সভাৰো আৰু অসম প্ৰকাশন পৰিষদে তিনিখন মূল্যবান সংকলন প্ৰকাশ কৰি উলিয়ায়। বিভিন্ন ঠাইৰ উচ্চ সমিতিৰ স্বত্বগ্ৰন্থৰ উপৰিও সকলোৰে বাতৰিকাকত আৰু আলোচনীয়ে এনেটি বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ সংগ্ৰহ উলিয়াই উছৰৰ সৌচৰ্য বৃদ্ধি কৰে। শ্ৰেষ্ঠপ্ৰদৰ্শন বঁটাৰ সম্পাদনাত অপোধ্যা 'অসমীয়া' মাহেকীয়া আলোচনীত মূল্যবান পত্ৰকৰে সন্মত দুটা সংখ্যাও বেজবৰুৱাৰ সাহিত্যত বৃদ্ধিৰ অৰিহণা আগবঢ়ায়। ভাটীৰ পত্ৰ আৰু ইংৰাজী কাকতৰে বেজবৰুৱাৰ সাহিত্যৰ আলোচনাৰে শতবাৰ্ষিকীত সহযোগিতা কৰে।

প্ৰতি ঠাইতে স্থানীয়ভাৱে দোহৰবাৰী ৩৬ পত্ৰৰ উপৰিও মুগা পত্ৰৰ পত্ৰবৰণা, ৩৬ ৰঙাট, শিৱসাগৰ, ডিব্ৰুগড়, ৰংপুৰ, নগাৱ, শুৱংগাট আৰু ছিলঙত জনমকীয়া অক্টোবনৰ নিহা কৰ হৈছিল। এই সভালোৰৰ বান্ধনৰ এক নতুন প্ৰকলন আৰম্ভিতঃ শৌৰ্য্যসাহিত্য কৰিবলৈ তাকো নিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া হৈছিল। যোৰ ৩৬০ পৰিচিত ছিত্ৰ আৰু শিৱসাগৰ। ছিলঙৰপৰা কিশা কাৰণত অস্থান নাহি, সেই কাৰণে এনে ভাৱ নহল। বেজবৰুৱাৰ শিশুসীলাৰ স্থান আৰু পিতৃভূমি ৰংপুৰ নগৰৰ সভালৈ গৈ মই দগ হৈছিলো। এই উপলক্ষে শিৱসাগৰ লক্ষ্মীসাগৰত পৰিণত হৈছিল। মিথৌ নে উজাই নৈছিল। অমৰ লক্ষ্মীনাথৰ পবিত্ৰ স্মৃতিত বাউজৰ দলদোপ হেৰোদোপত শিৱসাগৰ নগৰ সাহিত্য-প্ৰীতিত পৰিণত হৈছিল।

ফুকননগৰত থকা সৰু স্কুলীয়াৰ ঘৰত চাওপাণীৰে ভিতৰটো ওখাট মই বেজবৰুৱা চাউলিত পতা প্ৰীতিভোজত যোগ দিবলৈ গলোঁ। বেজবৰুৱাৰ বংশধৰ আনন্দচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাই তেওঁ থকা সাহিত্যবৰীৰ পুৰণি ভেটিত বিষয়মণ্ডলৰ নিচিনাকৈ ভোজমণ্ডল সজাই বেজবৰুৱাৰ গুণমুগ্ধ অংলহী-অতিথিক পোষণোচ কৰিবলৈ বৈ আছিল। উছৰৰ আদৰ্শ সমিতিৰ বিষয়ববীয়া আৰু বেজবৰুৱাৰ, বেজবৰুৱাৰ সৰু সৰু ভাগে ভাগে নিজ বাতিৰ পালন কৰিবলৈ তাত গোট খাইছিল। তাতেই দুৰণি-টীয়া ভালেমান বিশিষ্ট বৰ্ণক আৰু বন্ধু-বান্ধৱক লগ পাই যোৰ বৰ ভাল লাগিল। বিষলাপ্ৰসাদ চলিকা, পদ্মধৰ, চলিকা প্ৰমুখ্যে শিৱসাগৰৰ নেতৃস্থানীয় লোক পুৰুষ-মহিলা আটাইবিলাকেই আমাক আলোচনাৰ ধৰাত বান্ধ হৈ পৰিছিল। বিশিষ্ট জনচেৰেকক বাঢ়ি বাঢ়ি নি আলিবাটত বিহ কৰোৱা হ'ল। থিৰে থিৰে

কটোত উঠিলে। তাৰ পিছত ধলবলে ভোজঘৰত সোমালোঁগৈ। ভোজ ছবুলি আনন্দ বেজবৰুৱাৰ “আনন্দ বজাৰ” বুলিলেও তুল কৰা নহব।

মই সেই সভাৰ সভাপতি হৈ বি সন্মান আৰু মৰম-চেনেহ পাইছিলোঁ। সি অসম সাহিত্য সভাৰ বছেৰেকীয়া অধিবেশনৰ সভাপতিয়ে লাভ কৰা সন্মানতকৈ কোনো গুণে কম নাছিল। তুলনীৰ লগত কলগতুৱাই মুক্তি পোৱাৰ নিচিনাকৈ আমি বহুতেই বেজবৰুৱাৰ নাম-মহিমাতেই ওপৰলৈ উঠাইছিলোঁ। সভাৰ শেষৰ ফালে বাহিৰত গোটখোৱা ৰাইজ ভাগিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল কিন্তু মোৰ অভিভাষণত কুপাবৰৰ হাঁহিৰ য়নপাক মুকলি কৰি দিয়া শুনি সেই সকল আকৌ ঘূৰি আহিছিল বুলি বন্ধুবৰ লীলা গগৈয়ে মোক পিছত জনাইছিল।

সভা ভগাত আকৌ ৰাতিৰ ভোজ। বহু বহু জনচেৰেক আলহীক এই ভোজলৈ মতা হৈছিল। বেজবৰুৱাৰ দুই জীয়াৰী আৰু অন্নদাশৰ ৰায়ে উপস্থিত আছিল। দিনৰ ভোজ আনন্দ বেজবৰুৱাৰ ঘৰত থাই যিদৰে আনন্দিত হৈছিলোঁ, সেইদৰে ৰাতিৰ ভোজ আমি সকলোৱে শ্ৰীপ্ৰফুল্ল বৰুৱাৰ ঘৰত থাই প্ৰফুল্লিত হৈছিলোঁ। প্ৰফুল্ল বৰুৱাৰ বাস্তৱনৰ পৰা বাহিৰে বাহিৰে ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱা ঘৰণ-মঞ্চত ‘জয়মতী-কুঁৱৰী’ নাট্যাভিনয় চাবলৈ গৈছিলোঁ। প্ৰবীণ অভিনেতা ফুৰু বৰুৱাৰ (পৰত বৰুৱা) পৰিচালনাত বহুদিনৰ মূৰত বেজবৰুৱাৰ ‘জয়মতী-কুঁৱৰী’ক সৌন্দৰ্যৰে দেখা পাই ভাল লাগিছিল।

এইখিনিতে কৈ থওঁ যে বিমলাপ্ৰসাদ চলিহা এই উছবলৈ মুখ্যমন্ত্ৰী হিচাপে যোৱা নাছিল। গৈছিল শিৱসাগৰৰ মুখ্যনাগৰিক হিচাপেহে—শিৱসাগৰীয়া ৰাইজৰ লগত লাগি-ভাগি শিৱসাগৰৰেই মুকুটমণি লক্ষ্মীনাথক শ্ৰদ্ধা-তপণ আগবঢ়াবলৈ। চলিহাদেউ মোৰ কাষে কাষে লাগি আছিল। তেওঁ মোক প্ৰফুল্ল বৰুৱাৰ খবৰপৰা নাটমন্দিৰলৈ লৈ গৈছিল আৰু অভিনয় শেষ হোৱাত নিজৰ মটৰত তুলি ফুকন নগৰত মোৰ জিৰণি-বাহিৰত আগবঢ়াই থৈ গৈছিলহি। পৰাপক্ষত মই ৰাজপুৰুষতলৰপৰা আঁতৰত ৰানোঁ, সেইসকলক ব্যক্তিগত কথাবে আমনি দিবলৈ ভাল নেপাওঁ। সেই দিনা চালহাক মই ৰাজপুৰুষ হিচাপে পোৱা নাছিলোঁ, এজন আপোন অসমীয়া মাহুৰক পোৱা যেনহে মোৰ মনত জহুভৱ হৈছিল।

গুৱাহাটী মহকুমাৰ শাখা সাহিত্য সভাবিলাকে স্বতন্ত্ৰবীৰ্য্যকৈ এখন সমিতি পাতি লৈ গুৱাহাটী আৰু শাখাদভা থকা মহকুমাৰ বিভিন্ন ঠাইত বিভিন্ন কাৰ্যসূচীৰে লক্ষ্মীনাথ জয়ন্তী পালন কৰিছিল। সেই উদ্দেশ্যে এখন কেন্দ্ৰীয় কমিটি গঠন কৰা হৈছিল। সেই কমিটিৰ সভাপতিৰ ভাৱো পৰিছিল মোৰ ওপৰত আৰু সম্পাদক হিচাপে অধ্যাপক শ্ৰীহৰ্গোবৰ শৰ্মাই বিভিন্ন শাখাৰ মাজত যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰিছিল।

মোক কামৰূপৰ কেগাখনো ভিতৰুৱা ঠাইলৈ নিমন্ত্ৰণ জনোৱা হৈছিল। সেইবোৰৰপৰা বাগী দি সাৰিছিলো যদিও বকো সাহিত্য সভাৰ নিমন্ত্ৰণ গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিলোঁ। স্বৰাজ আন্দোলনৰ যুগত ধেনভক্ত ফুকনৰ নেতৃত্বত বকো ‘অসমৰ বৰমৌলি’ হিচাপে পৰিগণিত হৈছিল। সত্যাশ্ৰমী বকোবাসীয়ে অসমৰ কংগ্ৰেছ বুৰঞ্জীত মূৰ তুলি সন্মানৰ স্থান অধিকাৰ কৰি লবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। ইতিপূৰ্বে মই সেই বকোলৈ যোৱা নাছিলোঁ। বেজবৰুৱা উৎসৱ উপলক্ষে মোৰ বকো-দৰ্শন আইবো বাৰ্তা প্ৰকাশ্যে ৰাজ্যৰ নিচিনা হৈছিল। বকো-

বাসীয়েও ছেগ চাই কঠীয়া পাবিলে। তেওঁলোকে বিশেষকৈ ছুগ-কলেজৰ ছাত্র-শিক্ষকসকলে যোক দেখা পাবলৈ হাবিয়াস কৰি আছিল। সেই কাৰণে বেজবকৰা উছবক তেওঁলোকে মোৰ আদৰণী-উছবভাৱে পৰিণত কৰিলে। মোৰ সভাপতিত্বত অহুষ্টিত হোৱা বেজবকৰা স্বভি সভাত বকো সাহিত্য সভা আৰু বকোৰ ৰাইজে বাকহুৱাভাৱে অভিনন্দন-পত্ৰ আগবঢ়াই যোক বিপুলভাৱে আদৰণি জনালে। সুৰ-দোৱাই মই সেই নিৰামিষ ডেটা-ভাৰ গ্ৰহণ কৰিলোঁ। অতিৰিহৈ গৈছিলোঁ। সেই কাৰণে কোনো ওজৰ আপত্তিৰ খল নাছিল।

ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয় আৰু গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়েও স্কীমাকৈ কাৰ্যসূচী ৰচনা কৰি নিৰ্দিষ্ট একোদিনত বেজবকৰাৰ ভিথি পালন কৰিছিল। অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰাক্তন সভাপতি আমিও হুৱো ঠাইতে পূজাৰ অংগভাগ আৰু মূল্যবান মাননি পাইছিলোঁ।

আৰু দুটা শতবাৰ্ষিকী

বেজবকৰা শতবাৰ্ষিকীৰ আগে-পিছে গুৱাহাটীত অহুষ্টিত হোৱা আৰু দুটা শতবাৰ্ষিকী উছবৰ লগত আদৰণী সভাৰ সভাপতি হিচাপে মই লিপিত খাই পৰিসংলগ্ন হৈছিলোঁ। এনে হৈছে চন্দ্ৰকুমাৰ আগবৰালা শতবাৰ্ষিকী উছব—এই উছব কেন্দ্ৰী সভাৰ হৈ গুৱাহাটীত, পাতিবলৈ যোৱাটত থকা সভাৰ কেন্দ্ৰ কাৰ্যালয়ৰপৰা কৰ্মান আহিছিল আৰু আনটো মকিছুদ্দিন আহমেদ হাজৰিকা শতবাৰ্ষিকী উছব বতৰবীয়াতৈ, গুৱাহাটীত থকা সভাৰ শাখা আৰু ৰাইজে পালন কৰিলৈ লৈছিল।

সেই সময়ত এই সমিতিৰ সম্পাদকৰ ভাৰ আছিল অধ্যাপক শ্ৰীমন্ত তালুকদাৰৰ ওপৰত। শতবাৰ্ষিকী উছবতে নষ্টা হৈ থকা ভগৱতী প্ৰসাদ বৰুৱা ভৱনটো সাহিত্য সভাৰ মৃত প্ৰাক্তন সভাপতিসকলৰ চৰিবে সভাবলৈ সন্মল লোৱা হয় গাঠিৰ ধন ধৰচনকৰাকৈ। মোৰ দিহামতে শ্ৰীমন্ত তালুকদাৰে সমিতিৰ হৈ সভাপতিসকলৰ চৰি বিচাৰি সেইসকলৰ উত্তৰাধিকাৰীসকলৰ লগত লিখালিপি কৰাত তাৰ শুভ ফল বৰূপে ভালে কেইখন চিহ্ন পোৱা হয়। সাহিত্য সভাৰ কৰ্মতংপৰ ভাৱ লগতে আগবৰালাদেৱৰ কনিষ্ঠ পুত্ৰ শ্ৰীতৰুণকুমাৰ আগবৰালাই সক্ৰিয় সহযোগ আগবঢ়ায়। 'প্ৰতিমা'ৰ বনিকৰৰ প্ৰকাশিত আৰু অপ্ৰকাশিত আটাইবোৰ গ্ৰন্থ আৰু ৰচনা একত্ৰে 'চন্দ্ৰমৃত' (চন্দ্ৰকুমাৰ বচনাৱলী) প্ৰকাশ কৰা হয়। দুখৰ শিষ্য এই উচ্চমান-বিশিষ্ট গ্ৰন্থখনিয়ে পঢ়ুৱৈ-সমাজৰপৰা উপযুক্ত গঁহাৰি নেপালে।

গুৱাহাটী সত্তিভা সভা

গুৱাহাটী সত্তিভা সভাৰ লগত মোৰ সম্পৰ্ক বহু বছৰীয়া গাখীৰে-কলে সনা বিধৰ। এই সভাৰ সদস্যসকলৰ লগত মোৰ তেজৰ সম্পৰ্ক নহলেও মনৰ সম্পৰ্ক নিবিড় আৰু ঘনুৰ। এওঁলোকৰ লগত হোৱা আলোচনা-বিলাচনাই মোৰ বানপ্ৰণী জীৱনত সন্তোষ জীপ দি আহিছে।

১৯৫৩ চনত গুৱাহাটীৰ এই সত্তিভা সভা অসম সাহিত্য সভাৰ শাখাসভা বুলি হয়। বৰাচলতে এই সভাই তাহানিৰ গুৱাহাটী অ-ভা-উ-স। সভাৰ উত্তৰাধিকাৰী বৰূপে স্থান অধিকাৰ কৰি লয়। অসম সাহিত্য সভাৰ কৰ্মকৰ্তাসকলৰ নিষ্ক্ৰিয়তাৰ বাবেই হওক বা আন কাৰণতেই হওক এসময়ত অসমৰ প্ৰায় সকলো ঠাইতে অসম সাহিত্য

সভাৰ শাখাবোৰৰ জীৱন-বন্তি দুমাই গৈছিল। গুৱাহাটী অ-ভা-উ-সভাবো হাড়ত বন গজিছিল। সাহিত্য সভাৰ ছিলং অধিবেশনৰ আগে আগে গুৱাহাটীৰ জনচেৰেক ডেকা অধ্যাপকে আগভাগ লৈ সাময়িকভাৱে গুৱাহাটী সাহিত্য সভা নাম দি এখন শাখা সভা গঠন কৰিছিল। এই সভাৰ সভাপতি আছিল অধ্যাপক উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখাৰু আৰু সম্পাদক শ্ৰীউমাকান্ত শৰ্মা (প্ৰাক্তন শিক্ষা-সঞ্চালক)। সাহিত্য সভাৰ ছিলং-পৰ্ব সমাপ্ত হোৱাৰ লগে লগে সেই সভাবো মূল উদ্দেশ্য পূৰ্ণ হয়। তেতিয়া বিহগী কবিৰ নেতৃত্বত সেই সকলেই সভাখনক নতুন নামকৰণ কৰি স্থায়ী ৰূপ দিবলৈ এখন সভা আহ্বান কৰে। পুৰণি অ-ভা-উ-সা সভা নামটোত এটা আকৰ্ষণ আছিল যদিও মৰি ভছম্ উঠা সভাখনক টানি-আজুৰি মৈদামৰণৰা থান্দি উলিয়াবলৈ কোনেও মত নিদিলে। সেই পুৰণি সভাৰ একমাত্ৰ সদস্য আছিল বিহগী কবিজনহে। তেওঁ নতুনৰহে পক্ষপাতী হ'ল। আলোচনা-বিলোচনা হ'ল আৰু কেবাটাও নামৰ প্ৰস্তাব হোৱাৰ পিছত কবি শ্ৰীকমলেশ্বৰ চলিহাই প্ৰস্তাব কৰা মতে 'সৱিত্ৰা সভা' নামটো সৰ্বসন্মতিক্ৰমে গৃহীত হ'ল। প্ৰতিষ্ঠাতা সক্ৰিয় সদস্যসকল হৈছে—৩৮ বছৰীয়া চৌধাৰী, অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা, ৩৮ বছৰীয়া মোহন দাস, হৰিচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য, নৰেন শৰ্মা, বজ্জনীকান্ত দেৱশৰ্মা, হেমন্ত শৰ্মা, হৰিনাথ শৰ্মা, জিতেন্দ্ৰনাথ বজ্জৰ বকৰা প্ৰভৃতি। আৱশ্যকৰণৰ বাবে তেওঁৰ মৃত্যুৰ দিনলৈকে বিহগী কবি বঘুনাথ চৌধাৰী আছিল সৱিত্ৰা সভাৰ প্ৰাণস্বৰূপ। সভাৰ কৰ্মকৰ্তা-সকলক সজতে দিহা-পৰামৰ্শ দিয়াৰ উপৰিও আৱশ্যকীয় দানা-পানী যোগাই তেওঁ সভাখনক জীপাল ৰুবি ৰাখিছিল। প্ৰথমবাৰ মোৰ ঘৰত, তাৰ পিছত থিয়েটাৰ ঘৰত আৰু পিছলৈ নিজৰ ঘৰতে কবিয়ে গণেশ পূজাৰ দিনা তেওঁৰ জন্মদিবসৰ দিহা কৰি সদস্যবৃন্দক আৰু বিশেষ-ভাৱে নিমন্ত্ৰিতসকলক হাত-মুখ ধুওৱাৰ উপৰিও সৱিত্ৰা সভাৰ এক আকৰ্ষণীয় অনুষ্ঠানৰ দিহা কৰি গুৱাহাটীত বছৰি এক মনোৰম সাহিত্য-পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিছিল। তদুপৰি সভাৰ বছৰেকীয়া অধিবেশন, বসন্ত অধিবেশন, মেঘদূত অধিবেশন, শৰৎ অধিবেশন, কবি-সন্মিলনী, আলোচনা-চক্ৰ আদিতো বিশেষকৈ আৰু বিশিষ্ট অতিথিসকলে যোগ দি সভাৰ জেউতি চৰাইছিল। বিহগী কবি আছিল বুঢ়া অধিকাৰ আৰু মই আছিলোঁ। ডেকা অধিকাৰ অৰ্থাৎ মৃত্যুদিন অবধি বঘুনাথ চৌধাৰী আছিল সৱিত্ৰা সভাৰ স্থায়ী সভাপতি আৰু মই আছিলোঁ। কাৰ্য্যকৰী সভাপতি। কবিজনৰ স্বৰ্গী হোৱাত বহুসকলে মোৰ ডিঙিতে জগন্মুখীয়া মালাধাৰ ওলোমাই দিছিল। তেতিয়াৰ পৰা আজি এবছৰ আগতে (১৯৭২) এই মালা বিসৰ্জন দি মই গধুৰ গাটো পাতাল কৰি লৈছোঁ।

পাতনিৰ পৰা ১৯৭২ চনলৈ সভাৰ মূল বিষয়বসীয়াসকল হৈছে :

সভাপতি—বঘুনাথ চৌধাৰী, শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা

কাৰ্য্যকৰী সভাপতি—শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা, ড॰ শ্ৰীহৰিচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য, শ্ৰীবজ্জনীকান্ত দেৱশৰ্মা

উপসভাপতি—স্বৰেন্দ্ৰমোহন দাস, শ্ৰীমতী বিমলা দেৱী

প্ৰধান সম্পাদক—শ্ৰীনৰেন শৰ্মা, শ্ৰীহৰিচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য, শ্ৰীহৰিনাথ শৰ্মা, শ্ৰীহেমন্তকৃষ্ণাৰ শৰ্মা, শ্ৰীভদ্র বকৰা, শ্ৰীকনকচন্দ্ৰ ডেকা, শ্ৰীনগেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, শ্ৰীগোবিন্দচন্দ্ৰ মহন্ত, শ্ৰীবাৰচৰণ ঠাকুৰীয়া, শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বকৰা, গুৰুসত্তা ভাগৱতী, বোহিণী কুমাৰ শৰ্মা প্ৰভৃতি।

এই সভাবপৰা ভালে কেইজন ভনী-জানী আৰু বিত্ত লোকক সৰ্ব্বনা অনোৱা হৈছে। সেইসকলৰ ভিতৰত যোৱা তিনিবাব মাননিৰ মলা-চক পাইছে। স্বৰ্গভিতসকলৰ ভিতৰত আছে : কবি দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মা, ড॰ মহেশ্বৰ নেওগ, ড॰ সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, ড॰ প্ৰহ্লাদকান্ত গোস্বামী, জ্ঞাননাথ বৰা, শ্ৰীভীৰ্ণনাথ শৰ্মা, উপেন্দ্ৰ লেখক, বাগ্মীৰ নীলমণি কুকন, ড॰ পদ্মেশ্বৰ গগৈ, ড॰ ডিম্বেশ্বৰ শৰ্মা, গিৰিধৰ শৰ্মা, ড॰ মুকুন্দমাধব শৰ্মা, ড॰ নগেন আচাৰ্য, ড॰ হেমন্তকুমাৰ শৰ্মা, মহামহিষোপাধ্যায় শ্ৰীবিপিনচন্দ্ৰ গোস্বামী আৰু আচাৰ্য শ্ৰীমনোবৰুণ শাস্ত্ৰী প্ৰভৃতি।

অসম সাহিত্য সভাৰ বিভিন্ন উপলক্ষত পতা সভাবোৰৰ উপৰিও দুখন জাকজমকীয়া অনুষ্ঠান পাতি 'হাজৰিকাৰ সাহিত্য-প্ৰতিভা' আৰু 'বিচিত্ৰনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা স্মৃতিগ্ৰন্থ' উন্মোচন কৰা হয়। প্ৰথমখন উপলক্ষে 'কুকুন্ধেত্ৰ' নাটৰ অভিনয় কৰা হয়। সেই সভা উদ্বোধন কৰিবলৈ আহিছিল তেজপুৰ নিকামুল সজাদিকাৰ গহনচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱ।

সম্বিতা সভাৰ গ্ৰন্থসমূহ হৈছে : (১) শ্ৰেষ্ঠবৰুৱাৰ সাহিত্য-প্ৰতিভা (২) গোহাঞি-বৰুৱাৰ সাহিত্য-প্ৰতিভা, (৩) চৌধাৰীৰ সাহিত্য-প্ৰতিভা (৪) হাজৰিকাৰ সাহিত্য-প্ৰতিভা (৫) জীৱনীমালা (সত্যনাথ বৰা আৰু কালিৰাম বৰুৱাৰ জীৱনী) (৬) নেওগ-উপেন্দ্ৰ (৭) বৰুৱা (৮) বিচিত্ৰনাৰায়ণ দত্ত বৰুৱা স্মৃতিগ্ৰন্থ। (৯) সম্বিতা-বাগী (১০) সঙ্গীত-সাধক শশীকান্ত (১১) কৰ্মযোগী গিৰিধৰ শৰ্মা প্ৰভৃতি।

সাম্ৰবণি

অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰাক্তন সভাপতিসকল আৰু মূল সভাৰ সম্পৰ্ক গছ আৰু সৰি পৰা গছৰ গুটিৰ সম্পৰ্কৰ নিচিনা। সেয়ে হলেও যবমৰ কৰাল বাৰম্বাৰন লাগি থাকে। মই পলাশবাৰীত প্ৰাক্তন হোৱাৰ পিছতো গোৱালপাৰা, নলবাৰী, তেজপুৰ, বৰপেটা, বড়িয়া, মঙলদৈ, অভয়াপুৰী, আৰু গুৱাহাটী আদি ঠাইত অহুতিত হোৱা সাহিত্য সভাৰ লুহৰেকীয়া অধিবেশনবোৰত অতিৰিহৈ যোগ দি বহু স্মৰচিত কবিতা পঢ়িছিলো, জন সমুদ্ৰত অবগাহন কৰি ভীৰ্ণকল লাভ কৰিছো। তেজপুৰ আৰু গুৱাহাটীত অধিবেশন উদ্বোধন কৰিছো। এইবোৰ অধিবেশনৰ স্মৃতি চেপাচোবোকাকৈ 'স্মৃতিৰ পাণবিল' ছটা পাণবিল আৰু 'কুপলেশ্বৰ'ৰ পাৰ্বজ্যোতিবোৰত দ্যক্ত কৰা হৈছে। কোনো ঠাইৰে ভিতৰ-চৰাত বা বিষয়-বাছনী সভাত সোমোৱা নাছিলো বুলিলেই হয়, কিয়নো বিষয়-বাছনী সভাও বাক-বিতণ্ডাৰ উত্তাপ ইমান বেছি হয় যে যোৰ হৰে নিশ-কতীয়া মাহুৰ তাত ঠাৱৰিব পৰাটোৱে টান। সাম্প্ৰতিক কালত সভাৰ কাৰ-কাৰ বাঢ়িছে, আগতকৈ পৰিলৰ বাঢ়িছে, চৰকাৰী অনুমান বাঢ়িছে, জাতি-বৰ্ণ নিৰ্বিশেষে বাইজৰ সহযোগ বাঢ়িছে আৰু মন্ত্ৰীৰ পৃষ্টপোষকতাও বাঢ়িছে। ব্যাপকতা বৰ্ধিত বাঢ়িছে যদিও সেই পৰিমাণে গভীৰতা বঢ়া নাই যেন মনে ধৰে। বিষয়-বাছনী সভাৰ বাহিৰে-ভিতৰে ভোট-ভূতৰ উপদ্ৰৱ ইমান বেছি হয় যে বহুত নিৰ্জু সাহিত্য সেৱী বসন্তে নাহ হৈ পলায়ন কৰে। বোৰ কাৰ্যকাল ছোৱাত ভোটৰ উপদ্ৰৱ একেবাৰে নাছিল। সকলো কাৰ মহিলভাৱে কৰা হৈছিল। এতিয়া অৱতে যেনে গঢ় লগিছে, মাহুৰবো গঢ় লগিছে, বাৰম্বাৰিভাৱে আৰু গণতন্ত্ৰই সকলোকে হেঁচা মাৰি ধৰিছে।

সি যি নৱ গুৰু গুণবত নাম লোৱা সভা কেইখনৰ উপৰিও আৰু ধনচৰেৰে সভা বা অহুষ্ঠানৰ লগত মই জীৱনৰ কম-বেছি একোছোৱা কাল সাঙোৰ খাই পৰিছিলো। সেই সম্পৰ্কেও কবলগীয়া প্ৰিয়-অপ্ৰিয় অনেক কথাই আছে। ভবাৰ গুণবত ভবা দি কেদেলী-পুৰাণ দীঘল নকৰি সেই বোৰৰ নামকেইটা মাথোন উল্লেখ কৰোঁ :

- (ক) সাহিত্য একাডেমী (উপদেষ্টা বোৰ্ডৰ সদস্য)
- (খ) গুৱাহাটী আকাশবাণী („)
- (গ) অসম সঙ্গীত নাটক একাডেমী (উপসভাপতি)
- (ঘ) গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় কোৰ্ট (সদস্য)
- (ঙ) অসম প্ৰকাশন পৰিষদ (কাৰ্যনিৰ্বাহক সদস্য)
- (চ) জ্যোতি পৌৰবণী সংস্থা (কাৰ্যনিৰ্বাহক সদস্য)
- (ছ) কামৰূপ নাট্য সমিতি (সভাপতি)
- (জ) ভাৰতীয় জ্ঞানপীঠ (আঞ্চলিক সদস্য)
- (ঝ) ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱা ভৱন অববক্ষণ সমিতি (সভাপতি)

আৰু বহুতৰ নামকে পাহৰিছোঁ। শৰাইঘাট সাক্ষীয়ে বৰলুইতৰ দক্ষিণপাৰ-উত্তৰপাৰ সংলগ্ন কৰাত বিহু, বাসোৎসৱ, ফুলৰ বটা-বিভৰণী আদি নানা ভৱৰ উৎসবলৈ এসময়ত উদ্বোধক, মুখ্য অতিথি আদিৰ ভূমিকা লৈ তাত-বাটি কাটিছিলো। মালা পিন্ধিছিলো। মানুহৰ মলা-চৰা লৈছিলো, লগে-ভাগে ভোজ-ভাত খাইছিলো। সেইবোৰ স্বতি বোম্বছন কৰি আজিও মনত পৰামানন্দ লাভ কৰোঁ। প্ৰায়েই দিনতীয়াকৈ গৈছিলো, কাচিভহে ৰাতিৰ অতিথি সাক্ষাৎ দামোদৰ হৈছিলো।

উল্লেখযোগ্য যে মই ওৰে জীৱনে ৰাজনীতিৰ চাৰি টাপৰপৰা কালৰি কাটি আহোঁ। কোনো বিনে কোনো ৰাজনৈতিক অহুষ্ঠানৰ লগত লেটিপেটি কৰা নাই। অৱশ্যে মহাত্মা গান্ধী, বেজবৰুৱা আৰু অধিকাংশ মানৱতাবাদী আৰু জাতীয়তাবাদী দৃষ্টিভঙ্গী আৰু মতবাদত অনা-অহুষ্ঠানিকভাৱে মই সমৰ্থক হৈ আহিছোঁ। স্বতন্ত্ৰবীয়াভাৱে লেখনীৰ মাধ্যমেৰেহে মই মোৰ বক্তব্য প্ৰকাশ কৰি ভালপাওঁ।

চৰকাৰী চাকৰিৰপৰা অৱসৰ লোৱাৰ পিছত এবাৰ এটা ৰাজনৈতিক মূলে লোক-সভাত আগন এখনত ধন-জন যি সহায় কৰি মোক থিয় কৰাবলৈ আলেঙে আলেঙে টুকুৰিহাই চাইছিল। পিছে মই দুৰৱপৰাই এটি সেৱা জনাই মূৰ লোকাবিলো। বলে নোৱাৰা শিলক পৰি নমস্কাৰ। আৰু এবাৰ 'পিচ কাউঞ্চিল'ৰ প্ৰতিনিধি হৈ যছোৱাল বাবলৈ নিমন্ত্ৰণ আহিছিল। বিশেষ ভাৱে লোডনীৰ চৌপটো ঘেৰিও মোৰ গা ছুটিল বই সদায় বিশ্বশান্তিকামী হলেও বিশেষ গোষ্ঠীভুক্ত শান্তিকামী হ'বলৈ মোক বিবেকে বাধ্য দিলে। মূঠে মোৰ ঘোৰা নহ'ল। মোৰ সলনি বাগ্মীবৰ ককাই বিশেষতঃ দণ্ডপাই আহিলগৈ।

ওপৱিধি, ২৩ : গুৱাহাটী পৰ্ব

গুৱাহাটীৰ লেছেবি বোটলা

গুৱাহাটীৰ কথা বুলিলে এখন সৰু মহাভাৰতৰ কথা বুলিব পাৰি। মহানগৰী গুৱাহাটীৰ কথা বাদেই, তাৰ আগৰ গুৱাহাটীৰ পেটতে কমবোৰ কথা লোমাই আছে নে? আজিকালি আমাৰ বোপা-ককাৰ পিও দিবৰ সময়ত নিজৰ উপবিপুলক কেইজনৰ নাম বিচাৰি চলাখ কৰিব লাগে আৰু অৱশেষত 'মথানান' বুলি পাল মাৰি কামকেবা সমাধা কৰা হয়। নিজৰ বেলিকাই যদি এনে অৱস্থা, আনৰ বেলিকা কি হ'ব সহজে অহুৰেব। এনে স্থলত দেশৰ পুৰণি কথাবোৰ জানিবলৈ আগ্ৰহ নোহোৱাটোৱেই স্বাভাৱিক। জনা কথাবোৰো আমি ক্ৰমাৎ নজনা হৈ আহিছোঁ।

বিভিন্ন দিশ সামৰি, আদ্যোপান্ত বিবৰি গুৱাহাটীৰ সকলো কথা এটা প্ৰবন্ধৰ ঠেক পৰিসৰত মিথি শেষ কৰাটো সম্ভৱো নহয়, তথাপি কুকুৰাত হাতী ভৰোৱাৰ নিচিনা প্ৰাক-গুৱাহাটী মহানগৰীৰ আৰম্ভণিকৈ কথা ধপিয়াই ধপিয়াই লিখিবলৈ লৈছোঁ।

অয়জয়ন্তে মনত ৰাখিব লাগিব যে অতীতৰ দুটা ৰূপ, বৰ্তমানৰো দুটা ৰূপ। ওচৰ অতীত, দূৰ অতীত আৰু ওচৰ বৰ্তমান, দূৰ বৰ্তমান। ইকালে আকৌ একেখন গুৱাহাটীকে বিভিন্ন দিশৰপৰা নিবীক্ষণ কৰিব পাৰিলেহে সমগ্ৰ ৰূপটো প্ৰকট হৈ উঠাত সুবিচাৰ কৰা হ'ব। এই দিশবোৰ হৈছে বুৰঞ্জী, ভূগোল, শিক্ষা-সংস্কৃতি, অৰ্থনীতি, ৰাজনীতি আদি নানা ভৱৰ। গুৱাহাটীৰ সকলোবোৰ কথা জুকিয়াই একে ঠাইতে সন্নিবিষ্ট কৰাটো যোৰ নহয় এলাপেচা লেখকৰ কাম নহয়।

পুৰাণপ্ৰসিদ্ধ প্ৰাচীন প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ নগৰ বা বৰ্তমান অসমৰ অস্থায়ী ৰাজধানী গুৱাহাটী মহানগৰী। 'পকতীৰ্ধ' নামেৰে জনাজাত অলেখ মঠ-মন্দিৰ, পীঠ-মহাপীঠ, তীৰ্থ-স্থানেৰে ভৰপূৰ এই নগৰখনি। সেয়েহে 'ফুলনি'ৰ হালী চলিহামেৰে এদিন গাইছিল :

“উমানন্দ সত্যাচলে,

অবল্লভ নীনাচলে

ধ্যানমগ্ন বোগীবেশে কিৰণ-ভঙ্গ সানে,

(নিতে) গিৰি-গুহা ভিনি আছে

গহীন গভীৰ চানে।”

গুৱাহাটীৰ পুৰণি কথা, নতুন কথা লৈ এখন বিবৰণস্বৰূপ নক্সা হ'ব পাৰে। এই কথাবোৰৰ লগত মানপোতক হৈ থকা সাধুও অলেখ।

গুৱাহাটীৰ পকতীৰ্ধ বোলা হয়। এই গুৱাহাটী মানে উত্তৰ গুৱাহাটী আৰু দক্ষিণ গুৱাহাটীক লৈ আগৰ দিনৰ বৰগুৱাহাটী। পকতীৰ্ধৰ মাকত হাত পেলাব পাৰিলে অৰ্দ্ধমাক

হয় বুলি ধৰ্মপ্ৰাণ হিন্দুসকলে বিশ্বাস কৰে। সেই কাৰণে পঞ্চতীৰ্থৰ মাজত যিবিবলৈ আমাৰ ককা-আইতাইতে হামবাও কাঢ়ি আছিল। এতিয়া অৱশ্যে ঘাইকৈ বিজ্ঞানৰ কৰিৎকুটা পোহৰত মাহুৰৰ মনৰ পৰা আগৰ ধৰ্মভাৱ টুটি আহিছে।

পঞ্চতীৰ্থ গুৱাহাটীত কেৱল যে পাঁচখন তীৰ্থহে আছে এনে নহয়। ইয়াত কিমান তীৰ্থ আছে সঠিকভাৱে কোৱাটো টান। কালিকা-পুৰাণত কোৱা হৈছে “অন্যত্ৰ বিবলা দেৱী, কামৰূপে গৃহে গৃহ।” দেৱীৰ লগত অৱশ্যে দেৱতাও আছে। পঞ্চতীৰ্থৰ তীৰ্থবোৰ হৈছে : দক্ষিণপাৰৰ চিত্ৰাচল (নৱগ্ৰহ), উমাচল, ছত্ৰাকাৰ (মংগলচণ্ডী), ভদ্ৰাচল (উমানন্দ), উগ্ৰতাবা, শুক্ৰেশ্বৰ, বাণেশ্বৰ, নীলাচল (কামাখ্যা), সন্ধ্যাচল (বশিষ্ঠাশ্ৰম) গণেশগুৰিৰ গণেশ আৰু পাতুনাথ আদি। উত্তৰপাৰত অশ্বক্লান্ত, কজ্জেশ্বৰ, মণিকৰ্ণেশ্বৰ বীৰেশ্বৰী আদি।

মাজুলিৰ চাৰিখন সত্ৰক যেনেকৈ বাহুসত্ৰ-বোলা হয়, তেনেকৈ গুৱাহাটীৰ পাঁচখন বজাতীৰ্থক পঞ্চতীৰ্থ বোলা হয়। এই পাঁচখন ঘাই তীৰ্থ হৈছে : কামাখ্যা, উমানন্দ, শুক্ৰেশ্বৰ, বশিষ্ঠাশ্ৰম আৰু অশ্বক্লান্ত।

ওপৰত উল্লেখ কৰা প্ৰতিখন তীৰ্থৰে নিজা সাধু আছে। জন্ম-বাহিনীৰ মনোৰম আখ্যান, উপাখ্যান আছে। এই সাধুবোৰৰ কিছুমান গঁচা, কিছুমান মিছা আৰু কিছুমান আধা গঁচা। এই তীৰ্থভূমি গুৱাহাটীৰ কথা কালিকা-পুৰাণ, যোগিনীতন্ত্ৰ, হৰ-গৌৰী সংবাদ আদি প্ৰাচীন গ্ৰন্থবোৰত সিঁচৰতি হৈ আছে।

দুৰ অতীতৰ প্ৰাগজ্যোতিষৰ নৃপতিসকলৰ ভিতৰত ৰামায়ণ-মহাভাৰতৰ দিনৰ নৰকাসুৰ ভগদত্ত আৰু তাৰ পিছৰ কালছোৱাৰ অতি বিখ্যাত কুমাৰ ভাস্কৰবৰ্মা, শংকলাদিব আদিৰ বিষয়ে বিমান জানিব লাগে, সিমান আমি নেজানো। বেজবৰুৱাৰ জৰতে স্বৰ মিলাই ‘বীণবৰাগী’ক ক’বৰ মন যায় :

“তুনা ঐ বৰাগী আনন্দ কাহিনী
 অসমৰ যলবাণি,
 হিয়া মোৰ হেৰ বজৰত হ’ক
 পৰাণ উঠক উজাসি।
 বান ভগদত্ত নৰকাসুৰ
 ভীষ্মৰ গুণ পা,
 ভাস্কৰবৰ্মাৰ কীৰ্ত্তি হুন্দৰ
 তুনো হেৰ বীণ বা।
 শংকলাদিবে কেয়াৰ বজাক
 কেনেকৈ জিনিমে তুনা,
 পাবন্ত সত্ৰাট আক্ৰিমাৰেবে
 হুঁজিলে কেনেকৈ জৰা।”

কনকলাল বৰুৱা ভাঙৰীয়াৰ Early History of Kamrup গ্ৰন্থত এই নৃপতিসকলৰ

ধাৰাবাহিক চৰক্ৰম বিৱৰণ দিয়া হৈছে। ভাস্কৰবৰ্মা বজাৰ হংসবেগ কটকীয়ে ভাৰতব
ৰাজচক্ৰবৰ্তী শিলাদিত্য বজালৈ সত্ৰীতি, সন্দেশ লৈ যোৱা ভেটী-ভাৰব ডালিকালৈ চহু
ফুৰালেই সেই সময়ত প্ৰাগজ্যোতিষৰ সৌৰ্য্য-সমৃদ্ধিৰ আভাস পোৱা যায়। সেই লামজীৰোৰ
আছিল এনে ধৰণৰ : হীৰা-মুকুতা খটোৱা বহুমূলীয়া অলংকাৰ, বেডৰ অগাৰ ভিতৰত নিয়া
ধুনীয়া ধুনীয়া পাটৰ কাপোৰ, কক্ষাৰ পছৰ চালৰ শেপখটোৱা সঁজুলি, হৰিণা পছৰ
আকৃতিৰে সজা কোমল পাক, আন আন শোৱা সঁজুলি, বেডেৰে সজা বহা আগল, গাচি-
পতীয়া পুথি, তামোল গছৰ পাতেৰে সজা টোমৰ ভিতৰত নিয়া বগা, বঙচুৱা, নেউলীয়া
বৰণৰ ফল, সুগন্ধি আৰু মৌ মিঠা আমৰ বন, অগৰু, ভেল, হৰিচন্দন, ক'লা অগৰু, অগা
কপূৰ, যুগনাভি কস্তূৰী, নানাবিধ ফল, লংগুচৰ ফুল, জাইকল, নানাবিধ মহীচুড়া আৰু ওষ
কত কি? তদুপৰি আছিল গলত সোণৰ শিকলি লগোৱা কিম্বৰ আতীয়া এংল মাছৰ,
এংল বনমাছৰ, দুটা অলমাছৰ, পোৱালমণিৰ পিছৰাত এবোৰ চাটেক-চকোৱা মইনা,
ভাটো আদি চৰাই, গজমুকুতা খটোৱা হাতীপাতৰ কুণ্ডল আৰি। এইবোৰ বস্ত্ৰ পুৰাই এই
কালৰ কামৰূপ কেনে চহকী আছিল আৰু তাত কিমান আপুৰুগীয়া বস্তু পোৱা গৈছিল তাৰে
এটা আভাস পোৱা যায়।

খুঁৱলিকুঁৱলী অতীতৰ কথাবোৰ বাহ দি যদি আহোম যুগত পোহোঁৱা যায় তেন্তে
এতিয়াও বুঝীয়ে বহু কথা ক'ব পাৰে। তথাপি আমি জানো কিমান? বৃষ্টিছ অহাৰ পূৰ্বে
বুঝীৰ ভিন্ ভিন্ সময়ত এই গুৱাহাটী নগৰৰ কোন ঠাইত কোন প্ৰসিদ্ধ লোক আছিল এই
কথা জানিবৰ বাবে সকলোৰে মন যায়। কিন্তু কোনে ক'ব? ভাস্কৰবৰ্মা বজাৰ বাজচ'ৰা
কোন ঠাইত আছিল? মহাবীৰ ভগৱন্তৰ জীয়াৰী ভাস্কৰমতী আইবেউৰ কুঁৱলীটোল ক'ত
আছিল? মে'গলবিজয়ী লাচিত বৰফুকনৰ বাজহাটলৈ কোনবিনিত আছিল? বহন
বৰফুকনৰ দুজন আধাকটা পুতেক অগ্নি-শিয়লিৰে কোন ঠাইত বলিয়া ইতাল খেলিছিল?
এইবোৰ নানা কথা জানিবলৈ সকলোৰে মন যায়। প্ৰশ্ন আছে, কিন্তু সঠিক উত্তৰ নাই।
উত্তৰ দিব পৰা লোকৰ সংখ্যা সময়ৰ লগে লগে টুটি আহিছে। উত্তৰ জনাৰ প্ৰতি কাৰো
বিশেষ আগ্ৰহো দেখা নেযায়। তুমুল জীৱন-সংগ্ৰামত ব্যস্ত হৈ আজিৰ মাহুৰে আগলৈ
খোজ দিবলৈহে যত্ন কৰিছে। পাছকালে উত্তৰিত চাবৰ বাবে কাৰো সময় নাই, আগ্ৰহো
নাই। অতীত মৰিল গ'ল, তাৰ কথা অস্ত হ'ল।

গুৱাহাটীৰ বেনেকৈ বেটমৰা বুঝী আছে, তেনেকৈ কুসোলো আছে। ওপৰত উল্লেখ
কৰা হৈছে যে গুৱাহাটীৰ পুৰণি নাম প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ। বৰ্তমানে জিলাকি উঠা বিহপুৰ
(বিহপুৰ) নামটো প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ নামৰ কলপ সন্নিবিষ্ট হৈ হৈছে। কালক্ৰমত প্ৰাগ-
জ্যোতিষপুৰ নাম ওচি গুৱাহাটী নাম হ'ল। গুৱাহাটী বা গুৱাহাটী হোৱাৰ বাবে এই
নাম হ'ল বুলি কোৱা হয়। গুৱাহাটীত বহুত পৰ্বত থাকিলেও উল্লেখযোগ্য গুৱাহাটী নাই।
সেই কাৰণে গুৱাহাটীৰ পৰা গুৱাহাটী হ'ল বুলি ক'ব নোৱাৰি কিন্তু অসমীয়া মাহুৰৰ আগত
তামোলৰ ওপৰি বিবিধ ক'ব নাপাৰে। গুৱাহাটীত ধপাতৰ বাহিৰে ডাবোলধনৰ উপাধাৰ
গুৱাহাটী বা ডাবোল, চুপচালিত চুপ, পাণবাৰীত পাণ আছে। এডেকে বৰপেটাৰ হাটীৰোপৰ বহু

গুৱাহাটীৰ হাটী প্ৰত্যহ জোৰা লাগি গুৱাহাটী নামটো সিদ্ধ হৈছে বুলি সহজে বিশ্বাস কৰিব পাৰি। এই গুৱাহাটীৰ চাৰিসীমা সন্ময় একে ঠাইতে থকা নাই। মই ল'ৰাকালত বিখন গুৱাহাটী দেখা পাইছিলোঁ, সেই গুৱাহাটী আজিৰ গুৱাহাটী মহানগৰীৰ এটা সৰু অংশহে বোধোন। প্ৰকৃত গুৱাহাটীৰ চাৰিসীমা কি? এই বিষয়ে পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱে ভেঙৰ 'ভাৱেৰী'ত লিখি থৈ যোৱা টোকাৰ পৰা আভাস এটা পাব পাৰি :*

গোস্বামীদেৱে লিপিবদ্ধ কৰি যোৱা টোকাটোৰ পৰা জনা যায় যে হিৰেনচান্দৰ দিনৰ পৰা আহোম ৰজাৰ দিনলৈকে গুৱাহাটী নগৰখন অলেখ সৰু-বৰ জলাশয়েৰে পৰিপূৰ্ণ আছিল। এই নগৰত কিমান বিল-খাল পুখুৰী-জান আছিল তাৰ লেখ নাই—অলেখ। এইবোৰে মাছপুঠিৰ যোগান ধৰাৰ উপৰিও নগৰখনৰ সৌন্দৰ্য বৃদ্ধিতো সহায় কৰিছিল। বিস্তৃত বাঘৰ মুকলি বাতাবৰণো সৃষ্টি কৰিছিল। কেবাটাও ডুইইপৰ ফলত তলৰ মাটি ওপৰ হ'ল। খাল বাঘ হ'ল। বহুত বিল-পুখুৰীৰ চিনচাবো নাইকিয়া হ'ল। এই বিল-খালবোৰৰ লগতো ভালেখিনি বুৰঞ্জীৰ সমল লিপিত খাই আছিল। সেইবোৰতো নষ্ট হ'লেই, কোনেও ক'তো একো লিখি নৰখাৰ বাবে আজি পুৰণি বিলপুখুৰীবোৰৰ আঁতিপুৰি পাবলৈকে টান হৈছে।

মই সৰুতে গুৱাহাটীৰ পটন বজাৰত আক ছিলং আলিৰ দুয়ো দাঁতিত দুখন চলাবিল দেখা পাইছিলোঁ। এখন বৰচলা আৰু আনখন সৰুচলা। বিল দুখনৰ মাজত পানী-দুৱাৰ আছিল। এখনৰ পানী আনখনলৈ দুৱাৰ খুলি বোৱাই দিব পৰা গৈছিল। মনত পৰে, মোৰ ল'ৰাকালত বাইহঁতে ধাটল ভৰাই মাৰি অনা চলাবিলৰ নানা জাতৰ মাছলৈ। সেই মাছবোৰ খাবলৈ বিমান ভাল লাগিছিল, চাবলৈও ভাল লাগিছিল তাতকৈ বহু গুণে বেছি। এই চলাবিল দুখন অক্ষত অৱস্থাত ৰাখি সজাইপৰাই তুলিব পৰা হ'লে মেঘালয়ৰ ৰাডলেক, বৰপানীলেক, নগাৰৰ জোঙালবলহ মীনপামৰ দৰে ইও আজি দৰ্শক-পৰ্যটকক বিনামূলীয়াটক মনোৰঞ্জন কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। মাটিধুৱা মাহুহে এই চলাবিলৰ অপব্যৱস্থা ঘটালে। মেঘলুত চিনেমাৰ পাছকালে এতিয়া ইয়াৰ নিচেই সৰু অংশ এটাই চলাবিল নামটো লৈ কান্ধি আছে।

চহৰৰ মাজমজিয়াতে থাকি আজিও দীঘলী পুখুৰীটোৱে ভাবুকৰ মনত নানা চিন্তাৰ বুৰবুৰি তুলি আছে। এই পুখুৰীৰ নিতুল ইতিবৃত্ত কৰ্ত্তা আজি আয়াৰ মাজত নাই। এটা চলিত অনুবিশ্বাসমতে ভগৱন্ত ৰজাৰ দিনতে হেনো এই পুখুৰীৰ জন্ম হৈছিল আৰু এই পুখুৰীৰ পাৰত হেনো দলদোপ হেমোদোপটক ৰাজহুৱী ডাছমতীৰ সহৰৰ অৱস্থিত হৈছিল। এই দীঘলী পুখুৰী এসময়ত আৰু বেছি দীঘল আছিল বুলি ধাৰণা কৰিব পাৰি। দক্ষিণকালে ই বেলেটৈছনলৈ আৰু উত্তৰ কালে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ কাষ চাপিছিল হ'ব পাৰ। আহৰাবীত পোত সৈ থকা স্মৃতিবোৰ ওপৰলৈ উঠি অহাত এই পুখুৰীৰ পাৰত এসময়ত এখন বেহালৰ থকা বুলিও ইংগিত পোৱা গৈছে। অসম ৰাজ্যিক সংগ্ৰহালয়ৰ পাছকালে বেলে

ঘাটিত কেইটাবান খাল আছিল। এই খালবোৰো এসময়ত বীৰলী পুখুৰীৰে বৰ্ণিত আছিল বুলি ভাবিব পাৰি।

বীৰলী পুখুৰীৰ পশ্চিমে পাণবজাবত সৰু সৰু হুটা পুখুৰী আছিল আছে। এটা ভনমত কুলৰ উত্তৰকালে থকা নাগকটা পুখুৰীটো বৰাচলতে নাগপাড়া পুখুৰীৰে। ইয়াক বজাবীৰীয়া পুখুৰী বুলি ঠাৱৰ কৰিও হেনো বৰজীবিৰ কনকলাল বৰুৱাৰো আতিথ্যৰি বিচাৰি নেপালে বৰ্তমানে ইয়াৰ চাৰিওপাৰ চেপি আনি ভাঙৰ খাল এটাত পৰিণত কৰা হৈছে। আনটো পুখুৰী পুলিচ চাহাবৰ চৌহদত থকা হাতীখাল পুখুৰী। এই পুখুৰী আহোম বজাই উষানন্দ যম্বিক উচুৰ্গা কৰি দিছিল। এই পুখুৰীত বৰহুকনৰ হাতীখালৰ হাতীক বা হুউৰা হৈছিল হ'ব পাৰ। সেই কাৰণেই হাতীখাল হ'ল। কালক্ৰমত বৰহুকন গ'ল। বৰহুকনৰ হাতীও গ'ল। হাতীখাল নামটোও ভল পৰিল। পছম কুলেৰে উপচি থকাৰ কাৰণে ইয়াক আৰি পছম পুখুৰী বুলিহে জানিছিলো।

নগৰৰ পূবপ্ৰান্তত আৰু হুটা বজাবীৰীয়া পুখুৰী আছে—নৰগ্ৰহ পুখুৰী আৰু উৰ্দ্ধভাৰ পুখুৰী। শিলপুখুৰী নামেৰে জনাজাত পুখুৰীটোৱেই নৰগ্ৰহৰ পুখুৰী। নজন গ্ৰহসংহতাব প্ৰতীক স্বৰূপ শিলেৰে পাব বজোৱা শিলপুখুৰী নচুকীয়া বা নকোণীয়া। পূৰ্বৰ উৰ্দ্ধভাৰ পুখুৰী আজিকালি বোৰপুখুৰী নামেৰেহে জনাজাত হৈ পৰিছে। বৃষ্টিছ আমোলতহে এটা বৰপুখুৰীৰ মাজেৰে আলি কৰি হুটা পুখুৰী বা বোৰপুখুৰী কৰা হৈছিল। কিন্তু কাৰ দিনত কেতিয়া এই বিতৰ্কিতকৰণ কৰা হৈছিল তাৰ তথ্যপাতি ক'তো সংৰক্ষিত হৈ থকা নাই। এসময়ত এই পুখুৰী লুইতৰ নাওজান আৰু লুইতপৰীয়া বজাবৰ পছম পুখুৰীটোৰ লগত সংলগ্ন আছিল বুলি প্ৰাচীনলোকৰ পৰা জানিব পাৰিছিলো। বজাবৰ পুৰণি পুখুৰীটোৰ সন্মতি বৃদ্ধপ্ৰাৰ কলখণ কলখণ অৱস্থা। এই পুখুৰী আৰু বোৰপুখুৰীত পনিবাৰ-মঙলবাৰে আৰু মৰপাউলীৰ নিশা সোণৰ নাও জলোৱা সাধুও ভনিছিলো।

পল্টনবজাৰৰ বেলেৰ পাতিত (ঈশ্বৰনানন্দ চৌধুৰীৰ থবৰ সন্মত) সৌ সিধিনালৈকে এটা সৰু পুখুৰীৰে ঠাৰি আছিল। এতিয়া তাৰ বহু বটাই সেই ঘাটিত অধিনিৰাপক বাহিনীক ভোগদখল দিহা হৈছে। এইদৰে ভৱাহাটীৰ বহু খাল-বিল, হোলা পুতি পানীক ঘাটি কৰা হৈছে। বাছ-কাছ থকা ঠাইত বাছৰ থকা পকীকৰ উঠিছে। এইদৰে কান বিদ্যালয়ৰ পূবে থকা আমবাৰীত, ঈশ্বৰপুথৰ থকা থকা বিহাবাৰীত, মৈৰ তালুকদাৰ থকা পাতিপুথৰ, গ্ৰেমবাৰাণ, লক্ষ্য চৌধুৰী থকা পোতাৰিলত, 'নাৰিং হোমৰ' পুথৰ থকা আৰ্যবিদ্যালয় আৰু পুলিচ-নিবান আৰি থকা ঠাইত এসময়ত অটাই লগৰ আছিল।

চিৰিবাৰানা পথত অৱস্থিত কৰ্ণাট কলেজৰ কাষত এটা ভাঙৰ পুখুৰী আছে। সেই স্থানৰ প্ৰাচীন বুঢ়া বাছৰ বতে বৈয়াৰৰ বাবে ঘাটি ভোলাতে সেই পুখুৰীৰ সৃষ্টি হৈছিল। বাহুৰী থকাৰী আছিল কোনো এখন বৰহুকনৰ (বহন বৰহুকন ?) ব্ৰাহ্মণগৰী। হুঁতৰীৰ বহু হোৱাত ভেঙৰ পৰমেশ্বৰ ঘাটি বি বৈয়াৰ কৰা হৈছিল। সেয়ে আছিল বাহুৰীকোৱা।

পিছত লগত অঞ্চলটোৱে বামুণীমৈদাম নামেৰে জনাজাত হৈ পৰিল। ঠাইখনৰ নামটো বৈশাল যদিও এতিয়া অৱশ্যে প্ৰকৃত বামুণীমৈদামটো ক'ত আছিল চিনাক্ত কৰিব নোৱাৰি।

এই বিন-পুৰীবোৰৰ উপৰিও গুৱাহাটী মহানগৰী পৰ্বতেৰে পৰিৱেষ্টিত হৈ আছে। ইয়াৰ আশপাশে মাজবুকতে সৰু-বৰ বিমান পৰ্বত আছে, তাৰো হিচাব নাই। পৰ্বতবোৰৰ বহুতৰ নাম আছে, বহুত আকৌ 'ক'বা নক' (ক'ব নোৱাৰোঁ) পৰ্বত। এই সকলো পৰ্বতৰ শিৰৰ কলচী কামাখ্যাৰ কুৱনেশ্বৰী। নাম জনা পৰ্বতবোৰৰ ভিতৰত নামৰ লগত অৰ্থৰ সংগতি বিচাৰি পোৱা টান। অনুৰৰ পৰ্বত, কালাপাহাৰ (ক'লা পৰ্বত) নাম কিয় হ'ল জনা নেযায়। কোনো কোনো পৰ্বতৰ আকৌ কিম্বদন্তীমূলক ইতিবৃত্ত আছে। শৰণীয়া পৰ্বতৰ ওপৰত হেনো পৰ্বতীয়া গোঁসাইক তুলি কোনোবা এজন আহোম বজাই তুলি মূৰ নচপৰোৱাকৈ শৰণ লৈছিল। কইনাখৰা পৰ্বতৰ নাৱিকা কোনোবা এজনী অনানিকা কইনাৰ আঙি আঁতৰিওৱি বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰি। নবগ্ৰহ পৰ্বতৰ গাতে আউজি থকা কৰাচল পৰ্বতৰ নামটো আধুনিক। দৰাচলতে এই পৰ্বতৰ লগত শকুন্তলা-পিতা কৰ মুনিৰ কোনো সম্পৰ্ক নাই। এইজনী মুনি পূৰ্বাঞ্চললৈ অহা কোনো প্ৰমাণ বা জনশ্ৰুতিও নাই। পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱৰ মতে এই পৰ্বতটোৰ নাম কৰাচল নহৈ শিৱাচলহে হ'ব লগিছিল কিয়নো এই পৰ্বতৰ চিঙত শিৱলিঙ্গ সহ নবগ্ৰহৰ লগত সংলগ্ন এটা শিৱমন্দিৰৰ ভগ্নাৱশেষ আৱিষ্কৃত হৈছিল। নামনিও থকা গাঁৱৰ নামেৰেও কোনো কোনো পৰ্বতৰ নামকৰণ কৰা হৈছে, যেনে বোন্ধা পৰ্বত, খাৰঘুণী পৰ্বত।

বুটিছ অহাৰ পূৰ্বে এই গুৱাহাটী নগৰ লতানিল, ফটানিল, কুৰুৱুতা (চেনিকুঠী, শিলপুৰী) উলুবাৰী, টকৌবাৰী, ভবলুখু আদি বিভিন্ন অঞ্চলত বিভক্ত আছিল। বুটিছ অহাৰ পিছত উজানবজাৰ, পাণবজাৰ, ফাঁটীবজাৰ, পণ্টনবজাৰ, দলংবজাৰ আদি কেইটামান নতুন অঞ্চলেৰে নগৰখন পাকাত্য ভাষাধাৰ, ৰাজ্য-ধিয়েটাৰ, বঙলা ভাষা, বঙলুৱা আচাৰ-বিচাৰ, পূজা-পাৰ্বন আদিদেও নগৰখনক বজকৰা কৰাৰ উপৰিও বিভাজৰীয়া কৰি পেলালে। পূৰ্ণিবোৰৰ কিছুমান থাকিল। কিছুমান মৰিল। কিছুমানে সময়ৰ লগত চোঁতে খৰ মাৰি মোট সলাই পৰিমাৰ্জিত হ'ল। উজানবজাৰখন আজিকালি গুৱাহাটীৰ এখন টোকোনা বজাৰ। ইয়াত আগৰ দৰে মাহু-পাচলিৰ উজান হুঠে। মাহুহৰো উজান হুঠে। পাণবজাৰ আৰু ফাঁটীবজাৰৰ বন্দা হ'লে অব্যাহত আছে। কোনো কোনো ভাষা, পণ্ডিতে 'পণ্য'ৰ পৰা 'পাণ' হৈছে বুলি আৰু ফাঁটীৰ সলনি কেলি হ'ব লাগে বুলি ক'লে সেই কথাত পণ্ডিয়ন দাব নোৱাৰি। পণ্টন বজাৰত আজি পণ্টন নাই। পণ্টন নামটো মাহুহৰ মুখে মুখে আছে কিন্তু সেই নামেৰে বজাৰ নাই। ভবলু দলঙৰ পূৰ্বপাবে থকা দলংবজাৰৰ কথা হাপুৰ দিনৰ বাপুৰ বিদ্যৰ কথা। মই বিহঙ্গী কবিৰ পৰাহে এই দলঙৰ নামটো জানিব পাৰিছিলো।

বৰফুকনৰ আমোলত গুৱাহাটীৰ লোকসংখ্যা কিমান আছিল ক'ব নোৱাৰোঁ কিন্তু মান-স্বাৰ্থৰ আক্ৰমণত আৰু আন প্ৰাকৃতিক দুৰ্বোধ্যত বে এই লোকসংখ্যা বহু পৰিয়ানে টুটি বৈছিল ভাত সন্দেহ নাই। বুটিছ আহি দেশত বহাৰ পিছত আন এটা দুৰ্বোধ্য ঘটিল। সেইটো হৈছে বগাবড়ালে জাত বহাৰ ভয়। সেই ভয়তে বা আপংকাতে গুৱাহাটীৰ বহিঃ-

পাৰৰ সন্মাত পৰিয়ালৰ অনেক লোক সপৰিয়ালে উঠি গৈ উত্তৰ-পাৰৰ শিলসাকো, বজাছৰাব, বংমহল আদি ঠাইত বহিছিলগৈ। গুৱাহাটীৰ মাটিবোৰ ভেঙলোকে এনেদৰে এৰি গৈছিল নাইবা নামমাজ বুল্যত বেচি গৈ থৈ গৈছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে আনন্দৰাম বৰুৱাৰ মজিন্দাৰ বৰুৱাৰ বংশ প্ৰথমতে দক্ষিণ গুৱাহাটীতহে আছিল। 'মজিন্দাৰৰ মিশ' নামটোও বিলুপ্ত হ'ল।

বৰ্তমানে গুৱাহাটীৰ মাহুৰৰ সীমা-সংখ্যা নাই। বৰ-চুৱাৰৰ সীমা সংখ্যা নাই। বান-বাহনৰ সীমা-সংখ্যা নাই। যোৰ ল'ৰা কালত কিন্তু সকলো সীমাৰ ভিতৰতে আছিল। ইন্ধনে শিলনক চিনি পাইছিল, ইঘৰে সিঘৰৰ দুখ-দুখৰ ভাগ লৈছিল। ডাঙৰ মাহুৰ বা সমাজৰ মুখিয়াল মাহুৰ সেই দিনত বেছি নাছিল আৰু ভেঙলোকৰ সংখ্যা আঙুলিৰ পাবত গণি শেষ কৰিব পৰা আছিল। সন্মাস্তকল 'বাবু' বুলিহে জনাজাত হৈছিল। এয়া হৈছে বঙলা ভাষাই গ্ৰাস কৰা প্ৰভাৱৰ ফল।

উনৈছ শতিকাৰ শেষ আৰু কুৰি শতিকাৰ আগৰ ফালে গুৱাহাটীত বাস কৰা জনচেৰেক মই জনা ডাঙৰ মাহুৰৰ নাম দিলোঁ: হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা (আভিধানিক), হুলালচন্দ্ৰ চৌধুৰী (মানিক চৌধুৰীৰ ককাক), বলোৰাম ফুকন (দশভক্তৰ বেউতাক), মাধৱচন্দ্ৰ বৰদলৈ (কৰ্মবীৰৰ দেউতাক), পদ্মাৱতী ফুকননী, কালীৰাম চৌধুৰী (বোহিনী চৌধুৰীৰ দেউতাক, গুৱাহাটীৰ প্ৰথম অসমীয়া উকিল), কালিৰাম বৰুৱা (কাৰাখাৰাম বৰুৱাৰ দেউতাক), কৰ্ণেল জালুৰ আলি (কথকদিন আলি আহমেদৰ দেউতাক), চৈয়দ মকদ্দম তৈয়বুজা, (ছাৰ ছাহুজাৰ দেউতাক), চিহানন্দ চৌধুৰী (প্ৰশান্তমুতিৰ দেউতাক), সোণাৰাম ৰাজমেধি (সোণাৰাম হাইস্কুলৰ প্ৰতিষ্ঠাতা, ডাঃ জ্যোতিৰ দাসৰ দেউতাক)। মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱা, ভুবনৰাম দাস, শ্ৰীমন্ত সেন (কালী বাবুৰ দেউতাক), ললিতমোহন লাহিড়ী (জাষ্টিচ কিৰণমৰ লাহিড়ীৰ ককাক), মহেন্দ্ৰমোহন লাহিড়ী (সত্যেন লাহিড়ীৰ দেউতাক), লক্ষীলাল বৰুৱা, (কনকলাল বৰুৱাৰ দেউতাক), সত্যনাথ বৰা, ভোলানাথ দাস, (চিত্তাহৰণৰ কবি), ডাঃ একাৰাৰ জুছেইন, যোগেশ্বৰ কটকী (স্বামী সুবেশানন্দ), যতুৰামোহন বৰুৱা, মহেশ্বৰ শোণাৰী, ৰাধানাথ তহচিলদাৰ (কাব্যভাৰতী ধৰ্মেশ্বৰী দেৱী বৰুৱাণীৰ শহুৰ), দুৰ্গানাথ তহচিলদাৰ, হুতিৰাম দাস প্ৰতৃতি। নামমাজ গুৱাহাটী-প্ৰসঙ্গৰ ইমানতে ইতি কৰিলোঁ।

গুৱাহাটীৰ নাট্যসমাজ

অৱসৰতে এই কথা স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে শিৱসাগৰ, ডেবপুৰ, নগাওঁ আদি উজনি অসম আৰু মধ্য অসমৰ আন আন ঠাইৰ নগৰৰ দৰে গুৱাহাটীত ধাৰাবাহিকভাৱে চলি থকা কোনো নাট্যাঙ্গঠান নাছিল আৰু আজিও সৰ্বো গুৱাহাটীৰ প্ৰতিনিধিৰ কবিৰ পৰা ভেঁৰে এখন বহল নাট্যসমাজ নাই। এলৱন্ত অৱন্তে উদামবৰাৱৰ কাকদুৰ নাট্য-সমিতিয়েই গুৱাহাটীৰ নাট্যসমাজ হিচাপে জনাজাত আছিল; আৰু হুঁচৰ ডাঙৰ নাট্যসমিতিয়েই গুৱাহাটীৰ আকত বিলিকা বৰবক আছিল। আজি অৱন্ত সেই দিনৰ স্মৃতিবোৰ প্ৰায় বাইকিৰা হৈ গৈছে।

সত্তৰত: কাৰাখাৰামৰ পাজলকমেই পোন প্ৰথমে গুৱাহাটীৰ নাট্যকলাৰ প্ৰদীপসজি

জলাইছিল; অৱশ্যে বঙলা ভাষাৰে। লাহে লাহে দিন কৰকাল হৈ আহিল। অসমীয়া নাট্য-ভাৰতীয়েও পুনৰ্জন্ম লাভ কৰি এভাসুৰি গিলে। বম্বাকান্ত চৌধুৰী, পদ্ম বৰুৱা প্ৰভৃতিৰ নেতৃত্বত গুৱাহাটীত অসমীয়া থিয়েটাৰৰ পাতনি মেলা হৈছিল। এতিয়াৰ জিভেন ব্ৰজবৰুৱাৰ হাউলিত গুৱাহাটীৰ প্ৰথম নাট্যমন্দিৰটো আছিল। ১৮৩৭ চনৰ বৰফুঁইকঁপত সেই নাট্যমন্দিৰ বিলুপ্ত হোৱাত কেইবছৰমান অৰ্থাৎ কুমাৰ ভাস্কৰ নাট্যমন্দিৰ স্থাপন হোৱাৰ আগলৈকে বাইকৈ ৰাজহুৱা পূজামণ্ডপেই গুৱাহাটীৰ নাটশালা হৈছিল। সেই সময়তে ভবনুখ অকলতো অসমীয়া নাট্যবত দেশনেতা ৰোহিণীকুমাৰ চৌধুৰীদেৱৰ নেতৃত্বত এখন নাট্যসমাজ গঢ় লৈ উঠিছিল। কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ, ৰজনীকান্ত বৰদলৈ, কৃষ্ণচন্দ্ৰ চৌধাৰী, ৰাধানাথ ফুকন, গোপালকৃষ্ণ দে, পদ্ম বৰুৱা, ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰদলৈ (লোকপ্ৰিয়ৰ ভাড়া) প্ৰভৃতি ভালেমানে নিজে নাট লিখি বা ভাও লৈ সেই সময়ৰ অঘৰী নাটশালাবোৰৰ লগত জড়িত হৈ পৰিছিল।

পাণবজাৰত আৰ্হনাট্যমঞ্চই আৰু উজানবজাৰত নবীন বৰদলৈয়ে দান কৰা মাটিত কুমাৰ ভাস্কৰ নাট্যমন্দিৰত কামৰূপ নাট্যসমিতিয়ে জন্ম লাভ কৰিলে। লোকপ্ৰিয় গোপীনাথ বৰদলৈ ডাঙৰীয়া কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ প্ৰথম সম্পাদক আৰু এজন অভিনেতাও আছিল। তেওঁ দেশসেৱাত ব্ৰতী হৈ আঁতৰি যোৱাত মানিকচন্দ্ৰ চৌধাৰী আৰু কুমুদেশ্বৰ গোস্বামী (নাৰা গোসাঁই) এই নাট্যসমিতিৰ বুঢ়ীয়া সম্পাদক হয়।

চৌধাৰী আৰু গোস্বামীৰ পিছত দীৰ্ঘলীয়া এছোৱা কালৰ বাবে সম্পাদক হৈছিল ললিতচন্দ্ৰ চৌধুৰী। তেওঁ অভিনয় নিষ্ঠা আৰু দক্ষতাৰে নাট্যসমিতিৰ কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছিল। এইছোৱা কালত কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ কেন্দ্ৰত আছিল অভিনেতা মানিকচন্দ্ৰ চৌধাৰী। তেওঁৰ সহযোগী অভিনেতা সকল আছিল কালিপ্ৰসাদ বৰুৱা, মীনকান্ত বৰদলৈ, মহিবুদ্দিন আহমেদ, শিৱিকুমাৰ বৰুৱা, জিগুণা প্ৰসাদ বৰুৱা, অম্বিকা বৰুৱা, অম্বিকা প্ৰসাদ গোস্বামী, ৰবিশ্বৰ বৰুৱা, উমেশ চৌধাৰী, কামাখ্যানাথ ঠাকুৰ, শৰৎচন্দ্ৰ বৰুৱা, প্ৰেমদা কুণ্ডা, মহেন্দ্ৰ ডালুকৰ, শৈলেন্দ্ৰনাথ ফুকন প্ৰভৃতি ভালেমান। স্ত্ৰী-চৰিত্ৰ কপায়ণত আছিল ৰামিকা প্ৰসাদ বৰুৱা, ডাঃ পদ্মা প্ৰসাদ বৰুৱা, আনন্দচন্দ্ৰ বৰদলৈ (চাক বৰদলৈৰ দেউতাক) প্ৰবোধ দাস, নবীন শৰ্মা, নীৰৱা কুণ্ডা প্ৰভৃতি। নৰকাসুৰৰ ছমিকা কপায়িত কৰা মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাফুকন আৰু চানক্যৰ ডাৱৰীয়া অধ্যাপক বৰদাকান্ত শৰ্মাৰ দণ্ডপনিয়ে কুমাৰ ভাস্কৰৰ বাহিৰে ভিতৰে ইণি ফুৰিছিল। সেই সময়ত গুৱাহাটীত বঙলাৰ পৰা অহাৰিত নাট্যাভিনয়ৰে প্ৰাধান্য আছিল। তাৰ বাবে শোণিত ফুৰী, বাহুণী কোঁৱৰ, তাৰা, বেউলা আদি ধনচেষ্টক মৌলিক নাটৰ অভিনয়েও অসমীয়া কাঁহনী ধাৰনিৰ সোৱাদ বিলাইছিল। তৰ্জমাকৃত অসমীয়া অভিনয়ৰ ভিতৰত সীতা, চন্দ্ৰগুপ্ত, চাৰাহান, আৰু কৰ্ণাজুঁৰৰ অভিনয়ে বিপুল খ্যাতি আৰ্জিছিল। দৰাচলতে সম্পাদক ললিত চৌধুৰীৰ আবেগলৰ এই ছোৱা কালকে কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ তথা গুৱাহাটীৰ নাট্যাৱলম্বনৰ প্ৰাক্‌সোণালী যুগ আখ্যা দিব পাৰিব।

এই যুগৰ পিছতে আহিছিল গৌৰবোজ্জল সোণালী যুগ। এই সোণালী যুগৰ পটভূমি বঢ়াব কৰি দিছিল এসময়ৰ অসমবিখ্যাত সাংস্কৃতিক অৱলম্বন গুৱাহাটী সন্ধিয়া দলিলবীৰে'।*

সন্ধিয়া সন্মিলনীয়ে শুধাছাড়া কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ ভিতৰৰ বা-বতাহ সলাই পেলালে বুলি ক'ব পাৰি। ইতিপূৰ্বে নাট্যসমিতিৰ অভিনয় আমি এমুঠি শিল্পীৰ মাজতে সীমাবদ্ধ হৈ আছিল। সমিতিৰ বৰদুৱীয়াসকলে ইমানদিনে এলাগী কবি বধ। কেবাজনো অভিনয়শিল্পী, বহুশিল্পী প্ৰভৃতিয়ে সন্ধিয়া সন্মিলনীৰ যোগেদি আত্মপ্ৰকাশ কৰিবলৈ সুবিধা পাই নিজৰ যোগ্যতা প্ৰমাণ কৰি দেখুৱালে। তাৰ ফল অচিৰতে কলিল। সন্ধিয়া সন্মিলনীৰ শিল্পীসকলে এখন দুজনকৈ অনুপ্ৰেৰণ কৰি কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ শক্তি বৃদ্ধি কৰাৰ উপৰিও বনভাও বৃদ্ধি কৰিলে। ন-পূৰণিৰ যোমোজাত হোৱা নাট্যসমিতিৰ অভিনয়বোৰত ভালেখিনি উন্নতি পৰিলক্ষিত হ'ল। থলুৱা নাট্যকাৰ আৰু অভিনয়-শিল্পীসকলে মাৰ বাহিৰে কুমাৰ ভাতৰ নাট্যমন্দিৰৰ অগ্ৰগতি আৰু উন্নয়নত বিশেষভাৱে অৰিহণা যোগালে। ললিতচক্ৰ চৌধুৰী প্ৰথমতে দুবছৰমান সম্পাদক হৈ আছিল কিন্তু তেওঁৰ পূৰণি সহকৰ্মীসকলে লাহে লাহে নাট্যজগতৰপৰা অৱসৰ গ্ৰহণ কৰিলে। নতুনসকলে আহি দাৱি কৰা পাতি লগে। এই নতুনসকল আগবাঢ়ি আহিছিল শৰীকান্ত গোস্বামীৰ নেতৃত্বত। মূঠতে বৰ্তমান শক্তিৰূপ চৌধুৰী আৰু পঞ্চম দশকক কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ সোণালী দুগ বুলিব পাৰি। ইয়াৰ ভিতৰত অৱশ্যে দ্বিতীয় মহাসমবৰ তিনিটা বছৰ বাৰ দিন লগিব। কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ পৌৰষৰ এই কালছোৱাৰ ভিতৰতে কেবাজনো বৰদুৱী নাট্যকাৰ, কেবাজনো বৰদুৱী শিল্পী আৰু বহুৰোম যৌলিক অসমীয়া নাট সৃষ্টি হোৱা বুলি নিঃসন্দেহে ধোৱ কৰিব পাৰি। নাট্যকাৰ-সকল আছিল—অতুলচক্ৰ হাজৰিকা, প্ৰবীণ ফুকন, লক্ষ্যধৰ চৌধুৰী, বদনচক্ৰ শৰ্মা, সৰ্বেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তী প্ৰভৃতি। স্বঘাতিৰে অভিনীত হোৱা নাটবিলাক আছিল—নৰকাসুৰ, নন্দকুমাৰ, শ্ৰীৰামচক্ৰ, মৰ্জিয়ানা, সাবিত্ৰী, কাল-পৰিণয়, অসম হালিউড, নিপীড়িতা, মনিৰাম দেৱান, লাচিত বৰফুকন, বন্ধুমাৰ, সীতাহৰণ, বাজসিংহ, কুমাৰসুন্দৰ, অভিমান আদি। আগশাৰীৰ অভিনেতাসকল আছিল—ডাঃ হৰেন্দ্ৰনাথ দাস (গোৱালপাৰা), প্ৰেমদাকান্ত ফুঞা, কুব্জচক্ৰ চৌধুৰী, বীৰদাকান্ত ফুঞা, হৰেন্দ্ৰনাথ দাস (সৰু বাবুল), যোগেন্দ্ৰনাথ বৰদলৈ, যোগেন্দ্ৰনাথ বৰদাকতী, কুব্জেশ্বৰ বুদ্ধবৰুৱা, বদনচক্ৰ শৰ্মা, সৰ্বেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তী, প্ৰেমাধৰ চৌধুৰী, বমেশচক্ৰ চৌধুৰী, কনকেশ্বৰ গোস্বামী, ভৱানীকান্ত বৰুৱা (প্ৰাক্তন আই-জি-পি), নিত্যানন্দ বৰদলৈ প্ৰভৃতি বহুতো। আগৰ অভিনেতাসকলৰ ভিতৰত হৰেন্দ্ৰনাথ ডেকাকুৰন, কামাখ্যানাথ ঠাকুৰ, বৰদাকান্ত শৰ্মা, শৰৎচক্ৰ বৰুৱা আদি এইচাৰ অভিনেতাৰ লগতো আছিল। তদুপৰি বীনাকান্ত বৰদলৈ, অৰিকা বৰুৱা, আনন্দচক্ৰ বৰদলৈ আদিয়েও আগৰ যুগে ভাতৰ ভাও লোৱা নাছিল যদিও ৰবি-মুনি, সন্তান আদিৰ সফলতাৰ ভাওত সলাই অভিনয়ত সহযোগিতা আগবঢ়াইছিল। ভিৰোতাৰ ভাও কণাৱিত কৰাসকলৰ ভিতৰত বাইকৈ আছিল বীৰদাকান্ত ফুঞা, হৰেন্দ্ৰনাথ দাস, নিত্যানন্দ বৰদলৈ, হৰেশ্বৰ গোস্বামী, (সেনেন্দ্ৰ), লক্ষ্যধৰ চৌধুৰী, ভৱানীপ্ৰসাদ বৰুৱা, অমূল্য (বাহিনী) বৰদলৈ, দেৱানন্দ গোস্বামী, তত্ৰচক্ৰ বৰুৱা, অমৃতচক্ৰ তালুকদাৰ, প্ৰতাপচক্ৰ তালুকদাৰ বি-এল (বলবাৰী) প্ৰভৃতি। প্ৰাক্তন কংগ্ৰেছ সভাপতি দেৱকান্ত বৰুৱাৰো এবাৰ 'নৰকাসুৰ' অভিনয়ত ইন্সপেক্টৰ চৰিত্ৰ কণাৱিত কৰিছিল। সকলোত বাইকৈ আছিল বীৰপ্ৰসাদ চৌধুৰী (প্ৰাক্তন

এচাৰ সকাশক), যুগলকুমাৰ দাস, দুলালচন্দ্ৰ বৰুৱা, একাংশচন্দ্ৰ পোহাঁই, মহেন্দ্ৰনাথ ভাস্কৰনাথ, অপূৰ্ব বৰদলৈ, লক্ষীনাথ দাস প্রভৃতি। গান-বাজনাৰ দায়িত্ব আছিল শৰীকান্ত গোস্বামী, নাৰায়ণচন্দ্ৰ বৰুৱা, বহুধৰ বৰদলৈ, বহেশচন্দ্ৰ চাংকাকতী (ভিক্ৰমজ), মহেশ্বৰ ইয়াছিন আলি, মৌ: হায়দৰ আলি, প্ৰমোদচন্দ্ৰ বৰুৱা, হৰেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা প্রভৃতি।

১৯৩১ চনত মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাহুকুনৰ প্ৰযোজনা আৰু পৰিচালনাত অলপ দিনৰ ভিতৰতে একেবাহে চৈধ্যবাৰ অভিনীত হোৱা 'নবকান্ধৱ' নাটৰ অভিনয়ে গুৱাহাটীৰ নাট্যজগতত নতুন অভিলেখ প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। মুঠতে সকলো কালৰপৰা এই অভিনয় সৰ্বাংগসুন্দৰ হৈছিল। ডেকাহুকনে আধৰাত শিল্পীসকলক তাৰোঁ পটোৱাদি পাঠ দিছিল। দৃশ্যজ্ঞা, সাজপাৰ, সংগীত আদি সকলো বিষয়ে তত্বাৱধান লৈ অভিনয়ৰ কৃতকাৰ্যতাৰ বাবে তেওঁ নথি যত্ন কৰিছিল। নাম-ভূমিকাত নিজে ওলাই আধৰা আৰু অভিনয় চলি থকা সময়ত দানৱৰাজ নবকান্ধৱক জীৱন্ত ৰূপ দি বংগমঞ্চৰ বাহিৰে-ভিতৰে জাসৰ সকাৰ কৰিছিল। পুৰতি নিশাৰ আধা পোহৰ আৰু আধা আন্ধাৰত অস্থৰবিলাকে কাষাখ্যাৰ খটখটা বজাৰ দৃশ্যত উদ্ভৱ হোৱা মনৰ ধোঁকিবাধোঁকি ভাব আৰু আচৰিততে চাৰিওকালে অসংখ্য কুহুৰাৰ ডাক শুনি ওপজা মনৰ ভীষণ প্ৰতিক্ৰিয়া ডেকাহুকনে সুন্দৰভাৱে ফুটাই তুলিছিল। খটকান্ধৱৰ জায়ত শান্তপাল দাসে, (বিপিনপালৰ দেউতাক) ইন্দ্ৰৰ জায়ত শৈলেন্দ্ৰনাথ হুকনে, বিশ্বকৰ্মাৰ জায়ত শৰৎ বৰুৱাই আৰু বহুমতীৰ জায়ত ভক্তচন্দ্ৰ বৰুৱাই কৃতিত্ব দেখুৱাইছিল। নবকান্ধৱেই আছিল ডেকাহুকুনৰ প্ৰধান শেখ ভূমিকা।

'হুক্কেজ' আৰু 'শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ'ৰ অভিনয়ত ভাও দি গোৱালপাৰাৰ ডাক্তৰ সুৰেন্দ্ৰনাথ দালে কৰ্ম আৰু বাৱৰণ ভূমিকা এনে চমকপ্ৰদভাৱে ৰূপায়িত কৰিছিল যে সেই বিষয়ত সিহঁত অভিনয়গোৰত তেওঁক কোনেও চেৰ পেলাব পৰা নাছিল। ডাক্তৰ দাসৰ অমিত্ৰাক্ষৰ বচন যজ্ঞৰ ভংগী আৰু প্ৰবেশ-প্ৰস্থানবোৰ সঠিককৈ অতুলনীয় আছিল। 'নন্দদুলাল' অভিনয়ৰ (১৯৩৩) দৈৱকীৰ বাহী বিয়া আৰু শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ অভিনয়ৰ (১৯৩৫) গীতা-সৱধৰৰ দৃশ্যত উগ্ৰতাৰা মেৰালয়লৈ অনা দেওখনীৰ নাচ দেখুৱাই তোলে-ভগৰে দৃশ্য ফুটাত উছৰৰ হবহ হেন্সোলনি ভোলা হৈছিল। অভিনয়ৰ নৃত্য-গীতাংশতো বিশেষ মনোবোগ দিয়া হৈছিল। নন্দদুলাল নাট কুমাৰ ডাক্তৰত সফলভাৱে কেঁবাবাৰো অভিনীত হৈছিল। কংসৰ ভূমিকাত কাষাখ্যানাথ ঠাকুৰ আৰু বদনচন্দ্ৰ শৰ্মাই সুখ্যাতি লাভ কৰিছিল। শৰ্মাই এবাৰ ভয় কৰ্ণবৰ সন্মুখ কংসৰ কংসমুৰ্ত্তি দেখুৱাই ধৰ্মকক ভক্তি কৰিব পাৰিছিল। অভিনয়খনৰ কলাকিটপ আৱশ্য কৰিব পৰাৰ বাবেই এনে কৰাটো সম্ভৱ হৈছিল। শৰ্মাই নিজৰ বেঁচুৱা ল'ৰাটিকে (শ্ৰীলীপ শৰ্মা) আৰি কেঁচুৱা কুকুৰৰূপে বহুদেৱৰ কোচত ফুনি দি অভিনয়ৰ বাতাবিকতা বৃদ্ধি সহায় কৰিছিল। হুক্কেজ (১৯৩৪) আৰু শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ নাটৰ অভিনয়ে সেই সময়ত গুৱাহাটীত নতুন আলোড়নৰ চোঁ ফুলিছিল। তেতিয়ালৈকে ইয়াৰ মাজুৰ মনত অসহীয়া বৌদিক পৌৰাণিক নাটৰ এনে সৰ্বাংগসুন্দৰ অভিনয় হ'ব পাৰে বুলি ধাৰণা হোৱা নাছিল। ইয়াৰ আশৰ শোণিতকুঁৱৰী আৰু নবকান্ধৱ অভিনয়ে অৱশ্যে কিছু পৰিমাণে সেই ভুল ধাৰণা জ্ঞাপ পাৰিছিল। হুক্কেজ নাটৰ অভিনয়ত কাৰ্যকৰণ নাট্যগহিষ্ঠিৰ প্ৰায় সকলোবিলাক কনিষ্ঠ আৰু

বয়োজ্যেষ্ঠ অভিনেতাই অবতীর্ণ হৈছিল। কর্ণব ভূমিকাত তাঃ স্বেন দাস, সুবোধনব ভূমিকাত শৈলেন চুকন, ক্রীতকৰ্ণ ভূমিকাত নীলদাকান্ত ভূঞা, অৰ্জুনব ভূমিকাত ভুবনচন্দ্র চৌধুরী, শব্দীৰ ভূমিকাত শ্ৰেয়সব চৌধুরী (অলম বাহুববৰ প্ৰাক্তন সকালাক) আৰু ভীষ্ম ভূমিকাত উত্তৰবাহাটীৰ মহীচন্দ্ৰ বৰাই শব্দীৰ অভিনয় কৰিছিল। নাটৰ প্ৰত্যক্ষনাৰ বহুবৰণৰ দৃষ্টতে স্বেজ্ঞনাথ দাসে শ্ৰৌণদী হৈ বৰ্ণকৰ চক্ৰপানী উলিয়াইছিল। সুভীৰ ভাৱত নিত্যানন্দ বৰদলৈ, পদ্মাব ভাৱত শৈলেনতা হৰেবৰ গোখাৰী, উত্তৰাব ভাৱত লক্ষ্যধৰ চৌধুরী আৰু পান্ধাৰীৰ ভাৱত শুভচন্দ্ৰ বৰুৱাৰো কৃতিত্ব দেখুৱাইছিল। চক্ৰব যদিৰ গুটি শিব ৰাখি মেলা চক্ৰবেই কামাখ্যানাথ ঠাকুৰে কণা বজা গুণ্ডবাহুৰ ডাঙ মিছিল আৰু সঙ্গৰ ভূমিকাৰ ভেঙৰ সাৰখি হৈছিল আনন্দচন্দ্ৰ বৰদলৈ। শব্দযাৰণৰা উঠি আহি হোমবৰ ডি ভৰতে ভীষ্মৰূপী শৰৎচন্দ্ৰ বৰুৱাই কৈছিল—“আমি আৰু এতিয়াৰ পৰা কৰ্ণাৰ্জুন নাটৰ অভিনয় কৰিবলৈ আৰম্ভক নহ’ব।” মুগলকুমাৰ দাসে বিদ্বৰ হৈ গোৱা ‘দেহৰ ভৰসা নাই’ দেহবিচাৰৰ গীতটো শুনি মাইকী-চাঙত বহি অভিনয় চাই থকা বুঢ়ীআইশকলেও কি ক’ব পাহৰি গীতৰ ভাল ধৰিছিল। কুক্কজ্জৰ ধ্বংসলীলাৰ শেষত পুষ্টি নিশা গুণ্ডবাহুৰ আগত বিদ্বৰে ভৈৰৱী ৰাগত গোৱা গীতটিয়েও বিড়া বিড়া ভাবৰ এটা গছীন ককণ পৰিবেশৰ দৰি কৰি অভিনয়ৰ আৰুকাপোৰ পেলাইছিল।

‘ৰামচন্দ্ৰ’ৰ অভিনয় চাৰো ভূমিকাৰ স্বেজ্ঞনাথৰূপ চৌধুরী, মণিকচন্দ্ৰ চৌধুরী, শব্দীনাথ দাস, হৰি প্ৰসাদ বৰুৱা (মূখ্য অভিনেতা) আৰু উমেশচন্দ্ৰ চৌধাৰী প্ৰভৃতি বিশিষ্ট বৰ্ণকসকলে ভূমি ভূমি প্ৰশংসা কৰিছিল। বাৰণৰ ভাৱত তাঃ স্বেন দাসে বিচক্ষণ অভিনয়-প্ৰতিভাৰ চিনাকি দিছিল। লক্ষণৰ ভূমিকাত নীলদাকান্ত ভূঞাৰ ডাঙ মৰ্মস্পৰ্শী হৈছিল। শ্ৰেয়নাথৰ ভাৱত ভুবনচন্দ্ৰ চৌধুরীয়ে বীৰত্বব্যক্তক ককণ ভাব প্ৰকাশ কৰি বৰ্ণকৰণৰা আউৰিয়ে আউৰিয়ে হাতগাপৰিব সমৰ্থন পাইছিল। নাটত নিভীৰণৰ বচন বেছি নেথাকিলেও বদনচন্দ্ৰ শৰ্মাই শব্দীৰ অভিনয় কৰিছিল—বিশেষকৈ পুত্ৰ ভৰণীসেনক জানিও নিও চক্ৰব আগতে বুকুৰ মুখলৈ আগবঢ়াই কি কৰ্তব্যপালন কৰিবলগীয়া দৃষ্টত শৰ্মাই নিজৰ লগতে বৰ্ণককো চক্ৰলোৱে চলচলীয়া কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। শুভপৰি ৰাহৰ ভাৱত শৈলেননাথ চুকন, নীতাৰ ভাৱত ভবানীপ্ৰসাদ বৰুৱা আৰু কৈকেয়ীৰ ভাৱত স্বেজ্ঞনাথ দাসে প্ৰশংসা লাভ কৰিছিল। ভেটিয়াৰ ‘দৈনিক বাতৰি’য়ে ৰামচন্দ্ৰ-অভিনয় সল্লৰ্কে সমালোচনা প্ৰসংগত মন্তব্য কৰি কৈছিল—“কৃতকৰ্ণ আৰু হৰুমানব অভিনেতা বাছনিৰ বাবে প্ৰবোধকক প্ৰশংসা নকৰি নোৱাৰি।” উল্লেখযোগ্য বিবাট বপুঁবিশিষ্ট হেমন্ত কাকতী (ছিলং) কৃতকৰ্ণৰ ভূমিকাত ধাপ খাই পৰিছিল। শব্দীকাত গোখাৰী প্ৰমুখ্যে নাট্যমকৰ প্ৰায় সকলোখিলাক সঙ্গীভক্ত ব্যক্তকৰ ভূমিকাত ওলাই নানা ভবনৰ ব্যক্তকনি কৰি এটা হৰুমানীয়া পৰিবেশৰ দৰি কৰিছিল। সেই ব্যক্তক ব্যক্তকখিলাকৰ কাণ ভাল বৰা ব্যক্তনাৰ পৰ শুনি কাকতীয়ে শব্দগৰ পৰা ওলাবুৰি বি উঠি বহাৰ সমস্ত মাইনাথ কৃতকৰ্ণৰ নিদ্ৰাতপন হোৱা বেন অহুমান হৈছিল। হৰুমানৰ চকিটো নকুন কপৰে জপাৰিত কৰিছিল স্বেজ্ঞনাথ বৰকাকতীয়ে। ভাৱৰ দুকল দাসে অভিনয়ৰ অলমসল্লায়ে বৰকাকতীক প্ৰসংগত ৰামচন্দ্ৰ হৰুমান কৰি

সকাইপবাই দিছিল যে বিশিষ্ট দৰ্শকসকলে অভিনয়ৰ গিছতে মৰ্কেলৈ গৈ হুছমন্তবেশী বৰকাকতীক অভিনয়ন জনাইছিল। সেই কালত অভিনয়ৰ মাজে মাজে আজিৰ দৰে মাইক আৰু সতীয়া বেকৰ্ডৰ হিন্দী গীতৰ প্ৰচলন হোৱা নাছিল। অভিনয়ৰ গীত-নৃত্য আদিৰ ফালেও বিশেষ মনোযোগ দিয়া হৈছিল। অভিনেতাসকলৰ দৰেই ঐক্যতানবাহকৰ দলো গঢ়ি উঠিছিল। 'শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ' অভিনয়ৰ গীত-নৃত্য আদিও ওখ ধাপৰ হৈছিল। বন্দিনী সীতাৰ আগত কৰা কিয়বীসকলৰ আৰতি-নৃত্য আৰু বিশেষকৈ নাৰায়ণচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ পৰিচালনাত হোৱা গুহক চণ্ডালৰ দৃশ্যত চণ্ডাল-চণ্ডালনীবিলাকৰ নৃত্য-গীতে অভিনয়ৰ আকৰ্ষণ বঢ়াইছিল। এই নৃত্যত চণ্ডাল হৈ ওলাইছিল—নাৰায়ণচন্দ্ৰ বৰুৱা, ঈশ্বৰপ্ৰসাদ চৌধুৰী ছুলালচন্দ্ৰ বৰুৱা, যিজেয় নবীশ, নবীনচন্দ্ৰ শৰ্মা, তুবনেশ্বৰ ব্ৰজবৰুৱা, যোগেন্দ্ৰনাথ বৰদলৈ, দুৰ্গানাথ গোস্বামী, পানীমল দাস, শৰৎচন্দ্ৰ শৰ্মা (ধাপা), ইছলামুদ্দিন আহমেদ প্ৰভৃতি আৰু চণ্ডালনী হৈ ওলাইছিল কনকেশ্বৰ গোস্বামী (মৌজাদাৰ), সুবেন্দ্ৰনাথ দাস, নিত্যানন্দ বৰদলৈ, চন্দ্ৰকান্ত কুঞা, প্ৰেমেশ্বৰ বৰুৱা, সুবেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা (হাজো) প্ৰভৃতি।

সৰুহুৰা ভাও ভাগত পৰিলেও নাট্যসমিতিৰ অভিনয়ত অপৰিহাৰ্য বুলি বিবেচিত হোৱা জনদিয়েক নিনাও অভিনেতাৰ নাম এইখিনিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি। সেইসকল হৈছে যোগেন্দ্ৰনাথ বৰদলৈ, ৰামচন্দ্ৰ গোস্বামী বি-এল, ফটিকচন্দ্ৰ বৰদলৈ, ৰমেশচন্দ্ৰ বৰুৱা (ৰাপকলি) প্ৰভৃতি। যোগেন বৰদলৈয়ে অৱশ্যে ডাঙৰ ভূমিকাও ৰূপায়িত কৰি নাম কৰিছিল। সেয়ে হ'লেও তৃত, প্ৰেত, নৰকংকাল, বোগী, বুঢ়ী, মৃত, চাওলাং আদিৰ ভাও দিয়াত এইসকল শিল্পী অপ্ৰতিভাশ্বী আছিল। টিকট বেচা বাবটো ৰাম গোস্বামীৰ প্ৰায় একচেটীয়া হৈছিল। অভিনয়ৰ শেষ অংশতহে তেওঁ আনফালে তুমুকি মাৰিবলৈ সুযোগ পাইছিল— বাকীছোৱা টিকটঘৰতেই অতিবাহিত হৈছিল। তাৰে পৰাই হুকুঙা উলিয়াই কোনো কোনো অভিনয়ৰ সৰুহুৰা ভাৱত ওলাইছিল। ফটিক বৰদলৈ বা ফটিক মাঠৰে চাৰিআলিৰ কেতুৰীত পহুৱা বি থকা কনিটবলক সেই ঠাইতে পঢ়ুৱাই মাছে আধলি এটিকৈ ধৰ্মহা লৈ শিক্ককতা কৰিছিল। সেইবাবেই তেওঁক ফটিক মাঠৰ বোলা হৈছিল। অভিনয়ৰ প্ৰতি ফটিক মাঠৰৰ ঐকান্তিক নিষ্ঠা আছিল। তেওঁ কোনো অভিনয়ৰে একো বচন পোৱা নাছিল যদিও অভিনয়ত ওলাবলৈ হ'লে সততে সুযোগ লাভ কৰিছিল। তেওঁৰ ভাগ্যত মিলিছিল তৃত, পিশাচ, বুঢ়ী, ৰাক্ষসী আদি নানা ভৰহৰ উপভোগ্য ভূমিকা। হোঁচৰৰ ভিতৰত বেয়ে তেওঁক বিভায়ে সকাইপবাই উলিয়াব খুজিছিল তাতেই তেওঁ মাজি হৈছিল। অসমৰ প্ৰতি ঠাইৰ নাট্যসমাজতে ফটিক মাঠৰৰ নিচিনা এনে নাম নাইকিয়া অভিনেতাসকলৰ বৰঙণি উলাই কৰিব পৰা বিষয় নহয়।

একেবাহে বহু বছৰ সম্পাদকৰ পদত থাকি ১৯৬৮ চনৰ ১০ এপ্ৰিলৰ দিনা ললিতচন্দ্ৰ চৌধুৰীয়ে পদত্যাগ কৰাত তেওঁৰ ঠাইত শশীকান্ত গোস্বামী বি-এল কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ সম্পাদক নিৰ্বাচিত হয়। গোস্বামী ৭৭৪৮ ভাবিখলৈ বহু বছৰ এই পদত একেলগেঠাবিহে থাকে। চৌধুৰী আৰু গোস্বামী এই দুইজনেই নাট্যসমিতিৰ সম্পাদকৰ পদত থাকি বিশেষ হুঁচুতি আজিৰ পাবিছিল। এওঁলোকে নাট্যসমিতিৰ সৰ্বাঙ্গীন উন্নতিৰ বাবে আত্মবিকভাবে

বি অবিহ্বা 'আশবচাৰে, সেই কথা নাট্যসমিতিৰ বুকীত নোপালী আখৰেৰে লিখা থাকিব। পোখাৰীয়ে কাৰ্য্যভাৰ গ্ৰহণ কৰিয়েই নাট্যসমিতিৰ জীৱ বেৰ-হুৰাব, বিবিকীযোদ্ধা সংকাৰ লখন কৰিবলৈ বিশেষভাৱে যত্নপৰ হয়। মুঠতে সভাপতি বিজ্ঞানাব ছৰবা, সম্পাদক পোখাৰী আৰু ভেৰ্ডৰ সহযোগীবিলাকৰ আশাত্মীয়া প্ৰচেষ্টাত নাট্যসমিতিৰ পৰিবৰ্তন আৰু আবুল পৰিবৰ্তন হৈ উঠিল। ইটাৰ দেৱালৰ বেৰ কথা হ'ল। সৰু এ বজিৰা পকা কথা হ'ল। ওপৰত হাতী ছাট বিয়া হ'ল। মাইকী মাছৰ বহা অংশটোও ছমছলীয়া কথা হ'ল। তাতেই এতিয়া গুৱাহাটী সংগীত মহাবিদ্যালয় চলি আছে।

কেৱল নাট্যসমিতিৰ উন্নয়নৰ বিষয়েই নহয়, নতুন নতুন অসমীয়া বৌদ্ধিক নাট্য অভিনয়ৰ প্ৰসংগতো এইছোৱা কালৰ ভিতৰত সমিতিয়ে পূৰ্বৰ মৌৰৰ অক্ষৰ বাৰিবলৈ সৰ্ব্ব হৈছিল। সমিতিৰ সদস্যসকলে অজ্ঞানিত নাটৰ অভিনয় নকৰে। বুলি চতুৰ্ব্ব দশকৰ আদিতে যি সংকল্প লৈছিল তাৰ পৰা বিবত হোৱা নাছিল। এইখিনিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি, তেতিয়াৰ পৰাই কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ দ্বাৰা গুৱাহাটীত কোনো বঙলা নাট তৰ্জমা নকৰি বঙলা ভোলা হোৱা নাই। ছিৰাঅফোলা, মিবকাছিম, টিপু চুলতান আদি অভিনয় জনপ্ৰিয় বঙলা নাটবোৰেও কুমাৰ ভাৰতৰ থিয় হ'ব পৰা নাছিল। সেই বাবে থলুৱা লেখকসকলে নাট লিখিবলৈ অজ্ঞানিত হ'ল আৰু সেই নাট অভিনীত হোৱাত তেওঁলোকে বিশেষভাৱে উৎসাহ লাভ কৰিছিল। তাৰ স্বকল স্বৰূপে প্ৰতি বছৰে দুৰ্গাপূজাৰ অভিনয়ত নাটকৰ যোগান ধৰিবলৈ নতুন নতুন নাট্যকাৰ আগবাঢ়ি আহিল। প্ৰসিদ্ধ নাট্যকাৰসকলৰ উপৰিও বৰদৈৰ পৰা, মেননতা হৰেশ্বৰ পোখাৰী, শৈলেন্দ্ৰনাথ ফুকন, ধৈৰ্য দাস আদি বহুজনে নাট লিখিবলৈ হাতত কাপ তুলি লৈছিল। সিদ্ধবধ, সীতাহৰণ (বিখ্যাত সীতাহৰণ কাব্যৰ আলমত), কুমাৰলতৰ, ৰাজসিংহ, স্বৰ্ণলতিকা আদি বহুবোৰ নাট কুমাৰ ভাৰত অভিনীত হ'ল আৰু তাৰে কেইখনমানো বিপুল সাকল্য লাভ কৰিছিল।

এই কালছোৱাত 'কাল-পৰিণয়', 'আনাৰ হলিউড', 'নিপীড়িতা' আদি সামাজিক নাট কেইখনৰ অভিনয়ে প্ৰবীণত্ব ফুকনক যশস্বী নাট্যকাৰ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। 'কাল-পৰিণয়' অভিনয় সম্পৰ্কে তেতিয়াৰ 'অসম-সেৱক' ২১১৩ সংখ্যা কাকতত লিখিছিল—“বোৱা ৩১১২১৩৭ তাৰিখ পনিবাবে গুৱাহাটী কুমাৰ ভাৰত নাট্যসমিতিত তেওঁ নাট্যকাৰ প্ৰবীণ ফুকনৰ আধুনিক আৰু সামাজিক নাট 'কাল-পৰিণয়' অভিনীত হয়। অভিনয় সৰ্বাঙ্গসুন্দৰ হৈছিল। ইতিপূৰ্বে গুৱাহাটী নন্দিতা সখিলনীৰ নিমিত্তে ফুকনে বৰদৈৰ পুছীয়া নাটিকা (আজিকালিৰ একাধিকা) বচনা কৰি নাম কৰিছিল। অভিনয় চাই দৰ্শকে বিপুল আনন্দ উপভোগ কৰিছিল। ছবৰ বিহৰ অব্যক্ত বহু হেৰাল। ফুকনৰ 'বৰদৈৰ জীৱিত', 'কৰ্মাট্ৰিয়েল বেবেল' আৰু নাবাৰণ বৰদৈৰ 'অসম বৰেল টাইগাৰ', 'বৰদৈৰ বহু' আদি এলানি আনন্দবৰ্দ্ধক নাটিকাৰ লেখকস্বৰূপ নোপটিল। বৰদৈৰ বাবে হাতত বৰ দলিল।

'পনিবাবে দেৱান' নাটকেই নাট্যকাৰ হিচাপে প্ৰবীণ ফুকনৰ কৰ্মস্বৰূপ ব্যক্তি স্বৰূপীয়া কৰি তোলে। ৪২-ৰ বৰ আন্দোলনৰ কলত মেনন কামৰূপ জীৱন আৰম্ভি বিয়া

বীৰ-বীৰাংগনাসকলৰ প্ৰতি এই সময়ত বাইজৰ দৃষ্টি বিশেষভাৱে আকৰ্ষিত হয়। তাৰপৰা প্ৰথম বাৰীমতাৰ দৃষ্টে জীৱনশাস্ত কৰা ভেনে এখন আত্মীয় বীৰ বণিৰাম দেৱানৰ জীৱন-আলেখ্য নাটক ৰূপায়িত কৰি ফুকনে সমগ্ৰ অসমীয়া বাইজৰ মনত দেশপ্ৰেমৰ ভাব জগাই তোলে। দ্বিতীয় মহাযুদ্ধ-বাৰৰ এগৰ ফুক হৈ আত্মায়িক অৱস্থা ঘূৰি অহাত ১৯৪৬ চনৰ জুলাইলৈকে ফুকনৰ বণিৰাম দেৱান কামৰূপ নাট্যমঞ্চৰ ফুৰাৰ ভাৱবত প্ৰথমবাৰ বকুৰ কৰা হয়। সেই অভিনয়ৰ প্ৰযোজনা আৰু পৰিচালনা কৰাৰ উপৰিও নামভূমিকাত অভিনয় কৰিছিল খ্যাতনামা অভিনেতা সৰ্বেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তীয়ে। চাহাব ফুকনৰ ভাৱত ভুবন চৌধুৰী আৰু মহালক্ষ্মী বৰুৱা, হৰনাথ দাৰোগাৰ ভাৱত গোবীনাথ কাকতী, কম্পেৰ্ণবসিংহৰ ভূমিকাত হৰেশ চৌধাৰী, ললিতাৰ ভাৱত সুবেদ দাস, বেহেৰাৰ ভাৱত মন্মদকিন আহমেদ আদি প্ৰায় প্ৰতিজন ভাৱবীৰাই প্ৰশংসনীয় ভাও দি অভিনয়ৰ কৃতকাৰ্যতাত বৰঙণি যোগাইছিল। কামৰূপ নাট্যসমিতিয়ে এই নাটখনি বছৰাৰ বহু উপলক্ষত অভিনয় কৰিছিল। ক্ৰীড়াপ্ৰসাদ বৰুৱা আৰু সৰ্বেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তী ফুকনেই দেৱানৰ লগত নিজকে ধাপ খুৱাই কৃতিত্বপূৰ্ণ অভিনয় কৰিব পাৰিছিল বুলি ক'ব পাৰি।

ফুকনৰ ৰচিত আন এখন বুৰঞ্জীমূলক নাট 'লাচিত বৰফুকন'ৰ অভিনয়ো স্মৰণীয় হৈছিল। নাট্যসমিতিৰ পক্ষে বৰ সৌভাগ্যৰ কথা যে ভাৰতলৈ অহা Indo-British Goodwill and Cultural Mission-অৰ সভ্যসকলে 'লাচিত বৰফুকন'ৰ অভিনয় আগবঢ়াবা গুৱিলৈ চাই এইদৰে লিখিত মন্তব্য প্ৰকাশ কৰিছিল—*** "We were most delighted to see the performance of Lachit Barphukan by the K. N. G. at Kumar Bhaaskar Natya Mandir. This amateur dramatic club compares favourably with any good amateur dramatic club in England and we are much impressed by the high standard of acting by all players. The role of historical plays is very important in free India and we fervently hope that this club will fulfil a great mission." এই লাচিত বৰফুকন অভিনয়ৰ নামভূমিকাত আছিল সৰ্বেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তী। বনেন্দ্ৰনাথ ফুকন, বনীন্দ্রনাথ বৰুৱা, কীৰদাকান্ত বিশ্বা আৰু কীৰ্ত্তিনাথ হাজৰিকাই বৰাক্ৰমে বাৰসিংহ, আন্তন বুঢ়াপোহাঁই, চৈয়দ চান্না আৰু সোণপাহীৰ ভূমিকাত ফুকন অভিনয় কৰিছিল।

অসমৰ অন্ততম জনপ্ৰিয় নাট্যকাৰ ক্ৰীষ্ণাখৰ চৌধুৰীৰ 'বৰফুৰাৰ', 'বামৰাজ্য', 'আলিবাৰা' আদি কেবাখনো নাটকো কৃতকাৰ্যভাৱে অভিনীত হৈছিল। ইয়াৰ ভিতৰত বৰফুৰাৰ অভিনয় বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। নাট্যকাৰ চৌধুৰীয়ে নিজেই বৰফুৰাৰ ভূমিকাসমূহ ভূমিকাত অৱতীৰ্ণ হৈছিল। দ্বাদশৰ ভূমিকাত ওলাইছিল কৃতী অভিনেতা দ্বাৰিক দাস দ্বিতীয়খন ভূমিকাত সৰ্বেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তীয়ে এগৰ-পৰ্টী অভিনয় কৰিছিল। বাৰখন ৰোমাঞ্চক কালনেমীৰ ভাও লৈ ভুবনেশ্বৰ ফুকনফুৰাই বৰ্ষকৰ ক্ষমত হাঁহিব বোল ফুৰিছিল।

খ্যাতনামা অভিনেতা সৰ্বেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তীও এই কামৰূপীয়া নাট্যকাৰ অঙ্গনে পৰিগণিত হয়। চক্ৰৱৰ্তীৰ প্ৰথম নাট 'অতিথ্য' প্ৰযোজনা কৰিছিল ফুৰীজনাথ শৰ্মাই। অভিনয়ত

চক্রবর্তীয়ে এটা মূল ভাও নাট্যবিকভাবে রূপায়িত করার উপবিও কৃতকার্যভাবে অভিনয় পৰিচালনা কৰিছিল। এই অভিনয়তে কেবল ভাৰাহাটতে নহয় অসমৰ বঙ্গমন্ডল এখন বাবলৈ 'ফ্ৰেছবেক' কিটিং (আসম কটনয় কৰাৰণ) প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। স্থানীয় আৰ্থনাট্যৰ দুজন নাকল্লা বঙালী শিল্পী অকুল সৰস্বতী আৰু নবেন ডাঙৰীৰ বোণমান এটা বিশেষত্ব আছিল। ইয়াৰ পিছতেই চক্ৰবৰ্তীৰ 'কনন' নামৰ বিতীৰখন সাৰ্বজনিক নাটো ভাৰাহাটী শিল্পী সংঘৰ দ্বাৰা প্ৰযোজিত হৈ অভিনীত হৈছিল। এই অভিনয়ো নাট্যকাৰ চক্ৰবৰ্তীয়ে নিজেই পৰিচালনা কৰিছিল।

এইখিনিতে এই লেখকৰ 'কজ্জী হৰণ' আৰু 'হজিৰানা'ৰ অভিনয়ৰ কথাও উল্লেখ কৰিব পাৰি। কজ্জী হৰণ অভিনয়ত অংকীয়া নাটৰ কিটিং-কৌশলো বোণ দিয়া হৈছিল। জীয়েকৰ গোখামী আৰু তেওঁৰ পুত্ৰ ডাঃ প্ৰসন্ন গোখামী আহিয়ে সূত্ৰধাৰ, ভাট আদি চৰিত্ৰৰ ৰূপ দি অভিনয়ত বিশেষত্বপূৰ্ণ কৰি তুলিছিল। কজ্জীৰ ভাৱত ওলাইছিল কীৰ্ত্তিনাথ হাজৰিকা (দৈনিক অসমৰ সম্পাদক) আৰু স্কল ভাৱত হৰেন্দ্ৰনাথ দাস। কল্লবীৰ, শিতপাল, বেননিধি আৰু উপভাৱৰ ভাও বন্ধভাবে ৰূপায়িত কৰিছিল যথাক্ৰমে শৈলেন্দ্ৰনাথ কুকন, ডাঃ তাৰিণীমোহন বৰুৱা, কুব্ৰনেখৰ বৃজবৰুৱা আৰু নিত্যানন্দ বৰদলৈয়ে। দৃষ্টসজ্জা আৰু সংগীত পৰিচালনা কৰিছিল নাৰায়ণচন্দ্ৰ বৰুৱাই। দৃষ্টসজ্জাৰ আৱতকীয় ঠাইত বৰুৱাই মেলিকৰ কৌশলো প্ৰয়োগ কৰিছিল। বিশিষ্ট বৰ্ণকৰ শাৰীত অজ্ঞানসকলৰ উপবিও লোকপ্ৰিয় গোপীনাথ বৰদলৈ, ডাঃ কুব্ৰনেখৰ বৰুৱা আৰু সিদ্ধিনাথ শৰ্মাও আছিল। নৃত্যঙ্গীতৰে ভৰপূৰ 'হজিৰানা' নাটৰ অভিনয় আৰু নৃত্য-ঙ্গীত পৰিচালনা কৰিছিল প্ৰবীণ কুকনে। হজিৰানাৰ ভাও গোলাঘাটৰ অভিনেতা শ্ৰীহৰিশ্চন্দ্ৰ গোখামী দি-এছ-টি আৰু আৰু জাৰ ভাও নিজেই কুকনে নাট-ঙ্গীতৰ বাজেদি সূতাই তুলি বৰ্ণকৰ বৰ আৰোহ দিছিল। শৈলেন্দ্ৰনাথ কুকনে দৃষ্টচৰ্চাৰ কালাপাহাৰৰ কৃষিকান্ত আৰু বোণেন্দ্ৰনাথ বৰদলৈয়ে হুতিয়াৰ বাবা নৃত্যকাৰ কৃষিকান্ত হুণ্ডাতি আৰ্হিছিল। শাসিবাৰা আৰু কাচিম হৈ ওলাইছিল কুব্ৰনেখৰ বৃজবৰুৱা আৰু বোণেন্দ্ৰনাথ বৰকাকতী।

এই কালছোৱাৰ ভিতৰত অৰ্থাৎ বৰ্তমান শতিকাৰ প্ৰথম দশকত কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ আশাশাৰীৰ অভিনেতাসকল আছিল—সৰ্বেস্বৰ চক্ৰবৰ্তী, নত্যাশ্ৰমৰ বৰুৱা, কুব্ৰনচন্দ্ৰ চৌধাৰী, মানিকচন্দ্ৰ দাস, বৰেশচন্দ্ৰ চৌধাৰী, প্ৰবীণ কুকন, লক্ষ্যবৰ চৌধুৰী, দৌৰীনাথ কাকতী, জীয়েকৰ চক্ৰবৰ্তী, গদা বৰকাকতী, দলিতচন্দ্ৰ বৰা, শিৰিণ চৌধুৰী প্ৰবোধ দাস (জ্যেষ্ঠ), কৃতীন্দ্ৰনাথ শৰ্মা আদি। ভিৰোডাৰ ভাৱত আছিল—কীৰ্ত্তিনাথ হাজৰিকা, অমিল চৌধুৰী, হৰিশ গোখামী, শিৱনাথ কুকন, উপেন্দ্ৰনাথ দাস (প্ৰাক্তন বৰী), অমৃতচন্দ্ৰ ডালুকাৰ প্ৰভৃতি ভালেমান।

নগাওঁ নাট্যসমিতিয়ে ১৯৪৭ চনৰ ৭৭ ছেপ্তেম্বৰৰ দুদিনা ভাৰাহাটী হুৰাৰ ভাৰত নাট্যসমিতিৰ তেওঁলোকৰ অন্তৰ্গত 'শিল্পী কুকন' নাটকৰ অভিনয় প্ৰদৰ্শন কৰি কৰ্মকৰ্মসকল সন্তোষ বিৰাৰ উপবিও এটা নতুন আদৰ্শ দাঙি ধৰিছিল। বৰ্তমানৰ চক্ৰবৰ্তী পুৰণোবকলত

এনে ধৰণৰ সাংস্কৃতিক দলে বিভিন্ন ঠাইত, আনকি আন বাজ্যতো পৈ নৃত্য-নৃত্ত প্ৰদৰ্শন কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে, ৰাজ্যিক নাট মহোৎসৱ পতা হৈছে আৰু বিভিন্ন ঠাইত সৰোঁ অসম একাংকিকা নাট্যাভিনয়ৰ প্ৰদৰ্শন হৈছে। ডেভিডাৰ দিনত হ'লে এইবোৰ নতুন কথা আছিল অৰ্থাৎ সেই সময়ত অৰ্ধবৈজ্ঞানিক দলে ব্যৱহাৰ পূৰ্ণাংগ নাটৰ অভিনয় এটাইৰ পৰা আন ঠাইলৈ পৈ দেখুৱাটো সহজ কথা নাছিল।

অল্পকণভাৱে শিক্ষাগৰব সেউজীয়া সমাজৰ প্ৰায় ডেৰশ শিল্পীয়ে অধ্যক্ষ ত্ৰিপৰাধৰ চলিহাৰ নেতৃত্বত কুমাৰ ভাস্কৰত প্ৰদৰ্শন কৰা 'চাৰিহাজাৰ বছৰৰ অসম' নামৰ আলোচ্য-খনিৰেও মধুৰ আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিছিল। চাৰিহাজাৰ বছৰৰ এই নাটকৰ লেখকো চলিহাই। চাৰিহাজাৰ বছৰৰ এই সুবিশাল কালছোৱাত অটো বোৱা দিনবোৰৰ কাহিনী বোলছবিৰ চিত্ৰৰদৰে নিমাতী ভাওনাৰ যোগেদি, এখিলাৰ পিছত আনখিলা বুৰঞ্জীৰ পাঠ সূচিয়াই দেখুৱা হৈছিল। ডাৰবীয়াবিলাকৰ মুখত কোনো বচন দিয়া হোৱা নাছিল যদিও জীৱৰ যন্ত্ৰসংগীত আৰু সূচকৰ সহায়ৰেই অভিনয় জীৱন্ত কৰি তোলা হৈছিল। গুৱাহাটীৰ বাইজৰ পক্ষৰপৰা কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ অন্তৰ্ভুক্ত ডেভিডাৰ বিয়লি চ'বাই এখনি ৰাজহুৱা সভা আৰু চাহমেলৰ আয়োজন কৰি সেউজীয়া শিল্পীদলক সত্ৰখনা জনাইছিল। সেই সভাত বক্তৃতা দি নগিনীবালা দেৱী, বসুনাথ চৌধাৰী, অতুল হাজৰিকা, হেম বৰুৱা আৰু সভাপ্ৰসাদ বৰুৱা প্ৰভৃতি গুৱাহাটীৰ বিশিষ্ট লোকসকলে সেউজীয়া সমাজক সৰোঁ অসমীয়া সমাজৰ আদৰ্শ প্ৰতিনিধি স্বৰূপে অভিহিত কৰি ওলপ মাটিছিল।

আমি সংগ্ৰহ কৰিব পৰা যন্ত্ৰে এতিয়ালৈকে তলত দিয়া অল্পসৰি কামৰূপ নাট্যসমিতিৰ বিষয়বসীয়াৰ নাম জনা গৈছে। সভাপতিসকল : বাখানাথ ফুকন, ভোলানাথ দাস, পল্লী সিংহ, বিজুপ্ৰসাদ দুৱৰা, মহেন্দ্ৰলাল বৰুৱা, বসুনাথ চৌধাৰী, অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা, শশীকান্ত গোস্বামী, শৈলেন্দ্ৰনাথ ফুকন, সুৰেন্দ্ৰনাথ দত্ত (মেজৰ) আৰু কৃষ্ণচন্দ্ৰ হাজৰিকা প্ৰভৃতি। এইসকলৰ উপৰিও বিশেষ অধিবেশন, বহুবেৰীয়া অধিবেশন আৰু কাৰ্যনিৰ্বাহক সভাত জীনাথ চক্ৰৱৰ্তী, মোক্ষদাকান্ত ফুঞা, উৰেন্দ্ৰনাথ চৌধাৰী, গিৰিন্দ্ৰনাথ বৰদলৈ, খগেন্দ্ৰনাথ ফুঞা, প্ৰভৃতিৰেও সভাপতিত্ব কৰিছিল। প্ৰধান সম্পাদকসকল : গোস্বামীনাথ বৰদলৈ, কুমুদেন্দ্ৰ গোস্বামী, মানিকচন্দ্ৰ চৌধাৰী, ললিতচন্দ্ৰ চৌধাৰী, শশীকান্ত গোস্বামী, প্ৰমথনাথ (ভিলক) দাস, নৃপেন্দ্ৰনাথ ভট্টাচাৰ্য, প্ৰবীণ ফুকন, লক্ষ্যধৰ চৌধাৰী, ললিতচন্দ্ৰ বৰা কনকেথৰ গোস্বামী প্ৰভৃতি।

বুলবুলকৈ গুৱাহাটী নাট্যসমাজৰ সোণালী যুগৰ এয়ে হৈছে এটি চমু ইতিবৃত্ত আশাৰ এই ইতিবৃত্ত সন্মুখি নিৰ্ভুল বা সম্পূৰ্ণ হৈছে বুলি বই নকওঁ; কিয়নো বিশেষকৈ সম্পাদক শশীকান্ত গোস্বামীৰ কাৰ্যকালৰ আগৰ সময়ছোৱাৰ কোনো লিখিত বিষয়ব সম্বন্ধিত নোহোৱাৰ বাবে আৰু পুৰণি কথা আঁত লগাই কব পৰা বয়সিয়াল লোকসকল লাহে লাহে নাইকিয়া হৈ যোৱাৰ বাবে এই ইতিবৃত্তৰ আবশ্যকীয় সময় যোঁচোৱাত বিশেষ আত্মকাল পাবলগীয়া হৈছিল। হাজৰক স্বত্বিলেখা দুৰ্বল। সেই কাৰণে প্ৰাচীনসকলৰ কথাৰ পৰা অৰি নোচোৱা কথাবোৰত বে'অ'ত 'অ'ত কেনা লগা নাই তেনে বহু। তথাপি পোন্ধৰবি

সাধনানেবে গ্রন্থ কবিতলে বহু কথা হৈছে আৰু দাৰ দিব পৰা বহু অধিৰ কাহিনী বৰ্ণন কৰা হৈছে।

ওপৰত বুলিবলৈ আছে ১২৪২ চনৰ আগলৈকে গুৱাহাটীৰ নাট্যাঙ্গণৰ আদি জনা বিৱৰণ দিয়া হ'ল। ইয়াৰ পিছত অৰ্থাৎ ১২৪২ চনত এই নাট্যাঙ্গণৰ এটা নতুন যুগ আৰম্ভ হৈছে। সহ-অভিনয়, একাংকিকা, অনাটীৰ, বিভিন্ন বৈজ্ঞানিক সা-হুবিধা, অভিনয়ৰ নতুন নতুন আংগিক আদি আৰু বিশেষকৈ যুগশক্তিৰ লগে লগে যাজ্ঞৰ কটিৰ পৰিবৰ্তনে নাট্যাঙ্গণৰ মোট সলাই দিছে বুলি ক'ব পাৰি।

ইয়াৰ পিছৰ পৰাই আৰম্ভ হ'ল সহ-অভিনয়ৰ অৱস্থা। হুন্দৰসেৱী সৰাজৰ পৰিয়ালৰ বৰুৱা নাট্যাভিনয়বোৰৰ কথা লেখত নানিলে গুৱাহাটীৰ প্ৰথম সহ-অভিনয়ৰ নাট আছিল অনিল চৌধুৰী ৰচিত 'প্ৰতিবাদ'। স্বৰ্ণ জুয়িকাত আছিল শ্ৰীমতী বৰুণা মুখাৰ্জী (চৌধুৰী), নাট্যকাৰ অনিল চৌধুৰী আৰু তেওঁৰ ককায়েক দিৱিণ চৌধুৰী। প্ৰতিভাৱান নাট্যশিল্পী ধানপুৰীয়া কাল পাভৰ তলত থকাৰ দৰে আন এজন খ্যাতিমান শিল্পী কমলনাৰায়ণ চৌধুৰীকো পাহৰিব নোৱাৰি। ইয়াৰ পিছত অপাৰিছাকৈ গুৱাহাটীৰ বংগমঞ্চত বহুতো বুৰঞ্জীমূলক আৰু সামাজিক নাট বিভিন্ন সংঘই মঞ্চস্থ কৰে। গুৱাহাটীৰ ৰাজহুৱা বংগমঞ্চত এই নাটকবোৰ মঞ্চস্থ হৈ থকা কালছোৱাৰ ভিতৰতে আনপিনে শ্ৰীমতাপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ নেতৃত্বত হুন্দৰসেৱী সংঘই ভালেমান বাছকবন্দীয়া নাট মঞ্চত তোলে। তাৰে ভিতৰত উল্লেখযোগ্য নাট্যাভিনয় হৈছে 'খনা' প্ৰবীণ ফুকনৰ 'শক্তিকাৰ বান', সত্যপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ 'জ্যোতিৰেখা', 'বনহংসী', জ্যোতিপ্ৰসাদৰ 'কাৰেঙৰ জিৱিৰী', 'লভিতা' আদি। এই অভিনয়বোৰত বিভিন্ন সময়ত শ্ৰীমতী (সকল) নিকপমা বৰুৱা, মিনতি ৰাজখোৱা, লীলাবতী দেৱী, কল্যাণী ফুকন, নমিতা বৰুৱা, বৰুণা মুখাৰ্জী (চৌধুৰী), বীৰেন ফুকন, অমিয় বৰুৱা, ভুবনেশ্বৰ বুদ্ধবৰুৱা, জ্বৰেন দাস, মানিক দাস, পৌৰী কাকতী, ববীন্দ্ৰলাল বৰুৱা, হীৰেন চৌধুৰী আদিয়ে ভাও লৈছিল।

গুৱাহাটীৰ কেইটামান নাট্যমোদী পৰিয়ালৰ চমু কথাকে এই আলচৰ মৌখিক মৰা যাওক।

প্ৰথমতে কব লাগিব, কুমাৰ ভাস্কৰৰ উত্তৰে এটা চাৰিআলিৰ অন্তৰত থকা চৌধুৰী পৰিয়ালৰ কথা। এই চৌধুৰী পৰিয়ালৰ লগত গুৱাহাটীৰ নাট্য-সৰাজৰ চাৰিপুৰীয়া সম্পৰ্ক। প্ৰথম পুৰুষ ৰমাকান্ত, চতুৰ্থ পুৰুষ ভুবনচন্দ্ৰ-বংশচন্দ্ৰ। অসমৰ বৰ্তমান নাট্য-আন্দোলনৰ এমাজিয়া অৱস্থাতে এই বংশৰ 'অভিৱ্যক্তি বধ' প্ৰণেতা ৰমাকান্ত চৌধুৰীয়ে লিখা 'নীতা-হৰণ' আৰু 'বাহুণ-বধ' নাটক গুৱাহাটীত নাট্যকাৰৰ পৰিচালনাত মঞ্চস্থ হৈছিল। ৰমাকান্ত নিজেও এজন অভিনেতা আছিল।

ৰমাকান্তৰ ককায়েক হুলালচন্দ্ৰ চৌধুৰীৰ পুৰ ৰামবাহাদুৰ ফুকনৰ চৌধুৰীও তেতিয়াৰ ফুকনীয়া নাট্যসৰাজৰ এজন লেখৰ অভিনেতা আছিল। জিভেন যুগৰবৰুৱাৰ চৌধুৰী বৰুৱা অসম জ্ঞানত অৱস্থিত নতবতঃ 'জয়বধ' অভিনয়ত তেওঁ মঞ্চত নাচি নাচি হেৰ যোৱাৰ বচিত তলৰ গীতটো গাই বৰ্ণকক বৰ আৰোহ দিছিল :

মজালে পেটুৱা পেট ভৰি ধা

বহৰ দাইল, আলু ভজা

খাইতে মজা পকা খৰিচা।

বহাৰাস্ত আৰু কৃষ্ণচন্দ্ৰৰ সমসাময়িক জনচেৰেক জনপ্ৰিয় নাট্যশিল্পী আছিল। কুৰুনেখৰ বৃদ্ধবৰুৱাৰ দেউতাক কপেশ্বৰ বৃদ্ধবৰুৱা, ববীন্দ্ৰনাথ বৰুৱাৰ দেউতাক দণ্ডীৰাম বৰুৱা গোপালকৃষ্ণ দে, বজ্জনীকান্ত বৰদলৈ, শিশিৰ বৰুৱাৰ দেউতাক অন্নদা বৰুৱা আৰু পদুম বৰুৱা প্ৰভৃতি। কৃষ্ণচন্দ্ৰৰ পুত্ৰ মানিকচন্দ্ৰ চৌধুৰী আছিল কামৰূপ নাট্য সমিতিৰ প্ৰাক্ সোণালী হুগৰ মধ্যমণি। তেওঁ আন বহুতৰ দৰে ত্ৰী-চৰিত্ৰ ৰূপায়ণেৰে অভিনয়-জীৱনৰ পাতনি মেলিছিল। কুমাৰ ভাস্কৰৰ জন্মৰ আগতে পাণবজাৰ আৰ্ৰ নাট্যমঞ্চত অভিনীত দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ 'চন্দ্ৰাবলী'ত মানিকচৌধাৰীয়ে নাটিকা চন্দ্ৰাবলী আৰু বোহিণী চৌধুৰীয়ে নায়ক পুন্ডৰব ভাও দিছিল। অলপ দিনৰ পিছতে মানিকচন্দ্ৰই পুৰুষ চৰিত্ৰলৈ প্ৰমোহন পালে আৰু কুমাৰ ভাস্কৰৰ প্ৰায়বোৰ অভিনয়তে তেওঁ নায়কৰ ভূমিকাত অবতীৰ্ণ হৈছিল। মানিকচন্দ্ৰৰ দুইপুত্ৰ জুবনচন্দ্ৰ চৌধাৰী আৰু শ্ৰীৰমেশচন্দ্ৰ চৌধাৰীও অসমৰ মঞ্চ-জগত আৰু বোলছবি-জগতত স্থপৰিচিত। আন এজন পুত্ৰ শ্ৰীঅৰ্প চৌধাৰী 'মণিৰাম দেৱান' আৰু 'ললিতা' চিত্ৰনাট্যৰ নিৰ্মাতা। মানিকচন্দ্ৰৰ দুই ভাগিন স্নদক ছেক্সটেৰী ললিতচন্দ্ৰ চৌধুৰী আৰু সতীভ-কবি উমেশচন্দ্ৰ চৌধাৰীৰো কামৰূপ নাট্য সমিতিৰ লগত আছিল নিবিড় সম্পৰ্ক।

নৈৰ পাৰৰ গোস্বামী-পৰিয়ালেও সুদীৰ্ঘ এছোৱা কাল কামৰূপ নাট্য-সমিতিৰ লালন-পালনৰ দায়িত্ব বহন কৰিছিল। ললিত চৌধুৰীৰ আগৰ জন সম্পাদক আছিল কুমুদেশ্বৰ গোস্বামী (নাৱা গোসাঁই)। এওঁ এবাৰ 'তাৰা' অভিনয়ত নাটিকা হৈ ঘৰতে সাজপাৰ কৰি ৰোং-পাড়ীত উঠি আহি পোনেই কুমাৰ ভাস্কৰৰ হোঁ-বৰত সোমাইছিল। পাণ্ডৱ-শিষিৰত মহাদেৱ দুৱৰী হোৱাৰ দৰে তেওঁৰ ভায়েক ধৰ্মেশ্বৰ গোস্বামী (অৰূপ গোসাঁই) নাট্য মন্দিৰৰ দুৱৰী হোৱাৰ উপৰিও অভিনয়ৰ স্থায়ী মহাদেৱ আছিল। নাৱা গোসাঁইৰ দুই পুত্ৰ মৌজাঘাৰ কণকেশ্বৰ গোস্বামী (ভক গোসাঁই) আৰু দেশনেতা হৰেশ্বৰ গোস্বামীকো কুমাৰ ভাস্কৰে কোলাত লৈছিল। হৰেশ্বৰ গোস্বামীৰ 'ৰাজসিংহ' নাটো মঞ্চত কৰা হৈছিল। গোসাঁই পৰিয়ালৰ ছোৱালী সতীভসাধক নন্দীকান্ত গোস্বামী সন্ধিয়া সন্মিলনী আৰু কামৰূপ নাট্য সমিতিৰ সোণালী হুগৰ কৃতী সম্পাদক আছিল।

নৈৰ পাৰৰ বৰুৱা-পৰিয়ালৰ প্ৰায় আটাইকেইজন ভাই-ককায়ে কামৰূপ নাট্য-সমিতিৰ অভিনয় জীৱনত জড়িত হৈ পৰিছিল। বৰজেন গুৰুপ্ৰসাদ বৰুৱা (জন চাহাব) এবাৰ ভেকপুৰৰ বাৰমৰুৰ চাকাহানত দাৰাৰ ভাও লৈছিল। তেওঁৰ পুত্ৰ নাট্যকাৰ শ্ৰীমন্তপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ কথা পিছত কোৱা হয়। বৰুৱা ভাই-ককাইসকলৰ কালিপ্ৰসাদ বৰুৱা মানিক চৌধাৰীৰ সহযোগী বাই অভিনেতা আছিল। বহুত অভিনয়ত বিভিন্ন ৰূপত তেওঁক বেথা পোৱা গৈছিল। স্বৰ্ণৰম ভিনিভাফ্ বামিকাপ্ৰসাদ বৰুৱা (আহানাবা, অহল্যাবাই, উৰা), ভাস্কৰ গুৰুপ্ৰসাদ বৰুৱা (হেলেন, চিত্ৰলেখা) আৰু শ্ৰীভবানীপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ (সংযুতা, সীতা, বিভাবতী), ত্ৰী-চৰিত্ৰ ৰূপায়ণ অকুলনীৰ আছিল।

নাওজানব কুকন পৰিয়াল আৰু চক্ৰৱৰ্তী-পৰিয়ালৰ লগতো হুমাৰ ভাৰুৰ যিতিবাৰি আছিল। বহুখী প্ৰতিভা সম্পন্ন মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাকুকনৰ কথা ক'বই বেলগে, হুমাৰ ভাৰুৰত তেওঁৰ নৰকাৰুৰ অভিনয়ে অভিলেখ স্থাপন কৰিছিল। ডেকাকুকনৰ ভায়েক যোগেন্দ্ৰনাথ কুকনকো (বোপী) হুমাৰ ভাৰুৰত এটিমোনাছৰ ভাওত দেখা পোৱা মনত পৰে। আনজন ভাই শৈলেন্দ্ৰনাথ কুকনো কাৰুৰূপ নাট্য সমিতিৰ বনৰী অভিনেতা আছিল।

চক্ৰৱৰ্তী-পৰিয়ালৰ বৰজন যোগেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তীৰ ভব ডেকা বয়সতে মৃত্যু হয়। অভিনয়-জীৱনৰ পাতনিতে তেওঁ কৃতিত্বৰ বেঙনি দেখুৱাইছিল। পৰিয়ালত আৰু অসমৰ অন্ততম শ্ৰেষ্ঠ নাট্যাশীলীজন আছিল 'অভিবান' নাট্যমঞ্চৰ সৰ্বেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তী। মঞ্চস্থত আৰু বোলছবি লগতবপৰা তেওঁ কৃতকাৰ্যতাৰ শিখৰবপৰা অভিমান কৰি গুটি গ'ল। অবৈতনিক নাট্যাশালাত সৰ্বেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তী আৰু বৰদাকান্ত শৰ্মাৰ দৰে সাধক-শিল্পী বিৰল। সৰ্বেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তীৰ হযোগ্য ভাতৃ শ্ৰীজীৱেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তী আৰু ককায়েক মহেশ্বৰ চক্ৰৱৰ্তীৰ দুই পুত্ৰ নীলু চক্ৰৱৰ্তী আৰু অৰূপ চক্ৰৱৰ্তীয়েও আজি পৰ্যন্ত গুৱাহাটীৰ মঞ্চলগতলৈ সজ্জিত প্ৰদীপ আগবঢ়াই আহিছে। নীলু চক্ৰৱৰ্তী গুৱাহাটী আকাশবাণীৰ অন্যতম কৃতী নাট-প্ৰযোজক।

উজানবজাৰ আহাৰঘাটৰ শৰ্মা-পৰিয়ালেও কাৰুৰূপ নাট্য-সমিতিৰ অভিনয়বোৰৰ লগত লিপিত খাই পৰিছিল। বৰজন শিঙবজু নবীন শৰ্মাই পুৰুষ আৰু স্ত্ৰী-চৰিত্ৰত সমানে নাম কৰিছিল। ভায়েক 'হুমাৰ সন্তৰ'ৰ নাট্যকাৰ বদন শৰ্মায়ে গুৱাহাটী আৰু নগাওঁ নাট্যসমাজত আগশাৰীৰ অভিনেতা হিচাপে পৰিগণিত হৈছিল। নবীনচন্দ্ৰৰ পুত্ৰ উপেন্দ্ৰজিৎ শৰ্মা আৰু বদনচন্দ্ৰৰ পুত্ৰ দিলীপ শৰ্মাৰ পাত আজিকোপতি অভিনয়ৰ বায়ু লাগি আছে। এই বংশৰ উজ্জল বহু বৰদাকান্ত শৰ্মা এজন অসমবিখ্যাত অভিনেতা। তেওঁৰ সাধনালয় চানক্যৰ ভাও আছিল অবিস্মৰণীয়। এইবিনিমিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে অসমৰ অবৈতনিক বহুৰকত চানক্যৰ ভাও দি বৈ বৈ বোৱা ব্যক্তি অৰ্জা অভিনেতা কেইজন আছিল তেজপুৰৰ বোধনাথ পট্টৰীয়া, বোৰহাটৰ ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, নগাঁৱৰ লগতচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা আৰু গুৱাহাটীৰ বৰদাকান্ত শৰ্মা প্ৰভৃতি।

কাৰুৰূপ নাট্য সমিতি আছিল আমাৰ মনত এটা ভাওৰ পৰিয়াল। ওপৰত উল্লেখ কৰা সক পৰিয়াল কেইটাৰ উপৰিও ব্যক্তিগতভাৱে আৰু বহুতৰ লগত ইয়াৰ বিবিধ সম্পৰ্ক স্থাপন হৈছিল। পৰলোকগত স্বৰ্ণীৱসকলৰ কথা ভাবিলে আজিও মোৰ মনটো ভাল লাগি যায়, লগতে বুকু হ'ব হ'ব কৰে।

দি যি বহুওক চাওঁতে চাওঁতে সক গুৱাহাটী বৰ গুৱাহাটী হ'ল। বৰ গুৱাহাটী বহানগৰ হ'ল। আৰ্হ নাট্যমঞ্চ গুৱাহাটী ৰেজিকেল কলেজৰ পেটত নোমাই আৰ হ'ল। হুমাৰ ভাৰুৰ নাট্যমঞ্চৰ কাৰুৰূপ নাট্যসমিতিৰ তেতিয়া তিতা লাও গলা বাই ৰখিও বঠা চাকি আছিল। আজিকালি প্ৰায় সকলোবোৰ নাট্যাভিনয় স্বীকৃত ভৱন আৰু বিলা পুৰিভাৰাললৈ স্থানান্তৰিত হৈছে। যাজেশ্বৰয়ে চৰকাৰী অভিনয়ো হৈছে। বাহিৰবপৰা আহি আশাফান দলবোৰেও নিজৰ অস্থায়ী অৱসানশূৰ্ণ নিজা নিজা নাট্যমঞ্চত অভিনয় দেখুৱাই শৰ্মাৰিক দৰ্শকৰ মনোৰঞ্জন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

মোৰ জীৱনত বাৰ বছৰ অতিবাহিত হৈছিল মূল-শিক্ষক হিচাপে, বাৰ বছৰ কলেজৰ অধ্যাপক হিচাপে আৰু নিবছৰা হৈ থকা প্ৰায় বাৰ বছৰ পাৰ হৈছিল নাটশিল্পী হিচাপে গুৱাহাটীৰ কুমাৰ ভাস্কৰৰ বাহিৰে-ভিতৰে। সাহিত্য-সেৱা চলি আছিল আৰু চলি আছেওৰে জীৱনে। তেজপুৰৰ বাণমঞ্চ, গুৱাহাটীৰ কুমাৰ ভাস্কৰ আৰু সমগ্ৰ অসমৰ বিভিন্ন নাটশালবিলাকৰ পৰা পোৱা প্ৰচুৰ অহুপ্ৰেৰণাইহে মোৰ নাট্যজীৱনৰ সাক্ষ্যবু যুখ দেখুৱাইছিল। যৰহি বোৱা মধুৰ স্বতিৰাশি ৰোমন্থন কৰি আজিও মোৰ জীৱন সন্ধিয়াৰ সেয়েকা মনত আনন্দৰ শিহৰণ উঠে।

শেৰ হ'ল অভিনয়, থাকি গ'ল বেশ

স্বতিৰ সৌৰভ মাথোঁ অৱশেষ।

গুৱাহাটীৰ পূজা

অসমৰ আতীত উৎসৱ বঙালী বিহু আৰু বজা উৎসৱ ফাল্গুণ বা মেউলৰ দৰে এই শতিকাৰ আগলৈকে দুৰ্গাপূজা তেনে এটা লেখত লবলগীয়া ডাঙৰ উৎসৱ নাছিল। সেয়ে হলেও আজিকালি যে কামাখ্যাৰ দেশ কামৰূপতো দুৰ্গাপূজাৰ প্ৰসাৰ ব্যাপকভাৱে বৃদ্ধি হৈছে, সেই কথা ছই কবিতা নোৱাৰি। যুগ্মী দুৰ্গাপূজা অসমলৈ অহা দুশবছৰৰ বেছি হ'ল। সেই কাৰণে এতিয়া আৰু প্ৰতিমাত পূজা থোৱা দুৰ্গাদেৱীক বিদেশিনী বুলি কোনেও বহিষ্কাৰ কৰিব নোৱাৰে।

মই গুৱাহাটীৰ মানুহ। গুৱাহাটীৰ দুৰ্গাপূজাৰ কথাহে অলপ অচৰপ জানো। সেই কাৰণে এই আলচত তাৰেই ডুখুৰীয়া স্বতি ৰোমন্থন কৰিবলৈ লৈছোঁ। দুৰ্বল স্বতিৰ কাৰণে কবিতাত কেনা লাগিলে মই নিকপায়।

আজিকালি গুৱাহাটীত শতাধিক দুৰ্গাপূজা অহুস্থিত হয়। কিমান হয় সঠিককৈ কোৱাটো টান। মোৰ মনত পৰা পুৰণি দিনত এই সংখ্যা আঙুলিৰ পাবতে লেখি শেষ কৰিব পৰা গৈছিল। নগৰখন আছিল সৰু। মানুহো আছিল কম। পূজাও আছিল সীমিত। তেতিয়াৰ পূজাবোৰ আছিল অনাড়ম্বৰ আৰু সাধাৰণ। জাকজমক কম। দৰ্শক কম। আইনকল সৈছিল আবুৰ বাৰি পূজা চাবলৈ। পূজা চোৱা মতা-ভিৰোতা আলেঙে আলেঙে আছিল। পূজাঘৰত চিমিক চাষাক মাটিতেলৰ চাকি আৰু ময়বাতি জলিছিল। পূজা মণ্ডপত জলিছিল ডলা-লেম। লাহে লাহে পেছৰ চাকি আৰু পেট্ৰোমাক্স লেমেও দেখা দিছিল। সেই দিনত আজিকালিৰ দৰে চিকমিক বিজুলীৰ পোহৰ নাছিল। খুৰচান্দৰ ছুৱাবমুখৰ টোমুৰীয়া অহুৰটো নাছিল। বিজ্ঞা-মটৰ একোৰে একোটা নাছিল। আৰু এটা কথা উল্লেখযোগ্য—তেতিয়াৰ পূজাবোৰৰ নাটকিতাতকৈ আত্মিকতা আছিল বেছি। তেতিয়াৰ পূজা অসমীয়া সংস্কৃতিৰো পূজা আছিল বুলি ক'ব পাৰি। সেই পূজাত চুলায়া আছিল। কালীয়া আছিল। ওজাপালি আছিল। দেওমণী আছিল। আজিকালি এইবোৰৰ ডেউত ডিঙা লাও পৰিবৰ উপক্ৰম হৈছে। তেতিয়া কাৰখ্যা আৰু উদ্ভাৱনা মেদালমত তিনিবিনীয়াতকৈ পূজা হৈছিল। আজিও হয়। এই পূজাত আবাহন নাই, বিসৰ্জন নাই, প্ৰতিমা নাই। পীঠত হোৱা এই পূজা আবাহনীকৃত নহয়।

যই ল'ৰা কালতে (১ম, ২য় দশক) এখন ডাঙৰ দুৰ্গাপূজা দেখা পাইছিলো, যোৰ
যবৰ পহুনিৰ বিপৰীতে থকা যোৰপুখুৰীপৰীয়া পৰ্বতীয়া গোঁসাইৰ চৌহদত। এইখনেই
গুৱাহাটীৰ অস্ততম প্ৰাচীন দুৰ্গাপূজা। এই পৰ্বতীয়া গোঁসাইয়ে গুৱাহাটীৰ জনজাতী পূজাবো
প্ৰবৰ্তক আছিল। প্ৰায় সমসাময়িকভাৱে উজানবজাৰৰ নৈৰ পাতিৰ বাজবাৰীতো দুৰ্গাপূজা
হৈছিল। সেই সময়ত সেৱেঙা বসতিৰ ভবলুমুখত দুৰ্গাপূজা হোৱা নাছিল। কোনো
কোনোৰে ভবামতে ফুকনৰ টোলত দুৰ্গাপূজা হোৱা নাছিল, ডাঙৰ কাকুৰাহে হৈছিল।

তাৰ কিছুদিনৰ পিছত পাণবজাৰৰ বাজবাৰীত এখন ডাঙৰ দুৰ্গাপূজা দেখা পোৱা
চকামকাকৈ যোৰ মনত পৰে। এই পূজা আছিল কোনো এখন বাজেন বাবুৰ।
তেওঁৰ পুলি-পোখা আজি ক'ত আছে ক'ব নোৱাৰে। এইখন পূজাৰ অস্থৰটো আছিল
দেখাত দেৱীতকৈ অধিক বলৱত। এসময়ত কাঁচীবজাৰৰ বালিত পতা পূজাৰ
অস্থৰটোৰ দৰে টেলটেলকৈ তাৰ চকু হুটা। বৃহৎ দাৰা সিঙৰ দৰে। এইখন পূজাৰ বাজাত
এবাৰ অসমীয়া বঙালীৰ অশ্ৰীতিকৰ ৰবিদাশ হুৰ আৰু তাৰ কলতেই অসমীয়া কৃষ্ণকেন্দ্ৰ
উজানবজাৰত নিজৰ ববীয়াতকৈ বাবোৱাৰী (বাজহা) দুৰ্গাপূজা পাতিবলৈ লয়। ১৮৬৩ৰ
মাটিত পূজা পতা অসমীয়াৰ দুৰ্গাপূজাখনে বৰ্তমানে কটিক-কুটিৰ বিপৰীতে নিজা মাটিত
প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাৰ আগতে অঘৰী আছিল। এবাৰ অ'ত, এবাৰ ত'ত তলাৰ বগৰী হৈ
দেৱীয়ে এই পূজা ৰাইছিল, যোৰপুখুৰীৰ পাৰত কৰ্মবীৰ বৰদলৈৰ মাটিত, সিদ্ধি শৰ্মাৰ ওচৰৰ
বলী মেধিৰ মাটিত, কুমাৰ ডাঙৰৰ ওচৰত ৰংপুৰীয়া হাজৰিকা-পৰিয়ালৰ মাটিত আৰু
উজানবজাৰৰ বজাঘৰৰ পূজাৰ লগত চামিল হৈ দুৰ্গা দেৱীয়ে স্থবিধামতে অসমীয়া
বাইজৰ পৰা তেওঁৰ বছেৰেকীয়া পূজাভাগ লৈছিল। এই পূজাত কোনো কোনো বছৰত
নাট্যাভিনয়ো হৈছিল। কৰ্মবীৰৰ 'গৃহলক্ষী', দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্মাৰ 'পাৰ্শ্বৰাজ্য' আৰু কুমাৰ
গোঁসাইৰ 'ঠাঙ্গু বাপু'ৰ নাম এই সম্পৰ্কত উল্লেখ কৰিব পাৰি।

পাণবজাৰৰ সনাতন ধৰ্মমজা বা হৰিসজাতো এখন বাবোৱাৰী পূজা হৈ আহিছে।
আজি অলপ দিন আগলৈকে এই পূজাৰ চাবিকাঠী বঙালীসকলৰ হাতত আছিল। কালিবাবু
যোৱাৰ পিছৰেপৰা বঙালী প্ৰভুত্বও গৈছে। আজিকালি এইগৰাকী গোঁসাইয়ে শাৰীৰ সলনি
মেখেলা-চাদৰ শিঙিবলৈকে লিখিছে। এইখন পূজাত এসময়ত নামজলা কলিকতীয়া বাজাৰ
দলে সীতাভিনয় মাহুতক দেখুৱাই যুঁজ কৰিছিল। সেই সময়ত পাণবজাৰেই গুৱাহাটীৰ-পূজা
কেন্দ্ৰ আছিল। আজিকালি এই পূজা-কেন্দ্ৰ বেলেৰ আলিৰ উত্তৰবপৰা দক্ষিণলৈ গৈছে।
পণ্টনবজাৰ অঞ্চলতহে আজিকালি পূজাৰ মলমোপ হেৰোলমোপ অধিক।

পাণবজাৰৰ কালিচৰণ সেনৰ দুৰ্গাপূজাৰ প্ৰতিমাৰ বিশেষৰ তাহানিবপৰা
আজিও অব্যাহত আছে। আন সকলোবিলাক প্ৰতিমাত গণেশ আৰু লক্ষীদেৱী থাকে
দেৱীৰ বাহাতে, কাৰ্তিক আৰু সবুতী থাকে দেৱীৰ সৌহাতে। কিন্তু কালিবাবুৰ
প্ৰতিমাত ওলোটো ব্যৱহাৰে দেখা যায় অৰ্থাৎ লক্ষী আৰু গণেশৰ স্থান সৌহাতে, কাৰ্তিক,
সবুতীৰ স্থান বাহালে। তদুপৰি দেৱীৰ লগত যুঁজ কৰি থকা অস্থৰটোৰ ওপৰৰ ছোৱাৰে
দেখা পোৱা যায়। ঈকালবপৰা তলৰ ছোৱা থাকে বহৰ পেটত।

এইধিনিতে উল্লেখ কবিৰ পাৰি যে দুৰ অতীজৰ দুৰ্গা, অহুৰ আৰু সিংহ, কেৱল এই ত্ৰিভূতিৰে দুৰ্গাপ্ৰতিমাত আছিল। আজিকালি এনে প্ৰতিমা বিৰল। হেমচন্দ্ৰ বোডৰ দক্ষিণে থকা সোণপুখুৰী পাৰৰ ত্ৰিগুৰা পতিতে এনে এখন ‘মিনি’ প্ৰতিমাৰ পূজা পাতিছিল। অসমৰ প্ৰাচীন শিলাযুতিবোৰতো সন্দ্ৰসাৰিত দেৱী প্ৰতিমা দেখা পোৱা নেযায়।

এইধিনিতে দুৰ্গা প্ৰতিমা আৰু পূজাৰ চমু ইতিবৃত্ত দিয়া যাওক। পুৰণিকালত দশভূজা আৰু মহিষাৰুৰ ৰাজত ৰিখন প্ৰলয়ৰুৰ যুদ্ধ হৈছিল তাৰ নাটিকা আছিল অং দুৰ্গাদেৱী আৰু বিৰোধী নায়ক আছিল জিলোকবিজ্ঞতা মহিষাৰুৰ। দুৰ্গাদেৱী শক্তিৰ প্ৰতীক আৰু মহিষাৰুৰ হিংসাৰ প্ৰতীক। দুৰ্গাদেৱীৰ লগত তেওঁৰ বাহন সিংহটোৱেও সেই মহাসমৰত সজ্জি অংশ লৈছিল। যদি এই তিনিজনই নিবৰ্জন হয়, তেন্তে এন্দুৰৰ পিঠিত গণেশ, ময়ূৰৰ পিঠিত কাৰ্তিক, কৈচাৰ পিঠিত লক্ষ্মী আৰু ৰাজহংসৰ পিঠিত লবৰতীয়ে প্ৰতিমাত স্থান লাভ কৰিলে কেনেকৈ? এইসকলৰ কাৰো যুদ্ধত কোনো ভাগ নাছিল। এয়া হৈছে দুৰ্গাপ্ৰতিমাৰ আধুনিক সন্দ্ৰসাৰিত ৰূপ; এতিয়াও বছৰি প্ৰতিমাৰ সৌন্দৰ্য বৰ্দ্ধন কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা চলিয়েই আছে। ই যেন এক সৌন্দৰ্য প্ৰতিযোগিতাহে। পিছে ভালেমান বছৰ আগতেই এই সৌন্দৰ্য প্ৰতিযোগিতাৰ পাতনি মেলিছিল নদিয়াৰ ৰজা কৃষ্ণচন্দ্ৰই। এই কৃষ্ণচন্দ্ৰ বৰ ধাৰ্মিক আৰু প্ৰজাবল্লভ ৰজা আছিল। তেওঁ অতি অনাড়ৰবেৰে আৰু ৰাজকীয় পৰোভবেৰে বছৰি দুৰ্গোৎসৱ পাতিছিল। তেওঁ বোলে ভাবিলে, দুৰ্গাদেৱীৰ প্ৰতিমাখনত দুৰ্গা, অহুৰ আৰু সিংহ লগত এই তিনিটা মূৰ্তি। ইয়াৰ সৌন্দৰ্য বৃদ্ধি কৰিবলৈ তেওঁ চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। ভাবি ভাবি তেওঁ পালে যে গোসাঁনীৰ দুই পুতেক কাৰ্তিক-গণেশকো প্ৰতিমাৰ বৰ্ণাংগনত বহুৱাই ৰাখিলে বেয়া নহ'ব। লগতে যদি দশভূজাৰ দুয়ো কাষে দুই ধনুৰ দেৱী লক্ষ্মী আৰু বিজ্ঞাৰ দেৱী লবৰতীৰ মূৰ্তি ৰখা হয় তেন্তে সোণত স্তৰগা চৰিব। প্ৰতিমাখন বহু ভণ্ডে চমুত লগা আৰু মনত লগা হ'ব। যেনে কথা তেনে কাম। ৰজাৰ মনৰ পৰিকল্পনা বাস্তৱত ৰূপায়িত কৰা হ'ল। ৰজাৰ পৰিকল্পিতা নতুন প্ৰতিমাত আজিকালিৰ দশঅস্ত্ৰবাৰিণী দশভূজাৰ লগতে কাৰ্তিক, গণেশ, লক্ষ্মী আৰু লবৰতীয়েও স্থান লাভ কৰিলে। পাছকালৰ পৰ্বতখনত মহাদেৱকো অৰ্চিত কৰা হ'ল। এইবাবে দুৰ্গা প্ৰতিমাক সপৰিমাণে দেখা পাই দৰ্শক যুদ্ধ হ'ল, ৰজা ধন্য হ'ল। কৃষ্ণচন্দ্ৰৰ এই ৰাজনিক পূজাই সমগ্ৰ ৰাজ্যত উছৰৰ আলোড়ন উঠিল। প্ৰজাৰ কাষে ৰজাই পূজা নহয় বেনিবা দানবজ্ঞহে পাতিলে। খোৱাই খালে, পোৱাই পালে। চানাই শম্ভুজনি, দোকান-পোহাৰ, বিবিধ লাজসজ্জা। পূজাৰ কেউদিন নগীয়াৰ সকলো প্ৰজাই মিউকে-বোঁৱে, মাছে-মৰুহে উপাৰি উপাৰি ৰাইছিল। এইসকলৰ মাজত এজন মাধোন মাহুৰ উপবাসে থাকি দেৱীমূৰ্তিৰ আগত কৰিবোৰে লগায়মান হৈ আছিল। দেৱীমূৰ্তিৰ ৰূপ-লাবণ্য চাই চাই তেওঁ ভক্তিত লবণ হৈ ভোক, পিয়াহ পাহৰি আছিল। সেইজনেই আছিল অং ৰজা কৃষ্ণচন্দ্ৰ। তেতিয়াৰ পৰাই দুৰ্গাদেৱীৰ নতুন প্ৰতিমাৰ প্ৰচলন হ'ল।

ইতিবৃত্ত এৰি পুনৰ ভৱাহাটৰ পূজালৈ আহোঁ। কানিমাৰুৰ পূজাৰ লগতে পাণবজাৰ নাপপোতা পুখুৰীৰ বিলবীতে পতা চুনীলাল দেৱ পূজাৰুৰেও এসময়ত লগে ভৱাহাটৰ

হাইজক হুকব দৰে আকৰ্ষণ কৰিছিল। আজিকালিৰ হাছৰে চুনীবাবুৰ পূজা আৰু বৰদা বিহুৰ পূজাৰ ভাব-ভাৱৰ কথা উপলব্ধি কৰা টান। সেই দিনৰ আৰু এটা মন কৰিবলগীয়া কথা আছিল এয়ে যে বি সময়ত 'বালেবঙলুৱা' হৈ নগৰখনত অসমীয়া বৰচোলাৰ দাঁত আপুৰুগীয়া বস্ত্ৰ হৈ আহিছিল সেই সময়তে চুনীবাবু আৰু কালিবাবুৰ পূজাৰওপত অসমীয়া বৰচোলাৰ শুভমনিৰে আকাশ-বতাহ বজনজনাই দিছিল। বাৰীৰ খাহে পোহালিৰ গন্ধৰ বাহি নাহে। আজিৰ গুৱাহাটীত শ্ৰীকীৰণা বিষয়াকহে বৰচোলাৰ পিতা আখ্যা দিব পাৰি। পূজাঘৰ, উগ্ৰতাৰা দেৱালয় আদিতো আজি আগৰ দৰে বৰচোলা নেহাতে। বেঙেনীয়ে নেনাচে। ওকাপালি ছুঠে, উঠিলেও চায় বা শুনে কেইজনে ?

চুনীবাবুৰ পূজাৰ লগত কেৰ মাৰিব পৰা আৰু এখন পূজা ভাব-ভাৱৰে পাতিছিল কীৰদাকান্ত বিহুৰ দেউতাক বৰদাকান্ত বিহুৱাই নৈৰ পাতিৰ হেমচন্দ্ৰ ৰোডৰ কাষত থালী হৈ থকা ভূবন বাবুৰ মাটিত। পিছৰ কালত তেওঁৰ সৰস্বতী পূজাইহে গুৱাহাটীবাসীক চমক খুৱাইছিল। বিহুৰ সৰস্বতী প্ৰতিমা কলিকতাৰ পৰা উৰাজাহাজত উৰি আহিছিল। এই পূজাৰ বিশেষত্ব আছিল নাৰ্জিফুলৰ গ্ৰাচুৰ্ণ, ধূপধূনাসজ্জিত বৈবেতৰ ঘৰ বৰণ-বাহী আৰু আকাশত আভাচৰাজী। আজি পৰ্বত কীৰদা বিহুৰ পূজাত অসমীয়া বৰচোলাকেইটাই জীপ পাই নমৰি জীয়াই আছে। বৰদা বিহুৰ পূজা-মণ্ডপৰ ডিলক দাসৰ ককাক দাৰ-বাছাৰ ভূবনৰাম দাসে কিনি লোৱাৰ পূৰ্বে বাধানাথ তহচিলদাৰৰ সম্পত্তি আছিল। এওঁ কাব্যভাৰতী কিনি লোৱাৰ পূৰ্বে এই মাটি বাধানাথ তহচিল দাৰৰ সম্পত্তি আছিল। এওঁ কাব্যভাৰতী ধৰ্মেশ্বৰী দেৱীৰ পছৰ। বাধানাথ তহচিলদাৰেও বছৰি দুৰ্গাপূজা পাতিছিল বুলি আইহঁতে কোৱা শুনিছিলো। যোৰ সেই পূজা দেখা মনত নপৰে। পূজা এবিলে বৰ পৰে বুলি এটা জনবিশ্বাস আছে। বাধানাথ তহচিলদাৰৰ পূজাৰ বন্তি হুমাৰ আৰু পুতেক দুৰ্গানাথৰ (দাস তালুকদাৰ কোম্পানীৰ প্ৰতিষ্ঠাতা) বংশৰ এটা ঠালৰো বন্তি হুমাৰ।

তাৰাহি আৰু এখন দৃষ্টি আকৰ্ষণমূলক পূজা পাতিছিল পণ্ডিত হেম গোস্বামীৰ পছৰক কেশব বৰুৱা বা কেনী বৰুৱাই। এওঁৰ নামটো আজি একমাত্ৰ ভল্লুৰুখ স্মাৰণৰ পশ্চিমত থকা কেনী আশ্ৰমে সোৱৰাই আছে। কেনী বৰুৱাৰ বড়ুৱা পিছত তেওঁৰ দুৰ্গাপূজাৰো চিলিম চিন্তিছিল। দীৰ্ঘবিবতিৰ পিছত এইখন পূজা পুনৰ আগ্ৰহ কৰি তুলিছে তেওঁৰ ভায়েক মথুৰামোহন বৰুৱাৰ (এডভোকেট অৱ আলান'ৰ সম্পাদক) পুত্ৰৰ শ্ৰীভক্তৰে বৰুৱা আৰু তা: ভাৰ্ণীমোহন বৰুৱাই। গোস্বামীয়ে বৰুৱা ভাৰ্ণীমোহন বৰুৱাৰে বুলিছে।

গুচৰতে পূবকালৰ এখন চাৰিপুৰীয়া বহুবেকীয়া পূজাৰ বন্তি আজিও চিমিক চাৰাকটৈ জলি আছে। এইখন পূজাৰ প্ৰতিষ্ঠাতা সত্যপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ আত্মককাক প্ৰাণেশ্বৰ বৰুৱা। বয়সত ই হীৰক-জয়ন্তী পালন কৰিবৰ হৈছে যদিও ইয়াৰ বৈ বৈ যোৱা খ্যাতি কেইবছৰমান 'হুন্দৰসেৱী সংঘ'ই প্ৰযোজনা কৰা সহ-অভিনয়ৰ বাবেহে। দাইকৈ পৰিচালনৰ ডেকা দাতকবিলাকে অংশ গ্ৰহণ কৰা এই নাট্যাছুটানে এদিন সেশতক হুকনকো উৎসুকিত কৰিছিল। জ্বৰ বিহুৰ নাট্যকাৰ সত্যপ্ৰসাদ বৰুৱাই হুন্দৰসেৱীৰ নাট্যধাৰাটো একক প্ৰচেষ্টাৰে আজি পৰ্বত জীপ দি জীয়াই ৰাখিছে। বৰুৱা আত্মকৰ নাট্যশিল্পী।

কালক্রমত ভবলুপ্তত চুৰীয়াটকৈ গতা দুৰ্গাপূজাখনলৈকো যোৱা বনত পৰে। পিছত কুমাৰপাৰাৰ পূজা এখনো যোগ হ'ল। বছৰবোৰ বাগৰি যোৱাৰ লগে লগে বন্ধা আৰু ৰাজহুৱা পূজাৰ সংখ্যা বাঢ়ি আহিবলৈ ধৰিলে। পুণিচ বিজাৰ্ভৰ পূজা, হুহুমান মন্দিৰৰ পূজা, সঘনে স্তানান্তৰিত হৈ থকা ফাঁচীবজাৰ নৈ-কাষৰীয়া পূজা আকাৰত ডাঙৰ হলেও বয়সত নাবালক। য'তে বঙালী, তাতে পূজাই গজালি মেলে। আদাক মেৰি কেতুৰীৰ গা উঠাৰ দৰে অসমীয়াবিলাকৰো গা উঠে।

পুৰণি দিনৰ গুৱাহাটীৰ দুৰ্গাপূজাৰ আটাইতকৈ আকৰ্ষণীয় আছিল বিজয়া বা দশমীৰ দিনটো। উল্লেখযোগ্য যে আজিকালিৰ দৰে সেইদিনৰ পূজাত হুলস্থূলীয়া পৰিবেশ সমূলি নাছিল। সিংহবাহিনী গোসাঁনীজনাকো ট্ৰাকবাহিনী কৰা নহৈছিল। তেওঁ মাহুহৰ কাছত উঠিহে সমনলে কাছাৰীঘাটলৈ গৈছিল ব্ৰহ্মপুত্ৰত মাৰনাৰত উঠিবলৈ।

সেই উপলক্ষে কাছাৰী চৌহদত বিজয়াৰ মেলা বহিছিল। তেতিয়া দুৰ্জয় কাছাৰী ঘৰটো সজা হোৱা নাছিল। বহু ঠাই খালী হৈ পৰি আছিল। বহুদূৰৰ পৰা সেই অঞ্চলটো মাহুহ আৰু দোকান-পোহাৰেৰে ভৰি পৰিছিল। গাঁও-ভূঁইৰ পৰাও মাহুহ ভাগি আহিছিল। চাৰ্চ ফিল্ডত নাগৰ-দোলা ঘূৰিছিল। সেইটো আছিল বৰজালিৰ যুগ। আইসকল আঁৰ-বেৰ নোহোৱাকৈ বাজলৈ নোলাইছিল। একালে মুকলি, তিনিফালে আঁৰকাপোৰে আঙুৰা বোৰৰ মাজত নৈমুখা হৈ বহি তেওঁলোক পূজা চাইছিল। নৈৰ বুকুত নাৱত তুলি প্ৰতিমা কুৰোৱা হৈছিল। নাৱতো মাহুহ অজস্ৰ। কাছাৰীৰ সেই বিজয়া-মেলাত হৰেক-বকমৰ বস্ত্ৰ ওলাইছিল উভৈনদী। টকাত কুৰি-ডেৰকুৰিটা নাৰিকল। কিচিমে কিচিমে মিঠাই। কটা নাৰিকল, নাৰিকলৰ লাক, গৰম জিলাপী, খাবলৈ মজা চানাচুৰ ভজা, সিজাই ধোৱা কণী, চোতা-সিয়নেড আৰু বে কত কি! তহুপৰি আছিল পেঁপা, অসমীয়া কমাৰে সজা দা-কটাৰী, অসমীয়া কমাৰে সজা আঙুৰী পুতলা আৰু কুঁহিলাৰ চৰাই আদি খেলনা।

আজি সেই ৰামো নাই, সেই অযোধ্যাও নাই। পুৰণি দিনৰ দুৰ্গাপূজা নাই, বিজয়াৰ মেলাও নাই। আজিকালিৰ ডেজাল পূজাত অহুৰটোহে বেছি ডেজাল।